

चांदोबा

जानेवारी १९६६

75 P

भारताचा इतिहास

औरंगजेबाचा राज्याभिषेक दोनदा झाला. आग्रा जिल्ह्याचेरोवर २१ जुलै १६५८ या रोजी व पुन्हा १६५९ च्या जून महिन्यांत. दरम्यानच्या काळांत त्याने आपल्या सर्व शत्रूंचा नाश केला.

५ जानेवारी १६५९ या रोजी अलाहाबाद नजीक खजुहा येथे शुजाचा पराभव झाला. मीरजुमलाने त्याला डाक्याला व नंतर आराकानपर्यंत पिटाळून लावले. पुढे तो कोठे गेला हे कोणाला कळले नाही. दारुशिकोह दिल्लीहून लाहोरला पळून गेला. तेथून तो मुल्तानला गेला. तेथून त्याला गुजराथकडे पिटाळून लावण्यांत आले. नंतर अजमीरपासून चार मैलांवर देवराव नजीक तीन दिवस औरंगजेबाच्या सैन्याशी त्याचे युद्ध झाले व त्यांत त्याचा पराभव झाला. त्याला भारतांत कोठेहि आसरा मिळाला

नाही. सरहद्द मांतांत पळून जात असतां वाटेत त्याची बायको नादिरा बेगम मारली. त्याचा मित्र अफगाणिस्तानाचा अमीर याने त्याचा विश्वासघात केला. म्हणून बहादुर-खाभाच्या हाती तो कैद झाला. ३० जानेवारी १६५९ या रोजी त्याचा शिरच्छेद करण्यांत आला.

औरंगजेब 'आलमगिर' म्हणजे 'जगज्येता' ही पदवी धारण करून गादीवर बसला. कुमारें दोनशे वर्षांपूर्वीच स्थापन झालेले मोगल साम्राज्य त्याच्या काळांत जास्त वसरले. बिहारचा गव्हर्नर दाऊदखान याने १६६१ मध्ये परमपौ जिल्हें व बंगालचा गव्हर्नर मीरजुमल याने अहोमांक स्वारी केली. अहोम मंगोल जातीचे लोक होते. ते १३ व्या शतकांत ब्रह्मदेशाच्या उत्तरेकडून ब्रह्मपुत्र नदीच्या सोऱ्यांत

उतरले. हक्क हक्क त्यांनी आपल्या राज्याचा विस्तार केला आणि हिंदूधर्म स्वीकार करून ते तेथेच कायमची वस्ती करून राहू लागले.

मीरजुमला १६६१ च्या नवेंबर महिन्यांत एक मोठे सैन्य घेऊन डाक्याहून निघाला. त्याने अहोमांच्या हातून कूच-बिहार व आसाम प्रदेश जिंकला. १७ मार्च १६६२ या रोजी अहोमांची राजधानी गदगांव येथे येऊन बसक्या. मीरजुमलाला प्रत्यक्षां जास्त निमर्गाशीच युद्ध करावे लागले. शेवटी त्याला विजयची मिळाली. अहोमांचा राजा जयचंज याने नुकस्तान भरपाई व दरवर्षी संदणी देण्याचे करूक करून संधी करून घेतली. मीरजुमला १६६३ साली मार्च महिन्याच्या ३० तारखेस डाक्याला परत येत असता मरण पावला. अहोमांनी कामरूप राज्यावर पुन्हा अधिकार करून घेतला.

मीरजुमलाच्या बागी बंगालचा गव्हर्नर म्हणून औरंगजेबाचा मामेभाऊ साहस्ते-खान याची नेमणूक झाली. तो त्या पदवर ३० वर्षे राहिला. त्याने चांचेगिरी करणाऱ्या पोर्तुगीजांची लोख मोडली.

पश्चिमोत्तर सरहद्दीचा प्रदेश हा औरंगजेबाच्या समोर एक प्रश्न म्हणून उभा होता. तेथील अफगाण स्वभाषाने बंडखोर होते. त्या प्रदेशांतली अमीन सुपीक मळती. म्हणून ते बंजाबाद वळे करीत व लुटालुट करीत. औरंगजेबाने प्रथम त्यांना घनाचा लोभ दाखवून वश करून घेण्याचा यत्न केला. परंतु ते त्याला जुमानीतनासे झाले. १६६७च्या सुरवातीला भागू नांवाच्या एका सरदाराकडून आपला पुढारी करून त्यांनी बंडाळी सुरू केली. त्यांनी हाबरा जिल्हा, पश्चिमी पेशावर, अटक इत्यादींवर त्यांच्या

केल्या. पण बंडाचा वीमोड करण्यांत आला. सन् १६७२ मध्ये अफादी जातीने अकमलवान वाला आपला पुढारी करून मोगलांच्या विरुद्ध बंड केले. अकमलवानाने स्वतःला मुलतान म्हणून जाहीर केले. मोगलांनी जाफरीदी लोकांचे बंड मोडण्याचा यत्न केला परंतु त्या कामी त्यांना यश मिळाले नाही.

अकमलवानाला मोठा कौतुकाम झाला. स्वतःक जातीच्या अफगाणांनी अफादी जातीशी सल्लय करून घेतले. त्यांचा पुढारी खुशहालवान एक मोठा कवि होता. त्याने आपली लेखणी व तलवार दोन्हीच्या सहाय्याने आपल्या जातिवांधवांना आव्हान केले. १६७४ मध्ये अफगाण व मोगल यांचे युद्ध झाले. या युद्धांत मोगल सेनारति शुजाबतलान ठार झाला.

तेव्हा औरंगजेबाचे डोळे उघडले. सरहद्द प्रांतांत मोगलांची प्रतिष्ठा पुन्हा कायम करण्यासाठी तो स्वतः १६७४ च्या जुलई महिन्यांत पेशावर प्रांतांत गेला. त्याने इनाम व जहागिरी वाटून काही लोकांना बळवून घेतले. जे लोभाला बळी पडले नाहीत त्यांच्यावर शक्ती करून त्यांना चिरइन टाकले. 'फोडा व ओडा' या नीतीचा अवलंब करण्यांत अफगाणिस्तानचा गव्हर्नर अमीरतलान व त्याची बेगम यांचेकडून पुष्कळ मदत मिळाली. औरंगजेब या युद्ध-नीतीला "दोन हाडांची परस्पर मारामारी व दोडीचा धुव्वा" असे म्हणत असे.

सरहद्द प्रांतांत यश मिळाले तरी अफगाण जातीशी युद्ध करीत असता मोगलांमध्ये सैन्यबळ पुष्कळ नष्ट झाले. त्याचा फायदा शिवाबीला झाला.

नवावकुमारी

[४]

तातां पठाण ओरिसा भांतांत विविधरणें राज्य करूं लागले होते. स्वर्णदुर्ग ये स्थानीं आपली राजधानी स्थापन केली. तुल्यमानानंतर त्याच्या राज्याला वारस घेणू सुलेमानखान व उस्मानखान यांचा वहीर करून आणि म्हातारा वहीर ईसा- खान याच्या खांद्यावर राज्यकारभाराचें जेणे ठावून मानसिंह निघून गेला.

सुलेमानखान व उस्मानखान दोघांच्या भावांत पुष्कळ फरक होता. सुलेमान- खानाच्या वारूचें न्यसन होतें व तो मोगविलासांत गुरफटून गेला होता. वा

उलट उस्मानखानाच्या मोगलांच्या सणेची इतकी चीड होती की त्याला मोगविलासांत पडायला वेळच नव्हता. अफगाणांची सत्ता हिंदुस्थानांत पुन्हां कायम करण्याची स्वर्मे तो पाहूं लागला. अर्थातच त्याला मान- सिद्धानें अफगाणांशी जी संधी पडवून आणली होती तीं पसंत पडली नाहीं.

आयशाच्या तुटकपणामुळें देखील उस्मानखानाच्या वित्ताला आराम नव्हता. आयशा फतलखानाची स्वताची मुलगी नव्हती, वक्तक घेतलेली मुलगी होती. फतल- खानाची एक बेगम काश्मीरीबेगम म्हणून

लहानपणी जें बहिष्भावंडासारखें नातें होतें, मोठेंपणी तें बदलून त्याच्या जागीं उस्मान-खानाच्या मनांत प्रेमांकुर उगवला. परंतु आयशा मात्र त्याला आपला भाऊच मानीत असे. आयशाचें मन जगतसिंहानें हिरावून घेतल्याचें उस्मानखानाला कळलें त्या घेऊ-पासून त्याच्या मनांत द्वेषाग्नी वाडू लागला.

एकदां उस्मानखान स्वतःच्या सोळांत बसला असतां तेंचें म्हणारा बजीर ईसाखान आला. औपचारिक दुवा सकास साऱ्यावर उस्मानखानानें येण्याचें कारण विचारलें.

“जगतसिंहाला जन्मठेप शिक्षा झाल्याचें आपल्याला कळलेंच अभेक !” बजिरानें विचारलें.

“होय, मी पण ऐकले आहे. पण त्याच्याशीं आपला काय संबंध ?” उस्मान-खानानें विचारलें.

“असें कळले कीं महाराज मानसिंहांनीं आपल्याशीं जी संधी केली होती ती अकबर बादशाहांना आवडली नाहीं. म्हणून कांहीं तरी कारण काढून त्यांनीं ही संधी रद्द करण्याची सटपट चालू केली आहे.” बजीर म्हणाला.

“या गोष्टीचा जगतसिंहाला झालेल्या शिक्केशीं काय संबंध !”

“माझ्या मते संबंध आहे. जगतसिंह पहिल्यासारखा आतां आपला झडू राहाला नाहीं. मला असें देखील वाटतें कीं आपल्या-विषयीं त्याच्या मनांत विशेष प्रेमावर देखील असावा.” बजीर म्हणाला.

म्हणजे बजिरानें आयशाचें नांव न घेतां चातुर्यानें ती सुचना केली आहे तें उस्मानानें ओळखलें. जगतसिंहाचें आयझा-वर प्रेम आहे म्हणून अफगाणांविरुद्ध कांहीं करण्याचा विचार त्याच्या मनांत येणार नाहीं हें बजिरानें मुनबिलें होतें. पण तीच गोष्ट उस्मानाच्या मनालां बोलली.

“म्हणजे तुम्हांला असें वाटतें होय कीं तो आमच्या मळ्यासाठीं अकबर बादशाहा-कडे आमच्या वतीनें शिफारस करून ही संधी रद्द करूं देणार नाहीं !” उस्मान-खानानें खोचक शब्दांत विचारलें.

“होय....” बजीर म्हणाला.

“परंतु मी हें विचारतों या संधीमुळे आपला फायदा काय झाला ? सर्व बंगाल आपण काबीज केला होता, तो आपण घालवून बसलों आहों. जगाजावपुरीवर

देखील मोगलांचा अधिकार आपण मान्य केला आहे. माझ्या मते अकबर बादशाहानें ही संधी रद्द केली तरी काळजी करण्याची कांहीं गरज आपल्याला कां असावी !” उस्मान म्हणाला.

बजीर कांहीं वेळ विचार करून म्हणाला—“या मभावर मला आपल्याशीं बोलवण्याचें नाहीं. मला एवढेंच सांगावयाचें आहे कीं तूर्त मोगलांशीं वैर करण्याला पुरेशी शक्ति आपल्यांत नाहीं.”

“हें सरे आहे कीं मानसिंहाशीं सरोरा-समोर युद्ध करण्यास आपल्यापैकी एक-

जणदेखील तयार होणार नाही. त्यासाठी तुम्ही काही करू शकाल तर पहा.”

“राज्यकारभाराच्या कामांतून डोकें वर काढायलादेखील माझ्याकडे वेळ नाही.”

“ठीक! मग तुम्ही तेंच पहात रहा. या ब्यांत युद्धाच्या गोष्टीत मन घालणें तुम्हांला शक्यदेखील नाही. संधी व तलोखा हेच सुचतात या ब्यांत. ही संधी तुम्हांला आवडत असेल. परंतु आम्हांला ती अपमानकारक वाटते. ती रह करून मोगलांशी युद्ध करण्याचा माझा विचार आहे. त्याच्यासाठी आवश्यक ती तयारी करून मग दिला.

मी तुम्हांला काय तें कळवीन.” उस्मान म्हणाला.

“हो, आणखी एक गोष्ट! मानसिंह जगन्नाथपुरीच्या तीर्थयात्रेला लवकरच येणार आहेत. आपल्या राज्यांतूनच त्यांना जावें लागेल. म्हणून त्यांच्या हुद्याला साजेस अशी त्यांची बद्दलास्त ठेवणें आपले कर्तव्य आहे.” बजीर म्हणाला.

“अशक्य! आम्ही स्वतंत्र आहो. जसा दिल्लीचा बादशाह तसे आम्ही. हा मानसिंह महाराज झाला तरी दिल्लीच्या बादशाहाना गुलामच की नाही? हे बोलताना उस्मानला आवेश पडला होता.

“आपण किती स्वतंत्र झालों तरी दिल्लीच्या बादशाहच्या अधीन आहो. ओरिसा प्रांत त्यांच्या कृपेनेच आज स्वतंत्र आहे हे आपण विसरून चालणार नाही.”

“रात्रंदिवस जी गोष्ट आमच्या मनाला कांढ्यासारखी बोटत आहे ती विसरून चालणार नाही हे म्हणण्याचा काय अर्थ आहे? हा कलंक धुवून निघाल्याशिवाय माझ्या चित्ताला आराम पडणार नाही.” असे सांगून त्याने बजिराला निरोप दिला.

तो त्याच विचारांत गर्क होऊन आपल्या सोबतून अंतःपुराकडे वळला. त्याच्या डोक्यांत विचार चालू होते, “अफगाण व मोगल यांची जी संधी झाली आहे ती मोगलांच्याच फायद्याची झाली. कतलखान एकाएकी मेला नसता तर या संधीचा फायदा उठला नसता. तेव्हा युवराज अफगाणांचा कैदी होता. एका युद्धांत मानसिंहाचा पराभव पण झाला होता. मुलतान अवेळी मेल्यामुळे अफगाणांच्या राज्यांत अराजकता पसरली. म्हणून अफगाणांना संधी करावी लागली. सरें पाहिले तर त्यांचा पराभव झाल्याच नव्हता. ठीक, मानसिंहाचा मानभरातच राखण्याचें काम कोणत्या तरी सरदारावर टाकून. बजिराणा वगैरे मी काही पाठवणार नाही.” असा विचार करीत असता तो अंतःपुरापर्यंत पोचला. त्याला आयझाची आठवण झाली व विचारांत कलाटणी मिळाली.

जगतसिंहाला जिवंत जाऊ दिले ही केवढी मोठी चूक झाली! आयझावर त्याचे प्रेम नसलें तरी तिचें आहे ना त्याच्यावर! त्याचा कांटा दूर होईपर्यंत तिच्या मनांत पाळट होणें अशक्य!

असा विचार करीत तो अंतःपुरांत जात असता काझीरीवेगमने त्याला बोलविलें व म्हणाली—“वहा वर्षांपूर्वी आयझाचे काका, आपली सर्व इस्टेट तिला देऊन पैगंबरवासी झाले. ती इस्टेट तिला देऊन टाकण्याचा विचार असल्याची गोष्ट पंजाबच्या सुबेदारानें नवाबांना लिहून नवाबसाहेबांनी त्या इस्टेटचे रक्षण करावें असा निरोप पाठविला. निरोप येऊन लोक नुकतेच आले आहेत. त्यांनी परत असा पण निरोप आणला आहे की आयझा आता ब्यांत आली आहे. म्हणून तिने स्वतः येऊन

इस्टेट संभाळावी. हें काम तू करून घावेस असें मला वाटतें.”

“आपले इतर नेपथ्य काय करतात ?” असें त्यानें विचारलें.

“एक भाऊ पंजाबांत सेनापति आहे. ज्यांनीं आपली सर्व इस्टेट आयशाच्या मांवीं मिळून ठेवली आहे ते जहागीरदार होते. आयशाची आई सुबेदाराची मुलगी. काश्मीरीबेगम म्हणाली.

“म्हणजे आयशाची आई मोगल जातीची व बडील अफगाण होते म्हणव-
याचे ! तरी कतख्खानाच्या दत्तक मुलीला

मोगल सुबेदाराची इस्टेट मिळावला कांहीं अडचण येणार नाही म्हणतां !”

“नाहीं, कारण आयशाच्या वडिलांवर अकबर बादशाहांची विशेष मर्जी होती. बादशाहांनीं त्याविषयीं एक फरमान पण काढले होते व ती गोष्ट सर्व दरबारांना माहीत आहे.”

“हें खरें, पण माझे काम काय !”

“त्याचा विचार आतां तुंचे कर ! आयशा पंजाब प्रांतांत आयशाने म्हणत आहे. हयापारलट हास्यास तिची तळ्येत थोडी सुधारेल पण.”

“आयशाच्या इस्टेटीच्या बाबतींत कांहीं करतां येणें शक्य आहे, पण ती तिकडे निघून गेली कीं इकडे सर्व काळोस !” उस्मान म्हणाला.

“होय, आयशावर तुझें प्रेम आहे व तुमचे दोघांचे त्या होईल असें वाटलें होतें. पण तू इकडे यायचे सोडलेस आणि तिची तळ्येत तूं पाहतोसच आहेस !”

“परंतु त्याला आतां मी काय करूं ? आयशाला यांचविषयासाठीं मी वाटेल तो त्याग करावला तयार आहे. कोणाच्यासाठीं तरी ती आपल्या जिवाचे असे हाल करून घेत

आहे व तिच्यावरोंवर आमच्या जिवाचे पण हाल होत आहेत. मी भेटेन तिला.”

“आतां होती येथें. वागेत गेली असेल. जरे नग पंजाबांत आप्पासंबंधीं तुझा काय विचार !”

“आयशाचा काय विचार आहे, पाहून मी सांगेन.” असें. सांगून तो बागेकडे निघाला.

आयशाच्या ओंधाचे तो सरोवराच्या काठी, सोनचाण्याच्या साड्याखाली व हकुलीच्या साडावरून गेला व दोपटी उघा-
नाच्या मध्य भागीं एक महाळ होता तिकडे गेला. आयशा महाळांत असल्याचें एका दासीकडून त्याला कळलें.

उस्मान मांजराच्या पावलांनीं आंत गेला. आयशा झोपलेली होती म्हणून तो परत फिरला. परंतु तिच्या अंगावरून लांब दोरी सारखी कांहीं वस्तु सरकत पुढे आत असल्या-
मास शाक्यावर तो थबकला व दासीला आंत जाऊन हकुल पाहून थाकला सांगितलें.

दासी आंत जाऊन पाहून येऊन घाबऱ्या आवाजांत म्हणाली—“जग बाई ! तो तर एक मोठा सांप आहे.”

“जागची हजेर नकोस, बोवें. किंवा खूप आवळलें व दासीला तळवार घायला ओरडूं नयेस.” दासीला नजाबून सांगून

उस्मान आंत गेला. एक भयंकर सांप आयशाच्या अंगावर पडून होता. त्याचे डोकें तिच्या बाळा बाजूला जमिनीवर होतें. ती थोडी हलकी कीं तो पाविले असा विचार मनांत येतांच उस्मानच्या अंगावर शहारे उमे राहाले. त्यानें सांपाची दोपटी धरून सांपाला एका छटक्यासरशी बाजूला केले. सांप आपला फम उभा करून उस्मानला चांवायला वळला. पण उस्माननें त्याचे डोकें उजव्या हाताच्या मुठींत धरून खूप आवळलें व दासीला तळवार घायला सुनावले. हाच्या हातांत तळवार घेऊन

त्याने हाताला विलखा धावून बसलेल्या सांपाला जागोजागी कांपले व त्याची पकड सुटल्यावर त्याला दूर फेकून दिले. तो रक्ताने झाग धुवायला बाहेर गेला तेव्हा आवश्याची झोप मोडली.

तिला दासीकडून सर्व वर्तमान कळले व ती झोपली असता उस्मानने तेथे बाबे हे तिला मुलीच आवडले नाही. ती उस्मानच्या पाटोपाट गेली व तो हात धून होता. तेथे काऊन त्याला म्हणाली—“तू इतका कुत्र्याकडील असशील असे म्हणते मला वाटते. माझ्या झोपण्याच्या जागी तू यायला नको होतंस!”

“आवश्या जेथे प्रेम आहे तेथे अपवित्र विचार मनाला शिवत नाही. माझे लक्षाचे मय होऊन गेले असले तरी मी लज्जा केले नाही. मी नवाब आहे, वाटेक त्या खोली लज्जा करणे मला अशक्य नाही. वाटेक उभा राहाला. [पुढील गोष्ट पुढील अंका]

तिला आपली बटीक करून मी ठेवू शकेन. तुला आपली बेरस करून घ्यायची आहे म्हणून मी आलो नव्हतो. तुझ्या अंगावर हात लावायला मला चोरासारखे वेण्याचे कारणच नव्हते. मी तुझ्याशी लज्जा करून घ्यायचेच ठरविले तर मला कोण अशक्य-णार!” एवढे सांगून त्याने सांपाची गोष्ट पण तिला सांगितली.

आवश्याच्या होळ्यांत टिपे आली. त्याने दोन्ही हात आपल्या हातांत घेत ती म्हणाली—“तू आपले हे पवित्र प्रेम माझ्यासारख्या कुत्र्या मुलीवर का बापा करित आहेस! सांप चावून मी मेलें असतें तर सुटलें असतें कावयची उस्मान!” असे म्हणत ती पाई पाईने तेथून निघून गेली.

उस्मान हताश होऊन तिच्याकडे पहात उभा राहाला. [पुढील गोष्ट पुढील अंका]

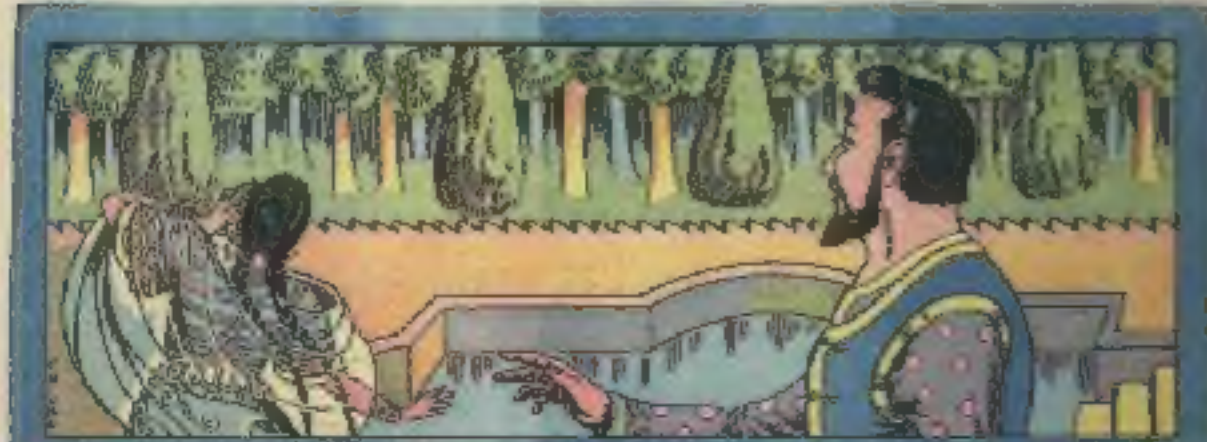

लहान व मोठे

विक्रमाकाने बह सोडला नाही. तो पुन्हा शाडाजवळ गेला, प्रेत लांबावर काढून घेतले व स्मरणाच्या दिशेने गुपशुप बाळ लागला. तेव्हा प्रेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा! तू थोरांत थोर पुरुष आहेस. काही लुजांनी पांचाल देशाच्या राजाला सत्तावून सोडले होते, तसेच तुला काही कुत्र्याकडील लोक सत्तावून सोडण्यासाठी उद्योग करित असावेत असे मला वाटते. तुला आज मी त्याची गोष्ट सांगतो.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

पांचाल देशाच्या दक्षिणेकडील सीमेवर एका डोंगराच्या खोऱ्यांत लुजांचे व गिळ्यांचे एक राज्य होते. ते मनुष्य जातीचेच होते परंतु त्यांची डेची बोटा-एवढीच होती. परंतु त्यांच्या राजाचा बडेजाव

वेताळाच्या गोष्टी

परंतु कोणीतरी खदखदां हंसत असल्याचा आवाज त्याला ऐकू आला. हंसधारा त्याचा दरबारी कवीच होता. राजाने त्याला हंसण्याचे कारण विचारले.

“हसू नाहीं तर काय रहू! आपल्या राजधानीपासून एक योजन दूर एक जातीचे लोक राहतत. त्या जातीच्या कोणत्याही माणसाने जमिनीवर नुसता पाय आपटला तरी आपण सर्व आपापल्या सुचींवरून झाली आदळू!” कवि म्हणाला.

“या राजद्रोहाला अंधारकोठडीत टाका.” राजाने हुकूम सोडला.

“महाराज! घाई करू नये. मला फक्त एका महिन्याची मुदत द्यावी. मी जे म्हणालो ते खरे आहे का नाही या गोष्टीची साक्ष पटवून देईन.” कवि म्हणाला.

“ठीक! मी तुला एका महिन्याची मुदत देतो. परंतु या मुदतीच्या आंत तू म्हणाल्यास ते खरे उरले नाही तर तुला अंधारकोठडीत टाकण्यांत येईल.” गिड्ड्याचा राजा म्हणाला.

गिड्ड्या दरबारी कवि ‘घरी’ गेला. प्रवासाची तयारी केली व पांचाळ देशाच्या राजधानीकडे निघाला. तो वाटेत कोठे

धांवला नाही. जाटवडामर चालत राहाल्यावर तो पांचाळ देशाच्या राजधानीच्या गांवी येऊन पोचला. द्वारपालकाच्या पाखांबावर उभा राहून तो जोराने ओरडला. द्वारपालकाने झाली लवून पाहिले. बोटापेक्षा एक मनुष्याला पाहून चकित होऊन त्याने ती गोष्ट राजाकडे कळविली. राजाने पाहारेकऱ्याला विचारले—“तो आपल्या कुवऱ्यापेक्षा टंच आहे का?”

“नाही महाराज! तो खुजा आपल्या कुवऱ्याच्या तळहातावर सहज उभा राहील पेक्षा आहे.” द्वारपालक म्हणाला.

ते ऐकून दरबारांतले सर्व लोक हसू लागले. त्या बोटापेक्षा माणसाला पाहण्यासाठी सर्व दरबारी छिंदद्वारावर गेले आणि खुजा राजकवीच्या घाटी वाजुला पोळका करून उभे राहिले.

“महापुरुष हो! थोडे दूरच उभे रहा! तुमच्या खासोच्छ्वासाच्या झोक्याने मला उभे राहाणेपण अशक्य झाले आहे. मी तुमच्या राजाच्या भेटीसाठी जाली आहे. मला आपल्या राजाकडे तो लहान महापुरुष येऊन जाईल का?” कुवऱ्याकडे बोट दाखवून राजकवीने विचारले.

कुवऱ्याने जवळ येऊन दडूच खुजा राजकवीला आपल्या तळहातावर उचलून घेतले व राजाकडे घेऊन गेला. त्या विचित्र बोटापेक्षा माणसाला पाहून अर्थातच राजाला पण आश्चर्य वाटले व आनंद झाला. त्या खुजा राजकवीने आपल्या देशातील समतीदार गोष्टींचे वर्णन करून राजाला चकित करून सोडले. त्याची काव्यशक्ति पाहून दरबारी लोकांनी माना हलविण्याचा राजा म्हणाला—“राजकवी! तुम्ही आमचे आतिथ्य निदान तीन दिवस स्वीकारून मग स्वदेशी जावे.”

स्वदेशी परतला या खेपेस कुवळ्याने त्याला आपल्या पगडीत बसवून घेतले असल्यामुळे त्याला स्वदेशी पोचाकळ फार वेळ लागला नाही व चालण्याचा त्रासपण विशेष सोसावा लागला नाही.

कुवळ्याला दुसऱ्या वेत असलेला पाहून “अरे, राक्षस आला!” असे ओरवून खुजे पळू लागले. खुजांच्या राजाच्या कानावर ती भयंकर बातमी पोचली की राजकवि कोणत्या तरी राक्षसाकड बोकलावून घेऊन येत आहे. राजाने राजकवीला बोलावून विचारले— “आम्हां सर्वांना ठार करण्यासाठी वा राक्षसाला कोटून घेऊन आलास!”

“तो काही राक्षस नव्हे, तो मुद्दा एक मनुष्यच आहे. त्याचा तो भय देह पाहून तो राक्षस असावा अशी भीति वाटणे साहजिक आहे. आणखी हे पहा, तो मुद्दा त्यांच्या जातीतला एक खुजा व कुवडा आहे. त्या जातीची माणसे त्यांच्या चौपट उंचीची असतात.” राजकवि म्हणाला.

काही दिवसानंतर खुजांचा राजा कोणाला काही कळविल्याशिवाय राजकवीने बघिलेल्या पांचाळ देशांत राक्षसाकडून माणसे पाहाण्यासाठी बोवडीच वसून गेला.

तो राजवाड्याजवळ पोचला तोपर्यंत काळोस पडला होता. एक पहर रात्र होऊन गेली होती. सर्व झोपू लागले होते. खुजांच्या राजाला भयंकर भूक लागली होती. तो सिंहद्वाराबाहेरच्या फटीतून राजवाड्यांत शिरला. सायला काहीतरी मिळेल या भाशेने तो सैपाकधरांत गेला. तेथली लहान मांडीदेखील त्याला फार मोठी भासली. एका भ्जानशा भोव्याची कडा धरून तो वर चढण्याचा यत्न करू लागला तेव्हा त्याला गोड व स्वर्गवास आला. त्या भोव्याच्या मळाला मोडी खीर होती. खुजांचा राजा भोव्यावर चढून आत उतरला, वण मळ्यापर्यंत खिरीत बुडला. त्याला चढून परत वर येतां येईना.

सैपाकिणींनी सकाळी त्याला पाहिले व तो खुजा राजकवीच असावा असे समजून त्याला घेऊन त्या राजाकडे गेल्या.

खुजांचा राजा कुवळ्याला पाहूनच घाबरला होता. सामान्य आकृतीच्या त्या महाकाय सैपाकिणींना पाहून त्याची बोवडीच बळली. पांचाळ राजाला पाहून तो ओरडला— “मला सोडा! मी खुजा जातीच्या लोकांचा राजा आहे.”

पांचाळ देशाच्या राजाने धवेंत बसवून विचारले—“कायरे! मग तू असा लपून छपून आमच्या देशांत कां शिरलास. माझ्या दासींनी तुला धरले म्हणून बरे झाले. आतां मी तुला कोठे जाऊ देणार नाही.”

खुजांचा राजा हताश झाला. खुजा जातीच्या लोकांना त्यांचा राजा कोठे निघून गेला हे कळले नाही. पांचाळ देशाच्या कैदेत तो आहे हे कळायला पुष्कळ दिवस लागले. ती बातमी कळतांच खुजांचा राजकवि पांचाळ देशी आला व आपल्या राजाला सोडण्याची त्याने पांचाळ राजाजवळ विनंती केली.

“नाहीं सोडले तर तुम्ही काय करणार रे!” पांचाळ राजाने विचारले

“आम्ही हद्दाला पेटली तर काय घाटेले तें करे. कारण आमच्या बाजूला सैन्याचल आहे.” राजकवि म्हणाला

“ठीक। तरमग मी पाहातोच तुम्ही काय करता तें. मी नाही मोडीत तुमच्या राजाला” पांचाळ राजा म्हणाला

त्या बरी पांचाळ देशातील सर्व पिढे नष्ट झाली. एक मुळभर शान्तदेवीक भिल्लाले नाही भयकर दुष्काळ पडला.

वेताळ येथवर गोष्ट सांगून विचारले लागला—“राजा! मला एका गोष्टीची शंका आहे. लहान कोण व मोठा कोण? मोठा एवढी माणसे जन्म शक्तिशाली की सामान्य धारीर असलेली माणसे? तू माहीत असून या प्रश्नाचे उत्तर दिले नाहीस तर परिणाम

तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळ लागतील.”

विक्रमार्क म्हणाला—“फक्त एकाच गोष्टीकडे लक्ष देऊन आपण लहान मोठ्यांचा फरक करतो. परंतु या जगाच्या पाठीवर सर्व तऱ्हेने सर्वात लहान किंवा मोठा जमा कोणीच नाही. राबणाला बरामाही होती. स्वतः देवेन्द्र त्याला जिंकू शकला नाही त्याला शेवटी मारकडानाच नाही का जिंकले! आपल्या मोठेपणाचा कोणी टोका भिरवू लागला की त्याची मान खाली होते. लहानां लहान मनुष्यदेखील अपमान असलेला त्याची महाशक्तिशाली होती

अशातऱ्हेने राजाचे मीन मंग होलांच वेताळ घेतासह अदृश्य झाला व आऊन झाडाला सोबकळू लागला. [कल्पित]

वजिराचा मुलगा

तुम्हिलानांनल्या मुलानाच्या अनेक बेगमा होत्या. त्याला एकूण चाळीस मुले त्याच्या सर्वात लहान मुलाचे व त्याच्या शाले तेव्हा सुलतान आपल्या सर्व मुलांना बोलावून म्हणाला—“तुम्ही सर्व लम रक्तन प्या.”

सर्व नापलाचे परमराजवर मन्त्रणा भावडा मन्त्रे प्रेम हाते. सर्वांनी बराच वेळ परमराज विचार करून एक गोष्ट ठरविली व आपल्या वजिरांना बोलावून म्हणाले “कोटे चाळीस बहिणी असतील तर आम्ही चाव्याशी लक्ष करायला तयार आहो.”

“एकाच घरांत चाळीस बहिणी? शक्य की आहे का?” सुलतानाने विचारले अकब नमेज तर आपची लमेदेखील बघच.” सुलतानाची सर्व मुले म्हणाली.

मुलांचा तो हट्ट पाहून व स्वामागील भावना ओळखून सुलतानाने ही गोष्ट राण्यभर जाहीर केली. त्याने आपल्या शिपायांना राज्यभर चवकशीसाठी पाठविले. एका घरांत एकूणचाळीस मुली होत्या. वण चाळीस बहिणी एकाच घरांत कोटे जादळल्या नाहीत.

आपल्या देशांत नाहीत तर जगांत कोठे असे कुटुंब मिळणार नाही का? सर्व जग हुडकून काढा. अशा कुटुंबांचा आम्ही लक्ष करणार.” सुलतानाची मुले म्हणाली

सुलतान तरी काय करणार? तो त्या गोष्टीस कबूल झाला. त्याच्या मुलांनीच स्वतः असे कुटुंब शोधून काढण्याचे ठरविले व देशपर्यटनास निघाले. तेव्हा राजाने आपल्या वजिराच्या मुलाला बोलावून त्याच्या

लागली संध्याकाल होऊन गेली होती. मवांणी बांध्यावरून उतरून त्यावर पडून घेतले काही वेळ मण्यागोष्टी झाल्या. मोठा मुक्ता म्हणाला—“मी फार इमली आहे कुवा. पुढे नाही जायचं मला. काळोस पडला आहे. आजची रात्र येथेच काढू या.”

“येथे झोपू नका म्हणून मुक्तानांना बजावून सांगितले आहे!” बाजराचा मुक्ता म्हणाला.

“अरे आपण एकचालीसवज आहो. आपल्यावर असे काय संकट येणार?” मुक्तानांचे मुक्ता म्हणाले. म्हणून ते रात्र तेथेच झोपले. परंतु बाजराचा मुक्ता मात्र झोपला नाही.

अर्धी रात्र होऊन्यावर कोणी तरी येत असल्याची चाहक त्याच्या लागली. तो तलवार उपमून उभा राहाला. काही अंतरावर त्याला एक मात फण असलेल्या नागसांप दिसला. तो तलवार घेऊन मांशाच्या अंगावर धाडला. बाजराच्या मुक्ताने नाग-मांशाचा एक एक फण कापून टाकला. त्याचे सहा फण एकाच आगी पडले. पण सातवा फण फणपरत सरकत विहिरीत जाऊन पडला.

बाजराचा

नागसांपाचे ते फळाचे म्हणून त्याने विहिरीवरचे टा मध्य घेऊन त्याचे एक टाक एक बाजरा दगाला बांधले व दमरे टाक आपल्या कमरेला बांधून तो विहिरीत उतरला. अगदी तळाला गेल्यावर त्याला एक नार दिसले. ते नार उघडले तेव्हा त्याला एक सुंदर राजवाडा दिसला. बाजराचा मुक्ता त्या राजवाडेत गेला. सोन्या बाजूला त्याच्या होत्या. मध्येक त्यालाच एक सुंदर भी बसलेली होती. चाळीस सोन्यांत चाळीस मुली होत्या. एका अनोळखी माणसाने पाहून त्या भ्याल्या.

“तुम्हाला मिण्याचे मुलींच कारण नाही. मी आताच सात फणवाल्या एका नागसांपाला ठार केला आहे. एक फण विहिरीत पडला म्हणून मी त्याच्या पाटापाठ येथवर आलो.” बाजराचा मुक्ता म्हणाला. ते ऐकून त्या म्हणाल्या “आज आम्हाला सुटका मिळाली. आम्ही चाळीस बहिणी आहो म्हणून तू आम्हां सर्वांना बरोबर घेऊन जा.”

“तुम्ही इतके दिवस धीर धरलाच नसाच आणगी कोही दिवस धीर धरा. मी घेतेवर येऊन तुमचा उद्धार करीन.”

असे सांगून बजिराचा मुलगा दोरखंड धरून विहिरीतून वर चढून आला. मुलगाचाही सर्व मुलं घोरत पडलेली होती. तो देखील झोपला.

मुलगाचाही मुलं उजाडल्यावर उठली व म्हणाली - "काय पण छान झोप आली होती नाही! बाबांनी उगीच भीति दाखविली होती आम्हांला. चला, पुढे निघू या." बजिराच्या मुलाने नागसांपाविषयी त्यांना कांही सांगितले नाही. ते दिवसभर मजल दर मजल करीत एका जागी येऊन पोचले. "ही जागा विश्वांनी घेण्यासारखी आहे.

रात्र येथेच राहू या." मोठा मुलगा म्हणाला.

"हे फ्हा, पुन्हा तू मुलानांनी दिलेल्या सूचनेविरुद्ध बोलत आहेस." बजिराने मुलानांनी दिलेल्या सूचनेची आठवण करून दिली.

"होय रे! फक्त ती त्याची सूचना. त्यांना त्या विहिरीजमळ झांपू नको म्हणून बघते का सांगितले! काय झाले!" मुलानाचा मोठा मुलगा म्हणाला.

मुलगाचाचे सर्व मुलगे रात्री तेथे झोपले. फक्त बजिराचा मुलगा एकटा झोपला नाही. तो पाहारा देत बसला. अर्धी रात्र तोरण्यावर तसाच सात फण असलेला नाग सांप त्याला दिसला. परंतु हा त्याच्याकडून जास्त मजकूर दिसत होता. बजिराच्या मुलाने मागचा पुन्हा काही एक विचार केला नाही व तय्यार उपमून त्याच्यावर तुटून पडला. स्वतःचा बचाव करीत शेवटी त्याने त्या सांपाचे मातडी फण उडवले. या खेपेम- देखील फक्त सातवां फण फरफटत एका विहिरीत जाऊन पडला. बजिराचा मुलगा त्या विहिरीत उतरला. तेथे त्याला एका दारापलीकडे एक राजवाडा दिसला. त्यात

दुवाक वळखून दाखून होता. परंतु या राज्यात मंदार मुलीच्या एवजी रत्ने व नग्नकथे होती.

बजिराचा मुलगा पुन्हा वर आला व आपल्या जागी झोपी गेला. सकाळी उठून सर्व पुढे निघाले. हांगर व खोरी बोलावून तेथेच त्यांना एक बाळवंट लागले. त्यांना रात्रभर खाऊन घेतले व तेथेच ती रात्र काढावे ठरविले. या खेपेमदेखील बजिराच्या मुलाने मुलानांनी दिलेल्या सूचनेची आठवण करून दिली. पण त्याच्याकडे मंदार दुर्लभ केले व सर्व झोपी गेले.

त्यांना झोप लागली असेल नसेल, भूकंप होतो तरी जमीन हादरली. एक मोठा नागसांप दुरून येत असलेला त्यांना दिसला. त्याला सात फण होते. त्याच्या तोंडातून ज्वाळा येत होत्या. तो ओरडला - "माझ्या दोघा भावांचा बध करणारा तुमच्यांत जो आहे त्याला येऊ या मनोर! त्याला भस्म करून टाकतां मी!"

त्या नागसांपाला पाहिल्याबरोबर मुलगा- नाच्या मुलांचे धावे द्याणले. त्या सांपाला तार कण्याच्या कार्मी त्याच्यापैकी एकाची देखील मदत कामाला येणार नाही हे

आहेत. तुम्ही त्यांना घेऊन जा व नवे करून घ्या. मी या मागाचा समाचार घेतो. याच्या हातून बांक्ला नर तुम्हाला घेऊन भेटेल. नाहीं नर माझी बाट पाहू नका.”

बजिराच्या मुलाने नागितल्याप्रमाणे मुलानाचे मुलगे मागे परतले. बजिराचा मुलगा एकदा त्या भयंकर सापावर तुटून पडला. कित्येक तास सोपाची सोबासोबि चालू होती. दोघे दमले. परंतु कोणी काणाऱ्या तिकु शकला नाही.

बजिराच्या मुलाला दार करण आघव्याचा शपथ नाही हे ओळखून नागसांपाने एक मुक्ति सोडली. म्हणाला—“बाबो! आपण संधी करू या.”

“कसली संधी आणि ती कशी मुवा?” बजिराच्या मुलाने विचारले.

“तू इराणच्या राजकन्येला बाणून दिलेस तर तुझ्याशी वैर सोडायला मी तयार आहे.”

“पण तेथे जायचे कसे?” बजिराच्या मुलाने विचारले.

“हा समास मी तुला देतां. बांझा वेळाने एक पांढरा घोडा येथे येईल. तो

सुनं यत्र चरायला यत्र तं त्याला हा त्यास पावून तुला कोठे जायचे आहे तें मला तो तुला एक क्षणांत पांचना करील. तुझे काम पुरे होईपर्यंत तूं त्याला रेंवून घे. राणे राजकुमारीबरोबर परत ये.” असे सांगून नागसाप नाहीसा झाला.

महाराजा राजादत्ताच एक मुंदरा घोडा बांधायला मार्गे त्या जागीं उतरला व चक्रे गजाला. बजिराच्या मुलाने त्याला लगाम घालला आणि बर बसून म्हणाला—“मला इराण देशाच्या बादशाहाच्या राजवाड्यांत घेऊन जा.”

क्षणाधीन घोडा इराणच्या बादशाहाच्या राजवाड्यांत पोचला. “आतां मी तुझी आठवण काढीत तेन्हां हजर हो!” असे सांगून बजिराचा मुलगा घोड्यावरून खाली उतरला. घोडा अदृश्य झाला.

बजिराचा मुलगा राजवाड्यांत न जातां एका म्हातारीच्या दुकानात शिरला व तिच्याजवळ त्या गादची माहिती विचारली. म्हातारी म्हणाली—“सात फण असलेल्या नागसापाने राजकन्येला मागणी घातली. बादशाहाने नकार दिला. तेन्हांपासून नाग सांपाने बादशाहाशीं विनुष्ट आले आतां

ओळखून बजिराचा मुलगा म्हणाला—“तुम्ही सर्व आख्या वाटेनें परत जा. वाटेत काल रात्री आपण जेथे झोपलो होतो तेथे जयलक्ष एक विहिरी आहे. त्या विहिरीत उतरून तुम्ही गेल्यात कीं तुम्हांला एक दार दिसेल. दारांतून आत गेल्यात कीं एक राजवाडा दिसेल. त्यांत चाळीस दारुनें रक्ताणिकांनीं भरलेलीं आहेत. आपण परवा रात्री ज्या विहिरीजवळ झोपलो होतो त्या विहिरीत तसाच एक वाडा दिसेल. त्या वाड्यांत चाळीस खोल्या आहेत व प्रत्येक खोलीत एक मुलगी आहे. त्या सर्व बहिणी

हे विनय केव्हा व कसे मिटणार त्या खुदाबंद करीमलाच माहीन. नागमांपाच्या भीतीने बावशाहाने आपल्या मुलीला राजकाळ्यांत न ठेवतां आणखी एका जागी ठेवले आहे."

"तुम्हाला माहीत आहे का आजी ती जागा?" वजिराच्या मुलाने विचारलं

"हे पहा, ते एक मोठे गुप्त आहे! राजवाड्याच्या उद्यानात एक लहानसे घर आहे. त्यात राहते राजकन्या. उद्यानावर नेहमी कडक पाहारा असतो." म्हणारी म्हणाली

त्या मुलावर इतकी कडक नजर आहे तिला उचलून नेजे म्हणजे चढा नजे. म्हणून वजिराचा मुलगा मजगचा वेध करून उद्यानात शिरला. तो पाहारेकन्यांना म्हणाला - "बागेत काम करायला आली आहे." त्यांनी त्याला माळ्याकडे पाठविले. माळ्याने तो एक तरुण हुशार मुलगा आहे हे पाहून शाहाना पाणी घालण्याच्या नोकरीवर नजर ठेवायला त्याला नेमले

वजिराच्या मुलाचे सौंदर्य त्या वेपार लपले नाही. राजकन्येने त्याला पाहिले व तो स्विकारीतवळ येऊन काम करवीन असता तिने त्याला विचारले "कोणते मुला तू? आणि इकडे कसा काय आलास?"

"मी तुर्कस्तानाच्या वजिराचा मुलगा. मी दोघां सात फज असलेल्या नागमांपांना ठार केले आहे. तिसऱ्या नागमापाच्या मागण्यावरून इकडे आलो आहे." वजिराचा मुलगा म्हणाला.

सात फजवाल्या नागाचे नांव एकदांच राजकन्येचा चेहरा पावला फड पडला

पण वजिराचा मुलगा म्हणाला "तुं मिळे नकोस. तूं माझ्याबरोबर आलीस तर त्याला स्वामीने ठार फगता येईल."

त्याच्या बोलण्यावर राजकन्याचा विश्वास बसतच आला ती रात्री त्याच्याबरोबर पळून गेली. दोघे उद्यानाच्या मागच्या दाराने बाहेर निघून गेली

बाहेर वजिराचा मुलगा म्हणाला-"त्या सांपाचा जीव वाणत्यातरी गुप्त स्थानी आहे. नाहीतर मी त्याला केव्हाच ठार केला असता तुला त्या गुप्तस्थानाची माहिती काढून देता येईल का! तूं मी सांगतो तसे कर. तूं रडण्याचे सांग कर. सांगवी म्हण रहा. तो विचारील, रडण्याचे कारण काय! तेव्हा किड्यांत एका सिडाच्या पोटांत असल्याचे सांग, चडकडे त्याचे शत्रू आहेत. त्याचा जीव

वेण्यास टपले आहेत त्याचा जीव त्यानी घेतला तर तूं काय करणार? नंतर तुसे बडील तरी तुला परत घरात पाऊक टाकू देतील का! असे सांगून जास्तच मोठ्याने म्हणू लाग. तुला धीर देण्यासाठी तो त्याचा जीव कोठे आहे हे सांगेल तूं ते मला सांग. पुढचे मी पाहून घेईन."

बावशाहाने मुलीने वजिराच्या मुलाने सांगितल्याप्रमाणे रडण्याचे सांग केले आणि सांगते त्याचा जीव समुद्रापलीकडे एका किड्यांत एका सिडाच्या पोटांत असल्याचे सांग, चडकडे त्याचे शत्रू आहेत. त्याचा जीव

तें कळतांच वजिराच्या मुलानें आपल्या जवळचा लगाम काढून घोक्याचे स्मरण केले. त्थावर वडा प्रगट झाला. वजिराचा मुलगा त्याच्या पाठीवर बसून क्षणाभौन ममुत्रापलीकडच्या किल्ल्यात जाऊन पोचला. किल्ल्यांत पाऊल टाकल्याबरोबर त्याला त्याला तो निह गुरगुत त्याच्या वंगावर धांवला वजिराचा मुलगा त्याला ठार करच्या माठी तयार होताच. त्यानें सळ्यारीनें त्याचे थोके उडवले व त्याच्या पोटांत तलवार भासकली. त्याच्यांतून एक कवुनर बाहेर आले व उडू लागले. परंतु वजिराच्या मुलानें त्याला धरले.

तो त्या कवुनराला धरून पुन्हा घोक्यावर बसून साप रहात असे त्या जागी येऊन पोचला. त्याच्या हातांत कवुनराला पाहून नागसाप बाबत कापू लागला.

“तो माझा बाप आहे ना एवढा साड्या हातात दे. मी जन्माजन्मी तुझी काळवण काढीन.” साप म्हणाला.

वजिराच्या मुलाला त्याचा कावा कळला नाही. तो तें कवुनर सांपाला देऊं लगाला. परंतु बादशाहाच्या मुलीनें त्याच्या हातानून कवुनराला हिंसकावून घेतले. त्याचा गळा मुरगळून त्याला दुर जमिनीवर फेंकून दिले. त्याबरोबर नागसापानें जमिनीवर अंग टाकले.

वजिराचा मुलगा राजकन्येला बरोबर घेऊन घोक्यावर बसून बादशाहाच्या राजवाड्यात आला. आपल्या कळला वजिराच्या मुलानें ठार केले असल्याचे ऐकून बादशाहाला आनंद झाला. त्यानें आपल्या मुलीचे लग्न तिचे स्मरण करणाऱ्या वजिराच्या मुलशी करून दिले.

परोपकारी गोपाल

गोपालाच्या गांवा किण्ण्या गांवाचे दुकान उघडण्यासाठी म्हणून एका गांवच्या पदरी गांवाच्या एका मळज माणसानें काहीं पैसे जमविले होते. परंतु त्याला शंभर रुपयाची सुट मासली. त्याला आपल्या गावकऱ्याकडून ती रक्कम मिळाली नाही. तेव्हां त्याचा एक मित्र त्याला म्हणाला— “जरे होक्याला इतका त्रास घायली गरमच काय! तूं ज्या गांवीं दुकान उघडणार आहेस त्याच गांवीं परोपकारी गोपाल राहिलो. त्याच्याकडे जाऊन मागितलेस तर तो नाही का देणार! त्याच्या गांवच्या लोकांच्या सोयीसाठीं तू दुकान काढतो आहेस बाहून जामत परोपकार काय असणार. म्हणून तो खात्रीनें देईल व परत कधीं मागणार देखील नाही.

पेढरीला तो सत्ता एमन पडला व तो गोपालाकडे गेला. त्यानें शंभर रुपये मागितले तेव्हां गोपालनें त्याला विचारले— “हान म्हणून मागतो आहोस कीं कर्ज म्हणून!” गोपालचा तो प्रश्न ऐकून पेढरीला आश्चर्यच बाटले. त्याचे कारण असें झाले कीं गोपाल एकदां आपल्या गुरुजींकडे गेला होता. तेव्हा गुरुजींनी गोपालच्या दानधर्माविषयीं सविस्तर चवकळी केली व उपदेश केला—“हें पहा, हें बघ आहे. दान करतांना दास व अपात्र पाहून दान करावें. लुळ्या पांगळ्यांना दान करावें. घड घाकट माणसाना दान कास करायचें! फार तर कर्ज घावें. तीं सुद्धां मदतच आहे नंतर कर्जाक दिलेले पैसे परत मिळविण्याचा यत्न न केल्यास कर्जदाराच्या

माथी जेवढे पाप असले तवढच फांज देणाऱ्याच्या माथी वण लागली."

गुरूचा तो उपदेश लक्षात ठेवूनच गोपाळनें तो प्रश्न पंदरीला केला होता. पंदरी ऐटीत म्हणाला—“कोणासमोर भीक मागण्याची स्थिति अजून तरी थाली नाही. मी कर्जाऊ पैमेच मागत आहे. तीन महिन्यांनी व्हाजासकट सर्व रक्कम परत करीन. किती टके व्याज तेवढे सांगा.”

“अरे तीन महिन्यांनी तू देणार आहेस ना, मग व्याजवांच काय! मूळ रक्कम आणून दिलीस की पुरे” गोपाळ म्हणाला

“मग मागवू लहून देऊ का पंदरीनें विचारलें.

“तुला स्वतःच्या शब्दावर भगवसा नसेल तर दे.” गोपाळ म्हणाला.

पंदरी शंभर रुपये घेऊन गेला. गोपाळनें, कापल्या तार सेला पंदरीला शंभर रुपये दिले ते एका बहीत टिपून ठेवले

पंदरीनें स्वतः कवच कंठेली तीन महिन्यांची मुदत मंयमी. परंतु त्यानें पैमे परत केले नाहीत. कारण त्यानें पाहिले की गोपाळचा दानधर्म काय होना. फक्त त्यानें पैमे मागितले तेव्हाच गोपाळनें कर्जाची गोष्ट काढली होती

गोपाळनें एक वर्षभर वाट पाहिली व पैसे परत न आलेले पाहून तो पंदरीकडे गेला. म्हणाला—“गृहस्था! तू पैसे घेऊन एक वर्ष होऊन गेले. तीन महिन्यांनी परत करतो म्हणाला होतास. पण तू पैमे परत करण्याचे नाकच फाडले नाहीस! दुकान नीट चालले आहे ना?”

“आहे, वरें चालले आहे. पण हजारांत पैसा राहिल तर ना. मी लवकर स्वतः परत आणून देईन तुम्हीं उगीच तमची कश ला घेता” पंदरी म्हणाला

“हे पहा, बुद्ध देणें सकय नसेल तर तसें सांग. दान केले म्हणून सभजन मी गप्प बसेन.” गोपाळ म्हणाला.

त्यावेळीं दुकानांत भार माणसें उभी होती. त्याच्यासमोर गोपाळनें तसें म्हटलेलें पंदरीला भावडलें नाही. म्हणाला “हे, हे काय बोलतां” कर्जाऊ म्हणून घेतले तर ते कर्जाऊन आहेत.” असें सांगून तो गोपाळला अग बाजूला घेऊन गेला. दुकानांत घेऊन प्रत्येक वेळीं दहा रुपये म्हणाला—“सर्व रक्कम एकदम देणें थोडे घेऊन जाई तेव्हा कोणीतरी दुकानांत बस जात आहे. हो! दहा दहाचा हप्ता असेच. त्यांना पंदरी म्हणे—“हा मा मागचा दर महिन्याला देतो.”

गोपाळ त्याला कवच दाला. पंदरीनें पहिला हप्ता म्हणून दहा रुपये घेऊन गोपाळला निरोप दिला. त्यानंतर दर महिन्याला तो दहा रुपये देऊ लागला.

कर्ज म्हणून घेतलेले पैमे गोपाळला परत घ्यावे लागले या गोष्टीचा राग पंदरीच्या मनात होता. तो निरतिशब्दा प्रकारे गोपाळची नाकाली कळ लागला. गोपाळ दुकानांत घेऊन प्रत्येक वेळीं दहा रुपये घेऊन जाई तेव्हा कोणीतरी दुकानांत बस जात आहे. हो! दहा दहाचा हप्ता असेच. त्यांना पंदरी म्हणे—“हा मा मागचा एक मोठा मनुष्य. दानी कर्ज म्हणविता

व्यत ला. मी एकदा संभर रुपये वाचवाकडून घेनले होते त्यावे त्याज दहा रुपये दर महिन्याला वसूल करतो आहे."

गोपाळच्या विरुद्ध पंदरीने जे तोंड सांगितले ते ऐकून गोपाळला आळखपाऱ्या लोकांना आश्चर्य व चाईट वाटले. त्यात राघवशेट नांवाचे गोपाळचे एक स्नेही होते. त्यांच्याजवळ वेगळी पंदरीने समेच काही तरी तोंडे सांगितले. ते ऐकून राघवशेट त्यालाच सांगले. ते ऐकून पंदरी म्हणाला "हे पहा, राघवशेट! गोपाळगवांना व्याजाची रक्कम मला किती कष्टाने घावी

आगत आहे, हे माझे मलाच माहीत. हे कर्ज फिटेलपर्यंत मुलाचा एक घाम पडायला उतरत असेल तर सपथ. मी बायकांचे हागिने विकून हे कर्ज केवढा टाकण्याचा विचार करीत आहे. तुम्ही बांगली किमत मिळवून दिल्यात तर तुमचे आभार मी मानीन." असे सांगून त्याने सगेलसय बायकांचे हागिने राघवशेटच्या समोर आणून ठेवले.

खरी गोष्ट अशी होती की पंदरीचा व्यापार वाढत चालला होता. मांडवळ जाऊन हातांत गहाले भर व्यापारांत वाढ होईन व फायदा पण होईन, या हेतूने त्याने बायकांचे सर्व हागिने विकून मांडवळ वाढविण्याच्या विचाराने राघवशेट यांच्याकडे हागिने गहाण ठेवून पैसे मागितले. राघवशेटला त्याचे बोलणे खरे वाटले. परंतु गोपाळवर त्याचा जो विश्वास होता तो कसा कमी होणार! गोपाळकडे जाऊन त्याने पंदरीकडून व्याजाचे किती पैसे घेनले होते हे विचारले. गोपाळने खरे खरे ते सांगून टाकले. म्हणाला—"मी ज्याला संभर रुपये दिले होते व त्याने तीन महिन्यांच्या जात परत कर्जाने म्हणून वचन दिले होते एकदा वधानंतर मी जाऊन विचारले तेव्हा

म्हणाला, दहा दहा रुपयांच्या हप्त्याने फेडतो. त्याने आतापर्यंत बळख रुपये मला परत केले नाहीत. त्याने जाणखी दहा रुपये दिले तर कर्जाची रक्कम फिटेल. मी त्याज सांगितले नव्हते व मला त्याची अपेक्षा पण नाही."

ते ऐकून राघवशेटला राग आला. पंदरीने असे तोंडे कां बोलले! तो गोपाळला म्हणाला—"उघा, दहा बाजलां मेहरबानी करून तुम्ही पंदरीच्या दुकानावर जा. तो उगलेले सर्व पैसे परत करणार आहे." राघवशेटने सवे का सांगितले गोपाळला

कळले नाही. परंतु राघवशेट व्यापार धंद्यांत जोड होता. म्हणून राघवशेटच्या विषयी त्याच्या मनात आदर वसन असे म्हणून गोपाळने पंदरीच्या दुकानात जायचे कळ केले."

दहा बाजाला दहा मिनिटे कमीच होती, राघवशेट पैसे दहा पिशवीत घाबळून गावानक्या दोघां प्रमुख व्यापाऱ्यांना बरोबर घेऊन पंदरीच्या दुकानावर हजर झाला. म्हणाला—"हे ये पंदरी! तुझ्या हागिन्यांचे पैसे, गोपाळकडून घेतलेले कर्ज फेडून मोकळा हो कसा!"

इतक्यात गोपाळ तेंच आला. राखवशेट त्याला म्हणाला "बा, गोपाळराव! आम्ही तुमच्याच विषयी शोधत होतो. पंदरीने तुमचे कर्ज फेडण्यासाठी बायकोचे सर्व दागिने विकून टाकले. तुमचा तगादा नकोसा झाला होता. चिंता दूर! एक लहानसा व्यापारी आणि इतके व्याज दे त्याला शक्य होईल का! तुम्हीच विचार करा. हे त्या सुंदर शंभर रुपये आणि दहा महिन्यांचे व्याज दहा रुपये पक्का रुपये एकरी दहा." तो गोपाळला एकदो दहा रुपये वेडे लावला.

गोपाळने चकित होऊन विचारले "अहो हे काय राखवशेट! अहो, पंदरीने माझ्याकडून फक्त शंभर रुपयेच घेतले होते व एकदम सर्व रुपये देतां आले नाहीत म्हणून दर महिन्याला दहा दहा रुपयाप्रमाणे

परत करीत होता. मला फक्त दहा रुपयेच मिळणे बाकी आहेत. वर हे शंभर रुपये कसले?"

ती गोष्ट राखवशेटला गावाकडून पूर्वीच कळली होती. पण ग्रामस्थांना माहीत नव्हती. त्याचीवेगील सभजून अर्जाच होनी कां गोपाळ गरिबाकडून दर महिन्याला दहा रुपये व्याजाचे कर्ज करीत होता. परंतु गोपाळला बरनाम करण्यासाठी पंदरी तें आगत होना हें त्याला माहीत नव्हते. त्याला पंदरीचा राग आला व त्यांनी त्याची छान हाजेरी घेतली.

गोपाळ फक्त दहाच रुपये घेऊन निवून गेला. पंदरीची मान खाली काढ्याचा हेतू त्याच्या मनात नव्हता. त्या विव्हावातून पंदरीच्या दुकानात गिऱ्याइक कमी होईल लगले व त्याला व्यापारात तूट येऊ लागली.

राजकन्या हंसली

एक राजाच्या एक सुंदर मुलगी होती. तिच्या मांदरांची प्रसिद्धी देशभर होती. मोठमोठ्या राजघराण्यांनील राजकुमार तिला पहायला आले. पण ती त्यांपैकी कोणार्शी बोलायला किंवा भेटायला तयार नव्हती. ती कधी कोणार्शी बोलत नसे की हसन खेळत नसे. तिच्या चेहऱ्यावर भित्त नवणून कोणाला कधी दिसले नाही.

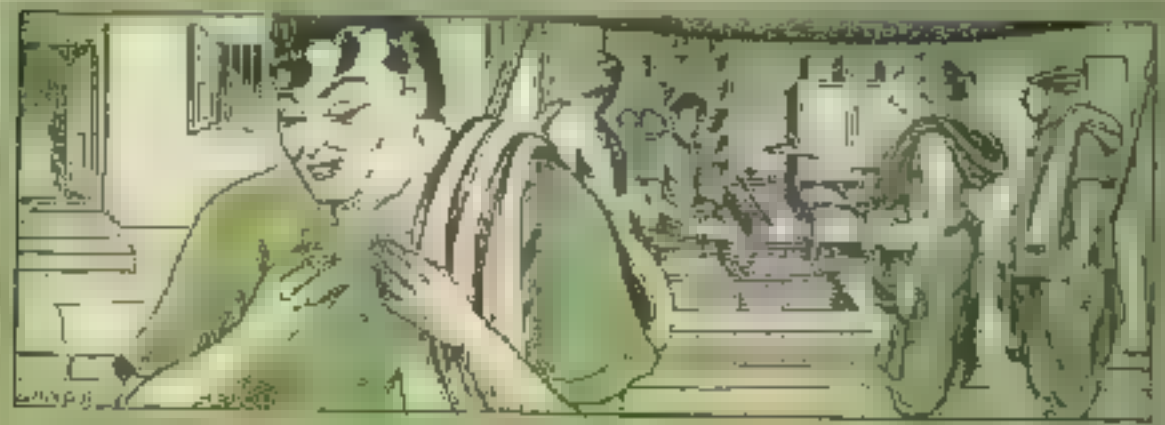
आपल्या मुर्काने मोठमोठ्या घराण्यांतल्या राजकुमारांशी त्या करण्याचे नाकारल्यावर राजाने जाहीर केले की जो कोणी माझ्या मुलीला हंसवील त्याच्याशी मी तिचे लग्न करून देईन व त्याला आपले अर्धे राज्य देऊन टाकीन.

ते ऐकून किऱ्येक लोक आपल्या भाग्याची परीक्षा करून गेले. लंगडे, कुत्रडे, खुजे,

बिडूकमुद्रा येऊन गेले, पण त्यांपैकी एक जणदेखील तिला हंसवू शकला नाही. तेव्हा राजाने नवीन नियम केला. प्रत्येक घरातून हारणाराला तीन तीन फटके दिले जातील. तेव्हापासून कोणी पुढे पाऊल टाकायला धजलाच नाही.

परंतु राजाच्या किऱ्या घरातल्या एका गावी एक गरीब शेतकरी रहान असे. त्याला तीन मुले होती. त्याने मोठ्या मुलाला बोलावून भाग्याची परीक्षा करून घ्यायला सांगितले. त्याच्या अंगात पुष्कळ व्यंग्ये होती व त्याला पाहूनच लोक हंसत. म्हणून शेतकऱ्याने त्याला पाठविले.

शेतकऱ्याचा मुलगा राजाकडे गेला व म्हणाला—"मी हंसविनो राजकन्येला." राजाला यकच वाटली. त्याने त्याला यक

करून पहायला सांगितले, पण त्याला यश आले नाही व तीन फटके खावे लागले.

शेनकन्याने त्यानंतर आपल्या दुसऱ्या मुलाला पाठविले. त्याचा एक पाय लहान होता व एक हाथ, मग त्याची चालण्याची हव पाहून हंसू कां नाही येणार ! तो राजाकडे गेला व राजाने त्यालादेखील अज करून पहायला सांगितले, पण त्यालादेखील यश आले नाही व तीन फटक्यांची शिक्षा झाली. तो परी परत आला.

शेनकन्याने आपल्या तिसऱ्या मुलाला पाठविले. त्याचे नांव होतं संगू. अकल

नावाची वस्तु त्याच्या गादीं देखील नव्हती. त्याला काही काम येत नव्हते. पण मजा अशी की तो स्वतःच जायला तयार झाला. शेनकरी त्याला पाठवायला सकार नव्हता. पण मुलाजें हटून परक्यावर आपाने त्याला जायला परवानगी दिली.

तिसरा मुलगा राजवाड्यात जाऊन राजाला म्हणाला - "महाराज ! मला राजवाड्यात काही तरी काम घावें. राजाने त्याला नदीविरून कायहीतें पाणी भरण्याचें काम दिलें.

एकदां तो नदीवर जाऊन पाणी भर लागला तेव्हा मोठ्यांत एक मासा आला. तो घेऊन बात भयनां वाटेन त्याला एक म्हातारी भेटली. तिच्या हातात एक बंदक होती. तें बंदक सोतरी रंगाचे होतें व त्रिमायला फारच सुंदर होतें.

संगू म्हातारीला म्हणाला - "आजी माई ! तुमच्या जवळचें तें बंदक फिली सुंदर आहे हो ! मला कां नाही घेऊन टाकीन "

म्हातारीने त्याच्या मांड्यांतला मासा पाहून त्याला बंदकाऐवजीं मासा देतोस कां म्हणून विचारले. संगू त्याला कबूल झाला. म्हातारीने मासा घेऊन त्याला ते बंदक

घेऊन टाकल व म्हणाली - "हें सार्थे बंदक नाही कर कर ! थाला कोणी हात लावला व तूं म्हणालास की, चिकटूनचा आ व बरोबर ये !" तर तो मनुष्य बंदकाला चिकटून जाऊन त्याच्याबरोबर येईल !

"छान, छान ! असे बंदक जगव्यावर वाटेत तितके भाने धरणां येतील नाही " असे सांगून संगू तें बंदक घेऊन राजवाड्या कडे निघाला. वाटेत त्याला आपली एक म्हातारी भेटली. म्हणाली - "फिली सुंदर आहे रे तुसे बंदक !" आणि भुवकाच्या भंगावर हात फिरवू लागली. ह्मोच संगू आपल्या भित्राला ओळखले व त्याला

म्हणाला - "चिकटून आ आणि बरोबर ये !" म्हातारीच्या हात बंदकाला चिकटला व तिला बंदकाबरोबर घावें लागलें.

ते थोडे अंतर चालून गेले. समार एक मनुष्य येत असलेला दिसला. त्याचे त्या म्हातारीची भाडण झालें होतें. त्याने म्हातारी नजरेस पडतांच तिला हात मारली. स्वा- बरोबर संगू म्हणाला - "चिकटून आ व बरोबर ये !" त्याचा पाय म्हातारीच्या भंगाला चिकटला व त्याला लंगडन चालावे लागले. एका लोहाराने लंगडत पाळणाऱ्या भंगावर हात फिरवू लागली. ह्मोच संगू आपल्या भित्राला ओळखले व त्याला

सोडविण्यासाठी म्हणून त्याचा हात घेऊन खोदले. लगेच संगू म्हणाला "चिकटून जा आणि ये बरोबर!"

अशा तऱ्हेने ही मिश्रणक राजवाड्यात पोचली. ते राजवाड्याच्या मागच्या दाराने आत गिऱले. त्याचा ओरडा ऐकून राजवाड्यातल्या सैन्याकरींनी गंमत पहायला घ्यायला, त्यांच्या हातांत पळी व झारा होता, संगूच्या हातातले शस्त्र पाहून एक म्हणाली "काय पण गोजिग्वारे आहे हे शस्त्र, आणि बंदकाच्या अंगावर हात फिरवला निघाली." पण लोहार म्हणाला "बंदकाला हात लावू नकास!"

ते ऐकून एक सैन्याकरी म्हणाली— "कोणरे तू, मध्ये चाबडेपणा करायला! माकड कुठले," आणि आपल्या पळीने तिने लोहाराला मारले. त्याबरोबर संगू

म्हणाला "चिकटून जा आणि बरोबर ये!" झाले सैन्याकरीला पण त्या मिश्रणकीबरोबर चालवे लागले. त्या सर्वांना राजवाड्याच्या आतल्या घटंगणात घेऊन जाऊन संगू त्यांना सरकशीच्या धोक्यामागचा गोल फिरवू लागला. ते अद्भुत दृश्य पाहून राजवाड्यातली कुत्रां भुंकू लागली. खूप गर्दी जमली गंमत पहायला. राजा, राजकुमारी व बासी बरच्या मजल्यावरून ती गंमत पाहू लागली. राजकुमारीने ते दृश्य पाहिले व तिका हंसू आरंभला. इतकी हंसू लागली की हसरींग तर नाही झाला असे राजाला वाटले. सहसाच लोकांनी आपल्या दोऱ्यांनी राजकुन्हेला हसताना पाहिले व म्हणाले "राजकुन्या हंसली!"

राजाने बचन दिल्याप्रमाणे संगूशी तिचे लग्न करून दिले

वीरसिंह

एक मागी चाभाराचे एक घर होते. चाभाराला एकच एक मुलगा होता. मुलगा तुष्टार होता. बाडबाडकाचा वंदा चाभाराचा. तो त्याने शिकून घेतला व त्याने प्राक्विय संपादन केले. परंतु यथात आरुषावर त्याला त्याचे ते अग लहान भासू लागले. त्याने खुप्या आकाशात आपल्या पंथाची शक्ति आजमावून पाहण्याचे ठरविले त्याने आपले नांव वीरसिंह ठेवून घेतले व जहाददुःख विषायाच्या शोभनील अशी वस्त्रे व एक तलवार विषय घेतली तत्वर भाभ्याची परीक्षा करून घेण्यासाठी राजघाताने आला. तो राजाला म्हणाला "महाराज! माझे नांव वीरसिंह सैन्यात भरती होऊन आपल्या राजाची सेवा करण्यासाठी आलो आहे."

राजाने बर्कित होऊन चाभार तरुणाकडे न्याहाळून पाहिले व म्हणाला— "म्हणजे तू आजपर्यंत कधी युद्धात भाग घेतलेला नाहीस! पण तुझा उत्साह पाहून मी तुला जोडरीला ठेवून घेता. राजघाती तऱ्हीकडच्या राजांत एक राक्षस राहता. त्याने कित्येक लोकांना आजपर्यंत खाऊन टाकले आहे रोव एका दोघांना तो खातो. त्याला ठार करण्याची कामगारी मी तुझावर टाकता. जाहेंस का तयार?"

"तयार आहे! मला यज्ञ मिळाले तरी किंवा त्याच्याशी युद्ध करीत असतां मेली तरी माझ्या कुळाचे नांव उजागर होईल" चाभार तरुण म्हणाला.

"त्या राक्षसाला ठार करण्यासाठी आज पर्यंत मी अनेक तरुणांना पाठविले. परंतु

घेवले रानांत काही अंतर जाऊन गेल्यावर त्याला राक्षसाचे घर दिसले. तो त्या पराजवळ एका झाडावर चढून राक्षसाची वाट पहात बसला.

सूर्यास्ताच्या सुमारास राक्षस येत असल्यासारखे वाटले. जागान हावळ उगळी. राक्षस झाडाच्या ज्या काण्या वाजूला सारी त्या तुटूनच जात. झाडावर बसलेले पक्षी धावून ओरखत उडू लागले. वीरमिह बसला होता त्या झाडाजवळ राक्षस आला तेव्हा त्याला नरगंध आला व तो यवकला आणि "हं" असे म्हणून वीरमिहाकडे पाहू लागला. "तू तेथे बसला आहेस होय! उतर खाली! नाहीतर झाडामुळे तुला उचकत होऊ फेंकून देईन." राक्षस म्हणाला.

"बाब करा. हा आलेख तुझ्या समानाच्या जगात माझ्यासारखा बलवान दुसरा कोणी नाही. हे माहीत नसेल तुला कदाचित. तू अजून मला ओळखलेले दिसत नाही. माझे नाव वीरमिह आहे." वीरमिह म्हणाला.

"खरे वाटत नाही मला" राक्षस म्हणाला.

"खरे वाटत नाही तर नीट डोळे उघडून पहा. हे पाहिलेस माझ्या हातांतले दगड, चुग करून टाकतो मांचा तुझ्यामोर." असे सांगून वीरमिहाने ते गोळे वगडले व दोन्ही हातांनी ते फोडून त्याचा चुरा फेंकून दिला. राक्षसाच्या वीरमिहाच्या शक्तीवर विश्वास येना. परंतु मनांतल्या मनात तो धावण्याला सग. तरी एकदासा मनुष्य हा, दगडाचा चुग कसा काय करतो चुवा! अशी संका त्याच्या मनात राहून गेली.

"तू एवढा क्षमिमान आहेस म्हणतास तर ये खाली. बल माझ्या घरी. आपण

बरोबर राहू. तुला माझ्या घरी चांगले पंच पकाश्याचे जेवण मिळेल." राक्षस म्हणाला.

वीरमिह झाडावरून खाली उतरला. दोघे राक्षसाच्या घरी गेले. पण घरी गेल्यावर राक्षस म्हणाला- "अरे हो, पण सेंपाकाला लावडेच नाहीत. जाऊन घेऊन येनोस का लाकडे!"

"सोड झाडाचे झाडाच्या काण्या की काय आणू! ती झाडे दिसत आहेत ना त्यांतले एक उघडून घेऊन येऊ का! हाकीन नुक्या जंगणांत." वीरमिह म्हणाला.

विहीरच उचलून घेऊन येतो. आपल्या अंगणात विहीर ठेवून घे कायमची.” वीरसिंह म्हणाला

राक्षसाला जेव्हा वाटली की हा काय गप्पा मास्तो आहे की म्हणे, विहीरची विहीर घेऊन येतो. पण त्याने पुन्हा विचार केला की खरोखरीच घेऊन आला तर ! म्हणून म्हणाला गहू दे, मीच घेऊन येतो. पण ! असे मागून राक्षस स्वतःच पहा रोटी वाळवी घेऊन गेला.

त्या दिवशी रात्री झोपण्याची वेळ होई-पर्यंत वीरसिंह आपल्या शक्तीच्या कमळा करून राक्षसाला भीति दाखवीत राहला आणि राक्षसाचे भय वाढतच गहाले राक्षसाने रात्रीच्या रात्री वीरसिंहाला वाटेला लावण्याचे मनोर्था ठरविले म्हणाला—“माझ्याकडे झोपायला एवढेच एक पलंग आहे. आपण दोघे त्याच्यावर झोप्या, तू एका बाजूला पडून राहा.” वीरसिंह त्याला कन्नक झाला.

राक्षसाचा तो पलंग फारच मोठा होता. राक्षस एका बाजूला झोपल्यावर वीरसिंह दुसऱ्या टोकाला झोपण्याचे सांग करून पडून राहला. परंतु बोव्या वेळाने त्याने तो झोपला होता त्या जागी एक झोपला

ठेवून दिला व स्वतः पलंगाखाली वाकून नमुन राहला.

बोव्या वेळाने राक्षसाची झोप मोडली त्याने विचार केला वीरसिंहाला झोप लागली असावी. त्याने एक पहार घेतली व झोपल्यास वीरसिंहाचे हाके समजून उणा-इश मारून झाला त्याला वाटले की सुरली झुंदाचा.

राक्षसाने पहात दूर फेंकून दिल्याचा आवाज ऐकून वीरसिंह पलंगाखालून उठला व झोपल्याचे तुकडे बाजूला साकून पुन्हा आपल्या जागी झोपून म्हणाला “या पलंगाला टेंकून फार आहेत नुवा ! रात्रभर भाव साठी मला.”

ते ऐकून राक्षसाला पाय सुरला. आता बोव्या हातानून आपला जीव बाचविणे कठीण, अशी त्याच्या मनाची सात्री झाली तो स्वतः जाईक तेव्हा खरा.

दुसऱ्यादिवशी राक्षसाने भीतभीत वीरसिंहाला विचारले—“कायरे नुवा ! आज तू काय खाणार ! रात्री तू अगदीच बेताने जेवलास म्हणून विचारतो

“हे पहा, काळ रात्री तू भेटलास नजर खुककून भरित गेला. म्हणून म्हणून त्याच्या आर्धी की दोन शनटी रेडे खाले प्रकाश घाम लाड.

होते, म्हणून मला एक नकली आज तू जिनके खाडीत नितक मी खाईत, टुम्की मग दोघांची पैज !” वीरसिंहाने विचारले

राक्षसाने तीन मोठी सपेली भरून भात केला. सणभर वागी भाजी म्हणून खिजविली. सैपाक झाल्यावर दोघे जेवल्यान वसले. भात व भाजी दोघांनी अर्धी अर्धी वांटून घेतली. वीरसिंहाने आपल्या सवऱ्या-खाली एक चासक्याची पिशवी ठेवली होती त्या पिशवीत हो भात व भाजी राक्षसाची नजर खुककून भरित गेला. म्हणून म्हणून प्रकाश घाम लाड.

जेवण संपलें राक्षसानें जेवदा मात व माजी खाव्ही होती तेवदीच धीरसिंहानें खाव्ही होती हें पाहून राक्षसाला आश्चर्य वाटले.

“परंतु मी मात माजी आवल्याशिवाय गिळत गेला होता व तूं मात्र चावून चावून खान होतास. अर्थातच मी जिंकला.” धीरसिंह म्हणाला.

“सर्ग तुझ्या पोटात आहे तेव्हा तूं चावून चावून खावेंस की गिळत गेलास हें फळायला मार्ग! मी नाही कबळ करणार.” राक्षस म्हणाला.

“पाहिजे तर मी आपले पोट चिन्न दाखविनो.” असे सांगून धीरसिंहानें आपल्या आगऱ्यावालाची पिशवी बघपासून त्याप्रथेन चिन्न दाखली. मात व माजी बघेपर आर्का “माझ्यासारखें तुंडेस्कील आरत पोट कपन

दाखविलेंस तर तूंच जिंकलास हें मी कबळ करीन.” धीरसिंह म्हणाला.

राक्षस माघार घ्यायला तयार नव्हता. त्याला नेव चढला. त्यानें धीरसिंहाचा चाकू घेऊन आपले पोट चिन्न आणि जागच्या जागी मळन पडला. धीरसिंहानें त्याचे हाके कापून घेतले व राजााला नेऊन दाखविले. राजा त्याचा पराक्रम पाहून तदका रूप जाला की त्यानें राजकन्येचे लग्न त्याचबाजी करून दिलें.

त्यानंतर धीरसिंहाच्या झोपांची परीक्षा घेण्याची व्यवस्था पडली नाही. जे राक्षस जवळपासच्या रानात रहात असत त्यांनी धीरसिंहाच्या पराक्रमाच्या गोष्टी ऐकल्या व भावळून दूरच्या रानांत पळून गेले. धीरसिंहच गादीला वागस होश म्हणून राजा मरण पावल्यानंतर तोच गादीवर बसला.

उत्तरकांड

या संपेस कुवेर आपले दोघे मंत्री शुक व घोष्टपद यांना बरोबर घेऊन रावणाकडे आला. तो रमगावलेला होताच. कुवेर रावणाला म्हणाला—“दुष्ट रावणा! मी तुला किती समजावून सांगितलें, पण तूं माझे एकदेखील ऐकलें नाहीस. अज्ञानवश कोणी विष खावला लागला तर त्याला त्याची फळे भोगावीच लागतात. तो सुटतो का? अजून तुझे हांठे उघडलेले दिसत नाहीत. नरकांत स्थितपण पडावें लागेल तेव्हां फटेल सारें. आतां तुला दुष्टांच्या पंक्तीत उभे करायला हरकत नाही. तुझ्याची बोकलें म्हणजे स्वतःला मूर्ख ठरविणें आहे.”

नंतर बोपांचे वृद्धयुद्ध सुरू झालें. कुवेरानें रावणाची सर्व अस्त्रे निरुपयोगी करून टाकली. तेव्हां रावणानें मायारूप धारण केलें. कुवेराला अनेक रावण दिसूं लागले. स्वरा रावण कोणता हें फळायला मार्ग नव्हता. अर्थातच रावणाला कुवेरावर धार कलायला चांगली संधी मिळाली. त्यानें कुवेराच्या हाक्यांत गदाप्रहार केला. कुवेर बेगुळ होऊन पडला तेव्हां त्याचे अनुयायी व देव त्याला उचलून घेऊन गेले व नंदन वनांत त्याची चिकित्सा केली.

अशा तऱ्हेनें रावणानें कुवेराला जिंकलें. त्याचे पुण्यक विमान त्यानें बळकावले व

कोणत्याहि माण्याला या पर्वतावर प्रवेश नाही.”

ते ऐकून रावणाला भयंकर राग आला. म्हणाला—“होतो कोण तो शंकर ?” असे म्हणून तो विमानातून खाली उतरून पर्वताच्या पायथ्याजवळ उभा राहाला. तेथे त्याला शंकर व काही अंतर्गत हातांत त्रिशूल घेऊन दुसऱ्या शंकरासारखा उभा नंदी गिऱला. नंदीचे वानर सुख पाहून रावण मेघमर्त्रनेमारत्या स्वम्भटा रंभला.

नंदीला राग आला. तो म्हणाला—“तू माझे वानरसुख पाहून हंमला आहेस. म्हणून माझे रूप अमणारे व माझ्याच सांगवे शक्ति-दात्री वानर तुला व तुझ्या कुळाला निर्गुल करतील.”

रावणाने त्याच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले व पर्वताजवळ आऊन नंदीला म्हणाला—“माझे विमान अडवणाऱ्या या पर्वताचा धुव्या उडवतो पहा. तुला माझ्या शक्तीची कल्पना आहेने दिसत नाही मला !” त्याने पर्वताखाली आपला हात घातला व तो उचलू लागला. पर्वत हलला व थोडा उर उचलला गेला.

शंकर ते सर्व पाहून हंमला. त्याने आपल्या पायाच्या अंगठ्याने पर्वत थोडा दानला. त्याबरोबर रावणाची मोठे पर्वता खाली वेगळी. मोठे दुखू लागली म्हणून रावणाला जास्तच राग आला.

रावणाचे मंत्री चर्चित होऊन ते हस्य पाहू लागले. म्हणाले—“महाराज ! शंकराला नमस्कार करून संतुष्ट करावे. त्याच्याशिवाय शरण नाही आपल्याला. त्याचा स्तोत्र पाठ करावा.” म्हणून रावण कण्ठत कुण्ठत स्तोत्र पाठ करू लागला.

शेवटी शंकराची कृपा झाली. रावणाने आपला हात पर्वताखालून काढून बेलध्यावर शंकर म्हणाला—“रावणा ! तुझे सौख्य पाहून व स्तोत्र ऐकून मी संतुष्ट झालो आहे. तुझा हात पर्वताखाली वेगळ्या तेजात तू ओरडलास. ते ओरडजे ऐकून पुढे रावण नाच सार्वक ठरले. आता तुला तिकडे जयघराचे अमेळ निकडे जा.”

ते ऐकून रावण म्हणाला—“महादेवा ! तू माझ्यावर संतुष्ट झाला असशीत तर मी दो वर मागेत तो दे. मला या पूर्वाच वरप्राप्ती झाली आहे. त्याप्रमाणे देव व मनुष्य यांच्या हाती मला मरण येणे शक्य

नाही. ऋग्वेदाने मला वीर्षायुज्य दिले आहे. मी पुष्पाजवळ शेषआयु व एक आयुध मागत आहे.”

शंकराने त्याला प्रसन्न होऊन शेषआयु व चंद्रहास नांवाचे खडू दिले व म्हणाला—“या खडूचा कधी अपमान होता कामा नये. याचा अपमान ज्या वेळेस होईल त्याच घटकाळ हे माझ्याकडे परत निघून येईल.”

अशक्तनेने शंकराकडून वरप्राप्ती करून घेऊन रावणाने चंद्रहास खडू मिळविले. त्याचप्रमाणे रावण हे नवे नाच धारण

त्यात बसून शरयण पर्वतावर गेला. तो सोन्याचा पर्वत सूर्यासारखा समकत होता. पुष्पक विमान त्याच्यावर उतरू लागले पण एकाएकी आकाशांतच थांबले

ते पाहून रावणाने आपल्या मंड्यांना विचारले—“विमान एकाएकी थांबण्याचे काय कारण !”

हतध्यांत शंकराचे बाहून महाबली नंदी पुढे येऊन म्हणाला—“दक्षप्रिया ! मागे फिर ! या पर्वतावर शंकर पार्वती कीडा करीत आहेत. सुवर्ण, नाग, वक्र, दैन्य, दानव, राक्षस यांपैकी एकालाहि किंवा इतर

होती. रावण तिचे सौंदर्य पाहून तिच्यावर भाळला व तिला म्हणाला "हे सुंदरी ! तू या तारुण्यांत तपश्चर्या कां करीत आहेस ? तुझे रूप पाहूनच आम्हां पुरुषांना स्वतःचे भान रहात नाही. मग हे सद्धतर व्रत तू कां घेतले आहेस ?"

तिने आपले जीवनवृत्त रावणाला सांगितले. म्हणाली-"बृहस्पतीचा मुलगा कुळाध्वज याची मी मुलगी. माझे नाव वेदवती. देव, राक्षस, यक्ष, गंधर्व अनेकांनी मला प्राणी बनवली. परंतु माझ्या वदिलांना एकटेखील संबंध मान्य झाला नाही. कारण विष्णूच्याच आपला जावई करून घेण्याची इच्छा त्यांच्या मनांत होती. म्हणून विव्हन जाऊन वध नांवाच्या एका राक्षसाने माझे वडील हांवी नेले असता त्यांचा वध केला. माझी आई माझ्या वदिलांबरोबर सती गेली तेव्हांपासून मी आपल्या वदिलांची इच्छा पुरी व्हावी म्हणून मनात विष्णूलाच आपला पती मानून येथे तपश्चर्या करीत आहे समजले रावणा ! आतां तुला जायला हरकत नाही."

तें ऐकून रावणाला राम आला. तो विमानांतून उतरून जवळ येऊन तिला

म्हणाला-"तुला गर्व बदलेला दिसतो आहे स्वतःच्या सौंदर्याचा व तपोबलचा. म्हणूनच तुझे हाके फिले आहे. नाहीतर तुझ्या सारखी जिलोक सुंदरी वेळ्यासारखी तपश्चर्या करित बसली नसती. मी दशभूव माहे व लंकापति आहे. माझ्याशी लग्न करून माझी गणी हो. तुला सर्व सुखें उपभोगायला मिळतील. माझ्यासमोर त्या विष्णूचे खूळ काय होण्यांत येऊन बसली आहेस ! आज जो पराक्रम व तपोबल माझ्यात आहे ती त्याच्यांत कोटून असणार ! तूच विचार करून पडा."

"तुझ्याजवळ थोडी तरी अक्क असती तर तू विष्णूविषयी असे अपमानकारक शब्द तोडानून काढले नसतेस," वेदवती म्हणाली.

उगेच रावणाने तिचे केश धरले. वेदवतीने आपल्या हाताची तडनार करून घेऊन आपले केश कापून टाकले. तिचा कोषाभी इतका खळखळ की त्यांत रावण भग्न होऊन जातो की काव असं भागूं लागले. ती रावणाला म्हणाली-"तुझ्या हातून माझा जो अपमान झाला आहे त्यामुळे आता जिवंत राहायें मला शक्य

नाही. या अर्थांत मी प्रवेश करून मी स्वतःचा जीव देतें व पुढील जन्मी पक्षिमत्ता म्हणून पुन्हा जन्म घेतें." असे सांगून तिने अर्थांत प्रवेश केला. हीच वेदवती सीता म्हणून जन्मली. जनक राजाकडे दादली व रामाची पतिव्रता पत्नी म्हणून पसिद्ध झाली. रावणाच्या सृष्ट्या कारण पण तीच झाली.

वेदवतीने अर्थांत प्रवेश केल्यावर रावण पुन्हा पुष्पक विमानांत बसला आणि संचार करित मरुत वेदांसमक्ष यज्ञ करीत होता तेथें येऊन पांचला

“तू कोण रे बाबा !” मरुतानें रावणाळा विचारले.

रावण ओगटें हंसला व म्हणाला—
“म्हजें तूं रावणाळा ओळखलें नाहीस ना ? माझी कीर्ति ऐकली नाही असा कोणी या त्रिलोकांत अमेनसें मत्त नाही वाटत. हें विमान मी आपला भाऊ कवर याचा पराभव करून मिळविलें आहे.”

“आपल्या पितानुन्य वहीक भावाचा पराभव करणारा तूं स्वतः का मोठा व पराक्रमी समजतोस ! आणि त्याचा तुला गर्व आहे ! मरमग गर्वाचें घर त्यानीं झालेंच पाहिजे.”

असें सांगून तो घनुष्यवाण घेऊन आला.

परंतु संवर्त मध्ये पडला व म्हणाला—
“मरुतगजा, मी सांगतो तें ऐक ! या महेश्वर यज्ञांत विजय झाले तर अनर्थ होईल. आपण ब्रह्म दीक्षा घेतली आहे, आपण क्रोध करून पाळणार नाही, या सिवाय रावण दुर्जय आहे.”

मुक्क्या आज्ञेला मान देऊन मरुतानें घनुष्यवाण ठेवून दिले व मत्त करून लागला. तें पाहून रावणाचा मंत्री शुक आनंदानें रावणाचा जय जयकार करून लागला. रावण वाटिकेतील ऋषींना स्वागत संतुष्ट झाला.

नंतर दिक्पालकांनीं स्वतःचे रूप घारण केले व ज्याचें ज्याचें म्हणून रूप घेऊन त्यांनी आपलें रक्षण केले होतें त्यांना वर दिले. त्या-पूर्वी मोर काळ्या रंगाचा असे. इंद्रानें त्याला धनेक सुंदर रंग दिले व आपले सहस्र डोळे त्याच्या पिसात ठेवून दिले. भागिवाय त्याला सर्प मखापामून मुक्त करून मेघदर्शनानें त्याला आनंद होईल असा वर दिला.

यमानें कारक्याला वर दिला कीं त्याला कायताहि रोग होणार नाही व कारक्याचें घोट अनन्यास पितरांचें घोट भरेल असा आशीर्वाद दिला.

वल्गानें हंसपक्षाला दुधाच्या फेंसा-सारख्या पांढरा शुभ्र देह आणि जलविहार करण्याची शक्ति दिली. कुवेरानें मरुतगजा मुक्क्यांकांति व स्वर्क्षणासाठीं रंग बदलण्याची शक्ति दिली.

रावण विश्वविजयी म्हणविण्यासाठीं त्रिलोक हिंडला. दुष्यंत, सुरव, गांधीराज, पुरुवं इत्यादिकांनीं रावणाचे प्रभुत्व कबूल केलें. परंतु कथोध्येचा राजा अनरण्य यानें रावणाचें आज्ञान स्वीकार केळें. दोघाचें युद्ध झालें व अनरण्य याचें सर्व सैन्य नष्ट झालें. रावण व अनरण्य यांचें द्वंद्व युद्ध

झालें पण या युद्धान अनरण्याचे बाण रावणाला कारांतदेखील नाहींत. रावणानें आपला हात होवयावर ठेवल्यावरूनच अनरण्य रथांतून त्याकीं पडला. सत्यसमयीं त्याने रावणाला शाप दिला कीं ईश्याकु वंशीयाच्या हातूनच त्याचा मर्ग होईल.

रावण पुष्पक विमानांतून गगनविहार करीत जात असतां त्याला विमानासमोर मेघावरून जात असलेले नारदमुनी दिसले. नारद रावणाला म्हणाले “रावणा ! तुजें बळ व पराक्रम पाहून माझे मन संतुष्ट झालें आहे पण एक गोष्ट नाही मला आवडली.

तुं सर्व देव व दिक्पालक याना जिकलेस मग बिचाऱ्या मानवावर आपले बळ दाखविण्यास आपल्या हातीचा अपचय कां करीत आहेस ! मानव हा मर्त्यलोकांत राहणारा व्यसनात पडलेला, रोग व बार्धक्याळा भिणारा असा एक भितरा प्राणी आहे त्याच्याशी तुझ्यासारख्या शूराने कणाला युद्ध करावें ! त्याच्या पाठीमागे वम कागला आहे तो पुरे. तुं त्या वमाका त्याची पहा वयास लावावें जसें माझे मत आहे. त्या वमाका जिकलेस कीं मर्त्यलोक जिकल्यासारखा आहे.

"नारदा ! मी प्रथम पाताळ जिंकून स्वर्गाकडे वळलो. मर्त्यलोक जिंकून त्रिलोक स्वाधीन करून घेईन आणि त्यानंतर समुद्रमंथन करून अमृत मिळविण्याचा मज करीत." रावण म्हणाला.

"अरे, व्यमलोक जवळ वाटेवर आहे तो सोडून जाणखी कांठें निघालास !" नारद म्हणाला.

रावण राक्षसी हाभ्य करून म्हणाला - "नारदा ! तुं तरी बरी आठवण करून विलीस. हा पहा निघाला मी वमकाकाकडे. त्या दिक्पालकांना जिकल्याचें मज मी प्रथमच घेतलें आहे. त्वमग सर्व प्रथम मर्त्यलोकाला शक्तीस करणाऱ्या वमाकाच मी जिकणार !" अशी प्रतिज्ञा करून व नारदाला नमस्कार केला व तो दक्षिणेकडे वळला.

रावण वमाका वध कसा करतो हे प्रत्यक्ष डोळ्यांनी पाहण्यासाठी नारद पण रावणाच्या पाठोपाठ निघाला. सर्व प्राण्यांचे प्राणहरण करणारा वम त्याचें प्राणहरण करणाऱ्या रावणाची प्रतिज्ञा होती. कळीच्या नारदाला ती गमत पहावयाची होती.

गरुडगर्वभंग

हंदादा मारपी व त्याचा भगदीं जिवलग मित्र मानपी शाच्या बायकाचे नांव मुषकां असें होतें. त्यांना रूम साफ्यावर फार ठाईरां एक मुलगी होती. तिचें नांव गुणकली होतें. मुलगी अर्धातच आई बापाची फार लाडकी होती. रूपांत माफ्यावर तिच्या सौंदर्याची व कानण्याची कमानि त्रिलाकांत झाली. ती विवाह योग्य झाली तेव्हां तिच्या लग्नाची काळजी आई बापांना वाटूं लागली साहजिक होतें. देव, अग्नी व मर्त्य लोकांनीह इतर काणी आपल्या मुली कोमता योग्य वर मादळला नाही.

शेवटीं मातली बायकोला म्हणाला - "पाताळ लोकांत कदाचित आपल्या मुलीला योग्य असा गुणवान व रूपवान वर मिळेल." असें सांगून तो पाताळ लोकांत निघाला

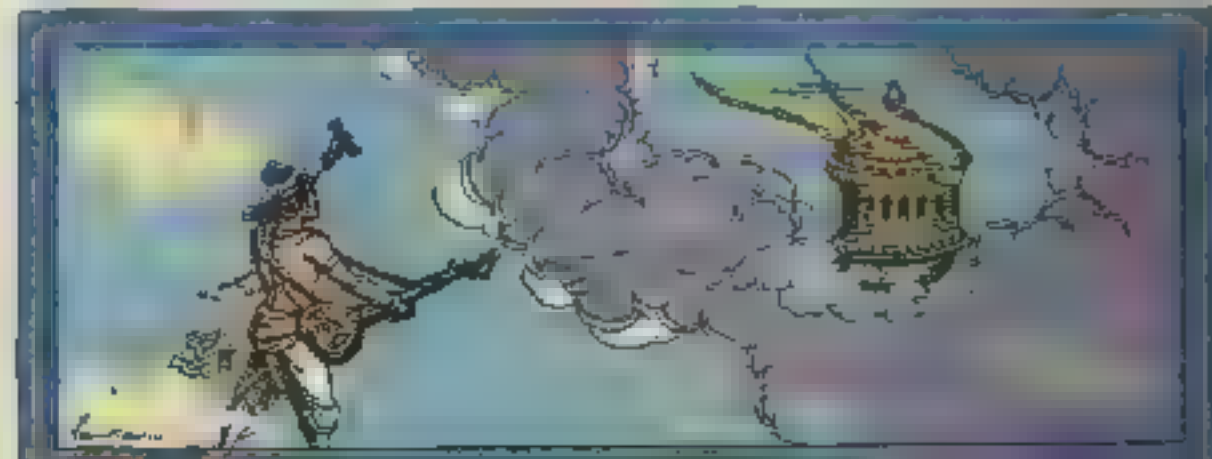
वाटेंत नारदाच्या त्याची भाठ पडली. नारदानें विचारलें - "कुठें निघाली स्वारी ! म्हातऱ्या कामानें कीं हंदाच्या !"

मातलीनें थोडक्यांत काम काय तें सांगितलें व म्हणाला - "वरणाळा मेहुन पाताळ लोकांत जाण्याचा विचार आहे."

"अरे तर मग बरोबरच जाऊ ! मी तिकडेच निघालों आहे." नारद म्हणाला.

वरणानें दोघांचा यथायोग्य सत्कार करून येण्याचें कारण विचारलें. मातली म्हणाला - "काहीं नाही, पाताळ लोकांत जाण्यासाठी तुमची परवानगी मागायला आलों होतो."

वरणाचा निरोप घेऊन दोघे निघाले. एका जागी हिरण्यपुर नांवाचें नगर होतें वमानें तें नगर वमवले होतें. इतर लोकांत

पराभव झालेले राक्षस ह्या समान राहिले होते, अशा मार्गी जांबवे शोधणे मानलीला मुलींच आवडले नाही

पुढें तें नागलीकाच्या भागवतीपुस्तक
 गेले. ती नागली इद्राच्या ताराचनीहून
 कमी सुंदर नव्हती. तेथील राजाचें नांव
 वामुकी असें होतें. शयनांत बसत होता
 परतून तो नाग तसें रक्षण असताना
 नागांत हिडून असताना माकडीच्या तोंड संपत
 तरुण पुरुष दिमला असें नाग
 विचारलें "हेषय" कण हो तो तरुण
 युवक ? त्याचे आईवडील काय मर्त्य

भाई का तुम्हारा ! मन्त्र बरा वादती तो.
तुमचे मत फण सांगा.'

“ त्याचें नाव सुमुख ! ऐरावत वंशान
त्याचा जन्म झाला. त्याच्या आजोबाचें
नाव शर्भक व शडिलाचें नाव चिकुर.
ज्याचा वध गरुडानें नुकताच केल्या.”

असे सांगून नाग, मानलीला नरोवर
 येऊन अर्धशतका घरी गेला व त्याला
 म्हणाला- "हे ईश्याचे सारथी मानली, यांच्या
 मुलीने नाव गुणकेशी. तुमचा नातू सुमुख
 वाउ. तपली मुलगी यादी या विद्वानने
 हा आपलाकडे आले आहेत "

[illegible]

तु ज्ञेयं त्वं यः सृणुता - "दागमः"
 श्री आपत्ता नात्वाचा आपत्ता जावडे

नहयून जिवर कला आहे तज्ज्ञा व्याख्या
रक्षणाची अज्ञानदारीपण माझ्यावरच आहे
तुम्ही सुमुखान्त माझ्यावरच पालवून
दिव्यास मी देवेंद्राशी त्याची ओळख करून
देईन ज्ञाणि जें काही कला ज्ञान
वाटेल तें मी करीन तुम्ही घित्तुक
काळजी करू नका."

अर्थक आपल्या ज्ञानवाना मानलीच्या
 यशोवर पाटवायला तयार आला मावडी व
 नारद मुमुक्षुला यशोवर घेऊन तेवसाकी
 आले. ते इंद्राला मेढ्याला १०८ वेडा
 इंद्र विष्णुबरोबर बोलून १०८
 मानलीत आऊन दोघाना नमस्कार केल्या व
 विष्णुला सर्व कृत घोडक्यांत निवेदन केले
 तेकां विष्णु इंद्राला म्हणाला—“इश्वर ! अरे
 ही अगदी सामान्य गोष्ट आहे तूं बाला
 असून घेऊन असर कर ”

इंद्र भाई मंगोपुटे केरु मागल्ल, काश्या
महा पराक्रमी गरुडाओं बैर करणें स्याला
पसंत नहत्ते, ईंद्र विष्णुला भुणाला—“मग
नृच कां जाहीं देत स्याला असुत !”

“अरे तू तर सर्व लोकांचा अधिपति आहेस. तुला कोण आडवणार ? तूंच जमूत दे.” विष्णु म्हणाला

नरी इत्राला सुमुखाला अमृत लेण्याने
मादम होईना तरी स्वार्जे त्याला दीर्घायुचा
वर दिला. म्हणून सुमुखाच्या मनांतले
गरुडाची भीति कमी झाली. तो मानलीच्या
मुलीशी ख्या कडल जापल्या जोडी
निघून गेला.

मातली व नारद दोषांच्या आग्रहान्तर्ब
इंद्रानें सुसुम्बाला दीर्घायु केलें असल्याने
गरुडाच्या कळलें. तो इंद्राकडे गेल्या आणि
इंद्राशीं भाडणाच्या स्वरांत म्हणाला—“इंद्रा !
तुं माझें खाद्य तोडांतून ओढून घेतल्यासारखें
नाहीं का झालें हें ! ब्रह्मदेवानें तो माझा

आहार म्हणून ठरविले आणि तू कोण मध्ये ठवलाढवला कणारा? मी त्या मुमुक्षाला टार करून स्वाण्याची प्रतिज्ञापण केली आहे. जगांत माझ्यासारखा बलवान कोणी नाही हे तुला कळायला हवे हे तूला उचलायला माझे एक वीम पुर विष्णुचे मी वाटून आहे म्हणून तू माझा अपमान करीत असशील. त्या विष्णूच्या मुळेंक माझी मान पक्षोपरी स्वाकी होत आहे."

त्याचे ते उर्मटपणाचे बाली पकून विष्णु म्हणाला- "गरुडा! भरे तुझ्या सकीची किवा दौर्वेच्याची माहिती मला नाही असे वाटले होय तुला! माझ्यामोर तुझ्या वा वलागा! तू माझे ओझे वाहतोस हे संपशेक त्यावेळी चुकीचे बोलले आहे मी स्वतःला स्वतःच वाटून नेतो व तुझे ओझे पण मला वाहावे लागेल. तुला ही मोठ खरी वाटल

नमेल तर माझा हा हात जरा उचलून दाम्ब. तेवढे पुरे!" असे सांगून विष्णुने आपला हा हात गरुडाच्या पाठीवर ठेवला हाताट्या ओझ्याने गरुडाला कंबरडे माडले की काय वाटले आणि झिलोक अगावर रोमटले की काय असे भावने त्याने पाय बरबर कापू लागले. पावरून जाऊन गरुड म्हणाला- "वाहि माम! वाहि माम! मनी! अज्ञानवश मी बलात्ता करीत होतां. आतां तुझी कृपा अमळ तरच जीव वांचेक."

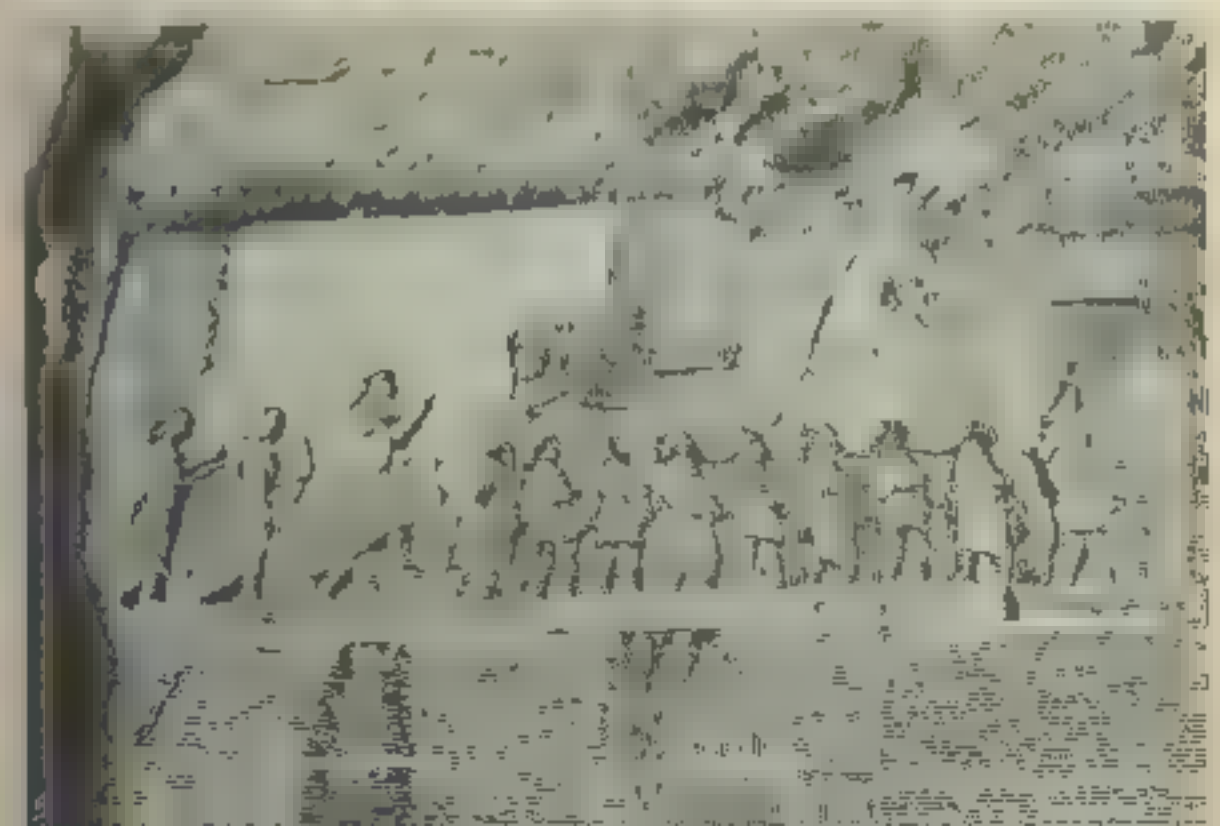
विष्णुला त्याची दवा भाली व म्हणाला "पुन्हा आपल्या सकीचा असा गर्व दाम्ब नकोस. इताने ओ वर दिला आहे त्याचा पाण शाल. मुमुक्षाली सज्ज करून रहा." तेव्हापासून गरुड सापाला निम्ब आपल्या जवळ ठेवून पेंक लागला.

आपला भोवताल गोमनवट आपला मतलब प्रवर करीत असतो हे विष्णुने मनात ठेवले. आपला हा हात गरुडाच्या पाठीवर ठेवला हाताट्या ओझ्याने गरुडाला कंबरडे माडले की काय वाटले आणि झिलोक अगावर रोमटले की काय असे भावने त्याने पाय बरबर कापू लागले. पावरून जाऊन गरुड म्हणाला- "वाहि माम! वाहि माम! मनी! अज्ञानवश मी बलात्ता करीत होतां. आतां तुझी कृपा अमळ तरच जीव वांचेक."

विष्णुला त्याची दवा भाली व म्हणाला "पुन्हा आपल्या सकीचा असा गर्व दाम्ब नकोस. इताने ओ वर दिला आहे त्याचा पाण शाल. मुमुक्षाली सज्ज करून रहा." तेव्हापासून गरुड सापाला निम्ब आपल्या जवळ ठेवून पेंक लागला.

हनुमानचा शिलालेख इतिहास

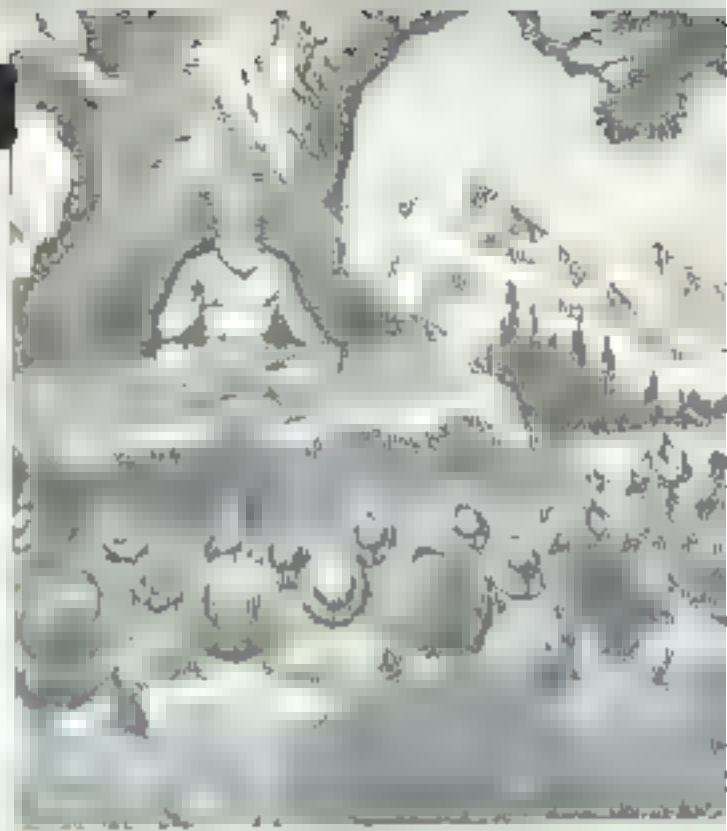
भारतिया
इति।

औरंगजेब सुनी मुसलमान होता. धर्म व राज्य यात तो काही भेद मानत नसे. कुशाणतल्या तत्वाच्या आधारे तो राज्यकारभार चालवू लागला. त्याने मनोरंजन व नृत्य संगीता बंदी केली. त्याला "गार्दीनशीन फतीर" ही उपाधि दिली जाते. १६७९ मध्ये त्याने इतर मताबलधी प्रजेवर जजिथा नावाचा कर लावला. या नव्या कायद्याविरुद्ध सर्वात प्रथम मथुरेच्या काही जातीच्या कोकानी उठाव केला. तिलापत मीनदाराला आपला पुढारी करून त्यांनी आपला विरोध जाहीर केला, मंतर त्यांनी अब्दुल नबी नवाच्या फौजदाराला ठार केले. त्याने जो अन्याचार सनत एक वर्ष केला होता त्या पाखून स्वतःचे रक्षण करण्यास दुसरा उपाय नव्हता. मंतर हसन अलीखानाची फौजदाराच्या जागी

नेमणूक झाली. त्याने तिलपत जमीनदारांना
ठार करून त्याच्या सर्व कुटुंबियांना
बांदपून मुसलमान करून घेतले. १६७५
पुढारी करून पुन्हा ठार केला. १६८८
मध्ये त्यांनी मिकदग येथील अकबराची
समाधी नुटली. राजारामाला ठार करवून
आल व बडखोरांना चिडवून टाकण्यात आले.
औरंगजेबाविरुद्ध दुसरे बंड करणारा
बुंदेल खंडाचा छत्रसाल नावाचा राजा होना.
छत्रसालाचे बडील चंपतराय यांनी पहिल्या
बंडात भाग घेतला होना. परंतु कैद होण्याच्या
भीतीने त्यांनी आत्महत्या करून घेतली
शिवाजीच्या बळगावर छत्रसाल आपला
धर्म व बुंदेलखंडाचे स्वातंत्र्य सांभाळी शूर-
मार्गाने लढून फारसदा नजरावत
खेळा यक्षदुर्गीत निलामने बुंदेलखंडातील

प्रजा व मालव प्रांतांचे लोक यांचे पूर्ण
पाठकळ त्याला मिळाले. मालव प्रांताच्या
पूर्वेकडे त्याने आपल्या स्वतंत्र राज्याची
स्थापना केली. १७३१ मध्ये तो बारा
आले. देशान १५-१६ व्या शत
गुरु नामक याने शिखधर्म स्थापन केला.
त्याच्यानंतर अनुक्रमे अगद, अमरदास
गामदास शिखांचे गुरु झाले. अकबराच्या
प्रमाणे गामदासाचिखयी भक्ति बसत ह
त्याने गामदासाच्या अमृतमर जवळ ज
दिली, तेव्हा नकार होना. तो स्वच्छ
करून व बांधून एक गुम्बदास म्हणजे
शिखधर्माने मंदिर बांधण्यात आले.

पाचवे गुरु अर्जनमल याने १५८१ ते
१६०६ च्या दरम्यान शीख धर्मा
प्रचार केला. त्याने 'आदिग्रन्थ' लिहिला.
हाच शिखांचा मूळ धर्मग्रंथ होय.
राजकीय कार्यात एक पुष्कळ भाग घेतला.
त्याने खुरमरोच्या पक्षाचा पुरस्कार केला.

हार केलें. त्याचा मुलगा हरगोविंद याने
मैत्र्य जया करून असुनसर अवल संग्राम या
जागी मोगलाशी युद्ध करून जय मिळविला.
१६०५ - १६०७ च्या दरम्यान तो नेपा
सह यत्ना करून नेपाचे नाश केले. मे
केले व काश्मीरी जाडणांना मांगलांवरून
बिघावले. म्हणून औरंगजेबाने विद्वांस जाऊन
त्याला दिल्ली येथे धरून आणले व विचारले -
“तू मुसलमान धर्म कबूल करतोस की
आपले शिर देतोस ?” पुरु तेरा बहादुर
आपले शिर द्यायला कबूल झाला. औरंग-
जेबाने त्याचा शिरच्छेद केला.

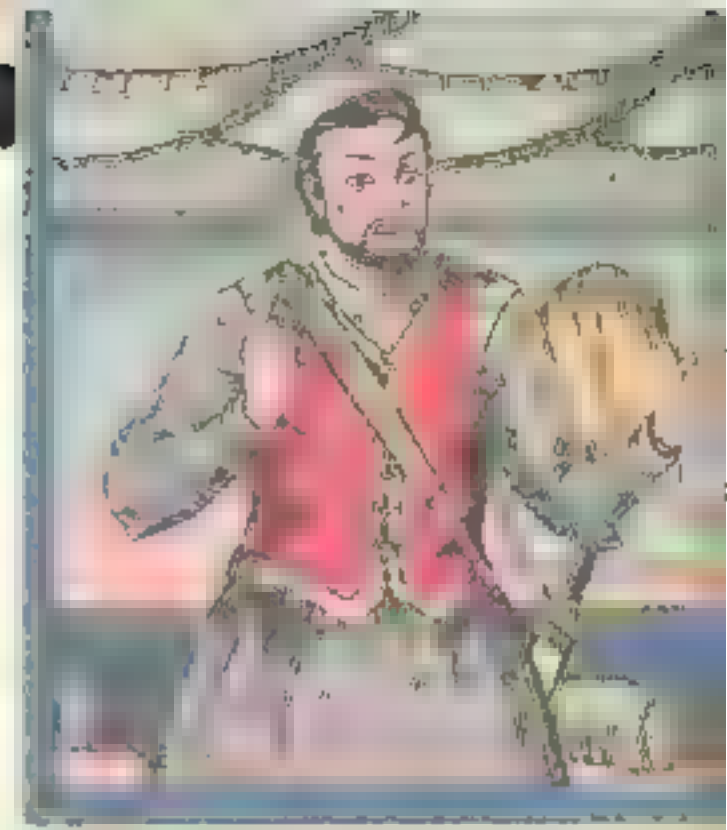
स्वान तर्ष आला. मातमिहाना. यतै
योग्यप्रकारें स्वागत कैलें व त्याला स्वयं
ह्याला साजेळ वस्त्रा जगरी वसायका
सांगितले

स्मान एक अत्यंत रूपवान् तम्रण होता
उत्तम पोशाख कहलन व एक सुंदर नवान
पद्धतीचे पागाटे घाल्लन तो आला होना
एक माटी तळवार फंरलेला लावन होनी
महाराज मयत वडिंगच्या सुल्लुबद्ध आपला
शीक प्रगट करून म्हणाले-“मी ओरिसा
प्रांतांत आलों होतो स्वरा, परंतु मला
ओरिसाच्या नवानांच्या दर्शनार्थें भाग्य

मिलणार नाही असे काटले जाऊते. इशिया
का होईना, आमचे भाग्य आज उदयास
आले '

[illegible]

विवाद काव्ये आवच्या हजनीया जामन
नही, आख्याशां का । ५५ ॥ क. म. स. म. म.
महान बाप्पी आला । ५६ ॥ परंतु आपण
ज्या तहेने धोरून आहांत ते पाहून न
५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

अतः तो हमें बचाने के लिए
हमें अपने पापों से
बचने के लिए
प्रार्थना करना चाहिए।
अतः तो हमें बचाने के लिए
हमें अपने पापों से
बचने के लिए
प्रार्थना करना चाहिए।

द्वंद्व युद्धांत माझा पंगमव झाला. तेव्हा पामून जगतासिंहावर सूड उगवण्याचा विचार माझ्या मनांत घर कतधन बसला आहे. परंतु ही जन्मठेप शिक्षाच आता माझ्या आड येत आहे." एवढे सांगून व सज्जाम करून उभ्यानेच तेथून निघून गेला.

“मांगल आणि पठाण बाबी आप
मातली सघी फार दिवस ट्रिकेन्स वाटत
नाही.” तेथे हजार असलेले मांगल सरदार
मरलाळे. मालमिहाने बाजीब उत्तर दिले
नाही व ते जगलाबाच्या आवतीसाठी
ह :

मानसिंह काहीं बोलण्यापूर्वीच उभा
निघुन गेला. परंतु याने हेर मात्र मान-
सिंहाच्या हाकचालीची बातों त्याच्याकडे
करीत होती. ती काहीं तरी
व रंग व दून संधी माहून युद्ध करण्याच्या
प्रयत्नाने हाता

तो एकदा एकदा आरुणा खोलीत
बसली बसली अंतर्गत पर रघु ने व
वचनान्त "नव प्र एरिनेय अंत वरा
थाडोवेल बोळावयाचें आहे. वेळ का ?"

“इन्द्रं तुं स्वयं कञ्जाला एवही तमदी
मोक्षमि शायला इ माला इना माला

राष्ट्रवैद्या अमलास तर भी नसता का
आला ? असे आहे तरी काय काम ? ”
उम्माने दार बंद करीत विचारले.

तेच्या नाट्यर कालजीची चिन्हे स्पष्ट
दिसत होती. म्हणाली "एक गाष्ट
भाग्यला आले होते सुडयवर माझे प्रेम
नाही, तू उगाच त्यासाठी आकाशपाताल
एक करण्याचा यत्न सांठून दे."

“तुझे बोलजें किनी मोह असनासारखे
-

आयुष्या काहीही वेळ थांबत नव्हता.
तुं मुलाची तपाही करीत आहेस. या
व्हिडिओला
आनंदून नाही

“तुं बाटेल तें बोललीस तरी मी तुला
 म्हणणार नाही. पण बोलकाच नाहीस
 गात्र मला आवडणार नाही.”

शकत नाही, आश्विन मला दुख

[illegible]

आहे ११

"यापुढं भी मेर्ये राहणें करावर नाहीं।
असें मला वाटत आहे" ती म्हणाली

उम्मानच्या हत्येच्या जणु काही घण्टीच
वयाला होता - ईच सांगायला आली
होतीच - तू माझी केली नाहीस हे
माझे दुर्भाग्य ! पण अजून मी आशा सोडली
नाही तुझी कृपा केव्हांतरी होईल मा
अशाच मला जीव - कुन ? ह्या पडे
मला नी अजून सांगून देऊ, म्हणजेच
उम्माने विचारले

[illegible]

"... मला व ...
 '...
 " ...
 ...

"पुरषाची गोष्ट लिगली. ह्याना म्हणून मी थावल येईन"

त्रिलोकसुंदरी

ए गायी नीन भाऊ गहान होने. आई
बाप शरम्यानेतर ते निगधार झाले
मृषून काढे तरी जाऊन नोकरी भंवा
कठम्याचा न्यानी विचार केला. दावां बडील
धाकल्यालाकरीवर येऊ दिले नाही
आधारले सम्मान येऊन राजाकडे गेले. ते
नेह पांचल्यावर धाकरी पण तेथे पांचन्या
राहा त्याचे म्हणजे एकून म्हणाला
जोगने काम तूर्त तरी माझ्या
नाही. परंतु आज तुमच्यावर हे संकट
दवल आहे तेव्हा सैपाकघरात लाकडे व
दुग्धण्याचे काम मी तुम्हाला देण
थे ते काम करावला कवळ झाले
काही दिवसानंतर राजा मोठ्या द्रोष्ट
मार्गाने जाऊन म्हणाला तुम्ही दावां

भितून जितकें पाणी भरतां एकदा नागेश्वर तेवढें पाणी भरतो, दुप्पट लाकडें आणून टाकतो. तुम्ही दोघे भाळसत ! ”

राजाची बायको बारली तरी त्यानें दुसरें लग्न केलें नाहीं, ही गोष्ट दोघां भावांना माहीत होनी, नागेश्वरचा काटा दूर करण्याच्या हेतूनें ते राजाला म्हणाले—“ नागेश्वर लहान-पाणावातूनच हुशार व चलाख मुलगा आहे. न्याला पाठविले तर तो योग्य वधू शोधून आणिल

राजाच्या मनांत दुसरें लग्न करून प्रेमाची इच्छा उत्पन्न झाली नागेश्वरला बोलावून तो म्हणाला—“ तुझ्या हुशारीची व समजूनदारपणाची कल्पना मला नव्हती म्हणून तुला हे हलकें काम आजपर्यंत दिल

आता तू हे काम सोड आणि माझ्याशी लग्न करण्यास योग्य अशी एक सुंदर मुलगी पाहून घेऊन ये. तुला एका भाऊ-वड्याचा अवधी मी देतो."

"हो जमविणे हे थोरामोठ्याचे काम आहे. मी लहान मुलगा, हे काम कसे काय करू शकेन?" नागेश्वर भीकभीत म्हणाला.

"एका आठवड्याच्या आत मला पसंत पडेल अशी सुंदर मुलगी तू घेऊन आला नाहीस तर तुझे होके उडवीन आणि तुझे घेत फाटकाळा रांगून ठेवीन" राजाने त्याला वजावून सांगितले.

नागेश्वरला नाइलाजाने मुलीच्या माध्यमे जावे लागले. तो रोला त्या वाटेवर रात एक रात लागले रातत थोडे चार काळ गेल्यावर त्याला मुक लागली. म्हणून तो एका झाडाखाली थांबला नभसत

इतक्यात एक म्हातारी त्याच्या समोर आली व विचारले लागली-"मुला, काय आहे यात?"

"वा, आजी! माझ्याबाबत काय आहे?" नागेश्वर म्हणाला

दोघाचे लागलेपिणे झाल्यावर म्हणाली-"मुला! तुझ्या का कणांतून काय मुक्त झाले बाहिजे. तू कोठे निघालास? कोणत्या कामावर निघालास?"

नागेश्वरने राजाने सोपविलेली कामगिरी व ती न करण्यास जी शिक्षा होईल तिचे वर्णन सांगून टाकले.

"एक त्रिलोक्यसुंदरी कोठे राहते हे मी तुला सांगते. मी सांगते त्या दिशेने जा. मायावी लोकांचा एक किल्ला येईल तेथे राहणाऱ्या बिया सर्वच एकीटून एक सुंदर आहेत. तू शस्त्र वाजवितास तर मायावी लोक तुझ्या नाटेला येणार नाहीत. उत्प्रेत तू सांगशील तसे ते करतील." असे

नागेश्वरने नागेश्वरला एक शस्त्र द्या व निघून गेली.

बराच प्रयत्न केल्यावर नागेश्वरला तो शस्त्र वाजविता येऊ लागला त्याने शस्त्र वाजवल्या-बरोबर त्याच्या चारी बाजूला मायावी लोक घोलक्या करून उभे राहाले. म्हणाले "काय बाहिजे तुम्हाला महाराज हुकुम करावा?"

"मला एका त्रिलोक्यसुंदरीची गरज आहे तुम्ही आणून घ्या का?" नागेश्वरने करून विचारले

"त्रिलोक्यसुंदरीच्या अंगाला स्पर्श करण्यास मनाई आहे परंतु त्या कोठे

राहतात हे आम्ही तुम्हाला दाखवितो. असे सांगून त्या मायावींनी नागेश्वरला उचलून एका किल्ल्याजवळ नेले.

तो किष्का एका निर्जनस्थानी होता नागेश्वर किल्ल्यात गेला तेव्हा त्याला अत अप्सरांसारख्या सुंदर तीन मुली दिसल्या. नागेश्वरला पाहून त्या पक्षे सांगल्या व कोठे तरी दिशेनाशा झाल्या. नागेश्वरने सारी किष्का हुडकून काढल्या, पण त्याला त्या कोठे दिसल्या नाहीत. आता त्याला शिवाभ्या हातांनी परत जावे लागणार व राजा स्वामीने त्याचे होके उडवणार या

इनकांत राजवाड्यांतली सैपाकीण घाणी
मरायला म्हणून आली घागर मळ लागली
तेन्हां निला पाण्यांत एक मुदर मुलीचें
प्रतिबिंब विसलें. तें पाहून ती ओगडली
“अरे ! मी इतकी सुंदर ! मग सैपाकीणीचें
काम कां करतें आहे मी !” मागें वळून
पाहते तर तिच्या घाणाच्या आड त्रिलोक-
मुदरी दिसली

तिला पाहून सैपाकिणीच्या तळपायाची
आवा मस्तकाला जाऊन पोचली. तिने
त्रिलोकमुदरीला बाहेर ओढले. तिचे कपडे
स्वतः घातले तिला विचित्रित झालले व
म्हण तिच्या आगेवर झाडावर चढून बसली

शोक्या बंढानें राजा आपल्या नांकराना
बरोबर घेऊन तिकडे आला. त्यानें शाहा-
नरच्या खीला खाली उतरवून पाहिलें तर
ती त्रिलोकमुंदरी तर काय, सामान्य मुंदर

मीदिमीरु नकती, न्याने तिरु, इ नागेभ्रमा
तुळंगान् टाकलें.

दुमन्त्या विचरिषीं लोकगता तया विचरिषीं
एकं सुंदरं पादरां मया दिमन्ता, तैपाक
मरांत धेऊन जाऊन तेवल्या दास्यांनी लो
मासा कापला तर त्यांतून एक त्रिकेत
बाहुनी निघाली व पाहता पाहता तिला
मनुष्याकार मिळाला.

दामांनी ती मोष्ट राजाला जाऊन
सांगितली. राजा त्रिलोकमुद्रीचे सौंदर्य
वाहून चकित झाला. तिच्याकडून त्याला
सर्व वृत्त कळले. त्याने नागेश्वरला तुरुंगांतून
आदेश बंक देऊन यायला सांगितले. त्याने
त्याला आपला स्नास अंगरक्षक म्हणून नेमले.
त्रिलोकमुद्रीला राजाचे बाटामाराने लग्न
झाले. नागेश्वरचे भाऊ मात्र आयुष्यभर
र. १० = नारायण दत्त त. १० = १००

परोपकृषी गोपाळ

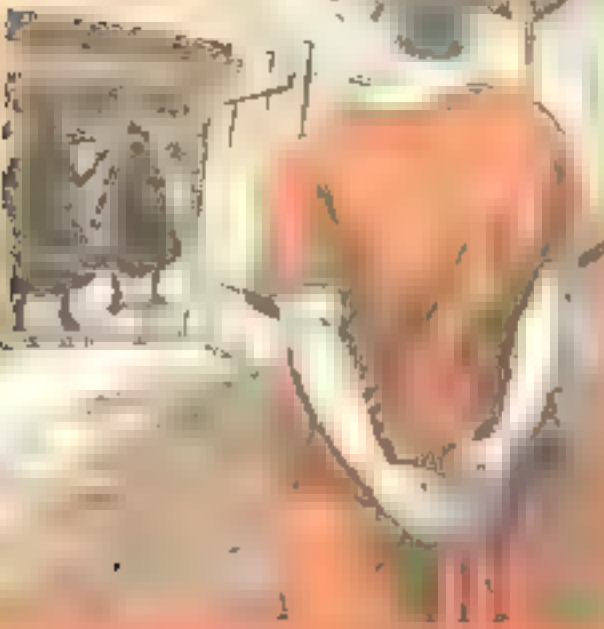
$$\frac{1}{2} \left(\frac{1}{2} + \frac{1}{2} \right) = \frac{1}{2}$$

त्या प्रदेशांतला काही भाग
राज्याला जोडून घेण्याचे ठरविले
सुगवात झाली. गोपाळ रहात
प्रदेशात सत्तऱ्या हेराचे काळ
अनेक दिवस राजधानीच्या
वेडा देऊन सत्तऱ्या बसले होते.
सह करू शकले नाही.

उक्त अर्थानुसारं राजानें नवे कर लावले,
पण ते व सुलतानां कर बमूलीचीं कामें
करण्यांत आणून कर बमूलीच्या कामांत
आमाधिकाऱ्यांना पुष्कळ मदत
सैन्य बमूलीचें काम पण बाळगून
रहिल्याचे व सैन्यांत बमूली
तयार झालेल्या तत्त्यांना बरोबर

वेऊन राजधानीत आला होता, तेथेले काम पुरे करून तो परत आपल्या गावी आत असता रात्र झाली म्हणून एका गावी रयाला ती रात्र काढावी लागली, तो एका भर्षशाळेंत उतरला. तेथे पुष्कळ भिकारी जमा झाले होते. गोपाळने त्यांना तेथे जमा होण्याचे कारण विचारले. तेव्हां ते म्हणाले -“तशी राजाज्ञा आहे. भिकाऱ्यांना भरून राज-धानीच्या गावी वेऊन यावे. कारण शत्रूचे हेर वेश पारहून राज्यभर फिरत आहेत.”

त्या भिकाऱ्यांपैकी काहीं जणांनी गोपाळला ओळखले व म्हणाले -“गोपाळ राव ! आम्हाला शिष्यांनी निष्कारण फक्त संशयावरून अटक करून घेणे आणले आहे. तुमच्या मध्यस्थीने झटक झाली तर तुमचे उपकार आम्ही जन्मोजन्मी विसरणार नाही.”

ने एक निवेदन व श्रुति स्थान हस्त
गोप कला द मा गीत होने को ना प्रतीति
आपका भयत नरी त्याच्या मन्त्रील
कोणी आने समेत त्या देवज्ञान जिनके
लोक होने ने मर्च शब्दों हेर जाने तो
न ताग बिकारी एण शब्दों हेरच हाना
कदाचिन त्याचा पुढारी अमात्रा त्याने
र नधाना भव्य गुप्तमार्गोंचा एक नकाशाच
काहुन त्या गुप्तलिपोंत लहून देदीदाभल्य

"यस्य सा तत्त्ववारीचा तुला उपयोग
काय — यसे महान शिवाय तसे इष्टीतानक
इतक्या नर ये धका मरणा का —
महानारी तत्त्ववारी मरती तत्त्वारी व ती एक
बाबूला जाऊन पडली। नेवळ्याने देईदिया का
नित्र तत्त्ववारी येऊन धावला परंतु त्या
पूर्वीच शिवायने त्याला देवाला धक्का मारून
पाडले त्याची तत्त्ववारी का एक बाबूला
जाऊन पडली होती। शिवायने देवाला तत्त्व
वारी इतक्या देणेतून दूर जेकून दिस्या

न्याय्याबगदर राजधानीन
ने घडलेले वृत्त राजाला जाऊन

શત્રુ રાજાને સર્વ અટી માન્ય કરાવે સંધી
કરે ધેતલી રાજાને ગુલ સાથે દગ્યા
બોલાવૂં શોખાવ્યા સત્કાર કેલા.

पांढरा ससा

जपान देशात मुन काली अन्नावर एक बंद
ताले त्या वेगवेगळ्या मशांना
येथे कोणाची भावि नव्हती व त्याच्या
पयथला आराम त्या बंदवर एकच एक
पांढरा शुभ्र ससा राहत असे

ता ससा समुद्राच्या उत्तरेकडील काठावर
पडून राहून जपानच्या तटाकडे पाहून राहिली
जपानचा तट क्षितिजावर एका बोरीक
काळ्या रेषेसारखा दिसे इतका दूर होता
तो तट, तरी तो देश पाहून याद असे
त्या सशाला बरे. त्याचे साथी ससे त्याला
विचारीत "तू येथे तामनू माथ पडून
समुद्राकडे काय पाहत राहतस" तो उत्तर
देई "ती ती एक काळी रेष दिमत आहे
सरोवरी तोच स्वरा देश आहे ती एकदा
पाहून येण्याची इच्छा आहे"

जेथे कामे तट का कय कर
अपल्याभासा देव ने हा एक मुन बंद
तिमत आहे येथे ज ससा व आराम
आपल्याला आहे तो अन्नावर व पांढरा
हा देश मांडून पाहण्याची इच्छा त्याच्या
विचार मनात आणते "ससा" आहे
सर्व मशांना याची मनात राहण्याचा यत्न
किता पण सर्व पुढर

सशाच्या मनात ती इतकी इच्छा
होयला तसे एक क्षण पण असे, एक
मग जपान देशाच्या तटावरून सशा
देखात येई व ती त्या देशाचे वपन सडा
सुरी म्हणे "त्या देशाचे मनात किती
मशांच्या दशाच्या मनात केले कामात
म्वच्छ तहा तेथे त्याच्या तटावरची
एक ज्ञान आहे ते सशाच्या पायावर टम

मन व चान्तात आणि पुढच्या
सर्व कामे करतात. त्याचा एक
गता आहे. त्याला एक मुली आहे.
निवे केस अमाकाम्येसारखे काळेभार व
अंग पोर्णिमेसारखे आहे." जपान देशाच्या
मन व ते वर्णन ऐकल्यापामून सशाच्या
मनात देश राहण्याची इच्छा जामत

मगरीने सशाला भाणली एक
मुली, राजाने त्या मुलीचे स्वयवर
जपानचे अनेक राजकुमार तिला पाहून
पण तिला एकदेखील पसंत पडला
ना. तसे दूर पाहून तरी रावे रात
मगरीने देश मनात ही देव आहे
मगरीने एकदा पसंत केले राजकुमारी
मगरीने त्या देशावर आहे.

तसे सशाच्या मनात तेहांपामून
मगरीने जपान मनात त्या मनाक येला
मगरीने इतका ज्ञान वाढली तो
मगरीने मगरीने मुल्ले इच्छा या जपान
मगरीने मगरीने मगरीने मगरीने मगरीने
मगरीने मगरीने मगरीने मगरीने मगरीने
मगरीने मगरीने मगरीने मगरीने मगरीने
मगरीने मगरीने मगरीने मगरीने मगरीने

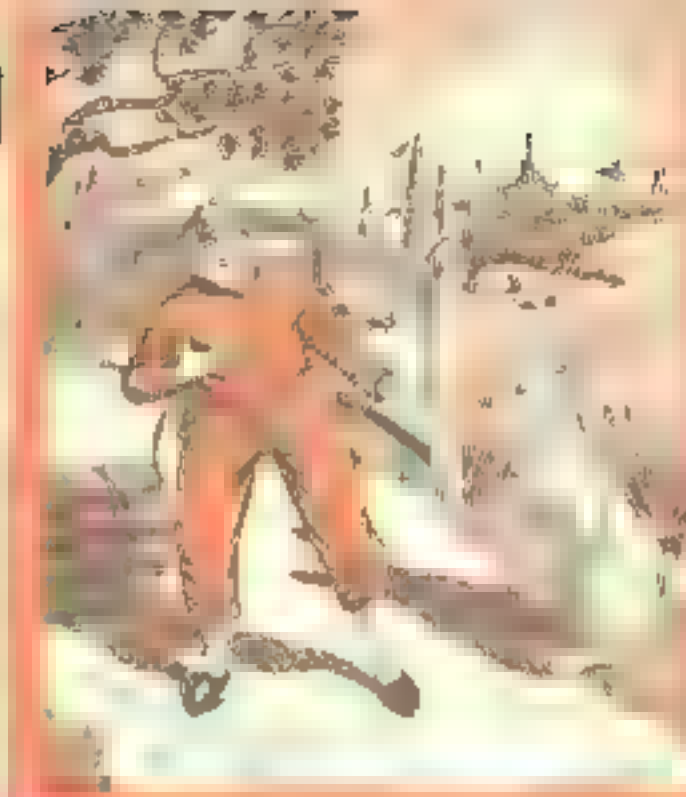
"मी हे काम केले तर पुढे जात भार
माझ्यावर रागावतील व तुमच्या या भळ
गारागार वाळूवर मला एक भिन्नप्रकार देखील
पडून राहू देणार नाहीत." मगरीने प्रथम
असे उत्तर भागून टाळाटळी केली परंतु
ससा हसलाच पडला आहे हे पाहून ती
त्याला पैल तीरावर व्याथला कावळ झाली ती
त्याला आपल्या पाठीवर बसवून जपान देशांत
डेकत गेली तेथल्या तटावरची जमीन
खडकाळ होती व तथे फार चिखल पण होत.
समुद्र किनाऱ्यावरून थोडे आंत गेल्यावर
सशाच्या पाठीस एक कुपे लागले व

तें त्याला आवलें वण. मरणाला कधी न भिणार ससा तेव्हापासून भिऊ लागला. तो रडत फक्त एक खाच्या पाण्याच्या ओढ्याच्या काठी आला. त्यावर एक पूल होता. तो त्या पुलावारी मसून स्वदेश सोडून परक्यांच्या देशांत आल्याबद्दल पश्चात्ताप करतें लागला. येथे सर्व काही नवे व परकें. संकट कोटून व कोणतें रूप घेऊन येईल माहीत नाही. राजकन्येच्या दर्शनाचा योग केव्हा येतो हें देखील कळत ना. तो त्या बाजूने निराशच झाला. मगरीच्या पाठीवर बसून परत स्वदेशी जाणें देखील

जोरजोरानें धावू लागला होना.
काही वेळानें त्याला पुलावर होऊन रापांचा आवाज ऐकू आला. पुलावर वाहणें येऊन स्थानें सर्वांत प्रथम जातोला पाहिलें. चार स्वार पाण्यावर पुढें येत होते. "चक्रवर्तीच्या घराची वाट कोणती!" तें परम्पराणीं बोलत होते. मगरीनें त्याला सांगितलेली गोष्ट कधी पांच राजकुमार राजकन्येशीं मिळवून घ्याव्याच्या हेतूनें येणार आहेत. त्यांचे चौघे हेच असवेत. तो त्यांच्या गेला व बरोबर घेऊन चलायला धननि केला.
"अरे तूं तर जन्मी दिसतोस. तुला माझी घेऊन गेला तर तें चक्रवर्तीच्या मुर्तीला आवरेल का! असे सांगून राजकुमारांनी सशाच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष व दिसून त्याच्या घराच्या बागेत जाणें घेऊन त्याला म्हणाला "हे पहा! ओढ्याच्या पाण्यांत आघोळ करून तूं बाजून लोल्लास तर तुझी जखम भरून येईल व अंग स्वच्छ मऊ होऊन जाईल."
राजकुमारानें जें काही सांगितलें तें सशाला खरें वाटलें व ओढ्याच्या पाण्यांत

विचार करून तो ओढ्यांत उतरला. पण जखमांना पाणी लागतांच त्या शीबूं लागल्या. बाजून लोल्लास कदाचित्त बरे वाटेल ना कदाचित्त ना. तो येत व येत लोटला. प्रत्येक जखमेतून रेत आला व त्याचे सर्व अंग इतकें पाण विसूं लागलें.
मनुष्याची जाण इतकी दुष्ट आहे की त्याच्या हात वरी." त्याला स्वदेशी परत बाण्यासाठी त्याचे तार उगावीळ झालें. तो पुलावर उतरून गेला. इतक्यांत त्याला आणखी एक मनुष्य आला. तो पाठीवर चार मोठमोठ्या गाद्या घेऊन येत होता. सशाला रडत पाहून तो बचकला. आपले ओंभें घालून त्याला म्हणाला "सशा! तूं काही राजकन्येशीं कम करून घेत! ही फार सुंदर आहे, म्हणें!" सशालें त्याला विचारलें.
"तूं कां नाही राजकन्येशीं कम करून घेत! ही फार सुंदर आहे, म्हणें!" सशालें त्याला विचारलें.
त्यानें सशाला गोष्ट पाण्यानें धुवून काढलें. सशाला पुष्कळ बरें वाटलें. नंतर त्यानें त्या जखमांना मसून लावले व म्हणाला—"सशा! तूं येथेंच स्वस्थ पडून

सांगितलें. तो म्हणाला "तुला ओढ्यांत आघोळ करायला सांगणारे माझेच भाऊ. नी पांचवा. ते चौघे निर्याशी लम कण्थासाठी म्हणून आले आहेत व मी त्यांचा नाकर म्हणून."

रहा. मी पुन्हा येऊन तुला राजकन्येकडे घेऊन जाईन. मी तुझ्या जन्मावर जे मलम लावले आहे त्यामुळे जखमा लवकर बऱ्या होतील व तुझ्या अंगावर मऊमऊ स्वच्छ केसगण येतील."

पाचवा राजकुमार गाथा घेऊन गेला व आपल्या भावांना देऊन परत आला. ससा त्याची नाट पहात, त्याने सांगितल्याप्रमाणे स्वस्थ पडून होता. त्याच्या अंगावर स्वच्छ पांढरी लव उगवली होती. पाचवा राजकुमार सशाला घेऊन राजकन्येच्या अंतःपुरांत गेला. सापडले राजकन्येला त्या चौथ्या राजकुमाराना एकामागून एक हाकवून बाहेर काढले होते.

हारपासकानी राजकन्येला जाऊन पाचवा राजकुमार आज्ञ्याची व त्याच्या बरोबर एक सुंदर पादरा ससा असल्याची बरी दिव्दी घालवून

"पादरा ससा! असा ससा देऊन असतो नर! मी नव्हता कधी पाहला तर मग लवकर घेऊन ये त्याला आनंद राजकन्या म्हणाली

राजकन्येने सशाला उचलून घेतले व त्याच्या अंगावर हळुवारपणाने हात फिरवला व म्हणाली "स्वरोस्वर किती सुंदर आहे!" सशाने तिला राजकुमाराने त्याचे कर्मे रक्षण केले हे वर्णन करून सांगितले. त्याच्याशीच विवाह करून घे, असेदेखील सशाने सांगितले. राजकन्येने सशाला सलगप्राप्त्याने पाचव्या राजकुमाराशी लग्न करून घेतले

पादरा ससा त्यानंतर स्वदेशी परत गेला नाही. त्याने आपले पुढील पाचव्या राजवाड्यातच राजकन्येबरोबर आजदाने घालवून

अनपेक्षित पराभव

पुन्हा गेला व प्रेम स्वांवावर टाकून शमशानाच्या दिशेने चालू लागला. प्रेमांत प्रसन्नतेने घेताळ त्याला "राजा, तू एवढी मेहनतून उतवता अपरात्री येवढी ही सारी मेहनतून तर त्याबद्दल मनाला नाईत वाटवून घेऊ नकोस नागण कधी फाळी. तू चा राजा ताराग हा प्रयत्न पुन्हा करण्यापूर्वीच अयशस्वी झाला होता. तुला कदाळी येऊ नये म्हणून मी त्याची गोष्ट तुला सांगितो ऐक." असे सांगून घेताळ एव मागू लागला

गुर्जर देशाच्या राजाला वीन बायक होत्या. कित्येक दिवस त्यांना काय मलनाळ झाले नाही. शेवटी धाकल्या गर्गीला एक मुलगा झाला. सर्वांना आनंद

वेताळाच्या भोगी

होता. म्हणून धाकऱ्या राणीचे नातेवाईक तारांगलाच युवराज म्हणून हाक मारीत.

परंतु राजाला आपले हाचे मुल्लो हात हक्कांमामने होतं. त्याच्या समान कवी होघांपैकी जाम्म योम्म कोण हा प्रश्नच उद्भवला नाही. कारण तो विचार करी को आतापामून त्याचा विचार करण्यात येतो.

पण तो प्रश्न एकाएकी दत्त म्हणून उभा राहाला. राजा नाजारी पडला. मृन्मुममसा म्याने आपल्या प्रधानाला व मंत्र्यांना जवळ बोलाविले व म्हणाला—“मंत्र्या नगर माझ्या मुलापैकी को कोणी गादीच्या योग्य वारस मुन्हाला दाटेल त्याला आपला राजा करून घ्या” असे सांगून राजाने ओठे मिटले.

राजाचा दडन संस्कार आटोपल्यावर मंत्री व पुरोहित विचार करण्यासाठी बसले. बराच वेळ विचार केला. परंतु कोणताहि निर्णय त्यांना घेतलं आला नाही. धाकऱ्या राणीच्या मुलगा वधाने मोठ्ठा होना. तारांग जन्मल्यावरुन युवराजाचा जन्म झाला म्हणून राज्यभर आनंद पसरला होता व तोच राजा होणार असे प्रत्येकाला यादत होतं. चंद्रांग, ज्याला ‘दादा’ म्हणून

चंद्रांगलाच राजा करणं होतं. त्याच नात्याने

परंतु चंद्रांगची आई थारली राणी थोरल्या राणीला मुलगा असना धाकऱ्या राणीच्या मुलाला गादीवर बसवण पण बर दिसेना. राजाने स्वतः कोणाला तरी आपला युवराज मानून गादीवर बसविले असतं तर प्रश्नच मिटला असना. परंतु आज मंत्र्याने अंगाचे आपसात देर व हाशना वाढेल किंवा पुरोहितांना दिवलेला निर्णय सर्वांना आवडेलच अशी स्थिती नव्हती. त्याच ही गोष्ट त्याला मुलाच आवडली नाही राणीनी तरी काही ठरविले असतं तर ठरवली नाही. पण कोघांपैकी प्रत्येकीला

राजे कः नवाच मुला गादीला राखत नाते गादीलाच राजा करणं होतं. त्याच नात्याने तुकडे करून दावा भावाना वांटून घ्यायचे ना. या गोष्टीस चंद्रांग विचारात घेतला. पण त्याला राजा व पण नातं नातं कवन तुकडे करून टाकणें त्याला मुलीच पसंत पडले नाही. एकाच रात्राच्या कोन अंगाचे आपसात देर व हाशना वाढेल आणि कोघांनी परस्पराली युद्धे होतील आवडेलच अशी स्थिती नव्हती. त्याच ही गोष्ट त्याला मुलाच आवडली नाही शेवटी तारांगलाच गादीवर बसवायचे चंद्रांग राज्यभरिकाच्या उभयानी

झाला की राज्याला युवराज व गाव त्यानी तारांग असे

पाच वर्षांतून थोरल्या राणीला पण एक मुलगा झाला त्याचे नाव चंद्रांग ठेवण्यात आले. हाचे मुल्लो मोठे होऊ लागले. चंद्रांग वधाने लहान असला तरी थारल्या राणीच्या मुलगा होता. म्हणून गादीला नाच वारस होणार असे थारल्या राणीला व तिच्या नातेवाईकांना यादत होतं. म्हणून त्यालाच सर्व युवराज म्हणून हाक मारीत. तारांग वधाने मोठ्ठा होना. म्हणून नियमा प्रमाणे राजा वारल्यावर गादीला वारस तोच

पण दगडोवाला तें काही कळले नाही काय उत्तर द्यायें हेदखील त्याला सुचल नाही त्यानें दोशाना नमस्कार केल्या व शानत निघून गेला. तो लाकडे तोडू लागला त्यानें एक मोठी मोठी तयार केली. पण ती त्याला उचलता येईना त्याला काय करायें हे सुचेली. तेव्हा तो त्या मोठीवर पाहून बसला. मी ही मोठी उचलून घरी घेऊन जाणें मला शक्य नाही. पण ही मोठीच मला उचलून घेऊन जाऊ शकली तर यिती बरे होईल. त्याच्या

जानें त्याचवेळी ती मोठी आकाशान उडू लागली व दगडूच्या घराकडे जोराने त उडू लागली. ती मोठी अधोत्री मुख्य रस्त्यावरून जात असतां रातवाल्यातून राजकन्येनें त्याला पाहिले. तिच्या व ती हंसली. दगडूनें राजकन्या प्रभावनाला भेटवता पाहून म्हणजे "तू मला पाहून हसते आहेस, पण लक्षात ठेव माझ्याला तुझें लग्न झालें म्हणजे पाहून घेईन." तो ते म्हणाला तेव्हा त्याला आपल्या प्रभावनाच्या इच्छेअनुषंगी होण्यास आपल्याला बरा भाग आहे, हें त्याला काढें कळत होतें.

पण त्याला बर मिळाला होना तसेच झालें. राजकन्येचें हंमणें चंद झालें व तिच्याबरोबर मन मारल्यासारखी ती बसून गेली. तिच्या दासी व सखी तें दृश्य पाहून चांकेन झाल्या व तिची समजूत घालण्याचा यत्न करूं लागल्या. शेवटी त्यांनीं तें सर्व राजाला जाऊन सांगितले.

राजानें आपल्या मुलीकडे पाहून विचार केला. तुम्ही कां होणार नाहीं? लग्नाचे वय झाले आहे. स्वयंवर लव्हा करून टाकलें पाहिजे. नंतर मुलीला बोलावून म्हणाला "मुली! तुझें लग्न करून टाकलें म्हणतो,

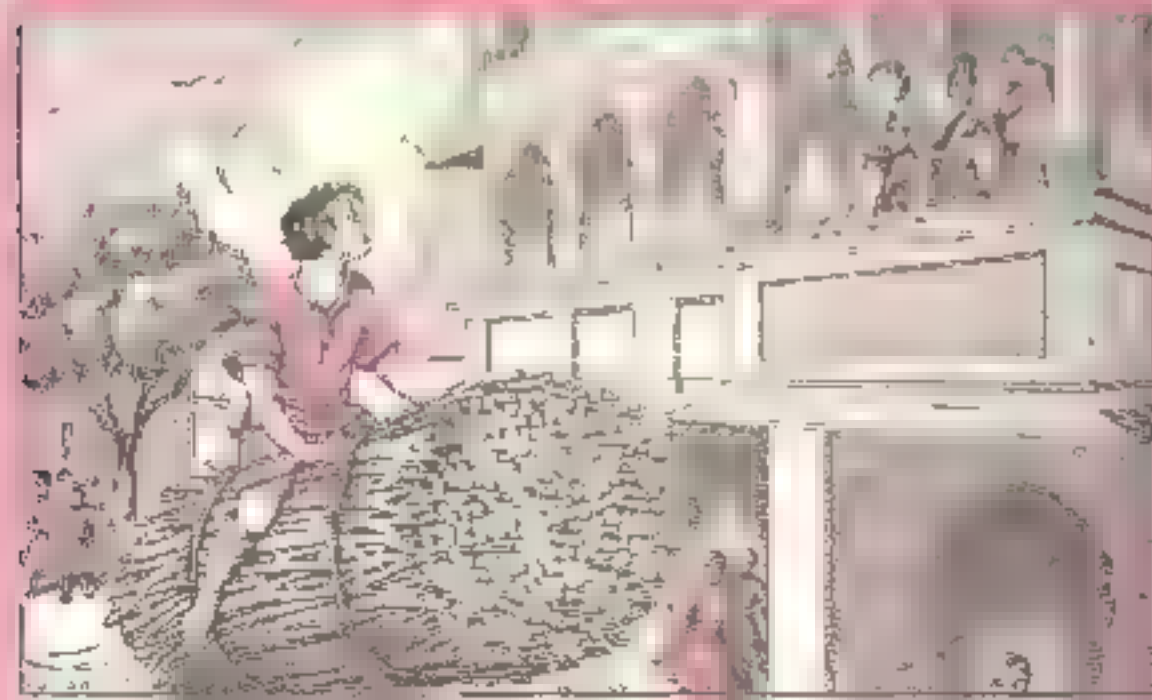
तुला जो कोणी राजकुमार पसंत पडला असेल तर माग."

प्रभावनी म्हणाली "थोड्या वेळामुर्ती एक जण लाकडाच्या मोठीवर बसून गेला. त्या नरुंग मुलाशिवाय मी आपली कोणाशी लग्न करणार नाही."

मुलीला म्हणाली तें राजाला कळेली. म्हणून प्रभावतीच्या भविष्याची घडलेलें शून्य त्यात सांगितले, तें ऐकून राजाला मुलीच्या मूर्खपणावर राग आला.

पुढील पानां ११३ व ११४

मन ११४ व ११५ नव्याने लिहिले

गावांत लग्नाला योग्य जिनहे तरुण
आहेत त्या सर्वांना मेजवानीला बोलवा
ही तरुण बघली मेजवानीला येतील
राजकुमारीला पसंत पडलेला मुलगा कोण हे
सहजी कळू शकेल. कारण
म्हण व त्याला ओळखील" मज्जातें मुचविले.
राजाला तो सवा पसंत पडला. त्यानें
राजधानींतल्या सर्व घराजां तळ्यांना मेज-
वानीला बोलविले आणि राजकुमारीला
म्हणाला "साय, त्यापकी तूं पसंत केलेला
मुलगा कोण?" प्रभावरीनें तबल वाजवून
प्रत्येक तरुणाला व्याहारून पाहिले व
म्हणाली - "माझे प्रेम ज्याच्यावर आहे तो
मेरे ओलेला नाही"

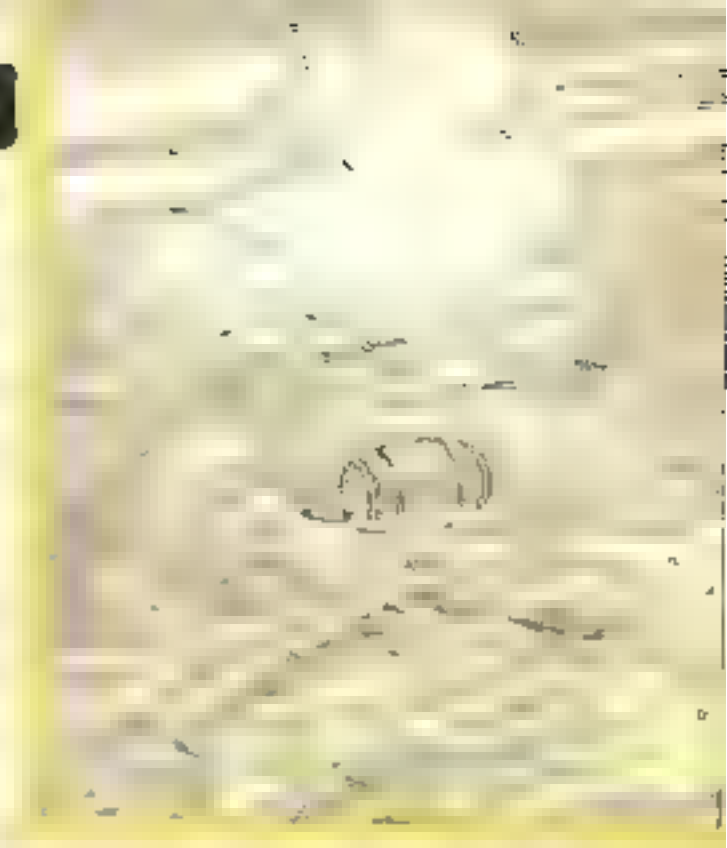
राजाच्या तळ्यांनीं राजकुमारीला
पसंत पडलेला मुलगा कोण आहे हे
पुढील दिवशीं राजाच्या तळ्यांनीं
पुढील दिवशीं राजाच्या तळ्यांनीं
पुढील दिवशीं राजाच्या तळ्यांनीं
पुढील दिवशीं राजाच्या तळ्यांनीं
पुढील दिवशीं राजाच्या तळ्यांनीं
पुढील दिवशीं राजाच्या तळ्यांनीं
पुढील दिवशीं राजाच्या तळ्यांनीं

सामान्य घरात जन्मलेल्या नावसाजी व्हर्त

हे मला मुलीच पसंत पडणार नाही
असे राजा म्हणाला.
"जगात सर्वच गोष्टी मनुष्य योजतो
तथा होत नाहीत. ईश्वरच्छा कांही
तरुलीच असते. त्याविहद मनुष्याचा
सर्व प्रयत्न फुकट असतो." प्रभाव म्हणाला.
राजानें भाणसी एक मेजवानी दिली
राजधानींतली सर्व गरीब तरुण गंडुली
मेजवानीला आली. परंतु तें दगडला कळले
नाही. त्याच्या आईला फळले तिने त्याला
अग्रह करून मेजवानीला जायला सांगितले
तो जायला तयार झाला नाही, ती म्हणाली

राजाच्या तळ्यांनीं राजकुमारीला
पसंत पडलेला मुलगा कोण आहे हे
पुढील दिवशीं राजाच्या तळ्यांनीं
पुढील दिवशीं राजाच्या तळ्यांनीं
पुढील दिवशीं राजाच्या तळ्यांनीं
पुढील दिवशीं राजाच्या तळ्यांनीं
पुढील दिवशीं राजाच्या तळ्यांनीं
पुढील दिवशीं राजाच्या तळ्यांनीं
पुढील दिवशीं राजाच्या तळ्यांनीं

सामान्य घरात जन्मलेल्या नावसाजी व्हर्त

राजाच्या तळ्यांनीं राजकुमारीला
पसंत पडलेला मुलगा कोण आहे हे
पुढील दिवशीं राजाच्या तळ्यांनीं
पुढील दिवशीं राजाच्या तळ्यांनीं
पुढील दिवशीं राजाच्या तळ्यांनीं
पुढील दिवशीं राजाच्या तळ्यांनीं
पुढील दिवशीं राजाच्या तळ्यांनीं
पुढील दिवशीं राजाच्या तळ्यांनीं
पुढील दिवशीं राजाच्या तळ्यांनीं

पुनः पुनः मृचनेवरून उगडने, वनार
ह्यानीं तें गहण्यासाठीं एक राजवाडा
महा
तें
गहणी

गहणी, मंतर ए
महाली " एक मोष्ट आणुमी
पाहिजे, तें दिमायला बावळट विसनोम, तें
दिमायला दर जावास व गुंठा बावळट
पुनः पुनः
[वा पुनः पुनः
महाली मणाले

हले, उगडने तें
वरीपर त्याला नदर मय आर्त व त्याला
बुद्धीपण जाली आली त्याला
वेळ वाचवत मनुष्याप्रमाणे काम करणाऱ्याची

पुनः पुनः
महाली
महाली
महाली

महाली
महाली
महाली
महाली

महाली
महाली
महाली
महाली

उत्तरकांड

सुभाषरावर युद्ध करण्याचें अरुन रावणानें
यमलंकावर म्हारी केली. तेथें नाना
तऱ्हेची नरक यातना सहन करणारे
नाना प्रकारचे पापी त्याला दिसले, त्याच
प्रमाणें पुण्यकर्म करून सुखासमोग करणारे
पुण्यवान लोक पण रावणाला दिसले.
व क्रूर यमकिंकर पापी लोकांचे
त्याला लावीन होते. कुत्रें त्यांच्या अंगांचे
लवकें तोडीन हाने, वैतरणी नदीत व
तापलेल्या वाळूत त्यांना फेंकून देण्यात येत
होते. नरकात पडलेल्या लोकांची स्थिति
मेनाम्यावरी होती. जखमा झाल्यामुळे व
दमून भागून गेल्यामुळे पापी लोक रडत
होऊन गेले.

ते तर दसरीकडे पुण्यवान श्रानंतांत गेले
होऊन गेले होते.
लक्षवधि पापी लोकांना ते कष्ट सहन
करित असतांना पाहून रावणाला त्यांची सर्वा
कांश आली. तो त्या यमयातनेतूनना मुक्त
करण्यासाठीं पावला. तें पाहून यमदूतांना
राग आला. त्यांनी रावणावर शस्त्रे
प्रहार सुरू केले. कित्येक पुण्यक विमानांत
झाडून त्यातल्या वस्तूंची नासधूस करून
हागले. परंतु तें विमान अक्षय्य होतें
म्हणून काणी काहीं बिघाड करून शस्त्रे
नाहीं मोडलेला मग पुन्हां पहिल्यासारखा
दमून भागून गेल्यामुळे पापी लोक रडत
होऊन गेले.

रावणानें यमाच्या विकरांगी कांही वेळ
युद्ध केले. तर त्याने त्याच्यावर आपले
यमाचे मारले त्यामुळे यमलोकाच्या
व प्रदशाला आग लागली आणि 'हां हा'
प्रकाराच्या कडून भस्म होऊन गेल्या.
आता त्याचे बहकडे यमलें लागले व यम-
लें हा यम केव्हासायस्ये जन्मून आले लागले.

रावणानें व त्याच्या मंत्रांनी गर्जना
केली व त्या आवाजानें त्रिलोक हावरीले.
ती गर्जना ऐकून यमाला कळले की रावणाचा
जव जाला असावा. त्याने आपल्या सार-
ख्या यमास व तयार करायला मागिले

एका क्षणार्धात एक रथ तयार होऊन
त्या यमाला बसविले होते हाचे व यम-
लें युद्ध यमा यमलें व यमराज घेऊन
येऊन तो यमलें

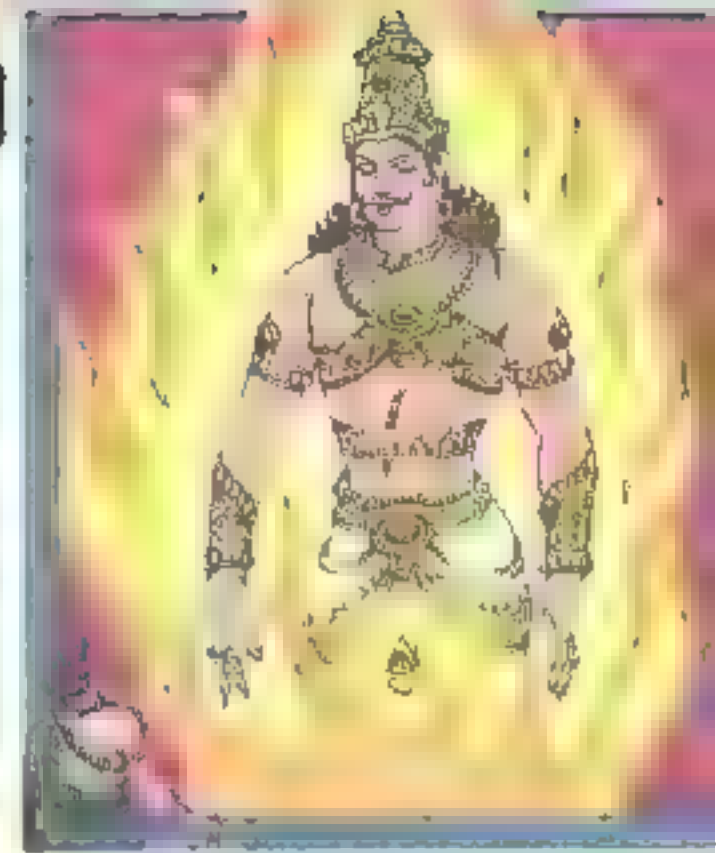
यम रथान बसला तेव्हां एक बाजूला
कळवड व दुसऱ्या बाजूला कालपाश
व त्या यमा मंडा तेव्हां यम सर्व
त्रिलोक यमा निघाला तेव्हां त्रिलोक
व यमा यम यमलें हा लागले

यमाचा रथ यमलें यमाचा रथ यमलें
उमा यमाचा यमलें यमाचा यमलें
व यमाचा यमलें यमाचा यमलें

यमाचा नाव यमाचा नाव यमाचा नाव
यमाचा नाव यमाचा नाव यमाचा नाव
यमाचा नाव यमाचा नाव यमाचा नाव

यमाचा नाव यमाचा नाव यमाचा नाव
यमाचा नाव यमाचा नाव यमाचा नाव
यमाचा नाव यमाचा नाव यमाचा नाव

न्यायान्तरा

रावण आत गेला. सूर्यासारखा बलीचा तेजस्वी चेहरा पाहून रावणाचे होठे विपून गेले. बलीने रावणाला उचलून मांडीवर बसवून विचारले "कशासाठी आला होतास? काय चाटेस तें माग."

"आणखी काही इच्छा नाही काही बोर लोकांप्रमाणे ऐकनीं कीं विष्णूने तुम्हाला फंसवून या संघर्षांत बांधून ठेवले आहे. तुम्हाला सोडवण्याची इच्छा माझ्या मनांत आहे व तेव्हादी शक्ति पण माझ्या अंगांत आहे. म्हणून तें काम मी करणार आहे."

रावण म्हणाला "असें होय? तर मग ऐक. तुला एक गोष्ट सांगून देवनां, तेथें पडलेले तें कुंडल घेऊन ये." बली म्हणाला

रावणाने खवळ आऊन पाहिले, ते कुंडल रथाच्या मोठ्या चाकारवडे होतें

रावण तें उचलून कागला. परंतु तो तें उचलून शकला नाही. त्यानें दोन्ही हातांनीं तें उचलण्याचा यत्न करून पाहिला. परंतु तो देखील धुकट गेला. रावणाला आपल्या शक्तीचा गर्व होवा. त्याची मान खाली झाली

तें पाहून बलीने रावणाला जवळ बोळावले व म्हणाला "जे कुंडल तूं मागचे तसलें शकला नातास तें कुंडल मामने पूर्वज हिरण्यकश्यपु कानांत घालीत अभय. त्यांना अनेक वर प्राप्त होते. अमरपणाचा वर पण त्यांना प्राप्त होवा. परंतु शेवटी विष्णूने नरामहावतार घेऊन त्यांचा वध केला. त्याच विष्णूला तूं दम्याच्यावर पाहिले होतेंस

ते पाहून रावणाला मथकर राग आला तो पाय आपटीत दाखवत आला. परंतु तेथें त्याला विष्णु दिसला नाही.

जलंधराची गोष्ट

ब्रह्मदेवाकडून वरप्राप्ती करून घेऊन उत्तर दिशेने गेल्या असता ते हा मैथिली नारायणाने विचारला व त्याकडून कांय नेहा इत्यादी कल्पने की जलंधराचा वध करण्यास इच्छा आहे. पुढील काळीस होईल म्हणून इत्यादी कल्पनेचा बोलावून तोच त्या कामावर मग्न. कामावर मग्न झाल्याने त्याला वरप्राप्ती करीत वसला होवा तेथे गेला. वरदान घेवारी येवला व त्याने आपला पुत्रवत्तल अकराव्या दिवशी वरप्राप्ती भग आनी म्हणून झकगला स्या

त्याने त्याने आपला तिसरा दोळा उचडला त्यानून आश्चर्य होऊ लागली व त्याने कामदेव भस्म होऊन गेला

कामदेव भस्म झाल्यावर उरलेला अग्नि समुद्रात पडला व त्यानून एक मुलगा

उत्पन्न झाला तो मुलगा म्हणजे ते हा मैथिली धारवत ब्रह्मदेवाकडे पावले. ब्रह्मदेव त्याला इच्छा घेऊन समुद्राकड गेली व त्याला विचारले--"हा वसला आहेस

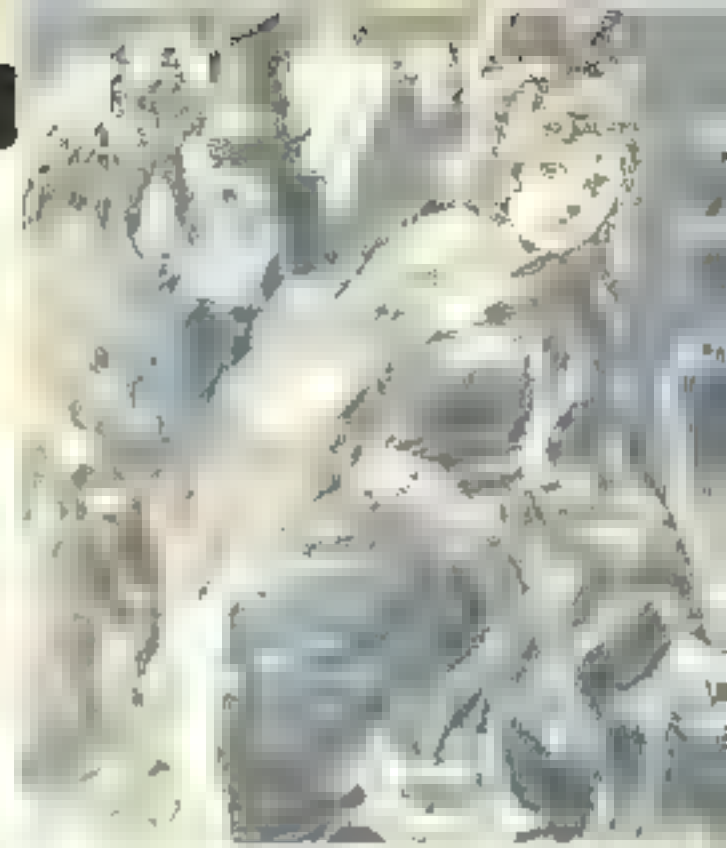
तुला आपला मुलगा त्याला दाखवण्या व ब्रह्मदेवाला म्हणाला "हा मला मुलगा आहे. तुम्ही याचे नांव ठेवा व याची

ब्रह्मदेवाने त्या मुलाचे नांव जलंधर ठेवले व म्हणाला--"याला शंकराशिवाय इतर काणाचे भय नाही."

जलंधर लहानाचा मोठा झाला. वयात आल्यावर समुद्राचे कालनेमीची मुलगी कुंदा म्हणजे तुलसीशी त्याचे लग्न करून दिले

एकदा जलंधराच्या समेत राक्षसांचा गुरू शुक्राचार्य आला. त्याने देवांचे राक्षसांशी

याचा इतिहास सांगितला व म्हणाला - "देवांनी राक्षसांवर जो अन्याय केला आहे त्याचा प्रतिकार करणं आवश्यक वाटले. मुगमुगांनी समुद्रातून मखन काढून ते हा रत्नानुन चढवता येत व अमृत पण पावले. सर्व रत्ने देवांनी आपसात वाटून घेतली. समुद्राला किवा राक्षसाना काढाव दिले नाही. अमृतदेखील तेच जग जाऊ लागले राहू त्यानंलं धोटे अमृत घोरून प्यालाच, म्हणून त्यांनी त्याचा शिस्तेत केला.

तो जुना इतिहास ऐकून जलंधराला राग आला त्यानें घरात नांवाचा आपला एक

वृत्त इंद्राकडे पाठविला व समुद्रमंथनात त्यांनी जी रत्ने मिळविली होती त्यांतला वांटो घेउन घ्यावला म्हळावले. इंद्राचानें त्याला म्हणाला - "माझा धक्का भाऊ विष्णु यानें मुद्र्यासारख्या अनेक राक्षसांचा कथ केला आहे. मग तुझी काण घेतां वरतो."

जलंधराने त्या रागाने देवाशी युद्ध त्याच्याशी युद्ध करण्यासाठी देव वायूला घेऊन आले. विष्णुनें जलंधराशी अनेक वर्षे युद्ध केले पण तो त्याला जिंकू शकला नाही व स्वतःचा पराभव मान्य करून लक्ष्मीमह जलंधराच्या घरी राहण्याकडून झाला. स्वतः विष्णुचाच पराभव झाल्यावर इंद्राच्या वाजूनें युद्ध करण्यास काण पुढे पाडल टाकणार म्हणून त्यांनी नागदाकडे जाऊन त्याचे पाय धरले व म्हणाले - "नागदा! या संकटानून आमची रक्षण होण्यास तूच काही करी तोड साग."

नागदा त्यांना मदत देण्याचे वचन देऊन जलंधराच्या घरी गेला व म्हणाला - "जलंधरा! तूच हें वैभव असून नसून फुलत आहे, हें उपभोगण्यासाठी लोकांचा मदत करी कंठें आहे तुझ्याकडे या तिलाकांत एकच सुंदर स्त्री आहे ती

म्हणजे पार्वती. आणि तिनें त्या जोगळ्या शकरावावर स्पर्शानांत विहाय करावा नाही बरोबर. तूं घेऊन ये तिला व आपली गर्वा कर."

नागदाच्या वाळण्यावर विश्वास करून जलंधरानें शकराकडे निघून पा. नागदाच पार्वतीला माझ्याकडे शकराला त्या गोष्टींना राग आला व तो जलंधराशी युद्ध करण्यास निघाला. मयकर युद्ध झाले.

जलंधराला एक सुलक्ष मुचली त्यात

सांगितले व भजा सचनेनें सर्व तयारी करून तो पार्वती होनी तेथें गेला. त्यानें पार्वतीकडे जोवराकरडी सांगून पाठविले की स्वतः शंकर तुझ्या भेटास ठी आला आहे. परंतु पार्वतीसमोर आली तेव्हा तिचे सौंदर्य पाहून त्याला आश्चर्य वाटले व त्याचा पाय मागे सरकला.

पार्वतीला संशय आला. ती अदृश्य व तिनें विष्णूचे ध्यान करून पलत असता तिला एका झाडाखाली म्हानाच्या मुनीचें सोंग करून बसलेला विष्णु दिसला माझी आठवण कांय काढलीत.

पार्वती म्हणाली - "जलंधराची पायकी वृद्धा एक महा पतिव्रता आहे तिच्या पाति वत्साच्या बळावर जलंधर अजेय झाला आहे."

त्याच वेळीं वृद्धाला एक बार्डट स्वप्न पडले. जलंधर एका रेळ्यावर बसून दक्षिणेकडे जात आहे व त्याच्या राजधनीला आय हागली आहे तिला अनेक अपराधून पण झाले. ती घाबरून गेली व वेळ्यासारखी उपवनात पळू लागली. ती वशी व तिनें विष्णूचे ध्यान करून पलत असता तिला एका झाडाखाली म्हानाच्या मुनीचें सोंग करून बसलेला विष्णु दिसला आडावर दोन माकडे बसली होती.

१. मंगल का मंत्र पूजा करने से
 २. मंगल का मंत्र पूजा करने से
 ३. मंगल का मंत्र पूजा करने से
 ४. मंगल का मंत्र पूजा करने से
 ५. मंगल का मंत्र पूजा करने से
 ६. मंगल का मंत्र पूजा करने से
 ७. मंगल का मंत्र पूजा करने से
 ८. मंगल का मंत्र पूजा करने से
 ९. मंगल का मंत्र पूजा करने से
 १०. मंगल का मंत्र पूजा करने से

शपथी नरक्या। पणाला लावने ।
 नृप्या धर्मात्ता निबन्धन केली । प्रसे म मने
 शपथी २ नरक्या आश्यामस्य। इत्यादि वरी नाली म्याचा वध केल्याने शांतीला वरी
 पारकी व शोधा नरक्या ली पाई ।

$$\|T_{\lambda}^{\lambda} - T_{\lambda}^{\lambda}\| \leq \|T_{\lambda}^{\lambda}\|$$
[illegible][illegible]

भारताचा इतिहास

औरंगजेब बादशाहाच्या जन्मदानीतला अर्धाअधिक काळ उत्तर हिंदुस्थानातील प्रभु सोडविण्यांत नव्हता. दक्षिण हिंदुस्थानातील शासन त्याचे प्रतिनिधि पहात होते. दक्षिणेतील सुळतानांची स्थिति सुधारली नाही. म्हणून मराठ्यांची सत्ता जास्त जास्त पळकट होऊन गेली आणि प्रतिद्वंद्वी म्हणून तिचा उदय होऊ लागला.

सुरवातीला औरंगजेबाने त्या सत्तेची फिकीर केली नाही. परंतु त्याचा मुलगा अकबर आणि शिवाजीचा मुलगा संभाजी यांची परस्परशत्रू वादत चाललेली मैत्री पाहून मात्र त्याने आपले धोरण बदलले. त्याने मेवाडशी संधी केली आणि १६८१ मध्ये तो दक्षिणेच्या मोहिमेवर निघाला.

अकबराला कैद करण्यासाठी औरंगजेबाने धारा बघे सतत प्रयत्न केला. त्याला मराठ्यांशी

झालेल्या युद्धांत बक्ष मिळाले नाही. फक्त कांही किल्लेच मंगलानी सर केले. परंतु शिवाजीने महाराष्ट्रांत एक सर्वान जागरण उत्पन्न केले होते. यजेचे मन औरंगजेब स्वतःकडे वळवू शकला नाही. यजेने औरंगजेबाच्या सैन्यावर छापे मारून त्याला बेजार करून सोडले.

स्थानंवर औरंगजेबाने दक्षिणेकडील मुस्लिम राष्ट्रे मोगल साम्राज्याला जोडण्याचा यत्न केला. एप्रिल १६८५ मध्ये औरंगजेबाने बिजापूरला वेढा दिला. पुढच्या वर्षी जुलै महिन्यांत तो स्वतः तेथे गेला. आदिलशाही वंशाचा शेवटचा मुलतान सिकंदरशाह याने औरंगजेबासमोर मान तुकनिली आणि धूसुफ आदिलशाहचा वंश त्यानंतर खुटला. औरंगजेबाने सिकंदरच्या राजसम्राज्यात शिरून तो जमीनस्वतः केला.

बिजापूरचा नुसता पराभवच झाला नाही तर ते शहर ओसाड होऊन गेले.

१६८७ मध्ये औरंगजेब गोवळकोंड्याकडे वळला. त्याने किल्ल्याला वेढा दिला. सतत आठ महिने औरंगजेबाचा लोफत्याचाचा होना. परंतु त्याला बक्ष मिळाले नाही. शेवटी त्याने गोवळकोंड्याचा मुलतान अबुल हसन याच्या अब्दुल नावाच्या एका अफगाण अधिकार्याला लांच देऊन किल्ल्याचे मुख्य कादक उघडविले आणि सोगल सैन्यासह किल्ल्यात शिरला. अशा तऱ्हेने औरंगजेबाने गोवळकोंड्याचा किल्ला जिंकला. अबुल हसन बीलवाबादला निघून गेला आणि बेगवान म्हणून दरसाल रु. ३०,००० वेण्याचे कबूल करून तेथे राहू लागला.

राज्यवर्तनी मुस्लिम राष्ट्रे काबीज करून नंतर औरंगजेब महाराष्ट्र जिंकण्यासाठी आला. सुरवातीला त्याला थोडे बक्ष मिळाले. १६८० च्या मार्च महिन्यांत संभाजीचा वंश करण्यात आला व रायगड सर झाला. संभाजीचा धाकटा भाऊ राजाराम पळून गेला. संभाजीच्या कुटुंबातील इतर लोकांना औरंगजेबाने कैद केले.

सुरा दक्षिणेतील संजाऊर व चिचन-पर्वीच्या राज्यांनी औरंगजेबाचे वर्चस्व कबूल करून त्याला कर वेण्याचे कबूल केले. १६०० पर्यंत औरंगजेब सर्व हिंदुस्थानचा बादशाह झाला. परंतु ज्या वेळेस तो आपल्या गौरवाच्या शिखराला पोचला त्याच वेळेस त्याच्या राज्याला उतरनी कळा पण लागली. इतक्या मोठ्या साम्राज्याचे रक्षण तो एकटा करू शकला नाही. चहुंफेरे त्याचे धनु उभे राहाले. त्यांना जिंकणे तेवढे कठीण नव्हते, परंतु त्यांना बस करून घेणे अशक्य होते. उत्तर हिंदुस्थानांत व मध्य भारतांत अराज-

कता पसरली. राज्यकारभारांत व्यंन लुचपत वाढली व दिलेयणा येऊ लागला. दक्षिणेत नेमलेल्या अधिकाऱ्यांना सुद्धा तो आपल्या काबूत ठेवू शकला नाही. औरंगजेबाने इतकी वर्षे राज्य केले परंतु त्याने विल्लकलेचा जमुना म्हणून एक इमारत देखील बांधली नाही की त्याच्या दरवागाने एक काव्य लिहिले गेले नाही. दक्षिणेतील सुद्धांमुळे त्याचा स्वजिना रिकामा झाला जंगोडागचे अधिकारी हुकूम मोडू लागले. सैन्याला वेळेवर पगार मिळत नासे काले तेन्हा मंडाना ठरू चढला. बावसाहाच्या कुटुंबाला व सैन्याच्या हाडवायीसाठी त्याच्या वंगाल मथून नियमितपणे मिळणारा फक्त करच काय तो उरला.

मराठ्यांची सर्व मुख्य मुख्य ठाणीं मोंगलाच्या हातीं गेली तरी त्यांनी त्यांच्या-

समोर मान दांकविली नाही. १६९१ मध्ये त्यांनी पुन्हा आपल्या सैन्याची जमवा-जमव केली व मोंगलाविरुद्ध एक मोठा राष्ट्रीय संग्रामच मुक्त केला. राजारामाने त्याचे अनेक वर्षे नेतृत्व केले व.स. १७०० मध्ये राजारामाच्या मृत्यूनंतर त्याची बायको ताराबाई हिने राजगुरूने स्वतःच्या हातीं घेतली.

आपले साम्राज्य इलमलीन झालेले पाहून त्यांत पुन्हा बळकटी आणण्यासाठी औरंगजेबाने ते आपल्या मुलांमध्ये वाटून देण्याचे ठरविले. परंतु त्याच्या मुलांनी त्याचे ऐकले नाही. ३ मार्च १७०७ या रोजी औरंगजेब अहमदनगर येथे मरण पावला त्याचे प्रेत दीक्षावाड येथे आणून सुप्रसिद्ध मुस्लिम भीर बुरहानुद्दीन याच्या कबरी नजीक दफन करण्यांत आले.

त्याग वृत्ति व साहस पाहून सर्व भारत चकित झाला. सरकारने गुरूद्वारा कमेटी गैरकायदेशीर असल्याचे जाहीर केले. चळवळीला जोम पडला व शेवटी सिखांचा जय झाला.

नेहरूंना झालेल्या अटकेशी गुरूका बाग मकरणाचा मत्स्य संबंध नव्हता परंतु अमत्स्य संबंध होता. पंजाबात पनियाळा व नामा अशी दोन जीव संस्थाने होती या दोन्ही संस्थानांचे परस्परांशी वैर होते. या विरोधामुळे भारत सरकारने नामाच्या महाभारताला गार्दीवरून काढले व राज्य-कारभार एका इंग्रज अधिकाऱ्याच्या हाती ठेवला. या विरुद्ध नामा संस्थानात व इतरत्र चळवळ सुरू झाली. जैते नामक एका स्थानी धार्मिक उन्मत्तांची तयारी सुरू असता त्या रोच्या इंग्रज अधिकाऱ्याने त्यावर बंदी

लवली. या विरुद्ध सिखांचे जेव्हा जैतेला पाठविण्यांत आले. पोलीस जख्खारांना मारहाण करून कैद करित व रानांत नेऊन सोडित.

दिल्ली येथे कमिशनचे अधिवेशन संपल्या नंतर जवाहरलालजींना कळले की एक ग्रन्थ नामा संस्थानात जात आहे. तेथे काय झालेला असल्याचे नेहरूंनी स्वतःच्या डोक्यांनी पहावा म्हणून त्यांना सास विनंती करण्यांत आली. जवाहरलालजीबरोबर ए. टी. गिडवानी व के. संतानम देखील निघाले. ते जैते जवळच्या स्टेशनपर्यंत आगगाडीतून गेले, मंतर बैलगाडीत बसून नामाच्या हद्दीत प्रवेश केला. एक जव्हा त्याच वेळी तेथे आला होता. जवाहरलालजी त्या जलज्वारोवर गेले नाहीत. गाडीत बसून पाठोपाठ गेले.

नवाबकुमारी

[६]

जगतसिंहाला हातकच्या व बेच्चा पदक्या होत्या व तो तुळगाच्या जंघार कोठडीत काळ काटीत होता. दिवसां सूर्यदर्शन नाही तर चांदणे पहायला कोटून मिळणार! त्याला जणुकाही जिवंत समाधीच मिळाली होती. परंतु आत्मा मात्र खुटली नव्हती. कारण रात्रीपासून दिवस हा येतोच.

त्याला स्वतःचा जो कष्ट सहन करावा लागत होता त्याहून जास्त तिलोत्तमेला होणाऱ्या कष्टाची कल्पना करून दुःख होत होते. तिलोत्तमेची सुशाली त्याला कोणी येऊन सांगितली असती किंवा त्याची

सुशाली तिला आजून कळविली असती तरी त्याच्या परम्परांच्या मताचे दुःख थोडे तरी कमी झाले असते, पण ते कसे होणार!

एके दिवशी महाद्वे त्याला थोडी गुंगी लागली. तेव्हात बांगल्या बाजल्याचा आणि तिलोत्तम एक पुष्पहार घेऊन आल्याचा भास झाला. “मी तरवार दूर फेंकून दिली आहे ती जाता...” असे ती शपथेच म्हणवडला. परंतु तेव्हात त्याला “मुवराज!” म्हणून कोणी तरी हाक मारली.

स्वप्न मोडले. त्याने होठे उघडून पाहिले तर समोर तुळगाचा पाहारेकरी दया होता.

तो पाहारेकरी बाहेर गेला व अभिराम-
म्हारील्य वेऊन परत आला. त्याला पाहनांच
जगतसिंहाने त्याला नमस्कार केल्य व
विचारलें—“तुम्ही इकडे असे कसे ?”

“मी इकडे कार वेळ राहण्यासाठी
आलो नाही. म्हणून मुख्य गोष्ट बोटच्यांत
सांगलो. तुला पिशा-शाच्याचे कळव्या-
बरोबर इकडे आलो. किनी तरी दिवस
हाले इकडे येऊन.”

“मंवारणक्य सर्व सुशाळ आहेत ना ?”

“तुला अटक शास्त्रापासून आम्ही
सर्व दुःखसागरांत लोटल्यासारखे आहे.
तिलोत्तमेच्या दुःखाचे आतां मी काय
सांगूं ? मी आस्वावर माझा क्षिप्र विमान
विमलेचे एक पत्र येऊन आला. तुला
सुटका मिळेल व तुझे दर्जन होईल या
आशेने तिलोत्तमेचा जीव अडकून राहाला
आहे, असे तिने लिहिले आहे.”

“तुम्ही इतके दिवस इकडे कप्यासाठी
राहालांत ?”

“एक तर तुम्ही भेट होईल हा हेतू
होता; दुसरा हेतू तुला सुटका मिळावी
म्हणून त्यासाठी कांही स्वतःपट करतां आली
तर पहावी, असाहि होता.”

“मला भेटवळण तुम्ही आंत आलात
कसे ?”

“तुम्हाच्या अधिकाऱ्याचा वस्त बांगळा
गवस केला. जगदी मोठा वेळ तुम्हाशी
बोलायला त्याने परवानगी दिली आहे”

“मला सुटका मिळवून देणें सम्य नाही,
असे मला वाटतें.”

अभिरामम्हारी आपल्या झोळीतून एक
कागड काढून म्हणाला “तसे इतक
होण्याचे कारण नाही. या कागदावर सही
कर. या प्रयत्नांत देखील यश येईल.”

“तें कसे काय ?”

“बाइसाहाच्या दरबारांत जा !”

“तेथें आपल्याक्य कोण मदत करणार ?”

“महाबकुमारी आदला. तिच्या प्रयत्नांने
व तिच्या प्रोत्साहनामुळेच हें सर्व येथवर
घडलें आहे.”

अभिरामम्हारी ने कांही म्हणाला ते ऐकून
जगतसिंहाने चकित होऊन विचारलें—

“पण तिची मदत कशी काय मिळविलीत ?”

“मी नव्ही त्यासाठी कांही केले. तुला
सुटका मिळावी म्हणून तीच आकाश
पाताळ एक करीत आहे. मी फक्त तिच्या
वाझेपमाणें वागत आहे. ती तूर्त पाटण्यांतच

आहे. तुम्हे पत्र येऊन ती दिल्लीला जाणार
आहे. तेथें सर्व आपल्या मनासारखें सहजी
घडून येईल व तुला सुटका पण मिळेल.

आश्वाचे एवढे उपकार ! या भ्रष्टांतून
कधी मी मुक्त होऊ शकेन का, असा विचार
जगतसिंहाने मनांत आस्वाशिवाय राहिला
नाही. त्याने अभिरामम्हारीला एवढेंच
विचारलें—“आयशाची एकदां भेट होणें
शक्य आहे का ?”

“पण ती तुला भेटणार नाही. दोघांची भेट
शास्त्रास त्यापासून दोघांची मनें दुखावतील,
यापेक्षा जास्त फायदा काय मिळणार ? म्हणून

ती तुझ्यासाठी आपल्या सर्वस्वाचा होम करायला तयार असली तरी तुला भेटण्यास मात्र ती तयार नाही. इतर गोष्टी मागाहून पाहून घेता येतील. प्रथम या कागदावर सही तर कर." अभिरामस्वामी म्हणाला.

जगतसिंहाने सही करून दिव्यावर तो कागद अभिरामस्वामी आपल्या सोळात धडी केल्वाशिवाय ठेवू लागला, त्याच वेळी तुहंगाचा अधिकारी येऊन त्याला घाई करू लागला. अभिरामस्वामी निघून गेला.

सद्या मानसिंहाने कुळाभिमानाच्या आवेशांत आपल्या मुलाला जन्मठेप शिष्या

विली व सर्वांना वकिल करून सोडले. बादशाह जकवराची एक न्यायी शासक म्हणून शाबासकी पण मिळविली. परंतु त्याच्या स्वतःच्या मनांत मात्र चढविचळ होत राहिली. कारण जगतसिंह एकुलता एक मुलगा व युवराज होता. बाशिवाय त्याच्या हानून ज्या काही चुकत राजकीय स्वभावाच्या शास्या असल्या तरी त्याने आपल्या आनरया-विरुद्ध बोलायला आपल्या बहिलांना जगा दिली नव्हती. मानसिंहाने मुलावर आरोप रावून आपल्या न्यायीपणाचे किर्तीदि प्रदर्शन केले असले तरी तो स्वरा न्यायनिवाडा नव्हताच. जगतसिंहावर त्याचा राग होता त्याचे खरे कारण, त्याने दुर्गमनंदिनी तिलाच-मेशी विवाह केला होता हे. त्या चुकीबद्दल माफी करायला मानसिंह तयार नव्हता.

एकदा मानसिंह आपली काडकी राणी उर्मिलादेवीच्या अंतःपुरांत गेला असता उर्मिलादेवी म्हणाली - "राज्यलक्ष्मी स्वतःच्या मुलीसारखी माझ्याशी भोक्तेपणी भागते. तिला सोडून क्षणभर राहाने देखील मला शक्य होईल की नाही, शंकाच."

"एवढेच ना, मग तिला आपल्या जवळच का नाही ठेवून घेत ? तिच्या आईवडिलांकडे

सागून पाठकितों की मुलीला काही दिवस ठेवून घेतली आहे."

"तिला फक्त ठेवून घेतल्याने भागेक का ! त्यांना र या मुलीला जे कष्ट सहन करावे लागत आहेत ते दूर व्हायला हवेत." उर्मिला म्हणाली

"तिला कसली आरपण आहे !"

"तिला देवाने सौंदर्य दिले आहे व ती गुणवती पण आहे. पण दुर्दैवी आहे विचारी. तिच्या मज्झाने मोठ्या होमने तिच्याशी सल्ले केले. पण आता तो म्हणतो की तुं स्वाकृष्टा जातीची आहेस. म्हणून तिला बरोबर ठेवून घ्यायला पण तो तयार नाही."

"कुळगोत्राचा काही दोष आहे का निच्यांत !"

"मला माहीत आहे त्यावरून तला विशेष दोष असेलसे मला नाही वाटत. आणि असला तरी त्या विचारीचा त्यांत काय दोष ? कुळगोत्रात काही दोष असला म्हणून रूप व गुण नको का वाढायला ?"

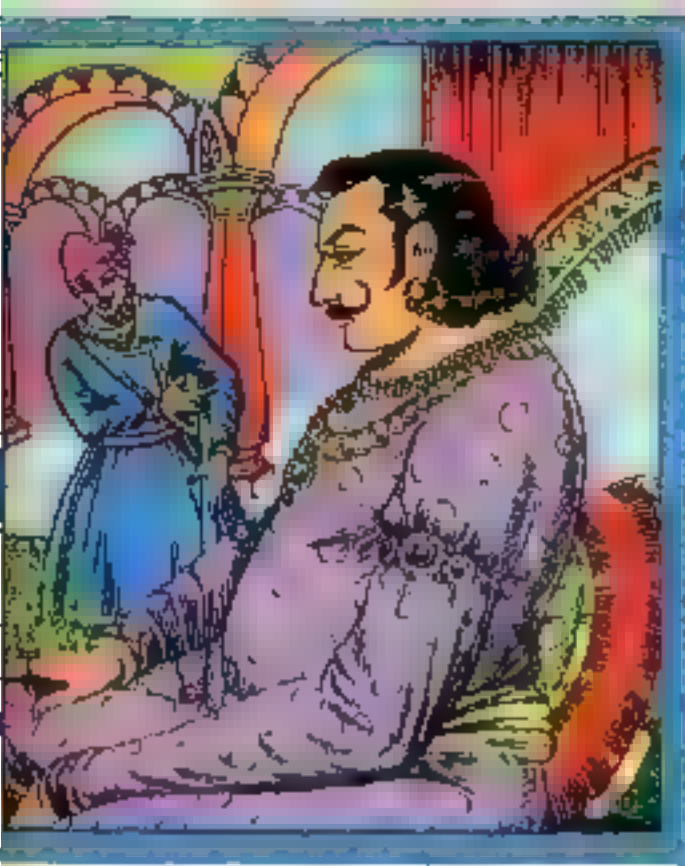
"इतक्या चांगल्या मुलीला टाकून देणे बरोबर नाही. काय करतो काय तिचा नवरा ?"

"तुमच्याच सैन्यांत नोकरीला आहे. तुमची कुरा साडी तर विचारीचे मान्य उदयाला येईल."

"तो माझ्या पदरीच भोक्करी करित असेल तर मी त्याच्या बहीलबाच्या मंडळींना बोळावून घेऊन त्यांनी तिच्या पतीला तिला स्वीकारण्यास परवानगी घावी असे मी त्यांना समजावून सांगू शकेन. पण तिचा नवरा तिला घेऊन गेल्यावर मग तुझा जीव तिच्यावर लागला आहे, त्याचे काय ?"

"तरी ती माझ्या जवळच राहील. तिच्या आनंदांत मला पण आनंद होईल.

एवढें कान तुम्ही करून घालेंच. " बोलत असतां उमिलेच्या दोळ्याळा टिपें आलीं मानसिंह तिचा हात आपल्या हातात घेऊन म्हणाला " मी तुझ्या मनाविरुद्ध काही केले आहे का ? हें काम करण्याचे मी कचन देतो, स्थानहून लोकांनी मला नावें ठेवली तरी मग हरकत नाही "

" महाराज ! तर मग तिलोत्तमेला आपली सून म्हणून घरांत घाबरण्याची परवानगी पावी ! "

राज्यलक्ष्मीने पुढें घेऊन मानसिंहाना नमस्कार केला

" तिलोत्तमेची गोष्ट आतां कलाक काढलीस "

" महाराज ! राज्यलक्ष्मीच आपली सून तिलोत्तमा आहे ! "

मानसिंह थोडा वेळ मान खाली करून मोनघणें उमे राहले. थोडा विचार करून म्हणाले— " तुझ्या मनाविरुद्ध मी दिलेले कचन मोडणार नाहीं, आजकाल तिलोत्तमेला राजघराण्याच्या अंतःपुरांत मानार्थें राहता येईल. "

" महाराज ! आपली ही कृपा मी आजन्म विसरणार नाहीं. " तिलोत्तमा म्हणाली

मानसिंहाना भादशा पाटण्याला आली असल्याचे व एका भीमंत पठाणाच्या घरी उतरली असल्याचे हेसकडून कळले हातें पठाण व मंगल याच्या मेटी गांठी होत व त्यांची परम्परांशी दानणूक शक्यतेपणाचीच होती. म्हणून आवशनें ती पाटण्याला येत असल्याचे पूर्वाच कळविले असते तर नवाब कलखलनाच्या मुलीला साजेत अशी तिच्या स्वागताची तयारी केली गेली असती. परंतु ती आली ती गुप्तपणें म्हणून तिच्या स्वागताचा प्रभव उद्भवला नाही असा ती एक तर गुप्तपणें

आली होती व एका भीमंत पठाणाच्या घरी उतरली होती.

बंगालच्या पठाणांनी मंगळांची सत्ता थानेदानें स्वीकारली नव्हती व ओरिसाच्या पठाण नवाबांनी उघड उघड मोगल सत्ता सुगाऊन टाकण्यासाठी तयारी सुरू केली होती. असा परिस्थितीनहि कलखलनाची मुळीची गुप्तपणें घेऊन एका पठाणाकडेच उतरली होती, ती गाढ मानसिंहाना आवडली नसली तरी त्यांनी तिचे दुर्लक्ष केले होते

परंतु एका आठवड्यानंतर सुलेमानखान व उस्मानखान दोघांनी अगलाघपुरीवर स्वारी केली असल्याची व रामचंद्रदेव पकून गेल्याची बातमी कळली. म्हणजे पठाणांनी उघड उघड संधी मोडून बंडाचे निशान उभारल्यासारखे होते

मानसिंहाला या गोष्टीचा मनस्वी संताप आला. पठाणांचा काटा कायमचा काढून टाकण्याचे त्यांनी मनाशी ठरविले व बुद्धाची तयारी सुरू केली. आपली एक मोठ त्यांच्या मनांत आली. आजशाका वेद केव्हास उस्मानखान लाल्यावर येईल. उस्मानचे नाक दाखून तोड उघडायला

तो एक उपाय होता. म्हणून त्यांनी आजशा काव्याकडे उतरली होती त्या लालखान नांवाच्या पठाणाच्या घराला वेडा वेण्यासाठी शिपाई पाठविले. लालखान हा, काश्मीरी बेगमचा एक कुरवा भातेवाईक होता. लालखानाची बेगम मार्गे एकदा काश्मीरी बेगमच्या मेटीसाठी कलखलनाच्या महाकांत गेली होती व तिने काश्मीरी बंगदळा व आजशाका पाटण्याला वेण्या-विषयी आप्राह केला होता. म्हणून आवश आली होनी. लालखान व काश्मीरी बेगम दोघांनी तिचे प्रेमानें स्वागत केले.

बैताळाच्या गोष्टी

उबरनिर्वाह चाले. उत्पलला कोणी सोबती
संबंगडी नव्हता. म्हणून त्याने एक कुत्रे
व एक मांजर पाळले होते. ती त्याच्या
बरोबर खेळे व हिजेकिरे. त्याची आई त्याला
म्हणे—“अरे बेट्या! आहे ते आपल्यालाच
पुरत नाही आणि हे दोन प्राणी कशाका
पाळले आहेस!” परंतु उत्पल तिकडे
दुर्लक्ष करी. ते दोघे सोबती पशुजातीचेच
होने, पण ते त्याला व त्याच्या आईला
पुष्कळ मदत करीत

उत्पल आपल्या या सोबत्यांबरोबर बोले.
त्यांना ते कळत असे की नाही, त्याची

त्याला फिकीर नव्हती. त्याच्या हंगितावर
त्याने सोबती सर्व कामे करीत, एवढे मात्र खरे.

एकदा उत्पल दूर जंगलात गेला. तेथे
एक खेडेगांव होते. गांवकऱ्यांनी रात्र जंगल
कापून कागड केला होती. परंतु एक उंच-
बऱ्याची आगा होती. तेथील गवताला त्यांनी
हात काढला नव्हता. ते पाहून उत्पलने
त्यांना त्याचे कारण विचारले.

एक गांवकरी म्हणाला—“या उंच
गवतात एक नाग सांप शिकून बसला
आहे. गवत कापून त्याला उपचारावर आणले
तर मी आम्हांला चावेक.”

उत्पलला कोणत्याही आपदाची भीति
नव्हती. कारण रातात त्याला रोज अनेक
आपदे व जिवाणू विसत. त्याच्या मनात त्या
सर्वांविषयी एक तऱ्हेचे घेम सतत बसत असे.
त्याला कधी भीति वाटली नाही की
त्यांच्यावर राग आला नाही. म्हणून तो
त्या उंचबऱ्यावरच्या डाट गवताजवळ गेला
व म्हणाला—“नागसांपा! बाहेर ये! मी
तुला आपल्या घरी घेऊन जाईन.” त्या-
बरोबर एक सांप सरोत्तरच बाहेर आला.

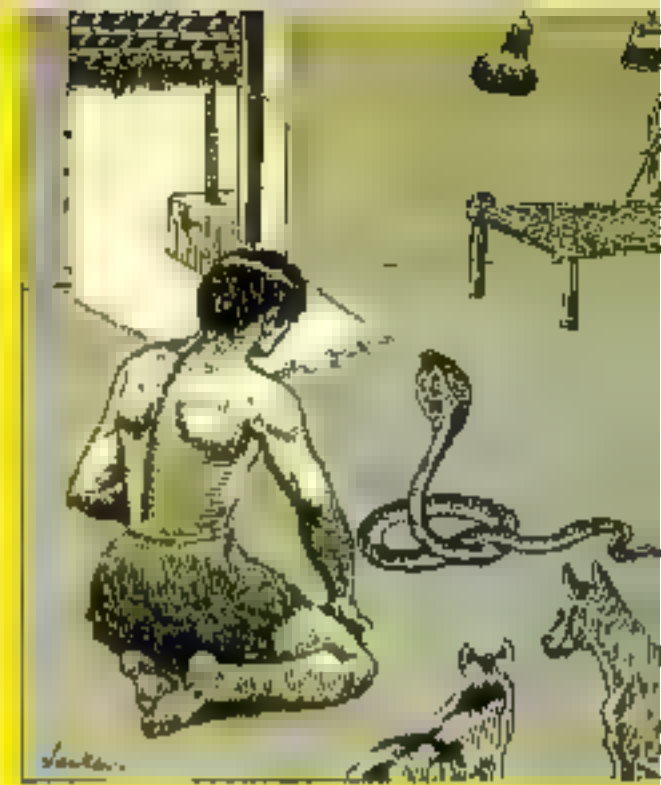
उत्पल त्याला उचलून सांघावर ठेवून घरी
निघाला.

त्याची आई त्याला एक सांप गळ्यांत
बांधून आलेला पाहून म्हणाली—“अरे
खुच्या! एक कुत्रे व एक मांजर आणून
ठेवले आहेस ते नाही पुरते का! म्हाणसी
हा एक सांप कशात्म?”

“आई! किती छान आहे या सांप!
मला तो फार आवडला.” उत्पल
म्हणाला.

काही दिवसांनी उत्पलच्या रस्त्यात एक
गोष्ट आली. सांप निर्जीव अर्धमेल्यासारखा
पडून राहून कागड. म्हणून तो कुम्भा-
मांबराला उद्देशून बोले तसा सांपाला
म्हणाला—“कायरे झाले तुला! असा
मजळ का दिसतोस काही दिवसांपासून!”
परंतु त्याला मनुष्यांच्या भाषेत सांपाने
उत्तर दिले, ते ऐकून आश्चर्य वाटले.

सांप म्हणाला—“मी नागवंशाच्या राजाचा
मुलगा—सुबराज आहे. माझ्या बहिःकाच्या
डोक्यावर एक मणी माहे म्हणून सर्व त्याला
नागराज म्हणतात व मानतात. तो मणी
ज्याच्याजवळ असतो त्याला त्याच्या मनात
वेईक ती वस्तु लगेच मिळते. सरोत्तर
बाहिले तर तो एक चिंतामणि आहे.
मी एकदा आपल्या तरुण मित्रमंडळी

बरोबर उषऱ्या हवेत मैदानात खेळत होतो.
त्यावेळी गरुडाने सरकून सरप मारली.
माझे इतर मित्र निसटून पळून गेले. मी
मात्र गरुडाच्या पंजात सापडलो. गरुड
उडत या बाजूला आला. गरुडाचे आपल्या-
कडे लक्ष नाही व दुसरे कोणते तरी
सावज पकडण्यासाठी त्याने पंजा तैक केला
असल्याचे ओळखून मी आपली घुटका
ककच घेतली. पण एकदामने घरी आमका
वीर होईना, म्हणून मी गवतात पळून
होतो. तू आलास व मला प्रेमाने घरी
ठेवून घेतलेस. बाबद्द मी तुझा फार

आमारी जाहे. परंतु बडिलाना भेटण्याची फार इच्छा आहे मला.”

“तू हत्के दिवस कां नाही बोललास? बरे तर मी तुला तुझ्या घरी पोचता करतो.” असे सांगून उत्पलने त्या नागमुखराबाला उचकल घेतले. सांपाने त्याला उत्तरेकडे चलायला सांगितले.

उत्पल अनेक दिवस शाळत राहला. पुढे वाट जास्त जास्त मयंकर होत गेल्याचे दिसले. वाटेत त्याला काही लायला मिळाले नाही. गांधीलमाझा चांबल होत्या. इतर शायदे व मयंकर जिनाणू सामला

पावत होते. परंतु त्या सर्वांची उत्पलने पर्वा केली नाही व नागराजाच्या राज्यांत येऊन पोचला. तेथे मोठमोठे मयंकर सांप दिसले, परंतु एकाहि सांपाने त्याच्याकडे बघूनदेखील पाहिले नाही. कारण त्याच्या गळ्यांतला साप आपल्या जागेत त्याचा काहीतरी सांगत होता.

एका मोठ्या मैदानाच्या मध्यभागी नागराजाचा सुंदर राजवाडा होता. सूर्यप्रकाशांत तो छान चकाकत होता. उत्पलने आंत प्रवेश करून नागराजाचा नमस्कार केला तेव्हा त्याला नागराजाच्या डोक्यावर एक मणी दिसली. त्याचे तेज पाहून उत्पलला तोंड चिंतामणि असा का वा गोष्टीची खात्री पटली

युवराज सुखरूप परत आलेला पाहून नागराजाला अपार आनंद झाला. त्याने काव वाटेकडे ते मागून स्वागता उत्पलजवळ विनंति केली.

उत्पलने निस्संकोच चिंतामणि देण्यास विनंति केली. तशी त्याला कोणत्याही वस्तूची उणीव मासत नव्हती. आपण जे मागू ते मिळेल वा हेतूने त्याने मुर्खीच तो मणि मागितला नव्हता.

नागराजाला इतका आनंद झाला होता की त्याने आपल्या शिरावरचा मणी काढून दिला. देत असता म्हणाला—“हा मणी एक चिंतामणि आहे. ज्या गोष्टीचा विचार तुझ्या मनांत येईल ती वस्तु इच्छित्याबरोबर तुला मिळेल. कधी काळी तुला या मण्याचा उपयोग राहिला नाही तर मात्र तू तो आपणून मला परत आवास.”

उत्पलने ते कजळ केले आणि मणी घेतला. आपण घरी जावे असे त्याच्या मनांत आल्याबरोबर तो आपल्या घरी जाऊन पोचला. त्याला ज्या ज्या वस्तू

वस्तूची गरज भासली ती वस्तु त्याला इच्छित्याबरोबर मिळाली. आता त्याला कोणत्याही गोष्टीची उणीव म्हणून राहिली नाही.

उत्पलला हळूहळू जंगलांत होपहीत राहण्याचा बीट आला. आपण कोणत्या तरी नगरांत राजवाड्यांत रहावे असे त्याच्या मनांत आल्याबरोबर त्याच्या मनांत उत्तमोत्तम वकामुखांची इच्छा उत्पन्न झाली. त्याबरोबर त्याला ती मिळाली. तो ती नवीन वस्त्रे व मयंकर वाढून एका चोक्यावर बसून निघाला.

तो सरळ आपल्या देशाच्या राजाच्या राजवाड्यांत गेला. त्याचा तो बाट पाहून राजाचा बाटलें की कोणीतरी राजकुमार येत असावा. म्हणून राजा आपल्या स्वागतासाठी पुढें सामोरा आला. परंतु त्याची वागणें व बोलणें पाहून संज्याला व राजकन्येला तो एक असंभ्य रानटी मनुष्य असावा असें वाटलें.

उत्पळ कांहीं दिवस राजाचा अनिधि म्हणून राहिला. एक दिवस तो राजाच्या म्हणाला “राजकन्येशीं विवाह करण्याच्या हेतूनें मी आलों आहे.”

तें ऐकून राजा अतिशय झाला. त्याच्या तसें विचारणें विचित्र वाटलें. परंतु तो पाहिला म्हणून राहिला त्याला परानाहेर काढणें असंभ्यपणाचें होईल वसा विचार करून तो काहींच बोलला नाही.

परंतु मंतर उत्पळला नकार देण्याऐवजीं अशक्य असें काम सांगून परतविण्याच्या विचारानें तो म्हणाला—“येथून पूर्वीला एक होगर आहे. तो अर्धा अमिनीत पुष्कळ त्याचर एक राजवाडा बांध व तीस एकर अमीन नांगरून पीक तयार झालें म्हणजे माझ्याकडे ये. मी तुझ्याशीं राजकन्येचे लग्न करून देईन.”

राजाच्या मनांतला खरा हेतू माहित नव्हता, म्हणून उत्पळ म्हणाला—“ठीक, मी तें सर्व करतो.” राजाच्या दरवाजांनीं त्याच्या मूर्खांत काढलें.

परंतु दुसऱ्या दिवशीं उत्पळ दरबारांत येऊन म्हणाला—“महाराज ! आपण सांगितलेली जट मी पुरी केली आहे. आतां आपण क्वचन दिव्याप्रमाणें राजकन्येशीं माझा विवाह करून द्यावा.”

राजा व त्याचे दरबारी सर्वांना तें ऐकून आश्चर्याचा घळाच बसला. सात्री करून

वेण्यासाठीं सर्व त्याबाजूला गेले तेव्हां सरोवरच होगर अर्धा अधिक अमिनीत स्तलेवर दिसला व एक मोठ्या शेतांत पीक कांपणीला तयार असल्याचें दिसलें.

क्वचन दिव्याप्रमाणें राजाला राजकन्येशीं उत्पळचा विवाह करून द्यावा कामला राजकुमारीला एवढा लाजा पन्थुकी धावी लागली. दोघाचें सुमुहूर्तावर लग्न झालें. परंतु उत्पळनें ज्या सुखाची कल्पना करून राजकन्येशीं लग्न केलें होतें तें सुख त्याला मिळालें नाही. कारण राजकुमारी पदोपदीं त्याचा अपमान करी. एकदां ती त्याला म्हणाली—“वेळून जाऊन तूं रामटी. विद्येचा गंध नाही तुला !”

“तें सर्व काम करायचें आहे तुला ! तुला काम हवें तें सांग.” उत्पळ म्हणाला.

“तूं म्हणतोस तें तुला करतां येईल हें कसें काय कळावयाचें !” राजकन्येनें विचारलें.

तिची सात्री पटावी म्हणून उत्पळनें तिच्या तो चितामणि दाखविला व त्याचा महिमा वर्णन करून सांगितला. त्याचर तिनें उत्पळवर तिचे फार प्रेम आहे असें म्हणून दर्शविलें. त्यादिवशीं रात्री तिनें स्वतः

तेपाक केला व एक पेय तयार करून त्यांत मूळ टाकली. तें प्याल्याबरोबर उत्पळ बेशुद्ध होऊन पडला. राजकुमारीनें त्याच्या जबळचा तो चितामणि काढून केला आणि, या पतीच्या हातातून आपल्याला सुटका मिळावी व त्याला त्या चितामणीच्या प्रभावानें मिळालें आहे त्याला तो पारखा व्हावा असें तिनें इच्छित्वाबरोबर तसें झालें.

उत्पळला शुद्ध आली तेव्हां तो रानांत आपल्या शोपडीत होता. त्या शोपडीत फक्त कुत्रा व तें मांजर होते. त्याची आई कांहीं दिवसांपूर्वीच वारली होती. प्रथम आपण

आहो कुठे ! होतो कुठे त्याला काहीच कळले नाही. पण काही वेळ विचार केल्यावर त्याला सर्व आठवले व राजकन्येने आपल्याला फंसवून तो मणी आपल्याजवळून काढून घेतल्याचे कळले. ते सर्व दुःख तो कोणाजवळ सांगणार ! कुत्रा व मांजरच होते ती गोष्ट ऐक्यावळ. त्याने त्यांनाच ती गोष्ट सांगितली.

त्या दिवशी रात्री कुत्रा व मांजर दोघे राजवाड्याकडे गेली. राजवाड्याच्या चारी-बाजूला उंच तट होता व तटाच्या चारी बाजूला खंदक. खंदकावर एक पूल होता. पुलावर पाहारा होता. म्हणून दोघे

नागाच्या बाजूला गेली. कुत्र्याने मांजराला पाठीवर बसवून घेतले व खंदकातल्या पाण्यात पोहून पळीकडे गेला. तेथे तटावर चढून आयक्य उंचवटा होता. दोघे त्यात गेली व राजवाड्यात शिरली.

मांजर सर्व सोल्या पहात राजकन्या झोपली होती त्या सोलीत शिरली. तिच्या हातात तो मणि होता. मांजराने एक उंदीर पकडून राजकन्येच्या भंगावर सोडला. राजकुमारी पाचकन उठली. तेव्हा तिच्या हातातून मणि खाली पडला. तो उधळत येऊन मांजर वून पळाले व आपल्या बाटेने दोघे उत्पन्न झोपला होता तेथे येऊन पोचली. मणी मिळताच उत्पन्नने दोघांना मेघाने कुरवाळले व म्हणाला-“ जगात माझे सखा व बंधू तुम्हीच दोघे !”

दुसऱ्या दिवशी त्याने राजाकडे आऊन राजकन्येने त्याला कसे फंसविले हे सांगितले. राजा म्हणाला “ ती तुझी पत्नी आहे. तिच्या बाटेत ती शिक्षा देण्यास तुला अधिकार आहे.”

उत्पन्न म्हणाला “ तिच्या इच्छेवरून तिच्याशी माझे लग्न झाले. ते सरोसरी लग्न नव्हे. ती स्वतंत्र आहे. तिच्या इच्छे

प्रमाणे तिचे दुसरे लग्न करून द्यावे.” असे सांगून उत्पन्न निघून गेला.

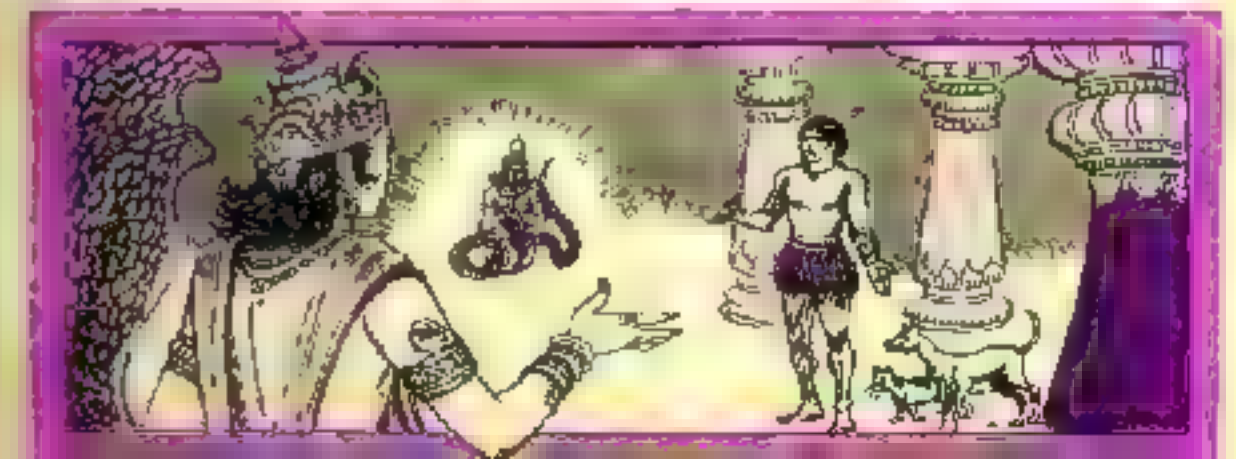
नंतर तो नागराजाकडे आला व तो मणी स्वाक्ष परत देऊन म्हणाला-“ मला या मण्याची बापुडे गरज नाही. हा ठेवून घ्यावा.” नागराजाने उत्पन्न सर्व कारण विचारून घेतले व जाग्रू करून आपल्या दरबारी ठेवून घेतले.

वेताळ येथवर मोठ सांगून म्हणाला-“ राजा ! मला हे कळले नाही की उत्पन्नाच्या वित्तमणि मिळाला असता सर्व सुखे उपभोगण्याचा विचार त्याने का सोडला ! त्याने तो मणी परत का केला ! बाबे उत्तर माहीत असून तुं दिले नाहीत तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची खंभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळ लागतील.”

विक्रमार्क म्हणाला-“ तो मणि मिळाल्या-नंतर उत्पन्नाच्या सर्व इच्छा पुन्हा झाल्या असल्या तरी त्याला सुख कोठे मिळाले ! इच्छा बावल्या म्हणून तो आपल्या आईला जाणि जावडल्या कुत्र्याला व मांजराला सोडून मिळून गेला. त्याला वैभव मिळाले पण तो सम्य होऊ शकला नाही. राजकन्येची त्याचा विवाह पण झाला, पण राजकन्येचे प्रेम संपादन करण्यास त्या मण्याचा काही उपयोग झाला नाही. म्हणून त्याला तो मणी मिळवयोगी वाटला व त्याने नागराजाला बचनदिस्याप्रमाणे तो परत केला.”

अशा सन्धेने राजाचे मौन मंग होताच वेताळ वेतावरोवर अदृश्य झाला व झाडाच्या फांदीला आऊन कोवकळू लागला.”

(कल्पित)

यमराजाचा मरण

फार प्राचीन काळी देवांची अपत्ये मनुष्य उत्तरधुम प्रवेशांत रहात असत. त्यामुळे त्यांना देवांच्याकडे जाणे येणे सोपे जात असे. त्या प्रवेशांत सूर्यप्रकाश अहोरात्र असे. म्हणून वेळेचे माप, दिवस, महिने किंवा वर्ष कोहीच नव्हते. सर्वांत प्रथम मानव कुटुंब म्हणजे यम व यमी. यम हा सूर्याचा मुलगा.

काही दिवसांनी यमाचा मरण आले. तो पहिलाच मनुष्य असल्यामुळे मरण म्हणजे काय हे कोणाकडे माहीत नव्हते. तेव्हा देव येऊन म्हणाले—“मनुष्य जातीने असृत्-पान न केले असल्यामुळे त्यांना यमाप्रमाणेच इहलोक सोडून जावे लागेल. त्यालाच मरण हे नांव आहे.”

मानव जातीत मरण आलेला सर्वांत प्रथम यम होता. म्हणून जम इंद्रादिक देवांनी

त्याचा विशेष आदर केला. त्याला त्यांनी एक दिव्यासक्त व भित्कोकाचा अभिषिक्त म्हणून नेमला.

इकडे त्याची पत्नी यमी पनिबिगहाने रडत होती. परंतु दिवस रात्र होत असल्यामुळे किती काळ छोटका हे कळायला नाचि नव्हता. यम गेल्यानेतर काय काय घडले तिकडे तिचे लक्ष नव्हते. तिला पतीचा विसर मुळांच पडला नाही.

“मनुष्य एक मर्त्य प्राणी आहे. मेलेला मनुष्य पुन्हा जिवंत होत नाही, हे देवादिकांनी सांगितले होते. म्हणून यमाचा विसर असे.” सर्वांनी तिला सांगितले.

एव यमी म्हणे,—“हे सर्व कुन्ही काय सांगतां? त्यांना जाऊन कितिला काळ छोटका आहे!” यमीप्रमाणेच इतर मनुष्यांचा

मृत्यू झाल्यामुळे त्यांच्या बायका व मुले पण रडू लागली. त्यांनादेखील काळाची नसल्यामुळे आपल्या मृत भातेष्टांचा विसर पडला नाही.

हे सर्व पाहून देवांनी काळाचे माप करून देण्याचे ठरविले. कारण त्या शिवाम मानव जातीतले दुःख कमी होणार नाही, असे त्यांना वाटले. म्हणून त्यांनी सूर्याला दूर पाठवून दिले. जेव्हा रात्र पडली व इहलोकांत सर्वत्र अंधकार पसरला

रात्र झाल्यामुळे लोक झोपले. झोप लागल्यावर त्यांचे दुःख जोसरले. परंतु रात्र किती मोठी ठेवावी हे ठरविले आवश्यक झाले. कारण रात्रीच्यावेळी राक्षस येत व गार्ह व धान्य लहून पळवून नेत.

म्हणून देवांनी रात्र व दिवस यांचा अवधी ठरवून काळाची विभागणी केेली

सूर्याला बोलावून धावण्यासाठी ठेविला पाठविले. उषा येतांच तिच्या पाठोपाठ सूर्याद्वय झाला व रात्र संपली. तेव्हा पासून दिवस व रात्र आळी पाळीने येऊं लागली व काळाचे माप ठरवून देणे जमले. परंतु रात्रीच्या वेळी राक्षस येत व लहमार करीत. त्यांना कोणी अडविले तर त्याला मारून टाकीत. तेव्हा मनुष्यांनी इंद्राकडे गान्हाणे गेले. त्याने मानवाला स्वरक्षणासाठी अग्निहोत्राची व्यवस्था करून दिली.

काय निर्णयाची एक पत्नी वस्त्यावर यमीचे रडणे थांबले. परंतु तिला पतीचा विसर पडला नाही. म्हणून म्हणे, यम वर्षांनुन एकदा दिवाळीच्या वेळी आपल्या पत्नीला भेटायला येतो म्हणे तीच यम द्वितीया झाली

परोपकारी गोपाळ

एकदा गोपाळ आपल्या सासुरवाडी गेला. तेथे त्याची बोडी बघीत होती. जमिनीचे उत्पन्न तुमारे तीनहे रुपये येई. ते होतक्याकडून वसूल करून तो आपल्या गावी निघाला. बाटेस हवयाच्या हातून सोडणारी एक गोष्ट बघली.

त्याला एक गाडी येत असलेली दिसली. गाडीत तांदुळाची पोती भरलेली होती. एकटा बैल इतकी पोती कशी ओढू शकला ह्याचे गोपाळलादेखील आश्चर्य वाटले.

त्या निर्जनस्थानी गोपाळला येत असलेल्या पाहून गाडीवाला त्याला म्हणाला—“मी जरा पाणी पिऊन येतो त्या काळव्यावरून, तुम्ही गाडीवर लक्ष ठेवता का बरा !”

“करे जाऊन ये !” गोपाळ म्हणाला आणि गाडीजवळ उभा राहिला.

बोव्यावेळाने गाडीवाला पाणी पिऊन आला. म्हणाला—“कार उपकार झाले माझ्यावर आपले ! मग कलियुगात आहे कोण विचारणारा ! मी चार भागे घेऊन दोघांना गाडी उकळायला सांगितले ते घेऊन आले इकडत गाडी व येथेच मध्ये बाटेवर सोडून निघून गेले. आतां तुम्हीच सांगा, मी एकटा काय करं !” असे सांगून त्याने बैलाला एक चाबूक मारला.

एकटा बैल, इतके ओढे काय ओढणार ! म्हणून गाडीवाला बैलाला बघवू लागला. गोपाळाने गाडीवाल्याच्या हातांतल्या चाबूक ओढून घेतला व म्हणाला—“करे, तू तरी बराच दिसतोस की रे ! स्वतः पाणी पिऊन तांबा तबाना होऊन आला आहेस म्हणजे बैलाला पण पाणी मिळाले असे वाटले होय

तुला. त्याच्या देखील मूक तहान आहेच की नाही ?” तो बैलाला सोडून काळव्याकडे घेऊन जाऊ लागला.

गाडीवाल्याला लज वाटली. म्हणाला—“माफ करा ! चुकलो. तुम्ही कशाळा एवढी तसदी घेता ! मी घेऊन येतो पाणी पाजून.” असे सांगून बैलाची दोरी स्वतःच्या हातात घेऊन जाऊ लागला.

“तहानेबरोबर विचारल्याला मूक पण लागली असेल ! बोझा वेळ चरामक पण सोड ! तू येईपर्यंत मी पाहतो गाडी !” गोपाळ म्हणाला.

काही वेळाने गाडीवाला बैलाला घेऊन परत आला. त्याला गाडीला जुंपून पुन्हा हाकू लागला. पण बैल जागचा हालेच ना.

ते पाहून गोपाळ म्हणाला—“तुम्ही इतकी पोती भरली आहेत ! अहो दोन बैलांच्या बाडीत तरी कोणी इतकी पोती भरतो का ! तो एकटा जीव कशी ओढणार गाडी ! अशी पोती उतरवून ठेवा. पडली खेप पोचती कळून मग घेऊन जा दुसऱ्या खेपेत. मी राहतो येथे राखण करायला.”

“सरोसर देवासारखे पावसांत बघा. परंतु इतकी पोती एका खेपेत

पोचती करव्याचे ठरले आहे.” गाडीवाला म्हणाला.

गोपाळाने विचारले—“ऐकू तर हे की काय ठरले होते ते.”

गाडीवाल्याचे नांव विठ्ठल होते. तो गाडीत सामान पोचते करून पैसे मिळवी. तोच स्वाचा धंदा होता. बैल विकून काही सामान विकत घ्यावे व ते गाडीत घालून स्वतः सी ओढून घेऊन जावी असा विचार त्याच्या मनात आला. जवळच्या गावचे मिळोटे यांनी बैलाची किंमत विचारली, तेव्हा विठ्ठलाने ती शंभर रुपये सांगितली.

त्यावर मिकुशेट त्याला म्हणाला—“बा मरतुकच्या बैलाला संभर रुपये घ्यायला मी काही वेडा आहे काय! मानाचे एक पोते तरी ओढून न्यायला जीव आहे का तुझ्या बैलाच्या अंगात?”

“हा बैल जितके बजन ओढू शकेल तेवढे दुसरा एकच बैल काय, दोनही बैलदेखील ओढू शकणार नाहीत. हा नाही ओढू शकला तर मी कुकट बैल देईन.” विठ्ठल म्हणाला होता.

“असे होय! तर मग मी एक सामानाची वादी करून देतो. तेवढे

सामान गाडीत भरून एका सावकाराकडे पोचते करायचे आहे. तेवढे करून दाखविलेस तर मी संभर रुपये देतो तुला.” मिकुशेट म्हणाला.

विठ्ठलाने मूर्खपणाने ते कबूल केले होते. म्हणून गोपाळला म्हणाला—“कारीप्रमाणे सामान गाडीत भरले. पण गाडी आगची हाले ना. म्हणून दोघां मजुरांना गाडी डकलायला ठरवून घेतले. एक बैल कडी-बशी गाडी माळी. स्थानंतर ते मजूर म्हणाले, आतां नाही आमच्याने डकलायत, आणि निघून गेले. वजून एक बैल आणचे

आहे. सामान पोचते नाही केले तर गाडीचे माटे मारले जाईल आणि वर बैल फुकटांत घावा लागेल.”

ते सर्व ऐकून गोपाळला विठ्ठलाच्या सुतेपणाची कीव आली. “अरे तू काही कबूल केलेस म्हणून बैलाचा असा जीव घेणार वर? येऊन जाऊन तुला बैलाची किंमत संभर रुपयेच पाहिजे आहे. मी देतो संभर रुपये. मला दे बैल.”

विठ्ठला चाकित मुद्राने गोपाळकडे पाहू लागला. गोपाळने संभर रुपये काढून दिले व ते विठ्ठलाने घेतले पण. गोपाळने बैलाला चरायला मोकळा सोडला.

“मी जाऊन दोन बैलांची गाडी पाठवून देतो. तू त्या गाडीत सामान पोचते कर. सांग, वाटेत तू बैल विडून टाकलास म्हणून!” गोपाळ म्हणाला.

“ते बरोबर! पण तुमचे हे उपकार मी कधी विसरणार नाही. ती पहा एक वादी रिकामी येते आहे. मी पोचते करतो सर्व सामान.” विठ्ठल म्हणाला.

गोपाळ निघून गेल्यावर विठ्ठलाने ती गाडी चांबवून सर्व सामान आपल्या गाडीतून काढून त्या गाडीत भरले व त्या

गाडी बरोबर स्वतःची रिकामी गाडी ओढून घेऊन मिकुशेटच्या बरी गेला.

“कायरे सामान पोचते हाले, पण बैल कोठे आहे!” मिकुशेटने विचारले.

“मी तुमचे सामान घेऊन अर्धी वाट चालून आलो असेन की वाटेत एक गृहस्थ भेटला व त्याने बैल कोणाचा म्हणून विचारले. हत्के सामान ओढून सहजी नेणारा बैल पाहून त्याला आश्चर्य वाटले. मी संभर रुपयाच बैल घ्यायला कबूल झालो आहे, हे त्याला सांगितले, तेव्हा तो वर दीस रुपये घ्यायला तयार झाला व बैल घेऊन गेला.

तुमचें सामान पोंचविण्याची जबाबदारी मी घेतली होती ना! म्हणून त्यांनी चापकी गादी घेऊन आधळा सांगितलें व निघून गेले." बिठ्ठानें तिरगटमीठ लावून बैलाच्या बिक्रीचें वर्णन केलें.

भिकूशेटला आश्चर्य बाटलें व त्यानें कोणी बैल विकत घेतला म्हणून प्रश्नचर्चा केली बिठ्ठानें म्हणाला—“मला नाही माहीत त्या गृहस्थाचें मांड. कोणी असो, बैलाची आज त्याला कळते,” असें सांगून व भिकूशेटाच्या गिरोप घेऊन बिठ्ठानें निघून गेला. भिकूशेटला तें स्वरे बाटलें व एक चांगला बैल हातचा गेल्याबद्दल बार्डिट पण बाटलें.

आणखी कांही दिवसांनीं सकाळ आली. बैलाचें प्रदर्शन भरलें. तीन महिने गोपालानें बैलाला खूप खायला घातलें होतें म्हणून बैल छान माजला होता. इतर बैल त्याच्या-

समोर काय टिकाणार! त्या बैलालाच शरितोषिक मिळालें. प्रदर्शन पहावला किठ्या व भिकूशेटपण आले होते.

बिठ्ठानें भिकूशेटाची गोपालाशी ओळख करून दिली व म्हणाला—“पाहितात माझा पाडा! यांनीच विकत घेतला होता तो बैल!”

भिकूशेट गोपालाच्या म्हणाला—“मी घेणार होतो हा बैल. पण तुम्ही घेतलांत. चूक माझीच होती म्हणा. कारण मी बैलाची परीक्षा घ्यायचे ठरविलें होतें. तुम्हांला हा बैल बिकायचा असेल तर मी घ्यायला तयार आहें.”

“पाहिजे तर जा घेऊन. माझी ना नाही!” गोपाल म्हणाला.

भिकूशेटानें दीडसो रुपये दिले व बैल घेऊन गेला.

समुद्रराणीचे गुलाम

पश्चिमेकडील समुद्राच्या काठी एक राजा राज्य वर्तवत असे. त्याला समुद्रावर सफरी करण्याची फार हौस. त्याच्याजवळ एक जहाज होतें. त्या जहाजाच्या रक्षणी शिबें होती. बंदराकडून राहण्यासाठी त्यानें एक रात्रवाडा बांधला होता. त्याचें जहाज बंदरांत नांगर टाकून कोणत्याहि सफरीला निघायला नेहमी तयार असे.

एकदां तें जहाज समुद्राच्या मधोमध एकाएकीं थांबलें. बारा अनुकूल दिशेला होणा. पण जहाज हालण्याचें मांड घेईल तर म्हण. राजानें बांकून पाण्यांत पाहिलें व ओरडून म्हणाला—“माझे जहाज कोणी अडविलें असेल नमणें मी किनारि करतो कीं कृपाकरून माझे जहाज सोडावें. मी सुमरूप पोंचल्यावर जहाज अडविणारा मागेरु तें देईन”

त्याचें उत्तर समुद्रांतून वायकी आवाजांत आलें—“आतां तूं जें बचत दिलें आहेस तें विमळ नकोस. पोंचतांच तुला जो कोणी प्रथम किनाऱ्यावर दिसेल तो तूं मला दिला पाहिजेस. कबूल केलेस तरच तुला समुद्रा-बाहेर जाकें देईन.

“ठीक! मी बचत देतो.” राजानें तें कबूल केलें. फ़ोच जहाज हाललें. तो आवाज समुद्राच्या राणीचा आवाज असावा असें राजाला बाटलें. तिच्या विषयीं राजानें पूर्वीं अनेक गोष्टी ऐकल्या होत्या.

दोन दिवसांनीं जहाज किनाऱ्याला लागलें. किनारा दुरून दिसत असतां किनाऱ्यावर राजाला जो सर्वांत प्रथम दिसला, तो त्याचा भाकट्टा मुलगा होता. त्याच्या हृदयाला एक धक्काच बसला. त्यानें

बदक व दुकर किनाऱ्याला लागले. ती लोट राजाच्या मुलाला ओढून नेणार होती. परंतु त्याच वेळी राजाने त्याला पकड कर ओढून घेतले म्हणून तो वांचला.

परंतु तेव्हापासून राजाच्या मनाला एक धास्ती मात्र राहून गेली. आपला मुलगा मिळेपर्यंत राणीच्या मनाचे समाधान होणार नाही. त्या विषयी त्याने आपल्या राणीचा व मोठ्या मुलाचा सला घेतला. जसे ठरले की मुलाला समुद्रकाठी कधी आले दिले नाही की झाले. तेव्हा पासून तो मुलगा राजवाड्याच्या सराबाहेर कधी गेला नाही.

आपले तोंड एका बाजूने झाकून घेतले. त्याच वेळी त्याला पाण्यात एक बदक तरंगत असलेले दिसले. राजाने दुसरीकडे पाहिले तेव्हा त्याला एक दुकर दिसले.

त्याने विचार केला की हे बदक व दुकर माळून समुद्रात टाकले की राणीला दिलेले वचन पाळल्यासारखे होईल. त्या प्रमाणे त्या दोन्ही प्राण्यांना बळी म्हणून त्याने समुद्रात टाकून दिले आणि किनाऱ्यावर उत्तरून आपल्या बाळ्यात निघून गेला.

त्याच वेळी समुद्रातून एक मोठी लोट राजवाड्यापर्यंत आली व त्याबरोबर मेलेले

कित्येक वर्षे लोटली. राजकुमार म्हणावा मोठा झाला. त्याला अठरावे वर्षे झाले. एका भिक्कूदलीच्या आग्रहावरून तो समुद्रावर फिरावला म्हणून गेला. पुष्कळ वर्षे लोटली आहेत. समुद्राची राणी ती गोष्ट विमळून गेली असत, असे त्याला वाटले.

परंतु त्याने पगडाकच्या बाळूत पाऊल टाकताच एक मोठी लोट आली. पाण्यातून वर एक बाईचा हात दिसत. त्याने राजकुमाराला पाण्यात ओढून नेले. पाण्यात बुडाला तरी राजकुमार भ्याला मात्र नाही. आणि आश्चर्य म्हणजे त्याला एक मोठे

उद्यान दिसले. तेथे त्याला कंपनीतरी ओढून घेऊन गेला. त्या उद्यानाच्या मधोमध एक राजवाडा होता. तो वाढा समुद्राच्या राणीचा अभावा असे त्याला वाटले. त्याला त्या बाळ्यांतल्या एका दातनात नेण्यास आले. त्या दातनात दागिऱ्यांनी अलंकरण सजलेली एक कुकुर झी उभी होती. ती म्हणाली— “मी कित्येक दिवसांपासून तुम्ही वाट पहात आहे. उद्यानातून मुला कामावर लावीन. आज मुलांमुलींबरोबर तू मोज कर

असे सांगून ती त्याला आपली एका सोल्येत घेऊन गेली. तेथे अनेक मुलेमुली खेळत होनी व गप्पा मारीत होती. ती सर्व कोणत्या तरी राजघराण्यांतली होती एका राजकन्येशी त्याची चांगली ओळख झाली. ती विसावला फारच सुंदर होती.

“ही राणी फार बाईट आहे. हिच्याकडे मी गेली सात वर्षे गुलाम म्हणून राहते आहे. मला हिच्या सर्व दुष्ट कारवाया मदीत आहेत. तरी हिच्या हातातून निसडून पळून जाणे सोपे नाही. परंतु जर आपण दोघांची मिळून प्रयत्न करून बाहिरा तर कदाचित बक्ष मिळेलहि” ती गुलाम राजकन्या म्हणाली.

तिच्या बरोबर मैत्रीने राहण्यांत राजकुमाराला काहीच हरकत नव्हती. तो तिच्या म्हणाला—“तू सांगशील ते करण्यास मी तयार आहे.”

दुसऱ्या दिवशी सकाळी समुद्राणीने राजकुमाराला बोलाविले व विचारले— “काय रे! तू माझ्या दासीपैकी सर्वात सुंदर दासीशी सख्ख घेतले आहेस, म्हणे! मी तुला तीन कामे देते. ती तू केली नाहीस तर तिला भेटण्याची परवानगी सुद्धा तुला मिळणार नाही. लक्षात ठेव. परंतु तू जर तीं कामे पुरी केलीस तर

हे कळायला त्याला कायसा वेळ लागला नाही. नंतर ते पुन्हा चिकटवून ठेवण्याचा प्रयत्न उद्भवत नाही. तो आपल्या नसिबाला दोष देत स्वस्थ विचार करीत एका जागी बसून राहाला.

बोव्या वेळाने त्याची भूमिका त्या याजूला आली तिने त्याला उदास मनाने बसून राहण्याचे कारण विचारले. राजकुमाराने भर्ष बोडप्यांत सांगून टाकले. राजकुमारीने त्याच्या हातांमून विळा मागून घेतली. तो उलटा करून गवतावर चालू लागली. त्यावरून गवत कापले जाऊन जमिनीवर पडले. नंतर ती विळा सगळ करून कापलेल्या गवतावर रगडू लागली. कापलेले गवत जसेच्या तसे पुन्हा चिकटू लागले. कापून चिकटवलेले गवत व न कापलेले गवत यांत बोव्या फक्त दिसत होता. कापल्या जागी ओडक्यानंतर देखील साधा दिसत होता.

ते गुपित कळल्यावर राजकुमाराने तसेच गवत कापून चिकटवायला सुगवात केली.

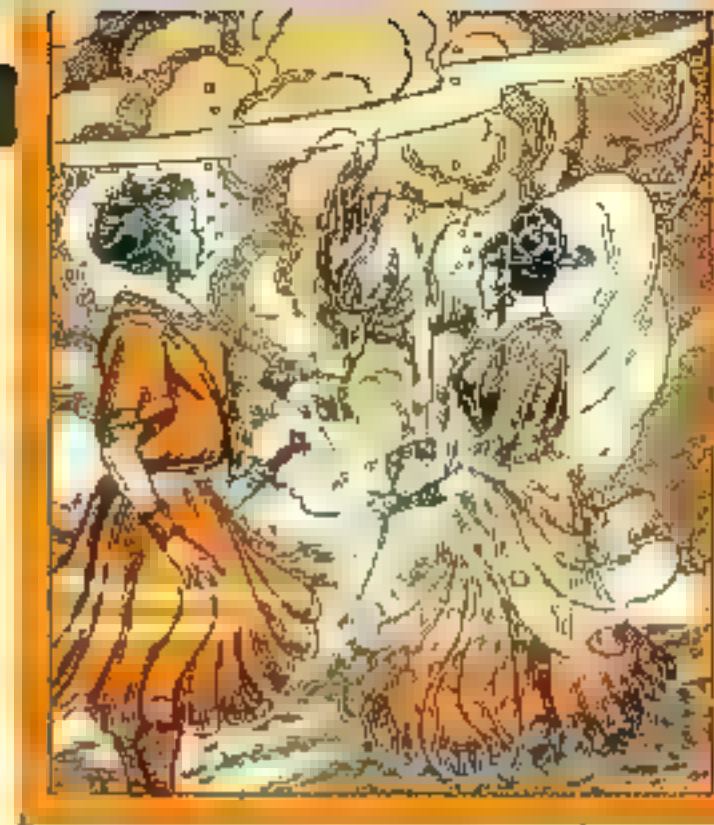
संध्याकाळ जायला अजून पुष्कळ उशीर होता. म्हणून दोघे मराच वेळ मर्या मारीत बसून होती. राणी नेण्याची वेळ झाली तेव्हा राजकुमार उठून निघून गेली. राणीने

वेऊन सर्व गवत पाहिले व म्हणाली—“हे सर्व काम तुंच केलेसे दिसत नाही.”

दुसऱ्या दिवशी राणीने राजकुमाराला दुसरेच काम दिले. तसेच्यात शंभरत्वर बोव्या होते. कधी कोणी तबेल शाला नव्हता की साफ वेला नव्हता. संध्याकाळपर्यंत तबेला साफ करण्याचे काम राणीने राजकुमाराला सांगितले.

राजकुमार केंद्रमुणी वेऊन तबेच्यात गेला. तेथे पडलेली जीव व कचरा बांचा दीग पाहिला. तो पाहूनच त्याचा सर्व उत्साह बंद पडला. पुन्हा राजकुमारी त्याच्याजवळ आली. तिला तो उदास होण्याचे कारण समजले. तिने तबेच्याच्या भिमीला जोडत असलेली एक सोन्याची कडी घेतली व एक म्हणाल्या बोव्यासमोर फिरविली व म्हणाली—“सर्व तबेल शाला नव्हत फर.” लगेच तो बोव्या आपल्या सुगांनी आकाशात धूळ उडवू लागला. राजकुमार व राजकुमारी दोघे बाजूला जाऊन उभी राहाली

काही वेळाने दोघे परत आली तांपर्यंत सर्व तबेला स्वच्छ झालेला होता. गवताची एक काडीदेखील नव्हती. राजकुमाराने एक

फडके वेऊन ते भिमीला लावलेमात्र, सर्व जमीन धुवून पुगून स्वच्छ झाली व स्फटिकासारखी चकचकीत दिवू लागली.

संध्याकाळी राणी वेऊन म्हणाली—“हे सर्व काम स्वतः तुंच केलेसे दिसत नाही.”

तिसऱ्या दिवशी सकाळी राणीने राजकुमाराला तिसरे काम दिले. हुकरे कोडप्याची जागा होती ती. एक हजार हुकरे होती त्या जागी. कधी कोणी ती जागा स्वच्छ केली नव्हती. संध्याकाळच्या आत ती जागा स्वच्छ करावयाचे काम त्याला देण्यात आले होते.

राजकन्येच्या भवतीशिवाय हे काम शक्य नाही असा विचार करून तो तिची वाट पहात बसून राहिला. ती आल्याबरोबर त्याने तिला, जे काम त्याला दिले होते ते सांगून कसे करावयाचे हे विचारले. तिने हुकरखान्यांतल्या कोपन्यांतली एक काठी घेतली व तेथे एक हुकर होते त्याला त्या काठीने मारले व म्हणाली—“हुकरा! तू माझे एवढे काम करून दिलेस तर तुला पकून जायला मी भवत करीन.” हुकर उठून उभे राहू लागलेले पाहून दोघे दूर पळून गेली. कारण, एक तर सर्पांचे तेथे शाण होती. नंतर ते हुकर ती जागा स्वच्छ करू लागल्यावर किती शाण सुटते कोणास ठाऊक !

आख्या घेऊन दोघे तेथे आली तोपर्यंत तो हुकरखाना राणीच्या जेवणाच्या सोली-

सारखा स्वच्छ झाला होता. शाण मुळीच नव्हती. हुकरखाना साफ करून ते हुकर पकून गेले. संध्याकाळ होईपर्यंत दोघे गप्पा मारीत बसून होती. नंतर राजकन्या निघून गेली. आख्या घेऊन राणी आली. म्हणाली—“हे कायदेसील तू स्वतः केलेले दिसत नाही. तरी एवढी वचन दिव्वाप्रमाणे तुला त्या गुलाम राजकन्येशी कस करायला मी परवानगी देते. लग्नाला जाऊनकडे सर्व बसू माझी बहीण बनराणी हिच्याकडे आहेत. तू उघा जाऊन येऊन ये.”

राजकुमाराला आनंद झाला. त्याला वाटले, समुद्राणी वाटली होती तितकी वाईट नसावी. समुद्राणी बनराणीकडे कसे जावयाचे हे सांगून निघून गेली.

(पुढील भागाची संपूर्ण)

हयमीने धान्य

एका गांभी हयमीस नांवाचा एक गृहस्थ रहात असे. एक तर तो गरीब होना आणि स्वतः तो नेहमी आजारी असे. उर निर्वाह काय त्याला असक्य वाटू लागले. आपल्या बायका-मुलांचे हास त्याला पहावेना. म्हणून तो कोणाला काही सांगितल्याशिवाय घर सोडून निघून गेला. काही मिळकत झाली तरच परी परत जायचे त्याने आपल्या मनाची ठरवून घेतले होते.

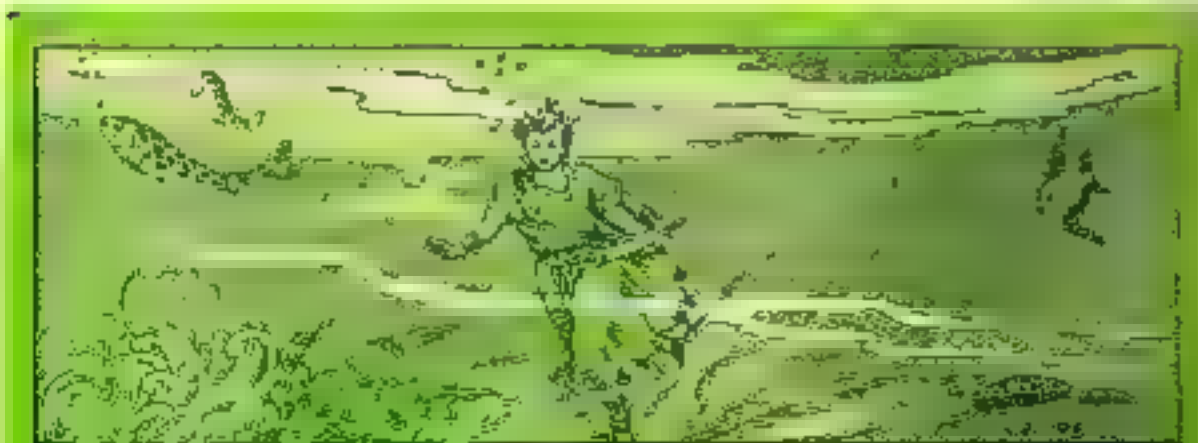
गरीब काही पडेलनावाला कोण काम देणार ! हयमीस कोठेही काही काम मिळाले नाही. त्याला जिव्याची भीड आला. रानांत दूर एका नदीत उडी मारून जीव देण्याचे ठरवून त्याने उडी मारली.

जवळच एक कपटी स्नान करीत होते त्यांनी त्याला नदीत उडी मारीत असता

पहिले. त्यांनी एवढी नदीत उडी मारून हयमीवला बाहेर काढले. त्याने आपली कल्प कथा त्यांना सांगितली.

कपटी त्याला म्हणाले—“मी तुला एक मंत्र शिकवितो. त्याच्या भवतीने तुला तीन दिवस बाटेल तिचे साथ मिळेल. त्यानंतर तुला तो मंत्र उपयोगी पडणार नाही. तो मंत्र दुसऱ्या कोणाला शिकवून दिलास तर त्याचा उपयोग त्याला होईल. पण जर मंत्र देण्या लायक तुला कोणी भेटला नाही तर तू मंत्र तसाच सोडून दे. मंत्रशक्ति असेपर्यंत तू धौष्टिक पदार्थ खाऊन घे व प्रकृति सुधारल्यावर कामधंदा करू लाग.”

हयमीव तो मंत्रोपदेश घेऊन आनंदाने घरी आला. मुनींनी त्याला शिक्कलेल्या मंत्राचा उप करून आपल्या बायका-पोरांना

आवश्यक ते तांदूळ, डाळ, गहू, माजी, दूध, तूप वगैरे पदार्थ मागून घेतले

तीन दिवस सर्व कुटुंबाचा उदरनिर्वाह आनंदाने झाला, तिसऱ्या दिवशी हयभीषने तीन दिवसांकरिता आवश्यक सर्व पदार्थ पुन्हा मागून घेतले.

त्यानंतर त्या मंत्राचा काही उपयोग होणार नाही असा विचार करून तो मंत्र कोणाला शिकवावा या विचिंचनेत तो बसला असता एक भिकारी येऊन दारासमोर उभा राहिला आणि तेथेच बेगुद्ध होऊन पडला. हयभीषला मनुष्य बेगुद्ध झाला म्हणजे काय

होते हे माहीत होते. कारण तो स्वतः देखील अज्ञाभावी बेगुद्ध झाल्या होता. म्हणून तो त्या गरीब भिकार्याला आपल्या घरात उचलून घेऊन गेला. ओषधपाणी केले व तो शुद्धीवर जाण्यावर त्याला स्वाच्छा प्यायला घालले.

नंतर त्याने त्याला मंत्रशिकवून दिला व म्हणाला—“त्या मंत्राच्या सहाय्याने तीन दिवस मुलांने त्या पी व त्यानंतर तो दुसऱ्या कोणाला तरी देऊन मोकळा हो.”

भिकार्याने हयभीषकडून मंत्र शिकून घेतला. त्याने एक पोते भरून तांदूळ मागून घेतले. पोते भरून तांदूळ वाहून भिकार्याच्या बायकोला अपरंपार आनंद झाला. भिकार्याने पोत्यांतले तांदूळ घेऊन त्याला हवे होते तेवढे देवून घेतले व बाकी बाजारांत विकून टाकले. जे पैसे मिळाले त्याचा उपयोग त्याने इतर कामाच्या बऱ्या विकत घेण्यासाठी केला.

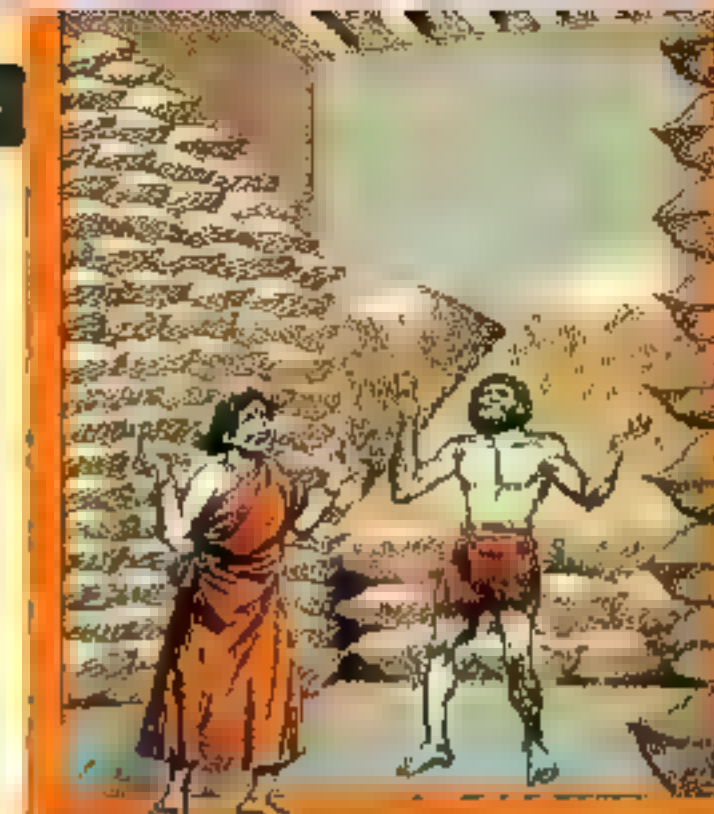
तो मंत्र आजही दोन दिवस त्याच्या कामाचा होता. त्याने त्या दोन दिवसात त्या मंत्राचा उपयोग फसा करून धावा या विषयी आपल्या पत्नीचा सजा घेतला. तीन दिवस त्याचा उपयोग करून घेऊन तो मंत्र

बायकोला शिकवून धावा थसे ठरले. अशातच त्याच्या घरी तो मंत्र आज्ञास्वी पांच दिवस राहून सकल. त्या पांच दिवसात सर्व आवश्यकता पुन्हा करून घ्यावच्या होत्या.

थोडे भिकारी नवरावायको फार छोटी होती. गांवकरी त्यांना रोज फुकट भिक्षा पात्रायला तयार असत. कधी कधी रागावून त्यांना हाकलून लावीत. या मंत्रबळाने त्यांना आपल्या सर्व हक्का पुन्हा करून घेऊन गावकऱ्यांचा सूड घ्यायचे पण ठरविले. परंतु तो उद्देश्य पुरा होण्यास त्यांची शोषडी पुरेशी नव्हती. म्हणून भिकारी रातातल्या एका जुन्या पडक्या ओसाड घरात बायको बरोबर राहिला व मंत्र म्हणून म्हणाला—“आमच्या गावांतले सर्व धान्य घेऊन या घरात घेऊन ये.”

त्याची बायको स्थावराहून बसत होती. मंत्र शिकून घेऊनघावर ती म्हणाली “देखात जितके धान्य आहे ते सर्व आमच्या या घरात आणून देव.” त्यानंतर तिच्याजवळची मंत्रशक्ति पण नाहीशी झाली.

दोघां नवरावायकोला वयत होते की आपण सारे जव जिकले. सर्व देश गरीब

धीवत सर्व धान्य कोठे नाहीने झाले की भुनाटकी झाली या कळजीत असाच्या शोधार्थ निघाले. काही लोकांनी कंदमुळे व फळे खाऊन आपला उदर निर्वाह चालविला. राजाने हे सर्व धान्य कने व कोठे गेले याचा शोध लावण्यासाठी आपले हेर पाठविले.

इतक्यात एक आश्र्याची गोष्ट घडली प्रत्येक घरातून उंदीर बाहेर पडून जाऊन आगले. कारण त्यांना स्वाच्छा घरात काही नव्हते परंतु जस कोठे आहे हे वासानेच त्यांना कळले व त्यामुळे

लक्षावधि उंदीर एकाच दिशेला एकुं लागले, ते कळवावर राजानें आपल्या शिपायांना उंदरांच्या पाठोपाठ तपास करायला पाठवून दिले.

उंदरांचे श्वेच्छा अवे रानाच्या दिशेने पळत त्या जुन्या पडक्या घरांत शिरुं लागले. शिपायांनी त्या घरात चारी बाजूनी गराडा घातला. कांहीं शिपाई जात गेले. त्यांना हे पाहून आश्चर्य वाटले की घरांत शेकडो सांदुळांची व गव्हाची पोती भरून ठेवलेली होती. कितीक खोळपांत सांदुळ जमिनीवर पसरलेले होते.

शिपायांना पाहून भिकारी व त्याची बायको पळून जाऊ लागली. परंतु शिपायांनी त्यांना कैद केले, त्यांना त्यांना विचारले— “तुम्ही या रानांत कां राहतां ! व तुमच्या-कडे इतके सांदुळ कांढून आले !”

पण दोघे काय उत्तर देणार ! म्हणून शिपायांनी त्यांना राजसभेवर नेऊन उभे केले. म्हणाले—“यांच्या जवळ सर्व काज जमा झालेले आहे.”

भिकाऱ्याने राजाला सर्व वृत्त निवेदन करून माफी मागितली. म्हणाला—“हा सर्व मंत्रप्रताप आहे. मी गांवकऱ्यांवर सूड उगवण्याच्या हेतूने हे सर्व केले. हयमीवाने मंत्र दिला होता. मी त्याचा स्वतःसाठी उपयोग करून समाधान मानण्याऐवजी त्याचा दुरुपयोग केला.

राजानें हयमीवला बोलावून विचारले तेव्हा त्याने मंत्र खरा असल्याची गोष्ट सांगितली, नंतर राजानें रानांतून धान्य मागवून गांवकऱ्यांना परत वाटून दिले.

भिकारी व त्याची बायको दोघांना पेंढेची शिक्षा झाली.

पुरलेला ठेवा

एका गांवी एक श्रीमंत गृहस्थ राहात असे. त्याला तीन मुली होत्या. मुलगा एकदेखील नव्हता. सर्व म्हणत की त्याने पुष्कळ धन पुस्त ठेवले असतं, तो रोज गाडीत बसून आपल्या शेतांत जाई. तो जित्याप्रमाणे गाडीत बसून निघाला.

तासाभराने काळोख पडू लागलेला पाहून गाडीवाल्याने विचारले—“काका ! गाडी परत फिरवू का !” पण गाडीतून उत्तर आले नाही तेव्हा गाडीवाल्याने मागे पळून पाहिले. त्याचा भालक भरून पडला होता.

गाडी बरी परत गेली. तेथे बायकोने व मुलींनी श्रीमंताचे प्रेस दाहाले तेव्हा त्या टाहो फोडून रडू लागला जमीनदाराने मागे काव ठेवले आहे हे त्याच्या पैकी कोणालाहि माहीत नव्हते. त्याहून दुःखाची गोष्ट

म्हणजे तिजारीत अगदी मोजके पैसेच मिळाले, सर्वांच्या कल्पनेप्रमाणे लक्षावधी रुपये निघाले नाहींत.

जमीनदाराणीवर आकाशच कोसळले तीन मुलींची लग्न, कांहीं लहान गोष्ट झाली ! गाडीवाल्या शिवूशिष्यास त्याची चवकळी करणारा पुरुष दुसरा कोणी नव्हता. म्हणून गरीबी आली होती तरी जमीनदाराणीने त्याला नोकरीवरून काढले नाही.

कांहीं दिवसांनी घरांत रात्री कोणी तरी चाकत असल्याचा भास होऊं लागला. एकदां जमीनदाराची बायको घाबरून जागी झाली. सैपाकघरांत थांडी व हवे फेकल्याचा आवाज ऐकू आला. तिने प्रत्यक्ष आपल्या फर्तीला सैपाकघरातून हलकण्याच्या

नासधूस वकू लागले तर आम्हाला येवें गहाणें अजकब. आणखी कोठें तरी रहायला गेलें पाहिजे. त्यापेक्षां हा सर्व प्रकार चालू असेपर्यंत तूं आमच्या घरी रात्री झोपायला येत जा. आम्हां मायकाना बोडा तरी धीर होईल."

त्याच्या इच्छा पुण्या होत नाहीत तो मृत होऊन जगांत असाच रावतो. तरी कुम्ही मिके नका! आज रात्री मी बेतो तुमच्या सोपतील." शिवू म्हणाला.

त्या दिवशी रात्री तो झांपण्याच्या खोलीत एका पळंगाखाली लपून पडून राहाऊ. रात्री मृत आले. प्रथम तें सेंपाकघरांत गेलें. नंतर रात्रभर सर्व घरभर धुडगूस घालीत राहाले.

उजाडल्यावर जमीनदारणीने शिवूला विचारलें—"कवरे, शिवू! तुझे घनी असे रात्रभर धुडगूस घालीत राहाले तर आमचे कसे व्हायचे वा घरांत? कोणत्या सोबत म्हणून मोल्यानें तर मुताटकी पाडून कोणी येणार देखील नाही."

शिवू म्हणाला—"मालकीण नार्हे! घाबरे नका! मालक हे जें कांही करीत आहेत, सात्रीने त्याचा कांही तरी अर्थ जमावा.

आजची रात्र तुम्ही सर्व माझ्या घरी जाऊन झोपा. मी एकटा झोपातो घरांत."

त्याप्रमाणें शिवू एकटा घरांत झोपाला आणि मालकीणीला व तिच्या मुलींना आपल्या घरी पाठवून दिलें. काळोख पडल्यावर तो माझक झोपात असे त्या सोलीत गेला व तेथें पडून राहाला. कांही वेळानें मालकाचे भूत आले व नित्य नियमाप्रमाणें सामानाची आवडल आपट मुकू केळी. शिवूदेखील बसचे, पळवा वगैरे स्वाध्यासास्वाध फेंकू लागला. मुतानें तें पाहिले व त्याच्याकडे वकून म्हणालें—

"काय रे शिवू तूं येथें कसा आणि काय करतो आहेस?"

"मालक! जिथें घनी तिथें दास! मी पण आलों आयल्या पावलावर पाकळ टाकीत." शिवू म्हणाला.

"म्हणजे तूं केव्हां मेलास रे! मला नाही फळलें!" मुतानें विचारलें.

"कसे कळणार मालक! परवांच सर मेलो!" शिवू म्हणाला.

"करें झालें, आतां मला एक विश्वासू नोकर मिळाला तर येथें सुद्धां. तर मग चला झांपण्याच्या खोलीत जाऊ आणि

तेथल्या वस्तू पाहू." असे सांगून भूत बंद दरवाज्यांतून सरळ आत निघून गेले. पण शिवूने हळूच दर उघडले व आत जाऊन पुन्हा बंद करून घेतले. नंतर तो देखील मालकाबरोबर सामान फेकू लागला.

थोड्या वेळाने शिवूने मालकाला विचारले—“धनी! पण तुम्ही हे सर्व काशाला करतां?”

“अरे शिवू! आतां तुझ्याजवळ काम लपवून ठेवू! मी तीन दगडांसाठी तीन हजे पुरवून ठेवले आहेत. एका हजेत सोने आहे, एकांत चांदी व आणखी एकांत

रत्न माणिक्ये व दागिने. ती मोठ माझ्या-शिव्याम इतर कोणाला माहीत नाही. म्हणून घाबरत होता. काम करावे हे सुचत नाही मला. म्हणून हा बंधा चालविला आहे.” मालक म्हणाला.

“असे सांगा तर! बरोबर आहे. हे पहा, मी फक्त संभर कराह नाहीं जायुष्य-मरांत जमा केली. त्यांची काळजी मला इतकी आहे तर आपल्याला इतक्या मोठ्या ठेव्याची हुगुर लागून राहण्यास त्यांत आश्चर्यच काम!” शिवू म्हणाला.

“तू देसील पुरवून ठेवले आहेस का?” भुताने विचारले.

“जिथे जाण गादी ठेवतो ना तेथे एका कोपऱ्यात मी पुरवून ठेवले आहेत मालक.” शिवू म्हणाला.

दोघे सामानाची बदल आपट करून शेवटी सामानाच्या कोठीत आले. तेव्हा शिवूने मालकाला विचारले—“तर मग! मालक आपण याच सोर्लीत पुरवून ठेवला आहे ना ठेवा?”

“होय! या कोपऱ्यांतल्या दगडासाठी सोने पुरवून ठेवले होते आणि या दगडा-साठी चांदी आणि या दगडासाठी दागिने.

हे घन व्यांना मिळायला हव त्यांना न मिळतां दुसरें कोणाला मिळू नये वगदीच माझी इच्छा आहे.” भूत कोपऱ्या जावा-जात म्हणाले.

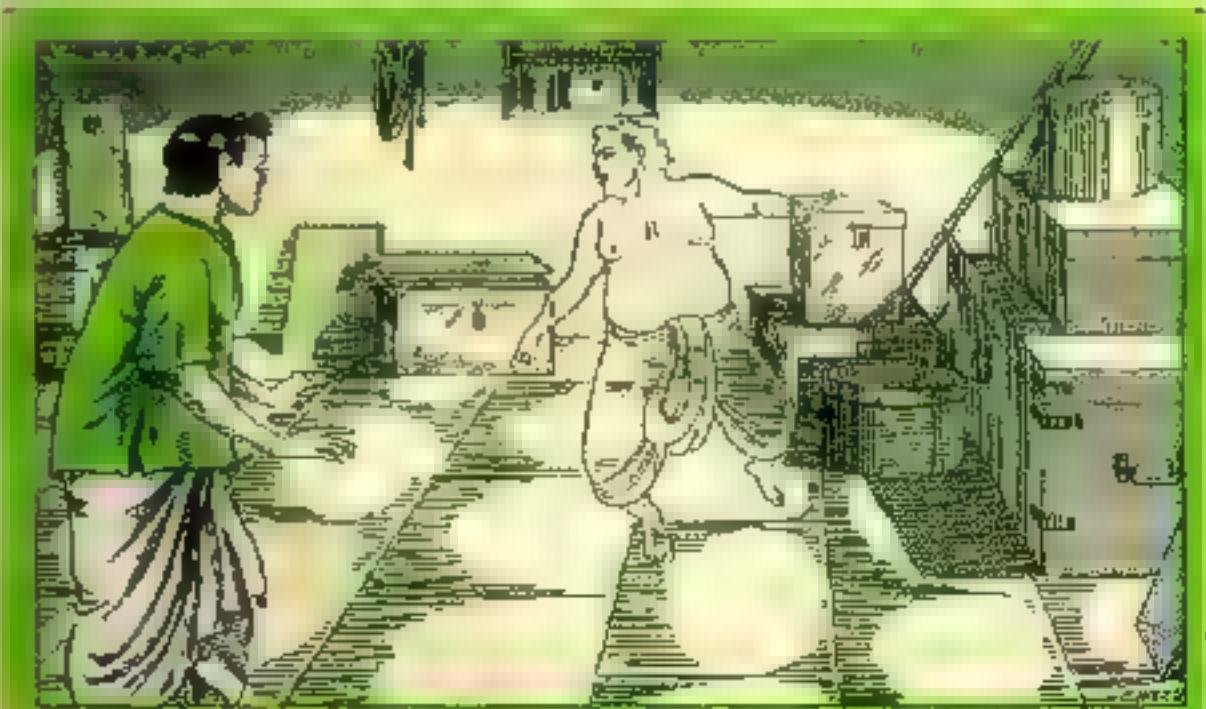
भुताने दाखविलेच्या दगडावर शिवून स्वप्न करून ठेवली. उजाडण्याची वेळ झाली तेव्हा भूत म्हणाले—“मातां जाण वेधून निघून गेले पाहिजे. येथे राहून मागणार नाही.”

“होय तुम्ही व्हा पुढे, माझे बगड जावऱ्या आगी सुरक्षित आहेत की नाहीत हे मी पाहून येतां. मी आलोच पळत मिळाले.

तुमच्या पाठांपाठ. कोणी कराह स्वणून घेऊन गेला असावा अशी मला शंका आहे.” शिवू म्हणाला.

भूत शिवूसाठी चाबले नाही, ते निघून गेले.

उजाडल्याबरोबर मालकीण आपल्या मुलींना बोलून घरी आली. शिवूने रात्री ते पडले ते सर्व सांगितले व त्यांच्यासमोरच त्याने ते तिन्ही दगड स्वणून काढले. तेव्हा भुताने सांगितले होते तसे त्याला तिन्ही दगडांसाठी अमुकमे सोने, चांदी व दागिने हे मी पाहून येतां. मी आलोच पळत मिळाले.

“आतां मालकांचे भूत तुम्हाला त्रास देणार नाही. आतां मी येतां.” शिवू मालकीणीला म्हणाला.

पण मालकीणी शिवूला म्हणाली - “आम्हाला सोडून कोठे निघालास? दोन तीन दिवस रात्री आगमनें येण्या नाहींत तर आम्ही जिवंत राहू की नाही आम्हाला शंका आहे. दोन तीन दिवस तू आमच्या-कडेच रात्री सोपत जा. पुढे पाहून वेळे काय करावयाचे ते.”

शिवू त्याच्या विनंतीला मान देऊन दोन दिवस त्याच्या घरीच राहिला. भूत रथा बाजूला फिरकले देखील नाही. तिसऱ्या दिवशी मालकीणी शिवूला म्हणाली - “शिवू! तुझे उपकार आम्ही जन्मभर विसरणार नाही. माझ्या मनांत एक गोष्ट आहे

माझ्या तिथी मुली लय करून निघून गेल्या- कर मी घरात एकटी राहीन. म्हणून निदान एका मुलीने घरी रहावे अशी बाप्ती फार इच्छा आहे. सगळ्यात बाकत्या मुलीचा मला आस्त लळा आहे. ती तुझ्या बागती आहे. मी तुला आपल्या जाई करून घ्यावा म्हणते, तुम्ही दोघे राहिल्यात तर माझे पुढले आयुष्य सुखाने जाईल. त्यांत तुम्ही काही नुफसान नाही व आमचा कायदा होईल.”

प्रथम शिवूला ते ऐकून आश्चर्याचा चकाच नसला. परंतु त्याला मागाहून कळले की तिसऱ्या मुलीचे त्याच्यावर प्रेम आहे. तेव्हा मात्र त्याला कबूल करावे लागले. दोघां मोठ्या मुली आंगण घरी येल्या. शिवूने बाकटीशी काम करून घेतले व तो त्या घरी राहू लागला.

उत्तरकांड

रावण वरुणलोकांतून कंकेला परत येत असता घाटेत त्याला देवलोकांतली कोणी स्त्री, किंवा अप्सरा विसली की तिला पुष्पक विमानात बसवून घेऊन कंकेला आला. ही संख्या सहस्रावर पोचली. स्वामी रावणाची पुष्कळ निवा केली.

रावण कंकेला पोचला तेव्हां त्याची बहीण शूर्पणखा रडत त्याला भेटायला आली. ती म्हणाली - “बाबा! तू हे काय रे केलेस! इतर कारुकेवांचरोबर माझ्या पतीचा वध करून तू मला हे वैधव्य दिलेस! आपल्या मेहुण्याचा विचार कसा काय तुझ्या मनांत आला नाही?”

“आतां मालें त्याबद्दल दुःख करीत बसण्यांत काय अर्थ आहे! शुद्ध करीत असतां मला कळलेच नाही की माझा शत्रू कोण व मित्र कोण! यापुढे तू सर याच्या बरोबर रहा. तो तुला कोणत्याहि वस्तूची उणीव भासू देणार नाही. मी त्याच्याकडे वृषणांका चौदा हजारांचे सैन्य बरोबर घेऊन बंडकारण्याच्या रक्षणासाठीं पाठवीत आहे. सर्व तुझ्या आज्ञेप्रमाणे वागतील.” रावणाने असे सांगितल्यावर शूर्पणखा बंडकारण्यांत जाऊन राहू लागली.

नंतर रावण निकुंज बनांत गेला. तेथे त्याचा मुलगा मेघनाद यज्ञ करीत

होता. रावण आपल्या काढव्या सुवराजाचा प्रेमाने भेटला व म्हणाका—“तू येथे काय करतो आहेस रे ?”

त्याने उत्तर शुक्राचार्यांनी दिले—“तुझ्या मुलाने अग्निष्टोम, अश्वमेध, राजसूय, गोमेध वैष्णव आदि यज्ञच मज्हे, तर अखंड कठिण असा महेश्वर मज्जेरीक करून त्याने शंकराचा प्रसन्न करून घेतले आहे व त्याच्या कडून कामगमन रथ, सर्वत्र प्रभुत्वा करणारी माया आणि अनुपमनाम मिळविले आहेत. आतां तो अगदीं शोचन्य यज्ञ करीत आहे.”

शुक्राचार्यांच्या त्या उत्तराने रावणाच्या मनाचे समाधान झाले नाही. तो म्हणाका—“आपण त्याच्याकडून हे सर्व यज्ञ करविलेले तें बरोबर नाही. आमचा मधू जो इंद्र त्याका खूब करण्यासाठीं माझे इत्य कां सर्व करविलेले !” असे सांगून तो मेघनादका- योवर चळण्यास आग्रह करू लागला.

त्याच वेळीं विभीषणाने रावणाका राम येणारी बातमी येऊन सांगितली. रावणाच्या आईचा चुकता मात्स्यन्त त्याच्या मुलीका कुंभीनस नांवाची एक मुसगी होती. रावण तिका आपली वर्हाण मानीत असे. ती त्याच्याकडेच सहानाची मोठी झाली. तिका, मधु नांवाचा एक राक्षस पळवू घेऊन गेला. त्यावेळीं रावण विभिन्नय करीत हिंजत होता. कुंमकर्ण झालेला होता. विभीषण जलमय स्थितीत तथश्चर्य करीत होता व मेघनाद यज्ञ करीत होता.

रावणाने स्वतः कित्येक देव, नाग वगैरे जातींच्या कन्यांचे अपहरण केले होते. पण त्याच्या बहिणीला कोणी अपहरण करून घेऊन गेल्याचे ऐकून त्याला अनेक राग आला. त्याने कुंमकर्णाचा जागे केले. आणि मधु राक्षसाच्या प्रदेशावर हल्ला केला.

परंतु कुंभीनस स्वतःच्या इच्छेने मधु- राक्षसाबरोबर पळून गेली होती व तिने त्याच्याशी लग्न करून घेतले होते. ती पुढे आली व रावणाका म्हणाकी “दादा ! मी स्वतःच्या मेहुण्याविरुद्ध शस्त्र चारण करीत आहेस हें बरोबर नाही. तुझ्याच बहिणीला त्यामुळे वैधव्य येईल त्याची नाट काय !”

रावण तिका म्हणाका “ठीक ! मी तुझ्या पतीच्या अंगाला स्पर्शदेखील करणार नाही. परंतु तो आहे कोठे हें तर सांग ! मी देवलोक त्रिकण्यासाठीं जात आहे. त्याका बरोबर घेऊन जाईन.”

कुंभीनस आपल्या पतीला बाऊन म्हणाकी—“माझा बाऊ स्वर्ग त्रिकण्यास जात आहे. तो तुला मवतीचा बोलवीत आहे.”

पतीच्या सन्मदाला माब देऊन मधुगक्षस रावणाका घेऊन भेटला. रावण रात्रभर त्याच्या घरी राहला. मधुराक्षसाने त्याचा सर्व प्रकारें अतिभित्कार केला. दुसऱ्या दिवशीं वैश्रवण याचे निवासस्थान कैलाश- पर्वताकडे गेला सारंगकाळची वेळ होनी रावणाच्या सैन्याने तैर्बच पड्याव टाकला.

रात्रीं दुधासारखें शुभ्र चादणें पडले होते. झाडींत किन्नरांचे गायन चालू होतें

कुनेराच्या बाळांतून अप्सरांचे मधुर गायन ऐकू येत होतें. चव्हे कडे सुगंध वरचळत होता. रावणाका रथा वेळीं तो एकांत असला पाहू लागला. विरह वेवनेनें तो दुःखी झाला.

त्याच वेळीं अप्सरांत अत्यंत सुंदर म्हणून प्रसिद्ध असलेली रमा, निद्रामय झालेल्या राक्षस सैन्याच्या छावणींतून रावण बसला होता तिथळे आली. तिच्या अंगावर सुंदर रत्नाभरणें व पुष्पमाळा होत्या. एक पातळ काळा पदर तिनें अंगावर टाकला होता. तिका पाहून ती कोणी रुक्मीच आहे कीं काय असा रावणाका भास झाला. रावण

“तुम्हां जप्सरांना पति आणि पाति-
क्रत्याच्या गप्पा शोभत नाहीत.” असे
सांगून रावणाने रंभेवर बसवकार केला.
हाताने चिरइन टाकलेल्या कुळासारखी
तुइन पडलेल्या कृतेसारखी रंभा कज्जावनत
होऊन नलकुबेराकडे गेली व पडलेले सर्व
हून त्याका सांगितले.

नलकुबेराने असम्पर्क करून “रावणाला
शाप दिला की रावणाने वा पुढे सांजातो-
कडे कुट्टीने पाहून कोणत्याही कोणी
तिच्या हच्छेबिकड बळाकार केला तर
त्याच्या प्रत्येक डोक्याची छकले सतपा
होऊन जमिनीवर कोळ कागदील.” ती
सापवाणी ऐकून रावणाच्या तुरंगवास
मोगण्याच्या लीयांना परमानंद झाला. त्या
दिवसापासून रावणाने एकाहि परकीच्या
अंगाला स्पर्श व करण्याचे ठरविले.

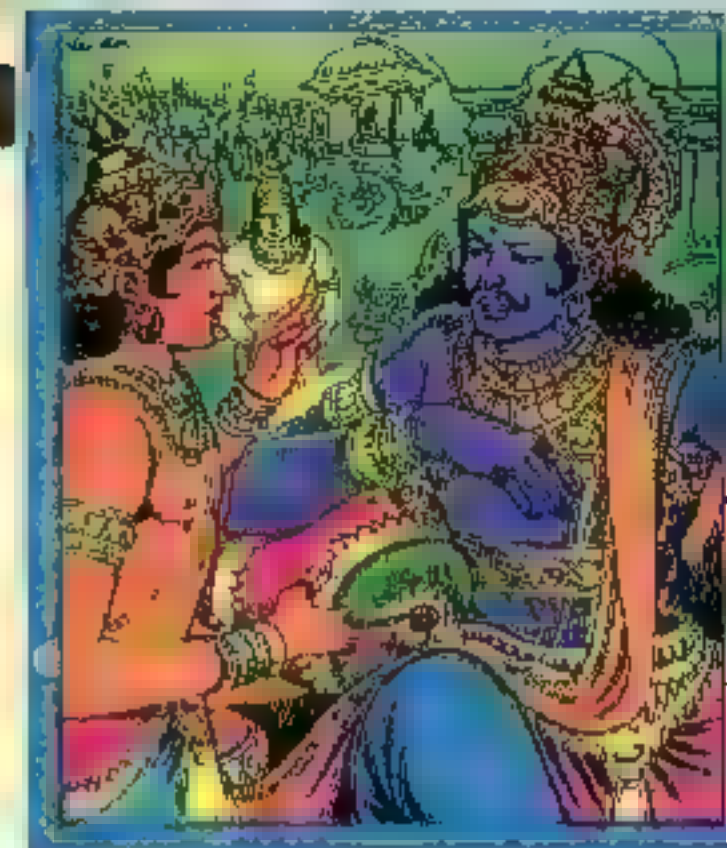
रावण कैलास पर्वनावरचा सैन्याचा तळ
हसवून स्वर्गलोकाकडे निघाला. रावणाच्या
राक्षस सैन्याने स्वर्गात वेढा घातला. ती
बातमी ऐकून इंद्राने आपले सैन्य तयार
केले आणि स्वतः मदत मागण्यासाठी विष्णू-
कडे निघाला. तो विष्णूला म्हणाला—
“रावणाने सुद्धा स्वर्गावरच स्वारी केली

आहे. तुझ्या मदतीने मी कित्येक राक्षसांना
शिकले आहे. तू आपले सुदर्शन चक्र घेऊन
माझ्या मदतीला यावेस.”

“मी त्याच्याशी युद्धाला तयार नाही.
त्याचे मरण माझ्या हाती नाही. त्याची
वेळ आली म्हणजेच त्याका मरण येईल.
तू तूच त्याच्याशी युद्ध कर. तुला भिष्याचे
मुळांच कारण नाही.” विष्णु म्हणाला.

सुरासुरांचे घन घोर युद्ध झाले. रावणाचा
आज्या सुनाली रावणाच्या सैन्याचा सेनापति
होता. सावित्र नांवाच्या एक बसूच्या
हाती त्याचा वध झाला. राक्षस सैन्याचे
पण फार मोठे नुकसान झाले. इंद्राने
फार मोठा पराक्रम गावविल्या आणि
रावणाला कैद केले. ते कळल्यावर मेघ-
नादाळा भंयकर राग आला. त्याने मायात्र
फेकले व अदृश्यपणे इंद्राशी युद्ध करू
लागला. त्याने इंद्राला कैद केले व आपल्या
नापाळा सोडविले, आणि घोषणा केली—
“युद्ध संपले. आम्ही इंद्राला जिंकून त्याका
कैद केले आहे.”

इंद्राला जिकून मेघनादाने इंद्रजितही
पदवी मिळविली. रावण इंद्राला घेऊन
मेघनादावरोवर लंकेला आला. इंद्राला

सोडवून जाणण्यासाठी देव लंकेवर पाऊल
गेले. ऋषदेव रावणाला म्हणाला—“तुझ्या
मुळाने जो पराक्रम दाखविला तो अवर्जनीय
असाच आहे. मला त्याचा अभिमान
वाटतो. आजपासून जग त्याका इंद्रजित
वा नावाने ओळखेल. तो वा जगात
अजिंक्य आहे. आता इंद्राला कैदेत ठेवून
तुला काय मिळणार? इंद्र त्याला सोडून
यावेस.”

“आजोबा! मी इंद्राला सोडून यावे असे
जर आपले मत असेल तर आपण मला
अमरत्व द्यावे.” इंद्रजित म्हणाला.

♦♦♦♦♦

ब्रह्मदेव 'तथास्तु' म्हणाला. त्यानंतर मेघनाथाने इंद्रास सोपून दिले. इंद्रास बरोबर घेऊन देव स्वर्गलोकाकडे परतले.

युद्धाच्या पुंदीत राक्षसाने मूलोकात पर्यटन केले त्यावेळी त्याचा एक होन आगी पराभव पण झाला, त्याचे वर्णन अगम्य कवींनी रामाला वर्णन करून सांगितले.

सहस्रबाहु कार्तवीर्यार्जुनाला त्रिकण्यासाठी आपले सैन्य घेऊन राक्षस माहिष्यनी नगरीस आला. तेथे त्याला कळले की कार्तवीर्यार्जुन सपत्नीक नर्मदा नदीत जलक्रीडा करण्यासाठी गेला आहे.

राक्षस देखील सपत्नीक नर्मदा नदीवर गेला. तेथे त्याला दि आटोपून तो संकराच्या पूजेस बसला. त्याच्या मंत्र्यांनी पुजेसाठी फुलांची रास नर्दाकाठी लावली. राक्षस नेहमी जवळ एक सुवर्णलिंग ठेवीत असे. ते जमिनीवर ठेवून त्याने त्याची पुजा केली. नंतर त्याच्यासमोर स्तोत्र म्हणत नाचू लागला.

नर्मदा नदी पूर्वेकडून पश्चिमेकडे वाहते व शेवटी समुद्राकडे जाऊन मिळते. अशी नदी पश्चिमेकडून पूर्वेकडे वाहू लागली. एवढेच नव्हे तर नदीला उसळी आली व रावणाची सर्व फुले छोटेंबरोबर नदीत

जाऊन पडली आणि वाहून गेली. ते पाहून रावणाने शुक व सारण दोघांना सुटकी वाचवून जवळ यायला खूण केली व नर्मदा उलटीकडे वाहू लागल्याचे कारण काय म्हणून विचारले.

त्यांनी जाऊन पाहिले तेव्हा कार्तवीर्यार्जुन सपत्नीक जलवेष्टार करित असल्याचे त्याला दिसले. त्याने आपल्या सहस बाहुंनी नदीचे पाणी अडवून धाले होते. म्हणून नदी उलटीकडे वाहू लागली होती. बांधांना एक एक नदी अडवून मध्ये सडका बांधे असे राक्षसाला जाऊन सांगितले. तो एक नसून कार्तवीर्यार्जुनच असावा हे राक्षसाने ओळखले. तो रागाने आपले सैन्य घेऊन त्याच्या समाचागळा निघाला. कार्तवीर्यार्जुनाच्या मंत्र्यांना बोलावून रावण त्यांना म्हणाला—“जाऊन आपल्या राजाला सांगा की मी युद्धाला आवाहन करित आहे.”

“युद्धासाठी तू वेळ चांगली शोधून काढलीस ! आम्हाला राजा आपल्या राण्यासह जलक्रीडा करित असता का तो युद्धाला येणार आहे ? उद्या येऊन युद्धाची तुरसुरी मिटवून घे.” कार्तवीर्यार्जुनाचे मंत्री त्याला म्हणाले. पण रावण म्हणाला—“मी सध्याची

सोय गैरसोय पाहून युद्धाला आला आहे असे वाटले हाच तुम्हाला !” तेव्हा कार्तवीर्यार्जुनाचे मंत्री त्याला म्हणाले—“तर मग आमच्याशी भयस युद्ध करून ध्याये, नंतर आमच्या प्रभूकडे जावे.”

स्थापमाणे त्याचे युद्ध झाले. राक्षसांनी कार्तवीर्यार्जुनाच्या अनेक वीरांना ठार केले. कित्येकांना जिवंत गिळून टाकले. ओरडा ऐकून कार्तवीर्यार्जुनाने आपल्या राण्यांना धीर दिला आणि आपल्या पांचशे हातांत पांचशे राक्षस घेऊन त्या फिरवीत रावणावर चालून गेला. म्हणून घुसळ घेऊन त्याला

बडवून उभा राहाला. त्याने कार्तवीर्यार्जुनावर सुसळ टाकले. गदा प्रहाराने सुसळ तोडून कार्तवीर्यार्जुन त्याच्या पाठीस लागला. त्याच्यावर गदाप्रहार करून व त्याला वेशुद्ध करून तो पुढे निघाला. त्याला पाहून मारीच, शुक, सारण, पूमाक्ष, महोदर वगैरे राक्षस पळून गेले.

त्यानंतर रावणाशी युद्ध झाले. दोघांनी परस्परांवर गदाप्रहार केला. कोणी मार्गे सरकला नाही. डोंगरासारखे दोघे समोरा-समोर दमते होते. परंतु कार्तवीर्यार्जुनाचा गदा प्रहार एकदां रावणाच्या छातीवर होताच तो वेशुद्ध होऊन त्याची पडला. त्याच्या सुसळ्या बांधून कार्तवीर्यार्जुन रावणाला आपल्या राजधानीत घेऊन गेला ती कातमी स्वर्गात पुळस्य ब्रह्मदेवाला कळली. त्याला आपल्या नातवाची फार निरोष विला.

काळजी वाटली व तो पांचत पांचत कार्तवीर्याची राजधानी माहिष्मती येथे आला. कार्तवीर्यार्जुनाने त्याला सामोरा जाऊन त्याचा सर्वप्रकारे आतिथ्यसत्कार केला आणि येण्याचे कारण विचारले.

तो म्हणाला—“मुला! तूं आज जिकले आहेस तो माझा नातू. त्यानेच जिकला होता. त्याचा तूं पराभव केसस. तुझ्या पराक्रमाची ओरवी गावी तेवढी ओरी. तूं जसा उद्यटाचा छिन्ना विकीस हे बरे केलेंस. आतां त्याला सोडून दे.”

कार्तवीर्यार्जुनाने त्याला उकट उचर केले नाही व रावणाला मुक्त केलें. अश्विंसमक्ष दोघांनी परस्परांशीं सख्य राखण्याची प्रतिज्ञा केली. रावणाच्या वस्त्राभरणे देऊन मोठ्या मेगाने कार्तवीर्यार्जुनाने त्याला निरोष विला.

प्रद्युम्नाची गोष्ट

जटाशुराच्या मुलाचे नांव शंबरराजुर असे होते. आकाशवाणी झाली की कृष्ण व लक्ष्मीच्या मुलाच्या हस्ते शंबरराजुराचा मृत्यू येईल. ते ऐकून शंबर काकळप धारण करून दारकोला गेला. प्रद्युम्नाचा जन्म होऊन फक्त आठव दिवस झाले होते. त्याला उचवून नेऊन त्याने समुद्रात टाकले व आता आपल्याला मापुढे मरण नाही असे मनाचे समाधान करून घेऊन परत घरी आला.

शंकराच्या ज्ञापनांम्य भय्य झालेला काम देव कृष्ण रुक्मिणीच्या पोटी प्रद्युम्न होऊन जन्मला होता. मन्मथाची बायको रती शंबरराची मुलगी होऊन जन्मली. तिचे नांव मायावती असे होते.

शंबराने प्रद्युम्नाला समुद्रात टाकल्यावर त्याला एका माळाने गिळून टाकले. त्या

माशाला एका कोकळाने धरले. त्याने तो मामा शंबरराची मुलगी मायावती हिला बिकला. मासा कापला तेव्हा त्यांतून एक मूल निघाले तिने त्या मुलाचे पालनपोषण स्वतःच्या मुलासारखे केले.

शंबराला ती गोष्ट फार उशिरी कळली. स्वतःचा सुलु ज्याच्या हातीं छिडिलेला आहे तो शत्रू आपल्याच घरी आपल्या मुलीकडे बाढावा, हे शंबराला कसे आवडणार! तो त्याला ठार करण्यासाठी गेला. परंतु दोघांचे युद्ध झाले त्यांत शंबरच मारला गेला.

मायावतीने प्रद्युम्नाला आपल्या पूर्वजन्माचा वृत्तांत सांगितला. दोष एकत्र काही काळ सुखाने राहाले. परंतु पुढे काही दिवसांनी तिने प्रद्युम्नाला द्वारका येथे पोचते केले.

प्रवेश करू शकणार नाही असा कर मिळविता. तो कर मिळाल्यावर तो देवलोकां शिरून देवाना श्रास देऊ लागला. त्याने इंद्राला धमकी दिली की त्याने सिंहासन इंद्रासमोर घेण्यास सांगितले. त्याच्याशी युद्ध करून त्याला जिंकण्याची हिमन इंद्रांत नव्हती. म्हणून तो व वज्रनाभ कश्यप मुनीकडे गेले. दोघांनी त्यांच्या सल्लाप्रमाणे करण्याचे वचन केले. त्यानंतर इंद्र कुण्याला भेटला व गुप्तपणे काही तरी कारभार ठरले. ते काम प्रयुक्त करील असे कुण्याने वचन दिले.

वज्रनाभला प्रभावती नावाची एक मुलगी होती. तिची व प्रद्युम्नाची भेट घडवून आणून प्रद्युम्न तिच्याकडे ओढला जावा यासाठी इंद्राने त्याला वज्रपुरला पोचविण्याची व्यवस्था करून दिली. त्याने त्या कामावर शुचिमुखी नावाच्या एका हंसकुमारीला नेमले. ती प्रभावतीच्या उषानात गेली व प्रद्युम्नाच्या ब्रीदार्थाचे वर्णन प्रभावतीसमोर केले. ते वर्णन ऐकून ती प्रद्युम्नावर हतकी भाळली की तिने त्याच्याशीच लग्न करण्याचे आपल्या मनाशी ठरवून घेतले. तिने त्या हंसकुमारीच्या विनवण्या केल्या की कसेतरी

करून प्रद्युम्नाच्या मनांत ठेसील तिच्याशीच लग्न करण्याची इच्छा उत्पन्न कर.

शुचिमुखी प्रद्युम्नाकडे गेली व म्हणाली-
"तुम्हा हातून एक महत्कार्य होणार आहे तुम्हा हातून वज्रनाभ याचा वध करविण्यासाठी तुम्हा वडील श्रीकृष्ण यांनी इंद्राला वचन दिले आहे. तुं वज्रनाभाची राजधानी वज्रपुर येथे पावलास तर तुला आणखी एक फायदा होईल. वज्रनाभाची मुलगी प्रभावती एक त्रिलोकमुररी आहे. तिचा लग्न होईल."

प्रद्युम्नाला, हंसकुमारीने जे काही सांगितले ते तेवढे आवडल्यासारखे दिसले नाही.

परंतु हंसकुमारी निघून गेल्यावर तिने प्रभावतीचे जे रूपवर्णन केले होते त्याचे त्याला बारबार स्मरण होऊ लागले व तिच्या घेयासुळे त्याला दुसरे काही काम सुचत नसेल. त्याने एका पोपटाबरोबर एक चिट्ठी लिहून ती हंसकुमारीकडे पाठविली.

शुचिमुखी वज्रनाभाकडे गेली व म्हणाली-
"अन्न नांवाचा एक नट आहे. त्याचे तृप्त्य ज्याने पाहिले नाही त्याचा जन्म व्यर्थ असेच म्हणावे लागेल."

वज्रनाभाच्या मनांत तटाचे तृप्त्य ते तेवढे आवडल्यासारखे दिसले नाही. पाहण्याची इच्छा उत्पन्न झाली व त्याने

त्याला घेऊन येण्यासाठी हंसकुमारीला सांगितले.

शुचिमुली प्रभुभाळा जाऊन भेटली व त्याला एक नटरूप घेऊन बरोबर मायला आपले नांव भद्र आहे असे देखील सांगितले. सांगावला सांगितले. कन्ननाभाच्या जन्मपती शिवाय वज्रपूर मध्ये कोणी प्रवेश करू शकणार नाही असा बर मिळाला होता. परंतु त्याने स्वतःच आपल्या घुस्फुस्फे आवाहन केले.

प्रभुभाळाने नाचत असता संकेत करून असे दर्शविले की तो मभावतीला भेटणार आहे. मभावतीला अर्थातच ते कळले. परंतु कन्ननाभला मात्र ते काही कळले नाही.

त्या दिवशी मभावतीकडे फुलांचे हार नेण्यात आले त्यांत एका जमराचे रूप धारण करून प्रभुभाळ तिच्या महाकांत गेला. मभावती एकटी आता असे पाहून तो भगद झाला.

दोघांना मांघर्व विवाह झाला. त्यानंतर प्रभुभाळ मभावतीच्या महाकांतच कित्येक दिवस लपून धपून राहिला. पुढे काही दिवसांनी मभावतीला एक मुलगा झाला. त्याचे नांव प्रभावंत असे ठेवण्यात आले.

इतके दिवस लोटल्यावर कन्ननाभला कळले की त्याच्या राजवाड्यात कोणी अनोळखी मनुष्य शिरला आहे. त्याने हुकुम सोडला की ओ कोणी त्याच्या अंतःपुरांत शिरला असेल त्याला धरून आणावे. प्रभुभाळ कन्ननाभ याचे बुद्ध झाले. कन्ननाभला वर मिळाला असल्यामुळे त्याला जिंकणे इंदाला लपव नव्हते. एवढ्याने प्रभुभाळ सर्व प्रकारे मदत केली. त्या मुद्रांत कन्ननाभ ठार झाला.

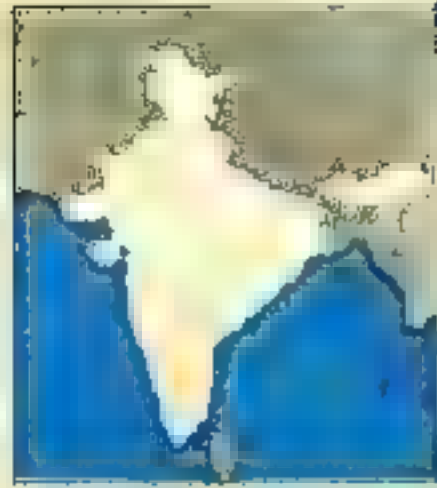
प्रभुभाळाने मभावतीचा मुलगा प्रभावंत द्याऊन वज्रपूरच्या गार्दीवर मसविले व स्वतः मभावतीसह हारकेला आला.

५०. प्राचीन सायप्रस वृक्ष

मेदिकेचे देशांतील हे जुने वृक्ष कॉन्फोर्नियातील रेडबुड वृक्षासारखे दिसणारे आलीचे वृक्ष होत. कधी कधी टेक्ससमध्ये परोवरानजीकच्या प्रदेशात या झाडांची दाट अरण्ये होती. आता बांदी वृक्षक मगरी किंवा मुद्रप टोलेवनीस येते. एका जागी २०० सायप्रस वृक्षसमूहाच्या मध्य भागी १२५ फूट उंच व ५० फूटांचे व्यास असलेला वृक्ष आहे. त्याचे वय ४०० वर्षांचे आहे.

भास्ताचा इतिहास

देवगिरीच्या यादव वंशाच्या कारकीर्दीत मराठ्यांच्या राजकीय, साहित्यिक, सांस्कृतिक व इतर परंपरांचा पाया पडला परंतु अलाउद्दिनाच्या हातीं रामचंद्रदेव याचा पराभव झाल्यावर त्यांच्या स्वातंत्र्यावर गदा आली. त्यानंतर सुमारे चाळीस वर्षांनंतर बहामनी राज्याच्या किंवा त्यानंतरच्या मुसलमान राज्यांच्या दरबारी मराठे सरदार प्रमुख हुद्यांवर कामे करू लागले. पुढे तर सतराव्या शतकाच्या उत्तरार्धात भारताच्या इतिहासात त्यांना अग्रस्थानच मिळाले. या शतकांतच मराठ्यांना राजकीय व राष्ट्रीय दृष्ट्या एक महत्त्व आले. जातीय ऐक्याची स्थापना करण्याचे श्रेय छत्रपती शिवाजी महाराज यांनाच मिळते त्या ऐक्य-स्थापनेच्या कामी त्यांच्या पूर्वी पुष्कळ कामगिरी झाली होती.

याला एक मुख्य कारण महाराष्ट्राची नैसर्गिक मूळ व परिस्थिति. समुद्रापासून थोड्या अंतरावर पश्चिमेकडे दक्षिणेवर पसरलेला सदादि पर्वत, पूर्व पश्चिम पसरलेला विन्ध्य पर्वत व सातपुडा यांच्या रांगा, नर्मदा, तापी वगैरे नद्या व अनेकानेक अजिंक्य डोंगरी किड्यांचे जाळे ही सर्व महाराष्ट्राच्या रक्षणाचा करणीभूत झाली खटकाळ जमीन व अवर्षण शेतकीच्या उज्जतीचा बाधक. म्हणून मराठा जातीने आत्म्याच विलासीवृत्ति किंवा आत्मन्य नव्हते. त्यांचा आत्मविश्वास दांडगा आणि स्वभाव निष्कपट व परिश्रमी. याखेरीज स्वामिभाव, साहस व धैर्य इत्यादि गुण पण त्यांच्या मंगी होते. ज्ञानेश्वर, एकनाथ, तुकाराम, संमर्थ रामदास इत्यादिकांनी समाजांत विचारांची क्रांति घडवून आणली होती.

मानवाचे समता व समभाव यांचे माळकट्ट संतांच्या वाणीच्या रूपे त्यांना मिळाले होते. राजकीय चैतन्य येण्यास तेच मूळ कारण झाले. शिवाजीचे गुरु समर्थ रामदास यांनी आपला सुप्रसिद्ध ग्रंथ 'वासवोद' लिहून धार्मिक व सामाजिक कांति घडवून आणली व राष्ट्रीय पुनर्जीवनाचा भक्कम पाया घातला. पंधराव्या व सोळाव्या शतकांत निमित्तले बाह्य नवीन चैतन्य व जागरण उत्पन्न करण्यास सहाय्यक ठरले. सर्व महाराष्ट्राला स्वाभेच्या व स्वसंस्कृतीच्या अभिमाना बरोबर आपण एक राष्ट्र आहो याची जाणीव झाली ती सतराव्या शतकांत. त्यांना उणीव भासू लागली ती स्वतःच्या राज्याची. शिवाजी महाराजांनी ती पुरी केली. दिल्लीच्या बादशाहाने महाराष्ट्र पादाक्रांत केला तेव्हा शिवाजीच्या दोषां पराक्रमी मुकांनी स्वीरपणे बादशाहाच्या असंख्य सैन्याला तोंड दिले. कित्येक वर्षे त्यांना सन्नरोवर युद्ध करावे लागले. पण शेवटी लष्करी प्रगंड जिरेली व मोगलांचे दक्षिणेकडील साम्राज्य त्रिजिखले झाले. पेशव्यांच्या काळात महाराष्ट्राचा मगवा शेडा पूर्वेला कटक पर्यंत व उत्तरेला अटक पर्यंत फडकू लागला.

मुसलमान हुकूमताच्या दरबारांत मोठ-मोठ्या हुद्यांवर कामे केली असल्याने मराठ्यांना राजकीय घोरण आणि बुद्धकळा अवगत झाली. शिवाजीचे बहील शाहजीराजे अहमदनगरच्या निजामाच्या पवरी मोठ्या हुद्यावर पोचले व त्यांनी मोठमोठ्या जहागिरी मिळविल्या. निजाम शाहीला उतरतीकळा लागली त्यावेळी सर्व राज्य सृजे त्यांच्याच हातीं होती. त्यांची ही उन्नति इतर सरदारांच्या दोक्यात सरत होती. शाहजहान बादशाहाने अहमदनगरचे राज्य १६३६ मध्ये खाळसा केल्यानंतर शाहजी राजे

विजापूरच्या सुळतानाच्या पदरी नोकरी करू लागले. तेथे देखील त्यांनी कीर्ति आणि मोठमोठ्या जहागिरी मिळविल्या.

शिवाजीच्या आईचे नांव जिजाबाई ही शाहजीची पहली बायको. शिवाजीचा जन्म शिवनेरीच्या किल्ल्यात १६३० या वर्षी झाला. (बिकानेरच्या किल्ल्यातील मंथाल्यात मिळालेल्या जन्म कुंडलीवरून १६२७ मध्ये). शाहजीने त्याच्या अहा- गिरीचे काम पाहणारे दानाजी कोडरेव यांच्याकडे जिजाबाई व शिवाजी यांना पाठवून दिले व स्वतः आपल्या भाकऱ्या बायको बरोबर मवीन मिळविलेल्या जहा- गिरीत जाऊन राहून लागला.

जिजाबाई फार धार्मिक इत्तीची बाई होती. तिने आपल्या एकुलत्या एका मुलाला रामायण, महाभारत व पुराणांतील

झौर्याच्या व साहसाच्या मोठी सांगून
धर्माभिमान व स्वाभिमान उत्पन्न केला
दादाजी कोंकण देश तर शिवाजीला गुलतुस्य
होते. त्यांनी त्याला राजकारण आणि
युद्धकला यांचे शिक्षण दिले. यामुळे
शिवाजीच्या मनात स्वदेश व स्वधर्म यांच्या
विषयी अभिमानाची बीजे चांगली रुजली
आणि त्याने परकीय सत्तेचे जू झुगारून
टाकण्याचा इत निश्चय केला

सम्राज्ञीच्या खोल्यांत २० मैल लांब व १२ ते १५ मैल रुंद जसा ओ माबळ प्रांत आहे तेथील माबळवांशी बालपणीच शिवाजीचा परिवार झाला. मोठेपणी त्याला तो फार उपेक्षणी पडला शूर सैनिकापासून ते सेनापतीच्या पक्षापर्यंत काम करणारे शिवाजीचे बालमित्र माबळेच होते.

नेहरू चरित्र

[२०]

जवाहरलाल नेहरूनी जैतो वेबे आपल्या
अनुयायांसह पोक्ल्याबरोबर तेथील
ब्रिटीश अधिकाऱ्याने स्वांच्याकडे एक पत्र
पाठविले. पत्रात मामा संस्थानास प्रवेश
करू नये, केव्हास ताबडतोब संस्थानाबाहेर
निघून जावे असे लिहिले होते.

स्थांना ते पत्र नाथा संस्थानांत प्रवेश
केल्यावरच मिळाले असल्यामुळे, संस्थानाच्या
हद्दीत प्रवेश करू नये हा हुकुम निरर्थकच
होता. परंतु गादी केव्हा कायला आहे
हे नवी माहीत नसल्यामुळे ताबडतोब
संस्थानाबाहेर निघून जाणे लक्ष्य नव्हते.
अवाहरलालजींनी, सी गोटीस देणान्या
अधिकार्याला हे सर्व सांगून, जलध्यानगोबर ते
आले नसल्याचे व नाथा संस्थानाचा कायदा
मोडण्याची आपली इच्छा नसल्याचे सांगितले.
तरी पोलीस अधिकार्यांनी नेहळूंसह तिघांना
कैद केले.

दिवसां ते पोलीस 'लॉफअप' गर्ज्यन्व
होते. संध्याकाळीं तिषांना स्टेशनपर्यंत

चाळत नेऊन गेले. सतानम् याच्या डान्या हाताला व नवाहरलाळजीच्या वजव्या हाताला मिळून एक हातकडी चालण्यांत आली होती. त्या हातकडीला जोडून एक साखळी होती ती धरून पोलीस शिपाई पुढे चालत होता. गिडबानी याच्या हातांतदेखील एक हातकडी घातली होती व ते दोघांच्या पाठीमागे चालत होते, कुज्यांनाच जणुंकाहीं धरून नेत आहोत. अशातन्हेने जैतो गांवांत त्यांची मिरवणूक निघाली. रात्री त्यांना रेलवेच्या बर्ड्ज्हासमधून नेऊन नाभाच्या 'लोकभय' मध्ये आणि दुसऱ्या दिवशी

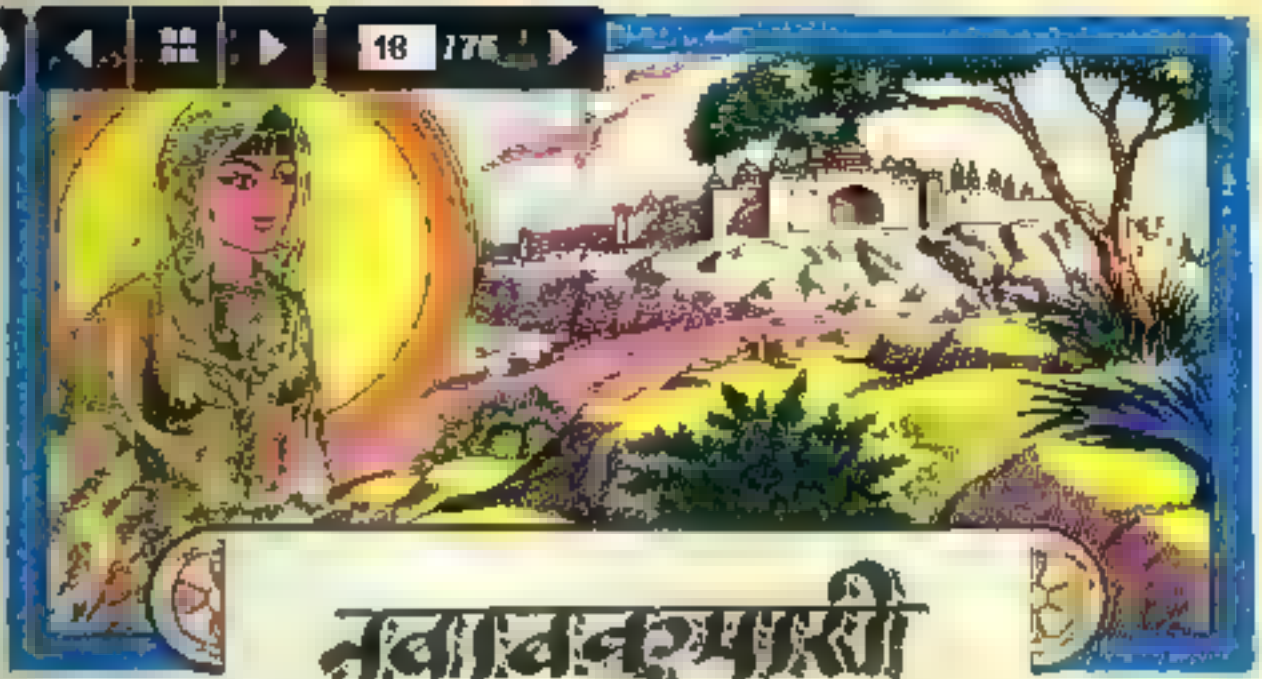
पाहत्याशिवाय स्वटल्याचा निकाल सांगण्यात आला. कारण तो निकाल पूर्वीच तयार करून ठेवलेला असावा. दोन्ही आरोपाबद्दल दोन वर्षांची शिक्षा सांगण्यात आली.

या अनुभवावरून इंग्रज अधिकारी स्वतंत्र संस्थांनाचा कारभार फसा बालवीत हे त्यांना मान्य ठेवली कळले. पोलीस अधिकाऱ्यांना न्यायाभिराची फिकीर नाही. पोलीसांचा नुसता नामोचार केला की न्यायाभिरांची बाबतगुडी उडून जाई. पुढे काय झाले नकळे, निकाल सांगितला त्या दिवशी रात्री सुपरिटेण्डंटने तिघांना सुटका देऊन रेलवे स्टेशनवर पोचने केले.

अंबाला जाणारी गाडी येतांच सर्व गाडीत बसले. जवाहरलालाजी अंबालाहून दिडीला व तेथून अलाहाबादला आले.

पंचरा दिवसाचा तुरुंगवास तिघांना चांगलाच मावला. तिघांना विषमज्वर झाला. जवाहरलालजी तीनचार आठवड्यांनी चांगले बरे झाले.

हे नाभा प्रकरण एवढ्यावर बायले नाही. आपली सहा महिन्यांनंतर गिडवानी ५०० स्वयंसेवकांसह एक जत्था घेऊन जैतो येथे गेले. त्यांना कैद करण्यात आले. त्यांची तब्येत पुष्कळ बिघडली, एक वर्षांनंतर ते सुटले. गिडवानी कैद झाल्याची बातमी ऐकून जवाहरलालजींनी निफण्याचे ठरविले. परंतु त्यांच्या मित्रमंडळींनी त्यांना जाऊ दिले नाही. आपल्या मनात नाभा संस्थानच्या तुरुंगांची जी धास्ती होती ती रुपविण्यामाठी मित्रांनी दिलेला सत्ता आपण मानला असावा असा विचार करून जवाहरलालजींना स्वतःचीच फार काज बाटली.

नवाबकुमारी

[७]

नवाबकुमारी स्वतःच त्याच्याकडे आलेली पाहून मानसिंह महाराब तिला म्हणाले—
“मुली! तू राजकुन्या आहेस. काही राजकीय कारणांमुळे तुला माझ्याकडून थोडा कष्ट झाला त्याबद्दल मला फार वाईट वाटते. तुला काही विचाराबद्दलचे असेल तर अगदी मोकळेपणे विचार.”

“बोलायला काय आहे? आपल्या अंतःपुरांत काही फक्त रहायला मला कोणत्याही प्रकारे हरकत नाही.” आयशा म्हणाली.

“तुला बोलावयाचे नसेल, पण मला पुष्कळ ऐकावयाचे आहे तुझ्या तोंडून. मी

काही गोष्टी विचारतो त्याची उत्तरे दिलीत तर बरे वाटेल मला.”

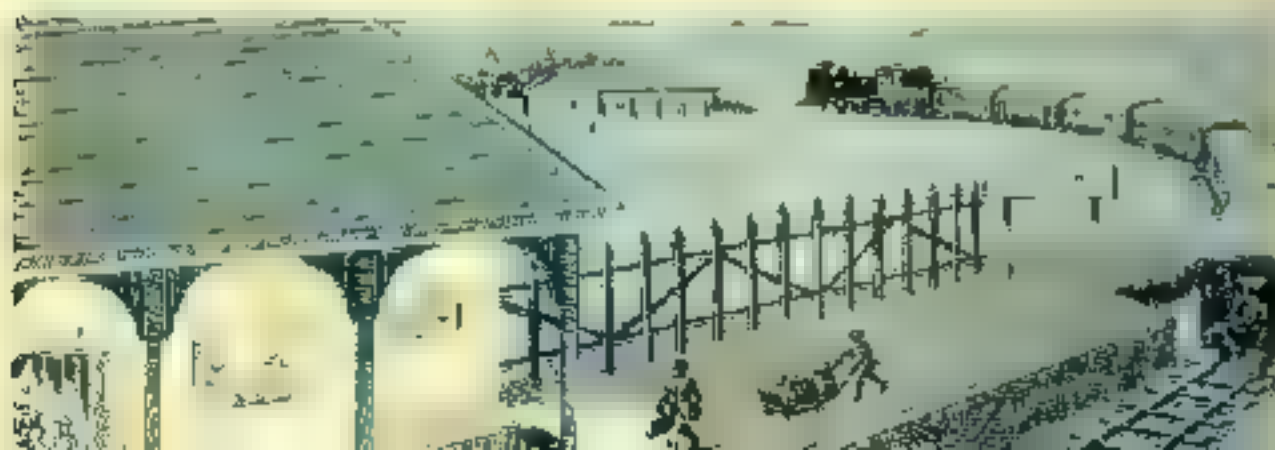
“आपण विचारात त्या मभांची खरी खरी तीच उत्तरे मी देऊन.”

“आपल्या बरण्या सर्व छोकांना सोडून पाटण्याला यायला असे काय कारण झाले!”

“आपले चिरेजीव जगतसिंह यांना सुटका मिळावी तर पहारे म्हणून.”

“कोणता उपाय करण्याचा विचार होता किंवा आहे, तुझ्या मनांत?”

“युवराजांकडून चावशाहांकडे एक अर्ज पाठवून पहावयाचा!”

“मी सुभेदार म्हणून येथे असतां माझ्या नकळत तो अर्ज कसा काय पाठविणार होतीस तूं !”

“तुम्हीच नाही का स्वतः त्यांना शिक्षा केलीत ! त्याच्या बिकट कांही कराम्याचे झाले तर तुम्ही कधी काय मदद करणार ! तसे केलेत तर तुम्ही न्यायाची कदा केलीत असे नाही का होणार !”

“पण अर्ज तयार नको का व्हायला !”

“तो तर केव्हांच तयार झाला आहे ! आतांपर्यंत तो ध्यागळा पुढेपर्यंत पोचला-देखील असेल.”

“जगतसिंहाच्या खोऱ्या सहीनेच ना !”

“नाही. तुरुंगात जगतसिंहांनी तो अर्ज पाचून त्यावर सही केलेली आहे.”

“तो तुरुंगात असतां तो अर्ज त्याच्या फडे कसा काय पोचला झाला !”

“ते तसे सहज झाले नाही. तुरुंगाच्या अधिकाऱ्याची मूठ गरम करावी लागली !”

“मोठी कर्तव्यार मुळभी दिसतेस अर्ज माझाहांच्या हातात पोचता होण्यासाठी कांही व्यवस्था केलीच असलीक !”

“होय ! दरबारात पाऊल टाकतांच त्यांच्या हातात तो पोचता होईल.”

ते ऐकून मानसिंहांना राग आला नाही. आनंदच झाला.

“पण तूं ही सर्व जबाबदारी स्वतःवर कां घेतलीस हे कळावे असे फार वाटते.” मानसिंहांचा तो प्रश्न ऐकून आग्रहा मान खाली करून बसून राहाली.

“ते सांगणे तुला इष्ट दिसत नाही. मी तो प्रश्न विचारीत नाही. तूं जगतसिंहाची भेट घेतली आहेस का !”

“नाही !”

“तूं जात्याची मातमी त्याला कळविली होतीस का !”

“तुझा प्रयत्न बसली शास्त्रावर तरी तूं त्याची भेट घेतील का !”

“भेटणार नाही. भेटण्याची इच्छा पण नाही.”

आग्रहा व जगतसिंह दोघांचे परस्परांवर प्रेम आहे हे मानसिंहांनी जे ऐकले होते ते तिने दिलेल्या सर्व उतरांवरून सहजी खरे ठरले होते. म्हणून उपर म्हणाले—

“मुली ! राजकीय कारणांमुळे तुझ्यावर अनेक प्रतिबंध लाबावे लागले. त्याबद्दल मला मनापासून दिलगिरी वाटते. ओरिसात अफगाणांनी युद्धाला बोलावणे दिले आहे. उघां मी तिकडेच जात आहे. मी येईपर्यंत तूं खुशाल येथे रहा. या युद्धाविषयी तुला काही सांगावयाचे किंवा विचारायचे आहे का !” महाराजांनी आग्रहाला विचारले.

“त्याविषयी आम्हां बायकांना काय कळणार !”

“उस्मानखानाका कांही कळविण्यासारखे आहे का !”

“काय असणार ! जबाब साहसी व बराकमी आहेत. मी त्यांना कांही सल्ला देणे बरोबर नाही. त्यांनी जे काम करण्याचे

ठरविले असेल त्याचा परिणाम त्यांना ठाऊक असणारच. त्याला तयार होऊनच ते पाऊल टाकायला तयार असणार.”

“युद्धावरून परत येईन तेव्हा तुझ्याशी सादकाशपणे बोलतां येईल. तानखानाला त्याच्या घरी परत पाठवून दे !” असे सांगून मानसिंह निघून गेले.

युद्धाची खूप तयारी करून मानसिंह ओरिसा प्रांतात गेला. वर्धमानहून सैन्यदखान पण एक मोठे सैन्य घेऊन आला.

पटाण तरी स्वयं खोपा काढीत नव्हते. संधी मोडल्यावर युद्ध होणार हे त्यांना पण

युद्धांत जय मिळाल्यावर मानसिंह पुढे निघाला. किल्ल्यामागून किल्ले सर करीत व गांवामागून गावे काबीज करीत मानसिंहाने सर्व ओरिसा प्रांत पादाक्रांत केला. जलेश्वर, फटक आणि पठाणांची राजधानी स्वर्णदुर्ग मोगलांच्या हाती गेली. प्रत्येक किल्ल्यावर मोगलांचा होंडा फडकू लागला. इतर काही तरुणोपाय नाही असा विचार करून उस्मानखानाने आपला पराभव स्वीकार केला. सुलेमानखान व उस्मानखान दोघांनी अकरावे मांडळिक राजे म्हणून संहणी देण्याचे कथळ केले. ओरिसा प्रांत मोगल साम्राज्यात सामील करण्यात आला.

हा विजय मिळाल्यामुळे अकराव्या शतकाच्या अर्धातक फार आनंद झाला. कारण ओरिसा प्रांत त्याच्या शेळ्यात बरेच दिवस सळत होता. म्हणून त्याने बंगाल व बिहार प्रांतांबरोबर ओरिसा प्रांताचा सुभेदार म्हणून मानसिंहानी नेमणूक केली.

या युद्धाचा शेवट असा होईल हा गोष्टीची उस्मानखानाच्या स्वप्नांतदेखील कल्पना नव्हती. त्याच्या सर्व आशा व अपेक्षांवर पाणी फिरले. युद्ध चालू असतानाच निरनिराळ्या विचारांचे काहर

त्याच्या मनांत चालू होते. युद्धाला सुरुवात व्हायला चोहा अवकाश असतो नेमकी त्याच वेळी जावना नवाबाच्या अंतःपुरांतून निघून गेली. ती निघून गेल्यानंतर उस्मानखानाच्या जगांत चहुकडे काळोसाचे राज्य पसरले. कारण तो तिच्या प्रेमासाठी प्राणोत्सर्ग करायला देखील तयार होता. तिच्याबरोबर आपल्या नसिवाने देखील पाठ किंगविली असे त्याला वाटले.

मानसिंहाच्या अंतःपुरांत आज्ञापालक पठाणांचा पराभव होत गेल्याची बातमी मिळत असे. तिच्या तेथे राहून दोन महिने होव आले होते. त्या अवधीत उस्मानखानाचे मान्य रसातळाचा येऊन भिडले होते. त्याला कारण जाणव त्याच्या अंतःपुरांत त्याच्याबरोबर असल्याने त्याला वाटलेल्या निरुसाह आहे असे आज्ञापालक वाटू लागले. आपण त्याच्याशी किती कुतज्ञपणा केला हा! मोगलांनी ओरिसा प्रांत गिळंकृत करून उस्मानखानाच्या आपल्या मांडळिक करून घेतले वा दोन्ही गोष्टी आपल्या कुतज्ञपणाचाच परिणाम नव्हे काय ? इतका अपमान सहन करून तो मजून

जिवंत आहे तो आपल्यासाठीच नव्हे काय ? असे अनेक विचार तिच्या मनांत पोळत होते.

मानसिंह स्वतःच पाटण्याला परत येत असल्याची बातमी आली. त्याने तिच्यावर आता कारणास्तव प्रतिबंध घातला होता. ते कारण आता उरले नव्हते. उस्मानचा त्या युद्धांत पूर्ण पराभव झाला होता.

एकदा तिलोत्तमा तिच्या प्रहरी आज्ञापालक कडे आली. किती दिवसांनंतर त्याची ती भेट झाली होती. दोघी परस्परांना भेटल्या. दोघीचे कंठ गळीवरले.

आयशा म्हणाली—“तुम्ही भेट होईलतें स्वप्नांत देखील वाटलें पणतें. तुम्हा मांमंजीनीं जादरपूर्वक तुका अंतपुरांत प्रवेश करायला परवानगी दिव्याचें ऐकून मला किती किती आनंद झाला म्हणून सांगूं !”

“आनंद कसला ! अजून तें तर तुहंगांतच आहेत ना !” तिलोत्तमा म्हणाली.

“तूं वीर पत्नी आहेस. थोडा वीर वरून हा थोडा कष्ट सहन नको का करायला !”

जगतसिंहाच्या सुटके करितां प्रयत्न बाध असल्याची गोष्ट तिलोत्तमेला माहीत नव्हती. तें आयशानें तिला सांगितलें.

जगतसिंहावर दोषांचें प्रेम होतें. पण त्या दोषांच्या प्रेमांत किती परक होता ! जगतसिंहाचा निरह तिलोत्तमेला अगदी असह्य वाटत होता. वाडकट आयशा स्वर्गी भेट पुन्हां न व्हावी वासाठी मनाला आवकून होती. तिचें युवराजावर प्रेम आहे ही गोष्ट इतरांना कळलेली देखील तिला आवडत नव्हती. हक्केच काय पण, जगतसिंहाला मुद्रां न कळेल तर नरें असें देखील तिला वाटे.

पण तिलोत्तमेला तें माहित होतें. म्हणून ती म्हणाली—“आपण युवराजाचें प्रेम काढून घेऊं या.” हे तिनें मनापासून सांगितलें होतें. पण आयशानें तो विचार सोडून घ्यायला तिलोत्तमेला सांगितले. म्हणाली—“वा पुढें आपली भेट होणार नाही. मी ओरिसा प्रांतात पुन्हां जाणार आहे. मोगल व पठाण यांच्या मध्ये सल्लय स्थापन होवें अछत्यच वाटूं लागलें आहे. पठाणांचे नांव मिटलें तर आयशाचें नांव पण त्यांच्याचरोबर मिटेल. मला मरण जालें तर ती कातमी देखील तुका मिळेल की नाहीं शंकाच. हीच आपली शेवटची भेट.” त्याचवेळीं उर्मिलेचा निरोप आला म्हणून तिलोत्तमेला जावें लागलें.

मानसिंहानें ओरिसांतून परत आल्यावर आयशावरचे नरेंच प्रतिबंध कमी केले. ताजस्थानाच्या कुटुंबांतल्या बायला तिला भेटायला. येत तिकडे अमिरामस्वामी माफीचा बर्ब घेऊन दिलीला जात असतां वाटेंत तें माफी पत्र, पत्र, थोडे वगैरे सर्व उडून नेल्याची कातमी कळली.

आयशानें एक छांबळपक पत्र उस्मान-स्थानाला लिहिलें. त्यांत तिनें विचारण्या-जिवाय निघून आल्याबद्दल वाईट वाटत असल्याचें लिहून त्याच्याकडून माफी मागितली. आपल्या बडिलोपार्जित हस्तेटीची विन्हेवाट काढण्यासाठी तिनें ओरिसाची राजधानी सोडली नव्हती. एक निराकषाय काढासाठी सोडली होती. तें काम पुरें होत असल्याचें व परत स्वदेशीं येणार असल्याचें तिनें लिहिलें होतें. तें पत्र तिनें ताजस्थानाच्या घरच्या मंडळींबरोबर पाठवून दिलें.

रात्री मानसिंह महाराजांनीं उर्मिला व आयशा दोघांना म्हणाले—“मुली ! तुम्हावरचे सर्व प्रतिबंध काढून घेतले आहेत. कोठें जायचा विचार आहे !”

“कोठें जायचें हे ठरविलें नाही. दिली जावें म्हणतें !” आयशा म्हणाली.

“तिकडेच तुका राहतां येईल. तिकडे तुम्हा थोडलीचें झोक असतीलच. ओरिसांत पठाणांचे स्वतःचें असें कांहीं ठरलें नाही. तूं त्यांना सोडून गेलीस तरी हरकत नाही.” मानसिंह म्हणाला.

“तुम्ही सांगितलें तें ठीक आहे ! परंतु संकटकाळी ज्यानी माझी जबाबदारी घेतली त्यांच्यावर संकट आलें असतां मी त्यांना कशी काय सोडून जाऊं !”

“तूं कोठें जायची गरजच काय आहे, मी म्हणतें ! तूं मुलीसारखी आमच्याकडच रहा !” उर्मिला म्हणाली.

“तुम्ही मला आईसारख्या आहांत म्हणून सांगतें. युवराजांची सुटका व्हावी म्हणून मला दिलीका गेलेंच पाहिजे.” आयशा म्हणाली.

“त्यासाठी माफीपत्र गेलें आहे, नाही का !” मानसिंहानें विचारलें

“पण तें सर्व चोरांनीं चोरून नेल्याचें कळलें, म्हणून स्वतः गेष्ट्याशिवाय काम होणार नाही.”

“शिक्षा झालेल्याला जररी मदत करणें हा एक गुन्हा आहे. मी त्याबद्दल एकदां माफ केलें, पण या खेपेस मी तुला माफ करणार नाही.” मानसिंह म्हणाला.

“शिक्षा करण्याचा अधिकार आपल्याला आहे ही गोष्ट खरी असली तरी त्याचा उपयोग आपण करणार नाही हें पण तितकेंच खरें आहे.” आयशा म्हणाली.

का
“आपल्याला देखील युवराजांची सुटका व्हावी असें वाटत आहे म्हणून ! आपली प्रतिष्ठा वाढावी म्हणून आपण आपल्या मुलाकड स्वतःच्या हातानें शिक्षा केलीत. परंतु ज्याने शिक्षा मोगाची असें आपणास खात्रीनें वाटत नसावें.”

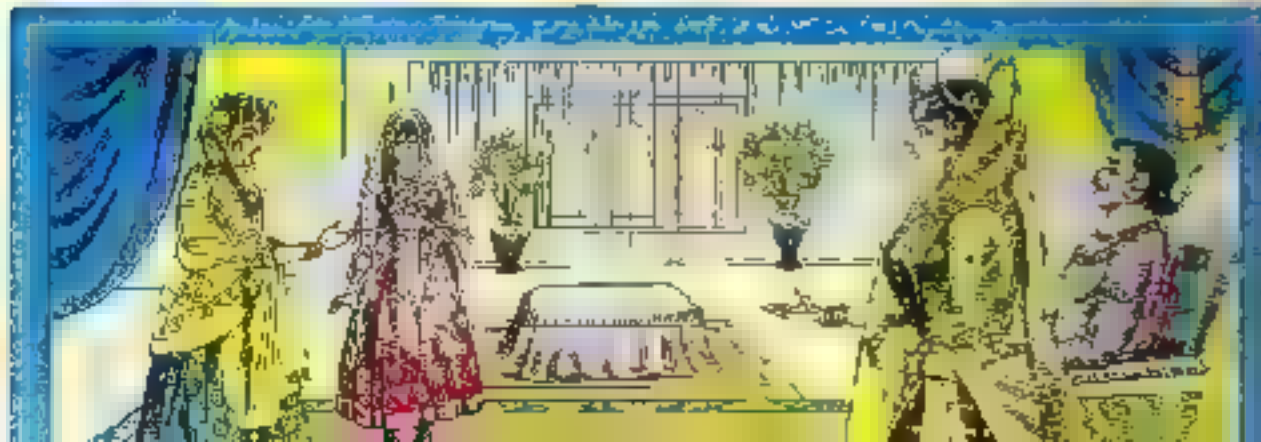
“यांत तुम्हा स्वार्थसुद्धां नाहीं वाटतें !”

“दोघांचा स्वार्थ असल्यास मला शिक्षा करून आपल्याला काम सुलभ मिळेल !”

उर्मिका मध्येच म्हणाली—“तें कांहीं असो. तुला आपली सून करून घेतल्या-शिवाय मात्र मी सोडणार नाहीं.”

“तेवढें माझे भाम्य कोठें आहे ? माझ्या भाम्यांत काय त्रिहिलें आहे तें त्यापूर्वीच होऊन जाईल !” आयशा म्हणाली.

[पुढील मोठ पुढील अंकी]

भागीदार

विकसकांनीं आपला इष्ट सोळा नाही.

तो पुन्हां शाहाजबळ गेला. त्याबरोबर मेल काढून घेतलें व कमळानाच्या विशेषें चालू लागला. तेव्हां पेनांस बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा, तुला या अपराधी इतका फट सहन करीत असलेला पाहून मला भैरवाची गोष्ट आठवते. भैरवानें अनेक पुष्कळ फट सहन केलें व शेवटीं बस त्याच्या हातीं येतां येतां विसटून गेलें. त्याची गोष्ट मी तुला सांगतों. ऐक.” असें सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

भैरव एका खेडेगांवांत जन्मला. त्याचा जन्म शाह्यावर कांहीं दिवसांनीं त्याचे वडील मारले. तरी त्या कुटुंबाची आर्थिक स्थिति वाईट नव्हती. विद्याभ्यास संपल्यावर व वयात आल्यावर भैरवने विचार केला कीं कोठें तरी घेष्ट्या गांवीं जाऊन रहावें व

वेताळाच्या गोष्टी

धांदेंमं भांडवल कावून व्यापारवंदा करावा. असा विचार करून तो पेटेच्या गांबी निघाला. स्वर्चासाठी बोडे पैसे त्याने बराचर घेतले.

काही अंतर चालून गेल्यावर भैरवला एका गांबाबाहेर एक करण प्रसंग उघायला मिळाला. एक तरुण युवक एका स्त्रीच्या घेताजवळ बसून रडत होता. भैरवने जवळ जाऊन त्याला विचारले—
“कायरे दाबा! कोण तू आणि ही बाई कोण? या निर्जन स्थानी तुम्ही कसे काय आलांत?”

“मी एक फुटक्या नशिवाचा आहे. ही माझी बायको. माझे बहीण एक मोठे दर्याबंदी व्यापारी होते. व्यापारासाठी तीन जहाजे भरून जात असतां ते आणि माझासह जहाजे समुद्रांत बुडून गेली. माझ्या बायबाला उरलें तें फक्त कर्ज बरदार सर्व, विकलें तरी कर्ज फिटणार नाही. जपमान सहन करून आपल्या गांबात राहण्यापेक्षा परगांनीं अज्ञातवास करचें बरें असा विचार करून आम्ही दोघं निघालो होतो. काळ रात्री माझी बायको धारली. गांबाच्यासमोर हात पसरणें बरोबर वाटलें नाही म्हणून स्वतः बायकोचें भेत लाचानर घेऊन गांबाबाहेर आलो. या भेताचा वहनसंस्कार करण्या-पुर्से पैसेदेखील माझ्याजवळ नाहीत.” असे सांगून तो तरुण युवक आपली आस्त मोठ्याने रडू लागला.

“तू उगीच दुःखी होऊ नकोस. मी गांबांत जाऊन कियेलस जरूर ती सर्व तयारी करून घेतो.” भैरव त्याला म्हणाला.

“माफ करा! तुमचे दाब स्वीकारणे मला शक्य नाही. मी कर्ज घेणार नाही. येथेंच जीव देणार आहे. कोल्ही कुत्री लाऊन टाकलीक आम्हाला. तुम्ही आपल्या

वाटेनें जावें अशी माझी विनंति आहे.” तो तरुण म्हणाला.

भैरव म्हणाला—“मी तुला दानहि करीत नाहीं नि कर्ज पण देत नाहीं. मी व्यापार करण्यासाठी निघालो आहे. माझ्याजवळ बोडे पैसे आहेत. तुझ्यासाठी मी सर्व करायला तयार आहे. स्वाबदळ लूं एक भागीदार म्हणून व्यापारांत मदतीला ये. जो कायदा होईक तो आपण वांटून घेऊं.

“अहो बण, मी तुमचे पैसे घेऊन बायकोचा वहन संस्कार आटोपला तर व्यापार करण्यासाठी भांडवल कोठून उरणार! माझ्याजवळ एक फुटकी कबडी देखील नाही.” तो तरुण युवक म्हणाला.

“माझ्याजवळ माझ्या भाईने दिलेले दागिने आहेत. नवशिवलास कमी पैशांत व्यापार करता करायलाचें हें बरें कळणार! परंतु तुला व्यापाराचें ज्ञान आहे. दुसरे ज्ञान व माझे हे बोडेसे पैसे ही दोघांची मागी झाली की नाही?” भैरवने त्याला विचारलें.

तो तरुण युवक तेव्हां कोठें निरुत्तर झाला व स्थाने, भैरवने दिलेले पैसे घेऊन आपल्या मृत पत्नीचा वहनसंस्कार आटोपला त्या तरुणाचें नांव कुमारगुप्त होतें.

वहनसंस्कार आटोपला तोपर्यंत चांगला काळोस पडला होता. भैरव आणि कुमारगुप्त दोघांनीं शमशानाजवळच्या तलावांत आंघोळ केली व तलावाच्या काठीच दोघे पडून राहाले. पहाटे भैरवला एक स्वप्न पडलें. त्याला स्वप्नात एक तरुण स्त्री दिसली. ती त्याला म्हणाली—“तुम्ही माझ्या पतीला पुनर्जन्मच दिला आहे. त्या उपकाराची फेड म्हणून मी एक गुपित तुम्हांला सांगतें. माझ्या चितेचें भस्म आपल्यांच्या डोक्याला लावल्यास त्यांना छान दिसू लागेल.” एवढें सांगून ती तरुण स्त्री अदृश्य झाली.

त्याला दिस् लागलं. एकदम उजेड सहन न शकल्यामुळे तो होठे बारीक करून ओरडला—
“अरे मला दिस् लागलं !”

ती बातमी गांवभर पसरली. गांवभरचे आंघळे व ज्यांच्या ज्यांच्या कानावर ती बातमी गेली ते सर्व जडळपामचे आंघळे आले. भैरवने सर्वांची चिकित्सा केली व सर्पांना छान दिस् लागले. राजाच्या कानावर ती गोष्ट पोचली राजाचे होठे काही दिवसांपूर्वीच एकाग्र्यी गेले होते. थिथ्थेक वेद्यानी आंघवपाणी केले होते. पण काही उपयोग झाला नाही. धर्मशास्त्रेन कोणीतरी पाहणे आला आहे व तो नेत्र चिकित्सा करतो हे ऐकून राजाने आपल्या प्रधानांनास भैरवला बोलावून आणण्यास पाठविले. कुमारगुप्तला धर्मशास्त्रेनच रहा, मी लवकर पग्न येतो असे सांगून भैरव राजवाड्यात गेला.

राजवेद्यांनी भैरवला अनेक प्रश्न केले. तू कोणाकडे नेत्रविद्या शिकल्यास ! तू होळ्यांना बोळनोस त्या भग्नांत कोण कोणती द्रव्ये आहेत ? बगैरे. “मी नेत्रवेद्यक शिकला नाही. हे भग्ग करणाची रीत मला कोणी शिकविली नाही. व कोणाकडे तें भिल्ले पण शक्य नाही. माझ्याजवळ देखील

ते ज्ञात नाही. तें आहे तोंपर्यंतच त्याचा उपयोग मी करू शकणार.” भैरवने स्पष्ट करून सांगितलं. नंतर त्याने राजाच्या होळ्यांना तें भग्ग चोळले. स्वाबरोबर राजाला छान दिस् लागले.

नंतर भैरव राजाला म्हणाला—“महाराज ! मला आतां निराप दावा.”

“मी तुझ्या उपकारांनी अल्प का होईना फंड केव्हाशिवाय निरोप देऊं म्हणतोस ! माझे होठे गेले तेव्हापासून मी मनांत ठगविले होते कीं जो कोणी ओवघपाणी करून माझे होठे बरे करील त्याच्याशी मी

आपल्या मुलीचे लग्न करून देऊन त्याला आपले अर्धे राज्य देईन. त्याप्रमाणें तुला.. ”

“माफ करा महाराज ! मी या उपकाराबद्दल प्रत्युपकाराची अपेक्षा ठेवली नव्हती.” असे नम्रपणें सांगून भैरव धर्मशास्त्रेपरत आला. नंतर कुमारगुप्त बरोबर आणखी एका गांवीं निघून गेला. तेथे त्याने आपल्या आईचे वागिते विकून टाकले व दोघांनी मिळून व्यापार सुरू केला. कुमारगुप्ताच्या प्रदूर्तने व्यापारांत पुष्कळ फायदा झाला. काही दिवसांनी गांवांतल्या श्रीमंत व्यापाऱ्यांत दोघांची गणना होऊं लागली.

तेव्हाच भैरवची होप सोडली. कुमारगुप्ताच्या धावकोच्या शब्दाचा प्रतिक्रिया असून त्याला ऐकू येत होना. काही असो, पाहू तर या, असा विचार करून भैरवने कुमारगुप्त आगा हाण्याच्या आधी चिनेतली थोडी राख आणण्याचे ठरविले

उजाडल्यावर दोघे मित्र निघाले व दुपारच्या सुमारास एका गांवीं धर्मशास्त्रेन उतरले. धर्मशास्त्रेच्या ओमरीतच त्यांना एक आंघळा भिकारी बसलेला दिसला. भैरवने आपल्या हाठोळ्यांतून थोडी राख काढून त्या आंघळ्याच्या होळ्यांना चोळली. लगेच

येधवर गोष्ट सांगून वेताळानें विक्रमार्काळा विचारलें “राजा ! मला एका गोष्टीचा संदेह आहे. मीरवनें राजाच्या विनंतीला मान देऊन राजकन्येशी लग्न करून अर्धें राज्य कां घेतलें नाहीं ? राज्य म्हणजे कांहीं भयंकर वस्तू आहे म्हणून ? निदान व्यापाराला भांडवल म्हणून त्यानें राजाकडे थोडें घन कां नाहीं मागून घेतले ? या मभांची उत्तरे माहीत असून तूं बिली नाहींस तर त्याचा परिणाम तुला माहीत आहेच. तुझ्या डोक्याची संभर ठकलें होऊन तुझ्याच पायावर कोळू लागतील.”

त्यावर विक्रमार्क म्हणाला- “मीरव व कुमारगुप्त दोघे भागीदार झाले होते. जो लाभ होईल तो दोघांनीं वांटून घ्यायचें ठरलें होतें. चितेंतलें भस्मदेखील दोघांचें मिळूनच भाडवळ होतें. एकत्रा मीरवची

मालकी त्याच्यावर नव्हती. त्याचा उपयोग करून मीरवनें राजाला दृष्टिकाम करून दिला होता. त्याचा मोनवला म्हणून मिळलेली राजकन्या दोघांची बायको कशी होणार ? अशा परिस्थितीत राजाकडून कांहीं मागून घेणें तरी त्याला कसें शोभणार ! अभिमान म्हणून कांहीं असलोच कीं नाहीं ? राजकन्येपेक्षा, अर्ध्या राज्यापेक्षा दोघांची भागीदारी त्याला वास्त किमतीची व स्वाभिमानाची वाटली. परोपकार झाला तरी तो राजानें केलेला परोपकार होता. त्यांस त्याची मान सार्कीच झाली असली. पण उपकार करून पत्युपकाराची फिकीर न करण्यांतच त्याचा मान होता.”

अशा तऱ्हेनें राजाचें मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासाह अदृश्य झाला व झाडाळ जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

स्वप्नांतलें सत्य

एका गावीं किलिंदक नांवाचा एक मनुष्य रहात असे. त्याच्या बायकोचे, तिच्या म्हावाला साजेसेच नांव कर्कशा असें होतें तिला सोनें जमा करण्याची फार हाव. बायकोच्या वासांमुळे त्याला वाटूं लागलें की गळ्याला फांस लावून मोकळे व्हावे. शेवटीं एक दोरी घेऊन तो एका जंगळांत एका निर्जन स्थानीं गेला. एका झाडाला दोरीचे एक टोंक बांधून दुसऱ्या टोंकाचा फांस त्यानें आपल्या गळ्यांत घातला.

पण त्याला मरण आलें नाहीं. कारण झाडाची फांदी तुटून गेली. आज्ञेची एक विचित्र गोष्ट घडली. फांदी तुटल्यानरोबर झाडावरून एक यक्ष किलिंदकच्या समोर येऊन उभा राहला व त्यानें फांस लावून घेण्याचें कारण विचारलें. कारण कळल्यावर

यक्ष म्हणाला-“हें पहा, तुझे कष्ट दूर जावे म्हणून मी तुला मंत्रबलेच्या बिया देतो. रोज शोपण्यापूर्वीं तूं एक बी खाऊन टाक तुला त्याचा महिमा सकाळीं कळेल. तुला सोनें मिळेल.” असें सांगून यक्षानें किलिंदकाच्या हातांत तीन बिया दिल्या व अदृश्य झाला.

किलिंदक बरी गेला व शोपतांना त्यानें एक बी खाडी. लगेच त्याला गाढ शोष लागली. शोप लागतांच त्याला एक अपूर्व स्वप्न पडलें. स्वप्नांत तो घराबाहेर पडला व चालत त्यानें पूर्वीं कधीं न पाहिलेल्या मंदे-शांत एका गुहेत येऊन पोचला. एक सांखळी हातांत घेऊन कोणीतरी अप्सरा कोण्याची तरी वाट पहात असल्यासारखी त्याला दिसली. त्या सांखळींत एकच एक सोन्याचें कमळ होतें. तें पाहूनच डोळे

दिपून जात. त्या कमळाकडे किलिंदकाला रक लावून पहात असलेला पाहून त्या स्त्रीने स्मित करून ते कमळ सोडून त्याच्या हातांत दिले आणि म्हणाली—“मार्गे पाहाल्या-
शिवाय धरी निघून जा.”

सकाळी होय मोडली तेव्हा ते सोन्याचे कमळ हातांत असलेले पाहून त्याका स्वप्न सारें असल्याचे पडले. त्याने ते सोन्याचे कमळ धावकोळा दिले व ते त्याका कडे मिळावे हे इश्टीत सांगितले.

नवऱ्याची बालाणणी करण्याचे तर वारं उकट ती त्याका रागावून म्हणाली—

“तुं तरी नशिवाचा फुटकाच. समोर इतकी कमळें असतां त्यांतलें एकच एक कमळ घेऊन तूं आकास व तेवल्यावर उड्या मारतो आहेस होय !”

दुसऱ्या दिवशीं झोपण्यापूर्वी किलिंदक जागली एक बी लाऊन झोपला. लगेच त्याका लान झोप जागली. त्या रात्री पण त्याका तसेच स्वप्न पडले. तीच सांखळी व तीच अप्सरा त्याका दिसली. ना लेपेसपण त्या अप्सरेने त्याच्या हातांत एकच एक कमळ दिले आणि त्याका करत जायला सांगितले.

पुन्हां नवऱ्याने एकच एक सोन्याचे कमळ आणून दिलेले पाहून कर्कशाच्या लळप्पायाची आग मस्तकाला जाऊन मिडली. शेजारयाजारच्या लोकांसमक्ष तिने त्याच्यावर पोटावर तोंडसुस घेतले. लोकांची गर्दी जमा झाली. राजाच्या कानावर पण ती गोष्ट गेली. राजाने दोघां नवरा-बायकोला रम्यवर असा ओरडा करून शांतिभंग का केला म्हणून जाब विचारला.

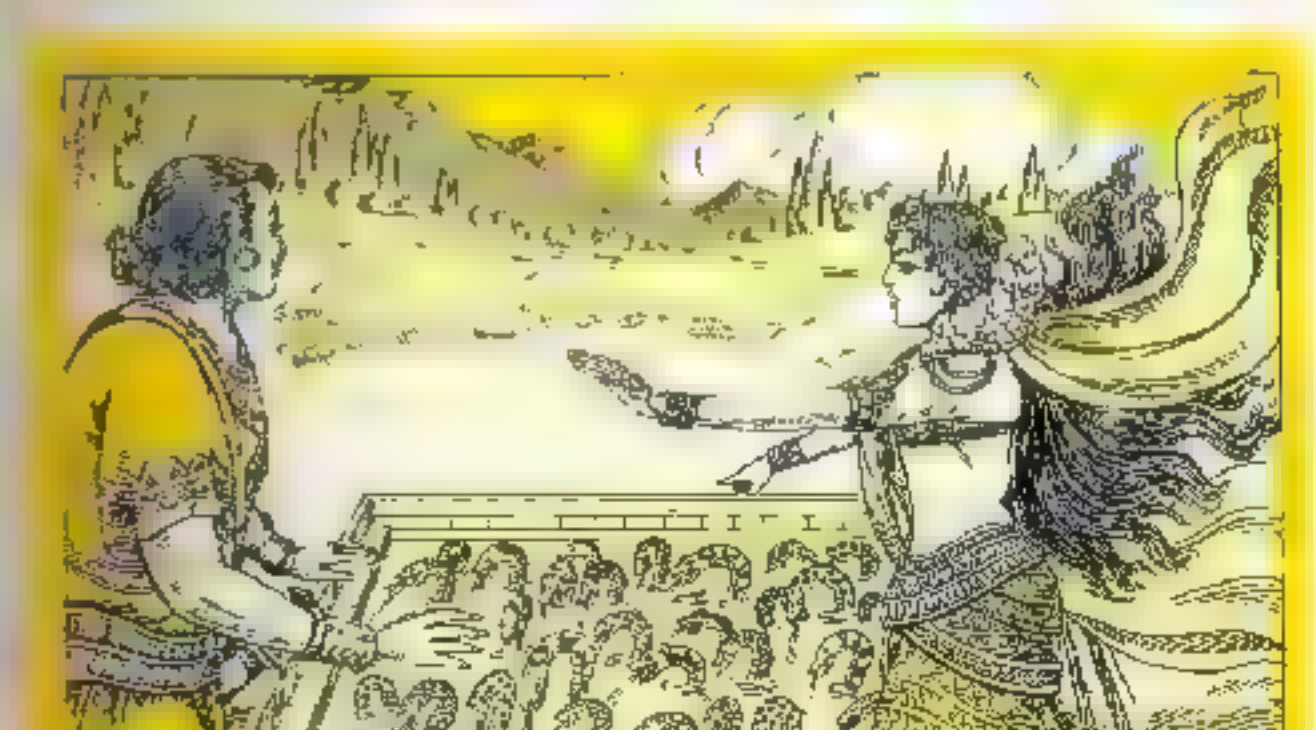
किलिंदकने घडलेले वृत्त जसेच्या तसेच सांगून टाकले. राजाचा विधासा बसेना. म्हणून त्याने दोघां नवराबायकोला राज-

बाळ्यांतच रात्रभर राहायला सांगितले. रात्री राजाने स्वतः किलिंदकाकडून ती बी मागून घेतली आणि लाऊन होपला.

राजादेखील स्वप्नात त्या अप्सरेकडे गेला. परंतु त्याची दृष्टि त्या अप्सरेवरच खिळून राहाली. तिला भरून आपल्या राजा धरी निघाला.

ती स्त्री हात सोडवून दूर पळून गेली व राजाला म्हणाली—“राजा ! मी स्वतंत्र स्त्री नाही. एकदां सांखळीकडे पहा तर !”

राजाने ती सांखळी पाहिली. ती रक्ताने माखलेली होती. त्या सांखळीत

राजाला कमळा ऐवजीं सर्पफण दिसले. सर्व दृश्य भयंकर होते.

ती स्त्री म्हणाली - "राजा ! मी राज्य-लक्ष्मी आहे. माझ्याकडे म वळतां फक्त या सांखळीवरच ज्याची भजर पडते त्याला सर्प फणांच्या जागीं एकेक सोन्याचे कमळ दिसतें. हा फणवाला एक राक्षस सर्प आहे. तो मला येथून हाडू देणार नाही. माझ्या अंगाला कोणी हात लावला तर दोघांचा जीव झोक्यांत पडेल." असें ती स्त्री म्हणाल्याबरोबर राजानें तळवार उपसली.

"राजा ! अशी घाई करूं नकोस. झाला कोणाच्याहि हातानें, कोणत्याहि शस्त्रानें मरण येणें सत्य नाही. त्याला एकाच उपायानें मरण येईल. माझ्यावर ज्याचें स्वरें खुरें मेम आहे त्याच्या हृदयाचें रक्त याच्या डोक्यावर शिंपडलें तर याला तत्काळ मरण येईल." ती म्हणाली.

"तमें असेल तर तूं माझ्या हृदयाचें रक्त साच्या डोक्यावर शिंपड." अमें सांगून राजानें स्वतःच्या हृदयांत तळवार खुपसून घेतली व नेमुद्ध होऊन पडला

राजाला सकाळीं शुद्ध आली तेव्हां वहाटेचा नगारा व मंगळवाचें वाजत होती. त्यानें डोळे उघडून पाहिलें तेव्हां तो आपल्या शयनगृहांत असल्याचें व राज्यलक्ष्मी त्याला बारा बालीत असल्याचें त्याला दिसलें. त्याच्या गाठीच्या चारी बाजूला सोन्याची कमळे चकाकत होनीं.

"हे सर्व स्वप्न आहे कीं मत्स्य झडलेली गोष्ट !" चकित होऊन राजानें विचारलें.

"स्वप्न नरें ठरलें !" राज्यलक्ष्मी म्हणाली. त्यानंतर राजा राज्यलक्ष्मीला आपली पडराणी करून घेऊन राज्य करूं लागला.

कर्कशानें आपला वडू व मूर्खपणा सोडून दिला व आपल्या नवभ्याबरोबर त्याच्या मत्स्यमार्जे लागूं लागली.

पोपट्याला ज्योतिषी

एका गांवीं दगडू नांवाचा एक गरीब शेतकरी रहात असे. त्याला सर्व बाबळट व मूर्ख म्हणत. म्हणूनपणीं आई मडीळ त्याला मूर्ख, गाढव, बगैरे बगैरे अन्वर्णांनीं शिन्वा देत. कम झाल्यावर त्याला बायकोच्या शिन्वा ऐकाच्या क्षणात. सर्वांचे शिन्वाक्षाय ऐकून ऐकून त्याला आपल्या बराचा व जीविताचा बीट आला आणि एके दिवशी तो घर सोडून जायचें ठरवून निघाला.

गांवाबाहेर एका शाळावालीं त्याला पोपट्याला ज्योतिषी दिसला. त्या ज्योतिष्याकडे एक पोपट होता. ज्योतिषी समोर एक बरा अथळून त्यावर काहीं चिटुद्या ठेवून देई. येव्हारे जाणारे त्याला बोन आणि देऊन आपलें भविष्य विचारीत. ज्योतिष्यानें पिजरा उघडल्याबरोबर पोपट बाहेर येऊन

एक चिट्टी उचलून ज्योतिष्याला देई. ती चिट्टी बाचून तो ज्योतिषी बाम्बवी. दगडूनें पण आपलें भविष्य विचारून घ्यायचें ठरविलें. त्यानें ज्योतिष्याला बोन आणि दिले व भविष्य विचारलें ज्योतिष्यानें पिजरा उघडल्याबरोबर पोपटानें एक चिट्टी उचलून दिली. ज्योतिष्यानें भविष्य बाचून सांगितलें तें असें—“देवाची कृपा दृष्टि तुझ्यावर झाली आहे. आज पासून तुझे भान्य पाळटलें आहे. म्हणूनच तुला हें भविष्य ऐकण्याची बुद्धि झाली.”

पण त्याला हें कळेना कीं मातय पाळटलें आहे म्हणजे काय ! त्यानें त्या ज्योतिष्याला विचारलें.

“तूं काय वाटेल तें कर. तुला कोणी आडवा येणार नाही. कोणाचें सांड फोड.

कंवर मोड, जाहीनर भेंडी धरून ओढ, तुझे काही पुकसान होणार नाही, कामच होईल. एवढेच कशाळा, तुझ्या पायाजवळ भरलेली घागर धाली व तू कायनें दूर फेंकलीस तरी तुला फायदाच होईल. पोपटाने वर्तलेले भविष्य खोटे ठरणार नाही.”

त्या सर्व गोष्टी दगडूच्या डोक्यांत जणांच्या तशाच उतरल्या. तो पुढे निघाला त्याला समोर एक तलाव दिसला. तो तलावाच्या काठी जाऊन उभा राहला. त्याला समोर एक म्हातारा कण्ट असलेला व त्याच्या जवळ त्याचा तरुण मुलगा उभा

असलेला दिसला. दगडूने मागचापुढचा काही एक विचार केला नाही व त्या म्हाताऱ्याच्या तोंडावर जोराने एक नुका मारला. म्हाताऱ्याने दोन वात पहले व तोंड रक्तबाल झाले. ते पाहून मुलगा इतका राग आला की दगडूला बडवून काढण्यासाठी तो बाळा वर कळं लागला. परंतु म्हातारा ओरडला—“अरे, बाब! तो कोणीतरी देव पुरूष आहे. मासे दोन दात दुस्सत होते. त्याने ते पाहले व महा जातां मला कामे वरें वाटतें आह्मे तें.”

मुलगा चकित होऊन बापाकडे व दगडूकडे पाहू लागला. बाप त्याला म्हणाला—“याच्या रूपाने मला देव पावला वध. हे वे बाबा!” असे म्हणून त्याने दगडूला दोन रुपये काढून दिले.

दगडूचा पोपटगाम्याच्या ज्योतिषावर पूर्ण विश्वास बसला. तो पुढे निघाला. थोड्यावेळाने त्याला समोर एक मनुष्य कंवर धरून ओगवा उभा असलेला दिसला. त्याचे तोंड बाजूला कळले हातें. मान उचकली होती की आणखी काही झाले होते, नकळे. दगडूने पाठीमागून घांकत जाऊन त्या विचाराच्या कंवरकर जोराने

लव मारली तो ‘ओम’ ‘ओम’ करून मोठ्याने किंचाळला व “कोण रे दुष्टा तू?” असे म्हणत मार्गे वळून पाहू लागला. त्याची उम्र मुद्रा पाहून दगडूची वाचाच बसली. सरी तो म्हणाला—“भाय पालटले म्हणतात, वाला।” आश्चर्य म्हणजे त्या गृहस्थाच्या तोंडावरचा राग पार उतरक्यासारखा दिसला. त्याची मान सगळ झालेली होती. म्हणाला—“कोण रे बाबा तू? देवानेच पाठविले तुला. या कंवरचे दुस्सने म्हणजे घमयातनेहून भयकर होतें वध. एका क्षणार्धांत माझे दुस्सने वरें केलेस.

केलेल्या उपकाराची अल्प फेड म्हणून हे दहा रुपये तूं ठेवून घे.” असे सांगून त्याने दहा रुपये काढून दिले

आतां मात्र दगडूचा पूर्ण विश्वास बसला त्या ज्योतिष्यावर. तो दुप्पट उत्साहाने पुढे निघाला. एका थरी लग्नाची तयारी त्याला दिसली. मांडवांत बाजंत्री बाजत होती. सनई बाजवणाऱ्याची छांभ शेंडी हाकत होती. ती पाहून दगडूने सटकन ती धरली व त्या सनईगाम्याला धरून बाहेर ओढू लागला. डोक, तासे, झांज बाजणारे होतेच. ते सनई बाजवणाऱ्या रक्षणासाठी

दगडूवर धांवले. त्याच क्षणी ते बसले होते तो मांडव खाळी कोसळला.

धांवा धांव सुरू झाली. घडलेली गोष्ट ऐकून सर्व दगडूकडे पाहून म्हणू लागले, "कोणी तरी महात्मा असावा हा. मांडव कोसळण्याच्या आधी सर्व बाहेर पडले म्हणून धांवले." कम धरण्या लोकांनी दगडूला धीस रुपये दिले कम आणि संपेपर्यंत रहावे अशी विनंति केली.

रुमाच्या वेळी 'नागवल्ली' म्हणून एक संस्कार असतो. त्या संस्कारासाठी सरबत तयार करून चांदीच्या घागरी मादवात

आणून ठेवण्यांत आल्या होत्या. घागरीला लाव मार असे ज्योतिष्याने सांगितले होते. ती गोष्ट दगडूला वाठवली. त्याने उठून एका चांदीच्या घागरीला लाव मारली. घागर गणगळन गेनी व मादवभर सरबताचे पाणी पसरले. लोकांना दगडूचा भयंकर राग आला. कांही तरुण मंडळी म्हणाली— "अहो, पाहतां काय ! भजे मारून बाहेर काढा लेकाका !"

"अहो भाव्य पाळटले आहे. विसरू नका !" असे दगडू मोठ्याने ओरडला.

इतक्यांत एक अंध ओरडला— "अहो ! सांप आहे, सांप !" त्याने घागर सारखी करण्याचा प्रयत्न करीत असता घागरीतला सांप पाहिला तो मेलेला होता. सरबतात कसा पडला, देव जाणो.

सर्व नकित होऊन दगडूकडे पाहू लागले. तो आला बसता तर आज कम धरण्या सर्वांना मरण जाले असते. म्हान बोर सर्वांनी दगडूला नमस्कार केला. वरपक्ष व बधूपक्ष दोन्ही धरण्या लोकांनी दगडूला पोतर जोडी व उपरजे देऊन वर सुवर्ण दक्षिणा दिली. नंतर त्याच्या बायकोसाठी देवी पार्वतीला म्हणून एक पैठणी दिली व

दगडू 'नको नको' म्हणून सांगत असूनहि त्याला येण्यांत बसवून निरोप दिला.

नवरा एकाचा राजासारखा घरी परत येत असलेला पाहून दगडूच्या बायकोला आश्चर्य बाटले. तिच्यासाठी नवऱ्याने आणलेली पैठणी, जरी कांठी लुगडी व सोन्याच्या पुतळ्या पाहून तिने नकित होऊन नवऱ्याला विचारले— "काय हो हे सर्व तुम्हाला कोठे व कसे काय मिळाले !"

दगडूने घडलेला सर्व वृत्तांत सांगितला व म्हणाला— "त्या कम धरण्या लोकांनी

येण्यात बसवून घरीच बळजबरीने पाठविले म्हणून मी जालो. नाहोतर माझी या घरी यायची मुळीच इच्छा नव्हती. कारण मी आणखी किती तांहे फोडली असती, किती कांच्या कंबरा मोडल्या असत्या, कितीकांना त्यांच्या शेज्या धरून ओढले असते व कित्येक मरलेल्या घागरी लाव मारून उलटून टाकल्या असत्या."

नवऱ्याचे भाव्य पाळटले असले तरी अकलेत कांही विशेष करक पडला नाही, एवढे त्याच्या बायकोला कळले. म्हणाली "घरी स्वस्थ घडून राहिलांत म्हणजे पुरे !"

परंतु दगडूचा पोपटवाच्याच्या ज्योतिषावरचा विश्वास तिळमात्र कमी झाला नाही. म्हणून तो बायकोला सांगितल्याशिवाय घरावाहेर पडला. काळोख पडून लागण्याच्या सुमारास एका गांवी येऊन पोचला. तो ज्या धर्मशाळेत उतरला होता त्या धर्मशाळेत एका साधूचे प्रवचन चालू होते. खूप गर्दी होती. दगडूने मूठ पिळबटून साधूच्या तोंडांत एक मुक्ता मारली. सर्व तोंड रक्त वंधाळ झाले. लोकांनी दगडूला धरून खूप घडबडले. त्याची चांगडी लोळू लागली तेव्हा कोठे त्याच्या मनाचे समाधान झाले. “भाग्य पालटले आहे हो.” असे दगडू कितीदां ओरडला तरी त्याचे मारणे थांबले नाही.

“अहो तो कोणी वेडा दिसतो आहे. त्याला कशाला मरतां ? सोडा बिचाऱ्याला.”

असे साधू आपल्या भक्ताना सांगू लागला. नाहिलेतर दगडूला बांरविले नसतं तर त्या दिवशी त्याला इहलोकाची यात्रा संपवून परलोकीं प्रयाण करावं लागलं असतं.

ज्योतिषावर त्याचा होता नव्हता तो सर्व विश्वास उडाला व दगडू रडत कुथत कसाबसा घरी परत आला. घरी आल्यावर त्याने घडलेले सर्व वृत्त आपल्या बायकोला सांगितले

“मी जाऊं नका म्हणून किती सांगितले. पण तुम्ही ऐकाल तर ना ! भाग्य कसे तरी आपो आप पालटतं कोणी सांगून पाळतं का ! नशिबी आले त्यावर समाधान मानून रहावं लागतं.” बायकोने दगडूला सद्बुपदेश केला. तेव्हापासून दगडू त्याची बायको सांगेल तसेच बागू लागला पुढे शोध सुखी झाली.

समुद्रराणीचे गुलाम

[२]

दुसऱ्या दिवशी राजकुमार वनराणीकडे जायला निघाला तेव्हा त्याची प्रेमिका आली. तो तिला आनंदाने त्याच्या कमाची शुभवार्ता सांगण्यासाठी उत्सुक होता. म्हणाला—“आपल्या लग्नाने समुद्रराणीने परवानगी दिली आहे व त्यासाठी आवश्यक त्या सर्व वस्तु वनराणीकडून आणायला सांगितल्या आहेत.”

“म्हणूनच धाईधाईने तुला सावध करून ठेवण्यासाठी मी यावत इकडे आले आहे. ती वनराणी या समुद्रराणीच्या घोषट दुष्ट आहे. तिच्या हातांतून तू जिवंत परत आलास म्हणजे स्वतःला मायशाली समज मी सांगतं तें सर्व लक्षपूर्वक ऐकून घे. मी सांगितलेल्या गोष्टीपैकी कोणतीहि गोष्ट

विसरलास तर आपली परम्परांची ही शोबटचीच भेट हें विसरू नकोस. मी तुला दोन चाकू, दोन कुन्हाडी आणि दोन पाव रोट्या देते. वनराणीकडे जाण्याच्या वाटेवर त्या वस्तूंची गरज असलेले जे कोणी तुला भेटतील त्यांना तू त्या वस्तू देऊन टाक. वनराणीकडे पोचल्यावर तू काय काय गोष्टी लक्षांत ठेवायला हव्या त्या पण सांगून ठेवते. ही उशी देते आहे, ती वनराणीने पाठलेल्या सापाला दे. तो साप वनराणीच्या घरात ओसरीत जमिनीवर बेटोळे करून पडून असतो. त्याच ओसरीत निरनिराळ्या रंगाच्या खुर्च्या तुला दिसतील. त्या सर्व बोक्याच्या खुर्च्या आहेत. ताबड्या खुर्चीवर बसलास तर एकदम मी जळू लागेल व क्षणार्धात

तुझ्या सर्व अगानी राखरांगीळी होऊन जाईल. पाहण्या खुर्चीवर बसलास तर एकदम पाण्याचा लोंढा येऊन तू त्यांत बुडून जाशील. निवड्या खुर्चीवर बसलास तर तुझ्या सर्व रक्तवाहिन्या फुगून जातील व तुला तत्काळ मरण येईल. पिबळ्या खुर्चीवर बसलास तर एकदम पित्त चांदल व तू मरून जाशील त्याच ओसरतीत एका कोपऱ्यात एक काळी खुर्ची ठेवलेली आहे. त्या खुर्चीवर तू बसायला हरकत नाही. आणखी एक गोष्ट सांगून ठेवते. बनराणीने कांही जरी खायला दिले तर तू चुकून देखील ते खाऊ

नकास. मी सांगितलेल्या सर्व गोष्टी नीट लक्षांत ठेव." त्याची प्रेमिका म्हणाली.

“तू सांगितलेल्या सर्व गोष्टी लक्षांत राहाणे कठीण आहे. पण प्रयत्न करीन.” असे सांगून राजकुमार बनराणीकडे निघाला. तो समुद्राच्या काठाकाठाने कांही अंतर चालून पुढे एका जंगलाने निघाला. जंगलाने त्याला दोघे जण मोडक्या चाकूने काकूड ताशीत बमलेले भेटले. त्यांना त्याने ते चाकू चांगले उपयोगी पडतील असा विचार करून प्रत्येकाला एकेक चाकू राजकुमाराने सांगितल्याप्रमाणे देऊन टाकला. चाकू मिळाला म्हणून त्यांना पण परमानंद वाटला.

आणखी पुढे गेल्यावर त्याला दोघे जण एक मोठे झाड तोडण्याच्या प्रयत्नांत दिसले. त्यांना कुन्हाडीचा उपयोग होईल असा विचार करून त्याने त्या दोन्ही कुन्हाडी त्यांना देऊन टाकल्या. त्यांच्या शोधट कुन्हाडीपेक्षा राजकुमाराने दिलेल्या कुन्हाडीची झाड चांगले कापले जाऊ असल्याचे पाहून त्यांना आनंद झाला.

आणखी थोडे पुढे गेल्यावर एक लांडगा व अस्वल त्याच्या अगावर घांवून आले त्याने एका रोटीचे दोन तुकडे

करून एकेक प्रत्येकासमोर टाकला. तोंडांत तुकडे धरून लांडगा व अस्वल परतले व आपापल्या जागेवर जाऊन खात बसले त्यानंतर तो बनराणीच्या घरांत निर्भयपणे शिरला.

आत एका सिंहासनावर बनराणी बसलेली होती त्याला येण्याचे कारण विचारून घेऊन ती म्हणाली—“म्हज्या पाझ्या भाकऱ्या बहिणीने तुला पळविले आहे तर? दुसऱ्या आळा आठेस, बस घटकामर जारामाने.” असे सांगून तिने त्या गंगीत खुर्च्याकडे बोट दाखविले. तो त्यापेकी एकाहि खुर्चीवर बसला नाही व कोपऱ्यात ठेवलेल्या काळ्या खुर्चीवर आऊन बसला.

ते पाहून बनराणीचे तोंड उतरले. तरी स्वतःला भावून न घेता म्हणाली “तुला खायला थोडे आणून देते खाऊन पाणी पी.” असे सांगून ती आत गेली. मध्ये थोडा वेळ मिळाला तेवढ्यात तो सांप वेढोळे करून कोठे बसला आहे हे पाहून तो त्याच्याजवळ गेला. साप आपला फण वर करून रुक्तांग सोडू लागला राजकुमाराने सापापुढे खी ठेवून दिली. लगेच साप खीवर होके देऊन खोपी गेला.

तेवढ्यात बनराणी एका ताटलीत लावू घेऊन आली व तो त्याच्यासमोर ठेवीत म्हणाली—“सा साधकाश! तुझे खाऊन होईपर्यंत तुझ्याबरोबर मी कांही पाठवायचे आहे मी तयार करते.” असे सांगून निघाली. ज्ञानां ज्ञानां म्हणाली—“नागा, ए नागा! या बाहुण्याची काळजी घे बरे का !”

ती आत गेल्यावर राजकुमाराने लावू उचलून लिखांत ठेवून दिला. कांही वेळाने बनराणी परतली. एका गाठोळ्यात लश्करा आवश्यक त्या सर्व वस्तू ती घेऊन आली होती. आल्याबरोबर सांपाला

हाक मारून तिने विचारलें—“नागा ! पातुण्यांना कोणत्याहि प्रकारचा प्रास झाला नाही ना !”

एव सांपानें उत्तर दिलें नाहीं. ती उसीवर झोंकें टेंकून झोपलेला होता, तें पाहून तिच्या बाईट वाटलें. परंतु ताटली रिकामी पाहून तिचा चेहरा थोडासा खुलला.

म्हणाली—“लाहू आवडला का ! हे पहा, तुझ्या ल्हाला लागणारें समान ! ये वर का आता !” असें सांगून तिने त्याला निरोप दिला.

त्याने घराबाहेर पाऊल टाकलें असेल नसेल, धराच्या आचारांत आस्वापरोवर त्याच्या लक्षांतला लाहू कुणें जगला व कुणतां कुणतां झोपल्या एवढा झाला. तो खास असता तर आपली गत काय झाली असती नाहीं कल्पना करूनच त्याच्या अंगावर शहारे उभे राहाले.

तेव्हां कोठें वनगणीला हा गडी हातांतल्या निसटल्या वा गोडीची लावी झाली असावी. म्हणून ती ओरडून म्हणाली—“ए लाकूड, ए अम्बला ! पकडा त्याला !”

छांदगा व अम्बक त्याला स्वारला त्याच्या अंगावर बांबले. त्यानें त्याच्याजवळ जी दुसरी रोटी होती. तिचे दोन तुकडे करून दोघांच्या समोर टाकले. दोघे ते तुकडे तोंडांत घेऊन आपल्या जागीं जाऊन बसले व खाऊ लागले. राजकुमार पुढें निघून गेला.

वनराणी पुन्हां ओरडली—“ए लाकूड-तोड्यांनो ! झोपलांत काय !”

लाकूडतोड्यांनीं डोकें वर करून पाहिलें व त्यांना कदाही देणाऱ्याला ओळखून त्यांनीं त्याला पुढें नाक दिले.

वनराणीनें आपली एकदां ओरडून पाहिलें. ज्यांना त्यानें चाकू दिले होते

त्यांना चाकू देणाराला ओळखून त्याला पुढें नाक दिलें.

तो आपल्या मोठ्या बहिणीकडे जाऊन देखील मुक्तरूप परत आलेल्या पाहून समुद्र-राणीला आश्चर्य वाटलें. म्हणाली—“आलास मुक्तरूप परत ! खरंच किती हुशार आहेस रे तूं !”

राजकुमार तिच्या त्या बोलण्यावर फुलून गेला. परंतु राजकुमारी रात्रीं त्याला येऊन भेटली व म्हणाली—“ही राणी म्हणजे सामान्य नव्हे, कैदाशीण आहे कैदाशीण ! म्हणून तिला मुद्दामजवळ खोली विली आपण रात्री नाहींसे झाले नाहीं तर दोघे होती. आपल्या खोलींत जाऊन तिनें.

प्राणाला मुकूं. तूं तबेल्यांत जाऊन एका घोड्यावर सोन्याचें खोगीर आणि एका घोडीवर चांदीचे खोगीर घालून तयार ठेव. रात्रीं समुद्रराणी झोपल्यावर आपण पळून जाऊं जो थोडा वेळ आहे तेवढ्यांत एक दोन कामे उरकून ध्यावी लागतील मला.” राजकुमारी म्हणाली.

ती आपल्या झोपायच्या खोलींत गेली. राणीच्या शयनगृहाशेजारीच होती ती राजकुमारी राणीची मुख्य वासी होती. म्हणून तिला मुद्दामजवळ खोली विली होती. आपल्या खोलींत जाऊन तिनें.

एका फडक्याच्या तीन चिम्या केल्या व प्रत्येकाला गांठी मारून एक राणीच्या पलंगाजवळ, एक खोलीच्या मध्ये व एक दारात ठेवून दिली आणि म्हणाली—
“राणीने हाक मारली तर माझ्याऐवजी तुम्ही उत्तर द्या.”

नंतर राजकुमार घोड्यावर व राजकुमारी घोडीवर बसले व आपापल्या घोड्यांना टांच दिली. घोडे वायुवेगाने धावू लागले.

एक प्रहर रात्र गेल्यावर राणीने हाक मारून विचारले “मुली! झोपली आहेस का ग ?”

“नाही माईसाहेब ! व्यवस्थ गुंडाळते जाई.” एक गांठ म्हणाली. राणी दुसऱ्या कुशीवर बसून पुन्हा झोपली. तासाभरांनी तिची झोप मोडली तेव्हा तिने विचारले—
“मुली ! काय करते आहेस न !”

“केर काढते जाई माईसाहेब !” दुसरी गांठ म्हणाली.

तासाभरांनी राणीने पुन्हा झोप मोडल्यावर विचारले—“हाला का केर काढून ?”

“केव्हाच झाला ! चूल पेटवायला जाते आहे.” तिसरी गांठ म्हणाली.

आणखी तासाभरांनी राणीने विचारले—
“चूल पेटली का ग चांगली !”

पण उत्तर आले नाही.

राणीला संजव आला. उठून राजकुमारीच्या खोलीत जाऊन पाहिले. तिचा गांठी दिसल्या. “अगोवाई ! माझ्याकडून शिकलेल्या मंत्रविषेचा माझ्यावर प्रयोग ! त्या राजकुमाराशी तिचे लग्न मी होऊ देणार नाही.” असे पुटपुटत ती तबेल्मात गेली.

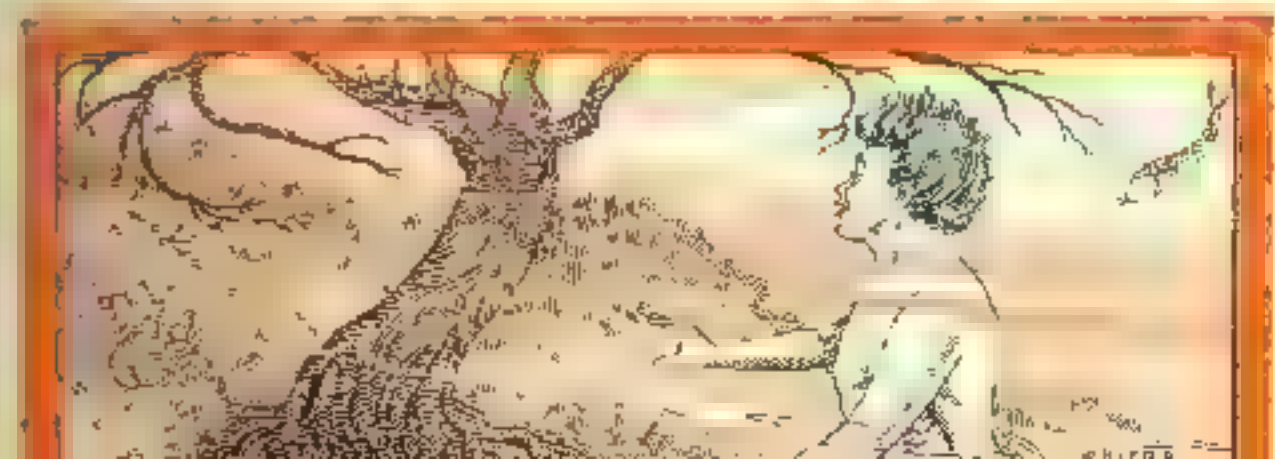
तिच्या वाटत होते तेच झाले. दोन उत्तम घोड्यांची जोडी नाहीशी झालेली दिसली. लगेच घोड्यांचे दाणापाणी करणाऱ्या मुलाला बोलावून म्हणाली—“माझ्या एडक्या-

वर बसून जा आणि वाटेत तुला जो कोणी प्राणी वा मनुष्य दिसेल त्याला धरून घेऊन ये.” राणीचा एडका वायुवेगाने धावत असे. मुलगा त्यावर बसून निघाला

तांपर्यंत राजकुमार व राजकुमारी पुष्कळ दूर निघून गेले होते. परंतु अजून पुष्कळ दूर त्यांना जावयाचे होते. राजकुमारी राजकुमाराला म्हणाली—“तो आवाज ऐकला का, राणीच्या एडक्याचे ओरडजे !” तिने घोड्यांना मंत्र टाकून दोन मुडपे करून टाकले व स्वतःला व राजकुमाराला उंदीर करून घेतले. नोकर जवळ आला व दोन उंदीर पाहून—“उंदीरच वाटने. कसाळा हे !” असे म्हणत परतला व राणीला जाऊन म्हणाला—“राणीसरकार ! अहो दोन मुडपे व दोन उंदीर दिसले. त्यांना धरून घेऊन येऊं का !”

“मूर्खा ! हे विचारायला का तू येश्वर आलास ? दिसेल त्या प्राण्याला घेऊन ये !” राणी म्हणाली.

तो घेऊन पांचव्या तांपर्यंत राजकुमारीने आपल्या दोन्ही घोड्यांना दोन झाडे करून दोघांना दोन चिमण्या करून घेतले. नोकराने दोन चिमण्या पाहिल्या आणि परत जाऊन म्हणाला—“या खेपेस उंदीर नाही, पण चिमण्या दिसल्या. धरून घेऊन येऊं का !” याच्या हातून होणारे काम नाही हे, असं विचार करून राणी स्वतः निघाली. परंतु ती जवळ येण्यापूर्वीच दोघ दूर जमिनीवर पोचली होती. म्हणून तिला हताश होऊन परतच लागले. राजकुमार आपल्या घरी गेला. त्याने आपल्या प्रेमिकेची ओळख आईवडिलांना करून दिली. राजाने त्या दोघांचे शारामाराने लग्न करून दिले.

चाणाक्ष हेर

एकदा चंपापुरीचा राजा व नीलगिरीचा राजा यांचे परस्परांशीं काही कारणाने वैर वाढत गेलें आणि शेवटीं युद्धापर्यंत मजक येऊन पोचली. चंपापुरीच्या राजाला नीलगिरीचा राजा युद्धाची तयारी करीत असल्याचे त्याच्या हेरांनीं सांगितलें. तेव्हां पाहून शत्रूच्या हेरांना आपल्या राष्ट्रांत प्रवेश मिळू नये व शत्रूकडची ह्मणूत बातमी आपल्याला मिळत रहावी यासाठीं त्यानें कांहीं हेर नेमले.

एक हेर मजुराचा वेव करून निघाला तो राजधानीतल्या मुख्य रस्त्यावरून चालत नगराबाहेर वर निघून गेला. योग्य वेळाने त्याची वहाण तुटली. आतां काम करावें वा विचारात तो पडला असतां सुदैवाने त्याला एका झाडाखाली एक चांभार बसलेला

विसला. हेराने आपली तुटलेली वहाण त्याला देत म्हटलें—“कृकर शिबून दे.” चांभार वहाण शिबू लागला तेव्हां वाटेनें जाणारा एक जण चांभाराला पाहून थांबला व विचारू लागला—“काम काय ? कांयाना कुंपण पारतां जाहां वारतें ! पायांना मोक्ष मिळाल्याचें कांहीं कळलें का ?”

“कां कळलें नाही ! तीन महार होऊन गेले, दोन पावानीं तिथेजण सूर्य शोषण करतो ते शोषण करून गेले, तीन वर्षां पूर्वीं मेलेल्याच्या मदतीनें तिघांना जाकून टाकलें.” स्वप्नदां हंसत चांभार म्हणाला.

“म्हणजे कळ आहे पुरेसें म्हणतोस !” वाटेनें जाणाऱ्यानें विचारलें.

“खुब्या ! उद्यां येणाऱ्या पावां- साठीं समुद्राचीं मुलें वाट पहात आहेत.

भूमांचे पोट भरल, म्हणा !” चांभार म्हणाला.

वाटेनें जाणारा मनुष्य पुढें जाऊ लागलेस पाहून हेराने आपली तलवार उपसून त्याला अडविलें व त्याला दोरीनें बांधून टाकले.

चांभार मर्भे पडून त्याला सोडून घाबला सांगू लागला—“अहो वेदा आहे तो ! त्याला कसाला पकडतां ?”

तत्क्षण हेराने त्या चांभाराचे पण हात पाठी मागून बांधून टाकले व दोघांना नेऊन दरबारांत हजर करून म्हणाला—“हे दोघे शत्रूचे यत्नाद हेर आहेत. दोघांची बवकली करून दोघांना योग्य ती शिक्षा करावी.”

पण चांभाराने किंवा त्याच्याशीं बोलणारा तो मनुष्य दोघांपैकीं एकानेदेखील शत्रूचे हेर असल्याचें कबूल केलें नाही. म्हणाले—“आम्ही दोघे यद्देत काही तरी बोलत होतो व उगीच आमच्यावर संभव करून आम्हां दोघांना घडून आपल्या समोर हजर केलें आहे.” “बरे पण तुम्ही बद्देष्टेच काय बोललांत हें सांगात कीं नाही ?” मंत्र्यानें त्यांना विचारलें. तेव्हा दोघांनीं, निरर्थक कांहीं तरी बोललों असल्याचें व ते आतां आठवत पण नसल्याचें सांगितलें.

तेव्हां मंत्र्यानें आपल्या हेराला विचारलें, त्यानें एक भक्षदेखील न घुकतां सर्व जसेंच्या तसें सांगितलें. ते ऐकून बकित होऊन मंत्री राजाला म्हणाला—“महाराज ! आपला हेर खरोखरच फार चाणाक्ष आहे. त्याच्या चाणाक्षपणामुळे देशावरचें एक मोठें संकट टळलें. त्याला बक्षिस द्यावें व शत्रूच्या दोघां हेरांचा शिरच्छेद करावा.”

“परंतु त्यांच्या संभाषणावरून राज्यावर कोणतें संकट येणार होतें हें नाही कळलें मला !” राजा म्हणाला.

“याहून मोठा धोका अण्णखी काय असणार महाराज ! उद्यां आपलें सैन्य जाणार आहे त्या वाटेवरच्या तलावात खानीं विष टाकलें आहे. त्या तलावाचें पाणी पिऊन एक गरोदर म्ही व तिचा मुलगा मेले. उद्यां आपले सैनिकदेखील तें पाणी पिऊन मरतील असा या दोघांच्या बोलण्याचा अर्थ आहे.” मंत्री म्हणाला

“पण हें सर्व तुम्हाला कसें काय कळलें !” राजानें विचारलें,

“स्पष्ट नाही का सर्व ? फांट्यांना कुंपण घालणें म्हणजे बह्मण शिवणें, बह्मणांना खिल्ले होतेच. बाजूला शिवण घालणें म्हणजे कुंपण. त्या सांकेतिक भाषणान्मून दुसऱ्यानें चांभाराला तो त्याचाच एक साथी म्हणून ओढावले. पायांना भोक्ष मिळाला म्हणजे मरण. कोणरी मेला का, असा शत्रूच्या हेराचा चांभाराला प्रभ होता. दोन पायांवर

तिघे आले म्हणजे एक गरोदर म्ही एका मुलाला कडेवर घेऊन आली व सूर्य शोषण करतो तें म्हणजे पाणी, तें शोषण करून तिघे मिले, असें चांभारानें सुचविलें. तीन वर्षांपूर्वीं मेलेल्या शाहाचीं लाकडें तोडून त्यांचा दहन संस्कारदेखील आटोपला. बळ पुरेल का, याचें उत्तर पाण्यांतलें विष सर्व सैन्याचें प्राण हरण करायला पुरेल का ! उद्यां येणाऱ्या पायांची, म्हणजे पायदळ सैन्याची, समुद्राचीं मुलें म्हणजे तलाव व इतर जलकुंड वाट पहात आहेत. अधिक लोक मेलेच तर त्यांना पुन्हा टाकल्यावर म्हीचें पोट मरणार नाही का !” असा अर्थ मंत्र्यानें स्पष्ट करून सांगितला.

राजानें सत्रूच्या दोघां हेरांचा शिरच्छेद करण्यास हुकूम दिला व त्यांना धरून आपल्या आपल्या हेराकडे मोठें बसिस देऊन मोठ्या हुषाने त्यांची नेमणूक केली.

परोपकारी गोपाळ

गोपाळ ज्या गावीं रहात असे तेथून सुभारें चार पांच कोसावरच्या गावीं राजाराम नांवाचा एक श्रीमंत शेनकरी रहात असे. त्याच्याकडे अलोट पैसा होता. पण एक पैसा काढून द्यायचा म्हणजे त्याच्या जिवावर येत असे. त्याला हृदय विकार झाला जिवावरचे दुखणें. वेळेवर औषध पाणी झालें नाही तर काय होईल कोणास ठाऊक ! पण पैसा सर्व होणार म्हणून, हा आजार पण हकूहकू कमी होईल असा विचार करून राजारामानें तिकडे दुर्लक्ष केलें. दुखणें कमी होई व पुन्हां वाढे. कमी झालें कीं घुमलो जातां असें राजारामाला वाटे. पण तें पुन्हां वाढे. तेव्हां राजारामाला वाटे ‘हा आजार शनीसारखा पाठीस लपला आहे माझ्या !’

राजारामाच्या घरीं बिटू नांवाचा एक नोकर होता. म्हणजे पगार ठरवून ठेवलेला नोकर नव्हें. त्यानें राजारामाकडून कांहीं कर्ज घेतलें होतें. तें कर्ज फेडू शकला नाहीं तेव्हां काम करून फिटेल म्हणून नोकरी करीत होता. त्याला बोलावून राजारामानें विचारलें—“कायरे हृदयविकाराची चिकित्सा करणारा कोणी वैद्य आहे का तुला माहीत !”

“आमच्या गांवांत एक हृदयविकारनें आजारी पडलेला मनुष्य आहे. त्याचें औषध पाणी करणारा एक वैद्य आहे. त्याचाकडे जाऊन चवकशी करतो. तो मसम वगैरे देऊन रोग बरा करतो म्हणे.” बिटू म्हणाला.

“तें सर्व कशाला ? त्या आजार्याकडेच जा व दोन आण्याचें किंवा चार आण्याचें

औषध मागून घेऊन ये म्हणजे झाले.” राजारामाने सूचना केली.

बिटूकडे कर्जाची रक्कम अजून होती म्हणून राजारामाने त्याच्या हातात पैसे दिले नाहीत. बिटूने आपल्या गांध्या आज्ञ्याचे पाय धरून थोडे औषध मागून घेतले व राजारामाला आणून दिले. तो त्यांतले रोज थोडे थोडे घेऊं लागला. पण दुखणे कमी झाले नाही व औषध संपले. म्हणून त्याने बिटूला पुन्हा थोडे औषध घेऊन आणला सांगितले. पण बिटू म्हणाला “घरी, आता त्यांच्याकडे ते औषध नाही.

हृदयविकार बरा झाला त्याचा, म्हणून औषध बंद केले त्याने.”

“बरे तर तो मेष कोठे राहतो व औषध कसे देतो, जाऊन चवकशी करून ये.” राजाराम म्हणाला. बिटूने दुसऱ्या दिवशी घेऊन चवकशी करून घेतले ते सांगितले. त्या वैद्याचे घर चार मैलदूर होते गरिबांकडून एका आठवड्याला लगणाच्या औषधासाठी चार आणे घेतो. इतरांकडून एक रुपया घेतो.

ते ऐकून राजारामाला फार वाईट वाटले. दर आठवड्याला एक रुपया काढून घ्याचा म्हणजे फिली स्वर्ग ! पण जिवावरचे दुखणे. तीन दिवस मनातल्या मनात उहापोह करून त्याने काही तरी मनात ठरविले

एक दिवशी दुपारी बिटूला बोलावून म्हणाला—“हे पहा, मी बाहेर जातो आहे एका अगत्याच्या कामासाठी. तू घरी रहा, कोठे जाऊ नकोस मी परत येई पर्यंत.” असे सांगून तो सरळ बिटूच्या गांधी बिटूच्या झोपडीतच गेला. घरांत बिटूची दोन मुले होती. त्याने त्यांना विचारले—“तुमची आई कोठे गेली रे ?” “गस्त कापून घेऊन आयला गेली आहे.” मुले म्हणाली

बिटूच्या मोठ्या मुलाचे बय असले बाराचे त्याच्या हातात चार आणे देऊन राजाराम म्हणाला—“असम वैद्याचे घर माहीत आहे फार रे तुला ! त्याच्याकडे जाऊन तुझ्या बाबांना छातीत दुखते आहे असे सांगून एका आठवड्यापुरेसे औषध मागून घेऊन ये. वैद्याला काय सांगशील ?”

“आमच्या बाबांच्या छातीत दुखते आहे. एका आठवड्यापुरेसे औषध घ्या म्हणून सांगतो.” बिटूचा मुलगा म्हणाला.

“फार दुखते आहे म्हणून सांग, बरं का ! तू येईपर्यंत मी येथेच बस पाहातो.” स्वस्तांत औषध मिळेल वा आशेने त्याने ही भुक्ति केली होती.

मुलगा धांवत होनामधून वैद्याकडे आत असता त्याच्या आईने त्याला पाहिले व विचारले—“कोठे रे बाललास ?”

“बाबांच्या छातीत फार फार दुखते आहे म्हणून, राजाराम भाऊंनी आपल्या घरी घेऊन मला हे चार आणे दिले व लवकर औषध घेऊन ये म्हणून मला पाठविले आहे.” मुलाने ऐकले होते ते असेच्या तसे सांगितले.

बिटूची बाकळी घाबरून गेली. म्हणाली—“आपले माग्यच फुटले की रे मग ! ते

पैसे माग्याकडे रे. तू काय आजतोस औषध ! मीच घेऊन येते औषध.” असे सांगून तिने मुलाकडून पैसे मागून घेतले व वैद्याच्या घरी जाऊन वैद्याला म्हणाली—“वैद्यभुवा ! गरिबाचे माग्यच फुटले बघा ! मुलांच्या बाबांना छातीत दुखते आहे हो. हे चार आणे घेऊन औषध घ्या व गरिबावर दया करा !”

वैद्याने तिला म्हटले—“हे पहा, रोग्याला पाहिल्याशिवाय औषध कसे देऊं बाई !”

“पांच मैल दूर राजारामभाऊंच्या घरी काम करतात ते. इतके दूर कशी आणू

वैद्य म्हणाला—“हे पहा, माझ्याकडे कित्येक लोक येतात. मी कसा येऊं? हे गृहस्थ आपली गाडी घेऊन मला नेण्यासाठी आले आहेत.” वैद्याला नेण्यासाठी आलेले गृहस्थ म्हणजे गोपाळ सर्व ऐकतच होता. म्हणाला—“बाई! चला माझ्या गाडीत घेऊन येऊं तुझ्या भवस्थाला.”

गोपाळ विठ्ठला बायकोबरोबर राजारामाच्या घरी गाडी घेऊन आला. विठ्ठल तेथेच होता. बायकोला गाडीत बसून आलेली पाहून त्याला आश्चर्य वाटले. भवस्थाली तळवेत छान असलेली पाहून तिने विचारले—

“प्रकृति बरी झाली वारने?”

“मला काय झाले!” विठ्ठलने विचारले. विठ्ठला बायकोने घडलेले वृत्त सांगितले.

“माझ्याकडील तळवेत पण छान आहे. आज उजाडताच उठून कोठे तरी कामाला म्हणून गेले. वाटेत मुलगा भेटला असेल, काही तरी काम असेल. ते त्याला बरोबर घळले नसेल.” विठ्ठल म्हणाला.

नवराबायकोने गोपाळला उगीच तसदी दिल्याकडून त्याच्याजवळ क्षमा मागितली. गोपाळ गाडी घेऊन आपल्या गावी निघाला. तिकडे विठ्ठला घरी राजाराम मुलाची

वाट पहात बसला होता. मुलगा येताच त्याने विचारले—“कायरे कोठे आहे औषध? आणि इतका लवकर कसा काय आलास?”

“माझी बाई गेली आहे औषध आणायला.” मुलगा म्हणाला.

विठ्ठली बायको खजून कां बरे आली नाही! असा विचार करीत राजाराम बराच वेळ बसला. इकडे छतीत वास्तू दुखू लागले. शेवटी वैद्याच्या गावी जातो असे मुलाला सांगून तो निघाला. वाटेत विठ्ठली बायको औषध घेऊन येतांना भेटेल असे वाटले होते त्याला

नी वाटेत भेटली नाही तर त्याला स्वतःच वैद्याकडे जावे लागेल व एक श्रीमंत समजून वैद्य एक रुपया सत्तरीने घेईल ही धास्नी पण मनात होतीच. त्या भीतीने त्याने बोटांतल्या खंगळ्या कनवटीचे पैसे सधन्यांत बांधून त्याचे गाठोडे केले. ते एका हातात घेतले व दुसऱ्या हाताने दुसऱ्या असलेली छाती धरून चालू लागला. पण बेशुद्ध होऊन वाटेतच कोठे तरी पडला.

त्याच वाटेने गोपाळ गाडी घेऊन येत होता. त्याने त्याला बेशुद्धावस्थेत पाहून पाणी शिंपवून शुद्धीवर आणले. डोळे

त्यांना ‘इया कळून औषध घावे!’ पाय धरून विनंती केली तिने.

“राजारामभाऊ म्हणजे प्रसिद्ध श्रीमंत गृहस्थ आहेत. त्यांच्या घरांत काम करणाऱ्यांचे त्यांनीच औषध पाणी केले पाहिजे म्हणजे मी एक रुपया तरी एका आठवड्याच्या औषधासाठी घेणार.” वैद्य म्हणाला

तिच्या नवरा नोकरीला असला तरी त्याला पगार नसून कर्जाची फेड करण्यासाठी तो काम करीत आहे असे सांगून तिने रोम्याला बघायला येण्याचा कष्ट करावा अशी विनंती केली

उषडतांच म्हणाला—“औषध आणलेस का बाई!” त्याचा ज्वर गोपाळला काय कळणार? त्याने राजारामाला गाडीत नसवून गाडी वैद्याच्या घरासमोर जाऊन उभी केली.

वैद्य रोम्याला तपासून म्हणाला—“कोण हा! रोग मुरलेला आहे, रोज तपासून औषध घेऊन येणे. नाही तर जिवाला धोका आहे!”

“कोण आहे कोणाला ठाऊक? मी येऊन येईन त्याला रोज गाडीतून. जो स्वर्ग होईल मी देईन. गरीब विसतो आहे कोणी!” गोपाळ म्हणाला.

राजारामाला दुसऱ्या दिवशी सुद्धा सुद्ध आली नाही. सुद्ध आल्यावर त्याने गोपाळला विचारले—“मी कोठे आहे? कोण तुम्ही?”

“थाकत नकोस? चांगल्या जागीच आहेस? कोण तू! नांव काय तुझे?” गोपाळने विचारले.

“माझे नांव ऐकून काय करणार! आहे एक दुर्दैवी गरीब. माझे गाठोडे कोठे आहे?” त्याने विचारले.

गोपाळ म्हणाला—“तुझे गाठोडे आहे सुरक्षित माझ्याजवळ. आठवड्याभराने बरा झालास म्हणजे तुला मनाला धाटेल मसा जा परत.” राजाराम सांगितल्याप्रमाणे पळून जाईल अशी भीति बाटत असावी.

राजारामाचा शोष तिफडे चालू होता. शेपटी सो गोपाळच्या घरी सांघडला. तो चांगला भीमंत आहे हे कळल्यावर गोपाळने त्याला खूप झाडले “माणापेक्षा तुला पैसा जाला वाटला होय!”

पण राजाराम आजारीच बेशुद्ध होऊन मी काय बोललो काय केले हे कळले देखील नाही हो असे सांगून औषधाना व गोपाळकडे राहण्याचा जो स्वर्ग जाला तो सर्व देऊन आपल्या घरी परत गेला.

उत्तरकांड

कुर्सेवीर्वाजुनाच्या हाती परामर्श शास्त्रानंतर देखील रावणाचा गर्व भंग झाला नाही. सर्व जगाचा पादाकांत करण्याचे ठरवून तो दिग्विजय करित किष्किधेला आला.

वालीचा मंत्री तार हा रावणाकडे म्हणाला—“रावण! वाली तूर्त किष्किधेला नाही व इतर कोणी दुष्ट्याशी युद्ध करण्यास समर्थ नाही. वाली संध्येसाठी समुद्र तीरी गेला आहे. हा बहा हाडांचा डोंगर, वालीच्या हाती बरण आलेल्या वीरांच्या त्या अस्त्री आहेत. तुम्हादेखील या डोंगरावर जाऊन पडावयाचे असेल तर थोडा वेळ थांब. वाली परत आल्यावर ती इच्छा पण पुरी होईल.

बाई असेल तर दक्षिणेकडे समुद्रतीरावर जा. ती इच्छा जास्त कबळ पुरी होईल.”

रावणाच्या तार बानराचा भयंकर राग आला. म्हणाला—“तुझ्या मालकाचा समाचार घेऊन येतो ती तुझ्या समाचाराकडे.” रावण पुष्पक विमानात बसून दक्षिणेकडे समुद्रतीरी गेला. तेथे मेरुपर्वतासारख्या विशाल आणि वज्रदेही वालीला संध्या करतांना त्याने पाहिले.

रावण पुष्पक विमानातून उतरला. आपण आल्याची चाहूल देखील वालीला लागू नये या हेतूने बाजराच्या पावळाने त्याला घेरण्यासाठी जवळ गेला. पण वाली लगेच

मार्गे वळला आणि रावण जवळ येतांच त्याला जगलेंत घेऊन आकाशांत उडाला. रावणाला सोडविण्यासाठी त्याच्या भेंब्यांनी पुष्कळ आरडा ओरडा केला. परंतु वालीला अडवून मारुळाला सोडविण्याची शक्ति त्यांच्यापैकी एकांतहि नव्हती.

वालीने रावणाला पश्चिम किनाऱ्यावर टाकून समुद्र स्नान करून सोड्या केली. नंतर उत्तरेकडच्या समुद्रकाठी स्नान सोड्या करून पूर्वेकडच्या समुद्रतीरी आला. तेथे स्नानसोड्याविक आटोपून रावणाला जगलेंत घेऊन किष्किंधेला आला.

किष्किंधेच्या उद्यानांत रावणाला उतरवून त्याने विचारले—“रावणा ! तू इतके कसा काय आलास ?”

रावणाने वालीची क्षमा मागितली आणि म्हणाला—“तुझ्यासारखा बळवान व वेगवान या जगांत कोणी दुसरा नाही. तू एकत्र्याने मला चारही समुद्रांचे स्नान करविलेस. मी अमीला साक्षी ठेवून तुझ्या मैत्रीची भिक्षा मागत आहे.”

त्या प्रमाणे दोघांनी अमीसमक्ष परस्पर मैत्रीची प्रतिज्ञा केली. रावण किष्किंधेला एक महिनाभर राहाऊ. वालीच्या घरी

रावणाला वालीचा सल्ला भाऊ सुग्रीव याच्यासारखाच आदर मिळाला. त्यानंतर रावणाला त्याचे मंत्री बोलावून घेऊन गेले.

अगस्त्य ऋषी वाली-रावणांच्या मैत्रीची कथा नेबवर सांगून म्हणाले—“रामा ! तुझ्या एका बाणाने ज्याचा बघ झाला तो वाली इतका बळवान होता.”

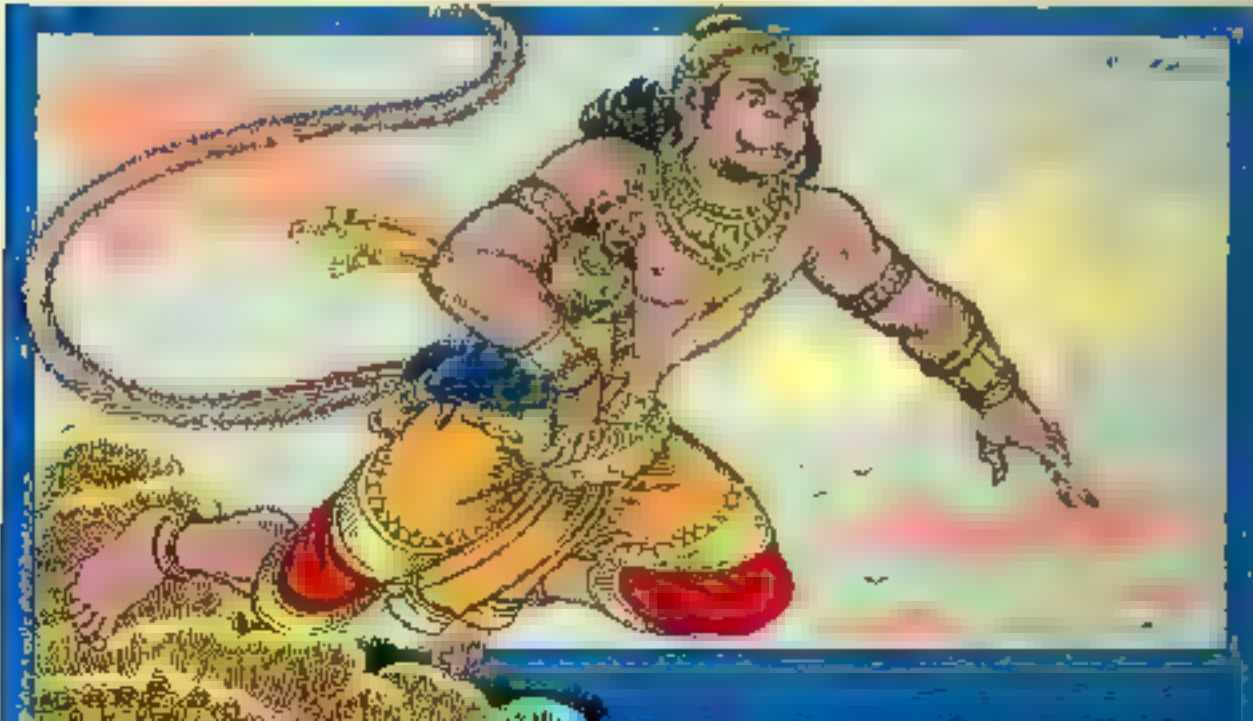
राम म्हणाला—“महर्षि ! वाली व रावण दोघे बळवान होते यांत शंका नाही. परंतु दोघांहून हनुमान अधिक बळवान आहे. त्याने जंगल योजने समुद्र पार करून लवेट प्रवेश केला. रावणाच्या अंतःपुरांत शिरला. एकत्र्याने सहस्राधी राक्षसांचा बघ केला. एबडेच नव्हे तर लंकेला आग लावली. त्याने मी साहसाचा कामे केली ती त्रिलोकांत इतर कोणाला साध्य झाली असती असे नाही मला वाटत. त्याच्यासारख्या बळवानाने वालीचा बघ का केला नाही हे नाही मला कळलें. तो असून सुग्रीवाला इतके कष्ट का सहन करावे लागले ?”

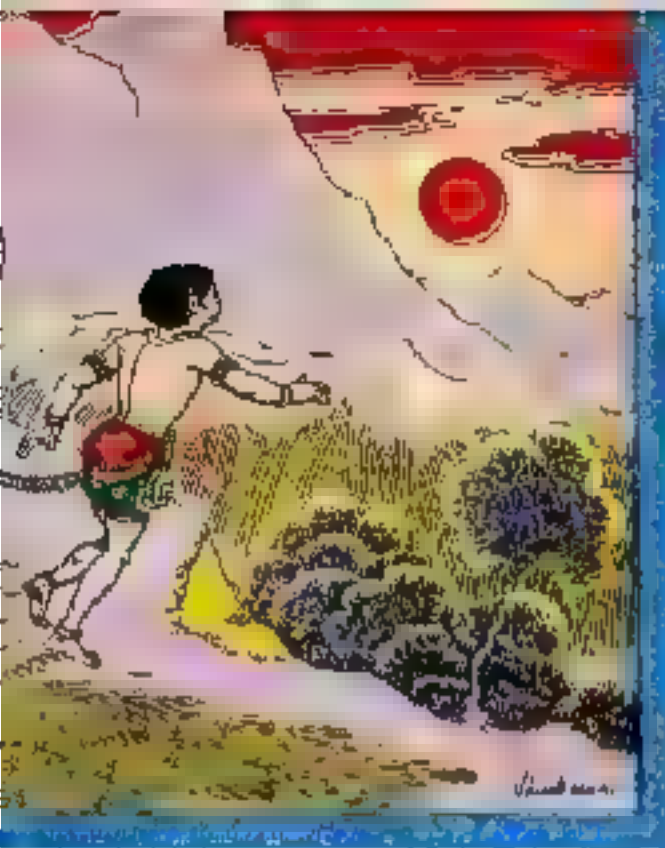
अगस्त्य मुनी म्हणाले—“रामा ! हनुमानाच्या सक्तीचे तू जे वर्णन केले आहेस ते सर्व सरे आहे. त्याच्यासारखा बळवान,

वेगवान व बुद्धिमान दुसरा कोणी नाही. त्याने मारुळणीच किःपेक चकित करून सोडणारी कामे केली आहेत. त्याला कदाचित ती आठमत देखील नसावी. त्याला एक शाप होता. ती एक विचित्र गोष्ट आहे. ती सांगतो ऐक.”

मारुळीचा बाप केसरी मेरुपर्वतावर राज्य करीत असे. केसरीच्या बायकोचे नांव अंजना. तिच्या बायुदेवाच्या रूपाने हनुमान हा मुळगा झाला. म्हणूनच त्याला बायुसुत व आजनेय अशी नावे मिळाली. अंजना आपल्या व्हान भुळासाठी एका आर्गी शोपवून

रामांत कंदमुळे जाणायला गेली. इकडे जांजनेय जागा झाला व मूक लागली होती म्हणून राहू लागला. त्याच वेळी सूर्योदय झाला. त्यालाच एक फळ समजून जांजनेयाने ते घेण्यासाठी उठाय केले. सूर्याकडे सूर्यासारख्याच तेजस्वी जांजनेयाला जाळ लागलेला पाहून देव, दानव व यक्ष चकित झाले. कारण त्याचा वेग तेव्हाच वायू व गरुड यांच्याहून जास्त होता.

वायूने आपल्या मुलाला सूर्याकडे पांश-तांना पाहिले व त्याच्या उष्णतेचा त्याला त्रास होऊ नये म्हणून त्याने त्याच्यावर

हिमवृष्टि सुरू केली. यामुळे जांजनेय सूर्या-जवळ पोचला तरी जांजनेयाला काहीच त्रास झाला नाही.

जांजनेय सूर्याजवळ पोचत असता त्याच वेळी त्याला वसण्यासाठी राहू त्याच्या रमांत फिरला. राहूला पाहून जांजनेयाने सूर्याला सोडले व राहूला फकटप्यासाठी पांशला. राहू पावरून पकून गेला. तो सरळ इंद्राच्या दरबारांत गेला व म्हणाला—
"इंद्रा! हा अन्याय आहे. मी पूर्व समयी सूर्याला गिळण्यासाठी गेलो असता तू दुसऱ्या एका राहूला पाठवून दिलेस. तो सूर्याबरोबर मला देखील गिळण्याच्या प्रयत्नांत होता."

लगेच इंद्र राहू बरोबर ऐरावतावर बसून सूर्याकडे निघाला. जांजनेय राहू परत येण्याची वाट बहात असावा. राहूला पाहून तो त्याला फरप्यासाठी पांशला. राहू ओरडला—
"वाहि माम्, वाहि माम्।"

इंद्र म्हणाला—
"वावरुं वकोस! मी याका जातल्या जातां ठर करतो." इंद्र बोलतच होता, जांजनेयाने पांश्या ऐरावताकडे पाहिले व त्याला एक फळ समजून त्याला पांशला. इंद्राने जांजनेयावर हळूच वज्र

प्रहार केला. त्या प्रहाराने जांजनेय एका डोंगरावर जाऊन आदळला व त्याच्या हाव्या हनुवटीला वस्त्र झाली.

या गोष्टीचा वायुदेवाला राग आला. त्याने इंद्राला या गोष्टीचा चांगला चडा मिळाला यासाठी जगांत संचार करण्याचे सोडून दिले आणि आपल्या मुलाला वेळून एक गुहेत जाऊन राहू काढला. वायूचा अभाव झाल्याने सर्व प्राण्यांना धासोच्छवास येणे देखील अशक्य झाले. रक्षकादिक देव वसुदेवाकडे गेले आणि त्याचे पांव धरून काही मार्ग काढण्यास विनंति केली.

वसुदेव त्या सर्वांना बरोबर घेऊन वायुदेव जेथे गुहेत जाऊन बसला होता तेथे गेला. वसुदेवाला पाहून वायुदेवाने आपल्या मुलाला वेळून साष्टांग प्रणिपात केला.

वसुदेवाने जांजनेयाच्या अंगावर हात फिरविल्याबरोबर त्याला शुद्धी आली. वायुदेवाला आनंद झाला व वायुसंचार पूर्वीसारखा सुरू झाला.

वायुदेवाला जाणली जास्त प्रसन्न करण्यासाठी वसुदेवाने सर्व दिक्पालकांना आज्ञा केली की त्यांनी उपयुक्त वर द्यावा. इंद्राने वज्र प्रहार केल्यामुळे जांजनेयाच्या

हनुवटीला जखम झाली होती. त्याचे मायभित्त म्हणून त्याने वर दिला की वज्र-प्रहार झाला तरी त्याच्या देहाला काही कष्ट होणार नाही. तेव्हा पासून आंजनेयाला वज्रदेही हे नावपण मिळाले.

सूर्याने आपल्या तेजाचा एक शतांश आंजनेयाला दिला आणि असा वर दिला की तो एक महा विद्वान व भक्त होईल.

वरुणाने त्याला वर दिला की त्याला पाण्यात प्रवेश केला तरी पाण्यापासून त्रास होणार नाही. यमाने वर दिला की काल-दंडाचा त्याच्यावर काही परिणाम होणार

नाही. कुवेराने वर दिला की त्याच्या गदेचा प्रहार झाला तरी हनुमानाच्या देहाला त्याचा काही एक त्रास होणार नाही. शिवाने वर दिला की त्याच्या कोणत्याही शस्त्राचा मारुतीच्या देहावर काही परिणाम होणार नाही. विष्णूच्याने देखील असाच काही तरी वर दिला.

हे वर मिळाल्यामुळे हनुमान अनेक झाला. त्याला कामरूप व इच्छागमन वषळामळे होते. आता वायुदेवाच्या आनंदाचा वारावार नव्हता.

त्यानंतर हनुमान अथार वरुणासी झाल्यामुळे वाटेत तिकडे व वाटेत तेव्हा जाऊ येऊ लागला, एवढेच नव्हे तर राजात तपश्चर्या करणाऱ्या ऋषी मुनींच्या आश्रमात शिरून नासपूस करू लागला. तो वायुमुत आहे, वज्रदेवाची त्याच्यावर कृपा झाली आहे, दिक्पालाकानी त्याला वर दिले आहेत ह्यादि गोष्टीचा विचार करून ऋषींनी व मुनींनी बरेच दिवस गम केली. परंतु हनुमान तपोवनाची माडे उभटून टाकी, मुनींची बत्कळ बल्ले फाडून टाकी व त्यांची मांडी फोडून टाकी. केसरी व वायदेव दोघानी त्याला हा तपद्व्यस सोडून वायला

समजाऊन सांगितले. पण हनुमानाने तिकडे दुर्लक्ष केले. तेव्हा मुनींनी त्याचा आप दिला—“तू आपल्या शक्तीच्या जोरावर हा उपद्रव्याप करीत आहेस. म्हणून जोपर्यंत कोणी तुला तुझ्या शक्तीची आठमण करून देणार नाही तोपर्यंत तुझा तुझ्या शक्तीचा उपयोग होणार नाही. तुला तुझ्या अंगात एवढी शक्ति आहे हे कळणार देखील नाही.”

तेव्हा पासून हनुमानाचा आपल्या शक्तीचा भास देखील होईनासा झाला व तो एका सुध्या मुलासारखा आश्रमांत बावले कागला. तोपर्यंत बाळी व सुग्रीव यांचा आप आक्षरचस हा वानरांचा राजा मरण पावला होता. वानरांनी त्याचा मोठा मुलगा बाळी याचा राज्याभिषेक करून गादीवर बसविले व त्याचा धाकटा भाऊ सुग्रीव हा सुवराज झाला. हनुमान व सुग्रीव यांची सहानुभूतीच

मैत्री जमली. हनुमानाचा आपल्या शक्तीची कल्पनाच नव्हती म्हणून बाळी व सुग्रीव यांचे मांडव घादत गेले तरी मारुती बाळीविरुद्ध आपला मित्र सुग्रीव याचा काही मदत करू शकला नाही.

वेवढर हनुमानाची गोष्ट सांगून पुढे अगस्त्य मुनि म्हणाले—“रामा! हनुमानाच्याकरण शिकण्यासाठी सूर्याबरोबर उदय-गिरीपासून अस्तगिरीपर्यंत हिंडत असे. कोणत्याही विद्येत त्याची बरोबरी करू शकणारा दुसरा कोणी नाही. हा एक भावी ब्रह्मदेव आहे.”

हनुमानाची कथा ऐकून रामाने विचारले—“मुनिवर! बाळी व सुग्रीव यांचा आप आक्षरचस हा कोण? त्यांच्या आईचे नांव काय? त्यांची कथादेखील सांगण्याची कृपा करावी!”

पूर्वजन्मीचे पुण्य

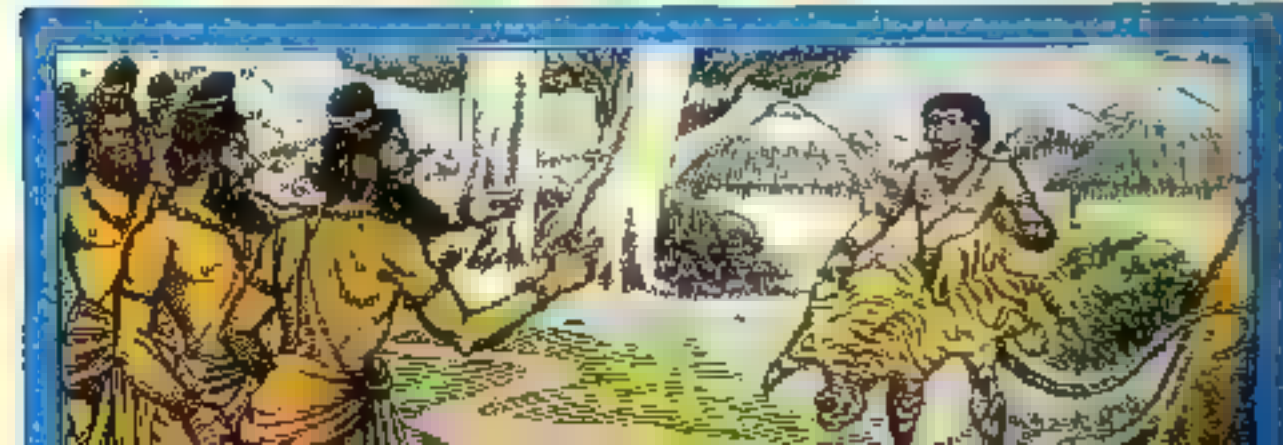
कावेरी नदीच्या काठी एका गावी एक वेदपणथ ब्राह्मण राहत असे. त्याला कित्येक नवस केन्वानंतर उत्तरवयी एक मुलगी झाली. मुलीचे नाव त्याने छारदा असे ठेवले. आईवडिलांनी मुलीचे सर्व लाड पुरविले. मुलगी लहानाची मंडी झाली तेव्हा त्यांना तिच्या कामाची काळजी वाटू लागली. एका गावी एक विद्वान वैदिक तत्त्व पाहून व तो आपल्या मुलीला योग्य घर होईल हे ओळखून त्यांनी छारदाने त्याच्याशी लग्न करून दिले. परंतु दुर्दैव असे की लग्नाच्या दिवशीच मांड्यांतच नवऱ्या मुलाला साप चावला व सर्व लोकांना शोकसागरांत सोडून परलोकी निघून गेला. छारदेवर तर आकाशच कोसळले. आपले सर्व दागिने व सौभाग्य जिद्धे काढून टाकून

जन्मभर वैश्वद्य भोगणे तिच्या नशिबी आले. पुढे काही दिवसांनी धुव नांवाचा एक जन्मांध म्हातारा साधू छारदाच्या घरी आला. छारदाने त्याला तमस्कार केल्यावर त्याने तिला “अखंड सौभाग्यवती भव!” असा आशीर्वाद दिला.

छारदा तो आशीर्वाद ऐकून म्हणाली—“नुवा! हा काय आशीर्वाद दिलात! माझे भाग्य फुटले आहे!”

साधू म्हणाला—“मुली! जन्मांध वमन्या-मुळे मला ते कळले नाही. मझ्या सोंडा-तून निघालेला आशीर्वाद मात्र कदापि खोटा ठरणार नाही. मी तुझ्या करवी उमामहेश्वरभक्त करवितो.”

छारदेने अद्भुतभक्तिपूर्वक त्या साधूने सांगितल्याप्रमाणे व्रत केले. पार्वतीने प्रसन्न

होऊन वर मागायला सांगितले. तेव्हा साधूने देवीला धडलेले वृत्त निवेदन केले व हात जोडून विनंति केली की ही जितकी या मुलीची परीक्षा आहे तितकीच माझी पण आहे. यासाठी या मुलीला जखंड सौभाग्याचा वर द्यावा. तें ऐकून पार्वतीने शारदेच्या पूर्वजन्मीचा कृताल सांगितला. म्हणाली—“पूर्व जन्मी शारदा पांढव्या देशातील एका ब्राह्मणाची एक पतिव्रता होती. त्याला दोन बायका होत्या. शारदा दुसरी व धाकटी बायको. शारदा फार सुंदर होती म्हणून तिच्यावरच पतीचे

प्रेम आस्त होते. तो रात्रंदिवस तिच्या भोवतीच फिरत. हे सवतीमत्सराने त्याच्या मोठ्या बायकोला पाहिले नाही. पतीच्या प्रेमाचा गर्व स्वल्यामुळे स्वतः तिचा पदोपदी अपमान करी व तिच्या कटूनच घरांतली सर्व कामे करवी. पतीकडून मिळालेल्या निरादर व स्वतीची वागणूक असह झाल्याने तिला आयुष्याचा कीट आला व त्यामुळेच तिला मरण पण आले.

तिकडे शारदाचे सौंदर्य पाहून एक तरुण तिचे मन आपल्याकडे वळवून घेण्यासाठी यत्न करू लागला. परंतु पतिव्रता शारदाने

त्याला लक्षपणा करू दिल्या नाही. त्या मुळे तो अमिष्टासारखा फिरू लागला व त्यांतच त्याला मरण पण आले.

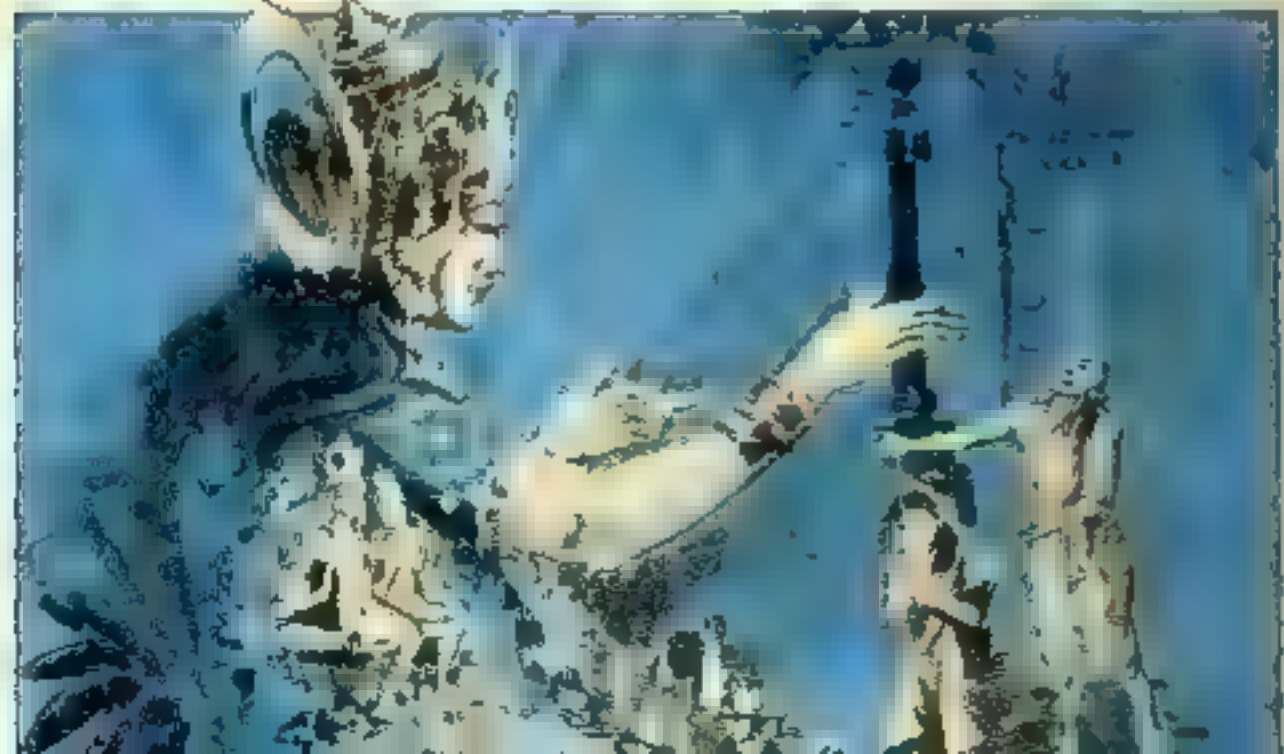
या जन्मी त्याच तरुणाशी शारदाचे लग्न झाले होते. लग्न प्रसंगी पूर्वजन्मीच्या शारदाच्या सवतीने या जन्मी सर्पजातीत जन्म घेऊन तिच्या पतीला चावून तिच्यावर सूड उगवला.

तो वृथांत सांगून पार्वती पुढे म्हणाली—शारदाने असेने व भक्तिपूर्वक हे मत केले आहे? म्हणूनच मी तिला सौभाग्य लाभ द्यावा यासाठी आवश्यक तो सर्व उपाय

करते. तिच्या पूर्वजन्मीच्या पतीचा जन्म पांढव्या देशांत झाला आहे. केव्हा तरी दोघांची भेट होईल व शारदाला सौभाग्य प्राप्ती होईल.” असे सांगून पार्वती अंतर्धान पावली.

“शारदे! तू पार्वतीने जो आशीर्वाद दिला तो ऐकलाच आहेस. तुझे मत पूर्ण झाले. पार्वतीवर अदल विश्वास ठेवून जे होईल त्यांत सुख मानून रहा.” असे सांगून साधू निघून गेला.

त्या दिवसापासून शारदाला रोज स्वप्नांत एक ब्राह्मण तरुण दिवू लागला. तो तिच्या

गरोवर नेहनी असतो असे देखील तिला स्वप्नांत दिसू लागले. काही दिवसांनी ती गरोवर झाली. गावात बोभाटा झाला. लोकांनी तिचे नाककान कापून टाकण्याचे ठरविले.

त्याच वेळी एक आकाशवाणी झाली— “ही एक महा प्रतिज्ञा आहे. तिची जो कोणी निंदा करील त्याला तत्क्षण मरण येईल.” ती आकाशवाणी ऐकून लोकांची तोंडे बंद झाली. तिने देवी प्रसन्न झाल्याचा वृत्तांत सांगून तिच्या आशीर्वादाने तिला स्वप्नांत पमिलाम झाल्याचे सांगितले. तिला मुलगा झाला. तो देवीचाच प्रसाद असा. ते पण तिने सांगितले.

काही काळ लोटल्यावर दारदा आपल्या मुलाला घेऊन गोकर्ण क्षेत्री गेली. तेथे क्षेत्र दर्शनासाठी देशाच्या कानाकोपऱ्यांतून लोक

आले होते. त्यापैकी पांढऱ्या देशाचा एक नाकण तरुण सारदाला पाहून त्याला स्वप्नांत दिसणारी बाई ती हीच हे आठवून तिच्या जबळ आऊन म्हणाला—“बाई! तुम्हाला मी रोज स्वप्नांत पहात असें!” सारदेने पण तिला स्वप्नांत दिसणारा तरुण तो तोच हे ओळखून चकित होऊन त्याच्याकडे पहिले.

त्यानंतर दोघांनी परम्परांच्या स्वप्नांतल्या गोष्टी सांगून वृद्ध साधूने दिलेल्या आशीर्वादाचे व देवीने प्रसन्न होऊन पूर्वजन्मीचे जे वर्णन केले होते ते सांगितले ते ऐकून तो त्रापण तरुण तिला आपली पत्नी व तिच्या मुलाला आपला मुलगा म्हणून मानून स्वदेशी गेला. त्याचे पुढील आयुष्य सुखाचे गेले. अशातऱ्हेने पूर्वजन्मीचे पुण्य फळास आले.

५१. रशामोर शिखर

मुटून मोरझम या शिल्पकाराचे चवदा वर्षे काम करून अमेरिकेतील या नर्तक शिखरावर शक्तिशाली नर्तक्य, बियोडोर स्क्वेल् व अमाहमलियन या चार अभ्यासाचे पुढील कोरून काढले आहेत, प्रत्येक कोर ६० फुट उंचीचे आहे. १९४९ साली हा शिल्पकार स्वर्गलोकी गेला.

किल्लाच्या बाहेर काढू शकला नाही. म्हणून त्याने शिवाजीजी सल्लाग्याची बोळणी मुरू करण्याचे ठरवून कृष्णाजी भास्कर बांस पाठविले. कृष्णाजी भास्कर बांस सर्व प्रकारे संतकार करून शिवाजीने त्यांना विचारले. "अफजलखानाचा खरा हेतू काय आहे हे सांगा!" कृष्णाजी भास्करांनी अफजलखानाच्या मनात काळकट विष भरले असल्याचे सांगितले. शिवाजीचा दूत गोपीनाथ भाने देखील अफजलखानाच्या मोटांन शिकून त्याचा खरा हेतू काय होता हे सांगितले. 'इंटेन्शन्स' या न्यायाप्रमाणे शिवाजी कदब घालून व बांधने घालून औरंगजेबाच्या भेटीस गेला.

अफजलखान एक आजानुबाहु हुशार पठाण होता. शिवाजी त्या मानाने गिऱा होता. परमप्रांस भेटण्यासाठी म्हणून प्रेमा-

ल्लानाचे मित्र करून अफजलखानाने हाच्या हाताने शिवाजीला आवकून उजव्या हाताने त्याला ठार करण्यासाठी तलवार उपसली. परंतु कवच असल्यामुळे शिवाजीला दुखापत झाली नाही. त्याचवेळी शिवाजीने अफजलखानाच्या पांटांन बांधने लुपसून त्याच्या आंतल्या बाहेर आडून काढल्या आणि त्याला ठार केले. शिवाजीचे सैन्यजवळ सार्हीत स्मन होणे ग्याने अफजलखानाच्या सैन्यावर छपा मारून त्याच्या सैन्याला चळवून काढले व छावणी लुटून अपार धन, दाक्याळा व शस्त्रां मिळविले. काही इतिहासकारांच्या मते शिवाजीचे हे कृत्य अन्यायपूर्ण होते परंतु मराठा इतिहासकारांच्या मते अफजलखानाच्या कावे-राजपणाला दुसरे उत्तर असणेच शक्य नव्हते.

नेहरू चरित्र

[२१]

काकिनडा येथे काँग्रेस महासभेचे अधिवेशन

१९२३ च्या डिसेंबर महिन्यात माला रोडाना महमद अली अन्वळ हाते त्याचा आग्रह होना की जवाहरला तेवढ्याच कारिगचे मंत्री म्हणून नेमावे. पुढच्या कायक्याची काही रूपरेखा तयार झाल्या-शिवाय नुसते मंत्रीपर स्वीकारण्यास जवाहर भाऊजीचे मन तयार होईना. परंतु महमद अलीचा सख्खदेखील मोडवेना. म्हणून त्याची काँग्रेसचे मंत्रीत्व स्वीकारले.

दोषांच्या मनात परमप्रांसिची फार भादुर होना परंतु काही तडानिमदान गोंदीनामत मनभेद पण होना. धर्ममत इत्यादि विषयांवर दोषामध्ये कधीच एक मत नव्हते. महमद अलीचे विचार धार्मिक प्रश्नांवर फार कडक होते. जवाहरलाजीच्या धन वरच मुळात विश्राम नव्हता. मोठ्या महमद अली धार्मिक गोष्टी बोळ लागले की जवाहरला विषय बदलून इतर विषयावर चर्चा मुरू करीत.

त्या वर्षभराच्या कार्यानंतर महमद अलींनी काँग्रेसच्या राजकारणात त्या जास्त भाग घेतला नाही. १९२० मध्ये त्यांनी काँग्रेसच्या ठरावाविकट लंडनच्या राउंड टेबल काँग्रेसमध्ये भाग घेतला.

१९२९ मध्ये माहोर येथे भरलेल्या काँग्रेस अधिवेशनात ते दिमले तेवढेच जवाहरलाजीच्या अध्यक्ष भाषणावर महमद अलींनी पुष्कळ टीका केली. ते म्हणाले- "जवाहर" मी मुला सांगता, तुझ सव मित्र तुला सोडून जातील ते तुला फांशी घासला मार्गे पुढे पाहणार नाहीत." ते वारक्याची

व मित्रमंडळींना भेटायला परवानगी होती. जवाहरलालजी आपल्या बहिःजागेवर त्यांना भेटण्यासाठी गेले होते.

गांधीजी घरे शाळ्यावर सरकारने त्यांना पुन्हा तुरुंगात पाठविले नाही. त्यांना सादले, ते जून येथे भाषणी प्रकृति सुधारण्यासाठी राविले. नेहरू एक कुटीर भाषणेत घेऊन तेथे जवळच रहात होते.

नेहरूंना ही जणुकाही सुईच होती. समुद्रस्नान करणे व समुद्रकाठी धावणे हा नित्याचा कार्यक्रम असे. स्वराज्य पार्टीचा कार्यक्रम गांधीजींना समजावून सांगून त्यांना आपल्या बाजूला बसवून येण्याच्या प्रयत्नात मोतीलालजी होते. आणि जवाहरलालजी गांधीजींचा पुढील कार्यक्रम जाणण्यास उन्मुख होत. परंतु दोघांना त्या कामी यश मिळाले नाही.

गांधीजींना स्वराज्य पार्टीचा कार्यक्रम निलकुल पसंत पडला नाही. यान्ही पक्ष परम्परांच्या दृष्टिकोनाकडे आदराने पहात जवाहरलालजींच्या मनातल्या प्रकाशित संदे हाचे समाधान झाले नाही. कारण गांधीजींना पुढल्या कार्यक्रमाविषयी काय विचार करण्याची विशेष संवय किंवा रुचि नव्हती. गांधीजींना त्यांना फक्त जनसंख्या करीत राहण्यास व पळवळ मुक्त होईपर्यंत वाट पाहण्यास मार्गमळे भारतीय पुढाऱ्यांना आपले उद्देश्य पण स्पष्ट झाले नव्हते. जवाहरलालजी ना हे मुळीच पसंत पडले नाही. कारण काही लोक पूर्ण स्वातंत्र्याची घोषणा करीत नव मग्न वगैरे मंडळी त्रिटीय साम्राज्याची भर्तृक्ष करत अशा प्रकारे या महाल विचार या मत न व त्रिटीय त्रिटीय मत न फार मज्ज प्रतर म न

नवाबकुमारी

[१]

जगतसिंहाला तुरुंगातून सोडविण्यासाठी

एक अर्ज घेऊन अभिरामम्भासीने पान उघाता बराचर घेऊन दिव्हीकडे गे. क न ते भाहीजण बाळावरून जात होते अर्ज बावसाहामसार जाण्यासाठी ह त्या प्रयत्नांत यक्ष येण्यासाठी पुष्कळ पैशाची गरज होती. कारण, अमीर उमरबाघ्या मठी गरम केण्यावेरीच जगतसिंहाला मृदका भित्तीने जवळजवळ अक्षक्यच होते. म्हणून आवश्यक ते तिच्याजवळची उत्तमानम रज व पैसे पण बराचर दिले होते. तिने दिव्ही दगवारांनील मुख्य मुख्य मानकन्यांना व प उघाताच

भत पुरांतल्या काही प्रमुख व्यक्तींना पत्र लिहून दिली होती. मानसिंहांची बहीण म्हणजे अकबर बावसाहाची पद्महिणी हिच्या नावी पण एक पत्र दिले होते.

अभिरामम्भासीवर काही प्रारंभिक कामाची जबाबदारी टाकण्यात आली होती. त्यानंतर बाकीचे काम स्वतः आयशा दिव्हीला जाऊन करणार होती. परंतु ती मानसिंहांच्या अंतःपुरांत कैदेत होती. म्हणून तिला काही करता येणे शक्य नव्हते. तरी तिच्या मनाला त्या गोष्टीची मारमो हुर हुर लागून होती. कारण तिने

बदिनी हाण्यापूर्वीच आवश्यक ती सर्व सज्जतीज करून ठेवली होती.

पंचव्या दिवशी अभिरामस्वामी आपल्या अनुयायांसह कानपुरपर्यंत पांचळा. त्याला भकवर बादशाह मिळीला नमून आग्याला असल्याचे कळले. तो एक गुमजकुल आहे असे त्याला वाटले. कारण कानपुरहून आग्रा दोन दिवसांच्या वाटेवर होते.

साही घोडेभार रुपार उकटल्यावर कानपुर येथे पांचळे जाणि चौकांत एका वडाच्या साडाखाती उतरले. वाजे व त्यांचे मालक दमून गेले होते व त्यांना

नक लागली होती. अभिरामस्वामीने एका वडाखाती आपला वाडा बांधून विजानी माठी व्यवस्था केली तर त्याच्या पांच अनुयायांनी दुसऱ्या साडाखाती एक संव उभार केला.

अभिरामस्वामीने आपल्या वाडीवरची चामच्याची पिशवी बांदली व गाठोठे उगवली ठेवून आडवा झाका त्याच गाठाच्यात तो माफीचा अर्ज व आमिषांचे दिवले सांगिते व रवे होती.

बाकी पांच जण विहिरीवर जाऊन बाणी आणून पोल्यांच्या हागापाण्याच्या व आपल्या साध्यापिण्याच्या अडक्याला लागले.

ते पांच जण मिळून संपाकाळा लागले आपल्या साठी आज काय करू. त्यांनी येऊन अभिरामस्वामीला विचारले. मला काही नका. मोठेसे मातुचे पीट. गुळ किंवा साखर घाकून आणून या असे अभिरामस्वामीने त्यांना सांगितले.

संपाक सुरू होई होईतो संध्याकाळ झाली. संपाक सुरू करण्यापूर्वी त्यांनी दिवे लावून ठेवले. वाढ काजण्याच्या सुमारास ते सर्व जेवण्या चमणार की चाकांत कांयतरी जाग लागली आरडाभोरडा सुरू

हाला. अभिरामस्वामी आपल्या अनुयायांना म्हणाला. वाडनां कम! बांवा, एळा मरून करा जाऊन.

ते तमच निकडे पाडले इतक्यात एका बाईचा आवाज ऐक आला. "हाचवा! माझा मुक्या" अभिराम स्वामी त्या आवाजाच्या रोव्याने कावला व त्यान त्या दळत असलेल्या भरातून त्या बाईच्या मुक्याला बाहेर काढले मुक्या बरती मरती कावला.

आग विस्फेपर्यंत रात्रीचे वाग जाऊन अभिरामस्वामीचे अनुयायी परत आले.

अभिरामस्वामीपण त्याच्या वाडीपाठ परतला परंतु ते परत आले तेव्हा त्यांना एकहि वाडा दिसला नाही की इतर सामानम्यान दिसले नाही. चामच्याच्या पिशवी त्याला ठेवलेले गाठाई पण नाहीस झाले होते.

अशा लढेने सर्व पयज अयशस्वी झाल्यावरून अभिरामस्वामीच्या संव उभ्या हावर व आंबेदावर विरजण पडल्याभारवे माळे. किम्यक दिवसाचे येत व इतकी मेहनत सर्व फुकट गेले.

उगलेली रात्र हलाळ होऊन त्यांनी त्या वडाच्या साडाखातीच कावली दुसऱ्या दिवशी

अभिरामस्वामीका हावले हाते की राजाच परत येता येईल परंतु परत येऊपर्यंत उजाडले होते त्यांच्याबरोबर कोमवाल व गिपारी होते

परंतु सर्वेकारन सोर अशाच त्याच बायी पडाचे टाकून होते. अभिरामस्वामीने चांगी गेलेल्या घालाची सांगी व थोड्याचे वर्णन केले होते त्याप्रमाणे चोर भुवनेश्वराकड सापडले. परंतु तो माळ किंवा घोंड अभिरामस्वामीका परत करणे शक्य नव्हते कारण काजीसमार चोरांना हजार कन्नड गुन्हाची पुरी चवकशी शास्त्रावरच काबी

देऊन त्या निवाल्याप्रमाणे करण्याचे ठरले अभिरामस्वामीने सांगितलेल्या वस्तू आळखून त्या सर्व त्यांच्याच माहेत हे शारीत करण्याची जबाबदारी त्यांच्यावर होनी चांगी गेलेल्या माळ व कामदण्ड मिळाले परंतु ते हाता व आल्यामुळे कामांत विभ पडल्याकडले अभिरामस्वामीका काळ वाटत राहते

त्यांच्याजवळ एक पैदलीच नव्हती जीक सागून निवस कपड्यांनी बंड आली होती. एका रजपूत लष्कराने त्यांच्यावर दया करून त्यांना एक लपवा स्वचाभाठी दिली व लवकर माळ सोडवून ठेवल्यावर वचन देऊन त्यांना आडा पोर दिला.

अभिरामस्वामी स्वस्थ वस्तू हाडित्या नाही त्याने राजधानीभर हिंडून या कोणी हिंदू किंवा मुसलमान भेटे त्याला आपला दुस्वकथा सागून त्याची सगळी मागणी लावभर ती जातरी समरवी

तेव्हात त्याला आवडता आवडता येऊन एका उमरावाच्या घरी तत्तरी अमक्याने कळले. पण अभिरामस्वामीची तिच्याशी भेट होऊ शकली नाही. परंतु एका दुसऱ्याच मार्गाने काही तोंड मिळत

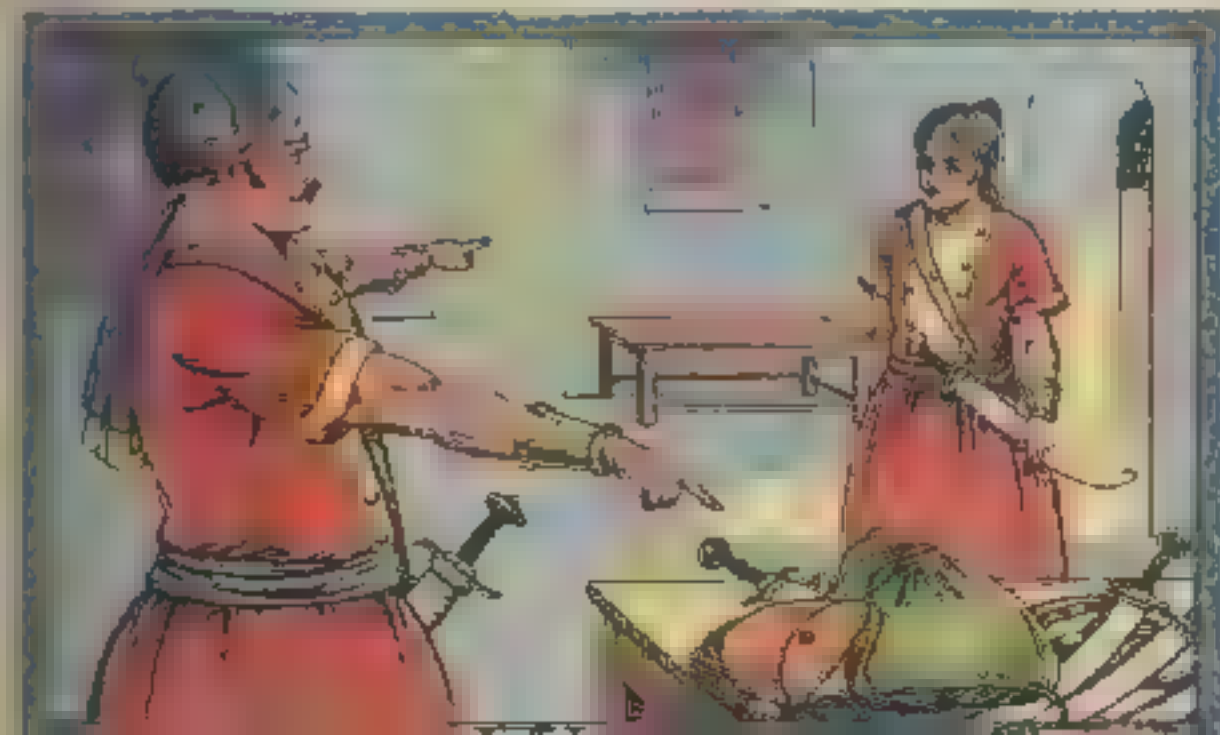
माहे अशी अशा माघ त्यांना वाटू लागली कारण कोतवालाकडे असलेल्या सर्व वस्तू तिच्याकडे व त्याच्या व्याख्याकडे पोचल्या कामला राहिले हांच्या पोचल्या होऊ लागल्या. अशा तऱ्हेने त्याचे काम थोडे हलके झाले. म्हणून परत स्वदेयी जाण्याचे त्याने ठरविले. जाण्यापूर्वी त्याने आयजाची भेट घ्याव्यास करून घेण्यासाठी पयले कळत राहिली, पण त्यात त्याला बघ मिळाले नाह

दुसऱ्या दिवशी सकाळी तो कोतवालाला भेटण्यासाठी गेला. कोतवालाने त्याला व त्याच्या अनुयायांना पाचवे मोहरा देऊन

त्याचे घोंडे परत केले. नेतर तो आयजाला भेटण्यासाठी त्या उमरावाच्या घरी गेला आयजाची भेट होऊ शकली नाही, पण तिने त्याचे नावी एक पत्र पाठविले त्यात तिने लिहिले होते की

"बापुदे आपली दोघाची भेट होईकसे मला वाटत नाही. यवराज जगतसिंह आयुष्यभर मुस्ली हाथोन हीच त्या खुदावर करीम याच्याजवळ माझा बाधना आहे

मला त्याची भेट घेण्याची गरज नाही. पाड्याविषयी कोणी काळजी करण्याचे कारण नाही. यामतर माझ्याविषयी तुम्हाला

कांही बातमी कळत राहिल असे दखाल मला वाटत नाही.

पण वाचून अभिरामस्वामीचे आले झाले तो आपल्या दोघां अन्यायामुळे पाण्यावर वसून स्वदेशी निघाला.

आयशाला तह तात वसून वटकला पांचावयाचे होतं. कटक पासून वटा नैकावर महाकदीच्या काठी उम्मानखान घाटावर दोघां सैनिकांसह आयशाली वार पडत होता. नवीत पुष्कळ जहाजे व नावा होत्या.

दुपारी आयशाल वसून येत असलेली नाव विसली ठरल्या वेळेपेक्षा तिला पांचावला थोडा पक्षीर झाला होता. उम्मानखानला त्या जहाजाच्या खिडकीतून काणी मरी केल्या नाही. उम्मानखानला परत पाण्या- हात इकडीत जमण्याचे विसरले त्याला आयशाली हे देखील पाहून आश्चर्य वाटले पाण्यात बुडाली. पु. च. अ. २ मार्ग]

का ते अज्ञान हळू हळू पाण्यात बुडत आहे उम्मानने पाण्यात उडी मारली व छानापर्यंत स्वतः पाण्यात जाऊन ओरडून म्हणाला - "आयशाली वाहून उडी मार ! आत आयशाली काणी जमेल म्याला पण त्या हाकायला सांग ! जहाज बुडत आहे !"

स्वतःदेखील जहाजाचा वाचून उकले नाहीत. किकलज्याबिगूड होऊन जहाजाकड पडत उभे राहिले.

"उम्मान ! तू पाण्यावरून जा ! हे काय करतो आहेस ?" आयशाली ओरडली जहाजाने लाक रडत होते आयशालने जहाजावर पाऊल टाकण्याचा यत्न देवाक केल्या नाही. उम्मानखानला परत पाण्या- हात खूण करून ती स्वतः जहाजावरून आयशाली हे देखील पाहून आश्चर्य वाटले पाण्यात बुडाली. पु. च. अ. २ मार्ग]

सांपडलेला ठेवा

त्रिहतावाजेने हळू सोडला नाही. तो सांडा वळ गेला व प्रेत स्त्रियावर काढून पळून म्मजानाच्या दिशेने सैन्याने चाल लावला तेव्हा प्रेतास बगलेला येताळ त्याला म्हणाला - "राजा, मला जो हा वार सदम करारा लागत आहे त्याबद्दल वाईट वाटून घेऊ नकास. कारण समुद्रसुराला ज्यापमाजे कष्टमयीं जमलास झाला त्या- प्रमाणे तुलादेखील होकार नाही कशाबद्दल ! मी ती गोष्ट तुला सांगता एक " असे सांगून येताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वी हर्षपुर येथे हर्षवर्मा नावाचा राजा राज्य करीत असे राजधानीत समुद्र शर नावाचा एक व्यापारी रहात असे, तो माल घेऊन व्यापारामाठीं सुवर्णद्वीपाला निघाला. जहाज सुवर्णद्वीपानजीक पोचले तेव्हा वादळाची लक्षणे दिसू लागली. सोमा

हार त्याने पूर्वा कधी पाहिला नव्हता
 समुद्रांत वृद्धन गेल्याचा माझाहून कितीतरी
 पाने जास्त किपत त्या रजहागची होती
 म्हणून ग्याचा माळ नव्याला होता त्यामुळे त्याचे
 झालेल मुकसान तो पार विसरून गेला आणि
 कलशपर नावाच्या गावी येऊन पाचला
 गावावाहाच्या धमशालेनच तो विश्रुतीसाठी
 उत्तरला. दमन मागून गेल्यामुळे ओसरीनच
 रंग आडवा होनाच त्याला झोप लागली.
 तो रजहार त्या वेळी त्याच्याच हातात होता.

काही वेळाने राजबाहीच्या रक्षणासाठी
 गस्त घालण्यास पाहारेदार त्या बाजूला आले.
 धानी त्याच्या हातातला रजहार पाहनांच
 ओळखला. तो राजकन्येचा होता. हापलेका
 मनुष्यच जोर असला असे वाटून त्यानी
 समुद्रशुगास कैद करून राजासमोर
 हजर केले

“कांजरे मूं’ आणि हा रजहार तुझ्या-
 जवळ कसा काय आला” राजाने बरवावून
 त्याला विचारले

समुद्रशुगाने षडलेले वृत्त जमेल्या तुम्हा
 मागितले आणि म्हणाला “मला ज्या
 प्रेमाच्या कपरेला बांधलेला तो रजहार
 मलाला न पण अजून तेथेच असण्याचा

शक्यता आहे वाटल्यास कोणाला तरी
 पाठवून पाहून कायला सांगते

राजा पुढे काही मोठ्याच पंचव्यात एक
 धारीने झडप मारून राजाच्या हातातला त
 हार काढून घेतला व उडून गेला

धारीचा माळ अज्ञान हून निघून गेला
 तरी आरणीवरचा जातप नाहीसा होऊ
 नाही चवकशी होणे जरूर होते. म्हणून
 राजाने समुद्रशुगावर समुद्रीगावर लोक
 रंगवा पाठवले प्रेम अजून तेथेच होते त
 प्रेम गावातल्या एका भट्टा बागचे होते
 राजाच्या शिरापांनी राजाला येऊन मागितले
 समुद्रशुगाने जे सांगितले होते ते स्वतः
 ठरले. राजा धर्मवीर होता. त्याने समुद्र
 शुगाचा काही पैसे व माळ देऊन त्याला
 एका बहादुरात वसवून निगप दिला

या खेपेस समुद्रशुगाचा प्रवास सुखद
 पार पडला. तो एका रानातून आपला माळ
 घेऊन हर्षपुगकडे जाण्यास निघाला. सर्व
 व्यापारी जगलाच्या मार्गाने प्रवास करीत
 रात्री एका बागी जंगलातच पडाय टाकून
 हापले रात्री जोराच्या टाळीने त्याच्यावर
 हल्ला केला व हाती काढले त्यावर संतुष्ट व
 हाऊन समोर आडवा आला त्याला कायून

२३ ए. ए. ले चांगली नजर घुकवून समुद्र
 शूर हून तला आणि बडाच्या मांडवर
 बटून पानच्या आड सपून धमला चार
 हाती काढला तो माळ घेऊन पळून गेले

समुद्रशूर बागले उज्ज्वलप्रेम आडवाच
 वगून र हाला नंतर आड वगून उतरण्याच,
 विचार कसला हागला, तज्हा त्याला जवळच
 झाडाच्या एका पोकळीत काही तरी
 चमकल्यासारखे दिसले समुद्रशूर जवळ गेला
 ताच राजकन्येचा हार हाता एक रजहार
 त्याला दिसला दूर समुद्र पलीकडे धारीने
 उचलून नेलेला हार अशा परिस्थितीत पाहून

ठार केले परन्तु एक विधायमान अधिकारी आपल्या घरात न राहा. असे राजाला सांगितले आणि राजधानी असे राजाने सुधारण पांचले केले.

नारी कोठे लई व निच कय कर
 राजाला कह्यो नय इतर न कराय
 तिख दूलाळ सेतायको ठाव केले समाय
 भय स जुन स वा पार न स्त्री आन
 नारी यल रायना व हयनय
 वी वलावा वीर नला यन नलीन
 एक पद दही व भुन येनल व येन नरक्षाय
 कल नार

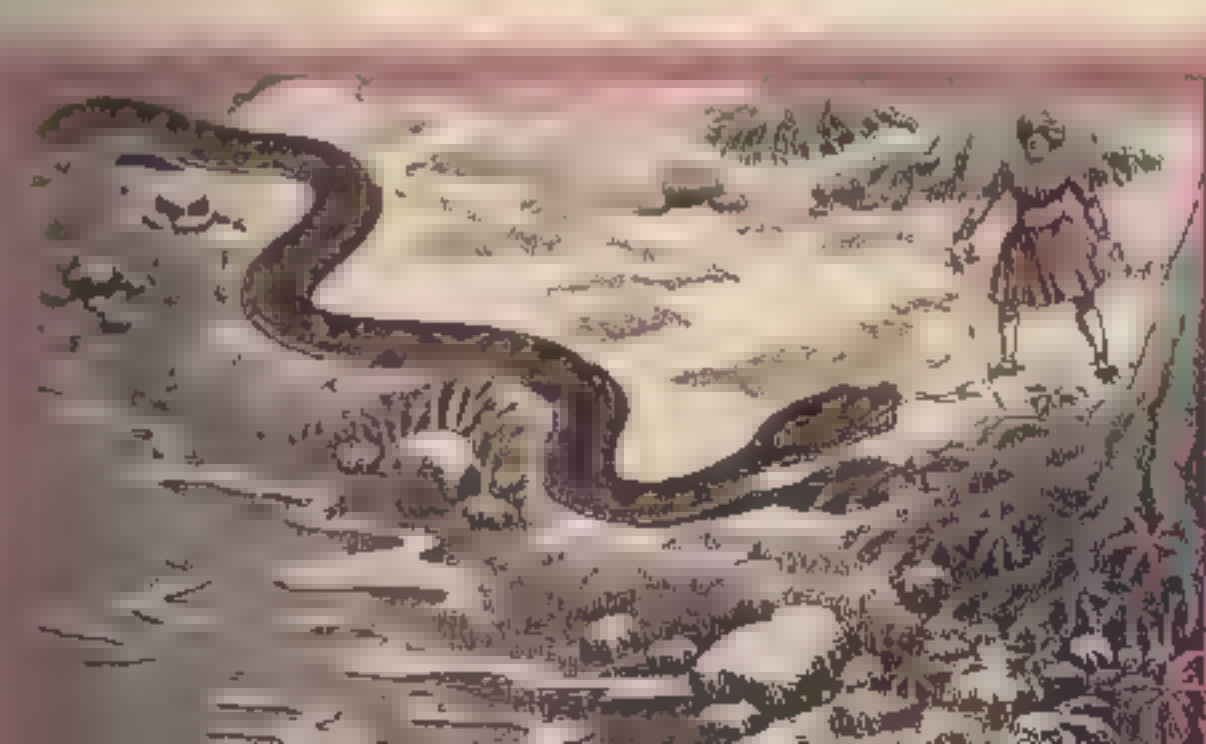
पञ्च राजाला वाटल हात नही मज्हा
 हात झाली नही पुरुषोत्तम करून घेऊन
 वस्तुनी निभेयपणे राजवट्यावरून निघून
 गली लहानपणाच या नव्याकडून निघून
 न राव अपत्यमात्र नही हे कटका
 पञ्च निभे लघुच करायचे नात असे
 मज्हा दुखने पुरुषांना शान्त असे
 पुढे वस्तु शिक्षण करून देणे देऊन
 करी वस्तुवर वसणे करी गणेश देव
 वस्तु प्राप्ति हात

रा. म. वा. ए. तून रहल मे. म. वा. त. र. म.
जे. म. वा. ए. तून रहल मे. म. वा. त. र. म.

अतएव शक्याः पृथक् चरन्तः सन्तु
 कृपायां सन्तु सन्तु सन्तु सन्तु सन्तु
 सन्तु सन्तु सन्तु सन्तु सन्तु सन्तु

[illegible]

मणि माला पञ्चपात्रगवत न्याः साधनाया
नामः तिला मञ्जरी च भयकर राक्षस
विमला

[illegible]

मरोवराच्या तळासा बगान वळ किम्ल्या नगर मजरीला काळ्याच्या जाळ्याबाकी झाकलेले एक भाक हिमले. मागचा पुढचा विचार न करता ही त्यांना शिकून पलीकडे गेली. पलीकडे तिला पासच्या दिगळ्या पायच्या चहुन ती बघ गेली तेव्हा पाण्याच्या बरच्या पातळीच्या वर सोडी तिला थापली एक वार दिसले. ते देखील काळ्या आड झाकलेले होते ते काटे रक्षमानेच लावून ठेवलेले होते

मंजरी ते काळ्याचे जाले बाजूला साकून पलीकडे गेली तेथे एक मोठे दालन होते

त्यात एक शपथी मुलगी बसलेली होती ती मांपाला पाहून धावतून गेली दोघही वरून गेल्यावरून झाले तिला

मंजरीने आपल्या नांडातल्या मणी जमिनीवर टाकला. त्या बरोबर तिला एका रूप मिळाले, ती त्या मुलीला बघली "मुली, बाबरे नकास. मी राजास मसे तुला वारले असेल. मी त्याला दार केले आहे. कोण तू एकडे कडी क आलीस! माझ्या हातून तुला काढी मरत आली तर मला आनंदच होईल." उघळ घेऊन त्या मुलीला धीर देत ती म्हणाली,

"मी बज्रगिरीच्या राजाची शत्रूकन आहे. माझे नांव सौदामिनी. मला काळच येथे आणून कैदेत ठेवले मी म्हात्म्य करायला तयार झाले नाही तर मला दार करील अशी धमकी त्याने आहे. तू मला धरी पावने केलेस तर तुझे उपकार जन्मोजन्मी विसरणार नाही" ती मुलीची म्हणाली

"आता तुला त्या राजमाळा कारण नाही कारण त्याला मी दार आहे. मी तुला या कैदेतून सोडवून देणेत तंनर तुझ्या बहिजाकडे तू वः

नगर मागचा विचार न करता ती

आले सागून तिने पुन्हा नील मणि ताडून

तिला बागकप मिळाले व काळ्याच्या

हे येऊन तिने तो मणि सोदा

मिळेल असा वेताने पलीकडे टाकला

तीने तो मणि ताडात धावल्यावर

नागकप मिळाले. अशा नव्हते

भरोवराच्या बाहेर आल्या दोघांना

मिळाले होते

मध्यरात्र कोटन गेली होती

पुन्हा पुरुषवेश धारण केला व

सौदामिनीने दारावर धाप दिव्याबरोबर

म्हणाली ती त्या एका मनीपुत्र

आश्रयांत घेऊन जाते. परंतु तू माझ्याविषयी

त्याच्या उघळ एक चकार शब्द बोलता

कामा नसे. बजावून ठेवने तुला त्याने

तुला तुडवा माझेरी पावने करावे, इतर काही

पक्ष विचार नसे असे त्याच्याजवळ सांग

आपली श्वकाच भेट होईल" असे सौदा-

मिनीला सागून मंजरी तिला राजा जंगळांत

रहात असे त्या आश्रयाजवळ आली. वरून

आश्रय दाखवून व सौदामिनीचा निशप

घेऊन मंजरी निघून गेली. ती गेल्यानंतर

सौदामिनीने दारावर धाप दिव्याबरोबर

राज ने येऊन वार उघडले. एका अपरिचित मुलीचा संशेर उभी पाहून त्याला आश्चर्य वाटले व त्याने विचारले - "कोण बाहिजे

एका तिजोळ बसले आश्चर्य करणारा कोणीतरी दानप्रस्थाश्रमी वृद्ध राजा समजात असत त्यामदीला बायले होत. पण समोर उभा रावून नमून तपस्वी अर्थातच तिला एका - राजा वंशजा लाजे बायला माल स्वाला करून ती म्हणाली "हो वज्रसिरीची राजकन्या आहे मला माझ्या बाईलाकडे पोचनी करू शकलात तर फार उपकार हावीक आपले."

त्यानंतर राजाने तिला आणखी एक देखील प्रश्न विचारला नाही. तिचे नाव देखील विचारले नाही. त्याने आपला घोडा तयार करून दे तिला त्या घोड्यावर सवत पर उठ बसवून रवाना. तपस्व्या व तपस्वीला वसत राहता, मुला पाहूनच घरात राहून राहून वसत राहता वसत परत येत. मुलाकडे वसत राहता. राजाने राजा होत वळताना घरात घेतले. "आपली माही आपल्या मैत्रापतीने पळकावली असल्याचे मी ऐकले. आपण भाष्यवास करीत असल्याचे वज्र मुलीने सांगितले. परंतु ही आपण आपल्यावर का आली." काही महाराज करण्यामागचे असल्यास मागावे आपले राज्य परत मिळवून देणे अगदीच असंभव्य नाही."

वर्षमान म्हणाला "मला राज्याचा फाट नाही. प्रजेलादेखील माझ्यावर काही प्रेम आहे असे नाही. प्रजेच्या इच्छेवरून मैत्रापती हुकूम सहित करू शकता नसता. पाणवटून प्रिय अशी माझी राणी वारली. आता मला या जगाचा भोव नाही."

"असा विचार कोण करीत नाही. आमच्या सोदासिनीला तुमच्या आश्रमान

आश्रम मिळेल असे एका व्यक्तीने सांगितल्याचे निव्वळकडून मला कळले. त्या व्यक्तीला तुमच्यावर अपार भक्ति व अर्पण आहे असे पण माझी मुलगी म्हणाली. आणि या माते मदीच्या प्रेमाने देखील मला वावरील कला माझी आहे. तिला आपला वतन परिते वळतानावर आश्रम तिला परतून घ्या. तिला विचारला व वळताना परतून घ्या. सध्याच्या प्रेमाने हाकून दूर पावत केलेत. आपल्या भारती बोर माणसं या जगात कविते पहायला मिळतात. पण पर्व्यादीत हे वैराग्य काही शक्य नाही.

भाष्यात होतं तें इतर आपण आमच्या सोदासिनीला वतन करून आसचें हें म्हणून राज्य स्वाकाराचें अर्थान केलां या उपकाराची मद्र अक्षर का होईना, होईक."

वतन परतण्या वतन या त्या पळी शेतला वतन तयार मनावर लागलाच परतून घ्या विचार करून परत घेता. तला ज्येष्ठ तो स्वतःकडे परतून घेता. दिवसेला सोदासिनीला प्रेम पाहून तो तिच्याशी लग्न करण्यास तयार झाला. तिकडे मजरी सोदासिनीला आश्रम्या पर्व्यादीत हे वैराग्य काही शक्य नाही पर्व्यादीत आश्रमाकडे जायला सांगून तो.

दोषं पोख्यावर वसुन निघुन आईपर्यंत
 आह उभी होती. नंतर ती परत आपल्या
 गळ्यात त्या कुत्र्याची चोरी करून घेऊन
 तिने लहानशा कुत्र्याला घेऊन घेऊन
 गळ्यात घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन
 तेवढी. मान घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन
 वापराचे छायाचित्र घेऊन घेऊन घेऊन
 नंतर ती परत घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन
 घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन
 उतरून घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन
 ती कळवळीवर उतरून घेऊन घेऊन घेऊन
 घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन
 घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन
 घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन
 घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन
 घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन
 घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन घेऊन

महानशा मैन्वानिशी लापा मागावा अय
 होतं. त्यापमाणे अपराधीच्या वेळी
 मजबूत व दया. ह्या दोघातून मजबूत
 मजबूत व दया. ह्या दोघातून मजबूत
 मजबूत व दया. ह्या दोघातून मजबूत
 मजबूत व दया. ह्या दोघातून मजबूत
 मजबूत व दया. ह्या दोघातून मजबूत
 मजबूत व दया. ह्या दोघातून मजबूत
 मजबूत व दया. ह्या दोघातून मजबूत
 मजबूत व दया. ह्या दोघातून मजबूत
 मजबूत व दया. ह्या दोघातून मजबूत
 मजबूत व दया. ह्या दोघातून मजबूत
 मजबूत व दया. ह्या दोघातून मजबूत
 मजबूत व दया. ह्या दोघातून मजबूत
 मजबूत व दया. ह्या दोघातून मजबूत
 मजबूत व दया. ह्या दोघातून मजबूत

मधुमाद्रीचे पीले

ज्या त्या हांगणाला प्रवेशातील एका
 मध्यभागात दोघे भाऊ गहात असत
 ते शिकार करील आणि कुटुंबाच्या
 आरक्षक सवे वस्तु रावातून
 एके विदर्शी दोघे भाऊ एकेक
 विदर्शी व धनुष्यबाण घेऊन
 कर्णधार निघाले. बंगलान राटेने
 ते वेळ वाळव्यानंतर पुढे एक दाट
 जंगल लागले पुढे वाटवेन्नीत नव्हती
 ते त्या दाट झाडीत शिरले

"आपल्याका काय त्याच्याशी करायचे
 आहे ! त्यांत काय ठेवले आहे कोण जाणे !"
 मोठा भाऊ म्हणाला. तसा थोडा भिनरान
 होता तो पण धाकटा भाऊ धीट होता
 म्हणाला-"त्याच्या खाली काय आहे, ते
 पाहिलेच पाहिजे." तो एकेक मडकें उचलून
 मरळ उताणें करून ठेवू लागला, तेव्हा मोठा
 भाऊ दूर उभा राहून ते पाहू लागला

धाकट्या भावानें एका मागून एक मडकें
 उताणें केले कांहीं सांपडले किंवा मिसले
 नाहीं. पण त्यानें शेवटचे मडकें उचलताच
 खालून एक खुजी म्हातारी उभी मागून
 बाहेर आली. तिनें सिला सोडवणाऱ्या
 धाकट्या भावाला पाहिले नाहीं. दूर उभा
 असलेल्या मोठ्या भावाला पाहिले व
 म्हणाली-"मित्रव्या ! जसा जुमासारखा

काही अंतर चालून गेल्यावर एका
 तसा स्थाना मडकां उपडी ठेवलेली
 जसा

"काय बुवा म्हणायचे तरी, या निर्जन-
 ती ही काणी बरे ठेवली असावीत !"
 म्हणून भावानें चकित होऊन विचारले

काय तू उभा आहेस / साह्याबरोबर आलास
तर समतीदार चित्रे मी तुला दाखवीन "

पण मोठा भाऊ जाग्या हाळला नाही

"मूर्ख, भितरा ! " या शब्दांनी त्याला
नावे टावीत चाकल्या मुलाकडे बघून तिने
त्याला बरोबर घालला सांगितले सर्वांक
तयार असलेला भाकटा भाऊ तिच्याबरोबर
निवाला. दोघे काही अंतर चालून गेल्यावर
म्हणारी बायली व त्याच्या हातांत एक
कुन्हाड देऊन म्हणाली " हे भाऊ तोड "

त्याने त्या झाडाच्या बुंधावर कुन्हाडाचा
एक घाव केल्याबरोबर त्या झाडातून एक

गाय प्रकट झाली, अशा तऱ्हेने त्यान
कलेल्या प्रत्येक भावाबरोबर एक गाय
वकरी, येथी किंवा बैल झाडातून येऊ
मला. झाल्या वेळात त्याच्या भावली दुसऱ्या
एक कळपच जमा झाला

"ही सर्व गुरे तुझीच तुं ही सर्व घेऊन
जा " नी म्हणारी म्हणाली

त्याने तिचा निरोप घेतला व य.व
मोठा भाऊ त्याची हाट पहात घसला हाता
तयें सर्व गुरे घेऊन घेऊन म्हणाला " त्या
म्हणारीने पहा मला काय दिले आहे ते
तिने वाळाविले आणि नुं गेल्या नाहीस

चाकल्या भावाला त्या गुरांचा माभ कसा
झाला हे सर्व मोठ्या भावाने झाल्याने ऐकून
घनले काही बोलला नाही. दोघे पुन्हा
घेऊन आपल्या गावच्या बाटेने चालू लागले

एन दुपारची वेळ होता. कडक ऊन
पडत होते दोघांना सूप तहान लागला
गुरे देखील पाण्यासाठी ओगडत होती

काही अंतर चालून गेल्यावर एका
ओरडला-" ते पहा पार्जा ! " त्याच्या
बाटेवरच एका खोल उगीत ल्हानसा अड
हाना, परंतु तेथेच जायचें काम हागाराचा
उमा कडा होता तेथे

"माझ्या कमरेला दोगी बांधून खाली
सोडून मला मी आपली तहान भावाबरोबर
दायला " मोठा भाऊ चाकल्याला म्हणाला
घड्या भावाने त्याप्रमाणे त्याला खाली
सोडले. पारभर पाण्या पिऊन तो घर
तून आणि त्याने चाकल्या भावाच्या
कमरेला तऱ्हाच दोगी बांधून खाली सोडले
दुसऱ्या राहून त्याच्या वनांत दुष्टबुद्धि
झाली त्याने आपल्या हातांतही
दोघे पण खाली उगीत केकून मिळी. आपला
मन कसा घर परत येईल याची त्याला
कळत नव्हती गुरे घेऊन तो एकटा घरी
परत आला.

त्याने घरी घेऊन आपल्या बडिलाना
घर गेल्या म्हणारीने ती गुरे विली काहेन
असे सांगितले

"असे हाथ ! पण तुझा भाकटा भाऊ
काठ आहे ! " बापांनी विचारले

"म्हणजे तो जजून घरी परत आला
नही तर " दुपारीच तो माझ्या आधी
परतला " मोठा भाऊ म्हणाला.

त्या दिवशी भाकटा भाऊ घरी परत
आला नाही. गावच्या पंढलीना बाटले तो
शोध काढीत व पोळे मिळाल्यावर मध काढून
विकार करीत कोठे तरी दूर रानात गेला

असेल. येईल उवा परवा परत त्यांना
नेवडी जास्त काळजी पारली नाही

दुसऱ्या दिवशी पहाटे गावातल्या बायला
पाणी भरून आणायला गेल्या तेव्हा त्यांना
मध लागल्या एका विशिष्ट जातीच्या
पक्ष्याचा किल्लाबिलाट एक लागला त्या
पक्ष्याचा आवाज ऐकू आला म्हणजे अवळ-
पासच्या पंचकोशांत काठे तरी मधाचे पोळे
जाहे असे समजावे पक्ष्याच्या आवाजाच्या
राखाने गांवकरी मधमाझ्यांच्या पोळ्याचा
शोध काढीत व पोळे मिळाल्यावर मध काढून
आणीत. म्हणून आवाज ऐकू आल्या बरोबर

बायका घरा बावल्या व घरच्या पुरुष मंडळींना म्हणाल्या मधुपक्षाचा आवाज ऐकू येत आहे
 शाशा भावांचे आईवडील गावकऱ्या
 रंशेवर त्या आवाजाच्या अनुरोधाने मधुमा
 पाळे शोधायला निघाले. परंतु पक्षी उडत
 पुष्कळ दूर गेले व त्याच्या पाठापाठ
 गावकरी होतनात कोस गेले. म्हणून निराश
 होऊन वर राने गावकरी परतले. परंतु काही
 हिमंतवान गावकरी व दोघा भावांचे वडील
 भाग परतत नाहीत

मधु पक्षी एका वर्तन उतरले. तेथे
 पाळे जमून तमून साखरेच दागाराचा कडा
 भिनीसारखा सरळ उभा होता तेथे पान
 फासे उतरायचे. त्या दोघा भावांच्या बापान
 आत बाकून पाहिले. त्याका मधु पक्षी
 दिमला नाही. परंतु मनुष्य दिमला त्याचा
 आवाज देखील खोल व हळू एक येत होता

"अरे! तो तर माझा धाकटू! आत
 दरीत आहे" बाप माळ्याने जावडला
 चार पांच जणांनी त्याला काढण्यासाठी
 शरी आत माडली धाकटा वर आला.
 धाकट्या मुलाकडून धाकटा मुलाच्या
 दृष्टीपासून वर्तन एकूण बापाला त्याचा फार
 राग आला. म्हणाला—"इतका दृष्टपणा
 केल्या तर मधुपक्षाचे आरवणे एकू आले
 नसते तर माझा इकडे आलाच नसता व
 नुशी जी गत जाही असती मी देखच
 राणे!"

या धाकट्याला जिवंत बिरुद आणून
 मातून काढला पाहिजे!" सर्व जबाब
 धारल्या भावाला शंका होतीच तो
 पाहिल्यानेच बाप व गावकरी घरी परत
 येण्यापूर्वी घर भाडून घेतून गेला. त्यानंतर
 त्याला कोणी भेटला नाही

गुणशर्माची कथा

उज्जैन नगरी आदित्यशर्मा नावाचा एक
 नरका ब्राह्मण रहात असे. एक संन्यासी
 भिक्षुरोवर त्याचा स्नेह बघला. त्या
 भिक्षुबळ एक बक्षिणी रहात असे
 तिच्याकडून त्याला कळले की बक्षिणीत
 सुलोचना नावाची बक्षिणी सर्वांत सुंदर आहे
 नंतर तो दक्षिणेकडे गेला. विष्णुगुप्त नावाच्या
 एका संन्यासी भिक्षुकडून सुलोचना भिक्षुणीचा
 अनुमठ प्राप्त करण्यासाठी त्याने यज्ञादि विधी
 सिद्ध केले. त्या प्रमाणे होम केल्यावर
 त्याला सुलोचनेचा लाभ झाला. सुलोचनेने
 आदित्यशर्माकडून सहा महिने पूर्ण व्रत
 च्याचे घालून कर्ण्याचे वचन घेतले व नंतर
 एक मुलगा होईपर्यंत त्याच्या बरोबर
 राहण्यास ती कळ झाली. त्यानंतर ती
 त्याला अरुकापुरीला घेऊन गेली. वचन

दिल्याप्रमाणे त्याने सहा महिने ब्रह्मचर्य
 पाळले. जे पाहून कुबेर प्रसन्न झाला व
 त्याने आदित्यशर्माचा सुलोचनेशी देव विवाह
 करून दिला. त्यानंतर त्यांना यथावेळी
 गुणशर्मा नावाचा मुलगा झाला

काही काळ कंठक्यावर कुबेराकडे इंद्र
 आला. इंद्र आला त्यावेळी तेथे हजार
 असलेले सर्व देव त्याचा सत्कार करण्यासाठी
 उभे राहिले. वण आदित्यशर्मा अन्यमनस्क
 ब्रह्मचा कारणाने उभा राहिला नाही
 इतका राग आला. त्याने त्याला शपथ दिला
 की "तो मर्त्यलोकात परत जाईल." परंतु
 सुलोचनेने आपल्या पतीच्या बर्तीने इंद्राची
 माफी मागितली. तेव्हा इंद्र म्हणाला
 "माझा शपथ मला परत घेता येणार नाही.
 त्याच्या ऐवजी त्याचा मुलगा मर्त्यलोकात

करण्यासाठी गुणशर्मा नृत्य गान व वीणा वादन करी

इतक्यांत अशोकवती गुणशर्मांच्या गुणावर इतकी भाळली की राजाच्या परवानगीने गुणशर्मा जवळ वीणावादन शिकण्याचे मित्र करून तिने त्याला आपल्या प्रेमबंधनात बांधण्याचा यत्न सुरू केला. शेवटी तिने त्याचा वध करण्याची व आत्महत्येची ठरवून घेण्याची धमकी देऊन देखाळ पाहिले. म्हणून गुणशर्माने मानुषाने वाहत समे काही करून नये असे निर्या सांगून आपली कधी तरी सुटका करून घेण्याचे ठरविले.

पुढे काही दिवसांनी उज्जैनचा राजा महासेन याला भीमक नावाच्या त्याच्या एका शत्रूचा युद्ध करणे लागले. ती संधी साधून विक्रमशर्मा नावाच्या एका मोठे गजाने उज्जैनच्या राज्यावर स्वारी केली. शत्रू शत्रूच्या मध्ये सापडलेल्या महासेन राजाला गुणशर्माने आपल्या अनर्थाने विश्वास प्रयोग करून सहाय्य केली. तो रात्री विक्रमशर्माच्या जिविरात शिरला आणि त्याला म्हणाला - "राजा! मी विष्णूचा दूत आहे. तू वेळोवेळी मत्त आहेस म्हणून मृत विष्णूने मला तुझ्याकडे पाठवून तुला या युद्धाने आपले

अंग काढून घेण्यास त्याचा सहा कळविण्यास सांगितले आहे. तू महामेनाशी संधी करून परत निघून गेला नाहीस तर तुझ्यावर व तुझ्या राज्यावर ईश्वरी कोप होईल."

विक्रमशर्मा तो विष्णूचाच निरोप आहे असे समजून उज्जैनहून स्वदेशांत निघून गेला. महासेनने सोमकचा पराभव केला. त्यानंतर पुढे काही दिवसांनी विक्रमशर्माचा आपली पत्न्यवधूक शास्त्राचे कळव्यावर त्याने महासेनचा हस्तपुढे केली. दोघाचे हस्तपुढे चालू असता महासेनचा पाय घमाला व तो स्वामी पडला. विक्रमशर्माने त्याला ठार

करण्यासाठी आपली तलवार वर केल्या- बराबर गुणशर्माने चक फेंकून त्याचा हात वगळण्यावर कापून टाकला व त्या ठार कर अज्ञानातून महासेन बाबला व त्याच्या हाता विक्रमशर्माने राज्यदेखील आला.

महासेनबाबत गुणशर्मा लढा लढून नगरी परत आला. अशोकवतीने पुन्हा त्याचे मन आपल्याकडे बळविण्याची स्वतःच यत्न केली. तरतु गुणशर्माचे मन अडक राहालेले पाहून तिने त्याच्यावर भाटा मारायला घेता की दुष्ट होऊन अनक घेला. त्याने अधिक प्रसंग केली रानात मारावा

पुढ्या काही एक विचार न करता त्याचा बंध करण्याचे ठरविले. परंतु उपदणें तसें करणें शक्य नव्हतें. कारण त्यानें अनेक घेळां त्याचा जीव वाचविला होता. म्हणून भगदी निराक्या तऱ्हेनें त्याचा बंध करण्याचे राजानें ठरविले.

एक दिवशी राजा भर दरबारांत म्हणाला—“मी आजपर्यंत या गुणशर्माला आपला एक स्नेही समजून वागवीत आलों. परंतु माझा छत्रू विक्रमशक्ति यानें एका हेराच्या एक मैवाकी म्हणून माझ्याकडे पाठविले. त्यानें माझ्या अस्मांत किंवा काळवले

होतें त्या वेळीं गुणशर्मानें मला वेळांच सावध करून वाचविले होतें परंतु माझा पूर्ण विश्वास संपादन करण्यासाठी तो म्याचा डाव होता. नेतर त्यानें आम्हां होणांकडून पैसा उपटून आमचा समेट करून दिव्याचे दर्शविले.” जसे सागून राजानें असा राज-द्रोह ला शिरच्छादार्जिवास दुसरी शिक्षा नाही असेंदेखील सांगितले.

राजाचे लिपार्ह गुणशर्माला कैद करण्यासाठी पुढें होणांच अंतर्धान विषेचा प्रयोग करून बाहेर येणाऱ्या शिपायांना ठार करीत. तो वचून गेला आणि उज्जैनच्या दक्षिणे-कडील एका राज्यांत जाऊन पोचला. एका जागी अभिरक्ष नावाचा एक ब्राह्मण बट-दृष्टास्वाली आपल्या शिष्यवृंदास शिकवीत बसला होता. त्यानें त्याला वचणें बघण्याकडे केला आणि आपले पूर्ववत् निवेदन करून आपल्या आज्ञांमात ठेवून येण्यास विनंती केली. त्या ब्राह्मणानें मानवले तें कडक केले.

अभिरक्षाने घर मोठे होतें. त्याच्याकडे गार्हगुरें पण पुष्कळ होतों. उर्वानजुमत्या पण वराच होतों. यात पदरी नवरा एकुलती एक सुंदर कन्या होती. गुणशर्मा लिप्याजी म्हाला नगराच्या मर त्याच्याशी

जिणे काळ करून देऊन त्याला आपला वरदानई करून घ्यावे असें त्यानें आपल्या मनाशीं धांजले होतें. गुणशर्माला ज्योतिष-हस्तमुद्रादिकांची चांगली माहिती आहे हे कळल्यावर त्यानें त्याला मुलीचा हात पाहून तिचे भविष्य सांगावे असें सांगितले.

गुणशर्मानें लिप्या नाकावर व कंठा स्वाली वक्षस्थलावरचा तिल पाहून हिचा सपनीचा योग आहे, जसें भविष्य बनेबने

“हें काही अवलक्षण म्हणता येणार नाही. कारण कोणा भाव्यवानाच्या अनेक पत्नीचा योग असतो” अभिरक्ष म्हणाला

काही दिवसांनंतर शजर्मानें आपल्या मनांतला हेतू त्याला कळविला. म्हणाला—“मला हीच एक मुलगी. हिच्याशी काळ करून दे ”

“मला बाहून ज्ञान आनंदाची मोष्ट ती काय बाटणार ! परंतु उज्जैनच्या राजानें माझ्याशीं जो दुर्व्यवहार करून माझा भय मान केला आहे त्याची त्याला अद्वल घडविल्याशिवाय मला पैत पडणार नाही.”

“तुं एवढा विद्वान व पंडित व तूं हें सर्व काय लुळ्यासारखा मोकलो आहेस ! त्या मूर्खानें तुला अपमान केला म्हणून तुला

मोठेपणा कमी होईल का ? की अज्ञात-
वनीच्या बागण्याने जुला की ज्ञानीचाच राग
आला आहे ?" अश्वमेध न विचारले.

"तसे काही नाही." उत्तरेत राख
येथून फार दूर नाही. तेथील राजा मला
त्रास देण्यास सहजी इकडे येऊ अकल
एका जागी राहण्यापेक्षा देशातून करण्याचा
विचार आहे." गुणशर्मा म्हणाऱ्या.

"तुलात मागितले आहे की अधिकारी
किंवा पितृकार्य करण्याची शक्ति ज्यांना
नाही त्यांनाच तीपेक्षांचे अधिकार असतो
गुड्यासाठी की एक स्वतंत्र पाताळगुप्त घनवून
गुड्या शस्त्राची सर्व व्यवस्था करून देता.
तु मग्न्या मुलीशी लग्न करून घेऊन येवेष
मुल ते रहा." अश्वमेध ने काय म्हणुन केला.

"मुद्रीसारख्या मुंदर मुलीशी लग्नाला
कोणी तयार होणार नाही ? पण ईश्वरासमना

करून त्या कृतज्ञ महामेनाला प्राप्तित
करायला भाग पाडीपर्यंत भी नमाला तयार
नाही."

अश्वमेध त्याला कवळ झाला. त्याने
गुणशर्मासाठी एक मुंदर पाताळगुप्त बांधून
त्याला कुमारमंत्र नांवाचा मंत्र शिकविला व
त्याचा जप करायला सांगितले. गुणशर्माने
अनन्यभावे कुमारमंत्राचा जप करून कुमार-
स्वामीला प्रमत्त करून घेतले. कुमारस्वामीने
त्याला अक्षय घडराणी दिली. नंतर त्याने
मुद्रीशी विवाह करून घेऊन एक मोठे मैत्र्य
उभे केले व उत्तरेत मगरीवर स्वागी करून
महामेन राजाचा पराभव केला आणि अज्ञात-
वनीच्या तिक्या दृष्ट आचरणाबद्दल शिक्षा
फली. नंतर तो स्वतः उत्तरेच्या मगरीवर
बसला. अनेक राजकन्यांनी त्याचे लग्न झाले
व एक चक्रवर्ती म्हणून राज्य करू लागला.

मेघबालक

त्रिगतदेज शेतकऱ्यांचाच एक देश हाता
जमीन सुपीक व पाणी सुबल
म्हणून दोन दोन तीन तीन पिके निघून
निसर्गाची एकही कृपा असल्यावर आणखी
काय पाहिजे ? परंतु हे सर्व सुख वसुधा
देवनेच्या रूपाने आपल्याला लाभले आहे
या गोष्टीची स्थाना फिरार नव्हती कारण
इतर मंडेची व देवनाची ते आराधना
करीत

म्हणून इतरांना आपल्या मंत्रकांची
म्हणजे मेघाची एक मंत्रा बोलवून त्यांना
जमे मागितले की त्रिगतदेशाकडे त्यांना
जाऊ नये. म्हणून त्या वर्षा पावसाळ्यात
एक वेब देखील पाऊस पडला नाही. लोक
आकाशाकडे नजर लावून उभे होते. परंतु
पाण्याचा एक येवदेखील पडेल तर क्षय

मंत्र हाहाकार उठून गेला वसुधाचा फार
जानड झाला.

परंतु त्याच्या या आनंदात एका लढा
मग्या मेघबालकाच्या पोरकटपणामुळे थोडेही
विराजण पडले, त्याने काणाला विचारले नाही
की काणाची पर्वा केली नाही आणि त्रिगत
देशात जाऊन थोडी वृष्टी करून आला

त्रिगतच्या रहिवाशांना आनंद झाला
पाऊस आलेला पाहून त्यांनी शेते तयारून
वियार्णे लावले

तिकडे मेघमंडळीत स्वतःला उडून गेला
त्यानी त्या मेघबालकाला बोळावून आनी
त्वृण हजेरी घेतली म्हणाले "आम्ही
सर्वांनी मिळून त्रिगतदेशाचा पूर्ण बहिष्कार
कारण्याचे ठरविले व तुला काय हा मूर्खपणा
मुचला ?"

तो म्हणाला—“लहान तोंडी मी मोठा बास घेऊ नये, तरी तुम्हाला माझा सरा हेतू कळू नये याबद्दल आश्चर्यात वाटते. या निमित्ताने त्याच्याजवळ प्रियाणामाची म्हणून ठेवलेलं धान्य होते ते देखील त्याच्याकडून मी खर्च करविले. आता त्यांना त्याचा काही उपयोग होणार नाही.”

माठे मेघ त्रिगर्त देशाची उडालेली गंमन पाहण्यासाठी त्या देशाच्या आकाशात धिरक्या घातू लागले. मेघवालकाने सांगितल्याप्रमाणे त्रिगर्त देशात हाहाकार उठून गेला होता. पावसाळा सुरू झाला असा विचार करून त्यांनी विचारले कावले, परंतु त्यानंतर वाळूस पडल्याच नाही, असा तर्कने त्यांची सर्व प्रकारे निराशा झाली. म्हणून ते आकाशाकडे रफ लावून वरुणदेवाला प्रमत्त करण्यासाठी त्याचे स्तवन करू लागले

त्याची ती स्थिति पाहून वरुणदेवाच्या हृदयाला वाझ फुटला. मेघ त्या मेघवालकाला म्हणाले—“वाहिलेस, तुझ्या म्या घेऊ कासा दुष्प्रणाम झाला आहे तो !” असे त्याला वटावून त्यांनी त्रिगर्तदेशावर पावसाची कृप्री केली.

त्याच्या प्रार्थनेला स्वीकारून वरुणदेवाने कृपा केली म्हणून त्रिगर्तदेशाचे रहिवासी त्याची पूजा करू लागले. त्या देवावर पुन्हा कधी अनावृष्टी झाली नाही. तो एक सम्प्रदायमूलेक म्हणून नगान्त प्रसिद्ध झाला.

मेघवालकाने बालिशपणाने जे काही केले त्याचा परिणाम शेवटी चांगलाच निघाला. त्रिगर्तदेशाच्या रहिवाशांना वरुणदेवाची पूजा केल्यास अनावृष्टीचे संकट येणार नाही हे कळले व म्हणून झालेल्या वरुणदेवाच्या मनाचे देखील समाधान झाले

परोपकारी गोपाल

एकदा हांगरावरची जत्रा होती व गोपाल सकुटुब जत्रा पाहायला गेला. तसे ते स्थानाचे निर्जनस्थानीचे एक सेवे गाव होते. परंतु जत्रेच्या वेळी तेथे लोकांची गर्दी होई. पत्ताका व तोरणे बांधून आरास करून लोक आपली दुकाने लावीत. पाळणा, चक्री वगैरे वगैरे गमती पण पुष्कळ असत. गोपाल एका धर्मशास्त्रेत्ता उतरका होता हांगरास्थानच्या ओल्यावर तो प्यानाला गेला होता. स्नान करून परत येत असता एका म्हान्याच्या तांदूळ हे शब्द कानी पडले— “आतां नाही घालून घ्या !” असे म्हणत तो म्हाकी बसला. तो म्हान्या गोपालच्या ओळखाचा होता. गोपालला जवळ आलेला पाहून म्हान्या - म्हणाला—“गोपाल ! तू देवासारखा पावसास कब ! एक कृपा कर

या म्हान्यावर. या हक्यात एका गांठी त्यांत पैसे बांधून ठेवले आहेत. तेवढे देवाच्या हुंदीत टाक. कसाबसा येथवर आली, पण आता पुढे पाऊळ नाही टाकवत. येथाना प्रसाद तेवढा आणून दे.”

त्याने दिलेला दवा घेऊन गोपाल पांथ वाटेने हांगर चढू लागला. एका जागी त्याला एक लहान मुलगी हरवून गेल्यामुळे “आई, आई !” म्हणून रडत असलेली दिसली. ती जत्रेच्या गर्दीकडे घालली होती.

गोपालने तिला उचलून घेतले व तिच्या पाठीवर हात फिरवून व घेथाने गोजाळून विचारले—“काय नांव तुझे बाल ! काठे गेली तुम्ही आई !” त्याने आजूबाजूला पाहिले. पण कोणी दिसले नाही. बावल्या आवाजांत मुलीने आपले नांव मालती असल्याचे व

त्यांचे मामाज काणी चोरानें उचकन नेरुपाचें मागून राहूं लागली 'आई आई!' म्हणून तिचा तोंडानें सारखा अप चावूं होता.

गोपाळ अन्नेच्या गर्दति मुलीची आई घेऊन म्हणून बराच वेळ फिरला, त्यानें एक फळे मुलीला खावयाला दिलें, तिनें पाळण्यांत बसतें म्हणून बाबोवर गोपाळनें इधा खाली घेवून निला पाळण्यांत बसविलें, नेवर मुलीला उचकन घेऊन पुन्हां इधा उचलायला म्हणून खाली वाकला तर इधा जाहीस झालेला.

त्यानें जवळ उभ असलेल्या दोघां निघांना खाली इधा पाहिला का विचारलें, तेव्हां एक

जण म्हणाला "तुम्ही मुलीला पाळण्यांत बसवायला गेलानें नेह्दांच एक जण पाळण्यातून उतरला व इधा उचकन घेऊन निघून गेला, आम्हाला वाटल ना इधा त्याचाच अमाचा," त्यांनीं न्हा माणमाचे सोडक्यांत वर्णन पण केलें, म्हणाले "त्याच्या सोडक्याला पागोटें होतें, हिरन्या रंगाचा मदरा घातला हाता, लांब मिजा व दादापण होनी त्याला

गोपाळ त्या मुलीच्या आईला हुशकत हाता त्याच बरोबर त्याला पागोटें व हिरन्या मद्रा घातलेल्या दादी मिजावाच्या माणसाचा पण त्या इक्यासाठीं लोभ करवा लागला.

इतक्यांत एक बाई "माळनी!" म्हणून ओरडत जवळ आली व तिनें गोपाळच्या हातातून मुलीला ओढून घेतलें

"ही मुलगी तुमचीच का? किती वेळ झाला, मुलगी रडत आहे!" गोपाळ म्हणाला

त्या आईनें मुलीला पोटाशी बळक व तिच्या पाठीवर घेमानें हात फिरवीत गोपाळला म्हणून विचारले "मुलीच्या अंगावरचे सर्व दागिने काढून घेऊन कवाडा! मुलीच्या आईला ओंभत असल्याचें सोडें बोकलोन होय!"

मुलीला मुखरूप पांक्ते केव्हाबद्दल आम्हार मानण्याचें सादून त्याच्यावर चोरीचा भाळ लावल्याचे ऐकून गोपाळला आश्चर्याचा धडाच बसला व त्यानें त्याला ती मुलगी कदां व कधी मिळाली हें सांगितले माळनानें पण निला पाळण्यांत बसवायला व फळे खावला मिळाल्याचे सांगितल्यावर तिचा गोपाळच्या दोळ्यावर विभास बसला, नेवर ती दागिने गेले तर गेले, मुलगी मुखरूप मिळाली याबद्दल घनाचें समाधान करून घेऊन मुलीला घेऊन निघून गेली.

आतां गोपाळला म्हाताच्याच्या इन्घाची काळजी वाटूं लागली. काय करावें, गोपाळला मुनेना, काय विचारांत तो धर्मशाळेंत गेला, पंचतरांच त्याच्या बायकोनें त्याला विचारलें—"आपला मुलगा दिसला का कोठें? तुम्हांला बायला बराच वेळ झाला व मुलगा पण दिसला माहों तेव्हां मला वाटलें की तुम्ही बाय कोठें तरी फिरत असाल, पण बराचर मुलाला न पाहून विचारतें आहे."

"अमेक गर्दति कोठें तरी संमत पहान फिरत घेऊन आल्या वेळानें" गोपाळनं अन्यमनस्क पर्जे उत्तर दिले.

अहो, अर्धे काय कोलतां? सकाळीं ग्याऊन निघाला तो अजून आला माही! आतां जेवायची वेळ होऊन गेली तरी आला नाही म्हणून आत्म काळजी वाटते, जाऊन पाहून वा जरा" बायको म्हणाली.

"आतां पर्यंत मी या गर्दति कोठें कोठें फिरला, काय इरवलें व काय गावलें हें देखील मला माहीत नाही, एका चोरान चोरी केली आणि सर्व जबाबदारी घेऊन पडली आहे माझ्या डोक्यावर, आता माहों मी जाल कोठें भत्कायला" गोपाळ म्हणाला.

सुदैवाने त्याच वेळी वहा घेई बघाचा त्याचा मुलगा धावत बापा टाकीत आला आणि म्हणाला—“बाहो बाबा! टाऊक आहे का काय झाले तें ? त्याच्या हातांत तेन्हां एक चाकू, एक दाढी व हा इया होता.” तो इया पाहताच गोपाळच्या जिवात जीव आल्यामाग्लें झालें

घडलेलें सर्व कृत मुलगा सांगूं लागला. म्हणाला—“सकाळीं बी धर्मशाळेंतून निघालो आणि माकडांची संमत वहात हिंइत होता तेन्हां एक काळ काळ पागोटें बाला, हिरवा सवरा घातलेला एक मनुष्य येऊन मला

विचारूं लागला—“व्यापार का रे ?” आणि त्यानें फुटाणे दाखविले. मी जवळ जातांच त्यानें माझा हात बरका व दुसऱ्या हातानें चाकू दाखवून म्हणाला—“ओगडकास का खबरदार ! चक माझ्याबरोबर !” असें सांगून तो मला एका खडकाल आगेंत घेऊन गेला.

“नंतर त्यानें आपल्या हातानेला चाकू दगडावर ठेवून दिला व माझ्या कानांतलें हुक काढूं लागला. तेन्हां एक गोष्ट आर्क माझ्या कानांत. त्याची दाढी नकळी होती मी बटकन चाकू उचलून घेतला आणि त्याची दाढी ओडत ओगडला “चोर ! चोर !”

“निकडे लोक पावले चार वळूं लागला. मी त्याचा इया उचल्ला व बोगच्या वाडी मागे धावूं लागलो. परंतु चोर ओंवा रवीकडे पळत निघून गेला व मी त्याची नकळी दाढी, चाकू व हा इया घेऊन माळां आई ”

आपल्या मुलाचे सादस व धर्मसाधन पाहून गोपाळनें आपल्या मुलाची वाठ धोपटवी. मंतर सर्वांनीं देवळांत जाऊन देवदर्शन केले. गोपाळनें म्हाताऱ्याच्या रुपांतले सर्व वेने हुडीत ओतले. गोपाळ म्हाताऱ्याकडे माबळा निघाला तेन्हां त्याचा मुलगा वय त्याच्या बरोबर निघाला ओळ्याच्या वाडी तो म्हातास विधानी घेत पडला होता तेव्हे आपली एक मनुष्य विधानी घेत पडून असलेला त्याला दिगमला

“भाजोबा ! कांज हो द्या !” गोपाळनें त्या म्हाताऱ्याला इया देत त्या माणसाकडे बोट दाखवून विचारलें

“नाहीं माहीत कुबा, पायांत कारा थोडला कीं जिवळा, नकळें, एक पाऊल देखील पुढें टाकयें अशक्य झालें म्हणून पडून आहे मियारा !” म्हातास म्हणाला.

ते देऊन तो आपलेला मनुष्य उठून उभा राहिला. गोपाळच्या मुलाज पाहून त्याची पांखावर धारण कमली. तो त्याला ओळखून म्हणाला—“बाबा ! हाच तो चोर !”

चोराला बाब दुखत असल्यामुळे एक पाऊल देखील पुढें टाकवत नव्हतें. गोपाळनें त्याला धमलें. त्याच्या जवळ मुलाचा एक इत सापडला. गोपाळनें त्याला पोलीस ठाण्यावर पोचवें केलें व म्हाताऱ्याला प्रसाद देऊन सकुटून परीं परत आला.

न्यायपीठ

कुंदनपूराचा राजा चंदन याच्या बाटे का न्याय देण्याची उत्तम व्यवस्था त्याच्या राज्यात असली पाहिजे. न्यायविचारांत चूक म्हणून होता कामा नये. परंतु न्यायाधीश किती झाला तरी मनुष्यच ना आणि मनुष्याक्या हातून चूक नकळत होतेच.

परंतु ही चूक सद्दा घडता कामा नये या सिचाराने चंदन त्यासाठी सपथवर्क करू लागला. धर्मदेव प्रसन्न होऊन समोर उभा राहाला आणि स्वने त्याला विचारले "कोणत्या हेतूने तू ही सपथवर्क करीत आहेस?" राजा म्हणाला - "देवा मला एक न्यायपीठ घ्यावे, की त्यावर घसून कोणी खोट बोलला की त्याचे तोंडच वाकडे व्हावे"

धर्मदेवाने त्याच्या इच्छेप्रमाणे त्याला न्यायपीठ दिले आणि अंतर्धान पावला

राजा ते न्यायपीठ काजत गाजत राजधानीत घेऊन आला, आपल्या दरबारांत त्याची स्थापना केली व त्याचा महिषा दर्शन करून सर्वांना सांगितला. जो कोणी त्यावर उभा राहून किंवा घसून खोट बोलला त्याचे तोंड वाकडे झालेले पाहून सर्वांना त्या गोष्टीचा धन्यस्य पण आला. तेही घसून राजाची कीर्ती राज्यभर पसरली की त्याचा दुस्वारी कधी चुकीचा न्याय निल्लेने झकमक नाही. राजाच्या मनाचे अशाप्रकारे समाधान झाले.

"आता आपर्यंत माझ्याकडे हे न्यायपीठ आहे तोपर्यंत माझ्या राज्यांत अन्याय होणे शक्य नाही," असे घमंटीत राजा म्हणाला.

ते ऐकून मंत्री स्मित करून म्हणाला "महाराज! न्यायपीठाविषयी इतका अंध विश्वास मनात घालणें योग्य हाजार

नाही. याच्या फसवूनडेंशील अन्याय करण कोणाकोणाला शक्य होईल."

राजाच्या राग आला "न्यायपीठाचा असा अवमान! पाहून जास्त उमरपणा काय भ्रम शकल! तु तीन दिवसाच्या आंत या न्यायपीठाला पण कसावणे शक्य आहे हे साधीत करून दाखवले नाहीस तर तुझा थिर खेद करण्यांत येईल" राजाने बजावून मंत्र्याला पाठवून दिले

कुंदनपूरांत हेमकुंगी नावाची एक बंड्या रहात असे. तिचा आपल्या साऱ्याचा अपार गर्व होता. म्हणून ती सर्वांचा पदपदा अवमान करी. मंत्र्याने तिने व राजाने हाटे पचनम उघडावे घामाडा बेल केला

स्वतः एका बंधाचे बाग कर व हेमकुंगीच्या क्षासमात बाऊने बसला. गजारा जाणारा न्याय देणे, याने देई व ता त्याचे दुष्ट स्थाना देऊन स्थान निराप देई

ते पाहून हेमकुंगीच्या तोंडाला पाणी मुरले. राधा जवळपास कोणी नाही हे पाहून ती योगिराजाकडे आली व तिने आपले सर्व माने व रत्न योगिराजासमोर ठेवली "दुसऱ्यालावशा येऊन घेऊन जा

दुष्टत करून देता" असे सांगून योगदान तिच्या निरोप दिला आणि सर्व सोने व रत्न आपल्या सोळांत ठेवून विली.

हेमकुंगीने आपले नोकर योगिराजावर नजर ठेवण्यासाठी नेमले होते. सकाळी येताच तिने योगिराजाला विचारले "योगिराज! मी दिलेली रत्ने व सोने दुष्टत झाले आहे ना ते खरे"

"तुझी एकहि वस्तु माझ्याकडे नही" योगिराज म्हणाले

हेमकुंगीला थककर राग आला. योगी भाई असा विचार करून मी आपले सर्वस्व

याला दिले आणि हा मला फेमवने आहे तिने योग्याविरुद्ध राजाकडे आपले गान्हाणे सांगितले. योगी त्या सर्वाला कवक झाला व हेमकुंगीविरोध निमूटपणे राजदरबारी गेला

हेमकुंगीचे गान्हाणे ऐकून राजाने योग्याला न्यायपीठावर उभा राहून उतर घायला सांगितले. हेमकुंगीकडे कुमवी टाकून योगी म्हणाला -" या हेमकुंगीची एक फुटकी कमंडीदेखील माझ्याकडे नाही. असे सांगून तो खाली उतरला," त्याच्या नाडात कांढी निघाड झाला नाहा

इतके सपडोस स्वोटे बोललेले ऐकून हेमकुंगी स्वतःला आवरे शकली नाही. योग्याची कुमवी हातात घेऊन योग्याकडे ती दाखवून व न्यायपीठावर उभी राहून ती बोरवून म्हणाली-" या जोगव्याला मी

आपले सर्व सोने व रत्ने दिली आहेत पण याने मला त्यांतली एक देखील कमंडी परत दिली नाही." तिच्या तोंडातले शक्य पुरे होण्यापूर्वीच तिचे तोंड बाकडे झाले व सर्व लोक हंसू लागले.

मन्याने योग्याचा नेष काढून फेकून दिला व मदलेले सर्व वृत्त निवेदन करून म्हणाला-" पाहिलेत तुमच्या या न्यायपीठाने हेमकुंगी विरुद्ध साक्ष देऊन किती अन्याय केला!"

हेमकुंगी आणि बुजून स्वोटे बोलली नव्हती. तिच्या हातात योग्याचे ते दाणक होते त्याच सर्व सोने व दागिने ठेवने होते. म्हणून तिच्या रूपान बदल झाला. तेव्हा कांढे राजाला आपल्या त्या न्यायपीठानेही जो गर्व वाटत होता तो कमी झाला

उत्तरकांड

अगस्त्य ऋषीने रामाला बाकी व सुभार व दोघां बंधूची कथा सांगितली ती अर्जी येऊ घबलाचे प्रसले शिष्य हेकाजा देखील पुत्र अस आहे. त्यावर यत्नमुस ब्रह्मदेव याचे वास्तव्य आहे

एकदा ब्रह्मदेव बागाभ्यास करीत असतां होत्राळा जालेला पाण्याना घेर त्याने पुसला तेव्हा त्यानून एक वानर धगट झाला ब्रह्मदेवाने त्याला काही दिवस मेरुपर्वतावर कटमुळे व फळे खावयास सांगितले, त्यानवर तो वानर दिवसभर झाडावर हिंडोफिरे व त्याला जी फळे व कटमुळे मिळत ती खाऊन रात्री ब्रह्मदेवाकडे परत येई

एकदा त्या वानराला महान लागली सां मेरुपर्वताच्या उत्तरेकडील शिखरावर गेल तेथे त्याला एक मरावर मिमले. त्यान पुष्कळ पक्षी विहार करीत होते. वानर आपले अगं सावून सारासराच्या काठी जाऊन बसला. तेव्हा त्याला पाण्यात आपली पडळाया दिसली. त्याला वाटले की तो कोणीतरी दुसरा वानर असावा व त्याला आपला शत्रू समजून त्याला मारण्या साठी त्याने पाण्यात उडी मारली. पण दुसरा वानर असले तर ना मित्रक! म्हणून तो पुन्हा काठापर येऊन बसला तेव्हा त्याला एका सुंदर स्त्रीचे रूप आले होते

याच देखा इंद व मूर्ख ब्रह्मदेवाच्या दर्शनास जाऊन परत येत होते. त्यांनी त्या गुह्यर सीता पाहिले. त्या बघावर बाघ हनकें झाले की निज्याबरोबर त्यांनी विचार केला, त्या दोघांपामुन तिच्या वान मने झाली, तेच बाही मन सुभाव दन भायला मुलगा वला याका एक सुवाण कमलाचा हार तपहार म्हणून दिला आणि मूर्खानें आपला मुलगा सुमीव याच्याजो हनुमानाची मैत्री करून दिली

यानंतर त्या वानरगुळां म्बल च वानरगुळां मित्ताले त्यानेच आपल्या दोघां मुलांना

लहानाचें मोठें केले, त्या वानराचें नाव कक्षरचम असें होत. लहानवाच्या बाळे प्रमाणें कक्षरचम आपल्या दोघां मुलांना बगबर घेऊन किंकिभूषा आला तेवें त्यानें वानराचा राजा म्हणून म्बलचा राज्याभिषेक करून घेतला आणि लहानवाच्या वानर चकवात म्हणून उपाधि घेऊन केडी "असें सांगून अगम्य अशानीं बाळांमुभांची जन्मकथा पूर्ण केडी

रामराज्याभिषेक आहोपल्यावर आलेले अनिधि हायाचा निरोप घेऊन आपापल्या राज्यांत निघून गेले, अरुनाका बराबर पाठवून दनक महाराजाना, लहमणवरावर केकव देखाच्या राजाका निरोप दिला, अरुनाच्या म्बल निमंत्रणावरून आलेका काशीचा राजा वनधन व हनर राजे व महाराजे आदशी परतले

रामानें लक्ष वानर जीर मुभाव, अरुद हनधाम आवकाया मकार कक्षरचम काणसीहि रणाव राहू दिली नाहीं, त्याच प्रमाणें विभाषण आदिक राज्याच्या त्यान मन्कार केला. सर्व रामानीं म्बल करीत अरुनाच्या राजांत परतले

त्या राजा रामचंद्र सीतेबरोबर नित्य निदिविनाय वन विहर करू लागले सीते

गरोदर असल्याचें कळल्यावर राम तिला म्हणाला—“सीते! तुला काय हवें अनल ते नि सकेंचपणें सागत जा! गरोदर सीते प्रत्येक हच्छा पुत्राकें वतीचें कर्तव्य आहे.”

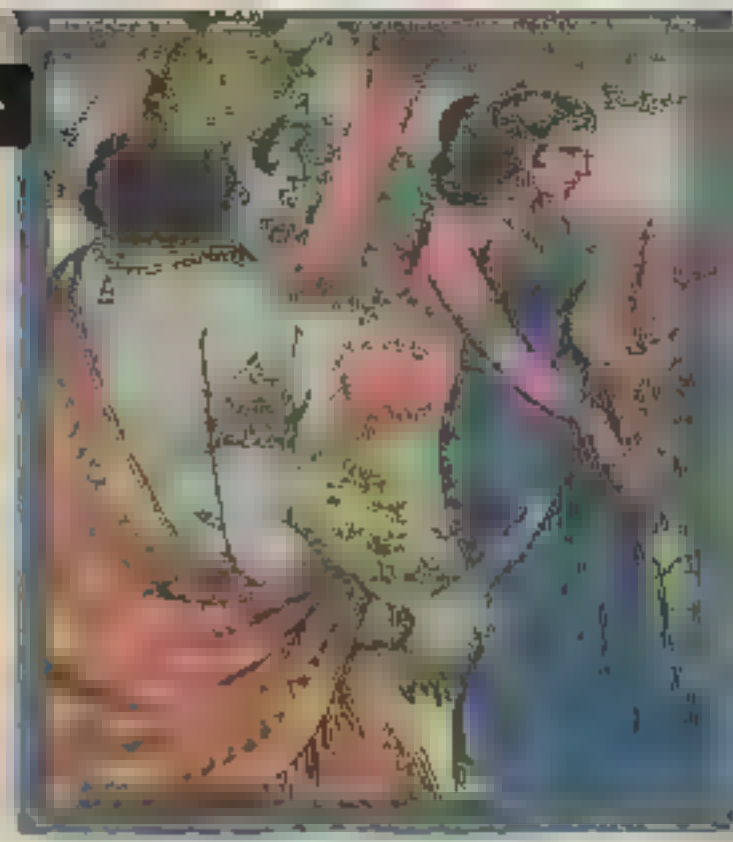
सीता म्बल करून म्हणाली “मळ, वानतें का गरोच्या काठों करीमुनींच्या आभमान राहून कदमुळे लाऊन रदाये वनत्री पाहिली कां माझ्या मनाला कांय त्याहि म हांची उपाय म्हणून मासवार नाहीं

राम म्हणाला —“ठीक! ती उपाय तुला वनत्री पाहण्याची व करी. मन क्क आक्रमान रादण्याची व्यवस्था करून देनां

सीतेला असें हचन देऊन राम आपल्या मित्रमंडलेंत घेऊन बसला, इतक्यांत भद्र नावाचा दून आलेला पाहून रामानें त्याला विचारले —“भद्र! माझ्या विषया, सीते विषया, माझ्या भावहाविषयी व माताविषयी माझी प्रजर काय म्हणते हें सागि”

भद्र म्हणाला “महाराज! जिनके लोच तितक्या गप्पा! रावणाचा आपण जो संहार केलात त्याच विषयी लोक आपली आप्त प्रशंसा करीत आहेत.”

रामाका संशय आला कां “आप्त प्रशंसा वा अज्दामागें काही नरी दडलेले व्यंग

आहे म्हणून राम म्हणाला —“भद्र! लोक फक्त प्रशंसाच करीत आहेत! निराश्रुति गोन्नी ति संकाचपणें साग.

“महाराज! आपण समुद्रावर पुल रावला, रावणाचा बध करून पृथ्वीचा मार हकका केला, आपा रावण सीतेला पळवून घेऊन गेला व आणि म्बानें तिला आपल्या अंतपुरांत हनकें विवस ठेवून घेतले, त्यान आतां सीतेचा काय दोष! व आपण तिची अभि परीक्षा करवून घेऊन स्वीकारण्यावर आपला तरी काय दोष! पण या लोकांचें लाड कोण बंद करणार! ते

मरण आहेत की ते सर्व ठीक तरी राजाने सारंगार गाणीचा विचार करायला हवा की नाही, यथा राजा तथा प्रजा।”

ते ऐकून रामाच्या हज्याला भकाच बसला त्याने तेथे बसलेल्या मित्रांना विचारले “असेच तुम्ही देखील कोणाच्या तडून ऐकलेच असेल !”

उत्तर कोणीच दिले नाही, त्याचे ते सौमित्र नगारे बाजवून अणू काही सांगत होते, “प्रजा तुम्ही निद्रा करीत आहे।”

रामाने एका हुद्द मालकाच्या हाता

चा तिघांना बोलवून आपणयला सांगितले, रामाने तिघांना येवासिग्न करून बसायला सांगितले रामाच्या दोळ्यांत त्यावेळी टिपे आलेली पाहून व त्याचा कटावराच आलेला ओळखून तिने अंकित झाले, रामाने त्यांना क्षीतेविषयी प्रजा काय बोलत आहे हे सांगितले

मीराम पुढे म्हणाला—“मला माहीत आहे की क्षीता निद्राच व निद्राच सांगी आहे मस्यस अभिनारायणाने साक दिल्यावर ही संभव कोणाच्या मनांत कसा काय उद्भवतो, हेच कळत नाही. कळणा ! तू पण यावेळी हजर होलास, ही निद्रा अमळ आहे, मी माणसाचा करावयास तयार आहे पण क्षीतेचा परि त्याचा कर्णें मला अज्ञान आहे, ही अपकीर्णपण करी सहन होणार ! प्रजांजन हे राजाचे प्रथम व आद्य कर्णज आहे, राजाला स्वतःचे असे काही नाही, पत्नी, पुत्र, वैधु, माता त्याचा कोणी नाही प्रजा हेच त्याचे अधिदैवत, तिच्या हृदये-विरुद्ध एक क्षणमरदेनीक राजा म्हणविण्याचा अधिकार नाही, म्हणून या आपण कर्तव्याचे पालन करण्यासाठी निवापेक्षां जाणून घिय पाऊन करण्यासाठी निवापेक्षां जाणून घिय

असे आहे कळणा, तू उद्यां सकाळी मीतेला बघ्ये की कर्णीच्या जाजमाशेजारी बसत पोचली कर, हे तुझ्या मनाविरुद्ध काय आहे, पणतु मू नकार देऊ मकोस मीतेला पण हे सर्व काही सांगू नकास मीतेला कधी जाजम पाहाण्याची इच्छा व्यक्त केली होती व ती इच्छा पुरी करण्याचे वचन मी तिच्या दिले होते” रामाने एवढे सांगितले मरे, पण कधीच तोड फिर वून येतले व हुदका आवरेनासा झाक्यावर उठून निवून गेला.

दुसऱ्या दिवशी कळणा सकाळी सुमंत्रा कडे गेला, त्यावेळी त्याचे तोंड उतरलेले होते, तो सुमंत्राक म्हणाला—“रामाची आज्ञा आहे की क्षीतेला बसत कर्णीच्या जाजमांत पोचले करून यावे, रथ तयार करून दे”

सुमंत्राने त्यापुढाचे रथ तयार करून आणून उभा केला, कळणा क्षीतेला जाऊन म्हणाला—“महाराज सांगत होते की आपण कर्णीमुखाचा आक्रम पाहाण्याची इच्छा दर्शविली आहे, महाराजांची तशी आज्ञा झाली आहे, वकाचे आतू आज्ञेप्रमाणे पाचकायला मी बसवून येत आहे”

ने ऐकून क्षीतेला आनंद झाला, मुनीपत्नीस बलात्काराचे मेट करण्यासाठी मिला जे काही बरोबर ध्यावेसे वाटले ते घेऊन ती आनंदाने निघाकी, रथ मंत्रगतीने चालका होता, वाटेत अपशकुन होऊ लागलेले पाहून तिच्या आश्चर्य वाटले, तिने कळणाकाला तसे विचारले पण, म्हणाली “आऊजी ! सर्वांच्या तळवेनी बऱ्या आहेत मा !” कळणा दुनितपणे म्हणाला—“होय ! सर्वांच्या तळवेनी ठीक आहेत !” मात्र पडेपर्यंत रथ मीमतीच्या काळी पाचका ती रात्र तेथेच काढून उशादनाच

अयो-बेला रामदर्शनासाठी हे मन अर्धीर
ठाऊं आगले आहे”

रुक्मणानें होळें पुसले. अवळ श्वा
असलेल्या नाविकाळा बोलावून नाव
आणायला सांगितलें, गंगेपार धातल्यावर
रुक्मणानें हाल जाहून विनंती केली
“दादानें माझ्या हृदयांत अणु कांदा एक
मलाच सुपसका आहे, हे दुष्ट काम
करण्याची पाळी माझ्यावर बावी मापला
माझे प्राणहरण झाले असली तर मला बरे
घाटले असते.” कडाबरोष झाल्यामुळे त्याला
बोळताच येईना.

मीता त्याच्याकडे वाहून येऊन गेली
महशाली—“तुम्ही काय बोलला आहां मला
मुळांच कळले नाही. साक स्पष्ट काय ते
बोलाक को नाही !”

रुक्मण स्वतःचा मावळून म्हणाला
“मित्रा समवेत वाकून असनां दादानें
तुमची निद्रा ऐकली व त्यानी तुमचा
परित्याग केला आहे. दादाना तुम्ही
निद्राच आहां हें माहीत आहे. परंतु
लोकनिंदेस्तव त्याला असें करावें लागले
तुम्हांला येथें सोडून परत अयो-बेला
राज्याची राजाज्ञा आहे. बाळमीकि कर्णाचा

तोथे पुढें निघाले व दुपारच्या सुमारास
गंगाकाठीं येऊन पोंचले. गंगेचे दर्शन
होताच रुक्मणानें हृदय उचलवून आले व
तो स्वतःचा आवळं झकळा नाही. ते पाहून
मीतेनें चकित होऊन विचारलें—“भाऊजी !
असे रडायला काय झाले एकापकी
तुम्हांला ! कित्येक दिवसांनंतर आज माझी
ही इच्छा पुरी होत आहे, जवळ गंगे
पलीकडे पोंचली करून कर्णाचा आश्रम
वाल्मीकि, मुनिपक्षांना ही पन्नासकणें देऊन
त्यांचा आशीर्वाद मिळाला की माझ्या मनाला
बरे घाटेक. तेथें राज काडूं व जाऊं परत

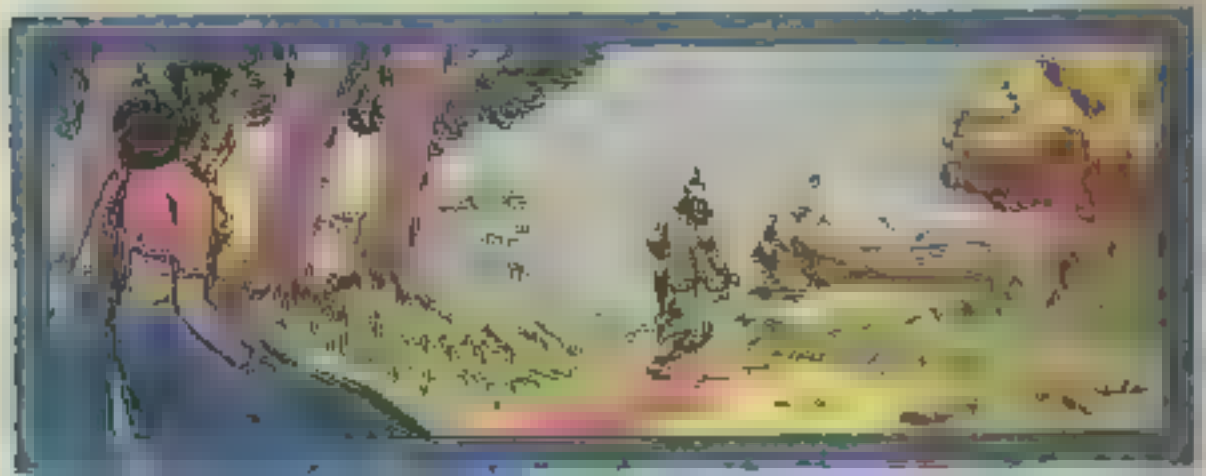
आभम जवळच आहे. कोणताही त्रास होणार नाही."

तें ऐकून सीता निराश व हताश होऊन भटकण लागली वसली. थोडा धीर करून म्हणाली—"आऊती! कष्ट सहन करूया माझीच मला जन्म मिळाला आहे मागण्या जन्मीं मी काय पाप केले होते, देवच आणि वनवासाला रघुनाथाचरोबर असल्यामुळे मला राजवाल्याचे सुख मिळाले होते. पण आतांचा हा वनवास पतिविता यिनी कष्टाचा हाईक हें तरी मी कोणाजवळ सांगूं! वाक्यीक मुनींनी रामानें तुझा का परि त्याग केला असे विचारले तर मी काय उत्तर देऊं! या गंगेत मी बुडून गेलें तर सुटेज. पण तुमच्या वसवृक्षाची इद्रि व्यंटेक, हा पतिद्रोह मरी मी कसा करणार! तुम्ही आपल्या दादाच्या, महाराजाच्या

आज्ञेने पाळून केलेत. आता तुम्ही का. पाझ्या शासनांना पाझ्या नम नमस्कार सांगा व आपल्या महाराजांना साष्टांग नमस्कार सांगून मी त्यांचा कुशल व समाचार विचारता होना असे सांगा. त्यांचा निवेदा करूक धुवून निघून त्यांच्या हातून त्यांच्या भावनांना व मजेल सुख मिळाले हीच माझी परमेश्वराजवळ प्रार्थना आहे

तःपण काय करणार! मान लाऊ करून व नमस्कार करून तो निघून गेला. गंगेवर जाऊन सीतेकडे दुःखी मनानें पहात रथात बसून निघून गेला

सीता काही वेळ रथाकडे पहात राहिली व त्या निघून गेलेकाही रहत राहिली. तिच्याचरोबर वनातील वृक्ष व पशुपक्षीय अथ वानर लागले

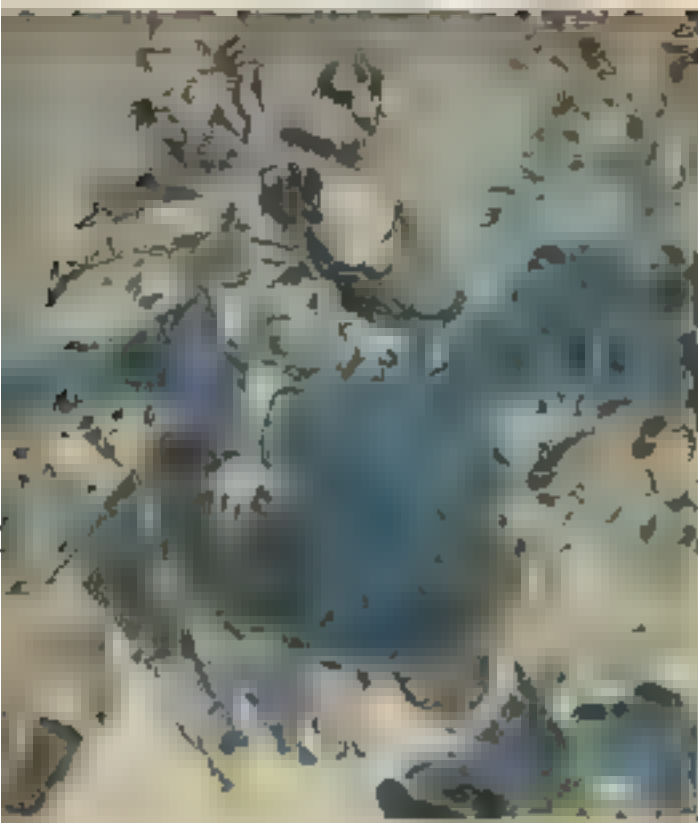
मुदावतांची गोष्ट

विंदुराज नावाच्या राजाचा श्वान मुलगे होते. एकावे नांव मुनीत होते व दुसऱ्याचे मुमति. त्याला मुदावती नावाची एक मुलगी पण होती मुदावती मुद्र हाती तितकीच, माहित्य व संगीत विद्येत प्रवीण होती

एक दिवशी तो शिकारीमादीं शानत गेला, शिकार करीत दिवून असता त्याला एक गुहा दिसली, ती पुष्कळ मोठी खंद व स्वातः होती. ती गुहा किती मोठी व सुंदर आहे व आत कोण राहातें याची माहिती काढण्याच्या विचारांत तो होता. तेवज्यांत त्याला एक मुनि त्याच वावुळा येत असलेले दिसले, त्याने नमस्कार करून त्यांना विचारले "मुनीवर्य! ही गुहा काही काय माली! केव्हापासून आहे ही येथे!"

"राजा! ही गुहा वामाळकांची जाते हिच्यात एक राक्षस राहतो, त्याचे नांव कृजुभ. तो या गुहेच्या वाटेने या मुळीकाल येतो त्याच्याजवळ सुतद नावाचा एक मुमल आहे त्याच्या मदतीने तो वाटेक त्याला जिकू शकत. विश्वकर्मानें हें मुमल तयार केले, पण या राक्षसानें तें चोरून नेले ते कळल्यावर विश्वकर्मानें त्याला शाप दिला की जर का मलाया श्रीच्या हाताचा स्पर्श झाला तर तें मुमल निरूपयोगी होईक, पण त्या सापाची गोष्ट निकुंज राक्षसाला भक्षाय कळलेली नाही. त्याने या मुमलानेंच ही गुहा खोदून काढली." असे सांगून मुनी पुढें निघून गेले.

त्यानंतर विंदुराज घरी परत आला. कृजुभ राक्षसानिषधी त्याने जें काहीं एकल

१२ न न सन त्याने आपल्या कुटुंबातल्या
सगळ्या व आपल्या दारुणातल्या सग
ळामकन्यांना राशिलले

पुढे काही दिवसांनी मुदावनी आपल्या
मैथिणीवरील वनविहार करीत असता कुजुंभ
राक्षसाने तिचे मोठेच पाहिले व तिच्या
उचलून येऊन पाताळ लोकांतल्या आपल्या
राक्षसांना तेला येण्याची येऊन ती गोष्ट
१२ न न सन त्याने

राक्षसांनीवर राक्षस राक्षस राक्षस
गळां सनान व सुमनि दावे राक्षसधेला
सोदुवून आपल्याला घातजा करून लोकांत

राक्षसाने तिच्या एकदम्यावर मुदावनी
अर्धाच प्रथम फार पावली. पंतु तिने
नजपणाने राक्षसाशी भांडण्यापक्षा मलास्याने
वागून आपली मुद्रा करून घेण्याचे
ठरविले कुजुंभने मुदावनीच्या गदण्याची व
त्याच्यापिण्याची उलम व्यवस्था केली नंतर
त्याने तिच्या तिचे माव गाव वहाळ काण
गोरे प्रथम विचारून ती बिदुरथ राजाची
राजकन्या आहे. हे कळल्यावर त्याने
राक्षसाशी तिने कम करून घ्यावे अशी
विनंती केली

मुदावनी म्हणाली " कापळां आनटाची
गाष्ट मला किती माझ्या बहिलांना आपली
काव असणार " काण मला लडा यका
कापमिळ राजाशी जावे असे माझ्या भाई-
बहिलांना फार वाटते. मी क्षत्रियकन्या आहे
म्हणून बहिलांच्या सभेतील मी मुद्राको
य त्याने विवाह करीन " राक्षस त्या
गोष्टीस कदल झाले

दमन्याविदुशी मुनात व सुमनि मुद्रान
जालेले पाहून राक्षसाने मुदावनीला जाऊन
सांगिलेले म्हण त्या " तुं म्हणाली हातींम
ती मुद्रा करून घ्या मलांना आनड हाईन
जा हे तर माझ्याशी मुद्रांना आनड आनड

तु मला उचलून आपलेम म्हणून त्याने
रान आला त्याच्याशी युद्ध करण्याची
तुला गावच फार " नु त्याने पळून येऊन
वे " मुदावनी म्हणाली

राक्षसाने ते मने मने वाटले त्याने
आपले बायला टाकून मी माघांना ये-
ऊन त्याच्यापरीवर आलेल मनेच पावळून
पळून गेले. राजकुमाराना राक्षसाने एक
दम्याची गाष्ट राजाळा कळली

बिदुरथाने विचार कला या लहान महान
उपासानी मी दुष्ट राक्षसांना जिकणे माव
नाही. त्याने आपल्या सर्व मित्र राजांना
त्याच्यावर आलेल्या संकटाची घात देऊन
त्यांना मदतीला बोळाविले त्याने असे जाहीर
केले की जो कोणी माझ्या मुनीला सोडवून
आणील त्याच्याशी मी आपल्या मुनीला
सह करून देईन. त्याने आपल्या मित्र
राजांची व राजकुमारांचा एक सभा बोळा-
विली त्या सभेला जनत नावाच्या राजाचा
वत्सधु नावाचा मुलगा आपल्या बडिला
परीवर हजर होता. तो आपल्या बहिलांना
म्हणाला " कला ! मला तुम्ही पंचागनी
चाळ नर मी त्या राक्षसाचा पराभव करून
बिदुरथाच्या मुलीला सोडवून आणतो."

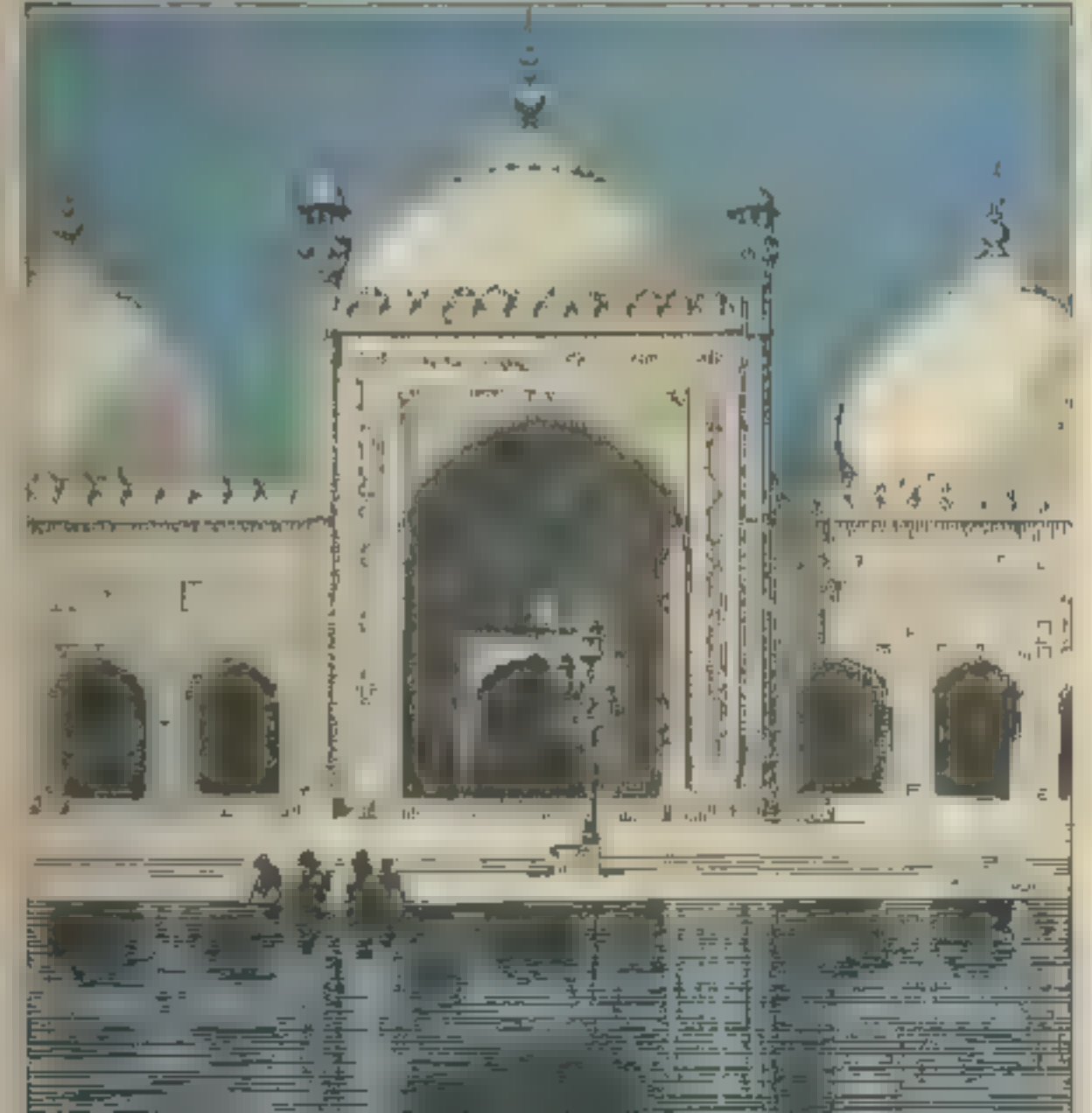

जनद म्हणाला " टीक, मी ' पण मावध
राहून चौकस पणाने काम कर. तो
राक्षस आहे फार बलिष्ठ. त्याला जिकायला
परमेश्वराचीच मदत पाहिजे. म्हणून आपला
मूळ पुत्र मुर्व याची कृपा प्राप्त कर व त्या
नंतर त्या राक्षसावर स्वारी कर "

वत्सधु बडिलाच्या मल्लचाप्रमाणे सुर्माची
आराभता काळज आपले मनेच येऊन बिदुरथ
महाराजांकडे मला आणि वादलांची परवानगी
पळून कुजुंभ राक्षसाशी युद्ध करण्यास तयार
धमन्याचे मांगिलले. बिदुरथाने त्याला
आशीर्वाद देऊन निराप तिला

५२. बादशाहांची मशीन

मुसलमान घराण्याचा कार अहमदाबी औरंगजेब बादशाह काले लाहोरची ही अतिशय मशीन १८५५ मध्ये बांधली महंमद इकबाल या उर्दू कवीची कब्र या मशीनीच्या मध्यस्थे वजवळच आहे

याच्याशी युद्ध करण्यासाठी कोणी येत असल्याचे कळताच कुजुंभला भयंकर राग आला. आपले मुसळ घेऊन तो निघाला जाताना त्याने मुदावतीला ती गोष्ट सांगितली

"तुमके मोठे सैन्य घेऊन कोणी येत असता ते एकत्राने जाणे बराबर नाही," असे मुदावतीने त्याला बघावून सांगितले तेव्हा तो धमडीत म्हणाला-"वेड्या मुली' माझ्या हातात हे मुसळ असेपर्यंत माझ्या केसाळादस्ताक धक्का पोचविण्याची शक्ति कोणाच्या अंगात नाही. स्वतः प्रत्येक जरी आला तरी मी त्याला जिंकान हे एक अजिबात मुसळ आहे"

मुदावतीने ते मुसळ हातात घेऊन त्याला विचारले "या मुसळाने कायतोय तुझ्या हातात असेपर्यंत काणी तुला जिकू झकणार

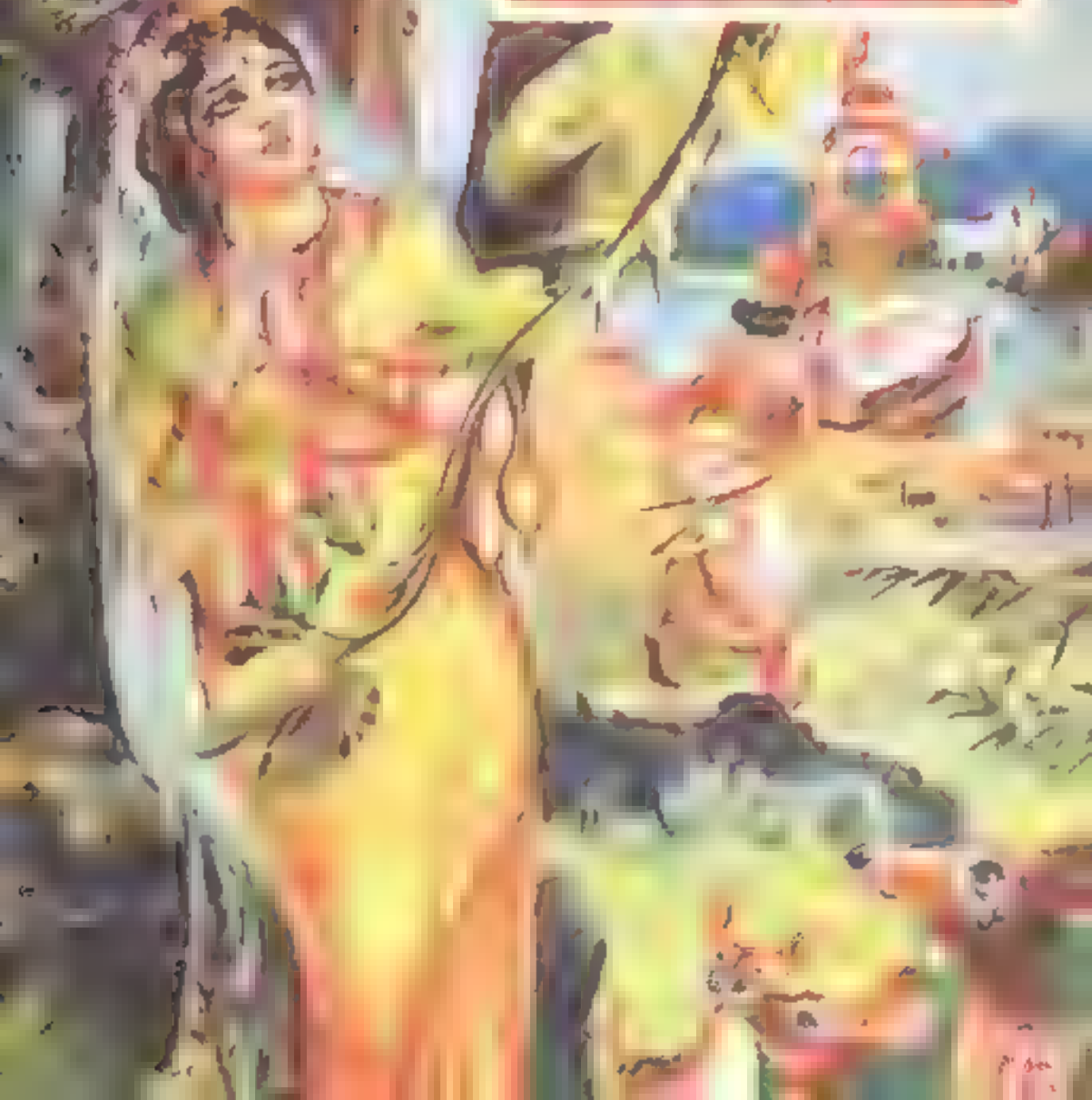
नाही' अक्षय आहे कुवा' असे मारून मित करून तिने ते शस्त्रमाझ्या हातात दिले. मीचा हात आगत्याने मुसळाने मतिमा नष्ट झाला होता. एक राक्षसाला ती गोष्ट माहीत नव्हती. कुजुंभ वत्संधुजी युद्ध करण्यास गेला, आणि युद्ध करीत असता ठार झाला

नंतर वत्संधुने मुनीत व मुमती कोषाना सादर दिले व मुदावतीला बराबर घेऊन परतला. बिंदुधाने बचन विन्यासमाणे मुदावतीजी त्याचे लग्न करून दिले

वत्संधु कुजुंभच्या राजधानीतून गेले धन व रत्नजवाहीर घेऊन आला होता ते सर्व राजाने त्यालाच वाचन म्हणून दिले मुदावतीने मुनंद नावाच्या मसलाचा नंतरचा हशक करून मसाले अजोवन करत घेवून तिचे लग्न घेतले असे ऐकण्यात आले

गान्धीवा

भास्तीचा इतिहास

अहमदनगराच्या बंधानंतर शिवाजीची दृष्टि दक्षिणेकडे-काकण व कोल्हापूरकडे वळली परंतु जुलाई १६६० मध्ये मिर्जा जहाद नावाच्या विजापूरच्या सरदारात शिवाजीच्या कोल्हापूर नजीकच्या पन्हाळा किल्ल्याला वेढा दिला.

शिवाजीला तो किल्ला सोडून यावा लागला. त्याच वेळी शिवाजीवर आणखी एक संकट आले. दख्खनचा मराठा सरदार शाहिस्तेखान याने पुण्यावर स्वारी केली आणि चाकणचा किल्ला काबीज केला.

या नव्या संकटाला तोंड देण्यासाठी शिवाजीने विजापूर दरबाराशी संधी करून घेतली. या कार्या शिवाजीला त्याचे बडील जाहजी राजे यांची मदत मिळाली. मोगल सैन्याशी सतत दोन वर्षे शिवाजीला युद्ध करावे लागले. १५ एप्रिल १६६३ रोजी

शिवाजी आपल्या निवडक शूर गिऱ्यासह गुप्तपणे शाहिस्तेखानाच्या स्वास महालात, तो झाल्या होना त्या स्वाद्यात शिरला. जखमी शाहिस्तेखान होऊन पळून गेला. त्याच्या हाताची बोटे कापली गेली. एक त्या बकमकात त्याचा मुलगा, एक सरदार, चाळीस नोकर आणि अंतःपुरातल्या महा स्त्रिया एकूण सुमारे एकाम एक ठार झाले. तेथून शिवाजी मुख्यप भिडगड किल्ल्यात जाऊन पोचला.

शिवाजीच्या या अनपेक्षित हल्ल्यामुळे मागळ सरदारांना त्याचा वचक बसला. शिवाजीने त्यानंतर असेच एक साहसाचे हल्ला केले. १६६४च्या १६ ते २० जानेवारीच्या दरम्यान शिवाजीने मुस्त नगर बुटले. त्यावेळी पश्चिम किनाऱ्यावर त्याच्या मोठ्याच दुमरे बंदर बहतं.

चाक कमी झाला. म्हणून १६६५ मध्ये आंगजेवाने अचरचा राजा जयसिंह व दिल्खवान या दोघां मेजापतींना बराच एक महिने तेथून दख्खनच्या मोन्सिबर

जयसिंह हा हुशार मुत्सदी व युद्धकलने प्रवीण होता. त्याने पुर्तुगेझा किल्ला वेढा दिला. मागळांनी शिवाजीची राजधानी रायगडचा किल्ला त्याला पण वेढा दिला. मागळांनी युद्ध केव्हास फायदा कमी नुकसान जाणत आहे हे ओळखून शिवाजीने सोयीची बाजणी युद्ध केली व पुन्हा येथे २० जानेवारी १६६६ रोजी रायगडचा किल्ला या संधीप्रमाणे शिवाजीने फक्त १२ दिवस स्वतः रुंदे ठेवून आपले २३ दिवस मोन्सिबर येथे केले. ५००० बाहेरवाऱ्यांनीही मागळांना भेदन देण्याचे पण त्याने केवळ केले. पुढे जयसिंहाने विजापूरवर स्वारी केली तेव्हा शिवाजीने मागळसैन्याच्या बरोबर रायगडचा बंदर घेऊन जयसिंहाने शिवाजीला मागळांनी मजबूत केव्हास फायदा होईल हे भांगून बादशहाच्या भेटीसाठी जाण्यास त्याचे मन चळवळ घेतले. त्याप्रमाणे

मह ७ मे १६६६ या रोजी आहवाल गेला परंतु मागळ दरबारात शिव दिना प्रवेशान झाला. आंगजेवाने त्याला आपला पंचवजरी सरदार म्हणून त्याच्या शरीर वसायला सांगितले. अर्थातच शिवाजीला तो अपमान सहन झाला नाही. त्याने भर दरबारात बादशहाची निंदा केली म्हणून बादशहाने त्याला कैद करविले. दुसरा कांणी असता तर हनाश होऊन स्वस्थ बसला असता. पण शिवाजीने आपली सुटका करून घेण्यासाठी एक युक्ति सोदली. प्रथम

त्याने आजारी पडल्याचे सांग केले व पुढे तळवेत मुभारत अमल्याचे सांगून मोठमोठे कांडे भरून ब्राह्मणांना व सरदारांना मिठाई वाटण्याचे काम सुरू केले, पुढे काही दिवसांनी पाहारेकरी कांडे तयारून पाहणे अत्यावश्यक समजू लागले संधी साधून एकदा शिवाजी व त्याचा मुलगा संभाजी दान मोठमोठ्या कांड्यांत बसून पाहारेकऱ्यांच्या हातावर तुरी देऊन पळून गेले. मुलाला एका ब्राह्मणाच्या घरी ठेवून शिवाजी स्वतः वैशाखाचा पेंच घेऊन प्रयाग, काशी, गया वगैरे तीर्थक्षेत्रांनी यात्रा करीत तेलंगाणाच्या प्रदेशातून फिरत ३० नोव्हेंबर १६७४ रोजी मुंबयसुद्ध स्वदेशी येऊन पोचला.

त्यानंतर तीन वर्षे पावेतां शिवाजी मांगलाच्या वाटेस गेला नाही. मध्यंतरी श्रीगणेशाचे शिवाजीला 'राजा' ही पदवी

बहाल करून नगराची जहागीर दिली. १६७० मध्ये शिवाजी व मांगल यांच्यामध्ये पुन्हा विनुष्ट आले. शिवाजीने मांगलांना दिलेले सर्व किंज सर केले आणि १६७० मध्ये पुन्हा सुरत सहर लुटले.

१६ जून १६७४ या रोजी शिवाजीने छत्रपति ही उपाधि धारण करून रावगड येथे विभिन्न राज्याभिषेक करून घेतला. गावळकाठ्याच्या सुलतानाशी मध्य करून एका वर्षाच्या आत जिती, येल्हद व भाभपासना प्रदेश जिंकला (१६७७). शिवाजीच्या कर्तव्यवत्त यत्नां सांगून 'सुलतान' घेतला. त्याच्या राज्यात १० जिल्हे होते.

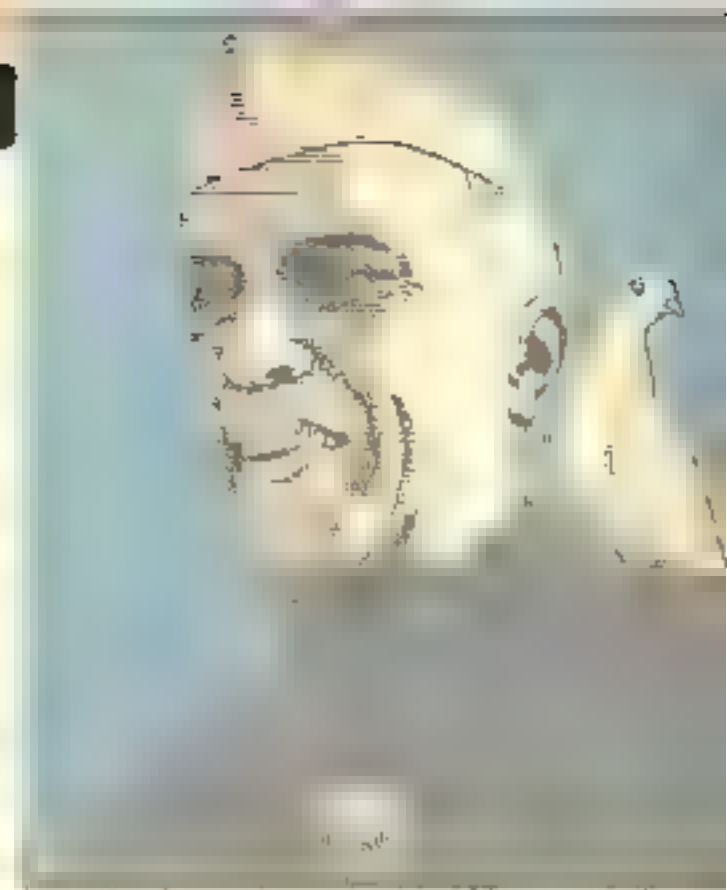
१६७८ मध्ये या वर्षी कोकणाच्या राजा शिवाजीवर आक्रमण झाले. १६७९ मध्ये १६७९ मध्ये या वर्षी कोकणाच्या राजा शिवाजीवर आक्रमण झाले.

नेहरू परित्र

[२२]

लोकांची शक्ति स्वराज्य पार्टीकडे व प्रांतीय कांसिळाकडे अधिकाधिक बळ लागला. केंद्रीय कांसिळांत निवडून आलेले लोक प्रतिनिधि पुढे काय करणार हे कोणामाहीत नव्हते. त्यांनी बजेट पास होऊ किंज नाही. एण जहादमराव बहादुराची मर्दी आल्यावर ते कायद्याच्या मरदांत आले.

१९२५ मध्ये अहमदाबाद येथे काँग्रेस पार्टीचे बैठक झाली या बैठकीत गांधीजी व मराठा व पार्टी यांच्यामधील मतभेद वाढले. १९२६ मध्ये नेहरू व चित्तरंजन दास यांच्यामह इतर लोक ममा त्याग करून निघून गेले. १९२७ मध्ये आणखी एक बैठक कळल्या

शिवाय गहाली नाही. काँग्रेसच्या किम्वेक सभामंडाचा अहिंसेवर पूर्ण विश्वास नव्हत. म्हणून शेवटी गांधीजींनी सर्वोच्च निराप वेडून राजकीय कार्यातून आपले अंग काढून घेतले. तेव्हा गांधीयुग संपले, मोतीलाल व दास हांचांनी गांधीजींना राजकाय सोडायला बलावले. असे किम्वेकाच्या तोंडी नेहू येऊ लागले परंतु या सर्व गोष्टीत लक्ष नव्हत कारण गांधीजींवर सर्व सामान्य प्रजेचे प्रेम करी आलेले नव्हते, उलट ते वादलच गेल या उलट स्वराज्य पार्टीच्या अनुयायांचा उत्साह थडे पडू लागला होता. सुरवातीला

मुसलमान शैतानी, पंजाब व सिंध प्रांतांत मावकागीचा धुंदा हिंदू करतात व मुसलमान कर्जदार ओढेत. अशा प्रांतांत हिंदूविरुद्ध मुसलमानांचीं मने बिथरविणें मोपें हांते व , करुणानें मुसलमान श्रीमंत झाले अमने धर्म मुळींच नाही. त्यामुळें राष्ट्रीय चळवळीस माव कर मोठा धका समला

राजकीय दृष्ट्या ही स्थिति जास्तच बिथडत गेली, पदव्यासाठी आदामाण, निवडणुकीसाठी मारामारी हें सर्व राज व चळवळीचाच भाग होत गेले. काँग्रेसमध्ये अनेक मुसलमान होते. त्यांत पुष्कळ शाखांनीपण हाते. त्यांनी राष्ट्रीय मुसलमानांची एक तशीच संघटना उभी केली वनेतु ते सर्व अत्यंत उच्च वर्गांतले किंवा मध्यम वर्गांतले लोक हांते. सामान्य जनतेचें पाठमळ त्यांना नव्हतें धार्मिक कडव्या

शक्य नव्हतें, तरी त्यांनीं सुगवातीला धार्मिक एक्य स्थापन करण्यासाठी पुष्कळ यत्न केला.

गांधीजींनीं तीन 'आठवडेपर्यंत जेव्हां अनशनप्रत सुरू केले तेव्हां काँग्रेसच अध्यक्ष महम्मद अली यांनीं १०-२-१९२०मध्ये एक 'एनिटी काँग्रेस' बोलाविली. ऐक्य स्थापनेसाठी अनेक ठरावावर विचार करण्यांत आला पण त्यापैकी एक देखील स्वीकारला गेला नाही. कारण अमले प्रश्न संवेगानें व सभा करून सोडविता येण्यासारखे नव्हते

हे संमेलन दिल्ली येथें चालूच हांते, संपले नव्हतें की अलाहाबाद वेंच हिंदू व मुसलमानांमध्ये दगा झाला. जवाहर लालजी दिल्लीहून अलाहाबाद येथें गेले दगा थाबला हांता, पण जे विष अस्मिन्न भिनले हांते ते अधाप नाहीमिं झाले नव्हतें

महम्मद अली

[]

बुडन असलेल्या नांवेतील हे बाप वण्यासाठी इतर नवानात ले हांनी नदान भराभर उज्या टाकल्या इमान एण बुरी मारली. एक भिन्नतांतर ना पाण्याबाहेर आला तेव्हा पाण्याच्या आंतून ना काढला तरी आढाव अस त्या भाग

राष्ट्रीय काँग्रेस काँग्रेसी नें रात्रदिवस निजी सेवा-शुश्रूषा केली इतर पिऊन गुग पडून शाखांच्या मुलमान ला देखील आयजाला त्या स्थितीत प फार वाईट वाटले तं अिवला देखील ताडी व ति-या

वरावर आयजाला पण वर ओढली गेली. ती ठगमानदा बापच्या स

नव्हते. तिच्या पळ्या जिव्या समाज्या
दुसरी तिपार्ह किंवा शुची देखीक नव्हती
तिच्या सूचनेवरून उम्मान पळ्यावरच दफा
बाजूला बगला.

आयशाने. त्याच्या परवानगीशिवाय
परदेशी निघून गेल्याबद्दल त्याची माफी
मागितली.

"त्यांत तू काही फार मोठी चुक केली
होतीस, असे मला कधीच वाटले नाही. तू
परत आलेली पावन पुन्हा माझ्या जिवान
जीव आला म माफी कसली मागतो आहेस!"
उम्मान म्हणाला.

म नव्हते तर तिलाच तर या
पिरवली आपल्याविरुद्ध असे नाही वाटले
का तुला?"

"होय, तुझ्यावरच सरावरच आपण
आपल्या भ्राम्याला पारमे झाला होतो."

"माका काही टपाय नाही काय?"

"तुझ्या मनांत असेल तर टपावाला
काय ताटा?"

"माझे सर्व सत्य दुसऱ्या तुझ्या हाता
आहे हे मी सांगायला हवे का?"

"माहीत आहे म्हणून तर अजून पर्यंत
जिवन राहाला आहे. परंतु त्या मिथनीत
तू आम्हाला का साडून गेली होतीस!"

"तू हा प्रश्न विचारला नसतास तर बरे
झाले असते. यवराज जगतमिहाना तुम्हा-
नून सोडविण्यासाठी गेले होत. प्रथम
पाटण्याला गेल. नंतर आम्हाला."

"मला त्यांतले काही कळले नाही.
तुम्हा तो प्रयत्न कदाचित माझ्या हितासाठीच
होता" उम्मान म्हणाला.

"ता कसा काय?"

"जगतमिहाना वध करण्याचा विग्रह
मी आपल्या मनाशी केला आहे तो
आजून तुम्हातच राहला असता तर माझा

ती इच्छा पुरी होऊ शकली नसती म्हणून
तुम्हाला मुटका मिळवून देऊन मला मदतच
केली आहेस. माझे हे चोखले ऐकून तुला
राग येत असेल नाही?"

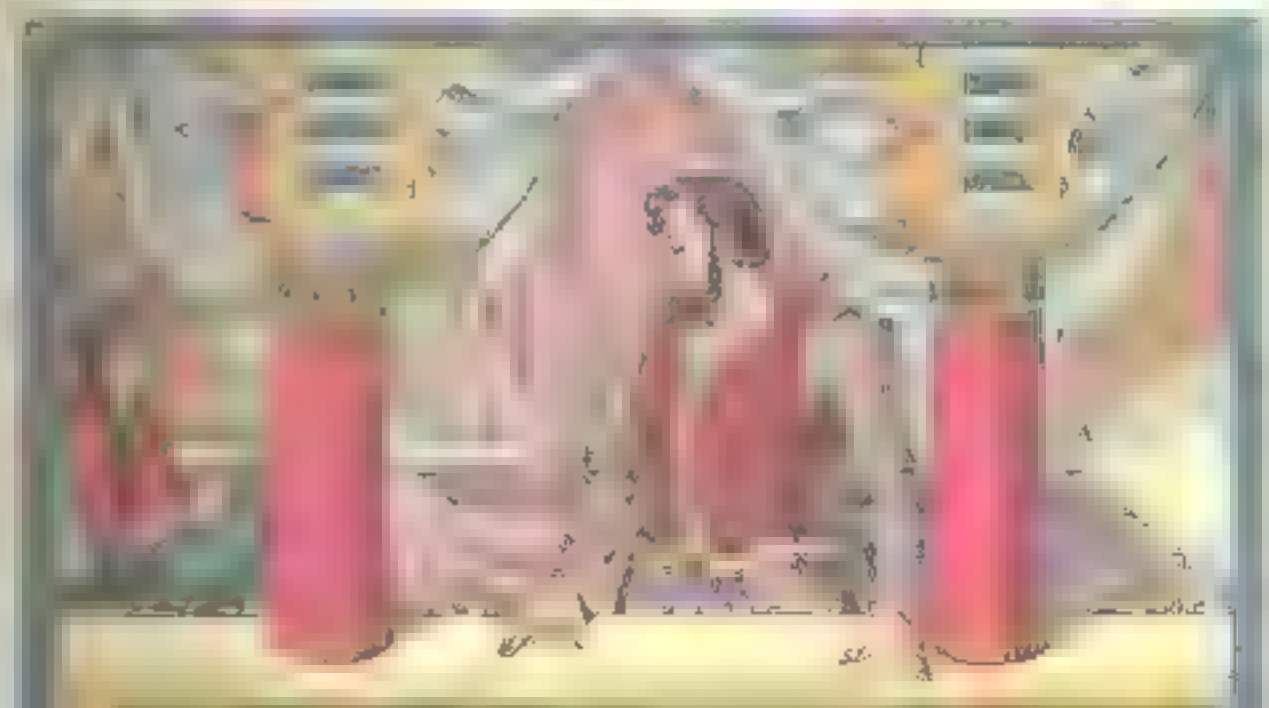
नाही माझ्या मनात एवढाच विचार
भरो आहे की देवाने मला या जगात
जन्मच द्या दिला! माझ्यामुळे आपमान
माहर्गे आणि भारामा या या शिवाय दुस-
काही झाले असत तर ना! तुझ्यासारखा
एवढा मोठा कतबगार पुरुष माझ्यासाठी
आपल्या सर्वस्वावर पाणी सोडायला तयार
झाला याबद्दल मला बार्देट वाटत आहे."

"अद्या नहेने असंभवितवान करण्यांत
किती आनंद वाटता? तू माझ्याजवळ राहालीस
क तेवढ्याने माझ्या मनाचे समाधान होईल."

"माझ्यामुळे तुला इतक कष्ट सहन
कगवे लागत आहेत मी मला बांधविण्या
माठी तुम्हा यत्न नाहीच आहे."

"जगतमिहाना सोडविण्यासाठी तू
काणास ठाऊक कोठे कोठे निघून गेलीस
तुझ्या जिवान काही बरे बार्देट झाले असते
तर मी तर नेहाच झाला असतो."

"उम्मान मी हात जोडून विनंति करते,
तू माझा नाव सोड आणि आपले जित

त्याच्या वडील उत्साह वाटत होतो. ममारासभोरच्या युद्धात जगतमिहला जिवंत राहण्या आढे हे आळखून उम्मानमानने हाट उपाय करून त्याला हाट करण्याचा वर देतो.

वर्तमान शहर काहीत झाले तर मग पगाल हातात आन्य मार्ग होतो. ममारासभोरच्या जिकला व तेथे छावणी स्थापन होना आली तर वर्तमान पिकले कट्टीत नाही. असा विचार करून उम्मानमानने हाट सैन्य ममारासभोरच्या किनाऱ्यावर करण्याचा ठराव घेतला.

त्या वेळी जगतमिह वर्तमान येथे होता व ती गोष्ट उम्मानमानाने माहीत होती. उम्मानमानने आपल्या सैनिकांना वजावून सांगितले होते की जगतमिह आपल्या ममारासभोरच्या कोकाना वेगळ्या ममारासभोरच्या किनाऱ्यात व चित्त मेईन, तेथे त्याला निवत करू लागे.

उम्मानमानाच्या सैनिकांनी एक मुकामी ममारासभोरच्या किनाऱ्याच्या पायथ्याशी दहा ठिकाणे ठरवून राहिली. परंतु जगतमिह त्या ठिकाणावर फिरकला नाही. तो एक आनंदीत वर देऊन आरिमाकडे निघाला. उम्मानने

त्याचा वर करण्याचा पक निश्चिंत करून घेतला असल्या कारणाने तो स्वतः व सैनिकांना घेऊन त्याची वाट पहात होता.

परंतु जगतमिहला उम्मान बघा धरून कोठे बसला आढे हे वेळीच कळले. तो आपल्या सैन्यामधे मुक्कामावर नदीच्या काठी पकळी घाली होती. म्हणून जगतमिह आपल्या सैन्यामधे तिकडे जाण्यास निघाला. जगतमिह वेंत असल्या पाहून, उम्मानने आपली युद्ध करण्याची इच्छा नाही हे हासविण्यासाठी एका मैदकाला एक भेत वर देऊन त्याच्याकडे पाठविले. बाप्पावक त्याला

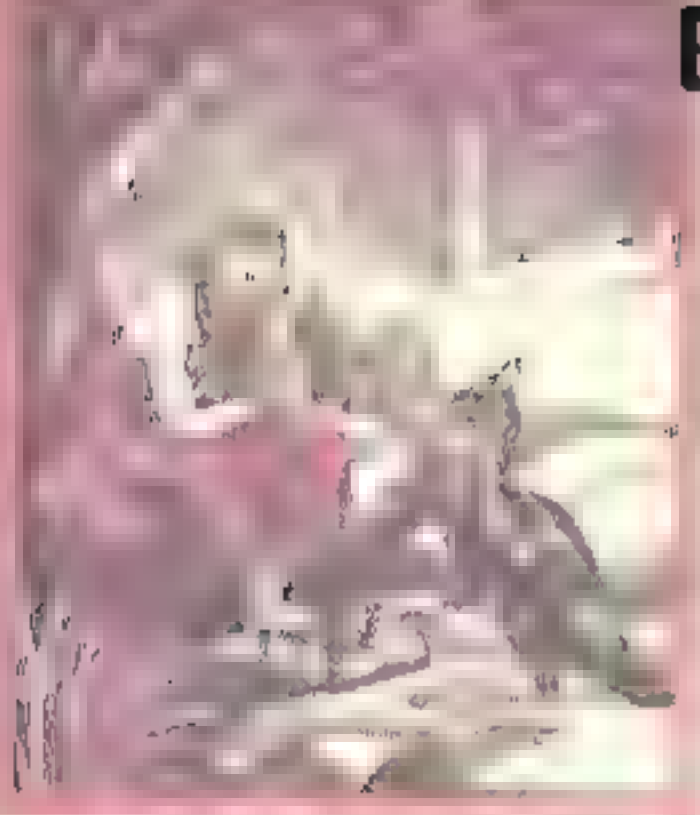
आपला पगभर हाट ही भीति वाटत होती त सैनिक जगतमिहला म्हणाला. "आपल्या व आमच्या सैन्याचे युद्ध झाले तर त्यात दिन काणाचेच नाही म्हणून आमच्या ममारासभोरच्या सुचना केली आहे की आपले त्यांच्याशी युद्ध न करणे. जगतमिहाने त्या गोष्टीस आपली संवत्त दर्शविली. त्याप्रमाणे उम्मानमान सज्ज होऊन युद्धाच्या तयारीत आला.

गोष्टाचे भक्ता युद्ध झाले. नाही व सैनिक ते दुकत पहात होते. गोष्टीतून झाले होते परंतु एकदा उम्मान

पटाणांनी राजनीपूर, कोल्हा नदी तिकली होती. आणखी काही प्रलय वण त्यांनी जिकले होते. पस्येक युद्धात उम्मान त्यांच्याच वर मिळत नाले त्यांच्या शत्रूंनी देविल त्यांच्या शत्रूंची व पराक्रमाची स्तुति केली. लोकांना व लोकांना व भारिमा ममारासभोरच्या आता वेगळ्या पटाणांच्या अमळगळी येथार.

अथ शास्त्रा अ नदीका प गंगार न नत भवत तलवार हाती घेऊन ती युद्ध करीत नव्हती. परंतु इतर मग कामे ती करीत होती, ती पाठीशी असल्याकारणाने उम्मान

ती निच्छे वा विनाय क
 ते कथ्यात त्याला आणून दिलेक्या राजा
 यांनी माझ्या मलाक्याच मला ही
 ही मला " की दुसऱ्यांमिती म

मांस मला केव्हागळे की धमने ल
 पाव लागले व त्याची तपभर्या भग जाला
 मारने करून आपले पुढील आपुन्य
 फाटाय लागणार अस त्याला वाटले
 त्याला कथ्यानी आठवण आली पन्थात
 बाधिमन्वावर आलेल्या मकटाची कल्पना
 पेटी आणून मिळी प्रत्युपकार केव्हाचदल
 शायमुक्ति मिळवून तो पण निघून गेला
 बाधिमन्वाने, ते
 असा विचार करून मात्रवधन नाशच्या
 गावी गेले तेव्हा त्याला एका मला

अभयाने सांगितले, ती भवे
 भराभरी मणीवाच हावी म्हणून
 बाधिमन्वाला वेद करविले
 बाधिमन्वाने यदून लव तेव
 मणीनपण म्हातरे मला कथ्याने रजा
 भरणाची पती इतके तेव्हाचे र
 केवले हा
 केवले अभय बाधिमन्वाला
 आठवण आली मलाच माघ पगट
 त्याला मर पा
 " हाक आहे की राजाच्या गळ्याला वि

सर्वत माडीत नाही राजा तुला असे राज्य
 शायला तयार होई पर्यंत तू मला माद
 म्हणून मागू मलास." असे मागून माघ
 माल राजाच्या ल्याम महालात गेला. राजा
 त्यावली आपलेला होता. सापान बाऊन
 त्याच्या गळ्याला दिलेला दिवा. राजा
 आठवला. हाक जमा आले राजाला माद
 शायला जवळ कोणी येऊ लागला की माघ
 त्याच्या अंगावर फुटकार मोई

त्याला मी आपले असे राज्य देऊन " ती
 त्याला कळली त्याने
 राजाला कळविले की राजाने परवानगी
 दिल्यास मी राजाला मोडवू
 ने ऐकून राजाने बाधिमन्वाला बोलावून
 बाधिमन्वाला शिपायांना शोधविले, बाधिमन्व
 राजावर राजा त्याला म्हणाला-" तू मला
 या मकटांनून मादविलेस तर मी तुला आपले
 असे राज्य देईन

तेव्हा बाधिमन्वाने " राजाला मोड "
 अशी सांपाजवळ विनंति केली लोच
 म्हणाला-" मला या मकटांनून आ मादवील
 मापान आपला विल्ला वाटून देतला

प्रत्युपकार केल्याबद्दल शापमुक्त होऊन आमंत्रांनं निवृत्त गेला.

राजाने वचन दिल्याप्रमाणे बाधिसत्त्वाला आपलें अर्थ राज्य दिले.

बनाळानें येथवर मोष्ट मांगून विचारलें "राजा" मला एका गोष्टीची संका बारते बाधिसत्त्वानें ज्या चार प्राण्यांवर उपकार केला त्यांतले तीन पशुकोटीतल्य होते तरी त्यानीं बाधिसत्त्वावर परापकार केला परंतु मनुष्याचा उगम जन्म मिळाला असून देखीक त्यांनीं उपकाराची केव्हा अपकारांनं केली. यार्थ कारण पशुची जात ही मानव जाती पेक्षां चांगली, अमें समजावयाचें का ? या प्रश्नाचें समाधानकारक उत्तर माहीत असून तूं दिलें वहीस तर म्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या होक्याचीं अंभर छकत होऊन तुझ्याच पायावर लोटूं लागलीक."

विकसार्क म्हणाला "विनी उच्च वन मिळाला असला तरी केलेल्या अपरादा बद्दलून त्यांना शाप मिळाला त्या हात पशु जातीत त्यांना कष्ट भरण करावा लागला परंतु त्या त्यांनीं निवृत्त होऊन पशुत्व मिळालेली शिवा तशी भाविली नाही. म्हणून तिचा दृष्ट स्वभाव बदलला नाही. या उक्त प्रत्युपकार केल्याशिवाय शापमुक्त नाही हे त्या तिघांना माहीत होतं, तमें त्यांनीं मनावर काहीच नव्हण नव्हतं ती सदाचारिणी असली तर उपकाराची केव्हा प्रत्युपकारांनं करावयाची असते ही जाणीव तिला असली."

अशा तरेन राजाचें मीन भंग होनाच बेताळ अदृश्य झाला व वेताबद्दल शाडाळा वाऊन लावकटू लागला.

शिंप्याचें चातुर्य

राजा बादशाहबराबर बोलत असता विरबल म्हणाला "काही भवेवाईक लोक एक दुसरे असनात की आपण किती लोक लेक बांधून राहिला तरी ते राज्यांत घुळ केंकतातच."

"आपण बांडे लक्ष ठेवले तर कसे काय होईल ते ?" बादशाहने विचारलें.

राजा बादशाहने म्हणाला "एक गुजभर का होईना मीने आणि मृत्युवर कापड चारग्या शिवाय रहात 'मृत' विरबल म्हणाला.

बादशाहला ते शब्द वाटले भाडी. तो म्हणाला "बाळ्याकडे एक उत्तम रेशमी आहे. बेगममाहबांयाती त्याची चोली घालून पाहतां. कडी चारी करतो. पाहणाऱ्या मी जिपाई नेमतां

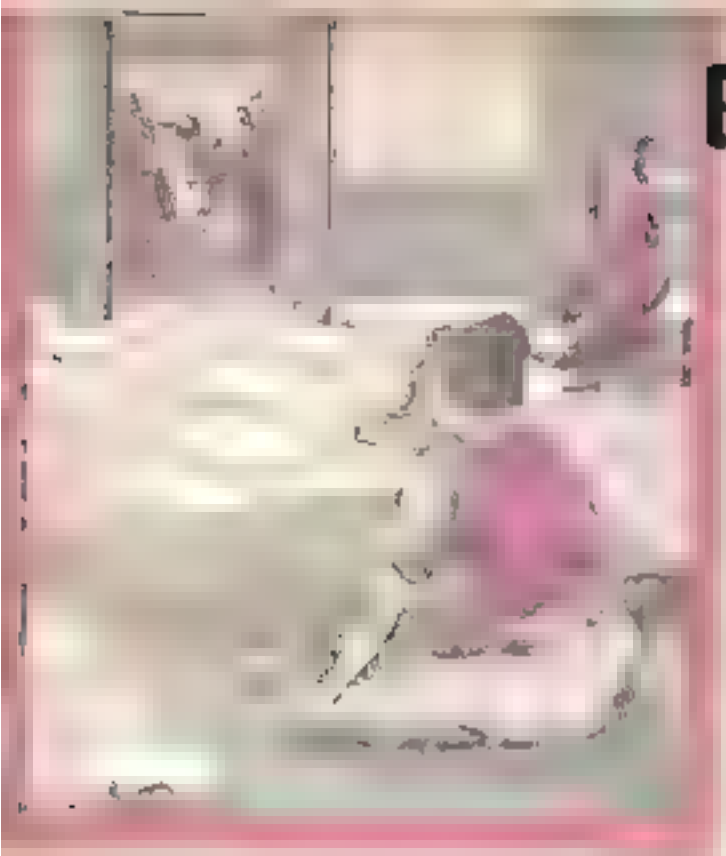
तुला पत्ताभा चांगला शिंपी माहीत आहे का ?" बादशाहने विचारलें.

"तुलाच मावाचा एक शिंपी आहे. बादशाह' शिवणाच्या कामांत त्याचा हात भरणारा दुसरा शिंपी नाही." विरबल म्हणाला.

"ठीक ! तर मग त्याला बोलव." बादशाह म्हणाला.

विरबलानें त्या शिंप्याला बोलवून बेगम माहबासाठी चाली शिवायला भागिले.

शिंप्याने कापड व नमुन्याची चोली पाहून शिवून देण्याचें कवत केलें, एक खोली त्याला शिवणामाठी देण्यांत आली. तो शिवायला लागणारें सर्व सामान मुई, धागा, कात्री वगैरे घेऊन खोलींत शिवायला असला. त्याच्यावर नजर

'बोली पूरी झाली की आवाज'
 "तब ताम्बाने शिवून होणारी
 चार दिवसांपासून शिवना भाहेन
 पण दिगी!" मुळगा म्हणाला
 'ही तुझ्या आईची बोली चारवी हा
 तुला! अरे हा आदि बेगम माहेबाची बोली!
 बडबड करीस तर तान लगावीन!'"

मुळगा जरा दूर झोकून उभा राहिला
 शिष्याला राग आला. त्याने आपला
 हात काढून फेकला मुळगाकडे मारण्यासाठी
 मुळगा ना उचलून घेऊन थरी पडाला
 'तहा पण त्याला' " अस
 नम्रवारी घेऊन तुम्हे असणेच्या
 शिष्याच्या म्हणजे, पण ते ती मर
 तर शक्य

त्याच दिवशी रात्रा शिष्याने
 शिवून दिनी बादशाहाने बोली नेऊन
 बेगम माहेबाची दिनी व म्हणाला
 त्या व त्या हा व

शिष्यासाठी जवळीकदाराने नव शिष्या
 सतत तळवारी घेऊन उभे राहण्यात
 माहे होते

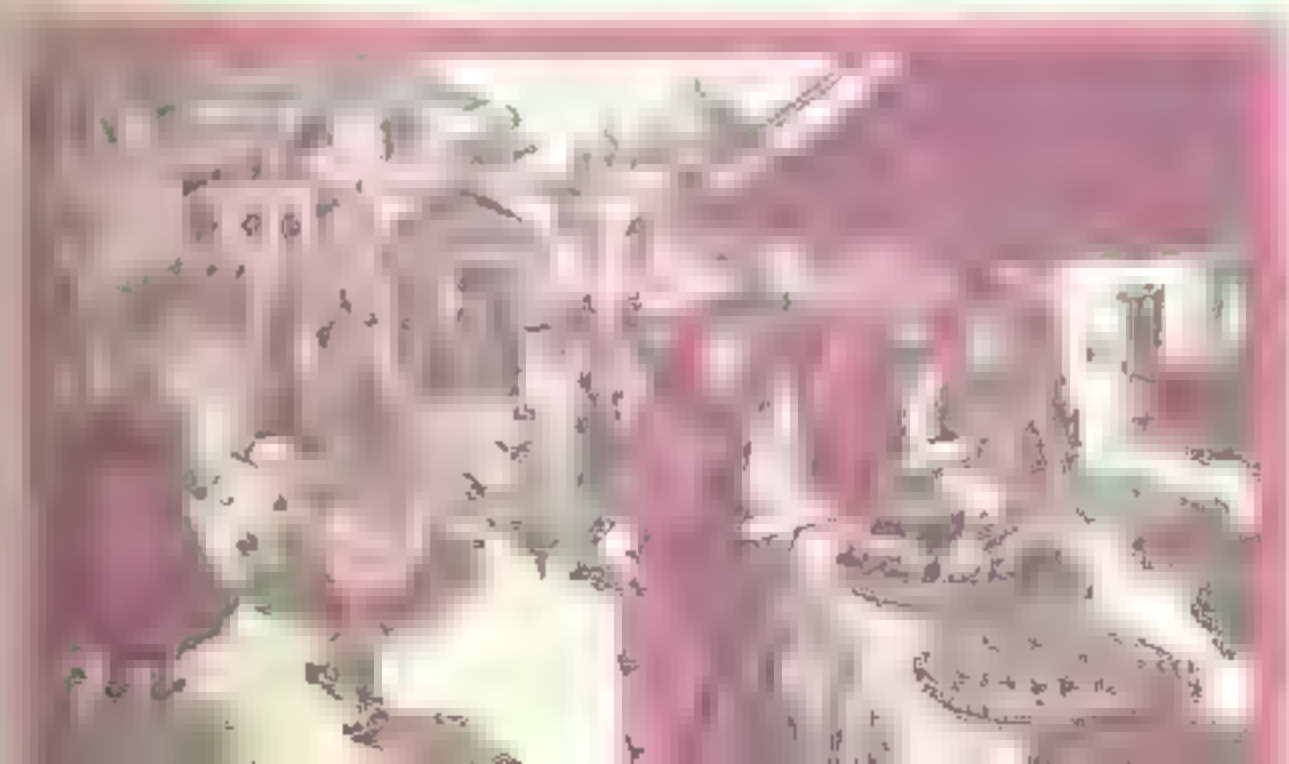
शिष्याने नीज दिवस काम केले तरी
 नवली पूर्ण झाली नाही. बांध्या दिवशी
 शिष्याचा मुळगा बांध्याला मारण्यासाठी आला
 व म्हणाले "बांधा" मुर्दी पण आला
 नाही, आज चौथा दिवस आहे भाई
 स्वयं रागावली आहे"

"पुढे कर रे तुझी बडबड" हे आपले
 घर बाहेर हाय तुला! बादशाहाचा मजाल
 आहे हा " दिगी म्हणाला

एक सामान्य मारण्यासाठी बाई आगदी
 तशीच बोली घेऊन आलेली पाहून त्याला
 आला बादशाहाची जगात हा स्वण
 अशा वसुन्वाची बोली नाही म्हणून
 ते स्वार्थे. त्या पण सहासून
 व त्याची बादशाह वर राग काढून
 ती कण बाई व राणाची बायक
 तीची नवकडी करण्यास मागितले

कळले की नवी बोली घातून सहासून
 आलेली बाई दुसरी कोणी नवून शिष्याचीच
 बायक होती व ती शिष्या विश्वलक्ष्या
 गावचाच राहणारा होता

बादशाहाने राधा नवराबायक ना भयन
 मसार हात करण्यास मागितले आणि बांध
 आल्यावर बादशाहाने शिष्याला विचारले
 "कायरे! शेवटी तू आपल्या जातीवर

"भगवंत मेळ्याशिष्याय ते मला मिळणार नाही अस तिसरे आहे" शक्तिदेव म्हणाला. त्याच्याकडून त्याच्यावर ओढवलेला सब पसंता एकुन सुनि अणाले "येथून मीनशे याजने दुर कापिष्यदेश आहे. तेथे उत्तरे कडील पवतावर एका आश्रमात माझे बहीक वधु मपभर्या करील आहेत. त्यांना कवाचिन कनकपुरीची माहिती असावी."

शक्तिदेवाला थोडा आधार मिळाला. दुमण्या विवशा तो पुढे निघाला व पुष्कळ काळ मदन करून कापिष्यदेशात जाऊन पाचला उत्तरेकडील पवतावर गेला.

आश्रमांत वृद्ध मुनींच्या बडीक वेथुना नमस् करून त्याने कनकपुरीचा मार्ग वनर न्याना देखील कनकपुरीचे नाव मना नव्हते. पण ते म्हणाले "अरे, ते तर द्वीपद्वीपांतर पार केव्हास मापडेक समुद्रात एका जाली

तुफान आले व म्यांत ते जहाज बुडाले एक कळी धरून समुद्रप्रताने आपण पचाव कया

शक्तिदेव महाराजाबाबत समुद्रात बुडाला त्याला एका लहानम्या देवमाणाने गिल्ले उन्मळत द्वीपात आक एका कोळ्याने तो माझा

म्हणून वेडून गेला. राजाने त्या कोळ्या कावीक तो मासा ममार कापविला तेव्हा माझाच्या पोटातून शक्तिदेव जिवंत पडला. देवशत राजाने चाकत

तुफान आले व म्यांत ते जहाज बुडाले एक कळी धरून समुद्रप्रताने आपण पचाव कया

शक्तिदेव महाराजाबाबत समुद्रात बुडाला त्याला एका लहानम्या देवमाणाने गिल्ले उन्मळत द्वीपात आक एका कोळ्याने तो माझा

शक्तिदेव महाराजाबाबत समुद्रात बुडाला त्याला एका लहानम्या देवमाणाने गिल्ले उन्मळत द्वीपात आक एका कोळ्याने तो माझा

माझेभाऊ!" परदेशात भगवती अनपेक्षित पणे आपल्या एका नातेवाइकाची भेट भगवंत देवाला देवयोगात

भकाळी सत्यवत शक्तिदेवाला भेटण्यासाठी मळत आला व म्हणाला "रजकूट नांवाच्या द्वीपात माझेक आषाढ शुद्ध व्रद्धर्जाला देशाचा उन्मळ असना. तेव्हा

“गहा मैलावर, बरक्या बाजूक्या गांवाला मिळेल’ मां गावात स्वतःच्या पोट्यापुरते जेवायला मिळावर्तीच मारमार!” असं त्याला उत्तर मिळालं

“मी स्वतः शिजवून घेईन. शिजवायला जागा सामान मिळाले की पुरे!” गोपाळ म्हणाला

“काही पाहिजे असेल ते लक्ष्मीचंद शेटजींकडे मिळेल. त्याचे बाबमात्र भरमसाट असनात! पण काही लागले तर त्याच्याच कडे विकून घ्यावे लागते. व्यायचे पाणी देखील त्याच्याच विहिरीचे आखावे लागते.

आम्हाला!” त्या लाकानां मागितले. तो व्यायचे पाणी देखील विकतो असेदेखील कळले. गोपाळ बस उभा होता म्हणाला “एवढी लांबव्याभरून शेत दिलेत तर खावर भागळ माझी मरताना!”

त्यावर तो मनुष्य म्हणाला- “चरचर, आला आहे मोठा पाणी बागा घेता! असे फुकटांत पाणी मिळते होय लक्ष्मीचंदाकडे पैसे मोजून दिने आहेत तेव्हा कांढे चौपा जणा पुरेसे एवढे पाणी मिळत आहे!” पण आज्ञाही ठेकाने गोपाळकडून चार आणे घेऊन एक लाक्या भरून पाणी दिले. त्या माणसाची चुक दाखविण्यात नरी काही अर्थ नव्हता कारण तो तीन मैल दुरून चार आण्याला एक पाणी वापरणारे पैसे देऊन पाणी घेऊन आला. त्या पाण्याच्या स्त्रीद्विविक्रीचे वर्णम आकून त्याला चकितच झाला

गोपाळने त्याला एक प्रश्न विचारलाच “का हो! पाण्यामाठी तुम्हाला बघता का सहन करावा लागता आहे, मग सर्वाना मिळून आपल्या गावांत एक विहीर काढावी नाही म्हणून घेतलीत!”

“हे गहा मा सर्व प्रदेशाचा गुना आहे लक्ष्मीचंद शेटकडे! त्याने अनेक जागी विहिरी स्वणायचा विचार करून तेव्हा तज्ज्ञ लाकाना विचारत तज्ज्ञ त्याच्याकडून किती म्हणले तरी एक, त्या देखील पाणी मिळणार नाही असे कळले ही गोष्ट त्या लक्ष्मीचंदनेच मागितली. त्या पुण्याच्याच्या कृष्ण पाणी न आम्हाला. तो पाणी देतो म्हणून आम्ही भाजवर त्रिस्त आहो” पाणी

आहे पाणी पिऊन व कंठ भाटा आला करून गोपाळ पुढे निघाला. लाक्यांत पाणी उरले ते पुढे उपयोगी पडेल म्हणून त्याने त्या ठाकले नाही. मूक लागली होती त्या काळ करणार पुढून जाणे आवश्यक होतं त्या काही मिळण्याची आस नव्हतीच त्याला तिकड्या नागमाळ्या पायवाटेने जाऊन त्या त्याला दुरून कापतीतरी “पाणी! पाणी” असे काळून असल्याचा आवाज आला गोपाळचे पाऊल तिकडे वळत जवळ जाऊन पादानो तो. त्याला “क आम्हाला ज्ञातारा जमिनीवर पडलेला मग गोपाळने त्याला बसवून आपल्या

लाक्यांतले पाणी त्याला पाजले व उरलेलं म्हणत पिऊन टाकले

त्याच वेळी तिकडे एक जण रिकामी घागर घेऊन भावत आला आणि चकित होऊन गोपाळकडे फात विचार लागला “कोण हे बाबा तू! त्या आभळ्याला तु पाणी पाजलेस हे लक्ष्मीचंद शेटजींना कळतं तर विहिरीवर पाऊल टाकू देणार नाही तो भाटीत नाही बाटने तुला एवढंच काय त्याचा राग तुझ्यावर आहे हे कळले तर आसपामच्या मांवाचा काणी गांवकरी तुला दारांत पाऊल टाकू देणार नाही.”

आता मला यावर एवढी गरज नाही. मला त्या लहान मुलाचे असे काय पाई मागणे द्या. 'मला एवढे खेळ घेता विनोद'.

हो गरीब लोकांमध्ये हो. कधी मरत घाली नये असे वाटू पहाते. अशी ती म्हणाला.

त्या क्षांत सकाळी पाच वाजून लक्ष लक्ष पाहून लोकांनी इतर लोकांना घेऊन देत असताना मुले त्या विद्यावाद्या विद्यान हीच आज्ञासारखे वाटले. पण उठून बसण्या इतकी किंवा झालेल्या इतकी शान त्याच्या अंगात आली नव्हती. पाहून बाकी आपल्या

पात्र म्हणून त्याने स्वण केली. त्या गावातल्या नात्यात पाणी नव्हते. त्या गावातल्या मुलांनी लक्ष घेऊन घेतले. पर्यंत जाऊन पाणी आणवे तर त्यांना जिवंत तरी राहिल की नाही, त्या शंका वाटली.

नितक्यांत जवळच त्याच्या काणी व गाई ओरडत असलेली एक वस्त्र त्या बाजूला पावले. त्याला दोघेतरात त्या गाईला मागून काढण्याची भीती त्याच्या अंगावर पाणी 'न पा' म्हणून हिमकावून घेण्याच्या घयनात असल्याचे दिसून आले. त्या गावाच्या इतर लोकांनी पाणी पाहिले व त्याच्या अंगावर काडी असल्याने उठून पाहिले. त्या गावाच्या अंगावर आणवत त्या अंगावर नव्हते. त्या गावाच्या अंगावर समजून दुसरा पळत गेला.

आता पाणी व मुले मरण घेऊन वाट घेतले. त्या गावाच्या अंगावर पाणी देवासारखे उचलून घेतले. म्हणाली.

असे वाटू नुसत्या तरी उचलून पाहून त्या गावाच्या अंगावर पाणी देवासारखे उचलून घेतले.

जोव पाहून पाण्यामाठा कामाचीय झाला आहे. आपल्या पांगरातून एवढी नुसत्या पाण्यात म्हणाला.

एक भेदलेली वाट साहज न देता त्या वाटेने नात्यात पाणी मिळाले. त्या गावाच्या पावत जाऊन म्हाताऱ्याला पाणी पात्रात नी वाई ने द्याय अयमानाणे पहाते. हातात तेथल्या पाणी पाहिले तर तिच्यावर व गावातून पाठी घेऊन आणवत अशी भीती अंगावर त्या विद्यावाद्या.

गावातून ने आणवत व म्हणाला. 'न पा' गाई! मी महागजाना मेटून घेतले. सर्व खेळ बंद करवा. या गावाच्या लक्ष्मीचंदाने असे काय पाहिले, मुलांना काही माहीत नाही. 'का' त्याने त्या वाटेला विचार.

वाटेने नी सर्वे कथा मागितली. त्या गावाच्या म्हाताऱ्याला दिव्य दृष्टि आहे. 'गाई आहे हे बगळ कळते. त्यान त्या गावाच्या जाऊन नी गाष्ट मागितली. त्या गावाच्या 'पाण्याचा सर्व दुष्काळ कायमचा पण' जवळ पाय आठ दहा विहिरींना उचलून पाणी लांगल. त्यावर लक्ष्मीचंद म्हणाला 'या पंचक्रोशीत कांटे पाणी नाही,

हे मला माहीत आहे. मी कितीक लोकांना पहात पाणी असल्याचे कळताच विहीर खणून पाहिली, पण पाणी लागले नाही.' त्यावर म्हातारा म्हणाला हाता 'अहो, दहावाय हातावर पाणी लागले नाही तर मी आपले नाव बदलून देईन' तेव्हा सर्व गावकऱ्यांना विहीर खणून पहायला मागितले.

'नगर लक्ष्मीचंदाने जागा दाखवायला मागितले. म्हातारा लक्ष्मीचंदाने पक्षा जागी मेका, त्याने जागा दाखविली. तेथे खण करून ठेवली. लक्ष्मीचंदाने त्या जागी

सज्जीव त पहावली

एक झळाळ्याच्या पदछान एक लाकूड कोव्या व्हात असं. त्याच्या मगल रहा माणसाचें बळ होतें. त्याचें नाव भीम असं होतें. त्याच्याहून जास्त बळवान या जगांत दुसरा असणेंच शक्य नाही अशा त्याच्या धमड होतों. कारण तो मामान्य मनुष्याच्या उचलून आणतों येईल अशा मोठीच्या दहापट मोठी मोली करून जालून आणिले असं आणि धागकोयमार फवारक्या मारत असं "हे बघ, मी काल युगांतला भीम आहे वरं का."

"जर स्वरावरना भीम ममार उभा रावता तर गालण उडव जाईल स्वारीची"

"तू दाम्बव तर दुसरा वीर ! नाव बदलून दारुन घाले !" भीम म्हणे

मला त्याची सायको दुर्गी एक मोठे मडकें डोक्यावर घेऊन विहिरीवर पाणी आणायला गेली तिने विहिरांत पोहग मोडला व भरल्यावर ओढूं लागली. एण तों इतका जड झाला की आगचा हालचला शेवटी कंटाळून पोहरा विहिरीतच सोडून रिकामें मडकें घेऊन घरी लिघाली.

नी पाऊल बाटेनें जाल असता रानांमून येणाऱ्या पाऊल बाटेनें येणारी आणखी एक चाई लिख येतली तिच्या कडेवर एक मूल हातें व हातात रिकामी घायर. ना देव्हाळ विहिरीवर पाण्यालाच मालमी व ना दुर्गीला रिकामें मडकें घेऊन परत घरीं जाताला पाहून तिनें विचारलें—"रिकामें मडकें घेऊन परत कां आलास ? विहीर अटून गेली कीं काय ?"

त्यान वड्याची पाठ बापरली आणि म्हणाला "मित्रा ! तुला वेद म्हणणाराच उडा' तुला जी अकल आहे ती झाडाणे म्हणविणारांना सोडी !"

ते ऐकून वेदा त्याच्या काना जवळ तोड नेऊन म्हणाला—"पण हे गुणित आहे मी दिलेला मन आहे. इतर कोणाला कळता कामा नये !"

दुसऱ्या दिवशीं लोहार राजाकडे गेला आणि म्हणाला "महाराज ! पोलादाच्या जिवन मनुष्य करून दालविणें तितकेंच कठीण नाही. पण त्यासाठी कागणारें सामान पाड्याकडे नाही."

राजा म्हणाला "तुं सांग, काय हवें तें आणून देतां !"

लोहार म्हणाला "त्यासाठीं जंभर गाडे मळून माणसाचें केस पाहिजेत व जंभर घेतले

देस तन व लाव विनलून पावून व डोक्यातल्या पाण्यानेच तें गर केले पाहिले तरच पोलादाच्या माणसाच्या देहान प्रस येईल"

राजानें हुकूम लाडला की जंभर गर माणसाचे केस व जंभर घागरी पोल्यात पाणी घेऊन यावें. परंतु दुसऱ्या दिवसा प्रधानांनं येऊन सांगितलें कीं महागाज शहर तर काय एक गाडीभर तरी माणसाचे केस मिळणें कठीण. तीच गर डोक्याच्या पाण्याची. तेव्हां काठें राजाच डोळे उघडले व त्यानें लोहाराला निगय दिला

लोहारानें आपल्या वेव्या मित्राला सांगितून आणून आपल्या घरीं त्याच्या देवत

आहे तर त्याच्या अंगात किती अमेझ
दुर्गा म्हणाली.

... रसना एव मुलाच्या ...
नाडावर आश्चर्ये दिमत नव्हतं
... भाडादेवाक हसला ना
... पोहचामागून पाहरे विहिरीत
... व भावल्या आईची घागर व ...
परकें भरून दिलं त्यान
... रण्यार्ज दारुणी आचारी कल्या व मुलादी
... ण पुढून घेतला.

... री पारत निघाल्या
... राग बदलल्यापूर्वी दुर्गाने त्या लीच्या ...
... लक्षणी करून घेतली ती म्हणाली "
... र टेंगे गेलीस तर मिळेल माझे व ...
... नवऱ्याने नाव बदलीस " असे मागून ...
... री निघून गेली.

... री आज्ञाबाराक ...
... रत मागितल " तबळच्या ...
... एक बलभीस राहता ती खनाला ...
... भीम म्हणविता " होऊ दे एकदा मज
... त्याच्याजीं मेरा मामने कुणत
... नार वर मुरनात केला

... नुसत्या पायां पडते ...
... जाऊ नकोस ! त्यानें तुझी मानगुटी ...
... राकली तर मी काठे जायचे ' या
... एकल्यापा पोराच्या अंगात एवढी ...

... निच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष करून
... भीम म्हणाला " उवा मकाळीं हायब
... त्याच्या घरची वाट ! पुढचे मी पाहून
... रईन ! "

... दुसऱ्या दिवशी तो बायका बराबर
... धनुष्य बाण, तलवार बगैरे घेऊन निघाला,
... रतु त्या बलभीमाच्या प्रत्यक्ष भेटण्यापूर्वी
... विहिरीवरचा तो पोहरा पहायला तो निघाला
... र वेंडी बलभीमाची बायको विहिरीवर
... र वेंडी

भीमने पोहरा विहिरीत सोडला व ती
बुडाल्यावर म्हणाला " एवढासा पोहरा बाहेर
काढायला नही जण पाहिले म्हणो ! " नंतर वर
आढ लागला एण तो हालिच ना ! हात ओट
वाचन, आपल्या शक्तीची पराकाष्ठा करून त्यान
पाहिले, एण सर्व मेहनत फुकट गेली, विहिरीत
पडता पडता बायला कारण बलभीमाच्या
मुळामे बटकन पुढे होऊन त्याचा हात धरून
त्याला बांधविले, नंतर त्या मुलाचे मारभर
पाणी काढून भीमचे भाडे भरून दिले

" आनां तरी कळले का ' गुपचुप घरी
बल बघ ! " दुर्गा नवऱ्याला म्हणाली.

" नाही हा बाई ' पाण्यात भाडलला
पोहरा नही तणाचा हात लागल्या वर
बाहेर येईल्ये वाटत नाही भुताटकी आढ
काय कळत नही " दुर्गा म्हणाली

एवढेच ना ' री माड्याबरोबर ! मुला
नवरे पाहिले नेवरे पाणी मी काढून ठेवे "
ती ली म्हणाली, तस जास्त बळपण निच्या
शगांस अमेळसे दिसत नही !

त्या लीच्या कडेवरून उतरून मुलान
ती दारी हानान घेतली व पोहरा भरून
पाणी काढले, आश्चर्याने दुर्गा त्या मुलाकडे
पाह लागली तिला स्वतःच्या डाव्यावर

"यात काही तरी जाइमच असावा असा मला संशय आहे. त्या बळभीमाचा पाहाक्याशिवाय मी माही येणार वरत परी." भीम म्हणाला

"तुझ्या कपालीं काय लिहिले असेल ते माझ्या हातून का बडक्यात आहे! पण मी माही येणार बरोबर!" दुर्गा म्हणाली आणि धरी निघून गेली. बळभीमाची बायका भीमला म्हणाली "माझे ऐक आणि तू मुद्दा करी जा कसा! तुझ्यावर माझ्या नवऱ्याची नजर पडली तर त्यात नुझे हिन न होई पण भीमू तिच्या पाठापाठ मरलाच

"माझा नवरा गेला आहे तिच्या हातांनी. त्याला शेज एक हनी लागता सायरा म्हणून तू काढे तरी लपून बस जा त्याला पहा. समार दिमलास तर तुल्य तो त्रिवंत चावन मारिल" बळभीमाची बायला म्हणाली

तिने भीमला त्याच्या उंचीतल्या उंच राकण्यात लपून बसावला सांगितला

संयाकाळ सा समारास बाबराळ सायरा मारवें वाटले. बळभीम आपल्या बापायगत आव्यतकावर आरडून म्हणाला "हरी भाजून ठेवला आहेस का"

नवराजत मरें पर रावराळ आप बसला हात सा राकण पण वाडराळ भीमरा नर धडकीच बसली. आपल्याहून पुष्कळच जास्त शक्तिवान असला पाहिजे हा बळभीम या माष्टीक त्याला प्रत्यय आला

"तुझा हनी नवार आहे. येऊन बस सायला." त्याची बायको म्हणमली

"हाय पण जरा वाच! काटून सा माणसाचा वास येतो आहे. नम्राम लपून पुष्कळ दिवस झाले." असे म्हणत बळभीमने आपल्या घराच्या उगी वरुने वरुडून पाहिले.

नवरा दूर निघून गेल्यावर त्याची बायका भीम म्हणत हाता त्या राकणाजवळ येऊन म्हणाली "माझा नवरा येईल व त्याऊन विऊन झापळ तेन्हां मी विडकीन दिवा ठेवीन. पणून जायला मी मृण आहे अम ममत्र, पुन्हां वा घराच्या बाऱ्याला देवाक एक नमाम

"माही येणार बाई. कान धरता"

पण राकण तोटून्यवर भीमला ना हनुच राकण ना हनुच राकण ना हनुच राकण

मनुष्याचा वास' असा आवाज कानात, तो बळभीमाचाच आवाज होता.

तो कान ओळखला. म्हणून तो बळभीम जराचें घावू लागला

तो किती वेळ तमाच पळत राहला. पण त्याचा आवाज व वावरळ अणुकाही करीत येत होते. एक तर तो त्याच्या बाऱ्याचा कोर, एकूण नवरा, वेगाने पळत होता. पुष्कळ वेळ पळत राहिल्य तरी गन जाम्त जाम्त दाट

हाके लागले व मनुष्य शक्तीचे चिन्ह कोटेंच निमत नव्हते

परंतु तितक्यात त्याला समोर छातान धडकी बसेल असे एक भयंकर दृश्य निसर्ग आलां आपले आयुष्य संपुष्टात आले असेच वाटले त्याला. समोर एक महाबली निमला त्याला. रानटी जनावरांचा एक ढीग समोर ठेवून तो त्याचा स्वात होता आणि त्याची हाडे बाजूला फेंकून देत होता.

"काय रे तू" तुझ्या आयुष्याची टोरी ताडण्याची इच्छा काणाच्या मनात उषजली त्या महाबलीने विचारले

"णका बलभीमानें!" भीम म्हणाला
महाबलीला ते ऐकून भयंकर राग आल्या
सारखे जिवले, म्हणाला "मी या शताचा
मालक येथे असतां आणखी कोण आला
आहे बलभीम? येऊं दे त्याला, जिवंत
चिरून खाईन"

तिनक्यात बलभीम पण भीमचा पाठलाग करित येऊन. पांचला स्वाच्या बरोबर आलेल्या बाबटळांत सांपडून भीम उडाला आणि एका झाडावर जाऊन बसला. एक फांदी हातीं लागली म्हणून सांचला, नाहीं तर मरणाच होतो. वर झाडाच्या पानाच्या भांड लावून तो स्वालचे दृश्य पाहू लागला. ते भयंकर दृश्य पाहून भयभीत होऊन त्यात डोळेच मिटवून एक बलभीम तर दुसरा मरू पला. याच दृश्यद्वारे त्याला पणारे लागले.

दाघ काही बळ परम्पराकड पटान टाक
 राह ते नेवर परम्पराशी भिडले. लाघ पुत्र
 मारुन म्यानी परम्परांना खाली पाडण्याचा
 यत्न चालू ठेवला. दगडाला पिकून तारण्याची
 शक्ति दाघाच्या अंगात होती. दाघाचे
 दाघाचे हुंडू चालू होत. परम्पराचे व
 दाखवण्यासाठी म्हातारे आकाशाने हुंडू
 कळ्याबरोबर दुसऱ्याने पण केले. दाघ
 दगाभ्राष्ट्र अदृश्य झाले. आकाशानेच अचानक
 म्याने बुद्ध चालू होत. बराच वेळ दाघ
 काणीच खाली आला नाही, तेव्हा म्हा
 म्हातारे झाडावरून उतरून घरी पळून गेले.

नेत्रापायन स्नाने स्वन श्या शब्दी या
 वलना कायचे भांडून तिले, संध्या
 शाली तरी त्या महा काय शक्याचे हुं
 उद्दि चान्द्रे न न द्या गदनात नसा व न
 अथ न म्क येन हावा

उत्तरकांड

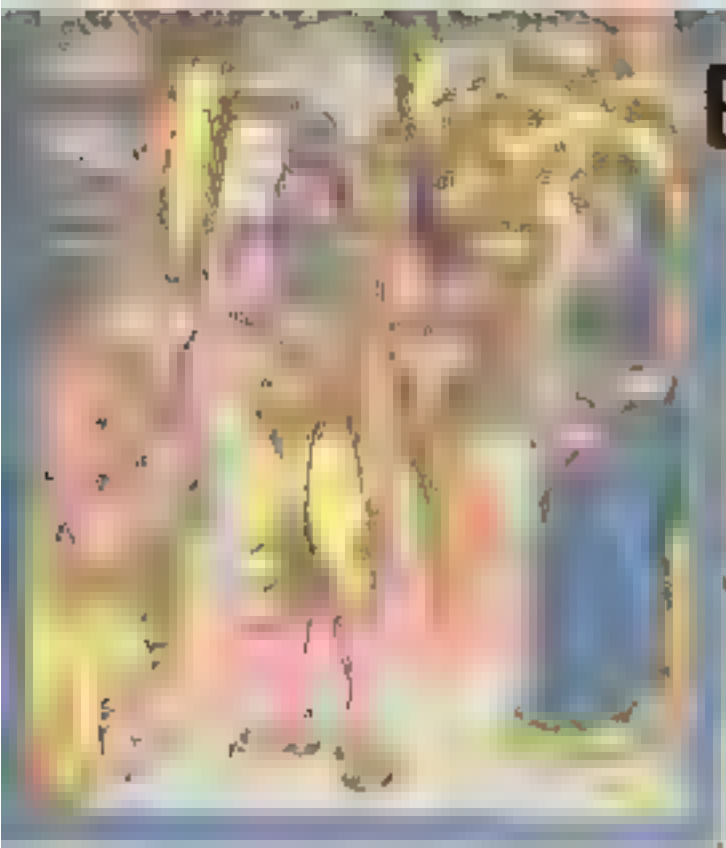
२३. " तादात्म्यं एक शब्ददेव्यै
उभयैवा नाहीं. त्यानें रहनगहन भीतेला
२४. ५४ केंवा व लगेच ताड धितून नाभेन
२५. बधला

श्रीतला पा नी रुडल होनी
नं न द र त इ न वी
न इ र लो न ती क र
र न र न र र रु टा टी
म म म म म म म म
म म म म म म म म

३. न काहों मुनिवत् नित्य बाहिलें
४. व पलत बाळ्मीकि मुनीकडे ह्या आणि
१२. ७. "मुनिवर ! गंगा किता वावर एक

श्री रहस आहे. कां कोणास द्राऊक / निदा
कोणी नातेवाईक जयलपास दिमत नाही
आपण येऊन एकदा त्या अभिदाय श्रीला
पदावे.''

वाल्मीकि कवि हैं ऐकल आपल्या काही
 ... मीला हरी ...
 ... मल्लिकार्जुन ...
 ... स्वभाव कसा ...
 ... कधी काही ...
 ... असेपर्यंत मूला कोणतेही भय
 नाही. माझा आश्रम जवळच आहे, तेथे
 तपस्विनी आहेत. त्या तुझी सर्व प्रकारे
 सेवा दाखवा करतील. तु काळजी करू

नवतार. आश्रमान मू भवन च्या धारत
गडितस तशी रहा।

मीनेने त्यांना तपस्कार । याच्य
रावर आश्रमान गेली. वाक्यीक मुनीम
तिला मुनिमत्री या स्थापना करून मय
म तिची व ती वादग्राम सांगितल
अथा येच्या वाटेका समजला लक्ष्मण
मणाला "मीनचा परित्याग करीत अम
नाला दादाला फिनी वाईट धडले हे तुम्ही
म्वत पाहिलेच आहे. आना निरपराध
मीनला जे कष्ट सहन करावे लागे व
देखील पाहणे नशिबी आले आहे"

। म्हणाला "लक्ष्मण" । माच्य
गारा काय नशी आहे

ना रामाच्या अपल्या अमणाचा
मन कर ना लागेन
मध्य आहे. ते मी ला मागला. पण
मरन
म नको

मा पतली. म्हणाला—"एकदा दशरथ राजा
(शिशु मुनीच्या आश्रमान गेल्या होता तेथे
अत्रि मुनीने चिंज्जीव दुर्वासा करि आले
ने मुनीचे स्वागत स्वीकारून दशरथ
वचाले "मुनिवर्य! आपण माझ्या

वे. रामाला व इतर
किती आहे? त्याचा अपत्या
काय व त्यांना लाय्य किती?"

। उतर म्हणून दुर्वासा मुनीनी एक
मोष्ट सांगितली. म्हणाले "दुवा
मसुनाचा परमव जाला
तेव्हां ने भगु मुनीच्या आश्रमान आले व
मुनीच्या पवीत्रवळ त्यानी अथम चाफा
अशी विनंति केली. निनें ती विनंति गम्य
करी व त्यांना अभयदान दिले. ते पाहून
लाग राग जाळ्य. त्याने मुदशेन चकाने

मुदशेचे होक उडविले. भगु मुनीना त्याचा
राग आला व त्यानी विष्णूला आव दिला
की पृथ्वीवर तुझा जन्म हो: ।
विष्ट सहन करावा लागल ।
फळ म्हणून विष्णूला दशरथ पुर राम व
रुषाने जन्म घेऊन पत्रीविष्ट सहन करावा
लागत आहे तो अकरा ।
करून अनेक अश्रमध यज्ञ करून ज्ञानाक
त्याचा जन्म अथायेला हाणार नाई ।
त्याचा राज्याभिषेक करील." दुर्वासा मुनीनी
भशी मोष्ट सांगितली

मं याकाळच्या समारास लक्ष्मण व सुमंत्र
गमनी नीरावर येऊन पाचले. ती मात्र त्यांना
नेथेच काढावी लागली. दम दिवर्ज
दावे अथा येला निघाले तेव्हा रामाला
ताकत काय सांगावयाचे याच विचाराने
लक्ष्मण राग हाता

रथ अथा येला पोचला रामाच्या महाला
समार लक्ष्मण उतरला. आत जाऊन त्याने
रागला नमस्कार केला व म्हणाला "महा
राज! आपल्या आज्ञेप्रमाणे सीतेला गमा-
कडा वाक्यीक मुनीच्या आश्रमाजवळ मी
मून आला. तशी काळजी काय ये

कारण नाही. जेथे वृद्धि तेथे भय, जेथे उन्नति तेथे पतन, जेथे संयोग, तेथे विभाग हा या जगाचा नियम आहे जो निर्भिक कलक आपल्यावर झगळा आहे तो स्विकारून आपोआप पुरतून निघऊ.

"लक्ष्मणा! तू माझ्या आजचे पाकन केलेस याकडून माझ्या मनाचे समाधान झाले आहे. आता दुसऱ्या करण्यासारखे काय उरले आहे?" राम म्हणाला.

चार दिवस उलटून गेले होते. रामाचे लक्ष पजेची गान्हाणी ऐकण्याकडे नव्हते ती चुकव हाती. ती गोंड सांगून रामाने

लक्ष्मणाला नृग राजाची गोष्ट सांगितली.

"पूर्वी नृग नावाचा राजा राज्य करत असे. त्याने गाढान म्हणून कोट्यावधि दान केले. दान केलेल्या गाईपैकी एक गाव चुकून महाराजाच्या गाईत विसळत. राजा ती गाई पळवली नाही. राजाने माय अण्णाची एका ब्राह्मणाकडे दान केले. ती गाई कलकळ येथे गेली. जेव्हा ब्राह्मण ती गाई म्हणून प्रथम मिळाली होती त्यानं नका एक नांव दिले होते. त्या नावावर गाईच्या ओळखून तिला त्या नावानच गाई मारली. गाईत पाहून ब्राह्मणाने काय म्हणाले? तिपासी, तें पाहून तिच्या दुसऱ्या मानकान त्या ब्राह्मणाकडे अडवून विचारले "काचे निघाळास घेऊन माझ्या गाईला? मला ही नृग राजाकडून दान मिळालेली माय आहे."

त्यावर तो म्हणाला "नम महाराजाचीच ही मला दान केलेली माय आहे."

हाचे नृग महाराजांकडे गेले पण भट झाली नाही. बाहेर स्थाना बरेच दिवस उरत पहात उभे रहावे लागले. शेवटी त्यांनी नृग राजाला "सहा होऊन ३१

वसा आप दिला. त्याला कोठे तरी झाडाच्या पोकळीत कापाची नजर पडणार नाही अशा जागी रहावे लागले, असा देखील श्राप होता. नृग राजाने त्यांना श्राप मुक्ति द्यावी अशी विनंति केली, तेव्हा ते म्हणाले "जक वंशाने रामदेवाचा जन्म होईल व तो त्याला श्राप मुक्त करील."

त्यानंतर नृग महाराजांनी आपल्या बसु नांवाच्या मुलाचा राज्याभिषेक केला. सरण्याचे आयुष्य मुलाने जावे यासाठी जागोजागी जमिनीला व झाडांना बिले वळव टाकली. त्या जागी भाडांनी गार

सावली पडेल व फुलांचा नंदमी चांगला वास दवरलेल यासाठी फुलझाडे लावली.

रामाने नृग महाराजांची गोष्ट सांगून निमि महाराजांची गोष्ट सांगितली, म्हणाला "निमि ईश्याकु महाराजाचा बारावा मुलगा. त्याने वैजयंत नावाचे एक नगर बसवले त्याने आपल्या बहिणाच्या मनाचे समाधान जाचे म्हणून एक यज्ञ करण्याचे ठरवून वशिष्ठ मुनीजवळ पॅराहित्य करावे अशी विनंति केली. परंतु ईश्या त्यापूर्वीच पॅराहित्य करण्याचे वचन दिश्याचे मागून ते निघून गेले. ब्रालांना ते म्हणाले की

वेतला आहेत तऱ्हां तुजें शरीर नष्ट होईल व तूं विदेह झालीस."

नंतर राजाची आज्ञा मोडली, वशिष्ठ मुनींनी आपण शिन्हाची गोष्ट त्याला कळवली. "मी आपला होता तेव्हा तुम्ही मला हा आपण शिन्हा आहे म्हणून मुन्यांने शरीर देवाील नष्ट होईल व तुम्ही देवाील विदेह झालीस!" वशिष्ठ मुनींना असा स्याने आपण दिला.

अशा तऱ्हेने परमेश्वरांना आपण देऊन वांछित व निमि राजा तऱ्हे विदेह झाले नंतर वशिष्ठ वायुदेवते आपले वहीत शब्द पाच्य कडे गेले. अणि म्हणाले - "बाबा!

या सायामुळे मी विदेह झाला आहे. देह नसल्यामुळे मला फार कष्ट महन करावा लागत आहे. म्हणून मला दुमरे शरीर देण्याची कृपा करावी!"

अश्वदेवाने वशिष्ठ मुनींना, मित्र व वर्या वाच्या तेजाचे नवान शरीर पारंग काण्यास मूनना केली. अशा तऱ्हेने वांछित मुनि दुसरा देह पारंग करून देवताकु वंश वे पुराहित म्हणून जन्मले.

निराची देहाचे रक्षण मुनींनी केलें तो विदेह झाला होता तरी त्याचा शिन्हाच्या शक्यात उरला होता. त्यांना

निराचा देह ज्ञान सगडून पसळून काढला तऱ्हां त्यांतून एक मुलगा जन्मला. त्याला पुढे निमि हें नाव पडले. त्याच्या नावा पसळून मिशिला नगर झालें. त्याचे नाव जन्मक असे पण.

गंगाने मागितलेली ती कथा ऐकून लक्ष्मणाने विचारलें "दादा! कविच कथान निमीचा जन्म झाला होता तरी त्याने वशिष्ठाभारतवा शर करीचा आदर करून मान भाति कां नाही राखली?"

"हाय आज्ञावर अनुग्रह तक्षिक शानि पाळवून बसलाच. अशा परिस्थितीत स्वतःला सावरून भरगारा एकटा यवानीच झाला." असे मागून रामाने यवानीची कथा लक्ष्मणाला मागितली. म्हणाला

"यवति हा नेहूष राजाचा मुलगा त्याला ज्ञान राख्या त्याच्या त्याचेही एक कर्णार्थ राजाची मळगी आर्जना हाती व दगरी शक्राचार्य याची मुळगी होती. यवानीचे येव शर्मिथवर जाम्मन होतें. देववाणीचा मुलगा यदु शक्राचार्येला शर्मिथचा मुलगा पुरु हा राजाचा जाम्मन लाडका होता.

मरे बोलावण्याचे म्हणजे पुरु हा तसाच होता. पण राजाचे प्रेम पुरूवर

आहे ही माष्ट यदुच्या पसंत नव्याने आपली आई देवयानी शिन्हाकडे बापाविरुद्ध तकार केली. म्हणाला - आई, तूं म्हणतेस की तूं गुरु शक्राचार्यांनी मुळगी' पण पहा, तुम्ही व माझी मान पदापदी मी ज्ञान आहे त्यापेक्षा असि प्रचंड कमन स्वतःचा अन्न करून सर्ग जाम्मन अंयभर आहे. तुला हें सर्व सहन होत असेल तर माझी ना नाही, पण मला नाही हें सहन होत."

पुरुच १ दुसरे देवयानीला असमय हाळ व तिने शक्राचार्यांकडे तकार केली. "असने

राजा यज्ञ पुन वनवर यज्ञ काण्य म पी येस आह. जिगिने गातम मुनीकडून पुरा करविका.

इश्याचा यज्ञ पुरा झाल्यावर वशिष्ठ मुनि जे तेव्हां यज्ञ पुर्ण झाल्याचे ऐकून त्यांना आला. ते राजाच्या भेटीस गेले. त्या टी राजा आपलेला होता, कराच वेळ वाट पाहिली तरी राजा न आलेला पाहून राजा आपला अपमान करण्यासाठीच मुद्दाम येत रासाचा असे वशिष्ठ मुनींना वाटले व त्यांना त्याला आपण दिला "राजा! तूं मला बोलावून नंतर दुसऱ्या कडून यज्ञ पुर्ण करवून

... १८०० मते भारताच्या ...
... या
... " त्याच्याशी ...

... विचारले " हे बराच मोठी मुल ...
... यात बदल ...
... कोणी शक्य नाही का

... अशक्य नुसत अशक्य ...
... विष्णू म्हणाला ...
... " मी लिहून ठेवले आहे ते बदल ...

... नावाच्याच ठरून विष्णूच्या माझ्या एक ...
... यांनी आणि विष्णूच्या भणाला

" तुं गरुडाच्या मागेून त्या लगेच्या ...
... भक्ताच्याला सात समुद्रापलीकडे पांचता कर ...
... पाहण्या त्या ब्रह्मदेवाचे म्हणता हमें खरे ...
... हातें ते." शकत म्हणाला विष्णू त्या ...
... हीम करून आला व त्याने गरुडाला हाथ ...
... मानून त्या म्हात्त्याला सात समुद्रापलीकडे ...
... राखवायला सांगितले गरुडाने धन्याच्या ...
... आशिर्वात घालून कले

... तिकडे सोबत नगरी मुझिलेच्या लोकांचा ...
... गहनतरेल येत नालला हाता, राणीने ...
... आशिया ...

... निने मुझिलेला समावल ...
... बरमाळा देऊन म्हणाली " बाळ ...
... आकण जो कारणी उचलाल त्याला हा ...
... वरम ला घाल

... मुझिलाने आईच्या हुलेप्रमाणे आई ...
... मागेत ...
... करडी टीक मुझिलेवर आपल्या भक्ताच्या ...
... घरी पाठकियाचे रुखिल

... तिकडे विचारा लगेडा भिकारी त्या ...
... निउन चेंदना मुकने कामावीस हांउन हिंडु ...
... लागला, त्या विचाराचा कथ दोंय / पण ...
... त्याच्या नशिबी कष्ट सहन करण आले होतें ...
... तो देवाचा धारा करू लागला, त्याने राम ...
... नामाचा जप मुरु केला आणि देवाजवळ ...
... गान्धार्य करू लागला की देवा ! मी काय ...
... बाप कर / मला अया उपाशी का मारीत ...
... आहेम / त्याचा धारा पकून विष्णूने विचार ...
... कला की आपल्या आजने गरुडाने त्या ...
... विचाराच्याला मान समुद्रापलीकडे पांचने केले

... पण आपल्यावरच आहे. म्हणून त्याने ...
... गरुडाला आज्ञा केली " सात समुद्रापलीकडे ...
... तुं ज्या भिकाऱ्याला पांचने केले आहेस ता ...
... उपाशी आहे त्याच्या पोटापाण्याची काही ...
... तरी व्यवस्था कर "

... गरुडाला आज्ञा होताच गरुड आकाशा- ...
... नून पृथ्वीवर त्याच्याचा पदार्थ काही आहे ...
... का पाहू लागला, त्याला सौवीरच्या राज ...
... वाह्यातल्या पाकडाळेत मोठमोठ्या वरुणा ...
... दिवल्या लगेच त्याने प्रहृष मागली एक कागडी ...
... उचलून उडाला, त्याने ती कागडी भिकारी ...
... नलमलून पडला होना तेथे नेऊन ठेवली

गमद गहन निपुन गंगी याच क
 वृक्षीला हाती विधि निमित्त अमन लच घ
 निवे ही भुजने श्रमावीत हा तळ-
 मळत बसून हाता का

रण तेंप नी चरही मळनी तिला वाटत
 ही राजाला तिची याक्त केलकी अरुची
 रांगू गजालीले मळाला याच कटून
 अमल्याचे एहन तिला भाभडे कुठल
 दादाकार गहन गेळ

वधीवाक्य खरे ठरत शत्रुगता भाऊ
 एरले "मी तुला पदव्यानेच मळत व
 मागतात " विष्णुन अज्ञाना असा प्रभ
 वाने जणुवाहा भवे जवळदाही अज्ञानाचेन
 असे वाचवित

नंतर प्रता, विष्णु व धर्मेज भान वरव
 तेथे गेले आणि त्यांना प्राप्तीक
 तिला लाल्याचा पद भयनी १३ कळत
 दिला व वाघांना भवेर देणेत तनी
 केळ
 पाहून

याक्या गळ्यात धोतळी
 हाचे वरवराणेत ने राऊने प ह का
 एका हातर नाप त्या परमाळा
 धावळी पाहून मिश्याला जातद अत
 भाषल्या भाष्यत हान पति लिहला आहे
 भाग समजून तिने करडीस करावा आणिमे
 ल श गद र्थ याका मागत्र दिने
 राणी नी रुंदी याक भुहतावत भाषल्या

माझे प्राकृतिक वापरे आहेत त्यांची वाटवा सुमने
 याची गरज नाही उरणाचे हळत निविष्टपण आहे
 याची गरज नाही उरणाचे हळत निविष्टपण आहे

भारताच्या इतिहास

शिवाजी फक्त शूर व पराक्रमीच नव्हे, पुढेकडे एक वाकनगर सेनापतीच नव्हे तर राज्यव्यवस्था करण्यात एक कुशल शासक पण होता म्हणूनच तो राजकीय हत्त्या घडवून देणारा होता.

राज्याचा सर्वोधिकारी तो स्वतःच होता. त्याने अधिपत्याने नेमले होते पेशवा हा त्याचा एक प्रधान होता व अशा यंत्रणेने पंत अमल पहात. मंत्री राज्याच्या दैनंदिन कार्यक्रमाची व्यवस्था पाही व सर्व राज्याच्या लेखाकाचे व जमाखर्चाचे काही सुमन घराणे त्याच्यावा, सेनापती मंत्र्याचा व त्याच्याशी न्याय त्याच्याचा मुख्य अधिकारी होता पंडितराव मुख्य शासक पुणेहिनाचे काम करी.

त्याच्या राज्यव्यवस्थेत ३० क्षेत्र होते त्या राज्य अनेक प्रांतात विभक्त होते.

प्रत्येक प्रांतावर एक राजप्रतिनिधि नेमलेला असे शिवाजी आपल्या राज्यात प्रत्येक ठिकाण वसूल करतच असे शिवाजीच्या विजापुर इत्यादी मुलानाच्या राज्यातून व पोर्तुगीज भयानकाळच्या घातातून तो 'बांध' नावाचा एक कायदा वसूल करी.

शिवाजीने सैन्यव्यवस्थेत पण पुढेकडे बदल केला व सैन्य वाढविले त्याने त्याने एक आरमार त्याने पण काढले, सैन्यशक्ति वाढविण्यासाठी त्याने तोंडा व बंदुका विक्रीच्या.

शिवाजीकडे अनेक विजे होते प्रत्येक विजयाने हवालदार, सवर्नाम व सरदार असे तीन अधिकारी असत त्याच्या मंत्र्यात सर्व कार्याचे हाक होते, सैन्याची शिक्षण करी करी होती सैन्यावरच शिक्षण नमन करी सैनिक आपल्या बायकोला वगळ

पाऊन आला तर त्याला शिक्षेसाठी शिवाजीने, बाळग व गाव वाचा अथ त्याच्या राज्यात निषिद्ध होना, वाढनासाठी फक्त वेळ धरून नेण्यास परवानगी होती, बुद्ध ममता सैनिकांकडेन शिवाजीने सर्व काय करवून घेण्यात येत.

शिवाजीच्या भयाननेन प्रत्येक २० घाटेवारावर एक हवालदार व पाच हवालदार १००० रुमदार १००० रुमदार १००० रुमदार एकत्रचारी नांवाचा अधिकारी असे, त्यावर पंचजारी सरदार व सवर्नाम असे अनुक्रमे अधिकारी होते वाकल सैन्यात प्रत्येक नेऊ सैनिकाची नुकदी व निचा एक नायक असे, पाच नायकांवर एक हवालदार असे, चौथा निचा हवालदारावर एक जुमदार, दहा जुमदार दारावर एकत्रचारी असे.

एक उत्तम पराक्रमी पादा व एक उत्तम शासक म्हणून भारताच्या इतिहासात शिवाजीच्या अत्यंत गौरवनीय स्थान आहे त्याच्याशी बोलण्याच्या मंत्रमुग्ध करण्याचे अद्भुत वाकवानुय त्याच्या अंगात होते स्वतःचे शौर्य व माहम दाखवून तो एक मानाध्य बहागिरदार असूनच एक उत्तर्पनी

शाला, स्वतःचा संपादिक व बहागिरदार म्हणून घेणाऱ्या लढान लढान मराठा सरदाराची विजयलेखी शक्ति एकत्र करून त्याने स्वतःच महाराजाची स्थापना केली त्याने स्थापन केलेली मराठी मना अठराव्या शतकात मराठांच्या फलमाला वाचली व वाढत्या त्रितीय सत्तेला जाडान करी प्रवणारी एकमेवशक्ति म्हणून भारतात मानली गेली.

राष्ट्रीय पुनर्जीवनास अत्यंत आवश्यक सर्व गुण शिवाजीच्या अंगात होते, त्याने गणितमिहामाणी परकीयाच्या मदतीने

राज्यशासनच चालविले नाही. त्यानें स्वतःच्या सैन्याच्या आपल्याच लोकांकडून शिक्षण देवविलें, त्यानें व्यापिलेली राज्य व्यवस्था कित्येक वर्षे टिकून राहली. एवढेच नव्हे तर इतर राज्यकर्त्यांनीं त्याचें अनुकरण पण केलें. मुसलमान इतिहासलेखकांनीं त्याची इतर बाबतीत कितीहि निंदा केली असली तरी त्याच्या या गुणाची त्यांनीं दाखवाणीच केली. युद्धांत शत्रूच्या बाबका व मुलें कैद झालीं तर शिपायीनें त्यांचा धर्म मकारें मान राखला व आपल्या सैन्या कडून पण राखविला, या बाबतीत काणी गॅस्मॅनस केव्हास त्याला फडक शिंशा मिळत असे, युद्ध कैद्यांशीं चांगली वागणूक देवली. त्याच्यासार एकाच एक ध्येय होते, हिंदू परंपराशाहाची स्थापना व त्यासाठी तो नित्य अश्रुत राहाला, परंतु ते साध्य

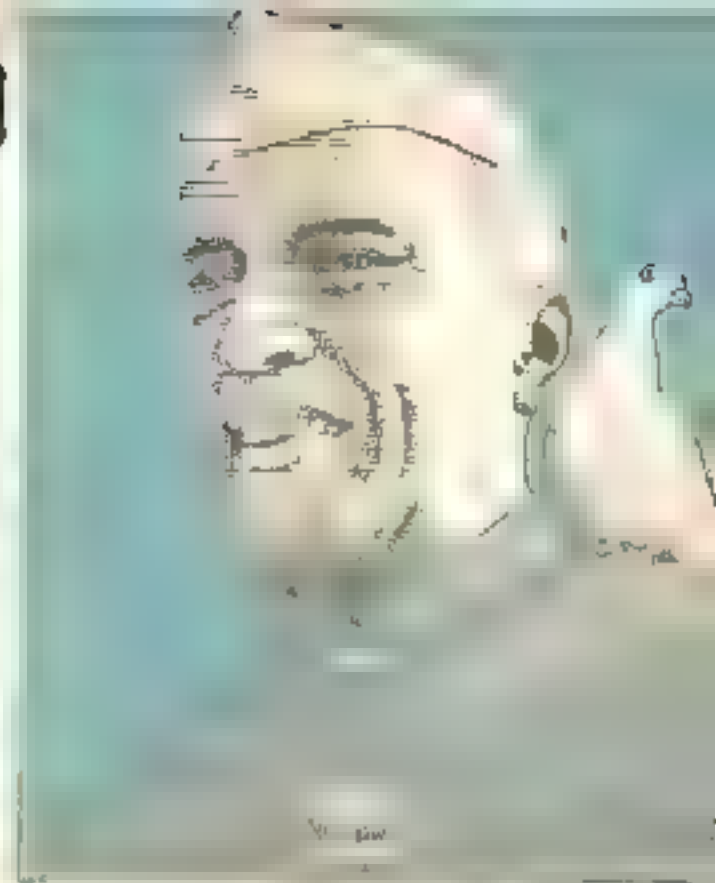
होण्यापूर्वीच त्याला इहलोकानी यात्रा संपवावी लागली. शिवाजीचे व्यक्तिगत आधुन्य पण फार व्यवस्थित होतें, त्याला एकहि व्यसन नव्हतें, सामानां मातेंच्या ताडी व भांडे पणीं समर्थ गुरू रामदासांच्या तोंडी त्याला जो उपदेश मिळाला त्याचें तो तेंतोतम पाळून करी. महागणाच्या उद्धारासाठी त्यानें घमांची काम घेतली, धर्म ही एक मंत्रीच शक्ति आहे, असं तो मानी त्याच्या स्वभावात धर्मापणा कधीच झिरला नाही. इतर धर्मावलंबियांप्रती त्याच्या मनान मद्दिणुना होनी. मुस्लिम संताची भक्ति त्याच्या हृदयात बसून असे. मजिदीच्या कारभारात त्यानें कधीं हवलादचल केली नाही. उलट मजिनीसाठी त्यानें जहागिरी निवून दिल्या होत्या.

नेहरू चरित्र

[२३]

सन १९२३ मध्ये जवाहरलालजी अल्हादा बाद प्युनिमीपाकिस्तानचे चेअरमन म्हणून निवडून आले. एका वर्षात त्याचें मन बिटले. त्याच्या कावाची सामाजणी भर करीत. सर्वोचा सहकार त्यांना मिळाला त्याच्या अमळान कामे अगभर होत व काही प्रगतिपण झालेली निसून आली. परंतु त्या पदावर काम करण्याची इच्छा त्याच्या मनांत बाडीदेनील उगली नाही. त्याचें मुख्य कारण म्हणजे सरकार प्रजाहिताचें काम करीत होते.

जवाहरलालजी तीन वर्षांसाठी म्हणून निवडून आले होते पण एकाच वर्षात त्यांचा निवडून घेतला गेला. परंतु तेही मंडळींनीं त्यांना तसें करू नये म्हणून सांगितलें. आणखी एक वर्षभर त्यांनीं काम करून घेतलें.

जवाहरलालजी यांचा राजीनामा दिला गेला. एली अमिनी कमला नेहरू यांचा वादना आजार हे त्याला मुख्य कारण झाले. कित्येक महिने लस्लीच्या इस्पितलान त्यांना ठिकीत्या चान्द होनी त्यानर्वा कानपूर मेध कार्यकर्ते वचिवेजन होते. तेव्हां काग्रमच मुख्य कार्येशह जवाहरलालजीच होत.

कमला नेहरूंना म्निजर्नड १९२५ मध्ये त्यांचा निवडून करण्यात याय असे नव्हते. जवाहरलालजींना १९२५ मध्ये याय याय जवाहरलालजी, त्यांना कावरा

होते. ते जातीनिष्ठ होते. सामाजिक व आर्थिक प्रभागांनी त्यांची काही संवध नव्हता. संस्थानिकांनी व मांडसाळ्या जमीनदारा व तातुंकदारांनी त्यांची मैत्री होती. त्यांच्या दृष्ट्या भारतात विद्रोह सत्ता राहणे भयंकर असे. त्यांच्यामार्फत होते. पहिल्या महायुद्धानंतर जगात ज्या घडामोडी झाल्या त्याची त्यांना फारच थोडी माहिती होती.

म्हणूनच त्यांनी स्वराज्य पाटीलून जामन प्रतिष्ठापी पक्षाची स्थापना केली व त्या पक्षाचे नेतृत्व स्वीकारले. याने जयाशेर लाल यांनी या पक्षाचा नेतृत्व केले. त्यांना आश्चर्य वाटले ते या गंगधारी लाल यांना काजपतराय यांच्या मार्गाने जटाल विचारांचा पुढारी त्यांच्याशी एक मत कसा लायू शकतो. निवडणुकांच्या वेळी काजपतराय यांनी कायम वर जे चगली

वार व वारून नेतृत्व केले ते चगली वारक.

परंतु देशात धर्मांधना वाढत चालली होती. म्हणून अशा न दिसणे पक्ष उभे राहाणे माहिजक होते. बहुसंख्यक हिंदूविकारी बहुसंख्यक मुसलमानांच्या मनात संदेह बसत असे. पक्षाबाबत मुसलमानांचे बहुमत होते. तेथे हिंदू व शीख दोघाना मुसलमानांची भीती वाटे.

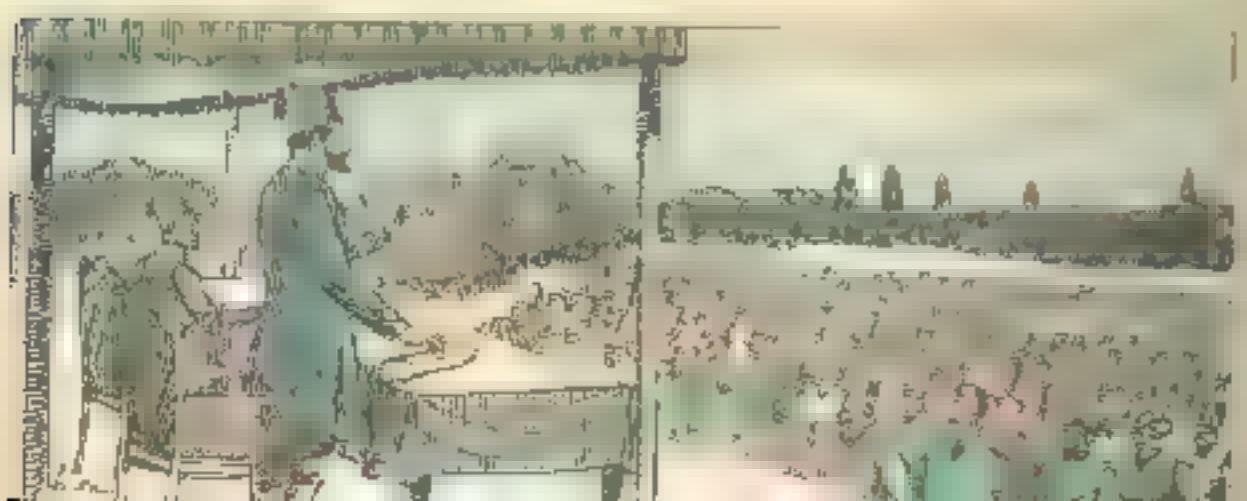
या धर्मांधनामुळे स्वराज्य पाटील मोठा धक्का बसला. त्या पक्षात जे मुसलमान होते ते आपला संवध तोडून मुसलमानांच्या संकेत गोंद मार्गाले झाले व थोडी हिंदू तडाक्या पक्षात सामील झाले. लाल काजपतराय याने अनुयायी पक्षाबाबत फार मोठ्या प्रमाणात होते. याची व मांडसाळ्यांनीची युती झाल्या मुळे तडाकाळ पक्षाची प्रतिष्ठा वाढली.

पाताळ कोट

कुंवल देशाच्या म. याचा मलगा शशिवात पण्डित यांचा व. म. व. व. व. यांच्यावर शिक. या शाळात जला गाला त्यांना अनेक सन्मती दुपारे व तरंगे दिभले परंतु त्यांनी त्यांच्यापैकी एकची देखील शिकार केली नाही. ते बाधा मिहाच्या शोधार्थे स्वतः राजाल शिर्ले दुपारच्या सुमारास त्यांना आपल्या प्रयत्नात यश मिळवत असे व. लाल ते हांगी. जो यांच्या काडकाठीने जाल हात. मोठ्या पण्डितांच्या क. म. व. त्यात एक हिंदू क. म. व. नेक. म. आपल्या क. म. व. दिभले. मिह पाणी पिऊन मुक्ताच मनात परत करला होता.

शशिवात आपल्या दोघा मिनाला त्या सिहाकडे शार दाखवून म्हणाला "ता पर मिह! पाहता", तो कसा निमटला आपल्या हातांमून आपण आपण पाहू अलीकडच्या काळावर साकून आपणालीकडे मिहाचा पाटलाय करू या त्याला आपण चारी बाजूनी घेरले की कोणाचा तरी बाण त्यात नकीच लागेल" असे भागून शशिवात या पण्डिताने गेल्या. त्याला अडवून म्हणला "तुला पण", क. म. व. नेक. म. आपल्या क. म. व. राज्य काहे व त्यांच्याशी आपण देशचे हाडेवर आहे म्हणून त्यांच्या राज्यात

राऊत हाकल्यास आपल्यावर संकट येण्याची शक्यता आहे.

परंतु शशिकान्तने शिव गीता पुढील मित्राच्या सल्ल्याची पर्वा केली नाही व म्हणाका - "हे पहा' मी एकदा स्वतःच गितरा आहे आणि मला आणखी मेढसावून नु आणखी गितरा करू नकास बाबा' आपण कदाच राज्य जिंकण्याच्या हेतूने स्वारी करीत नाही आहो' मुर हिंस क्षापदांची शिकार करीत आहो. ते काम संपल्यावर आपण आपल्या राज्यात परत येऊ."

पवडन करव, मी तर असे सुचविनी की शिराला मारून त्याचे कास आपण कदाच देशाच्या राज्याकडे पाठवू व त्याचे कातडे भेट म्हणून राजकन्या कातिसेनेकडे पाठवून देऊ." मद्र म्हणाला.

तु ऐकून शाशिकान्त मोठ्याने हसला व काय पण कोलकास करे, तुझ्या या एका उक्तीवर आपला जीव नोंवतून टाकण्या तयार आहे मी' " सिदान्त म वतून पाहिले, आपल्याकडे येत आहे तो शिकारी त्याला दिसले, त्याने एकदा हाकळी फोडली व नंतर शेपूट हाकलीत पुढे निघून गेला. त्याच वेळी शशिकान्तने त्याच्या गज्यांना नेम घेऊन नीर सोडला. तो नीर त्याला लागून जाण लागताच तो जागने एकदा गर्जन करून ओठ्याकडे पावला.

शशिकान्त व त्याच्या मित्रांनी बाजूला होऊन स्वतःचा बचाव करून घेतला. मुदगाभर पाणी होते म्हणून ओठ्यापलीकडे गेले आणि तिघांनी तीन बाजूनी मिठावर जाण सोडले या स्वेष एक बाण मिडाच्या पाटाळा लागला तो गर्जन करीत तिघांपैकी फक्त शशिकान्तकडेच वळला.

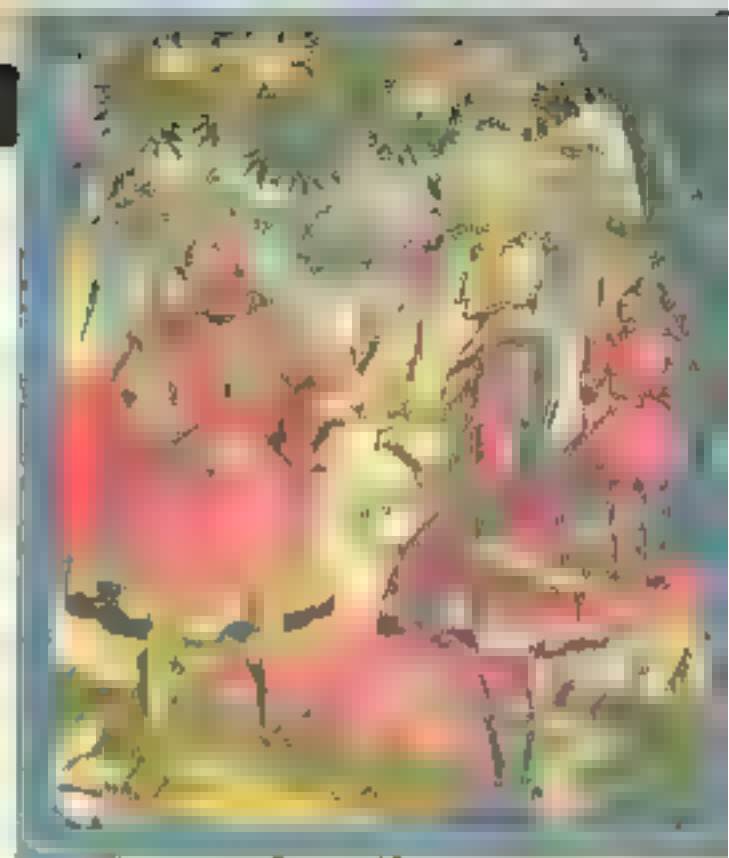
आता बाण काढून धनुऱ्यावर ठेवायला वेळ उरला नव्हता, म्हणून शशिकान्तने तळवार उपसली. हातक्यात साडाच्या आडून काढी तरी हाकचाळ झाली व पाठापाठ एक बाळा झाडीतून येऊन मिडाच्या हावयाला लागला.

शशिकान्त व त्याचे मित्र शक्ति हाऊन निवडे पाहू लागले तेव्हा हे सगळे त्याच्या शानी पडले - "मद्र आपल्या हातीत शिरला आहे, त्याला जिवन बरत जाऊ देऊ नका!" त्या बाळापाठापाठ त्याच्यावर बाण वृष्टि झाली तो थोड्यावर बसला आणि बोधा जागने पळ लागला त्याच्याबरोबर दुसरे

शशिकान्तला एक मर्मी बाण लागला तो भाडाविशी जमिनीवर आदळला. तो ओरडला "मद्रा! जयंदा! पळा गनिमी कात्याने युद्ध कणाच्या शत्रूशी युद्ध करण्यात अर्थ नाही."

परंतु न्यापूर्वाच जयंताला बाण लागला हाता भटने पळव्य माठी पाठ फिरविली पण नोंवल्यात त्याच्या पाटाळा बाण लागला पण त्याने त्याची फिकीर केली नाही व पळत गेला. आठ्यापलीकडे जाऊन मोठ्या म्हाने तो थोड्यावर बसला आणि बोधा जागने पळ लागला त्याच्याबरोबर दुसरे

दोन घाडे धण फुटू लागले, ओढ्या पली-
 कडून अश्रूच्या सैनिकानी म्याचखावर बाण
 सोडले. याला 'जय' म्हणून नाव
 पाली दफ्तार ती पाहू पाहे तो कुल
 देता त्या मयाचा मुल दिवस अह
 हे शब्द म्याच्या कनी घाले

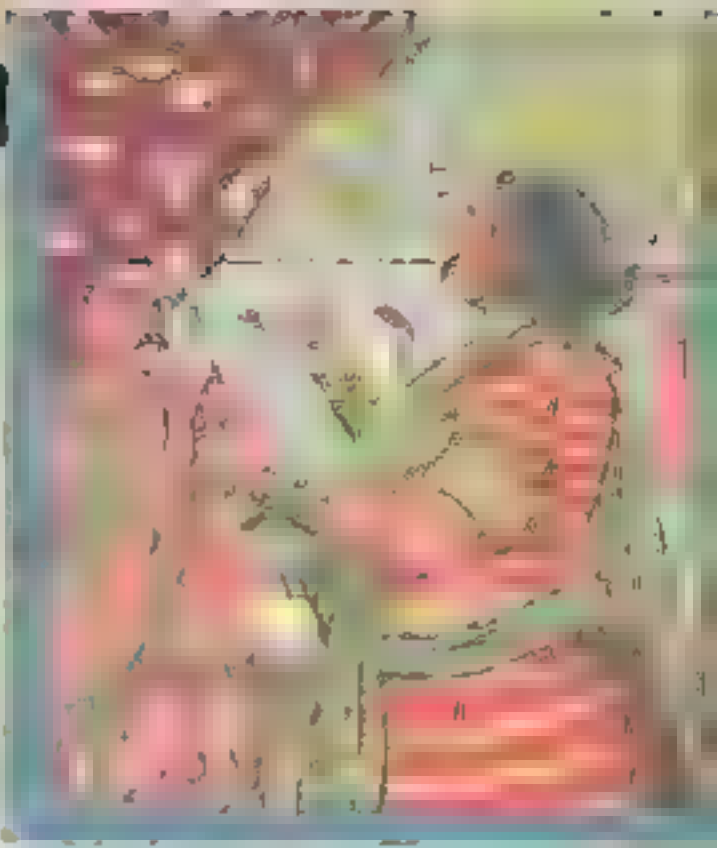
[illegible]

उमे हाने, ना सिंह मकन गेला होना
... ..
... ..
... ..
... का कटापर्यंत जाऊन परत आते
परन्तु शाशिकांतना घोडा त्यांना हाती
... ..
... ..
इक-बासुकें त्यांना पळता येईना

[illegible][illegible]

सेनापति काही उः॥

[illegible][illegible]

मिळून प्रशिक्षण व जयंतला माग्या चढाई सारखे खाद्यावर उच्चस्तरीय वेतन व फका गुहेकडे घेऊन गेले.

तिथी तो पोडा भट्टला बेशुद्ध स्थितीत घेऊन राजधानीचे कारक बंद होण्यापूर्वी भाषकाजवळ येऊन शानका दानपाल मध्याच्या सुलाची शट मढात होत एक भट्टला बेशुद्ध स्थितीत बसत आलेला पाहून व बरोबर जवळचा रिकामा पाडा पाहून तो मनातल्या मनात सपापला. मध्ये जवळ जाऊन भट्टच्या अंगाला हात लावून पाहिल तो जिवंत होता.

हारशक भट्टच्या पोड्याचा लंगाम नऊन मजभावीत शेने पाड्याच्या पाठीवर एक बाण लागलेला मनसुब व बरोबर एक रिकामा पाडा आणि हार रक्षक मजाली घेऊन शट दाखवीत पुढे जात होते नागरिक लोक ते दृश्य पाहून चाकन झाले. पोड्यावरून चार्ड लागले. पाड्यावर पाड्या पुलाचा मित्र भट्ट वसला आह, हा गोष्टीविषयी आणखी कारण कोणाला माहीत नव्हते.

महाराज ताऊन लवण्यात उभा राहिला. यातमी मिलताच शक्यानु व मंत्री गंगाधर हाचे आले. लोकरांनी भट्टला हकून पोड्यावरून उतरवून स्वाली ठेवले. राज वैद्याने नाडी पाहून हकून भाडून बाण काढला. त्यावेळी भट्ट चोहा इकला देखील.

वैद्याने जमम धुनत काढली आणि म्हणाला - "लिप्याची कारण नाहा. नाडीव बळवत पाह भट्ट बाण म."

मोकरांनी भट्टला एका पसनावर निज विजे. वैद्याने बाण म्ळून धुवून क हाकला एका नाकराला दिले.

राजाक व जयंत काढ बरे शेने असतील. महामन्य! आपल्या देशात

शरला फिरत झालेले लोक तरी आहेत, नाडीवर शरव आत शिरून धुम कुळ धावीत आहे." शक्यानु म्हणाले.

"महाराज! माझ्या मने अ पण शक्यात ही गोष्ट घडलेली नहा मर जट्टीवर आल्यावर खरी वस्तुस्थिति काय आहे ते कळेल. शक्यात व जयंत जय परत येतील असे मदी बाटन. जो बाण लागला होता त्यावरच्या व वरून ... बाकली बाकला कडावरून व वरून महामात्याच्या ताडीतून शब्द उमलत त्यांनी शोले पुसले शक्यात या दृश्याक पण टिप आली. कारण शाशिकात म त्याचा एकुलता एक मुलगा होता. त्याच्या मनाचे साखन काय घेऊन करणार."

बाण धुवून आल्यावर मध्याने तो लप पर्थक पाहाला. चाकन होऊन स्वाने शक्यानुच्या हातात वत म्हटले - "महाराज हा बाण साडणारा स्वतः व जयंत आहे. बाणच्या मध्यात याच राजाचिद अम्बल वाटलेले आहे.

शक्यानुने पण बाण नीट पाहिला. म्हणाला - "म्हणजे महामन्य! कळविण्या- टिवाय काही कारण नसतां करायला पाहिजे.

राजाचे आपल्या राज्यावर स्वारी केली आहे. हणवयाची! आपले हेर काय करित हाते हलके दिवस. आणि सगदीवरचे सैन्य आपले होते की काय." राजाळा राज आला होता.

राजा जवळपणे स्वारी करून वृद्ध करणाची शक्ति कडूनच राजाच्या भ्रमान नाही. तरी आपण सावध राहाले पाहिजे. सेनापतीला सैन्य तयार ठेवण्याची आज्ञा द्यावी आणि देशाच्या रक्षणासाठी व आंतरिक रक्षणासाठी सर्व व्यवस्था झाली पाहिजे.

तब तो राजकुमार
 १. ज्ञान पाकर हाकण १ हाक नि पक
 २. क राजन पकत आया न हात जड़
 पायाला "राज राज, कदम राजाना दु"
 माल अमन राज राजनीया फाटका १ राज
 भा अहो ह्यो ला मराहातसिमाई आगुन
 ३ भा कल १

પ્રાણે ' ૧૧ ' ની સ્થિતિ.

‘निर्दीपण अद्वैत ते’ स्य - महान्
 नृणां कय वारुण स्यात्स्या तद्वर
 किंवा बागध्यात तं किंवा गनी दिवका
 का १५ महाभास्य ते विचारुत

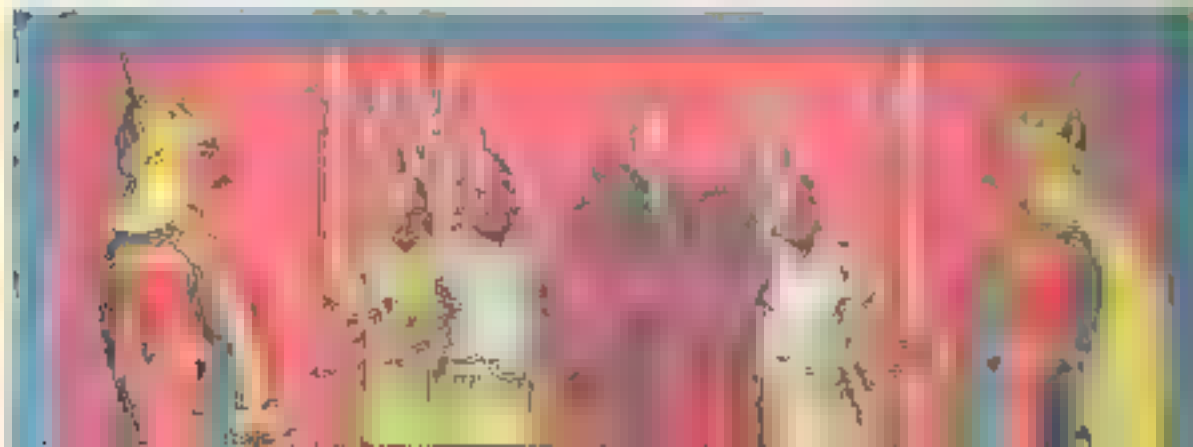
नाहीं दिभका आम्हाला सहाजप
 जाहेत ते स्या-या-या-वह आपन्नी नांचे जण

१० २ १ वैद कच्छ प्रेस अमे
२ ४ १ ४ वैद कच्छ प्रेस अमे

हमारे साथ ११ वीं मास का
नरी राजकीय शुद्ध अमले पाहिजे
शिवराज ११ वीं

अमन या भवे कामान पर तेन आहे
तरी दुनाच्या ह ती त्याने काम निगेण
पादात्रिजा आहे हे तर पारिजे पादित, ते
करी काण व त्याना आश्रय करे पावते
करण्यात त्याचा तेन काय ? या अवशष्टः
आवधर्मे पारिच्या पादितन." असे सांगून
महामास्याने काही वेळ विचार करून
संतिकांवा आज्ञा केली. "वा त्याना
दुस्वार्ति हावडन" व हावर का ? "

તુર્કીલ મોખ પુર્કીલ અર્ધ

ਸਮਰ ਖੇਡਾ

विक्रमाकालें आशला हट्ट सांडला नाहीं.

ती पुन्हा साडाजवळ गेला आणि पेंत खोदवत काढून घेऊन स्मरणान्या दिशेने वाढ लागला. तव्हा येताना बसलेला येताळ त्याला म्हणाला—“राजा ! कवळ हेवा घाटन जर कोणी तुला हा शस्त्र देत असेल तर ताम्रकेतुप्रमाणे शेवटी त्याचा नाशच होईल नू गुणनिधिसारखा सर्व संकटांतून मुक्त होऊन सुखी होशील तुला कंदाळा येऊ नये म्हणून मी स्वाधी गोष्ट सांगतां, लक्षा देऊन ऐक.” असे सांगून येताळ गोष्ट सांगू लागला.

पूर्व विनान्यावरच्या एका राजाला एक मुलगा होता. त्याचे नाव ताम्रकेशु पंध्याला ताम्रकेशूच्या श्याचाच गुणनिधि नांवाचा एक मुलगा होता. दोघे समवयस्क होते ताम्रकेशु दृष्ट स्वभावाचा होता व गुणनिधि

येताळाच्या गोष्टी

ना पाहूत राजा मारत अन्ध ' २२४
 'कायरे बायकाच्या कमरे'नला हा कंवर
 पडा तुला काठें मिळाला ' २२५

"शिकारीला गेल्या हाता रानात, मंत्र
मिळाला," मंत्राचा मुलगा म्हणाला.

१० या शमजा नाही चान्द्रवक्त्रा माझ्या
तवळ. तों कनकपट्टा ज्या तळणीचा आहे
तिला आणून माझ्या म्हाधान केले
नारीस नर सुखं द्वारे ठडवीन. लक्षात
ठेव.११ राजकुमार म्हणाला. मज्याच्या
मुलाने तें आपल्या चाडिलांना जाऊन
सांगितलें.

दागिना कंठे सावडला
मुहाने कागाला दाखवत मुखाचे नमने,
प्रति नमने नाही" वाप झुलाली.

॥ मुलगा आपल्या गुरुजराचे
 निधन होण्यायोग असा का पेशाची राजा
 रहान असे त्याच महालाल ते येऊन पोचले
 ॥ १ ॥ न मागचा पुढचा काही एक
 ॥ २ ॥ ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ १० ॥ ॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥ ॥ १३ ॥ ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ ॥ २० ॥ ॥ २१ ॥ ॥ २२ ॥ ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥ ॥ २६ ॥ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥ ॥ ३१ ॥ ॥ ३२ ॥ ॥ ३३ ॥ ॥ ३४ ॥ ॥ ३५ ॥ ॥ ३६ ॥ ॥ ३७ ॥ ॥ ३८ ॥ ॥ ३९ ॥ ॥ ४० ॥ ॥ ४१ ॥ ॥ ४२ ॥ ॥ ४३ ॥ ॥ ४४ ॥ ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥ ॥ ४७ ॥ ॥ ४८ ॥ ॥ ४९ ॥ ॥ ५० ॥ ॥ ५१ ॥ ॥ ५२ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥ ॥ ५६ ॥ ॥ ५७ ॥ ॥ ५८ ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ ६२ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ ६६ ॥ ॥ ६७ ॥ ॥ ६८ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥ ॥ ८३ ॥ ॥ ८४ ॥ ॥ ८५ ॥ ॥ ८६ ॥ ॥ ८७ ॥ ॥ ८८ ॥ ॥ ८९ ॥ ॥ ९० ॥ ॥ ९१ ॥ ॥ ९२ ॥ ॥ ९३ ॥ ॥ ९४ ॥ ॥ ९५ ॥ ॥ ९६ ॥ ॥ ९७ ॥ ॥ ९८ ॥ ॥ ९९ ॥ ॥ १०० ॥

॥ अ. नारा. पञ्चमी येन
मन्त्राद्या मुक्ताला चाने टावृत्त व पञ्चमी
आरम्भाने कालपश्चात् पञ्चम दत्त वेत्ता
परंतु त्याने भावक ने त्या सर्वांचा समाचार
घेतला व स्वतःचे रक्षण करून घेतले

पञ्चमोऽन्या राणीचैर् सौन्दर्ये पाहून राज-
कुमार म्हणाला. "तुम्हे रूप पाहून तुम्ह्याशाच
नगर करप्याचें मी ठरविलें आहे."

"माइयाशां लग्न करइयाचें अमल तर मला इकडे भयान येऊन येणाऱ्यातून प्रयत्न जाक्ष केली पाहिजे" ती वृत्ताली.

"नू सागशील ना शिक्षा त्याला मिळेल."

राजकुमार म्हणाला

राजी कृष्णजी

राजकुमाराला तेंच हवें हातें न्याने
एका भोग्या भोग्यांत तेल डकलायला ठेवले
आणि त्यात भोग्याच्या मुलाला टाकले.
पणु तेल तापलेच नाहीं. कारण पक्ष्याच्या
हातें तेल चालूच नाहीं. त्याने तेल हातें
करता नसत ना. तेंच तेल तेल नाहीं
ना. तेल तेल तेल तेल तेल तेल तेल
तेल तेल तेल तेल तेल तेल तेल तेल

हाणीला म्हणाका- "तुझ्या इच्छेनुसार मी सर्व
केले, ज्ञानां आपण करू नये!"

[illegible]

“यहा, अवश्य यहा। इत्या इन्द्रायर मा
आयल्या प्राण हून मिय मित्र-ता वरुन लायल
तयार आली होना।” राजकुमार म्हणाला

“आणखी काय ! तू मुझा उकळत्या
नेलून बहेल पोरनेलून
आणी माला

[illegible]

'का ! मेव्याना मुलगा त्य तून पाहो
आका, त्याने आठवडे घेतले बाहेर, हिन

राष्ट्राने तुझे माझ्यावरचे प्रेम
राणीने विचारले

राजकुमाराला नाईलाजातून कटवून उतरावे
सांगले. त्याचे सर्व अंग पोळून लहून मिथाले
व त्यानचे तो मरण पावला. कारण या वेळी
पद्माच्या राणीने सांगला झाले वगळता
आपल्या अहङ्ग सेवकांना सांगून ठेवले होते

राजकुमार मरण पावल्यावर पद्माची
राणी आपला सुवर्णपक्षी घेऊन आपल्या
महालात निघून गेली

बेधवार गोष्ट सांगून देताला राजाला
म्हणाला "राजा! एका गोष्टीची हाका
माझ्या मनात आहे. पद्माच्या राणीने
मत्स्याच्या मुलाच्या बाबतीत का पक्षयान
केला! तोच तर सुवर्णपक्षाला आणि
पद्माच्या राणीला तिच्या विरुद्ध धरून घेऊन
आला होता. त्या राणीने त्या पक्ष्याकडे

कळत नाहीत तर तुझ्या डोळ्यांची लक्षणे लक्षात
होऊन तुझ्याच पायावर लटकू लागलीत."

त्यावर विक्रमार्क म्हणाला "मत्स्याच्या
मुलाला देड वटा असे पद्माच्या राणीला
कधी वाटलेच नाही. कारण त्याने जे काही
कंसे होते ते राजकुमाराच्या आज्ञेने. सुवर्ण-
पक्षाचे किंवा राणीचे जे अयहङ्ग झाले
त्याला मृतकारण राजकुमारच होता. म्हणून
त्यालाच देड मिठावा असे निरा वाटले
परंतु राजकुमाराला वाटले की तिच्या मनात

मत्स्याच्या मुलाच्या बाबतीत का पक्षयान
केला! तोच तर सुवर्णपक्षाला आणि
पद्माच्या राणीला तिच्या विरुद्ध धरून घेऊन
आला होता. त्या राणीने त्या पक्ष्याकडे
कळत नाहीत तर तुझ्या डोळ्यांची लक्षणे लक्षात
होऊन तुझ्याच पायावर लटकू लागलीत."

दत्तक पुत्र

एका राजाला तीन मुले होती. पाहत्याच्या
दिवशी आधाली झाल्यावर नवीन वस्त्रे
परिधान करून आड्यावर राजाने त्यांना
जाऊ रात्री काय काय

दासदासी दिवले त्या सर्वांचा मालक मीच
आहे हे देखील मी पाहिले."

"मुदर स्वप्न आहे. तुझे स्वप्न मरे
म्हणे म्हणून मी तुझ्या नावी जहागीर
लिहून देना!" असे सांगून राजाने स्वप्ने
सर्वोच्च त्याला जहागीर लिहून दिली.

ते पाहून दुसरा मुलगा म्हणाला
"महाराज! मोठ्या माकाला जे स्वप्न पडले,

दुसऱ्या जहागीर तसेच स्वप्न मला पडले
रात्राले त्याच्या नावी पण एक गोष्टी
जहागीर लिहून दिली

राजाने आपल्या सर्वांत पाहत्या मुलाला
विचारले. "तुला काय स्वप्न पडले?" त्याचे
नाव मुदर होते.

"मला नावी इतक्या सांगले स्वप्न पडले."

पण राजा म्हणाला—"काय वाटेक ते
स्वप्न पडले असले तरी मरग!"

म्हणून मुदर म्हणाला—"महाराजा!
स्वप्नात तुम्ही चांदीच्या लोटीने हात
धुवायला माझ्या हातावर पाणी घातले
आणि आईने पंचाळा माझा हात पुसला."

"असे होय! तू माझ्याकडून आणि
तुझ्या आईकडून आपली दासदासीसारखी

सेवा करविलीस हाव ! जा निघून माझ्या राज्यातून ! उद्या सकाळच्या आन रा.याच्या हद्दीपलीकडे गेला नाहीस व कोठे विसळास तर मुझे होकेच उडवीन. लक्ष्मण तेव राजा म्हणाला.

राजा स्वभाष ने फार नापट होना व रागाच्या भर्तात तो काय करील व काय करणार नाही हे कोणाला कळणं शक्य नव्हतं म्हणून राजा अणव्ही काही पुढे बोलणार त्या आर्षाच मुकुंद तेथून निघून गेला. सहा महिने वणवण फिरत राहिल्यावर तो एका किल्ल्यांत शिरला. किल्ल्याला फाटकच नव्हतं.

शिवछान प्रवेश करून तो वाट पहात उभा महाला की किल्ल्याचा भालक. खेडेल व त्याच्या एदरी मोकरी काण्याचा सुधी मिळेल. परंतु इतक्यात सनार त्याला एक राक्षस दिसली. त्याच्या हातात एक मागी राक्षसी कासही हांती व तो संभरावर गाईना हाकीत येत होता. नंतर एका आगी गाई भाजल्या. गाई एकेक करून गाईचे दूध काढले.

परंतु मुकुंदला एका गोष्टीचे आश्चर्य येतं, त्या राक्षसाला होळे नव्हते. त्याने म्हणजेच ते सवे गेले व त्याने नंतर म्हणून तो राक्षस गाईना हाकीत

आणि गोठ्याचे दार बंद करून आपल्या महालातल्या पदवीत एका मात्र्या जाकही वाक कर ज उज पडून राहिला.

मुकुंद भीर करून पुढे गेला आणि राक्षसा-जवळ जाऊन हाकून म्हणाला "बाबा !"

"मोण " राक्षसाने पत्र केला "नुमनाच मुलगा, बाबा !" मुकुंद म्हणाला

"माझा मुलगा ! मला कोणी मूलकाच नाही !" राक्षस चकित होऊन म्हणाला

"आतां बाळ्या चेला पूर्वा जन्मला, बाबा !" मुकुंद म्हणाला.

राक्षस म्हणाला "बाबा ! तू माझा काय वाटेक ती मदत करायला नथार जाई." मुकुंद म्हणाला "माझं फक्त नुषावर भागवं. तू संभरा सेवकावा ! तुला काय वाटेक ते त्या आणि स्वकार साड्यासारखा मोठा हो "

राक्षस म्हणाला "बाबा ! तू माझा काय वाटेक ती मदत करायला नथार जाई." मुकुंद म्हणाला "माझं फक्त नुषावर भागवं. तू संभरा सेवकावा ! तुला काय वाटेक ते त्या आणि स्वकार साड्यासारखा मोठा हो "

राक्षस म्हणाला "बाबा ! तू माझा काय वाटेक ती मदत करायला नथार जाई." मुकुंद म्हणाला "माझं फक्त नुषावर भागवं. तू संभरा सेवकावा ! तुला काय वाटेक ते त्या आणि स्वकार साड्यासारखा मोठा हो "

राक्षस म्हणाला "बाबा ! तू माझा काय वाटेक ती मदत करायला नथार जाई." मुकुंद म्हणाला "माझं फक्त नुषावर भागवं. तू संभरा सेवकावा ! तुला काय वाटेक ते त्या आणि स्वकार साड्यासारखा मोठा हो "

राक्षस म्हणाला "बाबा ! तू माझा काय वाटेक ती मदत करायला नथार जाई." मुकुंद म्हणाला "माझं फक्त नुषावर भागवं. तू संभरा सेवकावा ! तुला काय वाटेक ते त्या आणि स्वकार साड्यासारखा मोठा हो "

राक्षस म्हणाला "बाबा ! तू माझा काय वाटेक ती मदत करायला नथार जाई." मुकुंद म्हणाला "माझं फक्त नुषावर भागवं. तू संभरा सेवकावा ! तुला काय वाटेक ते त्या आणि स्वकार साड्यासारखा मोठा हो "

राक्षस म्हणाला "बाबा ! तू माझा काय वाटेक ती मदत करायला नथार जाई." मुकुंद म्हणाला "माझं फक्त नुषावर भागवं. तू संभरा सेवकावा ! तुला काय वाटेक ते त्या आणि स्वकार साड्यासारखा मोठा हो "

राक्षस म्हणाला "बाबा ! तू माझा काय वाटेक ती मदत करायला नथार जाई." मुकुंद म्हणाला "माझं फक्त नुषावर भागवं. तू संभरा सेवकावा ! तुला काय वाटेक ते त्या आणि स्वकार साड्यासारखा मोठा हो "

राक्षस म्हणाला "बाबा ! तू माझा काय वाटेक ती मदत करायला नथार जाई." मुकुंद म्हणाला "माझं फक्त नुषावर भागवं. तू संभरा सेवकावा ! तुला काय वाटेक ते त्या आणि स्वकार साड्यासारखा मोठा हो "

राक्षस म्हणाला "बाबा ! तू माझा काय वाटेक ती मदत करायला नथार जाई." मुकुंद म्हणाला "माझं फक्त नुषावर भागवं. तू संभरा सेवकावा ! तुला काय वाटेक ते त्या आणि स्वकार साड्यासारखा मोठा हो "

राक्षस म्हणाला "बाबा ! तू माझा काय वाटेक ती मदत करायला नथार जाई." मुकुंद म्हणाला "माझं फक्त नुषावर भागवं. तू संभरा सेवकावा ! तुला काय वाटेक ते त्या आणि स्वकार साड्यासारखा मोठा हो "

निसर्गाचे ते नृत्य पाहून मुकुंदाच्या मनाला फार आनंद वाटला. तो त्या आनंदाने वगळ वेळ बासरी बाजवीत राहिला. नंतर मासरी कनरला स्वचून ठेवली, पांसरी वादन संपताच निसर्गाचे नृत्यदेखील थांबले. ते पाहून मुकुंदाला आश्चर्य वाटलं

सध्याकाळी राक्षस बरी परत आला व मुकुंदला म्हणाला "आज गाईच्या घरावर मी देखील तूच नाचला. माझ्या पाया-खालच्या बसिनीचे नृत्यपण चालू होतं."

दुसऱ्या दिवशी राक्षस गाईना चरायला घेऊन निघाला तेव्हा मुकुंद म्हणाला -

“तुम कुलपात्री किन्ती हरबिली आहो
पण तुम दारुनात करकचन्याशिवाय दुसरे
काही नाही.” राक्षस म्हणाला.

त्याच्या दोळ्यांतून काचेच्या गोळा
 धवरी मोठमोठी तयार ठिपे मळू लागली.
 "तुमच्यावर कांणतेहि संकट येऊ नये
 याची नवाचढागी माझ्यावर. विधाय
 माझ्यावर." मुकुंद म्हणाला.

राक्षस एक सुनी किडी मुकुंदाक देत
 म्हणाला "बाळ तू कोठेहि रहा मला कधी

'बाबा! मी कोठे जातच नाही. तुम्ही
 आपली ठिपे आवरा!' असे सांगून मुकुंदाने
 किडी घेऊन चलीसाल्या खोलीचे कुटुप
 काढले आणि आन गेला. तो थक होऊन

एक लवून पाहु लागला
 त्याचीन घाल्यामागच्या एक देव होता.
 त्याच्या पाठीवर मोठ्याचे मोठीर होते.
 त्याचे शरीर चारीसारखे चमकत होते.
 त्याची आगळी सोन्यासारखी चमकत
 होती. जणु म्बारीमटो कोणी तरी धोडा
 तयार करून आणून उभा केला आहे

"जातां जाऊ काहेम राजकुमार! मज
 कर गेले पाहिजे" तुझ्या बहिनातीं स्वतःच
 वृक करून स्वतःच संकटाक्या बोलावणें दिले
 आहे लवकर येत राहणार आहे
 माणवाच्या मापन म्हणाला

तुम्हाला बाहेर घेऊन आला
 वसला. त्याबरोबर धोडी आक.य
 उडाला आणि त्याच्या बहिनाच्या
 यात्रेदल टाकू लागला तेव्हा मुकुंदने
 हा विचारले "काय झाले तरी काय हे
 वा नशी

"तुझ्या बहिनांनी तुझ्या बहिणीच्या
 यासाठी स्वयवर रचले व ही अट

प्राणाला घेऊन गेली
 तुझ्या बहिणीवर रागावले आहे.
 मजली मिळून तुझ्या बापाच

त्याने अंतर पाह करून ठावला महा
 होने ते जना तो त्या धोक्यावर
 तमाच्या आन पार करू शकला.
 राजधानीन आला तेव्हा
 राजवाड्याला वेढा दिला होता.
 त्या धोक्याच्या महाप्याने व

घेऊन गेली
 विदाहून लावले. तो सत्र
 कापीत पुढे जात होता. पण त्याच्या
 केमालादेवीकड धका पांचत मडता. शत्रु
 त्याला कैद करू पाकटे जाहीत

लूयोन्नाच्या सुमाराम युद्ध संपले. सह-
 आवधि शत्रु मरण पावले होते. जे थोडे
 अले होते ते धावतून पळून गेले
 किड्याच्या भितीवर उमे राहून राजाचे
 मरदार व मज पाकन राऊन व सुवे
 लुह्य पहात होते
 निवेदन केले की महाराज, राजधानीवरचे

संकट टटलें, स्वगोनून इद्रासीखा एक
गुर व पराकमी योद्धा आला व ते
एकल्याने सर्व शत्रुसैन्याला कापून काढले
राजाला फार आनंद झाला. तो राजन
गाजन मुकुंद विश्रानि घेत वसला होता तेथे
आला व आपले आतिथ्य स्वीकारण्यास
त्याने आग्रह केला. कारण त्याने आपल्या
निमन्या मुलाम ओळखले नाहा.

मुकुंद राजवाण्यास आला तेव्हा एक
भोजना भैतवानीची तयारी करण्यात आली
होती.

"जेवण झाल्यावर आपण स्वस्थपणे
बोवें." राजा मुकुंदला म्हणाला

"मला भूक पण लागली आहे चला
सव यला चव या." राजा म्हणाला

राजाने पावत व उठून बसले व आपले
पाणी भाणले आणि हातावर धा २ लांगला

हात धुवून झाल्यावर राणीने पुढे
हात पुसायला पंचा दिला.

राजा मुकुंद नि व राणीने राजाकडे
बसून म्हणाला "नर मग माझे स्वप्न
टुलें म्हणावयाच

जोच राजा व राणी दोघानी
मुलाला ओळखले. राजाने आपल्या मुलाला

राजा मुकुंद नि व राणीने राजाकडे

मड्या गादीला शरस माझा तिस
मलगा मुकुंदच राहाल. दोन्ही राजा
मुकुंद राजाला संकटसमया प्रवत करण्यास
भावले नव्हते

राजा गझमाला विसरला नली

राजा गझमाला विसरला नली
राजा गझमाला विसरला नली

परोपकारी गोपाल

राजा गोपालाच्या स्वाच्या गावच्या पाटलाने
राजा मुकुंद एका जमीनदाराकडे पांच
राजा मुकुंद एका जमीनदाराकडे पांच

राजा मुकुंद एका जमीनदाराच्या गावा त्याच्या
राजा मुकुंद एका जमीनदाराच्या गावा त्याच्या
राजा मुकुंद एका जमीनदाराच्या गावा त्याच्या

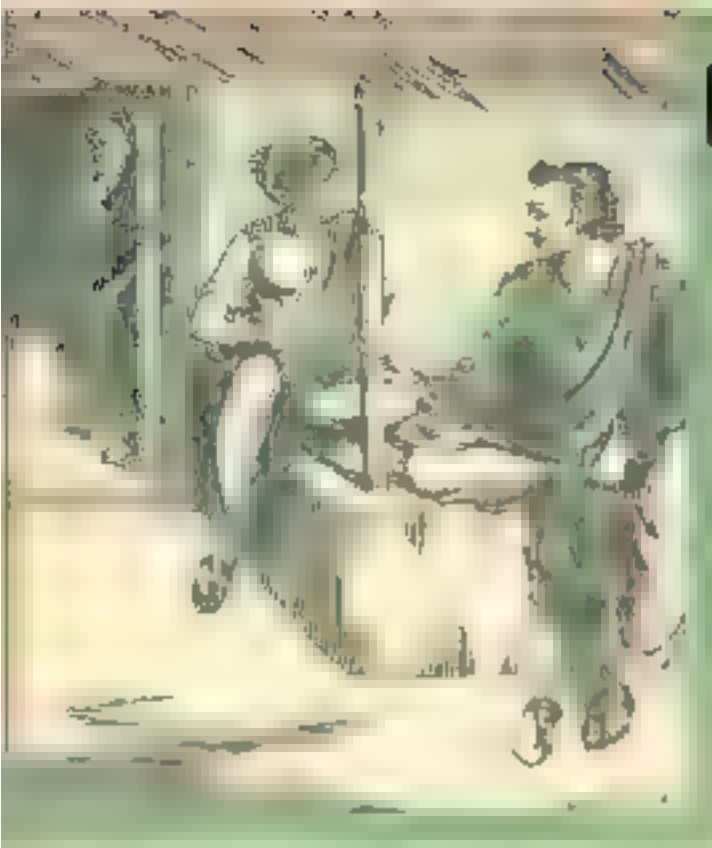
राजा मुकुंद एका जमीनदाराच्या गावा त्याच्या
राजा मुकुंद एका जमीनदाराच्या गावा त्याच्या
राजा मुकुंद एका जमीनदाराच्या गावा त्याच्या

ते एकुन गोपाल सापडीत जिरला एक
मी व तिची चार मुले एका चटईवर
पाटक्या बागडीने स्वतःला गुरुकटून ओंप-
लेल्या माणभात्रचळ चमून रुडत होती.

गोपालने जवळ जाऊन विचारले—“काय,
आहेत आहं! कोण हे? काय आजार आहे?
मी करतो कांही तरी उपाय!”

ते धंडीचे दिवस होते. त्यांना तो आजारी
माणूस एका फाटक्या चटईवर एक फाटकें
काबळे शंभरून पडून होता. म्हणून गोपालने
आपली काश्मीरी झाल त्याच्या अंगावर
टाकली.

रोम्याच्या बायकोने कथवामून इतिपर्क
आपली रडक्या सांगितली. म्हणाली—“हे
माझ्या मुलाचे बडीत जमीनदाराच्या घरी
कामाल्य आहेत. आमचे हे शोपडे जमीन

वाराच्या जमिनीवरच आहे. जमिनदाराच्या घरा काम करून जी मिलकत होते त्या मिलकतीवर किती दिवस हतकी पाटे भरणार ? पण जमिनदारांनी त्याच्या घरा काम करणाऱ्यांना फुकट औषध पाण्याची व्यवस्था करून दिली आहे. कणा नोकरीने स्वतःच्या पैशावर औषध पाणी केले तर त्यांना त्याचा राग येतो. काही दिवसांपासून या मुलांच्या बाबांची प्रकृति बिघडली. जमीनदार साहेबांनी आमच्या पंचक्रोशीतील एका सुप्रसिद्ध जालिषी वैद्याला सांगून औषध पाणी मुक्त केले. त्या वैद्याला योग्यच शास्त्रावरून वैद्यक

शास्त्राची पण माहिती आहे. त्याला व बोलावले म्हणजे तो प्रथम त्यांनी रुग्णकडून पाहून त्याला बघ किती लिटिले आहे पाहून औषधापचार करतो, नाहीतर भागाने हा आजार सुटेलच आहे. बरा नाही. तरीपण पाहिजे असेच तर देवा." कारण आपण औषध देऊन रागी बरा झाला नाही व त्याला म. लायले. परंतु काही समजूनदार त्याच्या कडून औषधापचार करवात नाराज दान उद्यानिथी नव प्रथम जन्म व पाहून जमिनदाराला म्हणाला औषधाना काही उपचार होणार कारण मगळ व राहणी संधी स्पष्ट ग्रहभानि करून देतील काम होईल नाही शकाच. तरीदेखील मुलाच्या तर औषध बायला माझी ना नाही " म्हणता

ग्रहभानि करूनदेखील म्हणता आणि भानि करणे कम माय होणार ? म्हणून देवाच्या भक्तशावर ! " असे न उद्यानिथी बघाला परत म्हणून अशी पण हनाश झाला : गोपाळ बघाला " हे सर्व

पण झाली पाहिजे मनुष्य मरणार म्हणून शास्त्राची हाकन व दान उद्यानिथी पंचक्रोशी करवत नारा, देवाची बोलावून केडल येऊ या " शास्त्राची बायको गोपाळभरावर जाऊन जमीनदाराकडून स्वाट व काबळे मागून जाणावला नयार हाईना, औषधापचार मुक्त करा म्हणून सांगायला मुद्दा निला धीर हाईना गोपाळ तिला म्हणाला - बाई ! मुलाला भिष्याने काही कारण नाही. मी बोलून

विचारले "हा कोण विप्रिय व्यापारी आहे बुवा?" मज्याने एका अधिकाऱ्याला पाठवून राजाज्ञप्रमाणे त्या तरुण व्यापाऱ्याला घेऊन यायला सांगितले

अधिकाऱ्याने तरुण व्यापाऱ्याला राजा तपोर हजर केले तेव्हा राजाने त्याला विचारले "तुं अज्ञानानेने मूर्खपणाने स्वयं चा सर्वनाश कां करील आहेस

"महाराज! माझ्या बाडिलाच्या बाबी बांदाने मी काही जरी केले तरी मुर्खता हिच होणार यात शका नाही. परंतु नशिबानी परीक्षा करण्यमासाठीच मी असा उकटा व्यापार सुरू केला आहे." तरुण व्यापारी म्हणाला.

"तुझ्या बाडिलाची तुला काय आशीर्वाद दिला होता हे कळू नये दे" राजाने त्याला विचारले

"मी मातीला हात लावला तरी ती माने होईल." असे म्हणून तरुण व्यापाऱ्याने मूठभर माती हातान घेऊन मूठ उघडली माती मातीशी प्रार्थना होती. तिच्या हातांत काही तरी चमकत होते. ती एक मान्याची अंगठी होती. राजाच्या बघात ती विस्मानपिक्का होती. परंतु एकदां ती हरबली व अज्ञानानेने मी त्याला परत मिळाली. राजाने ती शाधून काढण्यासाठी कक्षावधि रुपये खर्च केले होते परंतु अजून तक अज्ञानाने ती मिळाली

"महाराज मूर्खता बरेच वा माशीबाद आहे पण मान्यासारखे अतमोल, दुब तरी बाडवा उभा राहिला तरी तो तुझे मान्य पण न शकणार नाही असे सांगत राजाने आपल्या मुलीचे त्या याशी लग्न करून दिले परंतु हात नसून यणम हात नसला तरी अजून

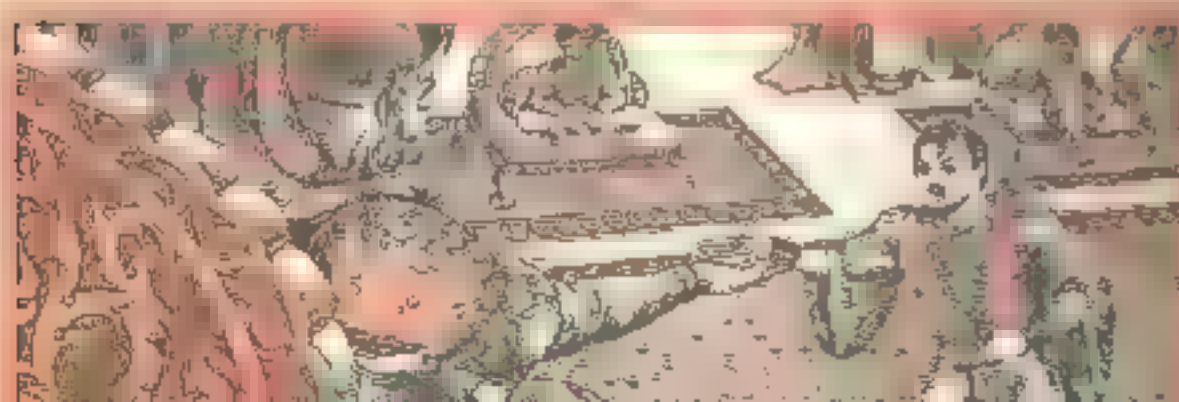

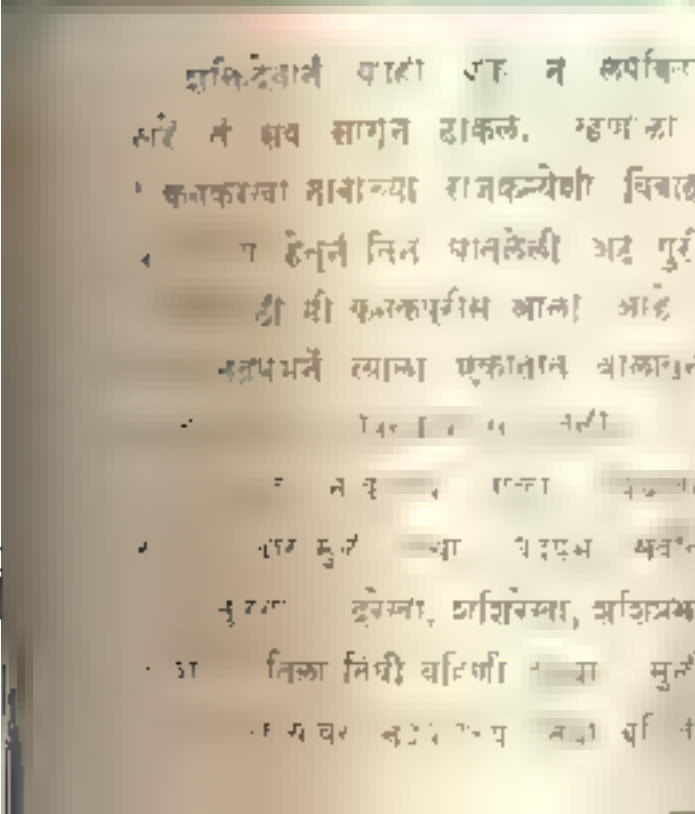
शक्तिदेव

[२]

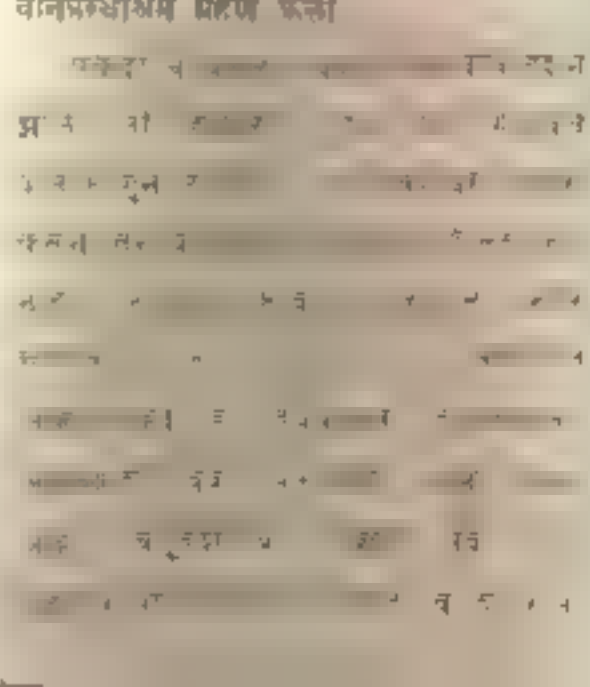
ह्या वृत्तात वृत्तान्त सांगला मज्याने एका विचारले "तुला या देवाचे नाव काय आहे" याची कानकपूरी आहे चहा दिवस मारा या देश प्रथम हा स्थान राजकन्या चंद्रपल हिचे आहे आज आम्ही आमच्या मातृविविगीमाराचे कुल वनायला आम्ही आहे दृष्टीपुत्री एक भगवती ज्ञान देवता त्याला या य मातृविविगीमाराचे नाव आम्हाचे विनंति केला

ह्या वृत्तात वृत्तान्त सांगला मज्याने एका विचारले "तुला या देवाचे नाव काय आहे" याची कानकपूरी आहे चहा दिवस मारा या देश प्रथम हा स्थान राजकन्या चंद्रपल हिचे आहे आज आम्ही आमच्या मातृविविगीमाराचे कुल वनायला आम्ही आहे दृष्टीपुत्री एक भगवती ज्ञान देवता त्याला या य मातृविविगीमाराचे नाव आम्हाचे विनंति केला

प्राधान्य श्रेष्ठतया एका मुनीश्वरा अभाव
 राणी उद्विग्न, मुनीने राणाच्या भरांत
 निघावा मानवत्वं मित्रेक अस्य आप दिना
 १ कलक्यात विवाह राता मुनीक
 २ त्याने मुनीने पाय धरून मुनीच्या
 ३ मीन मया मागिल्ली व पावना कळी का
 ४ प्राधान्य अवधी निजिराला
 ५ त्याने सर्वज्ञमयी कथा आढवेत
 ६ आर्जुनाचा साव, मुनीने ते मान्य
 ७ त्या आर्जुना दिना निघावा
 ८ वृत्त ४ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६ ११७ ११८ ११९ १२० १२१ १२२ १२३ १२४ १२५ १२६ १२७ १२८ १२९ १३० १३१ १३२ १३३ १३४ १३५ १३६ १३७ १३८ १३९ १४० १४१ १४२ १४३ १४४ १४५ १४६ १४७ १४८ १४९ १५० १५१ १५२ १५३ १५४ १५५ १५६ १५७ १५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ १६७ १६८ १६९ १७० १७१ १७२ १७३ १७४ १७५ १७६ १७७ १७८ १७९ १८० १८१ १८२ १८३ १८४ १८५ १८६ १८७ १८८ १८९ १९० १९१ १९२ १९३ १९४ १९५ १९६ १९७ १९८ १९९ २०० २०१ २०२ २०३ २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ २१० २११ २१२ २१३ २१४ २१५ २१६ २१७ २१८ २१९ २२० २२१ २२२ २२३ २२४ २२५ २२६ २२७ २२८ २२९ २३० २३१ २३२ २३३ २३४ २३५ २३६ २३७ २३८ २३९ २४० २४१ २४२ २४३ २४४ २४५ २४६ २४७ २४८ २४९ २५० २५१ २५२ २५३ २५४ २५५ २५६ २५७ २५८ २५९ २६० २६१ २६२ २६३ २६४ २६५ २६६ २६७ २६८ २६९ २७० २७१ २७२ २७३ २७४ २७५ २७६ २७७ २७८ २७९ २८० २८१ २८२ २८३ २८४ २८५ २८६ २८७ २८८ २८९ २९० २९१ २९२ २९३ २९४ २९५ २९६ २९७ २९८ २९९ ३०० ३०१ ३०२ ३०३ ३०४ ३०५ ३०६ ३०७ ३०८ ३०९ ३१० ३११ ३१२ ३१३ ३१४ ३१५ ३१६ ३१७ ३१८ ३१९ ३२० ३२१ ३२२ ३२३ ३२४ ३२५ ३२६ ३२७ ३२८ ३२९ ३३० ३३१ ३३२ ३३३ ३३४ ३३५ ३३६ ३३७ ३३८ ३३९ ३४० ३४१ ३४२ ३४३ ३४४ ३४५ ३४६ ३४७ ३४८ ३४९ ३५० ३५१ ३५२ ३५३ ३५४ ३५५ ३५६ ३५७ ३५८ ३५९ ३६० ३६१ ३६२ ३६३ ३६४ ३६५ ३६६ ३६७ ३६८ ३६९ ३७० ३७१ ३७२ ३७३ ३७४ ३७५ ३७६ ३७७ ३७८ ३७९ ३८० ३८१ ३८२ ३८३ ३८४ ३८५ ३८६ ३८७ ३८८ ३८९ ३९० ३९१ ३९२ ३९३ ३९४ ३९५ ३९६ ३९७ ३९८ ३९९ ४०० ४०१ ४०२ ४०३ ४०४ ४०५ ४०६ ४०७ ४०८ ४०९ ४१० ४११ ४१२ ४१३ ४१४ ४१५ ४१६ ४१७ ४१८ ४१९ ४२० ४२१ ४२२ ४२३ ४२४ ४२५ ४२६ ४२७ ४२८ ४२९ ४३० ४३१ ४३२ ४३३ ४३४ ४३५ ४३६ ४३७ ४३८ ४३९ ४४० ४४१ ४४२ ४४३ ४४४ ४४५ ४४६ ४४७ ४४८ ४४९ ४५० ४५१ ४५२ ४५३ ४५४ ४५५ ४५६ ४५७ ४५८ ४५९ ४६० ४६१ ४६२ ४६३ ४६४ ४६५ ४६६ ४६७ ४६८ ४६९ ४७० ४७१ ४७२ ४७३ ४७४ ४७५ ४७६ ४७७ ४७८ ४७९ ४८० ४८१ ४८२ ४८३ ४८४ ४८५ ४८६ ४८७ ४८८ ४८९ ४९० ४९१ ४९२ ४९३ ४९४ ४९५ ४९६ ४९७ ४९८ ४९९ ५०० ५०१ ५०२ ५०३ ५०४ ५०५ ५०६ ५०७ ५०८ ५०९ ५१० ५११ ५१२ ५१३ ५१४ ५१५ ५१६ ५१७ ५१८ ५१९ ५२० ५२१ ५२२ ५२३ ५२४ ५२५ ५२६ ५२७ ५२८ ५२९ ५३० ५३१ ५३२ ५३३ ५३४ ५३५ ५३६ ५३७ ५३८ ५३९ ५४० ५४१ ५४२ ५४३ ५४४ ५४५ ५४६ ५४७ ५४८ ५४९ ५५० ५५१ ५५२ ५५३ ५५४ ५५५ ५५६ ५५७ ५५८ ५५९ ५६० ५६१ ५६२ ५६३ ५६४ ५६५ ५६६ ५६७ ५६८ ५६९ ५७० ५७१ ५७२ ५७३ ५७४ ५७५ ५७६ ५७७ ५७८ ५७९ ५८० ५८१ ५८२ ५८३ ५८४ ५८५ ५८६ ५८७ ५

[illegible]

न भाऊ ना थोड्या जवळ येता, परंतु
 त्याने इतक्या आंगणे लावून घेतली की
 शक्तिदेव बाबडात जाऊन पडला. तो पोहोच
 म्हणजे त्याला हे बाहुन आकर्षण
 शक्ती की तो बध्मानपुरच्या उद्यानातल्या
 विठ्ठलपुत्र बाहेर आला आहे

तरमग विद्याधर कोठे गेले? कांमान
 पुण्या ला कसा काय येऊन पावला? विचार
 करीत शक्तिदेव आपल्या घरा गेला त्याने
 दरीक व इतर घरांची मंदीर त्याला भेटली
 मगना ना मुलकच घरी परत आल्या पाहुन
 परत आला आला

लहान राजाची थापणा त्याच्या कमी
 पडली. काणी जाणून विना अचिरकृपार
 कनकपुरी पाहुन आला असेल तर राजा
 त्याच्याशी मत्तवलेखन करून देईल व
 त्याला आपला युवराज म्हणून आदीर
 करील." ते ऐकून शक्तिदेव ती थापणा
 करणाऱ्या अधिकाऱ्याजवळ जाऊन म्हणाला

मी कनकपुरी पाहुन आला आहे
 त्याला मज्जाकडे बालावून घेऊन गेले

राजा त्याला पाहुन म्हणाला "ओहो!
 एकदां फेमवेगिरी केलीस ती पुढली जागी
 वर

"मी स्वार्थ बालाला असून तर आपण
 घाल ती शिक्षा योग्यचला मी तयार
 आहे." अन्तिम म्हणाला

पण मगने मत्तवलेखन बोलविले
 त्याने त्याला भाळवले व म्हणाली "हा
 भूला. सोटे बालणार असेल

"ते पाटीमागून वाहून पथम हे मांग का
 कनकपुरीच्या महात्म्य पलगावर मृत्तान्धन
 पडलेल्या मत्तकल्या येथे निवृत्त होऊन कधी
 काम भाली." अन्तिमवेगने विचारले

लगेच कनकपुरी म्हणाली "बाबा! हा
 कनकपुरीला जाऊन आला आहे. मी

सापसमन विद्याधर जागीला आहे व मी प
 मिळाल्याप्रमाणे आपल्या पोटी मला जन्म
 मिळाला. पण ही गाष्ट तेव्हा मनुष्य
 जागीत कोणत्या कोठेत त्याचे वेळी मला
 प्राप्ति मिळेल असा माग होता. याचाच
 दिवाह माझ्याशी व माझ्या निवा अन्तिमवेगने
 होईल." असे सांगून ती भावले आल्या

राजवाड्यात भवेन झोककट्या पथरली
 शक्तिदेवाच्या बाटले की आपला मग पयन
 निष्कल मरला. पण थोड्या वेळाने कनकपुरीने
 मरणाचा निधना सर्व अन्तिम त्याच्याला

करतील। भावय बनेविले हा-
 त्या पमाण ता प्रथम विटकपरीच्या
 त्याला समुद्रगुप्त मेटला
 महाज फडन गेले तेव्हा दोघे कसे बाचले
 त्याची वर्णन दाखवतां परस्पराना सांगितले
 शक्तिदेव ॥ दिवशीं समुद्रगुप्ताच्याच धर्मी
 राहला दुसऱ्या दिवशीं श्राद्धी व्य ॥
 महात्रात धमन ना उत्कथन त्रीपाकडे निघाल
 तथे तो विष्णुदत्त बाच्याकडे उतरला त
 त्याथ याच्या गाडीतून जात असता सत्य
 मनाच्या मलांशी त्याची भेट झाली त्यान

नृप बडाल एका भविऱ्यात पडून
 समुद्रान बुडाले." शक्तिदेव म्हणाला
 नाही दाघ एकाच नादन मला हाता
 मग ते एकठाच कसा काय बाचलास ? तुंव
 माझ्या दादल्या ठार केले आहेत त्या
 त्या बरिंकिंमोर बली देऊ." असे भागन
 मन्यवताच्या मुलांन त्याला बाधून बरिंकिंमोर
 देवजान नेले

आला आपल रक्षण करणारा उरला नाही
 त्याने वादिले तेव्हा त्यान
 केलाच तमस्कार करून स्वतःच रक्षण
 करण्याची प्रार्थना केली नंतर तो शे'पी गेला
 मकाली त्याची आप मांझी नेत्रा त्याला
 मन्यवताची मुलगी विदुमति समोर हिमली
 ती त्याला म्हणाली "मी तुझे रक्षण करान तुं
 माझ्याशी माधर्व विवाह करून घे माझ भाऊ
 माझ्यासाठी अनेक वर पाहून आले पंतु
 या पाहताच मी तुला मनाजें वगलें आहे."
 तेव्हा तिच्या भावाला कळलें की त्याला
 बली देण्यासाठी म्हणून त्यानें श्राद्धी बाधून
 आहे साचवाडीचे रक्ष करण्याचा

माझाजान ना नि-यशा तिचे लक्ष व
 रक्षाय तयार आला दोघांचे मग अने
 व अतिदेव धमन गुढीच गाह
 एक दिवशी त्याचा मेलणा म जव
 भावा व सागा म्हणाला "जव
 मयकर हुकर किमंकाना ठार करीत इत
 मय आहे." ते एकाच झलि
 मंत्रबलत अथ घेऊन त्या हुक
 रस भावा त्यात त्या हुकगारा न अथ
 फेकले पण हुकर त्यांना तेम चकवून पडून
 गले आथा एका गुहेत शिरले शक्तिदेव
 त्या हुकगार्या एटावाट गुहेत शिरला
 काही वेळान एका उद्यानात त्याला एक
 अयत बघवनी श्री हिमली
 त्याला पाहताच ती श्री सावरण्या मारव्या
 पळत पळत त्याच्या जवळ आली
 "काण तुं / काय आले न्यायला तुला!"
 त्यान तिला विचारले
 "मी बडविकय मज्जाची कला २
 भाऊ नाव विदुरम्बा एक दृष्ट रक्षस मन्त्र
 उचलून येथे घेऊन आला आहे न हुकराच
 तय घेऊन काहेर अगत्यात आहाराच्या
 शय घे आता आन वाणी नरा त्याच्यावर

अस पहात पला अमावा तो पळत घेऊन
 गुहेत येला आहे." ती म्हणाली
 'मीच त्याच्यावर अथ फेकलें हान
 शक्तिदेव म्हणाल
 "खरेच' काण तुं /" तिनें विचारले
 मी एक ज्ञानाणकमार आहे." शक्तिदेव
 हाथ क. तर मग तुंच माझा होणारा
 पनि आहेस" ती म्हणाली
 इव तिला घेऊन आपल्या घरी गेला
 व आपली पाहली बायका विदुमति हिच्या
 ना त्यानें विदुरम्बाची विवाह करून

घनका त्यानेतर विदुरेच्या गरोवर होऊन तिला आठवां महिना लागल्यावर विदुमति जन्मि. देवाला म्हणाली "विदुरेचे पोटात विदुमति निघ्या पोटांतले मूल मला माणून दे!"

ते एकुन शक्तिदेवाला मंडाय आला का. तिला सधनी मासार होत असावा. तो विदुरेचेवकडे गेला. त्याने विदुमतीन जे मागितले होते ते सर्व सरे सरे मागून द्यावा, त्यावर विदुरेच्या म्हणाली "त्यान मिण्याचे किवा दुस कण्यामारमे काढा माही. निघ्या म्हणण्या प्रमाणे कर."

शक्तिदेवाने त्याप्रमाणे विदुरेचे पोटात विदुमति मूल बाहेर काढले. लगेच त्याच्या हातात एक मंडूग आले व तो त्यात एक विद्याधर झाला आणि विदुरेच्या अहम्य झाली.

विदुमती पुढे घेऊन म्हणाली "आम्ही निधी घापमन् विद्याधर कुमारी आहान.

अमना र वरील तनहात हाक नू वनमान येथ पाहून नवसा वी. मुन हाऊन कनकपुगी येथ पाचली आहे. माझी निसरी बरीण एथ घापमुक्त झाली आहे. मी देवाला निघाडेच जान आहे. सदान मोटी बरीण चढप्रभा तेथेच आहे नू मा मलवारीच्या जोरावर कनकपुगी गयेत पाचलास तर आम्हा रीपीचा विवाह नुड्याची होईल." असे मागून निघण अहम्य झाली.

शक्तिदेव त्याम मागे कनकपुगीच्या गेला. तेथे रीपी बरीणी त्याला गरोवर घेऊन त्याचे वडील शक्तिदेव याच्याकडे गेल्या त्याने आपल्या पुनीचे तम त्याच्याशी करून दिले. त्याचे नाव शक्तिदेव असे ठेवण्यांत आले. तो आपल्या चारही राण्यामद विद्याधर गज्याचा अधिपति म्हणून राज्य करू लागला.

अमना बाहेर दरवाऱ्यात एक कुण्याचे का काढलेम."

शक्तिदेव त्याने विदुरेच्या पोटात विदुमति मूल बाहेर काढले. लगेच त्याच्या हातात एक मंडूग आले व तो त्यात एक विद्याधर झाला आणि विदुरेच्या अहम्य झाली.

विदुमती पुढे घेऊन म्हणाली "आम्ही निधी घापमन् विद्याधर कुमारी आहान.

अमना र वरील तनहात हाक नू वनमान येथ पाहून नवसा वी. मुन हाऊन कनकपुगी येथ पाचली आहे. माझी निसरी बरीण एथ घापमुक्त झाली आहे. मी देवाला निघाडेच जान आहे. सदान मोटी बरीण चढप्रभा तेथेच आहे नू मा मलवारीच्या जोरावर कनकपुगी गयेत पाचलास तर आम्हा रीपीचा विवाह नुड्याची होईल." असे मागून निघण अहम्य झाली.

शक्तिदेव त्याने विदुरेच्या पोटात विदुमति मूल बाहेर काढले. लगेच त्याच्या हातात एक मंडूग आले व तो त्यात एक विद्याधर झाला आणि विदुरेच्या अहम्य झाली.

विदुमती पुढे घेऊन म्हणाली "आम्ही निधी घापमन् विद्याधर कुमारी आहान.

२५ , विनयशील व सन्यास मग्न प्रसिद्ध
होता देव व राक्षस यांची निच नियामन
पणे मी सेव करीन परंतु ते
पदावर कन करणूक ह्या मी
कुत्र्याच्या नांव जातान वरम जायला जायला.
२६ मी कोपित भिन्नकाळा त्या पदावर
न २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

कुत्रा निघून गेल्यावर एक बरवापूत
अणि मिथळ याचे आपल्या भादण झाले
१ दावे रामाकडे न्याय निरास करून
घण्यास आले. त्यांनी दोघांनी एक घर
२ ते व ते घर आवले आहे असे सांगून
३ दावे भांडू लागले. निराडा कर्णधाराने ते
४ घर पाहण्यासाठी राम आपल्या मंत्रासह
५ पुष्पक निमनान वसून आला.

तु हे घर केडा कायलेम ?" रामाने
मिथाडाला विचारले

"या भूमीवर मनस्य मम म आला
तेडा मी हे घर कायले" असे मिथा-

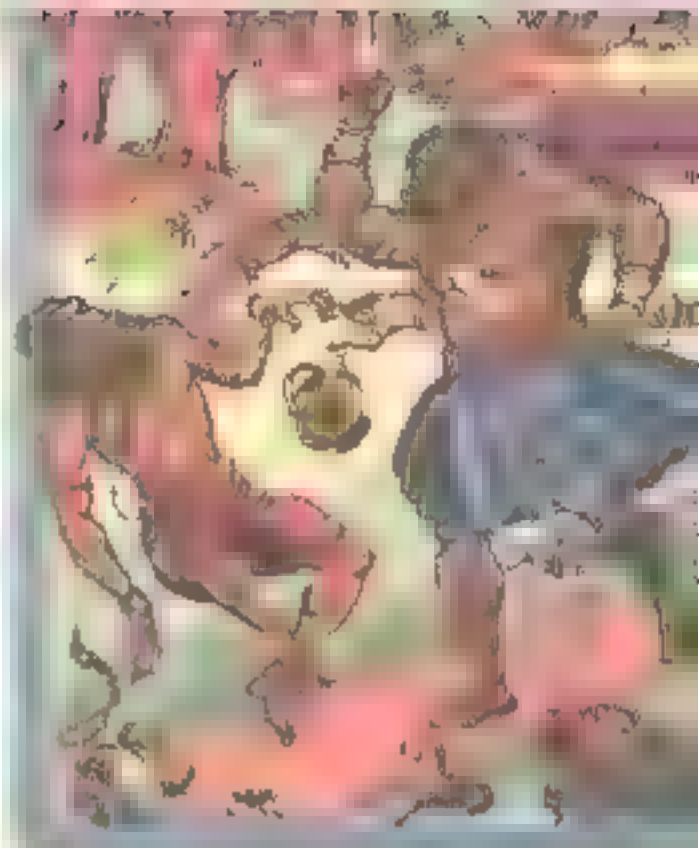
लगेच बरवापूत म्हणाले - "रामा ! या
पृथ्वीवर झोडे उगविली तेडांच मी हे घर

ते एकुल रामाच्या मंडन
दिला "हे घर बरवापूताने आहे कारण
पृथ्वीवर पर्वत झोडे उगविली
रामाने मिथाडाला दड देण्याचे ठरविले
त्याच वेळी नाकाडवाणी आली

"रामा ! हे मिथाड म्वन व आपम्वन
आहे तू दड देऊन त्याच्या भाणसा प्राण
काला देन आहेस ? हे मिथाड
क्रमश नाकाचा राजा होत
म्वन गोनम मुनाचा सत्कार झाला होत
गोनम क्रमशचे अधिक स्विकारून जेवण
करीत असता जेवणात बुरुन भासाचा तुफडा
निघाला. तो पाहून गोनम मुनाचा राग
जाला व त्यांनी आप दिला की तू मिथ ड
होशील. गोनम आप देऊन अम देतील
म्हणाले की मना घुमान ईक्ष्वाकु वंशांत
रामाचा जन्म होईल व त्याच्या हाताचा
स्पर्श होनाच तुला आपमुक्ति मिळेल "

ते एकुल रामाने मिथाडाला स्पर्श केला
त्याबरोबर स्वराज्यच त्या
दिव्यपुरुषाचे रूप निळाले. रामाने आभार
पावून तो निघून गेला

मुनेच्या काठी राडणारे शंभरावर स्त्री
व मुनि रामाच्या दर्शनार्थ एकदा जाते

रामाने त्यांना भेट म्हणून आणलेली वनमुल्ले
स्वीकारला व त्यांना बसायला आसन देऊन
येण्याचे कारण विचारले

मुनींनी निवेदन केले की स्वर्णामुन
नांवाचा एक राक्षस आप्हाला त्रास देत
आहे व रामाने त्याचे पारित्य करावे

हा स्वर्णामुन मनु राक्षसाचा मुलगा
होता. मधु राक्षसाने अनेक वर्षे नपथर्या
कडून रुद्राला प्रमथ करून घेतला. रुद्राने
पुढे व शत्रु मनुन आणवी एक त्रिशूल
निमून ते त्याला दिले व म्हणाला
"हे तुझ्या हातात अभयधन तू अतिक्र

ते पाहून कुत्रा म्हणाला "रामा ! म
साधन तो दड दे" काळेभर नावाच्या
जागी गाळा कुलपतीच्या पदावर ने
रामाने त्याप्रमाणे त्याला त्या पदावर नेमले
आणि पृथ्वीवर बसवून त्याला निरास दिला
भिक्षुपण मोठ्या आनंदाने निघून गेला

तो निघून गेल्यावर रामाने व मंत्र्याने
त्या कुत्र्याला विचारले "तू त्या भिक्षूला दड
म्हणून ते काम का देवलेस ?"

"मी मागण्या जन्मी तेच काम केले
होते तेडां मला सेवायला उत्तम जेवण
मिळे व दासवामी सेवेला असत मी एक

माहर्षि, ते मनु मधु शंकराचा मृणाळा
की व विशाल नेहमी माहर्षिकळात जन्म
कारण त्याने

शंकराचा मनु 'ह' विशाल तुम्हानंतर
इश्या मुलाचा मित्रेक, पण त्यानंतर कोणाला
मिलणार नाही' मधु राक्षसाने, रवणाची
स्वीनस नावाची बहीण होती. निच्याही
लस केले, निच्या पोटी लवण जन्मला तो
जन्मला तेव्हा पांढुरे पापी निषाला, मधु
त्याला सन्मारावर आणू शकला नाही.
मधुने वरुण लोका प्रस्थान करणे जेळी ते
विशाल लवणामुला दिले. मधुन तो

शान्तच उमट हात गळा आणि कर्य ना व
मुनीना प्राप्त देऊ लागला

राम मुनीना म्हणाला 'मी लवणा-
पुलाचा वध करण' आपण निश्चित असने "
पुनर राखाने आपल्या निषा वपुना
विदारक " लवण मुलाचा वध तुम्हापैकी
काण करणार "

भरताने ते राम आपल्या शिरावर
धातू पण म्हणाला " नाही मी ने
राम करणार " कारण तो म्हणाला व
मी निश्चित असणेत भरताने काणतीही
तस्मिन् स्वतः वर घेता काय नये. कारण
मंदगानी निवास करीत असता त्याने
गणकट वध समज केले होते

रामाने ते कबूल केले लवणापुलाच्या.
वधानंतर त्याची मादी तिकाही पटना काय
नये मधुन रामाने शत्रुला राजा मधुराचा
मधुलाचा शत्रुला शत्रुला शत्रुला शत्रुला
रामाने त्याच्या हातात एक बाण दिला व
म्हणाला " या बाणाने मधु कैश्याचा वध
करा आहे राखणाच्या देखील मी हा बाण
मारला नाही लवणापुलाचा वध करण म
तुम्हाचा उपवास कर आपल्या एक माष्ट
मी मागून देवता, लवणापुलावर शत्रुलाच्या

विशालासारख एक विशाल आहे. त्याच्या
हातात ते विशाल असणेत त्याचा पराभव
करणे असणय लवण आपले विशाल नेहमी
पुनरच ठेवता मधुन तो वारावाहेर गळ
जमल त्यावटी तु नगराचा वेदा ठे तो
पुनर येऊन तेव्हा नगराच्या दारावरच
त्याचे शरिपल्ल कर, काणत्याही परिस्थितीत
त्याला नगरात प्राप्त मिळता काय
नये व विशाल त्याच्या हाता पटना
काय नये

एवढेच नव्हे, रामाने शत्रुला अस
सला दिला की पश्चिम नैऋ पाठकावे व नगर
स्वतः जावे लवणाचा हे कळता काय नये
की काणी त्याचा वध करणासाठी यम
आहे. शीघ्र करून गतोपर नैऋ वेदून
जाऊन पलाय टाकावा शत्रुला पावला
त्याच्या मुलांनीचा मधु वराण घेऊन जाऊ
लवणापुलाचा वध करण

स्वाधमार्गे शत्रुलाचे प्रथम आपले म
पाठकावे व एका महिन्यातून तो स्वतः
निषाला, वाटेत दोन दिवस तो बाका व
मुनीच्या आश्रमाने ठेवला बाकाची
मुनीनी त्याचा सर्वकारे आतिथ्यकार
केळ नंतर ते म्हणाले " हा आश्रम पला

स्ववशीयानाच हाता." त्यानी ही कथा
अशी सांगितली

स्ववशीयानाच हाता." त्यानी ही कथा
अशी सांगितली

स्ववशीयानाच हाता." त्यानी ही कथा
अशी सांगितली

अयोध्येचा राजा शबनीस याचा माभान नावाचा एक मुलगा होता. माभाना एक महाबलिसु राजा होता. त्याने सर्व पृथ्वी वाऱ्या अन्निय राजाना जिंकले व भारवाहारी करणाऱ्यां ठरविले. ती गोष्ट इष्टान कळली. इष्टानाची व त्याचा नाव दाम कसन येण्याची सहाचार्याक्षा देवगा या माभानाला हुंठ म्हणाला "पथम तु सर्वे लोक जिंकले नंतर या तुला स्वतःच श्रीलंकाचा अधिपति ठे

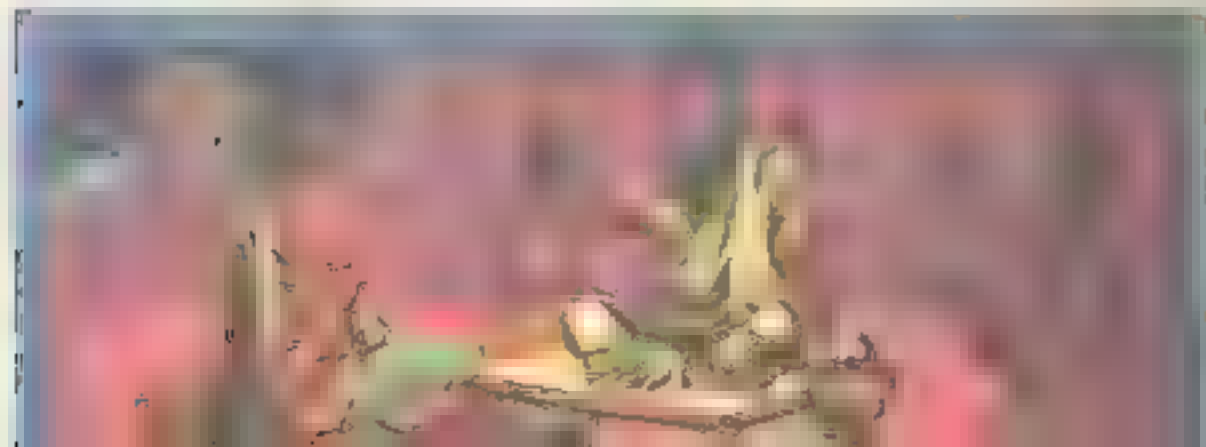
“इशारे भी नर सुलोक निकलाच
जाहे’ भुसाका मागी वराचरी कळू शकल
प्रसा पकळि शत्रा उगला नाही.” साधाता
५५ ला

मधुसूतान् लवणसुरं नावानां शक्षम
राहातां, त्याज्यं सुखं प्रभुस्य भाग्यं कुरु

माधना ते 'कृत्वा लज्जित आत्मा' तो
 पुनः भक्तक आत्मा तो स्वभावमुखाय
 पारित्य कर्ण्याभावां सैन्य घेडन निष्ठा
 भ'पला हून पाठवून त्यांना स्वभावमुखा
 आपले प्रभव मान्य कर्ण्यास भ'गितल
 रण स्वभावगारां त्या इनाला त्यांकून टाकल

॥ १ ॥
 ॥ २ ॥
 ॥ ३ ॥
 ॥ ४ ॥
 ॥ ५ ॥
 ॥ ६ ॥
 ॥ ७ ॥
 ॥ ८ ॥
 ॥ ९ ॥
 ॥ १० ॥
 ॥ ११ ॥
 ॥ १२ ॥
 ॥ १३ ॥
 ॥ १४ ॥
 ॥ १५ ॥
 ॥ १६ ॥
 ॥ १७ ॥
 ॥ १८ ॥
 ॥ १९ ॥
 ॥ २० ॥
 ॥ २१ ॥
 ॥ २२ ॥
 ॥ २३ ॥
 ॥ २४ ॥
 ॥ २५ ॥
 ॥ २६ ॥
 ॥ २७ ॥
 ॥ २८ ॥
 ॥ २९ ॥
 ॥ ३० ॥
 ॥ ३१ ॥
 ॥ ३२ ॥
 ॥ ३३ ॥
 ॥ ३४ ॥
 ॥ ३५ ॥
 ॥ ३६ ॥
 ॥ ३७ ॥
 ॥ ३८ ॥
 ॥ ३९ ॥
 ॥ ४० ॥
 ॥ ४१ ॥
 ॥ ४२ ॥
 ॥ ४३ ॥
 ॥ ४४ ॥
 ॥ ४५ ॥
 ॥ ४६ ॥
 ॥ ४७ ॥
 ॥ ४८ ॥
 ॥ ४९ ॥
 ॥ ५० ॥
 ॥ ५१ ॥
 ॥ ५२ ॥
 ॥ ५३ ॥
 ॥ ५४ ॥
 ॥ ५५ ॥
 ॥ ५६ ॥
 ॥ ५७ ॥
 ॥ ५८ ॥
 ॥ ५९ ॥
 ॥ ६० ॥
 ॥ ६१ ॥
 ॥ ६२ ॥
 ॥ ६३ ॥
 ॥ ६४ ॥
 ॥ ६५ ॥
 ॥ ६६ ॥
 ॥ ६७ ॥
 ॥ ६८ ॥
 ॥ ६९ ॥
 ॥ ७० ॥
 ॥ ७१ ॥
 ॥ ७२ ॥
 ॥ ७३ ॥
 ॥ ७४ ॥
 ॥ ७५ ॥
 ॥ ७६ ॥
 ॥ ७७ ॥
 ॥ ७८ ॥
 ॥ ७९ ॥
 ॥ ८० ॥
 ॥ ८१ ॥
 ॥ ८२ ॥
 ॥ ८३ ॥
 ॥ ८४ ॥
 ॥ ८५ ॥
 ॥ ८६ ॥
 ॥ ८७ ॥
 ॥ ८८ ॥
 ॥ ८९ ॥
 ॥ ९० ॥
 ॥ ९१ ॥
 ॥ ९२ ॥
 ॥ ९३ ॥
 ॥ ९४ ॥
 ॥ ९५ ॥
 ॥ ९६ ॥
 ॥ ९७ ॥
 ॥ ९८ ॥
 ॥ ९९ ॥
 ॥ १०० ॥

अथन भगवती लवणमयानी ही क्या
मागिली व भुज ने "त्याच्या हातात
पिड ल भोज अशा वेळी व त्याचा रूप केन
पाह

रतिदेवीची ओष्ट

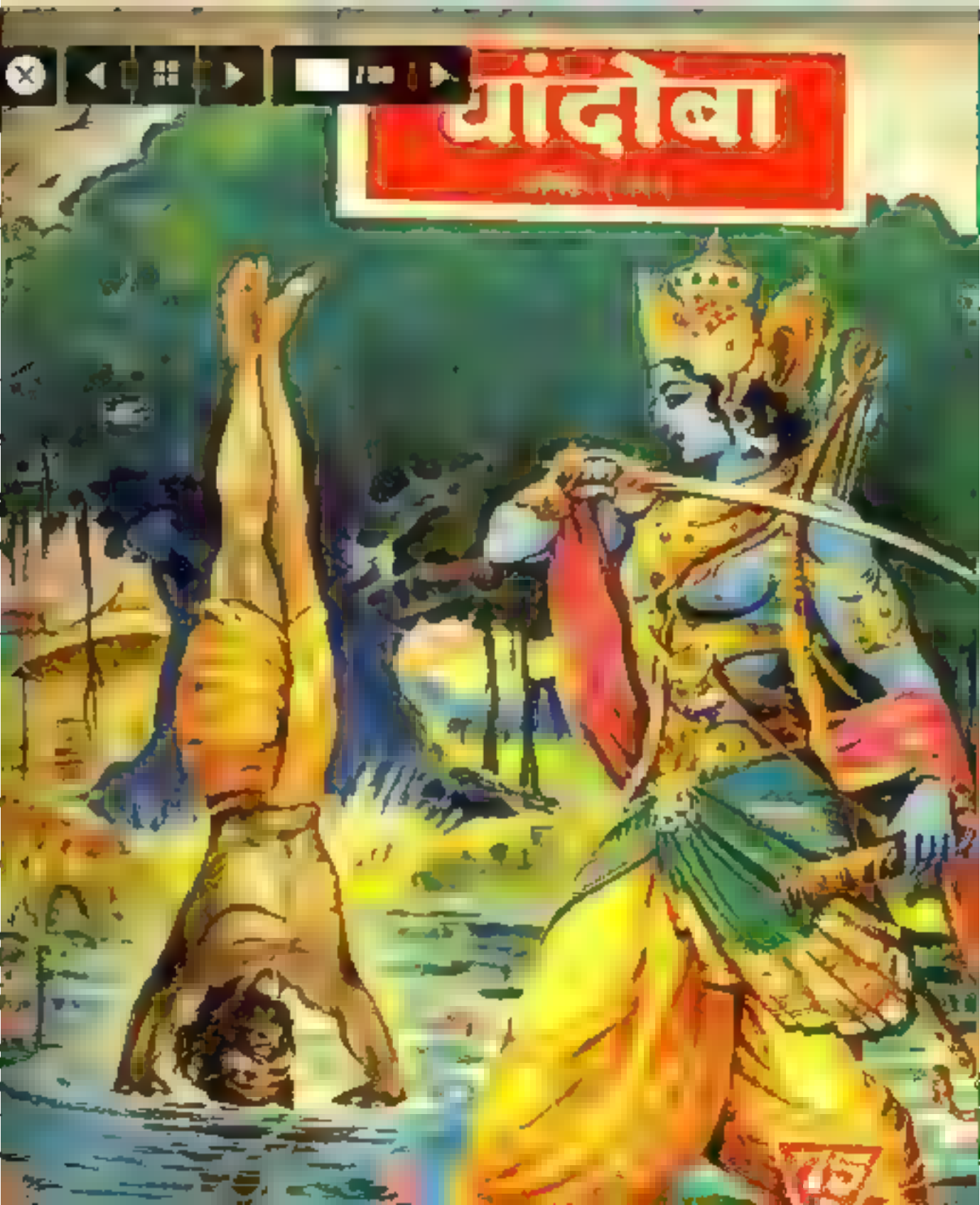
मोठा होना. सूर्यकिरणें पत्र काट चढक
होनी, सर्व लोक स्याच्या तावांने मम्म
हाडने वान सूर्यकिण्याचा ताप कर्म
करण्याने काम आणदेवाने विश्वकर्माकडे
दिले, विश्वकर्माने सूर्याला चारी बाजूना
ताम्रन च दान त्याचा आकार म्हातान कला
सूर्यमंडळ ताम्रन काढताना जे अस्त्रकण
पडले, विश्वकर्माने त्याने सुदर्शन चक्र घडवले
च ते विष्णूला दिले

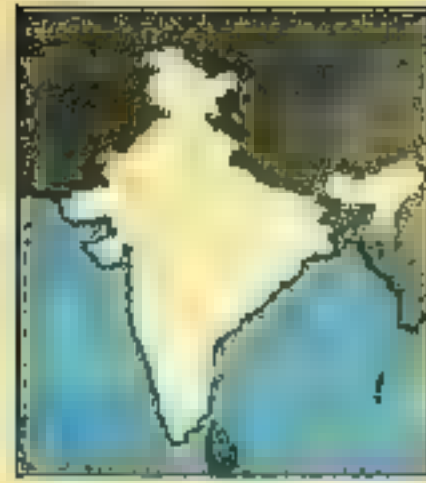
त्याच्याशी लग्न करून दिले विश्वकर्मा व
 विश्वकला । तसेच सुखाने वाच हाता
 तसे शक्यते व ई
 एक एक आयुध घडवून देण्यास विश्वकर्मा
 सांगितले. त्याला लाभून काढले त्या वेळचा
 घुरा अजून तसाच पडून होता. विश्वकर्माने
 त्या घुर्याची त्रिशूल तयार करून शक्यता
 दिले व इंद्राभाठी राजायुध बनून देण्यास
 सुवात केली

पनीला नेहमीं आयथें व कामनिर्मणि
करण्यांत लागलेला पाहून विश्वकलेला त्या
कामाचा नितकाग व पनीला राग आला
शिवाय निच्या वडिलांना दिलेल्या विनय
शब्दासागशीं शस्त्रें घडवून देण्यांत काय
निच्या पनीलें कां म्हीकारावें हें देण्यांत
दिला घट्टेना

यादोबा

भारताचा इतिहास

शिवाजीच्या मार्गून त्याचा मोठा मुलगा संभाजी गादीवर बसला. तो स्वभावाने थोडा बिळासी होता, पण शूर होता. कुचक्या नांवाचा एक उत्तरेकडील प्राकण त्याचा सहागार होता. संभाजीच्या अमला- लाकी महाराष्ट्राचे राज्य थोडे कमकुवत झाले असले तरी निष्कळित झाले नाही. संभाजीला मोगलांचा दांस महाराष्ट्रावर आहे याची पूर्ण कल्पना होती.

दक्षिणेकडे औरंगजेब जे सैन्य वेऊन आला होता त्याला संभाजीने छान तोड दिले. परंतु ११ फेब्रुवारी १६८७ मध्ये रत्नागिरी पासून २२ मैल दूर असलेल्या संगमेश्वर मजीक तो मुकर्नस्थान याच्या हाती कैद झाला. त्याच्या बरोबर कुवल्या व संभाजीचे पंचवीस मुख्य साथी पण कैद झाले. त्यानंतर मोगलांनी बराबर मराठ्यांचे

अनेक फिळे तर केले. मराठ्यांची राजधानी रायगडच्या किल्ला तो देखील जिंकला

परंतु संभाजीचा भाफटा भाऊ राजाराम संन्यास्याचा वेष करून मोगलांच्या हातभर तुरी देऊन रायगडच्या किल्लाचातून पळून गेला आणि त्याने दूर दक्षिणेकडे जिजी येथे आपली राजधानी स्थापन करून मोगलांशी युद्ध चालू ठेवले.

मोगलांनी मराठ्यांची राजधानी जिंकल्या- वर संभाजीचे कुटुंब व त्याचा मुलगा शाहू याला कैद केले. दुरून पाह्याराळा वाटे की मराठ्यांचे राज्य लयास गेले.

परंतु शिवाजीने मराठा राज्याचा पाया इतका कमकुवत पातलेला नव्हता. मराठे मोगलासमोर मान तुकवायला तयार झाले नाहीत. त्यांनी युद्ध चालू ठेवले. या युद्धांत शेवटी मोगलांची सक्ति मोडकळीस

येऊन मराठ्यांचाच जय झाला. या युद्धांत मराठ्यांचे पुतारी पण रामचंद्र पंत, परशुराम त्रिंबक बगैरेनी केले

ते जनतेचे आपल्या स्वातंत्र्य रक्षणासाठी एक युद्ध होते. औरंगजेबाचा त्यासमोर कित्री विषस निभाव लागणार ! मराठा राज्य किवा मराठा सैन्य यांचा नाश करणे गरज झाले अमन. पण होवही येथे नव्हती. होती फक्त नवता.

जनतेचे नेतृत्व बनाजी बाधव आणि संताजी बोरपडे या शूर व कुजळ मराठा पुढाऱ्याकडे होते त्यांनी मोगल सैन्यावर व त्यांच्या छावणीवर छापे मारून खटपाट करून व एकदा औरंगजेबाच्या त्यास तंदुवर छापे मारून मोगलांना इतके बेजार केले की, त्यांना मुठीत जीव वेऊन पळून जाण्या- शिवाय दुसरा मार्ग उरला नाही.

किन्हेक मोगल सरदारांनी व राज्य- कर्त्यांनी मराठ्यांना 'चीक' देऊन स्वतःचे रक्षण करून घेतले कित्येकांनी मराठ्यांच्या बाजूने बादशहाविरुद्ध छापे मारले. दख्खनचे आकाश संताजी व बनाजी या दोन नांवांची जणू कांही चोपणा करीत होती. बुल्लिकार- खान याने छापेपाठ जाठ वर्षे जिजीच्या

किल्ल्याला वेढा दिला होता. शेवटी १६९८ मध्ये तो जिंकला. परंतु राजाराम त्यापूर्वीच सातारा येथे पोचला होता. त्याने मराठ्यांचे एक सैन्य उभे केले आणि दख्खनच्या पठारातील उत्तरेकडच्या प्रदेशांत औरंग- जेबाच्या सैन्याची वाताहत सुरू केली.

१६९९ च्या डिसेंबर महिन्यांत मोग- लांनी साताराच्या किल्ल्याला वेढा दिला. १२ मार्च १७०० या रीती राजाराम मरण पावला. तोपर्यंत मराठ्यांनी मोगलांशी युद्ध चालू ठेवले होते. त्यांनी कांही अटीवर मोगलांना तो किल्ला देण्याचे कबूल केले

न्यांतर बादशाहानें स्वतः मराठ्यांचा विले एकेक करून जिंकायला सुरवात केली. पण त्याचा सर्व यत्न रूथा गेला. कारण इकडून तो फिला जिंकून गेला की तिकडून मराठे येऊन फिला काबीज करीत. अशातऱ्हेने युद्ध चालूच राहालें.

राजारामाच्या मृत्यूनंतर त्याची बायको ताराबाई हिने मराठ्यांच्या राज्याची सूर्वे आपल्या हातीं घेतली. तिने आपला मुलगा शिवाजी (तृतीय) याला गादीवर बसवून त्याच्या नांवानें असाधारण बुद्धिमत्ता दाखवून राज्य केलें. राजाराम जिवंत होता तेव्हा पासूनच तिने राज्यव्यवस्था हातीं घेऊन आपल्या कौशल्याबद्दल कीर्ति संपादन केली होती. तिने मोगलांच्या राज्यातील सिरज, मदसोर वगैरे सद्या प्रांतांवर लुटपाट करण्यासाठीं त्यांच्या करविठ्या, मराठ्यांनीं

१७०३ मध्ये बरदास प्रांतावर आणि १७०६ मध्ये गुजरावकर स्वाच्या करून बडोदा सहर लुटलें. १७०६ च्या एप्रिल २ मे महिन्यांत मराठ्यांच्या एका मोठ्या फौजेनें अहमदनगर येथील बादशाहाच्या खास छावणीवर हल्ला चढविला. त्यांना सोड देणें मोगलांना अशक्य झालें.

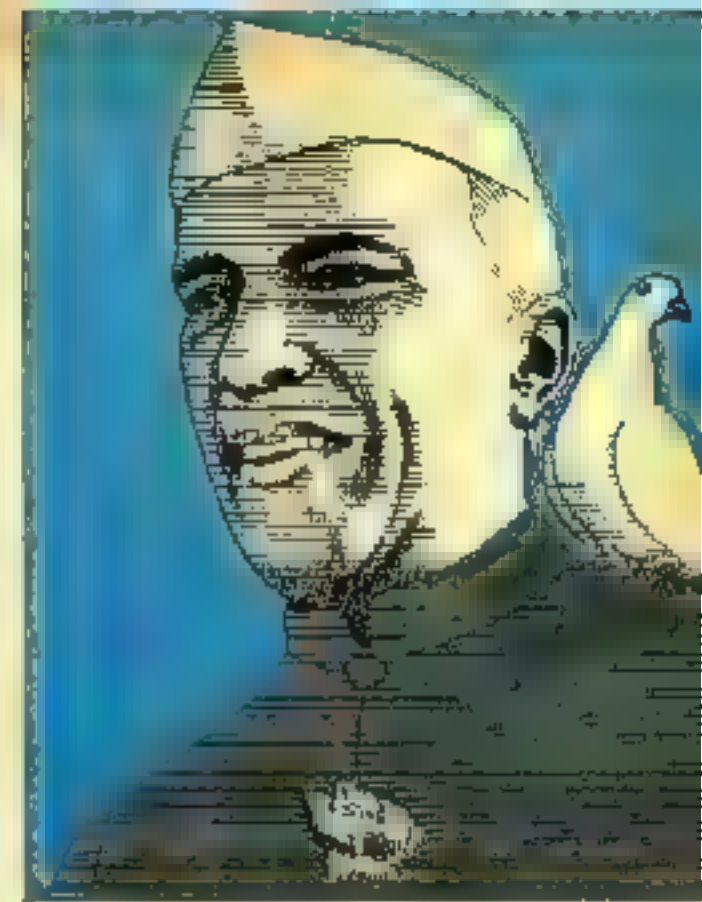
या अवधींत मराठ्यांनीं आपल्या सैन्याची संघटना जास्त बळकट केली आणि दख्खन व मध्यभारत मधील कांहीं भाग काबीज केला. मोगलसैन्यापतींना मराठ्यांची दहशत बसली. युद्धकलेनदेखील त्यांनीं अधिकाधिक प्राविण्य संपादन केलें. आतां त्यांना मोगलांची भीति नष्टून उरली नाही. जम त्यांना अवस्थ मिळणारच वा जास्त किंवासातें ते चढाई करीत. त्यांचा विमोड करण्यासाठीं मोगल जेजानें जितके प्रयत्न केले ते सर्व फोल ठरले.

नेहरू परिवर्त

[२४]

या परिस्थितीत मराठ्यां पार्तीची सर्व जबाबदारी एका मोतीलालजीवर वेऊन पडली. निवडणुकांत प्रतिपक्षीयांला त्याची चांगलीच सहायगी उठाली. नॅशनलिस्ट पक्षास उल्लेख करण्याबोम्य यत्न वा निवडणुकांत मिळालें. विधान सभेंत उच्चम्यागटाची बळी वाढली. त्यांत मोठमोठे जमीनदार, धीमंत, कारखान्यांचे मालक सामील झाले. त्यांचा राजकारणाशीं वस्तून कांही एक संबंध नव्हता.

१९२६ च्या शेवटीं स्वाभी अद्वानंद यांचा एका धर्मांध मुसलमानाच्या हातीं खून झाला. ज्या घूर पुढल्यानें इमजांच्या बंदुकीसमोर निघण्या छातीनें उभें राहून इमजांचे आज्ञान स्वीकारलें होतें तो एका खुनी माणसाच्या सुन्यानें मारला जावा हा एक देव दुर्बिलासच म्हणावयाचा. आठ वर्षांपूर्वी दिल्लीच्या जुम्मा मशीदींत हिंदू व मुसलमानांच्या एका संमिलित सभेंत ते बोलले तेव्हां हिंदू मुसलमानांच्या ऐक्याच्या

आवाजानें सर्व हिंदुस्तान गुमगुमला होना अशा महापुरुषाचा शेवट त्याच्याच एका देशवांधवाच्या हातून ज्हाबा वा गोष्टीबद्दल जबाहरलाळजींना फार वाईट वाटलें.

१९२७ च्या फेब्रुवारी महिन्यांत ब्रुसेल्स नगरी गरीब प्रजेचें एक जागतिक सम्मेलन झालें. कोमाटांगमधील झाल्या गटाच्या लोकांनीं, इतर देशांतील लोकांनीं व अमेरिकेकडून पिढलेल्या वक्षिण अमेरिकेंतील झाल्या गटाच्या मजुरांनीं मिळून हें संमेलन भरविलें होतें. युद्धानंतर जर्मनराष्ट्रांतील साम्राज्यवादाचा शेवट झाला असल्या

आपत्ती एक कारण होतं. त्यांनी तसे केले नसतं तर काँग्रेसची स्थिति जास्त विष-
डप्याची दिसत नाही.

१९२८ मध्ये जवाहरलालजींच्या मते हिंदुस्तानात पुष्कळ चेतन्य होतं. मजूर शेतकरी व पांढरपेशे वर्गातले लोक सर्वांत चेतन्य दिसून येत होते. रेल्वेच्या मजुरांना हीच कळून आपल्या चेतन्याचा परिचय दिला होना. शेतकरी वर्गातच जागरण होतं. आरडोळीत बलभमाई पटेक यांच्या नेतृत्वाखाली शेतकऱ्यांनी जो सत्याग्रह केला होता त्यात बघले बघ मिळालेच होतं त्याचबरोबर देशातल्या शेतकरी वर्गासमोर ते एक उदाहरण पण होतं. देशात युव लीग युवकसंघ, मोजबानसभा वगैरेची स्थापना होऊ लागली होती. काँग्रेसचा संघर्ष धार्मिक होना तर काँग्रेसचा उद्देश्य कानि होना.

सायमन कमिशनचा बहिष्कार सर्वांत जास्त महत्वाचा होता. या बहिष्कारांत मवाळ पक्षांनी पण काँग्रेसशी सहकार केला होता आणि त्यामुळे बघ पण मिळाले. सायमन कमिशन जेथेजेथे गेले "सायमन गो बॅक" या घोषणांनी त्यांचे 'स्वागत' करण्यात आले. अमरुत मारतीयांना सायमनच्या नांवाबरोबर ईंग्रजीने होना बळकटं लागले.

बाबिण्यां जवाहरलालजींनी आपल्या आत्मचरित्रांत हाच घडनाचा उल्लेख केला आहे सायमन कमिशनचे सभामंद नव्या विधीच्या वेळीं हाटेलात उतरले होते. रात्री अंधारांत त्यांना "सायमन गो बॅक"चा घोष ऐकू आला. रात्रीच्या वेळींच तो घोष ऐकून त्यांना राग आला. चक्कडी करतां पळले की ती काळोखी होती.

पाताळ कोट

[२]

[एका देशाच्या मजुरांचा युवाग शांतिप्राप्त आपल्या दोघां मिश्रीत शिकारीय गेला असता मजुरांचा बाप कायद्यान कायमी होऊन मजुरांच्या हातीं केवळ साम्य. त्याच्या मित्र मजुर वेळीच मित्रातच राजधानीत परत आला. राज्यात काय मजूर असत व बाबिण्यांनी राना व मजुरांना विविध प्रकारे असता. एका देशाच्या राज्यात दुर्त आन्याय कळले. पुढे—]

कुतूबच्या राजाचे चार दूत दोघां कैद्यांना रांगवर घेऊन दरबाराला आले. अनन्या मिहासनावर बसलेला होता मंत्र्याने संभारपणे दृष्टांकडे व त्यानंतर कैद्यांकडे एकदां पाहिले आणि कैद्यांनी बघनें सोडून त्यांना मोकळे करावे अशी आज्ञा केली. त्याच वेळी असेनाचा एक दूत पुढे होऊन नमस्कार करून म्हणाला - "महाराज ! हे दोघे कैदी

दुष्ट व क्रूर आहेत." असे म्हणत तो एका कैद्याजवळ गेला व त्याला काठीने ठोकून म्हणाला - "यांचे नांव धूमक' यांचे पितृह या केली आहे व हा आहे सामक' यांचे मातृहत्या केली आहे."

"पण या खुनी कैद्यांना आमच्याकडे तुमच्या महाराजांनी का पाठविले आहे हे नाही समजले आम्हांला ?" मंत्र्याने विचारले

त्यावर तिथे दूत समोर येऊन एकदम बोळण्याचा पत्र करू लागले. परंतु पहिल्या दूताने त्यांना न बोळण्यास इंगित केले.

पहिल्या दूताने दोघां पैघांकडे एकदां कुठ्ठ घुट्टेने पहिले व राजाका ऐकु जाईल अशातडेने मण्याळा म्हणाला—“महाराज आणि महामात्य दोघांना एक शोक-समाचार कळविण्यासाठी आमच्या महाराजांनी आम्हाला पाठविले आहे. कुंतल देशाच्या महामात्याचे चिरंजीव व त्यांचे एक साथीदार दोघांना या दोघां दुष्ट कैद्यांनी कांहीतरी कारणावरून ठार केले

आहे. तिघांना ठार करून त्यांचे दागिने व घोडे पळवून नेण्याच्या प्रयत्नांत असतां एक सिंह त्या बाजूला आला. हे दुष्ट सुनी तिहाला पाहून पळाले. परंतु आमच्या शिपायांनी त्यांना धरले. महामात्यांच्या चिरंजीवांच्या व त्यांच्या दोघा साथी मित्रांच्या मेलनां शोध लावण्याचा आम्ही पुष्कळ प्रयत्न करून पाहिला. अद्याप शोध लागला नाही. लागताच अपणांकडे त्याविषयी बातमी येईल.”

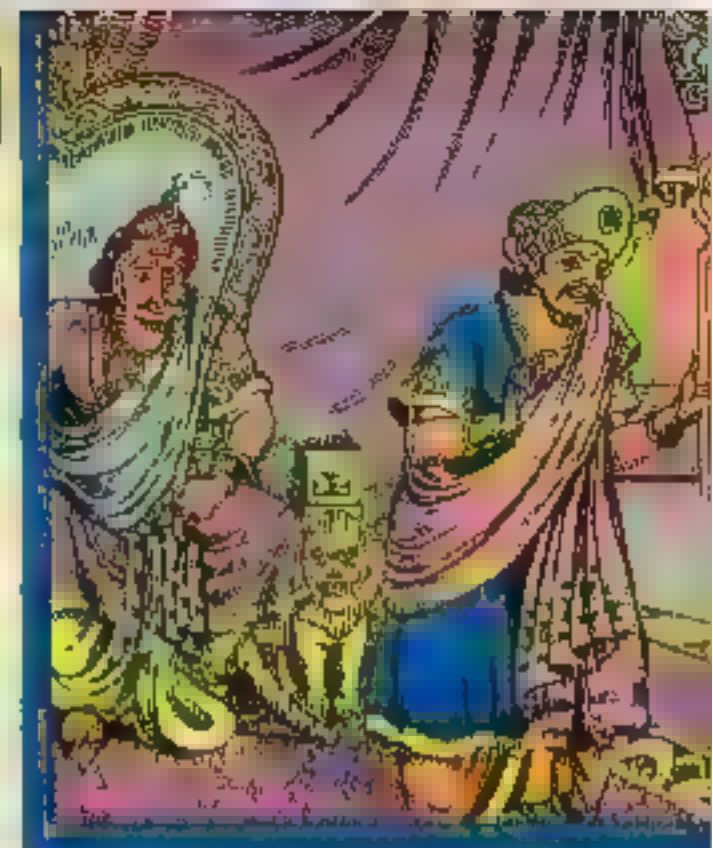
“दुताचे काळें महाराज व मंत्री मोनणें ऐकत होते. दूत महाराज काही विचारतीळ या अयेने महाराजांकडे वहात होते. इत्क्यात महाराजांनी हा सर्व निरोप तुमच्या तोंडाच कळविण्यासाठी तुम्हाला पाठविले आहे. का काही लिहून कळविले आहे !” मण्याने विचारले.

“महाराजांनी हा समाचार कळविण्यासाठी हातांत लेखणी घेतली, परंतु त्याचा हात भर भर कापू लागल्यामुळे त्यांनी पत्र लिहिले नाही आणि तोंडीच हा निरोप पाठविला आहे.” दूत म्हणाला.

मण्याने ते उत्तर ऐकून मार्मिकपणें महाराजांकडे एकदां पाहिले. शतमानु राजा

इतका बळ दूत काय वाकत आहे हे आनणें ऐकत होना. परंतु दुताच्या तोंडीं बरील वाक्यें ऐकून उठला व म्हणाला—“ठीक ! आतां तुम्ही सर्व गेलाल तरी घालेल. या सुनी मुन्हेगाराची अवकशी करून त्यांना वाग्य तो शिक्षा देण्याची व्यवस्था करता.”

ते ऐकून उमसेनाचे दूत काळजीत पाहण्यासारखे दिसले. त्यांनी अपेक्षित्या प्रमाणें बळत नाही, त्यांचा बेल फिसकतला, असे त्यांच्या चेहऱ्यावरून दिसत होते. म्हणून या खेपेस तो पहिला दूत बोलला नाही. दुसरा दूत पुढे होऊन म्हणाला—“महाराज ! समा करावी. पितृहत्या व आतृहत्या करणाऱ्या या दोघां मुन्हेगारांस या पूर्वीच अन्मठेप शिक्षा देण्यांत आली आहे. यांनीं तुमंगातून पळून जाऊन हा आणखी एक मुन्हा केला आहे. आमच्या महाराजांची अशी आज्ञा आहे की या दोघा मुन्हेगाराचा फंदब व कुंतल देशाच्या सरहद्दीवर झाडाला टांगून फांसीची शिक्षा देण्यांत यावी. परंतु आतांना त्यांना ही शिक्षा यावी अशी आमच्या महाराजांनी आज्ञा आहे. त्याप्रमाणें आम्ही करू. आतां महाराजांचा आम्ही निरोप घेऊं इच्छितां.”

उमसेनाचे बारहि दूत कैद्यांबळ गेले व त्यांना दोन छव्या कमावून “बळा !” म्हणाले. कैद्यांचीं धूमक बोळे घटारून म्हणाला—“दुष्ट ! क्रूर !” सोमक काहीं एक बोलला नाही. त्याच्या तोंडावर लागल्याच किंवा राम आल्याचा कवनेणहि नव्हता.

दूतपैकीं एकाने कैद्यांबळ येऊन हळूच उठवून म्हटले—“खबरदार ! आपल्या नायका पोराना विसरू नका !”

दूत सैनिकांबरोबर दरबारांतून बाहेर आले. राजा शतमानु ते ज्या दरबारांतून

बाहेर गेले होते त्या बाजूला कक्षपूर्वक पहात होता म्हणाळा—'मंत्री' खुद्दाका काय वाटतं, खुनी स्वतः उग्रमेन आहे वात आतां शंका खरली आहे का ! हे सर्व नाटक आहे."

"महाराज ! या नाटकासाठी मला वाटतं की फार मोठे गुपित दडलेले आहे. एवढेच नव्हे तर शशिकांत अजून जिवंत आहे याबद्दलपण माझी खात्री आहे." मंत्री गंगाधर म्हणाले.

"शशिकांत सुन्नरूप बरीं बाबा जसें मला पण वाटत आहे. आजली भद्र जिवंत

आपल्या राज्यात परत आल्याची गोष्ट देवाळ कत्राचित उग्रमेनाला माहीत नमक या हुनांच्या कोळ्यावरून तिथे ठार झाले असावेत असा त्यांचा समज आहे." शतभानू म्हणाळा

"दुतांना आपल्याकडे येण्यापूर्वी त्यांचे वाटत होते, पण आता त्यांना नागरिकांच्या मांडीं भद्र जिवंत धरत आल्याचे कळेल म्हणून तरी गोष्ट कपटिकी पाहिजे पाठीतून पाण काढून घेतल्यावर तो मेळ्याचे मी माहीत करीन." गंगाधर मंत्री म्हणाळा.

"तसे करण्याचें कारण ?" शतभानूने विचारले

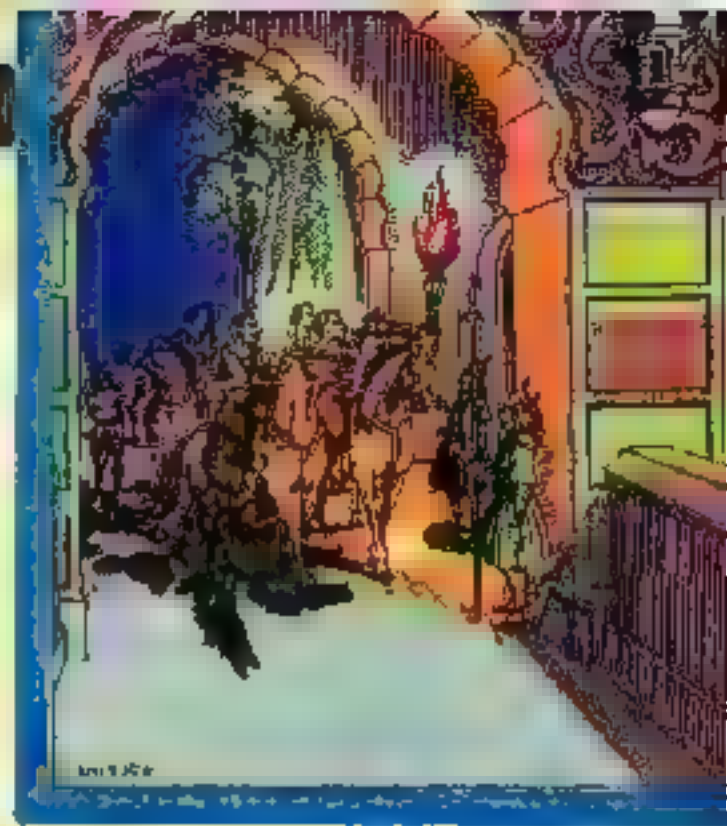
"ही बाबती त्याच्या हुनांच्या द्वारे किंवा आपली कोणत्या तरी रीतीने उग्रमेनाला कळेल. रानांत काय धडले हे आम्हाला कळवें शक्य नाही हे समजूब नो निश्चित होईल. ही गोष्ट आपल्या कायद्याची आहे. ज्या कैद्यांना खुनी म्हणून सांगण्यात आले आहे त्यांच्याविषयी मी सर्वे चक्कली करविता, आपण विश्वांती घ्यावी." असे सांगून व महाराजांना नमस्कार करून गंगाधर मंत्री दरबारांतून बाहेर आला. तेथे पाहत्यावर उभे असलेल्या एका सैनिकाला

बोलावून तो म्हणाला—'जा, आपल्या नायकाका बोलावून घेऊन ये !"

उग्रमेनाचे दूत राजवाड्याच्या पटागणातून राजधानीत आले. एका झगडाखाली चार घाडे बांधलेले होते. दूत घाण्यावर बसले व कैद्यांना पावीं चालायला सांगून निघाले.

तोपर्यंत बगीच राज लोटून गेली होती. रम्यावर गमन दगारे नोंदीदार किंवा एकदा एकदा कांणी नागरिक माझिबाय कांणी दिसत नव्हते. चडकडे सामसूम होती. मधून मधून एकाच कुत्रे भुंकल्याचा आवाज येई

भद्र भजून जिवंत आहे कीं मेला याची माहिती मिळावी म्हणून उग्रमेनाच्या दुताचा यत्न चालू होता. कदंबच्या राजधानीतून ते निघाले तेन्हा पाण लागल्यानें जखमी झालेला प्रत्रिकानचा साथी, धोक्यावरून पडून गेला असल्या तरी बाटेंत काढे तरी पडून मेला असावा या गाणींनी त्यांना खात्री वाटत होती. परंतु बोहा संलय मनांत होताच. नंतर कुतूहल नगरीं आल्यावर तो जिवंत परत आल्याचें व राजवाड्यात प'चल्याचें ऐकून त्यांना माहजिकच भीति वाटली कारण त्याच्या राजाचें सर्व कारस्थान उघडकीला येण्याची शक्यता होती.

दूत कोटाच्या मुख्य द्वारानजीक येऊन पाचले. बाहेरकऱ्यांना त्यांनी परवाना द्याविका. एक जण आपल्या साथी दुताला म्हणाळा "वाडीला पाण लागला असून तो वेगळी मिथनीत येरावर आला म्हणजे एक आश्चर्यच होय !"

"त्याचें नाव भद्र असें होतें. पोंडादाचा देह हाता त्याचा. पण काय उपयोग ? पाण काढल्याबरोबर त्यानें 'राम' म्हटलें." एक बाहेरकरी म्हणाळा

"आमच्या महाराजांनी कोणत्याहि बाबतींत एकदां पाऊळ टाकलें कीं मग

माथार येण्याचा प्रश्नच नाही त्याचा बेत काय आहे बाबा भाग पत्ता देखील कोणाला लागणें कस्य नाही आणि आमचे मंत्री, ते तर गार्हे या ताळ्यानें हनी बांधतात." एक हुन म्हणाला

"अरे, ज्यांना मरायचे होते ते तर मेले आणि ज्यांनीं हें कारस्थान केले त्यांचे काम बाळग आहे. त्यांचे काम विचारायचे आम्ही किती मायशास्त्री!" आणि एक दूत म्हणाला.

"आपण ज्या कामावर आलों होतो, ते कसें विनपाक पार पडलें. या देशाच्या

महाराजाना व मंत्र्याला जम्ये ननवले की आयुष्यभर आठवण काढतात आयची! आमचे महाराज आयची ही कार्यागरी कधी विस्मरणार् जाहोत. पहा तर आपल्याला कोणती जहागीर मिळते ती!" असे म्हणत तो दून माझ्यानें हसला.

तो हसतच रोता की त्यांना बडाच्या हाडा आढून आयची कोणी तरी हंसून असल्याचे ऐकूं जालें. तिचे चकित होऊन बघून तिकडे पाहूं लागले. पण त्यांना कोणी दिसले नाही. रातांत निरनिराऱ्या प्रकारचे आवाज भाज ऐकूं येत होते. पण दूत साधच झाले.

"आपण आजराच्या भरते काय काय बरळत होतो. आजूबाजूला बाहिले देखील नाही. या रातांत चोर व नुटेरे राहतात. पिशाच व भूतेपण आहेत. भयंकर जंगल आहे हें आलां तांहे अह कसून बस्य पुढे. धूमक व सोमक धोळ्यांबरोबर येत आहेत ना?" असें म्हणत एका दूतानें मार्गें बघून पाहिले.

त्याच वेळीं हाडावरून एकाएकी दूतावर अभिप्रेति सुरू झाली. मोठे निचकून पळू लागले. दोघां दूतांचे कपडे जळून गेले. सर्व

आरडू लागला. "भुतांकी भुताटका"

धोळ्यांना शत्रुविषयाचा खब देखील केला कोणी नाही मोठे वाट मुटेक तिकडे पळत होते. धूमक व सोमक देखील त्यांच्याबरोबर फरपटत ओढले जात होते. त्यांच्या सर्व बलगना बावल्या

काही वेळानें मोठे दमले तेन्ही एका जागीं बांबले. इतायेकीं एकानें सोमक व धूमक बघळून असल्याचे पाहून आपले मधाभान न्यक्त केले म्हणाला—"जगीं व बलवत्तर म्हणून बांबलों. यमपाळांनुनच मुटलें!"

"अरे, पण उपयोग काय! आपण मालां आहों कोठें. कोणास ठाऊक!" दुसरा म्हणाला

"अरे वाट चुकली म्हणून काम झालें! बांबलों ना! पुढें पाहून घेऊं. हा समोर जा डोंगर दिसत आहे तो खात्रीनें आपल्या राज्यातल्याच आहे!" एक दूत म्हणाला.

"होय, तुमच्या राज्यांतल्याच! अस्त! म्हणजे तुम्ही कसब राजाचे दूत आहां तर! चका माझ्याबरोबर! मी कुंतक देशाच्या सरहद्दीवरचा पाहारेकरी जाहें. कुंतक व कसब देशाच्या सरहद्दीवरच तो महाकस

आहे. हुन्ही त्याच्याखाली डभे राहून पाहिले तर पुढची वाट स्पष्ट दिसेल." सैनिक म्हणाला. सैनिक वाट दाखविण्यासाठी पुढे निघाला व वृत्त त्याच्या पाठापाठ घोळवायून निघाले. ते त्या मनाक्याखाली येऊन पोचले, तेव्हा आणखी एक सैनिक तब्बार उपसून तयार उभा होता.

"वृत्त स्वच्छ बुधासारखे दिसणारे आणि नागमोदी बळण घेऊन धावणारे ते हांगरी ओढे आघेत का?" एका इनाने विचारले.

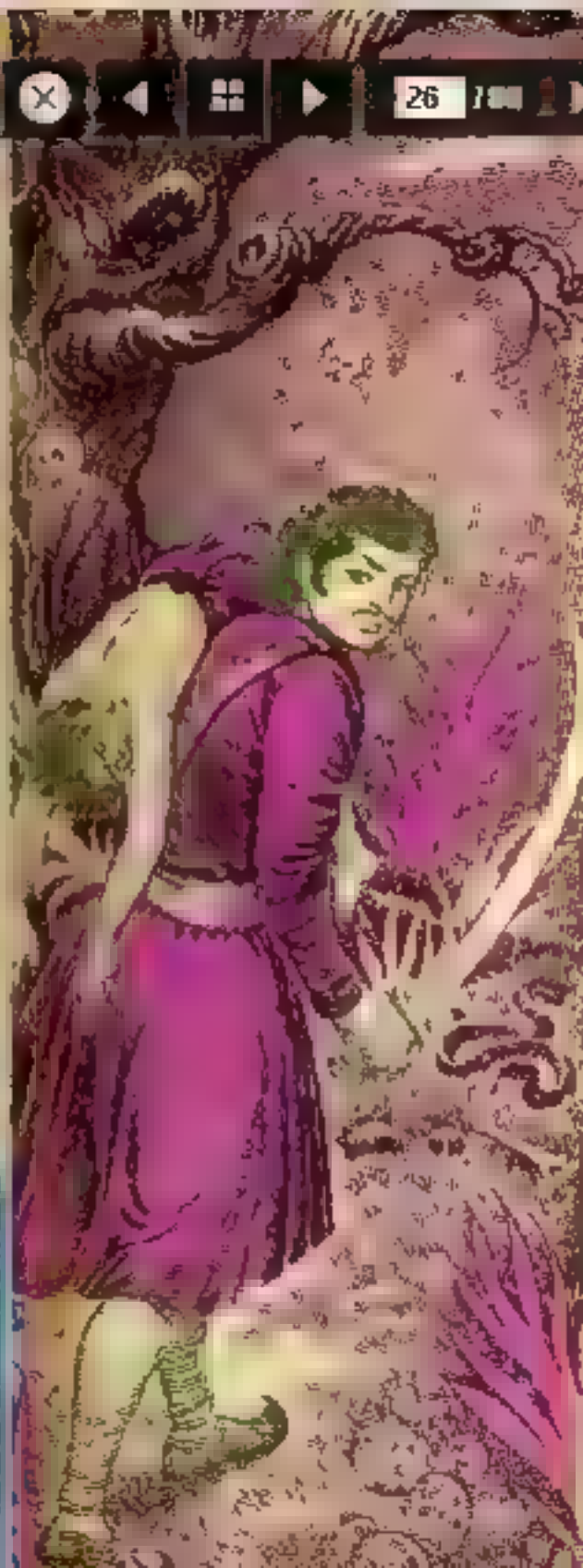
वाहारेकरी त्या घशाचे उत्तर देणार त्यापुढीच झाडावर हाकचाक झाड्याचा भास हाका. वृत्त भवभीत झाले व त्याच्या सर्व अंगाचा धर काप उडून गेला. "हे तर अजगर दिसतात!" असे ओरडत त्यांनी धोक्याला हांचा मारल्या परंतु त्याच कधी शोन कांय करून खाकी आले व दोन

वृत्ताचीं होकी त्यांत अडकली. पोडे पुढे निघून गेले व वृत्त कायकळत राहिले. तब्बार उपसून जो सैनिक उभा होता याने धूमक व सोमक यांना बघवमुक्त केले. हे सर्व दोन चार मिनिटात घडले. झाडावरून फास टाकणार काय सोमक व धूमक दोघांना तब्बाराने कोण हे विचार करायला मुद्धा बेल मळतार

उरलेले हान हान ओरडत आल्याकडे जाण्यावर असून पळारे

"त्या सामक्यांना ओळ्यापयेंत पांयप्या-पूर्वी पकडा." कोणाचा तरी आवाज ऐकू आला. लगेच झाडाभाट उमून बसलेले सैनिक समोर आले व त्यांनी पळणाऱ्या वृत्तावर धरदृष्टि घुम केली

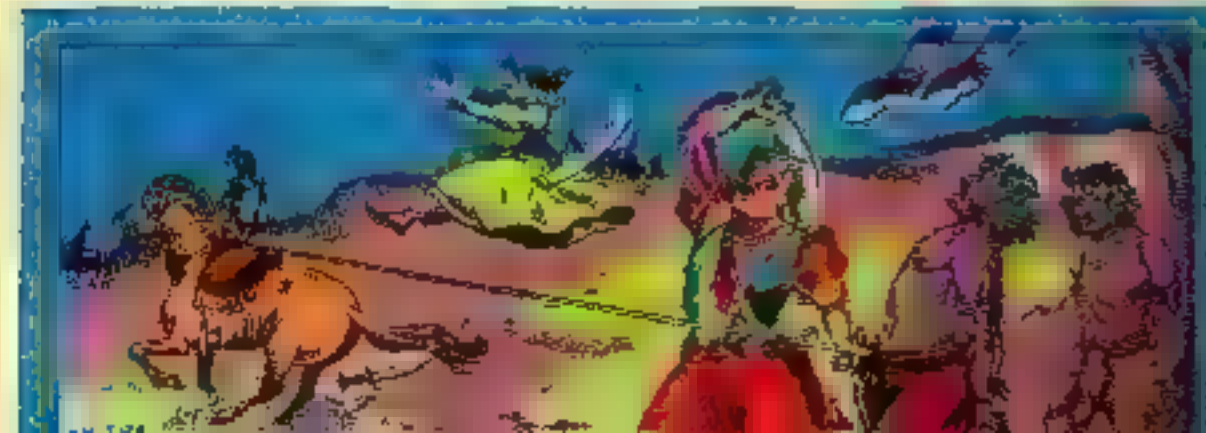
मर्व जणुकाही पूर्व मोअनेपमाणे होत पुढील गोष्ट पुढील भक्ती

इस साधना

विनायक ने इस साधना नाहा ना पुन्हा राजवळ गेला झाडावरून घेन भाषावर काढून घेऊन नेहमीपम जे मोनपणे म्मधानाकडे निघाला. तेव्हा प्रेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला- "राजा! बेल प्रसंग पाहून कमें वागवें हे कळत नसल्यामुळे तुला इतके कष्ट सहन करावे लागत आहेत जमें मला वाटते. गुह्यनदाका हे कळत असल्यामुळे तो आपल्या बायकोला बरणीवर रागू शकला. तुला कदाळा येऊ नये म्हणून याची गोष्ट सांगतां. लक्ष देऊन ऐव" अमें सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला

पारलीपुत्र नगरीत धनगुप्त नावाची एक श्रीमंत व्यवायी रहात अस. त्याला एक रूपवती कन्या होती. जन्मनांच तिच्या मावली एक ज्योतिर्वल्य दिगू लागले

ग्याहून आश्र्याची गोष्ट म्हणजे ती स्त्रोच बोर्षण लागली. धनगुमाने तो चमत्कार स्वतःच्या हांच्यानी पाहिला आणि त्या मुलाला साष्टांग नमस्कार करून विचार लागला—“देखी! कोण तू? माझ्या पोटी जन्म घेऊन माझ्यावर किती उपकार केलेस!”

“मी कोणी का असेना, मी तुझ्या घरी राहून तुझे हित व कल्याण करीन, कधी होणाऱ्या माझे लग्न करून देण्याचा विचार पक्ष नकोस.”

गुहसेनाने ती म्हणजे कबूल केली. त्याने म्हणाला—“कल वी! आली मुलाची जन्मनाच

परण पावली. तिचे नांव त्याने सोमप्रभा ठेवले आणि सर्वोची नजर चुकवून तिचा घरांतच बाळू दिले. स्वकरच ती लहानाची मोठी झाली. अर्थातच बयाबगेचर तिच्या सौंदर्याची सुद्धा वाढ होत गेली.

इतक्यांत वसंतोत्सव आला. सोमप्रभा आपल्या घराच्या गच्चीवर जाऊन वसंतोत्सव पहात उभी राहाली. त्या वेळी गुहचंद्र नावाच्या तऱ्याने तिचे रूप पाहिले व तो मुश्किल होऊन पडला. शुद्धीवर आल्यावर तो तिच्या बिरहाने जाकूल झाला.

त्याच्या बापला मुलाच्या आचाराचे कारण समजेना आणि कार काळजीत पडला. तेव्हा गुहचंद्राच्या मित्रांनी घेऊन बहनेले वृत्त निवेदन केले.

गुहसेन धनगुमाच्या घरी गेला. तो त्याला म्हणाला “तुम्ही आपल्या मुलीचे लग्न माझ्या मुलाशी करून द्यावे.”

“तुला वेडव्रीड तर नाही लागले. अरे! मला मुलगी असेल तर ना!” धनगुमाने त्याला उत्तर दिले.

सरळ मार्गाने धनगुम आपले म्हणजे ऐक्यार नाही हे ओळखून गुहसेन राजाच्या भेटीला गेला. त्याने पूर्वी अनेक वेळी अनेक

प्रकारे राजाला मदत केली होती. म्हणून राजा नवीच मदत करील असे त्याला वाटत होते. त्याने नजरगण म्हणून एक रत्न राजाला भेट केले आणि म्हणाला—“महाराज! मी आपल्याकडे मदन मागायला आला आहे.”

गुहसेनाने राजाला त्याचा मुलगा गुहचंद्र धनगुमाच्या मुलीचे लग्न पाहून वेडा झाला असल्याचे सांगितले आणि म्हणाला—“मी त्याच्या आपल्या मुलीचे लग्न माझ्या मुलाशी करून द्यायला विनंति केली, पण त्याने त्याला मुलगीच नाही असे मपदीस खोटे सांगितले.”

राजाने गुहसेनाला लहानसे सैन्य बरोबर घेऊन जायला सांगितले. म्हणाला

“जाऊन धनगुमाच्या मुलीला बळून घेऊन ये आणि तिचे लग्न आपल्या मुलीशी करून दे.” गुहसेन ते लोटेखानी सैन्य घेऊन गेला व त्याने धनगुमाच्या घराला गगदा घातला.

बडिल्यावर आलेला प्रसंग सोमप्रभेने ओळखला. ती बडिलाना म्हणाली—“माया तुम्ही माझ्यासाठी इतक्या मोठ्या संघात का उभी घेता? त्या वैद्य तरुणाशी माझे लग्न करून द्यावे. पण त्यांना सांगा की

मी त्याच्यापरावर त्याची बायको म्हणून संसार करायला तयार नाही."

गुहचंद्राने विचार केला की कस झाल्यावर पाहून घेऊं, त्याने ती अट मान्य केली आणि आपल्या मुलाचे कस सामप्रभेची करून टाकून माकडला झाला.

मासगी गेल्यावर सोमप्रभा आपल्या पतीबरोबर रहायलाच तयार होईना. तेव्हा गुहसेन आपल्या मुलाला म्हणाला—"हे बघ त्री बायको लक्षात तयार झाली ती संसार करायला तयार नाही का ? दोन लग्नांवल्यास की राहिल म्हैस सरळ उभी."

लगेच सामप्रभेने नाकावर चोट ठेवून मासच्याला दटावले. तिचे ते दटावणे पाहूनच गुहसेन इतका पावरला की हस्याचा धडा बसून तो तत्काळ मरण पावला.

ही मनुष्य जातीची मी नसून कोणीतरी गळामीण दिसते आहे. माझे वशीव फुटके म्हणून ही माझ्या पदरी पडली, असा विचार करून गुहचंद्राने बायकाशी अबोला घडला. बायको असून तो लग्नचारी झाला. त्याला पकतच्या आयुष्याचा बीड आला. तो कसभोज देऊं लागला. सोमप्रभादेखीक गुपचुप ते सर्व रहस्य राहाली व जावण्यांना ताकूलादि देण्याचे काम करूं लागली.

एकदा एक म्हातारा जाऊन गुहचंद्राच्या घरी जेवण झाल्यावर निरोप घ्यायला आला. अस्तां सोमप्रभा त्याला तसूक दक्षिणा घेऊं देऊं लग्नाची. तेव्हा तिचे अलीकडक सीक्य पाहून तो चकित झाला. त्याने गुहचंद्राला हळुच कानात विचारले—"मुला ! कांय रे ही ?"

गुहचंद्राने धाटल्यांत दुसरी मनानं वापरल्या लक्षाची गोष्ट सांगितली. ती ऐकून म्हातारा म्हणाला "अस्त ! तर मग आज संन्यासालीपण मी तुझ्याच घरी जेवायला

रहातां रात्री मध्य झोपल्याची थकव्या तुझ्याच घरी ! मी तुला एक विचित्र गोष्ट दाखवीन आणि तुला प्रश्न नकीं मुटेऊ." गुहचंद्राने त्याला होकार दिला.

रात्री ठरल्याप्रमाणे ब्राह्मण जेवणखाण आशेपून हाणीं गेला. सर्व झोपले असल्याचे पाहून सोमप्रभा बराबाहेर पडली. वृद्ध ब्राह्मणानं गुहचंद्राला जागे केलें आणि म्हणाला—"बस माझ्याबरोबर ! त्यानें गुहचंद्राला योगबळानें भ्रमररूप दिलें व स्वतः एक भ्रमर झाला. सोपे सोमप्रभेच्या पादांघाट निघावे.

सोमप्रभा दूर एका वडाच्या झाडाखाली गेली तेथें सोड ब सुंदर संगीत ऐकूं वेत होते. एक देवी, ती दिवायला सोमप्रभे सारखीच होती एका उंच जागी बसलेली होती. सोमप्रभादेखीक तिच्या शेजारी जाऊन बसली. दोघी जेवायला बसल्या पचपकाणांचें जेवण होतें. जेवण झाल्यावर उत्तम पेंथें पिऊन सोमप्रभा घाई घाईनें उठली व म्हणाली—"अका ! हे बघ, आज कीं माहीं आमच्या घरी एक वृद्ध ब्राह्मण आला आहे जेवायला. त्याला विन्य शनि अवगत आहे. मला त्याचे भय वाटतें

म्हणून लवकर घरी जाते" असे सांगून ती उठली आणि घरी पोचली.

गुहचंद्राने अमर कसे ते सर्व उघड्या डोळ्यांनी पाहिले व कानांनी ऐकले. सोमप्रभा घरी निवाच्यावर दोघे तिच्या पाठीपाठ निघाले व ती घरी पोचण्यापूर्वीच घरी जाऊन ओपल्यावर आपूस राहिले. काही वेळाने सोमप्रभा आली व आपल्या पसगावर आपली.

ब्राधण गुहचंद्राला म्हणाला "पाहिलेस ना बाल! तुझी बायको कोणी मानव स्त्री नसून देव जातीची स्त्री दिसते आहे, आणि

तिला ही गोष्ट माहीत आहे. आप मिळाल्याने तिला हा मानव जन्म घ्यावा लागला आहे. तिचा आपल्या पूर्वजन्मीच्या लांकाशी संबंध अजून तुटला नसून चालू आहे. अशी स्त्री मानवजातीतल्या पुष्पानरीवर संसार करायला कशी तयार होणार! मी तुला एक गोष्ट सांगतां, तू तसे केलेस तर कदाचित तुझी बायको तुझ्याला संसार करायला तयार राईल." असे सांगून एक त्याने त्याला पुष्क सुचविली आणि निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी काळोस पडल्यावर एक बह्या गुहचंद्राच्या घरी स्नान सजून आली. गुहचंद्राने तिला आदरपूर्वक आस दोकाविले, व एकानात लिप्याची प्रेमालाप करू लागला.

ते सर्व सोमप्रभेने पाहिले. तिने आपल्या तबऱ्याला ओलावून विचारले-"कोण ही स्त्री?"

"आहे एक वेश्या! तिचे माझ्यावर प्रेम आहे मी तिच्याकडेच रहावे असा तिचा आग्रह आहे. मी जाण्याचा विचार करीत आहे." गुहचंद्र म्हणाला.

"मी एवढी घरांत जमना ही कोण आली आहे तुम्हांला ओलावून घेऊन जायला! मी जाऊ देणार नाही. केस घडून ओढून

काढने बाहेर तिला. म्हणे, आली आहे प्रेम करायला" सोमप्रभा म्हणाली

त्यानंतर गुहचंद्राचा संसार मुखाचा झाला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला -

"राजा! आतां तू मला हे सांग, ही देवजातीची एक स्त्री आणि मानव जातीच्या बाबकामाच्या हिचा ममसगामी असा कां पेटावा? त्या म्हाताऱ्याने हे ओळखून की ती एक मानव स्त्री नसून देव स्त्री आहे अशी युक्ति का सुचवावी! आणि ती विचारी कशी काय या कुचक्रांत कंमली! या सर्व शकाने उत्तर तू माहीत असून दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीत आहेच, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर कोवळे लागतील."

विक्रमार्क म्हणाला-"देवजातीची स्त्री मानव जातीच्या पुरुषावर प्रेम करणे शक्य

नाही असे मुळीच नाही. तिचे गुहचंद्रावर प्रेम नव्हते म्हणून ती त्याच्याबरोबर संसार करायला तयार नव्हती. देवजातीची स्त्री होती म्हणून नव्हे. आतां ममसगामी विचारांस, तर त्याचे असे आहे की जेथे प्रेमाचा अभाव असतो तेथे अधिकाराचा पण अभाव असतो असे धाडेंच आहे. सोमप्रभेचे गुहचंद्रावर प्रेम नव्हते, पण त्याच्यावर आपला अधिकार आहे असे तिला मकीच वाटत होते. तो अधिकार काणी हिसकावून घेणार या गोष्टीची जाणीव होताच तिचा मत्सरामि पेटला. क्षीमभावाने हे गुपित त्या म्हाताऱ्याला माहीत होते."

अशा सन्नेने राजाने मीन भंग होताच वेताळ प्रेताबरोबर अदृश्य झाला आणि पुन्हा हाडान्या फांदील जाऊन लांबकळू लागला.

घटस्फोट

ब्रम्हदेवाने सृष्टीचा आरंभ केल्यावर कांही काळ लोटला, तसा तो सृष्टीचा सुरवातीचाच काळ होता, अरणी मांवाचे एक ऋषि एका तपोवनांत रहात. त्याच्या मनात सहज झाले, देवाने इतक्या आतीचे प्राणी कां कां निर्मिले ! कस एक मनुष्य मांवीच कां नाही निर्मिला ! त्याने ब्रम्हदेवालाच तो प्रश्न करण्याचे ठरवून त्याचा साक्षात्कार व्हावा म्हणून तपश्चर्येला मुग्धता केली. ब्रम्हदेव पसत्र काळा व त्याने इतर पाण्यास मनुष्य रूप देण्यास अरणीला वर दिला.

दुसऱ्यादिवशी अरणी राजांत फिरत असता त्याला एक मिह हरणाचा पाठलाग करीत असलेला दिसला. अरणीने सिंहला पुरव व हरिणाला वी कळव टाकले. दोघांनी

परम्परांस पाहताच परम्परांचे परम्परांचे धम जडले.

ते पाहून अरणीच्या मनाचे समाधान झाले. त्याने दोघांचे विधिपूर्वक कर्म करून दिले. दोघ एक सहानर्से घर बांधून राजांत राहू लागली. पति राजात जाऊन जिकार-करी पण बायकोला ते आवडत नसे. ती मांस खात नसे. ती कंदमुळे व फळे खाई व त्यावर तिचा उदर निबांद भागत असे परंतु पतीला ते आवडत नसे बायकोला पशहत्या पसंत नव्हती. ती वनस्पदवांना खायला दाना व चारा घाली.

दोघांच्या स्वभावानीक करक वाढतच गेला. बायकांने पाळलेली हरणे कांरे प्राणी ठार करून नवरा त्याचे मांस खाऊ लागला ती नवऱ्याला सांगे, अशी कडवत्या अर्थ का

करतां. माझ्यामासवी कंदमुळे व फळे खाऊन कां खात नाही ! पण नवरा तिला उलट विचारा "तू कां नाही खात माझ्या मासवे मांस !"

दोघामध्ये समेट होण्याचे दूरच, वैपश्य इतके वाढत गेले की दोघे परम्परांचा द्वेष करू लागली. तरी प्रकृति निवमाप्रमाणे त्यांना पुष्कळ मुलेंवाले होत गेली. कांही मुलात आईचे तर कांहीत बापाचे गुण येत गेले.

नवरा बायकोला मारीत असे व अनेक प्रकारे नको जीव करून सोडीत असे. एकदां त्याला इतका राग आला की जनावरांभायचे माकड तिला ठार करायला तो तयार झाला. बायको कधी तरी आपली मुटका कबन घेऊन पळून गेली व भरत अरणी अरणीच्या आश्रमान येऊन

पांचली, तेथे तिचा नवरा पाठलाग करीत येऊन पोहचला

अरणीने दोघांना बोलावून शांत केले व म्हणाला "तुमचे परम्परांवर प्रेम नाही, उलट दोघे परम्परांचा द्वेष करतां ! तुमचा संसार चाकायचा कसा ! कां नाही तिर निगळे रहात !"

असे मागून त्याने दोघांच्या हातात एक एक ताजे हिरवे पान दिले आणि म्हणाला "एकाने पूर्वेला जावे व दुसऱ्याने पश्चिमेला. ही पाने वाटू लागली की तुम्हांला मुक्ति भिलेळ."

पतिपत्नी ते पान घेऊन अरणीने सांगितल्याप्रमाणे विरह दिशेला निघाली. पाने वाळून गेल्यावर पुरुषाला मिहाचे व बायकोला हरणाचे रूप मिळाले. त्यांच्या मुलात मात्र त्यांच्या आईवडिलांचे गुण प्रयत्न तमेष राहून गेले

अभिद्रिश्य

एकदा केरळच्या राज्यात अश्वर या राजाचे कडे निरोप पाठविला की अकरावे वीस व्यक्ति व नाम प्राणी पाठवावे. एक उत्तमकुळात जन्मलेली नीच व्यक्ति, दुसरी नीचकुळात जन्मलेली उत्तम व्यक्ति. एक रक्ष्यावरचे हुकडं चाटणारा कुत्रा व एक मिहसदावर वसणारे शास्त्र निरोपप्रमाणे पाठविले नाहीत तर गुदास तयार रहावे.

राजशाहाला त्या निरोपाचा अर्थच कळेल. तेव्हा त्याने विरबलाला बोलाविले आणि केरळ राजाचा निरोप आला असल्याचे सांगून त्याचा अर्थ विचारला.

काही वेळ विचार करून विरबल म्हणाला "हे कोही, कठीण नाही. वज्र याचे उत्तर द्यायला थोडा वेळ लागेल.

निदान एक वर्षाचा अवधी तसे उत्तर केरळच्या राजाला लिहून कळवावे."

त्याप्रमाणे राजशाहाने उत्तर लिहून पाठविले, आणि विरबलाला म्हणाला "हे पहा, याचे उत्तर वज्र तुंच काय ते सांगितले पाहिजेस!"

"जसा आपला हुकूम अनेक तसे करावया तयार आहे. या कामासाठी एक कस रुपये लागतील तेवढे द्यावेत!" विरबल म्हणाला.

राजशाहाने तसा हुकूम लिहून दिव्यावर विरबलाने स्वक्रियात जाऊन एक कस रुपये काढून घेतले आणि एका सावकारीचा त्रेण करून एका उत्तम धातूवर असून केरळ राज्यात बाण्यामठी निघाला.

त्याने केरळच्या राजधानीत मुख्य रस्त्यावर कातवाळाच्या कचेरीसमोर एक मोठा बाडा

भाड्याने घेतला आणि सावकारीचा धडा मुरू केला. लवकरच त्याची कोतवालाज्या चागळी मैत्री जमली. विरबल कोतवालाला नेहमी सा सा त्या कारखाने आपल्या घरी वाळवून घेऊन आणला. कोतवालाची त्याच्यावर इतकी मर्जी झाली की त्याच्याकडून विरबल जे पाहिजे ते काम करवून घेऊन आणला. राजधानीत कोणी उत्तम गर्वई किंवा व्यापारी आला की कोतवाल त्याला विरबलाला घेऊन येई व त्याची ओळख करून देई. विरबलपण पाण्यासारखा रेंसा स्पर्श करून त्याचा सत्कार करी.

एकदा कोतवालाने गांधारतल्या रंभा नावाच्या एका प्रसिद्ध नर्तकीची विरबलाशी ओळख करून दिली. तिचे नृत्य पाहून विरबल व पाहुणे मंडळी खूब झाली. विरबलाने तिला एक हजार रुपये देऊन तिला निरोप दिला. विरबलाने ते आदारी-पाहून ती सुंदर नर्तकी विरबलाला म्हणाली "महाराज! पाट्यासाठी मनुष्याला हा नीच धडा करावा लागतो. आपल्या सारख्या योग्य मोठ्याचा आवश्यक मिळाला तर हा नरकवास सुटेल."

विरबलाने तिला तिच्या स्वतःच्या वाक्यांतच रंभायला सांगितले आणि म्हणाला—"कोणी विचारले तर सांग, मी ठेवून घेतले आहे।"

त्यानेतर विरबल तिच्या घरी नित्य नियमितपणे जाऊ येऊ लागला. तिचे विरबलावर पतिव्रता श्रीभारतें प्रेम होणे. विरबल निघाला की तिचे डोळे मळून येत व विरबल येण्याची वेळ झाली की ती त्याची वाट पहात सासन तास उभी राही. एक दिवशी कोतवालाने विरबलाला विचारले "तिच्याशी लग्न का करून घेत नाहीस!"

“उत्तम कुळांत जन्मलेली कोणी असेल नष्ट तिच्याशीं लग्न करून घेण्यास मला हरकत नाही,” विरबल म्हणाला.

त्याप्रमाणे कोतवालांनी एक बायला संबंध जुळवून आणला. मुलाशी कुलीन घराण्यांत जन्मलेला होतो. विरबल तिच्याशीं लग्न करून घेण्यास तयार झाला. त्या मुलीचे नाव मनोरमा होतं. दोघांचे लग्न झालं.

विरबलाने बायलाच्या प्रेमाची परीक्षा घेण्यासाठी तिला नाना प्रकारे कष्ट बायला घुरवान केली. ती सर्व सहन करीत गेली. एकदा त्याने एक काहाळा फोडून त्यात

मुलास भरला व ते एका चमरीत गुंडाळून घरी पाळा आणि मका पेटित स्थाने तो ठेवून दिला. बायकाने ते पाहून विचारलं “हे काय ठेवले आहे तुम्ही?”

विरबल तिला हसून कानांत म्हणाला— “हे पहा उगीच बोभारा करू नकोस. राजकुमाराचे मुंडक आहे. कोणाजवळ पाल्मोस सर तुझे हाके कापून त्याच्या-बराबर पेटित ठेवून देईन.”

काही वेळाने विरबल बाहेर गेल्यावर ती मातृभोल्याने ओरडू लागली “बाचवा, हा बाचवा!”

कोतवालास ती दानमी लागतांच तो धावत आला आणि “काय मानगड आहे!” विचारू लागला.

“काय असणार? तुम्ही एक लबाबाशी माझे लग्न करून दिलेस! तो इतके निरुपमा लळत आला आणि अनां जीव घेण्याची धमकी देऊन गेला आहे. अहो, त्यानं राजकुमाराचे मुंडकं घरांत आणून ठेवले आहे व राजाघर मारून गेला आहे का ही गोष्ट या राजाची त्या कोनावर गेली तर माझ मुंडक पण त्याच्या शेजारी जेऊन पडेल.” मनोरमाने सर्व सांगून राकळ

ते ऐकून कोतवालाने विरबलाला घरून घेऊन बायला छिपाई पाठविले. छिपायानीं विरबलाला घरून कोतवालाबरोबर उभे राहिले.

“हे सर्व कळाला? ती काय अपराध केली?” विरबलाने विचारलं.

नाड बंद कर, मर्द्या! तू इनका नीच अमशील असें जखम मला बाटले. फाडणी शिक्षा भिल्ल तेव्हां कळेल सर्व!” असे सांगून कोतवाल त्याला घेऊन राजाकडे गेला व म्हणाला— “महाराज! हा खुनी आहे! याने राजकुमाराचा खून केला आहे व त्याचे मुंडक आपल्या घरांत पेटित बंद करून ठेवले आहे, त्याने आपल्या बायकोला धमकी दिली आहे की तिने ही गोष्ट कोणास सांगितली तर तिची मृत पण तीच हाईक.” कोतवाल म्हणाला.

राजाने चवकळा भिल्लकुल केली नाडी व हुकूम सोडला की त्या दुष्टाला ताबडतोब फांदी देण्यांत यावी.

कोतवालाने विरबलाला न-शब्धानी नेण्यास छिपायाना हुकूम दिला.

वैरून विरबलाला त्याचा एक नाकर मरला. त्याला विरबल म्हणाला “घरा जाऊन तू आपल्या माडवि वीला सांग की

मला काशी बायला घेऊन बाहेरले आहेत ती काय म्हणते तें मला लवकर येऊन सांग।”

नाकराने मालकीणीला जाऊन सांगितलं मनोरमा म्हणाली “मला काय त्याच्याशीं करावयाचे आहे! करावे तसें भरावे.”

नाकराने, मालकीण जे काही म्हणाली ते अर्धभ्या नसें मालकाला घेऊन सांगितलं. तेव्हा विरबलाने पुन्हा तोच निरोप रमा नर्तकीला जाऊन मायायला सांगितले. ती निघून गेल्यावर विरबलाने कोतवालाला रमा नर्तकीच्या घराबळून घेऊन जायला विनंति केली. कोतवाल त्याला कवळ झाला. तो

विरमल व शिपाई रमा नर्तकीच्या पराजयल
पांचले तेव्हा ती दरवाज्यात बाट पहास
उभी होती. तिने कोतवालाकडून विरमलावर
काय आरोप आहे हे विचारून घेतले.
कोतवालाच्या हातात दोनर्जे स्वये देऊन
ती म्हणाली—“आपण एक सामन्य या
झाडीखाली थांबावे. एका सामानंतर मी
जाले नाही तर राजाज्ञेप्रमाणे करावे.”

कोतवाला त्या गोष्टीस कबूल झाला
रमा उत्तमोत्तम वस्त्रे धारण करून
राजाच्या दर्शनास गेली. राजा तिचे सौंदर्य
पाहून चकित झाला. त्याने विचारले

“काय पाहिजे तुला? बोल, तू मागशील
ते साबळ तयार आहे.”

रमा म्हणाली—“इशा करून साबळा
राला निलेडी शिक्षा माफ करण्यांत यावी.”
राजाला विरमल कोण? त्याने कोणता
अपराध केला होता व त्याला कोणती शिक्षा
करण्यांत आली होती हे काहीच आठवले
नाही. त्याने क्षमा करून तसा हुकुम
लिहून दिला. तो हुकुम पाहून कोतवालाने
विरमलाला सोडले

रमा विरमलाला घेऊन आपल्या घरी गेली
पण गेल्यावर तो रमेला म्हणाला “तु
इतकी कजाला धावरलीस? ते सर्व एक नाटक
होते. आता मी स्वदेशी परत जातो. स्वतः
पात घेऊन मग तुला बरोबर घेऊन जाईन.”

अथवा ती वाचली व सर्व प्रसंग कळल्यावर
तिने विरमलाला परत जायला परवानगी
दिली. दिवलीला जाऊन त्याने बादशाहाच्या
अदालत निवेदन केले की केरळच्या राजाने
जमिनेलें ते सर्व केरळमध्येच आहे.”

काय ने! ऐकू नर टे!” अकबराने
वेचरले

केरळ राज्यात सर्व आहे. आपण
मला अधिकारपत्र लिहून पावे. मी केरळच्या

राजधानीत जाऊन राजाला त्याला हवं
असलेले दाखवितां.” विरमल म्हणाला
त्याप्रमाणे अकबराने अधिकारपत्र लिहून
दिले. विरमल धाटामाटाने सर्व तयारी करून
केरळच्या राजाकडे आला आणि बादशाहाने
अधिकारपत्र त्याला दिले. तेव्हा केरळच्या
राजाने त्याला विचारले—“कोठे आहोत?”

“आतां आम्हून दाखवितो.” असे सांगून
विरमलाने रमा नर्तकीला बोलावून घेऊन
यायला मांगितले. ती आपल्यावर विरमल
म्हणाला—“या कोतवालाच्या कबरीसमोर
एक भावकार रहात असे. दोघांची पर
पक्षगोष्टी चांगली मैत्री होती. त्यानेच
मनःस्थेचे सावकाराशी स्त्र कळवून दिले. ती
उत्तम कुळात जन्मली होती तिच्या पानि
श्रत्याची परीक्षा घेण्यासाठी सावकाराने एक
कादळा पाहून त्यात गुळाल भरला व
त रात्रकुमाराचे मुढेकें अर्ध सांगून एका
पक्षत हिच्या समोर ठेवले. परंतु हिनें
नवऱ्याला वांचविणें तर दूरच. कोतवालाला
बोलावून त्या सावकाराला फांशीची शिक्षा
देवविली. शिक्षा होण्यापूर्वी मेटण्यासाठी
मावकाराने हिला बोलाविले पण ही आली
नाही अशी ही उच्च कुळात जन्मलेली

नीच स्त्री आहे” राजाला ती गोष्ट
मानावी लागली

नंतर रमा नर्तकीकडे बोट दाखवून
विरमल म्हणाला “आतां या रमा नर्तकीची
गोष्ट ऐका. नृत्य गान करून हिच्या दार
निर्बोड घालतो. परंतु हिनें त्या सावकारावर
स्वर् प्रेम होते. सावकाराला फांशीची शिक्षा
झाली असल्याचे कळल्यावर ही आपल्याकडे
आली व शिक्षा माफ करवून घेऊन तिनें
सावकाराला वांचविले. ही नीच कुळांतली
उत्तम स्त्री!”

राजाला ती गोष्ट मान्य झाली

“तिसरा कुत्रा! हा आहे, आपल्या समोर उभा!” असे सांगून विश्वलाने कोनवाळाकडे बोट दाखविले.

कोनवाळ ते ऐकून विश्वलाला मारायला धांवला. “बाब, मी हे सिद्ध करून दाखवू शकेन! कुत्रे सायला घालणाऱ्यासमोर लागूळ बाळून करतें. हा देखील सावकाराकडून पैसे मिळत होते त्या पर्यंत त्याच्या समोर लागूळबाळून करीत राहिल. मनारबेकडून राजपुत्राच्या मुंडक्याची गोष्ट कळताच त्याने राजाकडून इनाम मिळेल वा आशेतो सावकाराला घेऊन आपल्यासमोर आपराधी म्हणून हजर केले, मर्जीत उघडी हाडे वधळणाऱ्या कुत्र्याची काये ही नव्हते काय?”

राजाने त्या गोष्टीसहि मान्यता दिली. “मिहासनावर बसणारे गाढव तुम्हाला पाहिजे आहे. राजकुमाराच्या मुंडक्याची

गाष्ट ऐकताच खून झाला आहे की नाही या गोष्टीची चक्कशी केल्याशिवायच कोणी राजाने अपराधाच्या फाटीची शिक्षा सांगितली तर शिक्षा देणाऱ्याला मिहासनावर बसणारे गाढव नाही म्हणावयाचे तर काय म्हणावयाचे!” विश्वलाने राजाला विचारले.

राजा निरुत्तर झाला. विश्वल म्हणाला- “तो सावकार हा आहे आपल्या समोर उभा, आज अपराध दाखवणाऱ्या कुत्रे म्हणून राजाने त्यालाच विश्वलाला वा दुसऱ्या प्रशस्ती केला व निरुत्तर देताना त्याने अनेक बस्तु उपहार म्हणून दिल्या.

विश्वल रंभा व मनोरमा यांना बरोबर घेऊन दिलाला गेला. अक्तराने विश्वलाची पाठ धोपटकी व त्याला एक जहागीर व भिन्न म्हणून दिली. कारण तो एका अग्रिमिद्विन्यातून मुंडून आला होता.

परोपकारी गोपाळ

गोपाळच्या गावा ज्येष्ठ नांवाचा एक गृहस्थ रहात असे. गोपाळच्या कर्तृत्वशक्तीवर त्याचा पूर्ण विश्वास होता. कोणी गोपाळची निंदा केलेली त्याला मुळीच स्वपत नसे. त्याच गावां कुण्याजी नांवाचा दुसरा एक गृहस्थ रहात असे. ज्येष्ठ व कुण्याजी बराच वेळ एकत्रत्या तिकट्या गप्पा करीत बसले असता ज्येष्ठाने गोपाळच्या कर्तृत्वशक्तीच्या अनेक गोष्टी सांगितल्या. तेव्हा कुण्याजी म्हणाला- “हे पहा, तुम्हा गोपाळ असेल पटार्त आता त्या कामांच; पण मी सांगतो ते काम त्याच्या हातून होणे शक्य नाही. तू कबूल करायला तयार असल्यास तर आपली पैज मी इतरत्र तर पचास रुपये देईन. तू हारल्यास तर तू दिले पाहिजेस.”

“हे बघ तू किंवा इतर कोणी जें काम करू शकेल, तें गोपाळ मधीच करू शकेल व जामत सफाईने करू शकेल, तू ही गोष्ट सोटी करून दारबिडीस तर तू म्हणतोस तसे पचास रुपये घायला मी तयार आहे,” ज्येष्ठ म्हणाला.

“मी विचारतो, तुम्हा गोपाळला चोरी करतां येईल का?” कुण्याजीने विचारले व ज्येष्ठाने काय उत्तर देतो याची वाट पाहू लागला.

ते ऐकून ज्येष्ठाने धक्का झाला. त्याला काय उत्तर द्यावे हेच सुचेना. कुण्याजीकडून पैज मिळावची तर गोपाळ चोरी करण्यास पटार्त जाई, हे सांगावे लागेल. नाही म्हणावे तर पैज घालवून पचास रुपये द्यावे लागणार. तो मोठ्याच पेचांत पडला.

परंतु शेवटी पन्नास रुपये घावे हागले तरी देऊन मोकळे व्हायचें असे त्याने ठरविले. तो घरांत गेला व त्याने पेटीतून पन्नास रुपये काढून कुण्याजीला देऊन टाकले.

व्यंकटेश जवळ तेवढेच काम ते साठवलेले पैसे होते. त्याच्या बायकोच्या भाकड्या बहिणीचे लहान जवळ आले होते व नवीन कुड्या करायामाठी त्याच्या बायकोने तेवढे पैसे जमा करून ठेवले होते. आणखी फक्त व्हा रुपयेच काम ते कमी पडत होते. परंतु पैज हारल्यामुळे ते पन्नास

रुपये गेले. त्याने बायकोला ती गोष्ट सांगितली नव्हती. दुसऱ्यादिवशी बायकोने दहा रुपये आणून दिले व म्हणाली-
" झाले पुरे साठ रुपये, आतां कुड्या घेऊन या जाऊन सोनाराकडून ! "

व्यंकटेशला आदल्या दिवशी पैजेन हारलेल्या पन्नास रुपयांची गोष्ट सांगारी लागली. बायकोला भयंकर राग आला त्या मूर्खपणाचा व ताडाला आले तें ती बोलली. बायकोची आई म्हणजे व्यंकटेशची सासू मुर्खाकडे काही दिवस रहायला म्हणून आली होती. तिने तें सर्व ऐकलें आणि म्हणूं लागली हा आहे कोण येथे गोपाळ ! आम हागा त्याच्या मोठेपणाला. त्याच्या तांबावर घर लुटलें गेलें आमचें आणि मोठेपणा त्याला ! "

व्यंकटेशची आई म्हणाली- " आई ! मी नको काही बोलुंस त्या भोर पुरुषाला. अहो तो आहे एक महात्मा ! " महात्मा व्हायला निघाले आहेत त्यांना काय म्हणायचें !

" म्हणें महात्मा ! पण त्याच्यामुळेच नाही का सर्व रुपये गेले. पन्नास रुपये कुकटात घेतात का ! " व्यंकटेशच्या

सामुने रामाच्या भगन जावयावर स्तब्ध राहिले वतले.

व्यंकटेशच्या शेजाऱ्याची मुलगी त्यावेळी व्यंकटेशच्या घरा होती तिने सर्व जाऊन सांगितलें गोपाळच्या बायकात्म. मीनाक्षीला तें ऐकून फार वाईट वाटलें. तिने नवऱ्याला मर्ब जाऊन सांगितलें आणि म्हणाली- " पहा लोक तुमच्या वा उपकाराची फुड कर्जा करत आहेत ती ! तुमच्यासाठी म्हणून व्यंकटेशला ही पन्नास रुपयांची सोट पड बसली ! "

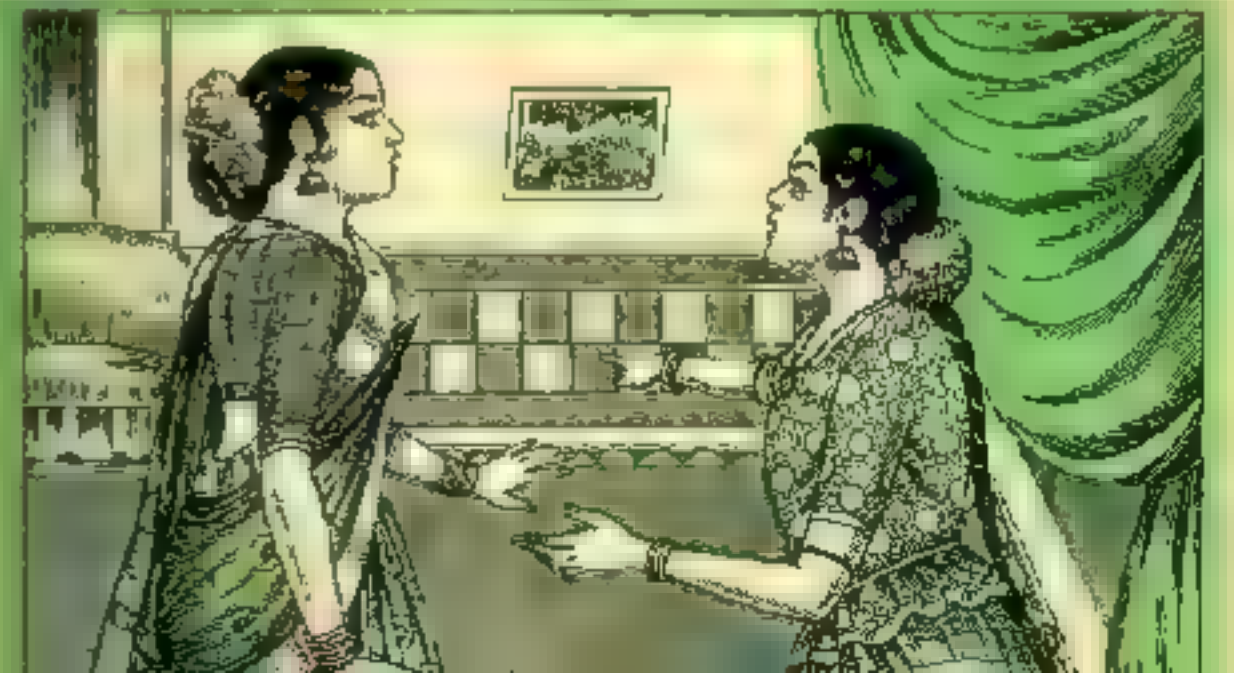
गोपाळ म्हणाला- " मला तरी कोठें मारीत आहे. काय झाले तें ! चवकशी

करता जाऊन गेले कित्येक दिवस मी त्याला भेटला दखील नाही ! "

" व्यंकटेशची बायको व सासू दोघांना गांभर जोरडा केला आहे, जाऊन विचारून तर या एकदा ! " मीनाक्षी म्हणाली

गोपाळ लगेच व्यंकटेशच्या घरां गेला. तो एक कापण्यात गुस्वी मनानें बसला होता. गोपाळने त्याला सर्व विचारून घेतले आणि म्हणाला- " जें झालें तें झालें, तुम्या बायकोला कुड्या मिळाल्या कीं झालें ! "

पण व्यंकटेश म्हणाला- " हे पहा, मी तुम्हें दानवीन ध्यायला तयार नाही बर का ! "

दागविला आणि आवाज बदलून म्हणाला -
"बोल्बलास तर सुरा भासकीन!"

कृष्णाजीच्या सर्व जंगल मीर्ताने चाप मुटका व त्याची बोवडीच वळवली, गोपाळने पथम जातून कडी लावून घेतली आणि कृष्णाजीला कणाला-"दाख, तुम्ही पैसांची पेटी!"

कृष्णाजीने कापण्या हातानी पेटी आजून दिली. "वरें मी घेतो, जोरहा झाला तर तुम्ही प्रेत चनाच्यावर टांगून ठेवीन!" असे सांगून गोपाळ दार उघडून व पेटी घेऊन निघून गेला.

कृष्णाजीने आपल्या नायकोक जागी करून घडनेच्या बोरीचे बर्जन करून सांगितले.

ती म्हणाली-"पापाचा पैसा पचतो का? गोपाळचान कोणी मित्र चोर असेल, त्याने तुम्हा पैजेची गोष्ट ऐकून तुम्ही खोड मोडण्यासाठी केव्ही असेल ही चोरी. दोनडे रुपये हांने पेटीत! त्यासिराव सर्व दागिने! उपात्री भरण्याची वेळ येऊन पडली आहे!"

दुसऱ्या दिवशी गोपाळ कृष्णाजीच्या वरून आणलेली पेटी एका पंच्यात बांधून

घेऊन ज्यकटेसच्या घरी गेल्या आणि म्हणाला -
"चल, जरा कृष्णाजीच्या घरी जाऊन येऊ. त्याने पैज जिंकली म्हणून तू पैजे दिलेस म्हणतोम. पण त्याने मध्ये तू पैज जिंकली आहेस मी हे सिद्ध करून दाखवणार आहे"

ज्यकटेसला ते सर्व काही कळले नाही तो गोपाळच्याबरोबर मुकात्याने कृष्णाजीच्या घरी गेला.

कृष्णाजीचे हांड उतरलेले हांने. गोपाळने बरकनपी सहानुभूतीच्या स्वरात त्याला विचारले-"काय रे बाबा, जमा का बमला आहेस? काय झाले तरी काय?"

"अहो गोपाळराव, आता काय सांगू? अहो, रात्री एक चोर दार टोठावून घरात शिरला व सुरा दाखवून आमची दागिन्यांची व पैसांची पेटी घेऊन गेला!" कृष्णाजी दीर्घश्वास सोडून म्हणाला.

"मेहनतीची कमाई असेल तर कोठे जाईल? मी पकडून देईन चोराला. तू बेफिकीर रहा, पण मी आज आता जालो आहे दुसऱ्याच एका कामासाठी. काळ तू व ज्यकटेस दोघांनी एक पैज लावली होती म्हणे, तू पैज जिंकलीस व ज्यकटेस-कडून पचास रुपये घेतलेस. खरे आहे

ना है? तुझे अभिनंदन करावला आला हातां" गोपाळ म्हणाला

"होय, सर्व सरे आहे. पण अभिनंदन कसले करतो आहंम! आपला तो सहण-पणाच मला भावला आहे, पन्नास रुपये भिळविले आणि घालवून बसलो आहे, सहाशे!"

गोपाळने पेटी काढून दाखविली आणि विचारलें—"हीच पेटी का?"

कृष्णाजी चकित होऊन गोपाळकडे पाहून सांगला, म्हणाला—"होय, हीच पेटी! पण तुम्हाला कधी काय ही मिळाली!"

"रात्री मीच नाही का घेऊन गेलो! म्हणजे पैज तू नाही जिकलीस, व्यंकटेशने जिकली, हे दाखवायचे होतें मला, म्हणून तू त्याच्याकडून ते पन्नास रुपये पैजेचे त्रिकले होतेंस ते भ्रम परत दे आणि त्याने

पैज जिकला म्हणून पैजेचे म्हणून आणखी पन्नास रुपये दे, म्हणजे एकूण शंभर रुपये काढून दे क्यूं मुकाआने. उघड पेटी. पेटीत तेवढे रुपये खात्रीने असतील, पाझ्याजवळ किती नाही."

कृष्णाजीने आपल्या किल्लिने कुलूप उघडून पाहिले. पेटोतल्या सर्व वस्तु जडाच्या तसा हाभ्या, त्याने शंभर रुपये काढून व्यंकटेशला दिले

व्यंकटेश म्हणाला—"मित्रा! आपण एका फुकटच्या पैजेसाठी रुपये घालवून बसलो होतो. तुम्हे पैजे घेऊन मी काय करू! माझे पैजे त्रिनेस की झाले माझे काम!" व्यंकटेश म्हणाला,

कृष्णाजी स्वर्जल झाला. कारण त्याने व्यंकटेशला फसवून त्याचे पैजे घेतले होते. त्याने दोघांची माफी मागितली

तोडावरचे पीक

एका गावा शंभू भावाचा एक गरीब मजूर रद्दात जमे. एकदां आठवडाभर दादी केली नसल्यामुळे त्याचे चार आणे पैजे शिचले. त्याने विचार केला अमेच वर्षभर दादीचे केम वाढवले तर दडा बारा रुपयांची बनल होईल. बायकोला एक तुगडे विकत घेतां घेईल.

त्याची बायको गरोदर होती व माहेरी बाळंतपणाला गेली होती. बाळंत आल्यावर ती बरी वस्त आली व नवऱ्याची वाढलेली दादी पाहून तिने थोडेमे सोळे बटारून विचारलें—"हे हो काय?"

त्याने मरल उत्तर देण्याचें बराच वेळ टाळलें. पण नाचको हड्डालाच पेटली तेव्हां तो म्हणाला—"कोणतेहि काम कोणी फुकट करतो का! काही तरी लाव होईल म्हणून मी करित आहे."

"दादी वाढवल्याने फसला आला आहे कायदा?" बायकानें विचारलें.

तो म्हणाला—"जग!" तुला माहीत तें कळावयाचें! जग हें तोडावरचें पीक आहे हें पीक विकलें तर पैजे भिळणार नाहीत का!

"केवळाला विकणार आहां हें पीक!" बायकोने विचारलें

"आणखी कोणी घेतलें नाही तर राजा तरी घेईलच. तुला किती दिवस पासून एक तुगडें घ्यावें म्हणतो आहे आ पिकाची किंमत एक साडी घ्यायला पुरेल एवढी मिळाली तरी काम भागेल!" शंभू म्हणाला.

दोघां नवरात्राचोचें तें बोलणें रात्रा व मंत्री गाढ उमे राहून ऐकत होते. ते दोघे

वेर पालटून मजेच्या गरजांची माहिती मिळावी म्हणून संवधीप्रमाणे त्या दिवशी राजधानीत फिरत होते.

राजाने तुमच्या दिवशी शंभूला बोलावून आणण्यासाठी एका शिपायाला पाठविले. त्या वाढलेल्या दादीने कमें जायचें, शंभूला हा विचार पडला. पण कास करणार राजाचा हुकुम, त्याला जावं लागलें.

दरबारांत फक्त राजा व मंत्रीच होणे शंभूने दोघांना नमस्कार केला. मंत्र्याने त्याला विचारलें—“कायरे! हे तोंडावरचे

पीक विकण्यार का?” ते नेकून शंभू नवापला. त्याला वा गोष्टीचे आश्चर्य वाटले की बंडेधडेल आपण बायकोला जे म्हटले, कगरी तेच मंत्री विचारतो आहे हे कमें झाले! पीर करून म्हणाला—“महाराज! मी बायकोच्या बनाने समाधान करून देण्यासाठी ते बाळगता होना. आपण नी चूक बाफ करावी.” जमें म्हणत त्याने राजाचे पाय धरले.

“वाढलं नकोस मी तुम्ही चूक दाखविण्यासाठी ते विचारलं नाही. सरोवरीच तुम्हा तोंडावरचे पीक मला विकत घ्यायला आहे.” मंत्री म्हणाला.

शंभूला तरीदेखील ते खरे वाटलं नाही. तो खरें मागण्यासाठी म्हणाला—“दादीचे पैसे बांचले तर ने बायकोला एका सार्दीका पुरसीक म्हणून मी दादी वाढविली होती. तोंडावरचे पीक हे मी निव्वळ कष्टा म्हणून म्हटले होते. महाराज! बाफ करा, गरिबाला!”

“काही असो तू दादी वाढविलीस पैसासाठी. बोल, किती पैसे पाहिजेत तुला या दादीची किंमत म्हणून!” मंत्र्याने

दड कण्ण्याचा देत नाही हे शंभूला कळले होते तरी दादीची किंमत सांगायला त्याचे मन धजत नव्हते. शेवटी द्विमत करून तो म्हणाला “रहा रुपये!”

मंत्र्याने ताबडतोब दहा रुपये काढून दिले आणि त्याला न्हाण्याकडे जायला मागितलें. केस कापून दादी करून आल्यावर मंत्र्याने त्याला धोतरउपरजे व त्याच्या बायकोला साडी व चोळी साडी स्वयं देऊन निरोप दिला.

तो आनंदाने घरी परत गेल. त्याने पैसे व कपडे बायकोला दिले.

“तुमच्या वा दादीची किंमत राजाने एवढी दिली!” त्याच्या बायकोला त्याच्या बोलण्यावर विश्वासच बसला.

“दादी म्हणू नकोस! तोंडावरचे पीक म्हण. तुला धडा वाटली होती. पण पहा हे पीक विकत घ्यायला स्वतः राजाने मला बालविले होते. त्याने किंमत विचारली व मी दहा रुपये मागितले. शंभर किंवा हजार मागितले असते तरी खात्रीने मिळाले असते.” शंभू म्हणाला.

होय ना, मग तू वहाप का मागितलेस? शंभर किंवा हजार मागितले असते तर

आपुन्श्वर गुप्तान राहनां आलं अमनें”
बायको म्हणाली.

या गोष्टीवर नवरानायकोने भांडण
झालें. शेजारच्या एका भिंमल गृहस्थ्याच्या
बायकोनें तें ऐकलें व आपल्या नवऱ्याला
जाऊन तें सर्व सांगितले.

त्या भीमलाची दाढी व केस शिखांमारखे
लांन सदक वाढलेले हाते. म्हणून त्याला
लोक वर्धकेश या नांवानें हाक मारीत.
त्याला बायको म्हणाली—“ऐकलें का, अंमू
आपली दाढी बिकून राजाकडून दहा रुपये
वेऊन आला आहे. राजा शंभर किंवा

हजारपण खायला तयार होना, पण हा
मूर्ख दहा रुपयावर खूप होऊन आला आहे
यावर दोघां नगरबायकांचे भांडण झालें.
याच्या एवढ्याला दाढीला तोडावरचें पीक हें
नाच दिले राजानें. मग तुमच्या दाढीला गना
काय नांव देईल कोणास ठाऊक! माझ्या
मनें तुम्ही जाऊन हें तोडावरचें पीक राजाला
विकून दाकावें. चांगली किंमत मिळेल.”

वर्धकाला बायकोचा सल्ला बसत पडला
नरी एकदां मनाची जातरी करून घेण्यासाठीं
तो संभला जाऊन भेटला आणि सर्व
विचारून घेतले. नंतर त्यानें घरी येऊन
दाढीला छान तेंड लावून फणीनें विचरून
खूप सजवले. नंतर छान कपडे घालून
दरबारांत गेला.

राजा दरबारांतच होता. मंत्र्यानें वर्ध-
केशाला विचारलें—“काय हो, कसे काय
आलांत ?”

“तमें विशेष काही नाहीं तोंडावरचे
पीक विकायला आलां आहे.” असें सांगून
वर्धकेश आपल्या दाढीवर हात फिरवूं लागला.

राजानें व मंत्र्यानें परस्परांकडे सार्धक
स्मित करून एकदां पाहिले. राजा मंत्र्याला
म्हणाला “तर मग उवा सोदा !”

“काय किंमत तुमच्या या पिकाची ?”
मंत्र्यानें वर्धकेशाला विचारले

“तेल लावून विचरून मोठ्या प्रेमानें मी
हें पीक वाढविलें आहे. काची किंमत फार
नाहीं, तहा हजार रुपये आहे.” वर्धकेश
म्हणाला

“तुम्हां या तोंडावरच्या पिकाचा व्यापार
भरेच विवतांपासून करतां आहां असें दिसतें.
चांगला अनुभव आहे आपल्याला. नाही तर
काल एक मूर्ख आला होता. फक्त दहा
रुपयेच मागितले त्यानें. पण एक मोठ
माझ्या कक्षांत आली नाहीं. काय हो !
तुम्ही इतके दिवस हा व्यापार करतां आहां,
आणि राज्याच्या अधिकाऱ्यांना तें कळले
कसे नाहीं. आ व्यापारांत तुम्हांला इतका
फायदा होत गेला आणि तुमच्यावर फार वीर
कसा काय लागला नाहीं तुम्ही आजवर

जो कर चुकवीत आलांत त्याबद्दल तुम्हांला
एक हजार रुपयाचा दंड करण्यांत येत आहे.”

वर्धकेश हात जोडून उभा राहिला व
म्हणाला “महाराज ! माफ करा ! मी
ज्यापार केला नाहीं. काल शेजारच्या
माणसाकडून तोंडावरच्या पिकाची गोष्ट
कळली म्हणून द्रव्यलाभानें मी हें तोंडावरचें
पीक विकायला आलो होतो.”

तें ऐकून सरकारी हातू लागले.

“कोणाला मंदत करायला म्हणून राजा
काही ना काही कारण काढीत असतो.
तुमच्या सारखे मूर्ख लोमी या वर्गात आहेत
हे महाराजांना माहीत आहे. या खेपेस
तुम्हांला माफ केले. पण पुढें पैशाच्या
लाभानें तुम्ही असें काही केलेत तर दंड
योगावा लागेल.” मंत्र्यानें वर्धकेशाला हें
मागून निरोप दिला.

तीन उपदेश

एका गांधी राजू नावाचा एक गरीब शेतकरी रहात असे. एक दिवशी तो आपल्या बायकोला म्हणाला "बा गांधीस राहून दोन्ही पोटें भरतीलें नादत नाही. म्हणून मी परदेशी जाऊन नोकरी करण्याचा विचार करीत आहे. परंतु तुझ्या पोट्यापुरतें आहेच. थोडें शेत पण आहे जें धीकें येईल त्यावर भागव." असें मागून तो दुसऱ्या दिवशी निघून गेला.

तो राजधानीच्या गांधी जाऊन एका श्रीमंत माणसाच्या घरी नोकरी करू लागला. मालकानें त्याला अजबजब देण्याचें करून केलें हानें. मालकीपण स्वभावानें चामळी होती. म्हणून त्याला कोणत्याहि वस्तूची नुट किंवा कमतरता भामली नाहीं. महिना अखेर मालक पगार देईल असें त्याला वाटले

हानें. पण महिना गेल्या, वर्षें संपले व वर्षामागून वर्षें होटली. धीस वर्षें झाली तरी मालकानें पगाराचें नांव काढले नाहीं किंवा यानें थोडें उपटून कधीं विचारले नाहीं. एक दिवशी तो आपल्या मालकाला जाऊन मेटला व म्हणाला "मालक ! आपल्या घरांत इतकें दिवस नोकरी केली आतां घरी जाऊन याचें म्हणतो. हिजाब करून पगाराचें देम घावे."

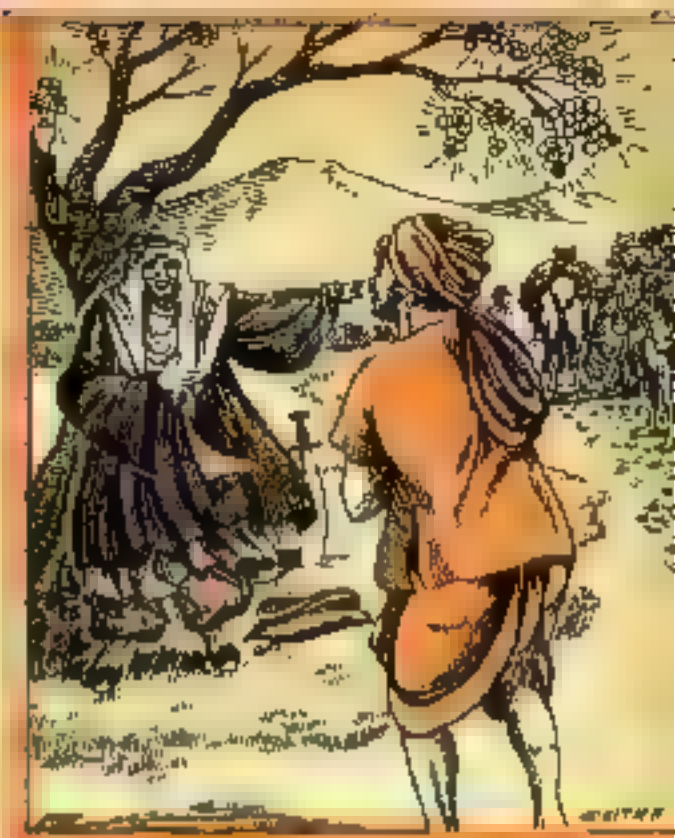
मालक म्हणाला "पगार उरल्याचें म्हणता ! तरी वाटस्वर्चास्य म्हणून मी तुला तीन बराह देता. आणि त्याहून बाहेर किमतीचे तीन उपदेश देतां. तूं तें गाडीला बाधून ठेव. तुला आयुष्यभर त्यांचा उपयोग होईल."

राजू काय बोलणार ? निराश व निरुत्तर झाला. स्वतःची एक त्याच्या लक्षांत आली.

नोकरीवर लागला तेव्हांच पगाराची मोष्ट बाळून टाकली असनी तर बरें झाले असतें असें त्याला वाटले. आतां मादण्यांत काय अर्थ अशा विचार करून मालकानें मागिलेले तीन उपदेश काय ते तरी ऐकून घ्यावे असा विचार करून व मालकानें दिलेले तीन बराह घेऊन म्हणाला "मालक ! आपले तीन उपदेश काय ते सांगावेत."

"नीट लक्ष देऊन ऐक !" असें मागून मालक म्हणाला "पहिला उपदेश हा कीं ज्या गोष्टीणीं तुला संवध नसेल त्याची नवकरीदेखील करू नकोस. वाट चालत असतां मध्येंच दुसरी वाट लागली कीं तिकचे वळू नकोस, हा दुसरा उपदेश व तिसरा उपदेश सर्वोत आम्ही महत्वाचा आहे. रात्रीं तुला कोणत्याहि गोष्टीकडून राग आला तर सकाळपर्यंत राग आवर. रात्रीच रागाच्या बरांत काही करू नकोस"

राजून मालकाचा निराश घेतला आणि आपल्या गांधी निघाला. राजधानीबाहेर दोन मैल चालून गेल्यावर त्याला एका बालक्या झाडालाजी वडावीस वट उभें दिसले. त्याच्या पाठीवर मोहरांच्या पिठाच्या होत्या. एक मनुष्य झाडावर चढून एकेक

मोहर काढून त्या बालक्या झाडाचा पानासारखी चिकटवीत होता. तें पाहून राजूच्या घमांत त्याला त्याचें कारण विचारा- बेंम आले. परंतु तेवज्जांत त्याला मालकाचा पहिला उपदेश आठवला व तो कांहीं बोलण्याशिवाय पुढें निघून गेला. परंतु बाळ्या घेळानें तो चार पगलें चालून गेला असेल, झाडावरच्या त्या माणसानें त्याला बोळाविले आणि म्हणाला "गेलों कित्येक वर्षे मी हें वेळ्यासारखें काम करीत आलों. पण आजपावेतां जो कोणी इकडून गेला त्या प्रत्येकानें मला हें काय असें विचारले.

मूक एक न विचारणारा दिसलास. प्रत्येक विचारणाऱ्याचा मी शिरच्छेद केला. त्यांची मुडकी ही पत्ता, पलीकडे पडली आहेत. मला जी कोणी विचारणार नाही त्याला या उंटावरचे सर्व धन देऊन सोकळें होण्याचे मी ठरविलें होतें. आज तुंच तसा एक भेटलास. आज वामून हे सर्व धन तुझे." असे सांगून त्यानें राजूला सर्व उंट हांकून न्यापला मागितले.

राजू आनंदानें उंट घेऊन निघाला. त्याचें बाय उद्याला आलें. सतत वीस वर्षे मेहनत करूनदेखील त्याला काही

मिळाले नव्हतें आणि एका दिवसान एवढा माट धन. ती आपल्याबरोबर वीस उंट हांकून घेऊन चालला. त्याला वाटेंत तिपें जण भेटले. ते सोन्याच्या मोहरा चाळीस उंटांवर लावून कोठें तरी चालले होते. त्यानें त्यांना विचारलें—“कोठें चाललां आहां हो?”

“आम्ही चालला आहां एका मोठ्या पंढराकडे.” ते म्हणाले.

राजू त्यांच्याबरोबर पुढें निघाला. एका जागी ती वाट दुसऱ्याच दिशेला फुटलेली दिसली. एक जण राजूला म्हणाला “या वाटेनें जाऊ न! घायलां शिंदी मिळेल!” पण त्याच वेळीं राजूला त्याच्या माळकानें दिलेला दुसरा उपदेश माठवला “कोठे जात असतां आपली वाट सोडून दुसऱ्या मार्गावर पाऊल टाकू नये!” पहिला उपदेश कायद्याचा झालाच होता. म्हणून दुसऱ्या उपदेशाप्रमाणें बागायचे त्यानें ठरविले.

तो गेला नव्हता तेव्हां ते लोक म्हणाले “तर मग आम्ही जाऊन येतां. तुम्ही उठावर बोंबे लक्ष ठेवा!” असे सांगून ते निघून गेले

ते शिंदी पीत असता कोणत्या तरी कारणामुळे काहीं लोकांनी त्याच्यावर

मास्तरां केली आणि त्याच्या डबळें बें वाढीं हात न लढून घेऊन निघून गेले काही वेळानें दुसऱ्या बाजू पिनाऱ्यांनीं शिंदीच्या दुकानावरून येऊन राजूला मागितले की नुमचे मित्र ठार झाले

राजू आपल्या उंटांबरोबर त्यांचे तें चाळीस उंट टेन्नील घेऊन निघाला. त्यानें उंटाना चरामला सांगलें आणि घरी गेला त्यानें दार ठोठावून पाहिले. बायकोनें घेऊन दार उघडलें. पण तिनें नवऱ्याला ओळखलें नाहीं. तिनें विचारलें—“कांय तुम्ही! काय पाहिजे तुम्हाला?”

राजूनें पण स्वतःची स्वरी ओळख दिली नाहीं व म्हणाला “मी एक परदेशी आहे आजची रात्र येथें काढून मग जाईन पुढल्या गांभी.” बायकोची गंमत करण्याची इच्छा होती त्याच्या मनान

“माझे धनी घरांत नाहींत. मी एकटी आहे घरी. म्हणून घरांत माहीं क्षापना घ्याचें आपल्याला. मंतरात जाऊन क्षाप जेवाचें आहे का तुम्हाला?” राजूच्या बायकोनें विचारलें

म्हणून होकार दिल्यावर त्याच्या बायकोनें माधी मीठ ओकर घ्यावला दिली बायकोची

नी बागणूक पाहून त्याच्या मनाचें समाधान झालें. त्यानें मकाळी ओळख देऊन मिला चकित कळून मोडण्याचें ठरविलें होतें. तो मोठ्यांत जाऊन आपल्याचा प्रयत्न करूं लागला. पण त्याला क्षाप येईना. त्याची नजर सारखी घराकडे होती

काळोख पडल्यावर राजूला कोणीतरी पुरुष त्याच्या घरी आल्याचा भास झाला. त्यानें दारावर क्षाप दिल्याबरोबर राजूच्या बायकोनें पुढें घेऊन दार उघडलें. तो पुरुष जात गेल्या व त्यानें दाराच्या बाजूनें काही लपवून घेतली. आतरोपर्यंत पत्नीच्या

आचरणाविषयी त्याच्या मनात पुलीच शका नव्हता. पण तो त्रयम्भ मनुष्य घरांत शिरलेला पाहून त्याला भयंकर राग आला व तो बायकोला टार करण्याच्या विचाराने उठला. त्याला वाटले की त्याच्या बायकोने दुसरे लग्न करून घेतले असावे. नाही तर तिने मला बाहेर गोठ्यांत सोपायला को वरें सांगितले असावे! दोघांचा शेवट केल्या-शिबाय मनाला बैन पहायचे नाही. परंतु लगेच त्याला मालकाने दिलेला तिसरा उपदेश आठवला—रात्री कोणत्याही गोष्टीबद्दल राग आला असेल तर त्याबद्दल बें करावयाचे ते दुसऱ्या दिवशी करावे.” म्हणून तो पुन्हा झोपी गेला.

सकाळी उजाडल्यावर राजूची बायको पक्षा सरुण मुलाघरोवर आली. तो तिला म्हणाला—“आई! सैपाकाच्या भाजगडीत

पहं नकोस, मी शेनासून येतांना सैगा घेऊन येतां. आपण चांद्या मारुं ६ बांड्या त्या परदेश्याला देऊं.” तो त्याचाच मुक्का होना राजू परदेशांत गेला तेव्हां त्याची बायको गरावर होती ही बाहेर राजूला आठवली.

राजूला ही गोष्ट कळली तेव्हां मालकाने दिलेल्या तिसऱ्या उपदेशाचे महत्त्व त्याला कळले. तो धांवत धावत पुढे आला व त्याने आपल्या मुलाला पोटाशी धरले व म्हणाला—“अरे बेच्चा! सैगा साजून किती दिवस जगणार! ईश्वर रूपेण आयुष्यभर पुरेल एवढे धन लाभले आहे.”

राजूच्या बायकोने नवऱ्याला ओळखले त्या पुन्हा भेट झाल्याबद्दल व तो उंटावर धन लादून घेऊन आला अगत्याचे समजल्यावर तिला ओ आनंद झाला तो काय कर्जाचा स्वानंतर त्याचे पुढील आयुष्य सुलाचे गेलं.

उत्तरकांड

दुसऱ्या दिवशी सकाळी लवण भाहाराच्या ओघाचे मधुपुराबाहेर गेला. त्यावेळी सत्रुज यशुना नदी ओलाढून मधुपुराच्या मुख्य द्वारावर येऊन बहकला.

दुपारी लवण शिकार करून आणजेच्या अनावराना घेऊन तेथे आला. तेथे सत्रुजाला पाहून तो जोराने हसला व म्हणाला—“अरे माणसा! तू स्वतः होऊन माझ्या माहारासोटी चाळून आला आहेस का? छान, छान! तरतुग आज चांगलीच भेजवानी आहे!”

सत्रुज म्हणाला—“कवणा! मी तुझा वध करण्यासाठी आलो आहे. मी दशरथ

महाराजांचा सर्वात चाकटा मुक्का व मी रामचंद्राचा सर्वात चाकटा भाऊ आहे. माझे नाव सत्रुज. आज माझ्या हाती तुला मरण जाई.”

लवण हंभून म्हणाला—“माझे मामा राजा यांचा तेव्हा तुझ्या भावाने वध केला तेव्हाच मी त्याची पर्वा केली नाही. मोठ्ठोत्तयांना मी कोळविले आहे. तुझ्या सारख्यांना तर कित्यामुंगीसारखे चिरइन टाकीत. तू माझ्याशी युद्धाला आला आहेस नाही का? तर मग माझा पराक्रम पहा. मी आपली शस्त्रां घेऊन तुझ्या समा-चारास येतो.”

जाण्याच्या प्रथमात हाता. परंतु तेवल्यात शत्रुपुत्र शुद्धीवर आला व त्याची नाट अवकून जाडवा उभा राहाला त्याने. गमने दिलेला बाण धनुष्यावर चढवून स्वपावर माडला. त्या बाणातून अग्निप्रति हात हाती. तो बाण लवणाच्या छातीत मर्मस्थानी लागला व लवण तात्काळ मरण पावला. अंकराचे विशूक उकराकडे परत जाऊन पांचवे.

नंतर शत्रुघ्नाने मधुपुर मगरांत सैन्यानिशी प्रवेश केला आणि त्यावर राज्य करू लागला. बारा वर्षे निश्चिपपणे राज्य केल्यावर रामाच्या दर्शनाचा किंवार त्याच्या मनात आला व तो लहानसे सैन्य घेऊन अयोधेला निघाला. त्याने बाटेत वास्मीकि मुनीच्या आश्रमात मुकाम केला

वास्मीकि मुनींनी शत्रुघ्नाचा सर्व प्रकारे अदर सत्कार केला. सैन्याच्या आनिर्घ्याचा पण उत्तम व्यवस्था केली. त्रेवर्गे शाब्दावर त्यांनी वास्मीकि रचित रामायणाने अर्चण केले. ती रामायण करतानाच पदासारखी शत्रुघ्नाच्या होळ्यासमोर उभी राहिली.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी शत्रुघ्न वास्मीकि मुनींचा निरोप घेऊन अयोध्येला निघाला

रामाचे दर्शन करून तो रामाला म्हणाला—
“रामा! तुझ्या आज्ञेप्रमाणे मी लवण राक्षसाचा वध करून त्याच्या राज्यवर राज्य केले. परंतु तुझे दर्शन होऊन बारा वर्षे काटली. म्हणून तुझ्या दर्शनासाठी आले आहे.”

राम प्रेमातिथान करून म्हणाला—
“शत्रुघ्ना! रामास राज्य करावेच लागते तुला भेटीला यावेसे वाटेक तेजा येथून तुलाच भेटत जा!” असे सांगून रामाने त्याला निरोप दिला. लक्ष्मण व भरत त्याला पांचभिण्यासाठी स्वाग्याभोगावर इतर गेले.

त्यानंतर कोही दिवसांनी एक गरीब ब्राह्मण आपल्या पांच वर्षे वयाच्या मुलाचे मत घेऊन राजवाड्याच्या सिंहद्वारामोर आला व म्हणू लागला. आपल्या प्रकुलव्या ण्या मुलाचे अकाली मरण झाल्याचे सांगून तो म्हणाला—
“ईश्याकु वंशाचे राज्य वाह असता व रामासारखा राजा राज्य करीत असता. ही गाष्ट बहावी याने मला भावने वाटत होते.”

रामाला पण, ती गोष्ट कशी बदली हे कळलेना. त्याने बशिष्ठादिक मुनींना बोलावून कारण विचारले. तेव्हा नारद म्हणाला

“म्हणजे एक बाण मारून समोरून निसटून जाणार आहेस म्हणतोस! पण मी तुला असा स्वप्नात पाही सोडणार.” शत्रुघ्न म्हणाला

लवण दांत ओठ बावून शार्डे मुळासकट उपटून शत्रुघ्नावर भावला शत्रुघ्नाने एका मागून एक सर्व एक तोडून टाकले. परंतु एक वृक्ष शत्रुघ्नाच्या हाक्यावर आदुल्ला व ना वेगुद्ध होऊन पडला. ते पाहून लवणाला वाटले की शत्रुघ्न गेला. म्हणून तो आपले विशूक आपण्यासाठी प्रथम आत गेला नाही आणि अनावरे स्वाधावर टाकून आत

“महा बाटते की कोणी तरी शुद्ध कोठे तरी तपश्चर्या करीत जसावा. हे धर्माधिकार आचरण आहे. म्हणून तपश्चर्या करून आपल्या मरण पावला.”

राम कक्षमधारा म्हणाला—“तू त्या प्राण्याचे सात्वत करून त्या काळकाचे घेत तेजात. पुढील ठेव.” नंतर राम स्वतः पुष्पक विमानात बसून अनुक्रमे पूर्व, पश्चिम व दक्षिण दिशाकडे गेला दक्षिणेकडच्या एका सरोवराच्या काठी एक मनुष्य शिथिल करून तपश्चर्या करीत असल्याचे रामाच्या भावळले. ते दृश्य थोडे विचित्र होते. राम

विमानातून उतरून त्या तपस्वी मनुष्याजवळ येऊन म्हणाला—“माझे नांव रामचंद्र. इश्वर महााराजांचा मी भुक्ता. तुम्ही कोण व ही तपश्चर्या कोणत्या हेतूने करीत आहात हे कुणाकडून सांगायें.”

तो तपस्वी म्हणाला—“राजर्! मी एक शुद्ध आहे. माझे नांव संयूक्त असे आहे. संदेह मुक्ति मिळवी म्हणून मी तपश्चर्या करीत आहे.”

त्याचे कोळ्याने पुरे होण्यापूर्वीच रामाने तत्पक्षर उचलून त्याचा शिरच्छेद केला. देवांनी पुष्कट्टि करून रामाचे अभिनेंदन केले आणि प्रसन्न होऊन म्हणाले—“तू त्या शुद्धता स्पर्शासि होऊन विही नाहीस वा बदल आम्ही तुझे जाकारी आहो. माग, तुला वाहिने तो कर!”

“जगाक वस्तु अज्ञानाने मरण पावलेला माणस वास्तव पुन्हा जिवंत व्हावा!” राम म्हणाला.

“शुद्ध वच ज्ञानाकरेण तो वास्तव जिवंत व्हावा आहे.” असे सांगून देव निघून गेले.

तेथून राम अगस्त्यमुनींच्या आश्रमात गेला. मुनींनी रामाचे आत्मगतिध्व करून

एक आभरण रामाच्या भेट म्हणून दिले राम ते घेऊन म्हणाला—“मुनिवर्य! हे एक दिव्य आभरण दिसते आहे. हे आपणाकडे कसे काय जाले!” त्या पश्चाचे उत्तर म्हणून अगस्त्य मुनींनी रामाक भेट मागी कथ सांगितली:

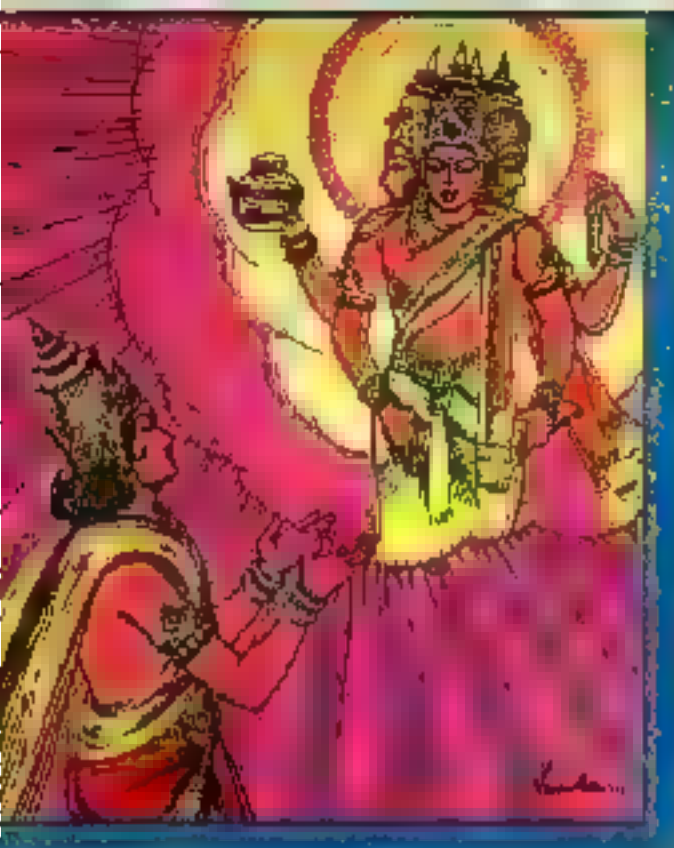
“एक रत्न होते. त्याचे हेममल्ल रत्न सहस्र सोन्या होते. त्यात एक सहस्रसोजन विस्तीर्ण असे एक सरोवर होते. त्या रानात पशुपती राहते. सकावातमीक एक आभरण होता. त्या आभरणात मी मेलो. एक दिवसभर आभरणात राहून सकाळी मी सरोवरावर गेलो. तेथे मला एक दृष्टपृष्ठ माणसाचे पेट दिसले. ते जगदी बांगर्या-स्मितीत होते. ते घेत तेथे कसे काय जाले वा विचारात मी काही वेळ उभा होता. इतक्यात आत्मधारातून एक विमान साखी उतरले. त्यात एक दिव्य पुरुष व त्याच्या सेवेला अनेक दिव्य स्त्री-पुरुष मला दिसले. त्याचे नृत्य, वादन वादनदि पाव होते. तो दिव्यपुरुष विमानातून उतरला. त्याने ते पेट सात्वत टाकले व ओंठ धुवून पुन्हा विमानात बाऊन बसल्या निघाला. माझा अंभावर अक्षरस-सहारे उभे राहिले.

तेव्हा मी पुढे होऊन त्याचा विचारले—“कोण तू? असे अस्वाभ का सात जाहेस? शुद्ध प्राणी देखील हे साव सात नाहीत.”

त्या दिव्य पुरुषाने आपल्या पूर्वजन्माची कथा मजी सांगितली—

सुदेव नांवाच्या विदर्भ राजाच्या मुलाचे नांव घेत असे होते. सुदेवाच्या दोन-वाक्या होत्या. प्रत्येकीक एकच भुक्त होता. कोळ्याचे नांव घेत व काळजाचे सुरत असे दाते. बडील कारकमावर भेत मागीकर बसला. त्याने किंवेक वर्षे राज्य केले. शेवटी त्याने

गुंग होऊन गेळा होतास की मातिवसत्कार
तुझ्या हातून तुझी देसील कधी बढला
नाही. म्हणून तुझी भूक मिटत नाही व
तहान भागत नाही. रानात जे पेन दिसेल
ते तू खात जा. काही दिवसांनी जगस्थ
मुनि येतील व त्याच्या कृपेने तुझी भूक
व तहान मागेल."

"मीच भगवत्स आहं हे कळताच तो
विजय पुरुष मला समस्कार करून म्हणाला
"मुनिवर! मला या कष्टांमधे वाचण्याचे
प्रयुषकार म्हणून मी हे आभयण आपणांस
देईन. याच्या स्हाय्याचे आपणांस सुवर्ण,
धन, वस्त्र आभयण व आढार इतके पदार्थ
मिळतील."

"मी ते आभयण स्वीकारले आणि येन
अदृश्य झाले. तो विजय पुरुष पण भर्त-
कोकी निघून गेला."

ती कथा ऐकून रामाने भगवत्स मुनींना
विचारले "मुनिवरण्य! जेतने ज्या घनान
तपश्चर्या केली होती त्या घनान पशुपती
का नव्हते?"

तेव्हां भगवत्स मुनींनी ही कथा
सांगितली-"श्रतायुगांत चक्रवर्ति मनुजे
रत्न्य हांते. त्याने आपला मुळगा ईश्वराकडे

सुरधन। राण्यासिपेक करून दिल्ल आणि
व्यस्त तपश्चर्या करण्यासाठी रानांत निघून
गेळा. अनेक वर्षे तपश्चर्या करून त्याने देह
त्याग केला आणि ब्रह्मलोक गेळा. ब्रह्मलोकी
त्याला पोहचून त्याच्या मिळेल. तेव्हा तो
ब्रह्मदेवाकडे गेळा. त्याने ब्रह्मदेवाला विचारले
की देवा! मी अस कोणन पाप केले आहे
की ब्रह्मलोकी देवीक माझी उपासना
होत आहे.

तेव्हां ब्रह्मदेव व म्हणाला-"तू ज्या
रानात तपश्चर्या केली त्या रानात एकदा
पाणी नव्हता. तू तपश्चर्या करण्यात झुंका

याचा राज्याभिषेक करवून व राजनीतीचा उपदेश करून ब्रह्मलोकी प्रस्थान केले. ईश्वराकडून शंभर मुलगे होते. सर्वात पाकळ्या मुलाचे नांव वंद वसं होतं. ईश्वराकडून त्याचा शेवटला प्रांताचे राज्य दिले. वंदने तेथे मधुमत नांवाचे एक सुंदर नगर बसविले आणि शुक्राचार्यांना आपला गुरू मानून राज्य करू लागला.

शुक्राचार्यांना अरजा नांवाची एक सुंदर मुलगी होती. एकदा वंद एकदा रातात झिडत असता अरजा त्याच्या मजरेस पडली व तिच्याशी विवाह करण्याची इच्छा त्याने व्यक्त केली. तिने ती शुक्राचार्यांची मुलगी असल्याने सांगून जर काही पापकर्म व्हालं तर शुक्राचार्य आप देतील असे सांगितले. परंतु वंदने तिचे काही एक ऐकले नाही व निश्चयावर बलात्कार केला.

वंद मधुमतला परत गेल्या तेव्हा शुक्राचार्यांना त्याच्या त्या दुष्कृत्याची वार्ता कळली. तेव्हा त्यांनी असा आप दिसा की मधुमत नगरीवर धुळीची वृष्टि होईल व मधुमत नगर व त्याच्या चारीबाजूचा सात योजन प्रदेश धुळीच्या गडप होऊन जाईल. ती आप ऐकून नगरात राहणारे नागरिक व्याका व्याका शस्त्र घाले ते पळून गेले.

शुक्राचार्यांच्या शापामुळे सात दिवस धुळीची वृष्टि होत राहली व मधुमत नगर सुद्धा गेले.

अशातच अश्वत्थ मुनीच्या आश्रमात अश्वत्थ जुन्या कथा ऐकत राम अनेक दिवस राहाला व त्यानंतर चांगला दिवस पाहून आणि मुनींच्या निरोप व आशीर्वाद घेऊन अश्वत्थेला परत आला.

अरण्यपुराण

मिनीचीच्या हांगाल प्रदेशातल्या एका गुहेत एक लावणा मनुष्य राहत असे. त्याच्या कुटुंबात त्याची बायको व चार लढाव पिले होती.

संध्याकाळची वेळ होती सात बाजण्याचा सुमार असेल. सत्र गुहेत होकायत होता. लाडल्याने एकदा चारी पास ताठ करून आंगडारी घेतली व उठून उभा राहिला. जिकरी माठी तो बाहेर निघाला. हांगराबसून मानी इनसून बाण्याच्या विभागात तो होता. तेव्हा त्याला गुहेच्या दारवर सावली दिसली. “आशीर्वाद लाडगेदादा” तुझ्या मुलांना मोठ्यांठे सुळे येवोन व चर्याची वृद्धि होयो.” कोल्हाने आशीर्वाद दिला.

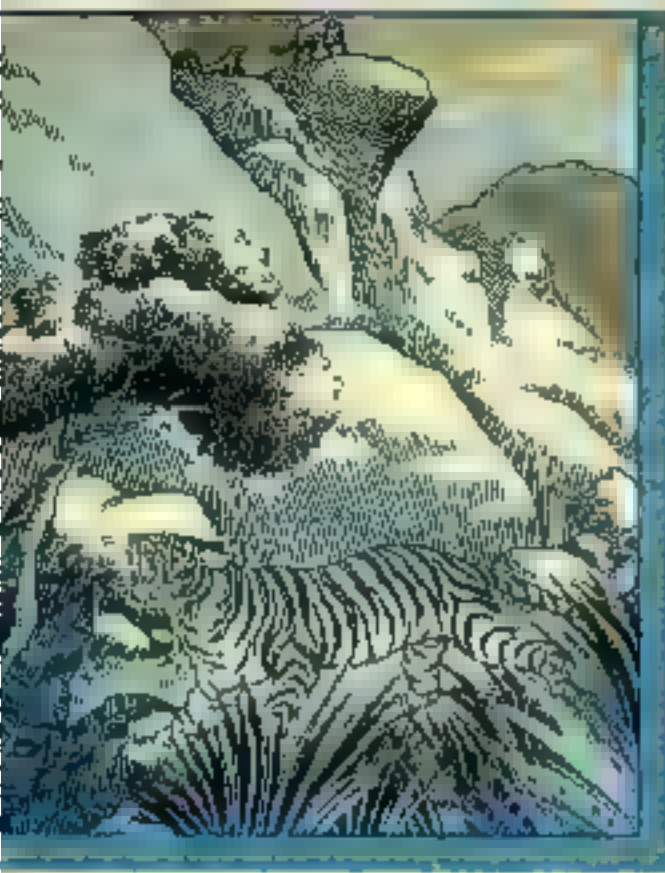
कोल्हाला पाहनांच लाड्याच्या कपा लाळा आल्या पडत. कारण चहाडी

सांगण्याची म्हाला कार बाईट संवय होनी स्वतः ठिकार कायची नाही. दुसऱ्याच्या उदरचावर जगणारा तो. तरी लाड्याला कोल्हानी मनांतल्या मनात थोडी भीति पण वाटे. कारण मधुमधून त्याचे होके फिर आणि वेड लागलेल्या कोल्हाची भीति बापाला देखील वाटे. कारण वेड लागलेला कोल्हा बाबला की जे मरण येई ते देखील भयंकरच होते.

“पहा आत येऊन बाहिजे तर, आज म्हायला आत कांटी नाही.” लाड्या कोल्हाला म्हणाला.

“जुमहांला पुरण्या इनके नमेल हो। पण आमचे पोट मगायला एक घालके हाड असलें तरी तें पुरे!” असे म्हणत कोल्हा गुहेतल्या एका हाडाला लागलेले

मांस तोडून खाऊ लागला आणि हाड बांधले लागला. मधून मधून घोळत होता—
 "काय पण कान आहे मांस! तुमच्या पिल्लं किती गोजिरबाणी आहेत। मोठ-मोठे टपोर होले! अरे हो, विसरलोच पण आहे ना माहीन आपले महाराज बांधोबाची ह्या सवारी वा बाजूला काही ठिकठोपासून आली आहे. मला ते म्हणाले, आपण याच प्रदेशात पुढे शिकार करणार."

वाघाचा वीस मैलावरच्या वेणगंगेच्या काठच्या रानात रहात होते.

"हे नाही वगैरे! वही दिव्या शिवाय बांधोबाची आपला शिकार करण्याचा प्रदेश बनला तर कसे चालेल? आपल्या जंगलाच्या कायद्याविरुद्ध आहे. या पंचकोशीनच्या जनावरांची सेवा उडून जाईल. आपली मला तर साडगीणीच्या कर्ताने मुढां गेले काही दिवस शिकार करावी लागेल आहे!" लाडगा म्हणाला.

लाडगीण म्हणाली— "लहानपणा राहूनच तो बोडा बनून आहे असे त्याची आई म्हणत असे. वेणगंगेच्या कांठी त्याने जमा भुमाकळ माजविला तमान येथेहि माजविणार तो. तो इकडे आला की मुमाची साप मिळजे कठीण आपल्याला."

इतक्यांत एका दर्गानुस बाघाची हरकाली मेकू आली. लाडगा सकुटुब दचकला. कोळ्याने हतुब पाय काढला.

"काय पण मूर्ख आहे, अजून चांगला काळोख देखील पडला नाही. फुकट आहे गरजणे येथे. हकड्या रानांतपण रानटी रेडे व हरणे मिळतील शिकारीला." लाडगा म्हणाला.

"त्याला हरणाची किवा रड्याची शिकार नाही करायची." लाडगीण म्हणाली.

"म्हणजे माणसाची शिकार? त्यापेक्षा मांस व कडक मांस खावे त्याने. कारण शूर जनावरें मितव्या माणसाची शिकार नाही करित. हे जंगलाच्या कायद्याविरुद्ध आहे. आपली एक करण आहे. माणसाची शिकार करायला अरे बाघ निघाला तर मनुष्य हर्तावर कमी बहुकीने त्या बाघाला उर केंव्हाशिवाय रहात नाहीत. रानात आग जावून होळकीं जावून ते बाघाला घेऊन डार करतात. त्यामुळे रान जडून जाते. बाघ जिवानिही जातो व आपल्यासारख्या लहान पाण्यांना उपायला मुढां आहे मुडपे मिळत नाहीत. आजि हे पहा, जो मनुष्याचे मांस खातो, तो प्राणी मग बाघ

असा की आपली कोणी, त्याचे असे असे मुटते की नंतर शिकार करण्यास अंगांत चपळता उरतच नाही. पण हे सर्व त्याला मागून काय उपयोग!"

निकडे बाघाचे गरजणे एकदम आबल आणि कव्हण्याचा आवाज ऐकू येऊ लागला "वा वरे असे झाले." लाडगीणीने विचारले लाडग्याने बाहेर डोक्यावून पाहिले बाघाचा एक झुडपाआड जमिनीवर कण्हत झोळत होते

"अगदी डोंडे फिरले होते त्यारीचे लाकडी कोळसे कणारांनी आग पेटविली.

असा की आपली कोणी, त्याचे असे असे मुटते की नंतर शिकार करण्यास अंगांत चपळता उरतच नाही. पण हे सर्व त्याला मागून काय उपयोग!"

निकडे बाघाचे गरजणे एकदम आबल आणि कव्हण्याचा आवाज ऐकू येऊ लागला "वा वरे असे झाले." लाडगीणीने विचारले लाडग्याने बाहेर डोक्यावून पाहिले बाघाचा एक झुडपाआड जमिनीवर कण्हत झोळत होते

"अगदी डोंडे फिरले होते त्यारीचे लाकडी कोळसे कणारांनी आग पेटविली.

५५. नेपालियनची समाधि

ब्रॉडव्हेच्या छंदीन पराभव आल्यानंतर नेपालियनला मृत हंतता येथे छिंद करून ठाण्यांत आले. सधेन त्याला मरण आले. १९४० च्या म्याचा मृत देह पुरोस येथे या मम घात पुरव्याम आले.

बहादुर! घेऊन ये त्याला मी कधी पाहिल नव्हते माणसाचे पिछू!"

लांडगा अलगद उचकन घेऊन आला मुलाला. मुलागा मुळीच रुडला नाही. कारण त्याला मुळी कामलेच नव्हते. ते मून लांडगाच्या पिकांत ठिबू सेवू लागले. म्याच्या सारखेच लांक पिऊं लागले. पूर्वी कधी लांडगांनी मनुष्याच्या मुलाला पाळण्याचे ऐकले आहे का?" लांडगांनी विचारले.

"एकले होते पुढा पूर्वी कधी पाळले होते म्हणून. पण ते आपल्या जन्मापूवी!" लांडगा म्हणाला.

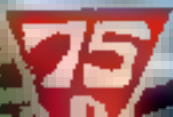
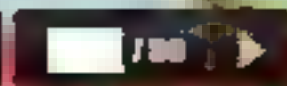
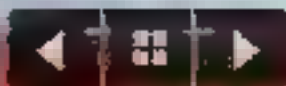
लांडगांनी म्हणाली—"एक केस नाही त्याच्या अंगावर. म्याचे अंग मी हळूच त्याजवू लागले तर ओरबड्यामारले रक्त येईल. पण त्याला भीति म्हणून नाही

गुढेच्या दाराने छान चोरेणें पडले होते तेथे बांधोवाचे डोके व पुढले पाय दिमले "मालक! महाराज! तो बाच विळांत गेला आहे!" एका लहान जनावराचा तो आवाज होता. कोव्हाचा असावा

"मनुष्याचे पिछू, माझी सिकार! हे मला! त्याचे अर्धबाप रोले आहेत कोठे!" बांधोवाचे गुरगुरले. पाय माजल्याने एकतर त्याला राग आला होता. त्यांत तोडांतली गिकार निसटली होती. पण लांडगाच्या विळांत शिरणें त्याला अशक्य होते. तरी बाच आपले डोके सुपम्याचा यत्न करीत होता. पण फुकट!

"लांडगा स्वतंत्र असतो. तो आपल्या सरदाराच्यनिमित्त दुसऱ्या कोणाचा दुकम मानत नाही. माणसाचे पिछू आम्हाचे आहे!" लांडगा म्हणाला. (पुढे चालू.)

भास्ताचा इतिहास

३ मार्च १७०७ या रोजी औरंगजेब मरण पावला. त्याच दिवसापासून मोगल साम्राज्याचा हास सुरू झाला. त्याने तिघे मुक्ते गादी करतां भांडूं लागले. मोठा मुलगा मुअज्जम काबुलचा, दुसरा आजम गुजरातचा व तिसरा कामबख विजापुराचा गव्हर्नर होता. त्यांची गादी करितां आपसांत भांडणें होणार हें ओळखून औरंगजेबाने मरते वेळीं आपले साम्राज्य त्यांना वांटून दिलें. पित्याच्या इच्छेप्रमाणें मुअज्जम बांदव्या करून घ्यावला तयार होता पण आजमला तें करून नव्हतें. दोघे आभ्यानजीक आजो येथें युद्धाच्या तयारीनें आले. या युद्धांत आजमचा पराभव झाला व तो त्या युद्धांत ठार झाला. नंतर हैदराबादनजीक त्याचे कामबख याच्याशीं युद्ध झालें. त्या युद्धांत पण त्याकान यश

मिलालें. कामबख असमी झाला व १७०८ मध्ये मरण पावला.

मुअज्जम बहादुरशाह ही पदवी घेऊन गादीवर बसला. मोगलन त्याका बरेच बार्थक्य आले होते. त्यामुळे मोगल साम्राज्याचा होत जाऊनझा हास तो ओपवू शकला नाही. २७ फेब्रुवारी १७१२ या रोजी तो मरण पावला तेव्हां त्याच्या चौघा मुलांत माकमनकी सुरू झाली. तिघां भावांना ठार करून मोठा मुलगा बहादुरशाह हा जुल्फिकारखानाच्या मदतीनें गादीवर बसला. जुल्फिकारखान त्याचा मंत्री झाला.

परंतु बहादुरशाह खालकुमारी नांवाच्या स्त्रीच्या मोहपात्रांत पडून तिच्या हातचे नाहुले झाला. त्यानें नृत्यगान करणाऱ्यांना सर्व सक्ती दिल्या. शेवटीं त्याचा पुतण्या फर्ग्यसिअर याने दिल्लीच्या किल्ल्यांत त्याचा

गळा दाखून त्याला ठार केले. १७१३ मध्ये तो गादीवर बसला. त्यानें जुल्फिकारखानाच्या कार्याची निंदा दिली

फर्ग्यसिअर याला गादी मिलून देण्याच्या कामीं हुसेन अली व अब्दुल्ला या दोघां सैयद बंधूंनीं पुष्कळ मदत केली होती. अर्वांतच राज्यसूत्रें त्यांच्या हातांत आली फर्ग्यसिअर असोम्य व भितरा होता. मीर जुम्ला इत्यादिकांनीं सैयद बंधूंसिद्ध त्याचे कान भगले. सैयद बंधूंचे उपकार यानाकडे सोडून त्यानें त्यांच्या विरुद्ध कारवाया सुरू केल्याचें सैयद बंधूंना कळलें. म्हणून त्यांनीं त्याचे कांळे काढून टाकून त्याचा वध केला.

नंतर सैयद बंधूंनीं नांवापुरता कोणाका तरी गादीवर बसवून त्यांच्याबतीनें राज्यकारभार चालू ठेवला. त्यांच्याबतीनें जो कोणी गादीवर बसला त्यांच्यापैकीं बहादुरशाह याचा वधवा मुलगा रोशन याने सैयद बंधूंचा विराव केल्या. महंमद शाह म्हणून तो गादीवर बसला आणि त्यानें दख्खनचा नवाब निजामुल मुल्क याच्या मदतीनें सैयद बंधूंचा वध करविला.

महंमदशाह पुष्कळ दिवस गादीवर होना. पण मोगल साम्राज्याचा हास तो त्यांनीं दिल्लीला म्ळते पाठविले. पण

देखील थांबवूं शकला नाहीं. बम्बैन, अमरा, बंगाल वगैरे प्रांत स्वतंत्र झाले. मराठे, आमा प्रदेशातील काहीं जामीने लोक व धंजारबातले शीमे स्वतःला स्वतंत्र मानूं लागले. बाघ सुमारास नादिरशाहाने दिल्लीवर स्वारी केली. औरंगजेबानंतर तीन वर्षांनीं त्याचे साम्राज्य मोडले.

नादिरशाह इराण देशातून भारतावर स्वारी करित आला होता. काबुल, पंजाब वगैरे मुलखांतील गव्हर्नरांनीं त्याला अडविण्याचा यत्न करून पाहिला. मदतीसाठीं त्यांनीं दिल्लीला म्ळते पाठविले. पण

दिखीत गादीकरतां हावयेच चालू होते व येणाऱ्या संकटाकडे कोणाचें लक्षच नव्हतें. नादिरशाह स्वोस्वरी चोरांचाच एक सरदार होता. कष्ट सहन करून शीर्य दाखवून त्यानें अफगाणांपासून इराण देशाचें रक्षण केलें. त्यानंतर तो स्वतः त्या देशाचा बादशाह झाला. १७१८ मध्ये तो मारताकडे बळला. १७१९ पर्यंत त्यानें गझनी, काबूल, सादर इत्यादि सहरें जिंकलीं. तथापि दिल्लीच्या दरबाराचे डोळे उघडले नाहींत. नादिरशाहचें सैन्य दिल्लीच्या काढकावर येऊन बडक तेव्हां त्याचे डोळे उघडले. १७१८ मध्ये मोगल सैन्य आणि इराणचें सैन्य यांचे मोठें युद्ध झालें. त्यांत बादशाहाचा पराभव झाला व तहाची धोलणीं सुरू करणें त्याला भाग पडलें.

प्रथम दिल्ली शान होती. परंतु कोणी अफगा उडविली कीं नादिरशाह मेला. झालें. दिल्लीच्या नागरिकांनीं फारसच्या लोकांवर मारहाण करण्यास सुरवात केली ते ऐकून नादिरशाहाला राग आला. त्यानें दिल्लीच्या नागरिकांची कत्तल करण्याचा हुकूम सोडला. सकाळीं आठ वाजण्यापासून तीन वाजेपर्यंत कत्तल चालू होती. स्त्रियांना गुलाम करून घेण्यांत आलें. घरांना आग लावली. येलेल्यांना हिंदू असो कीं मुसलमान पुरूष टाकण्यांत आलें. दिल्लीच्या प्रजेकडून तीन कोटी रुपये बसूल करण्यांत आले.

नादिरशाह कोहिनूर हिरा व मयूर सिंहासन घेऊन आणि बादशाहाचा स्वजिना रिकामा करून निघून गेला. मिथू नदीच्या आसपासचा प्रदेश फारस देशाचा स्वार्धीन झाला.

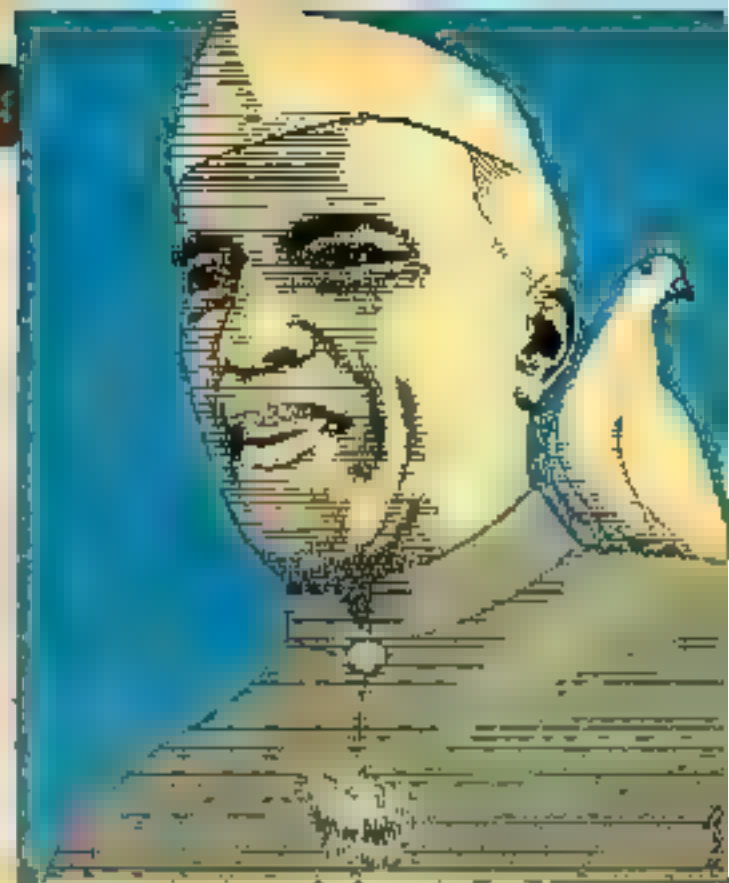
नेहरू चरित्र

[२५]

अमिठ भारतीया अभिवेशनांत घटनेचा मसविदा सहजीं तयार झाला. कारण पार्लियामेंट सदस्तीची घटना व लोकप्रवाहीचे मूलभूत सिद्धांत यांची माहिती सर्वांना होतीच.

परंतु आर्थिक मंद व अल्पमतयाक्यांचे प्रश्न उद्भवले. त्याची गुंतागुंत मात्र वाढत गेली. ते प्रश्न सुटत नाहीत हे पाहून मोनीन्यास नेहरू यांच्या अध्यक्षतेखाली एक कमिटी नेमण्यांत आली. त्यांत तेच महात्मा संपूर्ण पण होते. त्या कमिटीला नेहरू कमिटी व कमिटीच्या रिपोर्टला, नेहरू रिपोर्ट ही संज्ञा मिळाली.

जवाहरलालजी तसे स्वतः या कमिटीचे मसामद नव्हते. परंतु कामाचे कार्यवाह या नात्याने त्यांना बरोबर रहावे लागे. जवाहरलाल नेहरूंना वाटे कीं स्वातंत्र्याचा प्रश्नच मुख्य असल्यावर कायद्याच्या बाजूपांत अडकून राहाणे फुकट आहे. परंतु नेहरू कमिटीत निरनिराळ्या प्रकारचे

व विचारांचे संकट होते. त्यांना इंग्लि-निषध स्टेटमंतेक्षां जास्त अधिक काढी नको होते.

नेहरू रिपोर्ट तयार झाल्यावर त्यावर चर्चेसाठी लग्ननी येथें सर्व पक्षांचे एक संमेलन झालें. पूर्ण स्वातंत्र्यातून कमी काही नको असे म्हणणारे जवाहरलालजींमारगे लोक विचारांत पडले. कारण रिपोर्टांत पूर्ण स्वातंत्र्याबिना काही गोष्टी होण्या त्यांचे स्वडन करावें तर हिंदूमुस्लिम एकवासादी जे यत्न चालू होते त्यांना व्याघात येण्याची शक्यता होती.

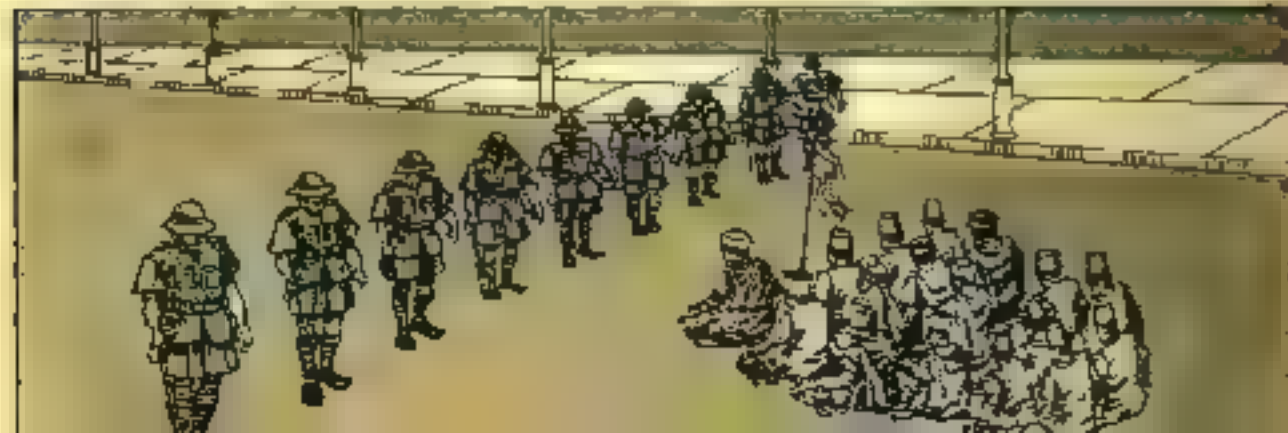
रस्त्यावर चिटपासक नव्हते. जवाहर-
लालजीची तुकडी फक्त एक फळांगव गेली
असेल, चाळीस पन्नास पोलीस शिपाई
त्यांच्या पाठीमागून आले, त्यांच्या छाठी-
हत्तयांमुळे तुकडीची बाताहत झाली.
स्वयंसेवक रस्त्याच्या दोन्ही बाजूला निघून
गेले, काही तुकड्यांत शिरले. पोलीसानीं
बराच वेळ त्यांच्यावर मारहाण केली.

जवाहरलालजींनी स्वतःचा बनाव करण्याचा
यत्न केला, परंतु ते जेथे उभे होते तेथून
हललेमात्र नाहीत. पोलीस त्यांच्या साथी
स्वयंसेवकांवर छाठीहत्ता फक्त लागल्याचे त्यांना
दिसले. तेव्हा रस्त्याच्या बाजूला जावे असे
त्यांना वाटले. पण त्यांनी स्वतःला आवरले
आणि ते जेथल्या तेथे उभे राहाले.

त्याच वेळी एक पोलीस शिपाई छाठी
उगारून त्यांच्याकडे येत असलेला त्यांना

दिसला. 'जें व्हायचे असेल तें होईल'
असा विचार करून व तोंड फिरवून ते
जागध्या जागी उभे राहाले. पोलीसाने
दोनदां त्यांच्यावर छाठीप्रहार केला. ते
स्वस्थ नसून होते. सर्व अंग एकदां
हावळून गेले. तथापि उभे राहण्याची
शक्ति अंगांत आहे हे पाहून त्यांना
घरें वाटले.

नंतर पोलीस शिपाई रस्ता अडवून उभे
राहाले. स्वयंसेवकदेखील एका जागी
जमा झाले व रस्त्यावर धरण देऊन बसले.
कितीकांना डोक्याला लागले होते व सर्व
अंग रक्ताने माखलेले होते. काळाच
पडला. शेवटी अधिकाऱ्यांनी त्यांना तिकडे
जायलावे होते तिकडे जाऊ दिले नाहीच.
उकट ते स्वतः पुढे निघाले व त्यांना पण
बरोबर घेऊन निघाले.

पाताळ कोट

[३]

कृतव राजाचे दोघे वृत आपल्या थोळ्या
वर बसून आल्यापलीकडील आपल्या
देवाच्या मण्डपाने पोचले. कृतव देवाच्या
सैनिकांनी मारलेला बाण एकदेखील त्यांना
लागला नाही. अशी शत्रू भेटली होती. आहो
बादपणे पहिले होते व चारी बाजूला जंगल
वृक्षाने नेम भरून बाण सोडपे पण धक्क्या नव्हते
“आता पार करून त्या देवाचा पाठलाग
करण्यात धाका आहे कृतव राज्याच्या

मरहटीवरचे पाहरेवारी येतील धावून त्यांच्या
मत्तलीला. ते काही झाले तरी त्या दुष्टांना
जिंकत सोडून देणे देखील बनावर नाही. बोला
कुमच्यापैकी कण जाऊन त्यांचा पाठलाग
करायला तयार आहे! त्यांना डार करून
येणाऱ्या मंत्री मुनसुरात बधिस देतील!”
कृतव देवाचा मण्डार सैनिकांना म्हणाला
ते ऐकून धूमक पुढे होऊन म्हणाला
“मी व सातक हे काम करायला तयार

मरहटीवरचे पाहरेवारी येतील धावून त्यांच्या
मत्तलीला. ते काही झाले तरी त्या दुष्टांना
जिंकत सोडून देणे देखील बनावर नाही. बोला
कुमच्यापैकी कण जाऊन त्यांचा पाठलाग
करायला तयार आहे! त्यांना डार करून
येणाऱ्या मंत्री मुनसुरात बधिस देतील!”
कृतव देवाचा मण्डार सैनिकांना म्हणाला
ते ऐकून धूमक पुढे होऊन म्हणाला
“मी व सातक हे काम करायला तयार

बाही आम्हाला अक्षिमाक्षिमाची गरज नाही, या दुतांनाच नव्हे तर कऱ्ब देशाच्या मज्याचा बंध केल्याशिवाय आमच्या मनाचे समाधान होणार नाही. या दुष्टांनी आमच्यावर आरोप लावला नसे आम्ही पितृहेतक किंवा भ्रातृहेतक मुलीच नाही. आम्ही वेडृत आहो. उमसेनाने आमच्यावर मनात आले ते वर आम्ही खेडनांवर लावण्याला सुरवात केली तेव्हा आम्ही त्याविरुद्ध चळवळ सुरू केली.”

“आमच्या मज्याला पण नेच वाटले. आम्ही स्त्री नाही या गोष्टीची त्यांना सारी

हानी म्हणूनच त्यांना तुम्हा दाधाना मुक्त करा म्हणून आज कदा हानी आता पोळण्यांत वेळ फुटत बालविष्यांत अर्थ नहा हे घोडे त्या आणि या तळवारीच्या आ म्याचा पाठलाग करा. बक्षिसे देवा असताक तर त्या दुष्टांची हाकी मज्यामज्या आणि ठेकाची लागणील.” समोर म्हणाला

समक व सोमक मज्यावर समन व नलवारी येऊन लगेच त्या दाधा दुतांचा पाठलाग करीत निघाले. दंत भोंदा आलाहुन एते हाते त्याच जागी ते पण आले. भोंदाहुन गेले. पाठलाग करीत ते कऱ्ब नगराकडे निघाले

या डागगळ प्रदश होला. मोठमोठे वृक्ष होते शॉन फिर दाट झाडी होती व काळोख. त्यांना निकडे दाणे पोम्य वाटले नाही. कारण रानटी धांपदे वाणी प्यावला निकडे येत. एका पायवाटेने ते जाऊ लागले. फार सावधपणे वाघे पुढे जात होते. परंतु मराच वेळ चालण्यावर देखील यांना त्या दुतांचा मागमस लागला नाही

“सोम! या काळोखांत त्या दुष्टांना पकडणे सोपे नाही. पहिल्याने आपण आपल्या मांकी जाऊन तिकडीक हाकटवाल

काय आहे हे पाहून येऊ आपल्या मुल बाळगला मज्याच्या दडी बाहेर कुतल मज्यावर घेऊन कर” समक म्हणाला

सोमक नकराशी मान हलवीत म्हणाला “उमसेन शत्राचा मुडदा पाडल्याशिवाय माझ्या मनाला नेच पडणार नाही! मी नाही येन घरी वर निहा नाही म्हणून आज दंतक हाण्याचा खंटा आरंभ

“सोम! तू आपला हाड सोड! मला काय वाटते की राजा जसा सहजी आपल्या हाता येतल. त्याचे भंराक्षक हाकल्यान तळ घातून मनेन त्याच्या जवळ असतान फक्त तुझ्यावरच अत्याचार त्याने केला आहे, भय नाही मी पण नाही का कष्ट सोमक, हे पटून गेलेले दंत जाऊन आपल्या विस्तर तक्रार मागणार की त्या दाधा दुतांच्या क्हाला कारण पण आपणच मग आपल्या पुलावाळावर या प्रसंग आदनेल त्याचा धोडा दिखार कर” समक म्हणाला.

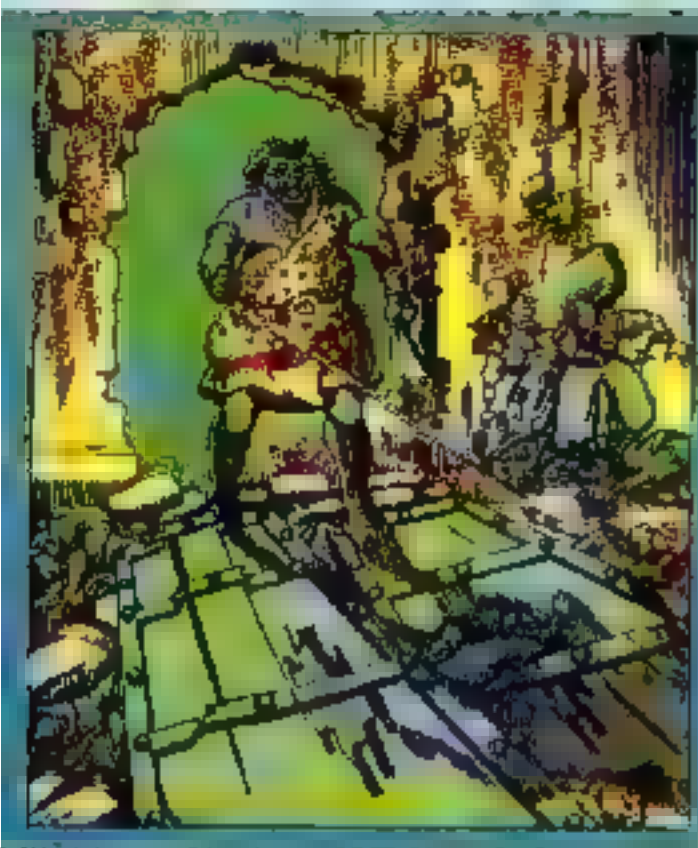
“एकल समक धाडा आन झाला प्रथम मुलावाळाना सुरक्षित काठेवरी पोचते करणे आवश्यक आहे हे त्याला पाले, म्हणाला “ठीक! तू म्हणतास तसे करे वा” असे सांगून सोमकने धोडा चळवळा.

समकनेला पाडा चळवळार इतक्यात राजधानीच्या बाजूने त्यांना उमड दिशेच्या दाधाना बक्षिमे हाकून निघते पाहिले किल्ल्याच्या तटावरून मशालबजा बाण झालाच्या बाजूने येऊन पडू लागले नगारे, हाल घरे व रणवाजे कातू लागला

“राजधानीला आपल्या लाकाना घेदा दिला असावा राजा ठार झाला’ वल, आपण निकडच जाऊ. म्हणत सांगक सिकडे निघाला.

समक त्याला अडवून म्हणाला “घाई नको करूय’ कऱ्ब नगराचा वंदा देण्याची

जालि आम्हा मरीच येवज्याच्या भगान कोठून येणार. आपण अधिचाराने राजधानीच्या बाजूने गेल तर स्थानच फेद होऊन जेडे पायवाटेवरून जम बाजूला येऊन झाडीतून पाहण्या काय भानगड आहे ती आणि बाण कोठून कोणावर येत आहेत, हेदेखील फोडोऊ."

सोमकला वाटत होते तसे ते गावकऱ्यांचे बड नव्हते तो आरड दुमराच होता. माथ्याप्रीच्या सुमारास एक झळझळ महाकाय किल्ल्याची वेदक पांर करून नगराच्या मुख्यद्वारावर गेला आणि त्याने दार टोठावून

"काण तोर मध्ये! इजाडेपर्यंत काटक नाही उघडत, माघीन नाही वाटते!" गावा द्वारशक म्हणार

"मी कोण! राजाभिगज आहे मी!" म्हणत त्या महाकलाने जेराने दारभर एक मुक्ता मारला आणि तुकडे तुकडे होऊन दार होमवले काही द्वारशक त्याच्या आवाजावरून मेले. बाकांनी वाटवरून येणाऱ्या लोकां पडनासागल्या मद्राक'य राक्षसाने राहिले नेहमी बेशुद्ध होऊन त्याच्या पडले.

"तुम्ही मज्याचे सोंग करीत आहा, परा' जिवंत असतील त्यांनी तारातून ये काढला तर त्यांच्या मना देठाभासल्या म्हणून होऊन देडून.' महाकाय राक्षस म्हणाला.

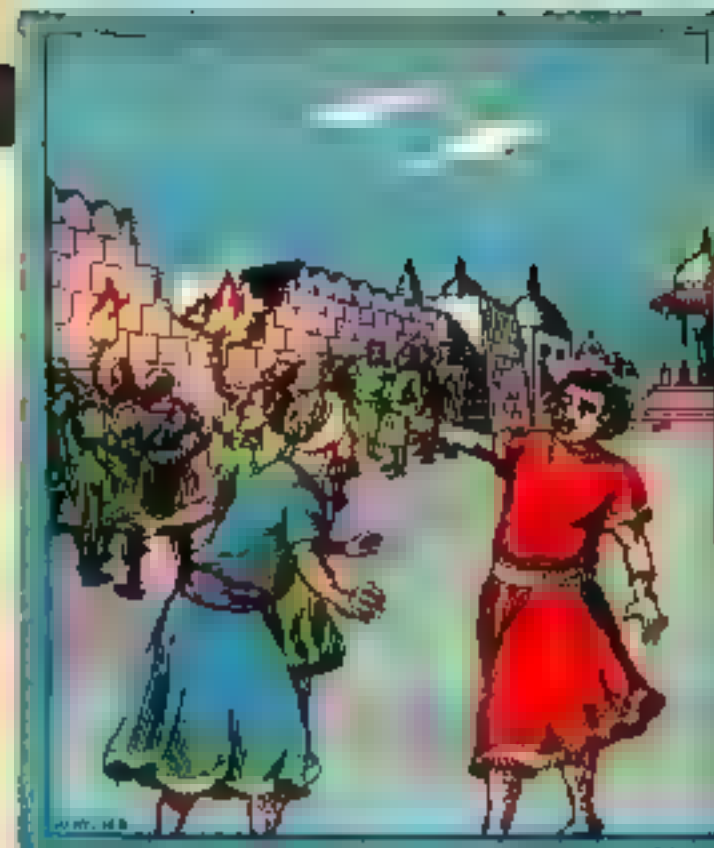
ते पाहून काही द्वारशकांनी भयभीत सुटले पणदां त्यांच्याकडे राहिले. त्या राक्षसाच्या अगावर प्राधानी व इतर गानटी प्राधनाची कातडी होती. होऊनानून जण काही त्रिमया पडत होत्या होक्याला शिगे होती आणि हानान एक लासवडी काटे असलेली गदा होती.

"राक्षस प्रभा! मू कोणत्या लोकातून आला आहेस हे नाही आम्हाला माहीत

गावन वाटेन याला मू म्वा, पण मुख्य मज्यावर हात्या बाजूला तीवड्या रेघा असलेल्या घरांमज्या लोकांच्या वाटेस जाऊ नकोस, त्या परान माझी मुले चाले आहेत" एक द्वारशक म्हणाला

राक्षस जेराने हमला व म्हणत "मज्या! मी मनुष्यांना त्यामाभाडी दुसऱ्या कावल्यातरी लोकांतून आला आहे जम नका समजूस, मी संकसण्यात राहणारा राक्षस आहे. आमच्या राजाची इच्छा मानवजातींतल्या राजकन्येची लग्न करण्याची आहे. तुमच्या राजकन्येच्या सौंदर्याची पसिंदी ऐकली आहे म्हणून आला आहे"

महाकायच्या भिडदारावर होन बाहारेकरी वाहान देत होते, चार बाहारेकरी आणखी एका जागी बसून गण्या मारीत होते राक्षस त्याच्या समोरच्या रस्त्यावरील झाडांच्या आड काळोखान काही वेळ उभा राहिला तो दूरवाज्यापर्यंत गेला आणि एकाएकी भाबला. काही अंतर पुन्हा झाडांच्या खांबून लपत लपत राजवाड्याच्या नटाजवळ आला. त्यावर चढून आत उभी मारीत असता त्याचा एक पाय तटाळा

हाराळा व नटाची ती भाग त्याला कोमलता मोठा आवाज झाला.

राजवाड्यांत खलबळ उडून गेली 'शत्रु सैन्य' 'शत्रु सैन्य' असा आरडा झाळा आणखी एका बाजूने 'भूकंप!' राजवाड्यांतले लोक धावत बाहेर आले, तट कोसललेला वाहून त्यांना आश्चर्य वाटले

राजकुमारी कातिसेनेची हापि मोडली ती देखील खोलीतून बाहेर निघून आली. काय भानगड आहे पाहू लागली. तिच्या दोघी दासी तिच्याबराबर होत्या. "किती आरडा केला लोकांनी! म्हणे भूकंप झाला"

५ वेला हाता, तो हळूच म्हणाला "मी तुमच्या बाटेला जण्यार नाही. तरी काणी वगळ हाणार जसेल तर हाउ दे. पण जर का काणी आरडून काकजना काळाविळे तर गळा पोडून जीव घेईन"

राजकुमारी म्हाला पाहताच बेशुद्ध होऊन पडली. सगळीं मिला जमिनीवर पडून देतां भक्तावर बरक्या कर पाहिले. राक्षस जपले आला व त्याने कातिमेनेला हळूच पुढे जाणे आणि सांघावर टाकणे. तो निघ्या दासांना म्हणाला—"गुप्ती गत कुमारीहून कमी सुंदर दिसत नाही. येना का माझ्याचरीवर? गूर, सडसी असा आमच्या जातीनेल्या तरुणाशी गुप्ती लस करून घ्या. त्याच्या सौंदर्याविषयी चक्कशी करण्याची सुद्धा गरज नाही. मी जाईन तुमच्यासमोर उभा! यावरून नेईल तुम्हाला धोडी घळना"

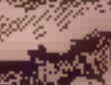
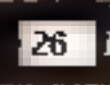
ते ऐकून सर्व दामी नेषल्या तेच वगळ होऊन पडल्या. कातिमेनेला माहुलीमातची उचलून घेऊन राक्षस भयांशय पायच्या उतकून निघून गेला. कित्याच्या तटापली- कडे कडे जावे या विचारात तो बाउर धरकला. त्याच वेळी एक नाकर त्या

पाहण्यासारखे हांडे सोडे करून तिने कोसळलेल्या तटाकडे बांद काळविले

राक्षस बोळक्याशिवाय जिना घडून बर गेला. तेथे राजकुमारी होती, बाटेत काणी नाकर चाकर सेटला नाही. सर्व मजाली पडून त्या पडक्या भितीजवळ गेले होते

तो बर पांचला नेव्हा त्याच्या डाक्याची मावली राजकुमारी उभी होती तेथे जाऊन पडली. ती पाहून तिच्या दासी यावरून गळ्या. आकाशातून कोणाची तरी सावली पडली जमावी असे वाटून त्यांनी आकाशा- कडे पाहिले पण तोपर्यंत राक्षस बर धरकला. त्याच वेळी एक नाकर त्या

वाक्या आला. राक्षसाला पाहून तो ओरडला "राक्षस, राक्षस! राजकन्येला उचलून घेऊन जातो आहे."

राक्षस भावत बागेकडे गेला आणि झाडांच्या खांबी काढाखांबी जाऊन उभा राहिला. राजाच्या नोकरांना विनाकारण ठार करणे त्याला आवडले मग, म्हणून तो मजाली, तलवारी व इतर शस्त्रां घेऊन येणाऱ्यावर बाबला नाही, त्याने तटाच्या भितीवरून त्याला उडी मारली व किल्ल्याच्या फाटकाकडे भावला.

तापस्येन उममेन राजा व मंत्री उठून राजवाल्याच्या मंत्रीवर आले होते. उममेनाला पळत जाणाऱ्या राक्षसाच्या खांब्यावर व जफन्या कानिमेना दिसली. काही सैनिकांना त्याच्यावर बाण सोडले, त्यापैकी काही त्याला लागले, पण त्याला त्याची

फिकीर नव्हती. तो राक्षसांनीचा मुख्य दारांतून बाहेर जाऊन जंगलात फिरवत व पळू लागला.

"किल्ल्याच्या चुरचुरातून अमिबाण माडून त्याच्या उमेदान राक्षस काढे पळत आहे ते पहा. इकडे पाहिल्यांना मंत्र जायला मागा त्याला पाडवा त्याला पाडल्याम करायला. राक्षसाला माण्यामादी मी भूत पाडीमागून येत आहे." उममेन आरडून हुडम सोडीत होता. जंगल सैनिकांना बाणांना मजालीसारखी फडकी गुंडाळून व त्यावर तेल ओतून व पेटवून राक्षस गेला. हाता त्या दिशेला भांडायला सुरवात केली. त्या मजालीच्या उमेदान पाहिल्या व इतर लोक जंगलाच्या दारा बाहेर जंगलात राक्षसाचा पाडल्याम करीत निघाले.

पुढील गाथा पुढील अर्चा

आत्मघातक मंत्र विद्या

विजयकांते आपला हट्ट सोडला नाही तो पुन्हा सादोजवळ गेला. मंत्र जाड्यावर काढून घेतले व गुपगुप स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतांत बसलेला प्रेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! तुम्ही महानशक्ति स्वराक्षसच विचित्र आहा. कदाचित तू भिडि किंवा मंत्रबळ मारीभाडी प्रयत्न करीत असशील. तर मला भयं संगावयाचे आहे की तुम्हा तो प्रयत्न त्या ब्राम्हण कुमारासारखा व्यर्थ आहे ज्यांनी मंत्रबळ व वैवीर्यशक्ती यांचा लाभ करून घेतला होता तरी त्यांचा मंत्रबाधक झाला. त्याची गोष्ट मी तुला सांगता. ऐक." असे सांगून तो गोष्ट सांगू लागला.

कुसुमपुर नावाच्या राज्यात ब्राह्मणवाडा नावाचे एक गाव होते. त्या गावी विष्णु-

वेताळाच्या गोष्टी

स्वामी नांवाचा एक ज्ञात राहात असे. त्याचा चार मुल्ये होते. मोंजीवंशन शाळ्यानंतर ते वेदाध्ययन करू लागले. पुढे एका एकी आजारी पडून त्यांचे आईवडील वारले, मुलें पोरकी झाली. मुलें आजोळी जाऊन राहू लागली. आजोळ यशमल नांवाच्या गांवी होते. परंतु त्या मुलांच्या भाग्यानेच पाठ फिरविली व त्यांच्या मामाच्या घरी गरीबी आली.

अशा स्थितीत मोठा भाऊ एकदा म्मशानात गेला. तेथे त्याला एक प्रेत दिसले. हे प्रेत देखील ज्ञात भाग्याला

आहे, असे त्याला वाटले. त्याने दोरीचे एक टोक झाडाच्या कांदीस बांधून दुसरे गळ्याला घट्ट बांधून घेतले व झाडावरून खाली उडी मारली. पण दारी तुटली व तो जमिनीवर बेजुस्त स्थितीत आडळला.

तो शुदीवर आला तेव्हा एक व्यक्ती गृहस्थ त्याच्या तोंडावर पाणी शिंपवून व आपल्या पंचाने वारा बांधून त्याला शुदीवर आणण्याचा यत्न करीत असल्याचे त्याला दिसले. तो म्हणाला—“बळ! तू तर शिकला सवरलेला दिसतो आहेस. पायाची कळे प्रत्येकाच्या भोगाची लागनात पुण्य

कथे कल्याण पादापासून मुक्त मिळत, हत्या करून घेतल्याने” असे सांगून तो निवून गेला.

मोठा भाऊ परत घरी गेला आणि त्याने म्मशानात घडलेले वृत्त आपल्या भावडांना वर्णन करून सांगितले म्हणाला—“मी रानांत जाऊन आतां तपश्चर्या करणार निदान पुढच्या जन्मी तरी गरिबी नशिबी येऊ नये.”

ते ऐकून त्याचे भाऊ म्हणाले—“वादा! घनाभावी दुःख व कष्ट सहन करावेच लागताना लक्ष्मी वृत्तल आहे आज आहे उद्यां नाहीं पण यत्न करणें हे पाम आहे.

काही मंत्र विद्या संपादन करतां आली तर पाह.” त्याप्रमाणे चौघेजण चार दिशेला निघाले. एका निश्चित वेळी पुन्हा भेटण्याचे पण ठरले.

ठरल्याप्रमाणे चौघे भेटले आणि कांणी कांणती विद्या शिकून घेतली आहे याची परस्परकडे बबकशी करू लागले.

एक भाऊ म्हणाला “कोणत्याहि पाण्याचे दाह मिळाले तर मी मंत्रविद्येने त्यावर मांस चढवू शकंन”

“मी त्याच्या खोबेवर रोम उगवू शकंन” दुसरा म्हणाला

“सर्व शरीर ननवून देण्याची विद्या मला अवगत आहे.” तिसरा म्हणाळा.

“शरिरांत प्राण प्रतिष्ठा करण्याची विद्या मला अवगत आहे” चौथा म्हणाळा.

आपल्या विद्येचा प्रताप दाखविण्यासाठी ते हाडांच्या शोभार्थ निघाले, रानांत एका जागी त्यांना एक हाड मिळाले. ते एक सिंहाने हाड होते. हाडावर मांस बदविण्याची विद्या अवगत असलेल्या भावाने त्यावर मांस चढवले. तुसच्याने त्यावर लक्षा इ रोम पडविले. तिसऱ्याने सर्व शरीर निर्माण केले. ते एक सिंहाने शरीर होते. चौथ्याने भीतभीतच त्या शरिरांत प्राणप्रतिष्ठा केली. त्याबरोबर त्या सिंहाने चौघांना खाऊन टाकले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाळा—
“खा! चौघांपैकी कोणाच्या अपराधामुळे

चौघांचा जीव गेला? या पश्चाचे उत्तर माहीत असून तुं दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची घंभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील.”

त्यावर विक्रमार्क म्हणाळा—“मिहाच्या देहांत प्राणप्रतिष्ठा करणाऱ्या भावालाच सर्व पाप सांगणार! त्याने मिहाची सृष्टी केली नाही असे कोणी म्हणेल. परंतु सृष्टी होण्यापूर्वी तिघांना कोणत्या प्राण्याची सृष्टी होत आहे या गोष्टीची कल्पना देखील नव्हती. प्रत्येकाने आपापल्या विद्येच्या प्रतापाचे प्रदर्शन केले होते परंतु चौथ्याने सर्व माहीत असून छुदां डोळे मिटून काम केले.”

असा तऱ्हेने राजाचे योग्य योग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला व झाडाच्या फांदीला जाऊन लपवणूक सांगला. (कल्पित)

मनांतले ओळखले

एका गांवात एका गरीब मादेल्या तीन मुल्ले होती. तिका तिसरा मुलगा झाला तेव्हा तिच्या पत्नीला परम आले. कांही दिवसांनी ती म्कन; आजारी पडली तेव्हा तिने आपल्या दोघां मोठ्या मुलांना जवळ बोलावून त्यांना समजावून सांगितले की त्यांचा भाकटा भाऊ चिदंबर अजून लहान आहे. त्याला कोणत्याही प्रकारे त्रास होना कामा नये. त्याला त्रास झाला नर तिच्या आत्माला शांति मिळणार नाही. भावां मुलांनी आईने त्यांच्यावर टाकलेले काम पुरे करावयाचे कडक कल्याण त्या गरीब आईने डोळे मिटले.

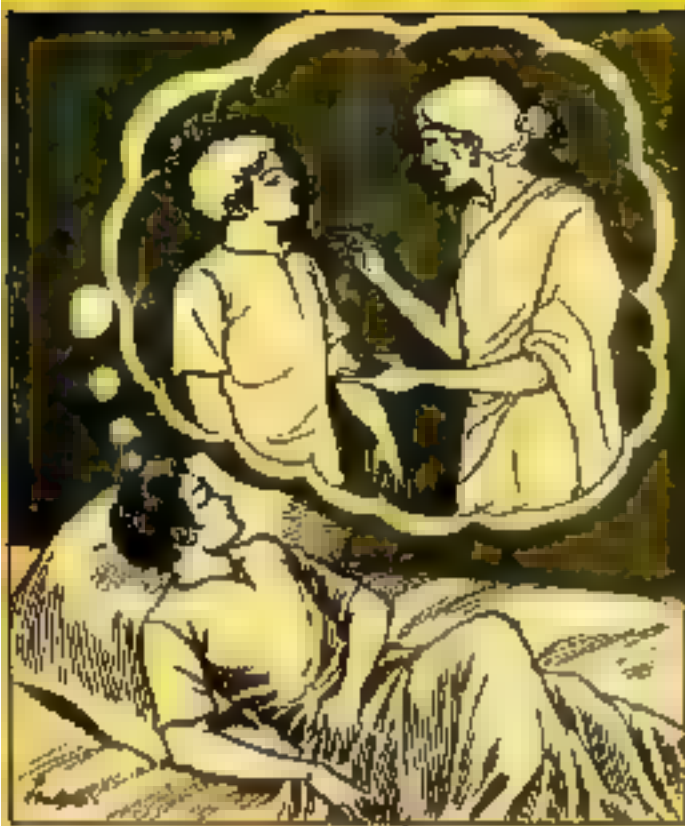
चिदंबरचे दोघे भाऊ शेती करीत व आपल्या लहान भावाचे घेमाने भरणपोषण करीत. सगरी राजकुमारासारखा हो ज्हा-

नाचा मांडा झाला. आपल्या मोठ्या भावांनी विश्वांत उभे राहून शेतकीचा केलेली कामे पाहून त्याला कमीपणा वाटू लागला. कारण तो इम्नरी केलेले उत्तमोत्तम कपडे घासून हिडे किरे. पण त्याचे भाऊ गांबंधळासारखे रहल. त्याला वाटे की आपण पास्तुरीन किवा अजारीत हिडामे

भाकट्या भावांचा उद्याणटपण्या वादतच गेला. पण त्याच्या दोघां भावांनी तिकडे दुर्लक्ष केले. कारण त्यांनी आईचा वचन दिले होते.

कांही दिवसांनी दोघां मोठ्या भावांची लहमे झाली. चिदंबर घरांत लाडोवासारखा वाढलेला, त्याच्या भावज्यांना आवडला नाही. त्यांनी आपापल्या पत्नीला सांगितले.

ते म्हणजे—“हं पहा, आम्ही आईला वचन दिले होते, त्याला काही काळ किंवा श्रास होऊ देणार नाही.”

“काह कोण घाबळा सांगत आहे? त्याला लहानपणी जेवणाखाणाचा श्रास होऊ नये पणवच त्याचा अर्थ होता. त्याला आयुष्यभर पोळामारत्या पोसण्याचे वचन नव्हते दिले. याशिवाय त्याने लग्न होणार त्याने स्वतःच्या पायावर नको का उभे रहायला?” त्यांना आपापल्या परीने आपल्या आपल्या नदः्याची समजूत घालली दोघां भावांना ती गोष्ट पटली. दोघांनी

बाटण्या करून घेऊन आपापला संभार निरनिराळा आटला. चिदंबरला बाटा फजून मिळाला बडिलापरजित पर आणि घरांतल्या सर्व कन्तु.

चिदंबर जातां एकटा पडला. त्याला स्वतःच्या उदर निर्वाहाची काळजी बाटू लागली. स्वतःच सेपाकलेलीक करावा लागे. एक दिवशी तो उपाशीच पडून राहिला आणि हांणी गेला.

त्याला एक स्त्री म्हातारि दिसली ती त्याला म्हणाली—“बाळ! मी तुमी आई! तुम्हा मनात निरनिराळ्या महत्वाकांक्षा आहेत. पण ईश्वररूपेशिवाय त्या पुऱ्या होणे शक्य नाही दुसऱ्याच्या मनांतली गोष्ट ओलखण्याची दिव्य शक्ति मी तुला देते. त्या शक्तीचा सदुपयोग करून तू आयुष्यभर सुखी रहा. खेडेगांवात राहावे त्यांना कठीण वाटते त्यांना शहरांत जाऊन रहावे कामते. नुं राजधानीत जाऊन रहा आणि राजाभव संपादन कर.

सकाळी शेंप मोडली तेव्हां “खेडेगावान राहजे कठीण झाले की शहरांत जाऊन राहावे!” हा प्रतिघ्वनी त्याच्या कानांत घुमू लागला. तो कोणाला कांहीं सांगि

तल्याशिवाय राजधानीच्या गावी गेल्या व राजवाड्यांत जाऊन तेथील अधिकार्याबरोबर कांहीं तरी काम देण्यास विनंती केली. चिदंबर अंगारपिडाने पाडधाकट आहे हें पाहून अधिकार्याने त्याला वारावर पाहारा देण्यासाठी नेमले.

एकदां राजाकडे एक सामंत राजा आला. तो आंत जात समतां चिदंबरने त्याला लक्षपूर्वक पाहिले व पांढर जाऊन नांकरिखर नेमलाच्या अधिकार्याला म्हणाला— “आतां आंत गेलेला मनुष्य दुष्ट आहे. तो आपल्या महाराजाचा रथ करण्याच्या हेतूने

जाऊ आहे. विष लावलेला घुरा त्याने छपवून ठेवलेला आहे.”

त्या अधिकार्याने प्रथम चिदंबरच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले. पण त्याने जास्तच आग्रह केला व तो जवळ जवळ पाठीसध लागला तेव्हां त्याने त्याला मंथ्याकडे नेले. मंथ्याने त्याला विचारले—“तू पद्यांच्यावर असा संशय करीत आहेस ते कोण आहेत हें माहीत आहे का तुला? ते महाराजाचे एक मित्र आहेत. तू मित्रद्रोह कैत्यासारखे होईल. तुझे बोकें उडविले पाहिजे.”

तेव्हा मज्याने चिदंबरने सांगितलेली गाष्ट कळविली. राजाळा आश्चर्य बाटले व त्याने झडती घ्यायला बरकानगी दिली.

मंत्री काही सैनिकांनोबर आत गेला व सामन राजाळा म्हणाला "श्रमा करा." जमच्या नियमाप्रमाणे महाराजाच्या मेटीस येणाऱ्या प्रत्येकाची आम्हाला झडती घ्यावी लागते. ते ऐकून त्यांना वेहारा लाडकन गाली उतरला. झडती घेत अगता विषांत बुडयलेला मुरा सांठवला. त्यावर सधराजानी मुद्रापण हाती.

सामन राजाळा शिरच्छेदाची शिक्षा देण्यात आली व चिदंबरला राजाच्या खास अंगरक्षक म्हणून नेमण्यात आले. आतां तो राजवाड्यातच रात्रदिक्स राहू लागला. रात्री वारक्याला अनेक वर्षे कोटसी होनी. राजाळा एक मुलगी व दोन मुलगे होते. दामदारी त्याच्या सेवेला नेहमी हजार जमन.

एकदा एक ठामी राजाचे नाट घडून येत असतां चिदंबरने निज्याकडे लक्षपूर्वक पाहिले. ती निघून गेल्यावर तो राजाळा म्हणाला—"महाराज ! या जेवणाच्या आपण हात लावू नये. यात विष काढविले आहे. या दासीला शत्रू राजाने लांच दिली आहे.

तो गळ नसून आपल्या ल. विष दिल्याची गोष्ट लिहून चिडकांनून बाहेर टाकली."

राजाचे आपल्या अज्ञानले दोन घाम मांज-
राळा घातले. मज्जा-वागोबर मांजर जमिनीवर मडफटून पडून गेले. त्या दिवशीं रात्री ८ वाज्ये फिरकांजवळ एक मनुष्य आला. त्याच्या तिन एक चिट्टी दिली. जवळच लपून जमलल्या राजाच्या हेरांनी म्याला पकडले व त्याच्या हातातून ते पत्र काढून घेतले. पत्रात राजाळा विष दिल्याचे लिहिले होते.

रुधिराच्या मजान काय आहे हे जाल्ल्याची अडभुत प्रतिक पाहून राजा

चकित झाला. चिदंबरने राजाळा त्याच्या आईने स्वप्रांत येऊन ती शक्ति दिली असल्याचे सांगितले.

"तरमग माझ्या अधिकाऱ्यांत विश्वासपात्र कोण नाही हे सांग." राजाने विचारले.

राजाने सर्वांकडे न्याहाळून पाहिले व म्हणाला "सर्व विश्वास पात्र आहेत." त्याच्यासारख्या वैरीशक्ति प्राप्त असलेल्या एका अधिकाऱ्याला नेमणें दितानेच ठरल्या-
बद्दल राजाच्या मनाचे समाधान झाले.

एके दिवशी राजा म्हणाला—"चिदंबर ! मी एक गाष्ट विचारावी म्हणून बरेच दिवसा-

पामून विचार करीत आहे. माझी मुलगी आता लमला योग्य झाली आहे तिच्यासाठी योग्य वर म्हणून अनेक राजकुमार सांगून आले. पण राजकुमारांचे नांव काढले की ती म्हणते "मला मुली लमच करावयाचे नाही." तिच्या मनात काय आहे ते. नू ओळखून सांगशील तर फार मोठे उपकार होईल."

चिदंबरने राजकन्येकडे ध्यानपूर्वक एकदा पाहिले व म्हणाला "राजकुमारीला आपण पाहिलेला एकही वर पसंत नाही. तिला जो पसंत आहे तो आपल्याला पसंत पडणार नाही म्हणून ती खरे उत्तर देण्याचे टाळीत आली आहे."

"तिचे प्रेम कोणावर आहे, हे सांगशील का?" राजाने विचारले.

"तिचे माझ्यावर प्रेम आहे." चिदंबर म्हणाला. राजाने चकित हाऊन मुलोकडे

पाहिले व तिचा लाजळला चेहरा पाहून व ती गालातल्या गालात हसून तेथून निघून गेलेली पाहून चिदंबर म्हणाला ते खरे असल्याची साक्ष राजाला पटली.

राजा विचारांत पडला. चिदंबर हे मुलगा. राजाने त्याला विचारले "माझ्या मनात काय आहे, हे कळले वाटते तुला?"

"होय! माझ्यामागला गरिबाशी राजकन्येचे लग्न आपल्याला आवडले नाही हा अपराध मुलीचा आहे म्हणून मला दंड करण्यास आपले मन तयार नाही. हाय ना!" चिदंबरने विचारले

राजाने चिदंबरशी मुलाचे लग्न करून देण्याचे ठरले असल्याची पापणा केली. दोघांचे बाटामाटाने लग्न झाले. त्याला पालखीत व अचारीत बसावला मिळाले

परोपकारी गोपाळ

गोपाळ ज्या प्रांतात रहात असे त्या प्रांताधिकार्याच्या मुलाचा वारदिवस आला. पाटील, कुळकर्णी व इतर अधिकाऱ्यांना निमंत्रण आली. गोपाळच्या गांवचा पाटील माजारी असल्या कारणाने जाऊ शकला नाही. त्याने गोपाळच्या हाती संभर रुपये किमतीचा एक हार गांवकऱ्यांतर्फे भेट म्हणून आणि आशीर्वादाचे एक पत्र निहून ठेऊन गोपाळला गांवचा प्रतिनिधि म्हणून पाठविले

गोपाळ सकाळी उजाडनांच निघाला. थारा पैल चानून गेल्यावर तो प्रांताच्या मुख्य मार्गी पोचला. पुढीने मासलेले कपडे काढून घेवून घुतलेले कपडे अंगात घातले. प्रांताधिकार्याचे घर समारे एका मैलावर होते. लान इस्तरी केलेले नवे कोरे कपडे

घातून बाटामाटाने माजारे लोक गोपाळला भेटले. एक गरीब फाटके कपडे घातून एका जागी उभा होता. त्याच्याबरोबर त्याची चार मुले अर्धनग्न भिंतीत उभी होती. तो गरीब येणारा बाणाराकडे भीक मागत होता. पण त्याच्याकडे कोणाचे लक्षच नव्हते. गोपाळ जवळ येताच तो गरीब माणूस केविलवाण्या आवाजाने म्हणाला—"गरिबावर क्या करा. एकाद्वे जुने पोतर असल्याम चा. या फाटक्या कपड्यांनी गेली तर जेवायला कोणी आत देखील सोडणार नाही."

"माझ्याजवळ कपडे आहेत ते हे आहेत. मी बाहेर गावातून आला आहे" असे सांगून गोपाळने आपली पिशवी दाखविली.

"सा, तेव!" आतेवानें तो गरीब मनुष्य म्हणाला. गोपाळने कपडे त्रिक्यावर "बला, तुमच्या आईला बोलावून घेऊन जाऊं या" असे म्हणत तो आपल्या श्रापत्रीकडे निघाला.

आणखी थोडे अंतर जावन गेल्यावर गोपाळला आपली एक कल्प दृश्य दिसले. एक घोड्याची गाडी रस्त्यावरून बाजूच्या शेतात जाऊन चिखलान रुतली होती. त्या गाडीत एक श्रीमंत मुसवधन्तू गृहस्थ बसले होते. त्यांच्याबरोबर सुंदर उंची कपड्यांचे गाठवळे व चांदीचे सामान होते. गाडीवाला

स्वालां उनरून घोड्याला विसलानून गाडी बाहेर काढण्यासाठी ओढु लागला. गाडीत बसलेला मनुष्य म्हणाला "बोलाव का कुणाला तरी!"

गाडीवाला रस्त्यावरून येणारा जाणा राला नाकाला जरा हात सावा म्हणून विनंति करीत होता. परंतु चिखलान कांण ठनकार! कांणी तयार होईना. प्रांताधिकाऱ्याच्या वरी बाणेरच्या कपड्यांनी का लायचे

स्वाच वेळी गोपाळ जवळ आला. गाडीवाल्याने त्याच्याजवळ हात जोडून विनंती केली—"गाडी रस्त्यावर जाणून घावला जरा हात सावतां का! नया होईल गरिबावर सांठ संधोर आलेला पाहून थोडा चिखला आणि शेतात शिरला"

"अरे काणी फुकटांत हात लावील का! बोल ना, देईल चवली किंवा पाकळी म्हणून!" गाडीत बसलेल्या तो तरुण मनुष्य आपले तेनें म्हणाला.

गोपाळने आपल्या हातातली मिशकी बाजूला ठेवली. थोतर जरा वर बापून घेतले व गाडीच्या नाकाला हात घातला. गाडीवाल्याने घोड्याला पुचकावून जरा

प्रास्ताहन दिल्याबरोबर गाडी हलकली व रस्त्यावर जाऊन उभी राहिली. गापाळ आपली मिशकी वेण्यासाठी मागे वळला तेव्हा त्या श्रीमंत मनुष्याने एक चवली त्याच्याकडे फेकली व म्हणाला "हे वे बक्षित!" आणि गाडीवाल्याला गाडी हाकमला मागून निघून गेला. चवकडी कधी तर दूरच त्याने बसून गोपाळकडे एकदां कुनशतापूर्वक पाहिले देखील काही

गोपाळ ती चवली व मिशकी ठचून घेऊन शेजारच्या कारत्यावर गेला व चिखलान पाव घालिले हात पाव स्वच्छ धुवून घेतले. तो परत रस्त्यावर आला तेव्हा त्याला एक ल्हानशी हवी दिसली. त्यात एक हिंवाची मंगठी होती. ती त्या गाडीत बसलेल्या माणसाचीच असणार व त्याच्याकडे ती पोचली केली पाहिजे असे त्याला वाटले. वग त्याने त्या माणसाचे तोंड देखील पाहिले नव्हते. गाडीवाल्याला तो आठखत होता. गाडीत बसलेल्या माणसाच्या हात लाव मिश्री मात्र त्याच्या लक्षात होत्या. त्याच्या डोक्याला एक मंठे पागोटें होणे हे देखील गोपाळला आठवले. त्याने तो मनुष्य घेतला तर त्याला ती

हवी घायचे ठावून हवी उचलून मिशकीत ठेवून घेतली

प्रांताधिकाऱ्याचे मांड होते असे मनु माईक. त्याच्या दरबानाने गोपाळच्या कपड्यांचा चिखलाचे हाग पाहून व त्याचा तो गावडी पोशाख पाहून त्याला आत जाऊ दिले नाही. एका अधिकाऱ्याने त्याला विचारले "काण रे बाबा तूं! मरे, जा तिकडे! जेवणावळ चालली आहे तिकडे."

गोपाळने आपल्या गावच्या पाटलाचे नांव सांगितले व म्हणाला "मी त्यांच्या बतीने आशीर्वाद म्हणून भेट घेऊन आला आहे."

“पाटील आजारी आहेत तू त्यांना दुसरा माही का कोणी भेटला ! तुलाच का भरे पाठविले त्यांनी ! काय पण अवतार आहे ! म्हणे प्रांताधिकाऱ्याच्या भेटास आली आहे स्वारी !” असे सांगून तो अधिकारी इतर पाहण्याच्या सेवेस हजर आला.

“टीक आहे, एवढी भेट पाचवी केलेली तर पुरे !” असे म्हणत गोपाळने आपली पिशवी पुढे केली.

“तुं तरी चकमच दिसतो आहेस मग्नार स्वारीस कळले की भेट देणारा म्हाज आला नसून फक्त भेट पाठविली

आहे तर राग येईल त्यांना. जा, परत जा !” तो अधिकारी म्हणाला.

गोपाळ तेथून बाजूला गेल्या आणि वऱ्हां-ज्यात जाऊन बसला. ज्या कामाकरितां आली होतां ते काम पुरे न झाल्याकडल त्याला वाईट वाटले. नवे कपडे धिकत येऊन घादून जायला वेळ पुरेसा नव्हता. काय विचारांत बसला असतां एक मोठे पागाटे पातलेला एक धीमंत मनुष्य विचारांत तिकडे येत असलेला दिसला.

जी गाडी चिन्मलात स्तळी होती त्या गाडीत बसलेलाच तो मनुष्य होता. प्रांताधिकाऱ्याचा तो वैयक्तिक सचिव होता. बाहुप्यांना येण्यासाठी कांही कापड ! बस व मुलासाठी अंगठी कोरे कांही पदार्थ घेऊन येण्यास त्याला प्रांताधिकाऱ्याने नानारांत पाठविले होते. ते काम पुरे करून परत येत असतां गाडी चिन्मलात स्तळी व त्यानंतर बाकी सर्व प्रकार बडला घोडा बिचकुन शेतांत गिरला तेव्हांच अंगठीची हवी त्यानी रम्यावर पडली होती. घरी आल्यावर त्याने पुष्कळ शोध केला पण ती हवी मायपळी नाही.

अभुनईकाला अंगठी हरवल्याची गोष्ट म्हाज आला नसून फक्त भेट पाठविली

आपल्या सचिवाला समोरून निघून जायला सांगितले. जम्रातकेंत मान माली झाल्याने तो बाहेर आला तेव्हांच त्याला समोर गोपाळ दिसला. आपण नवली फेकली होती ती बाच माणसाकडे अमं अंदाजाने त्याला वाटले व त्याने निसंकाच गोपाळ बबळ येऊन विचारले “माझी गाडी शेतांतून बाहेर काढायला हात लावला तोतुंच का !”

“हाम, तो भीच ! कं कांही बिरोप काम आहे का !” गोपाळने चिन्म होऊन त्याला विचारले.

“नाही, एक अंगठी टेबलेली हवी दिसत नाही. गाडीतून पडली जसावी दिसली का तुला !” त्याने गोपाळला विचारले.

“नी आपली हवी होनी का ! पण आपण कोण हे नाही मला माहीन. मी नाही पाडिले आपल्याला पूर्वी कधी. तुमचीच होनी हे कळायला भाबू !” गोपाळने विचारले.

“जान्त बटवट करूं नकोस. मुकाऱ्याने हवी दे हकडे !” ऐटीत दटावीन तो गोपाळला म्हणाला.

“हे पदा ही हवी उचलतांना आपण मला पाहिले असेल व आपलाच हवी म्हणून मागत नसाल कथा करून म्हणून तुम्हांला ओळखणारा कोणी असेल तर सांगा त्या गाडीवाल्याने येऊन आपलीच हवी अमन्याचे सांगितले तरी पुरे !” गोपाळ म्हणाला.

आपण एवढ मोठे अधिकारी आणि एक व काश्चित मनुष्य असो आपला अपमान करतो म्हणजे काय ! गाडीवाला माझी आलस देणार होय ! असा विचार करून गोपाळला मारायला त्याने हात उगारला.

गोपाळ तसा लेचापेचा नव्हताच त्याने त्याचे दोन्ही हात धरून ठेवले.

या गडबडीत तेथे लोकांची गर्दी जमली. सर्व गोपाळच्या बाजूने बोलत होते. म्हणाले—“हा मनुष्य म्हणत आहे स्वातंत्र्य काय आहे? एवढा किमती माळ ओळख पटल्याशिवाय कसा काय मिळेल हो! गाडीवाल्याने जाळत दिली म्हणजे तुम्हाला कमीपणा येईल वाटने!”

तेव्हा त्या अधिकाऱ्याने गाडीवाल्याला गाडी घेऊन घेऊन आणण्यासाठी एका नोकराला पाठविले. गाडीवाल्याने घेऊन साक दिव्यावर गोपाळ अंगठी बांधला कवळ साक.

सिकडे शंभू नारिकाच्या कानावर अंगठी सापडली असल्याची बातमी पोचली. तो बाहेर आला तेव्हा गोपाळच्या नांठी त्याला

सर्व वर्तमान कळले. त्याचे मळके कपडे पाहून नोकरांनी गोपाळला आत येऊ न दिव्यावरून प्रोत्साहिकारी दिलागरी व्यक्त करून त्याला आदरपूर्वक आत घेऊन गेला. म्हणाला “तुमच्या आदारांचे वर्णन मी फार ऐकले आहे. पण मदीचा योग आज प्रथमच आणि अशा तऱ्हेने येत आहे.” प्रांताधिकाऱ्याने गोपाळचा आतिथ्य सत्कार करून त्याला त्या दिवसाची आठवण म्हणून भोतर पागोटें दिले. स्वागतावरून पाटलांकडे एक भोतर पागोटें पाठविले.

आपल्या माळकाने त्याचा इनका सत्कार केला त्याच्या वरवी आपण आपली गाडी चिखलातून बाहेर काढविली आणि मजुरी म्हणून त्याला चवली देऊं केली होती. याचवेळी प्रांताधिकाऱ्याचा सचिव मंत्रीस आला

लोहजंघ याची गोष्ट

फार पूर्वा मद्रग नगरीत मकरना नावाच्या एका पुढ देवतासीला वर्षाविका नावाची मुलगी होती तिच्या वयाला साजेस असेच तिचे नाव पण होते एवढा पूजेच्यावेळी ठेवलात गेली तेव्हा तिला एक सुंदर नवरा पुरुष दिसला त्याच्या रूपावर ती स्वकी गालली की तिने परी गेल्यावर मकरा दासीला पाठवून त्याला आपल्या घरी बोलावले

त्याला बाळावण्यास दासी का आली आहे हे त्याला कळायला वेळ लागला ना तो दासीला म्हणाला “नास नास क ह जघ आहे. मी एक गरिब ज्ञान्य आहे माझ्या नवल एक पुढकी कबरीदेखाळ नाही तुझ्या पालकिकांची सेवा करावला माझा नवरा आहे, म्हणजे”

“माझ्या माळकिका आरव्या पैशाची गरज नाही.” हामी म्हणाला. ते पुरुष लाहजंघ नामीबरीपर जाण्यास तयार झाला लाहजंघ आलेला पाहून रूपणिकेला फार आनंद आला परंतु मकरनाला राम झाला तिचा वाटले की हा काय भिकारहा आला आहे वा अपनगरीन? वा टकट तो आल्याने रूपणिकेला मात्र आपला जन्म भार्थन आल्यासारखे वाटले. तिने त्याला माझ कन्म आपल्या घरी ठेवून घेतले. तिला स्वर्ग “वशावुले उरव्य” असे वाटू लागले

ते पाहून रूपणिकेची आई म्हणाली “या भिकारक्याला घरात पोसून काय मिळणार नसू आपल्या देवतासीच्या जातीला पुरुषाचे रूप पाहून काय करावयाचे आहे? त्याचा पैसा पहावयाचा असतो जेई मुला

“आहे पण मला हा प्राणाहून जास्त प्रिय वाटला. मला पैशाचा तोटा आहे का ? पुन्हा असे काही बोलू नये !” रूपणिका म्हणाली.

मुलीचे तें बोलणें ऐकून भकरदंड्या राजा आला. मुलीच्या हृच्छोविरुद्ध व निर्या नकळत लोहजंघला घरातून कसे हाकलून लावावे याचा ती विचार करू लागली.

एकदा रूपणिका देवळात गेली असता लोहजंघदेवीला कोठें तरी घराबाहेर गेला होता. तेव्हा एक क्षत्रिय राजकुमार कांही सैनिकांना बरोबर घेऊन रस्त्यावरून जात

असतां भकरदंड्या दिसला. तिने वार्माला पाठवून त्याला घरांत बोलाविले व म्हणाली— “एक भिकारहा माझ्या घरी येऊन भरणे देऊन बसला आहे. तूं त्याला घराबाहेर काढलास तर माझी मुलगी तुझ्याबरोबर राहील.”

त्या क्षत्रिय राजकुमाराला त्यांत नकार देण्यासारखें कांहीच नव्हतें. कांही वेळानें लोहजंघ परत आल्याबरोबर राजकुमाराच्या सैनिकांनी त्याला ठोकून काढले आणि त्याला बंशुद्ध स्थितीतच दूर रस्त्यावर नेऊन फेंकून दिलें. कांही वेळानें रूपणिका आली तेव्हां तिच्या बाईमागे वडलेलें कांड तिच्या कळतें. ती खूप रडली. तें वाहून तो क्षत्रिय राजकुमार निघून गेला.

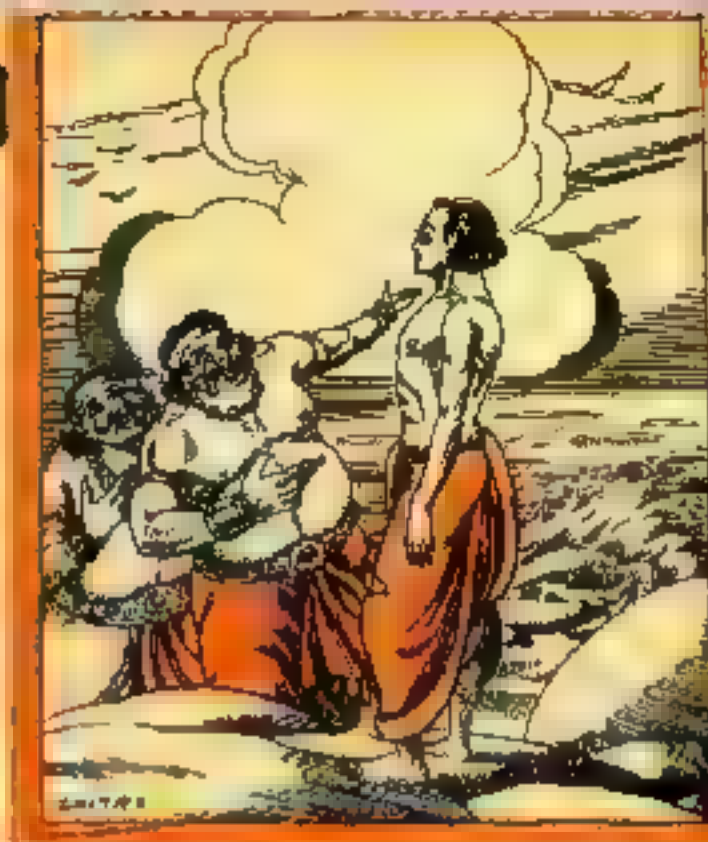
लोहजंघचा एक तर अपमान झाला होता. याणिबाय त्याला दैमिकेचा विग्रह सहन करावा लागला. भकरदंड्यावर भुड प्यावची इच्छा त्याच्या मनात आली. परंतु लगेच त्याचे मन पाळटले व त्याला स्वतःच्या जीविनाचा वाट आला. तो दीक्षयानेला निघाला.

तो एका वाटवटानून जात अमता ऊन वादल्यानें तहानेनें त्याचा जीव कासावीस

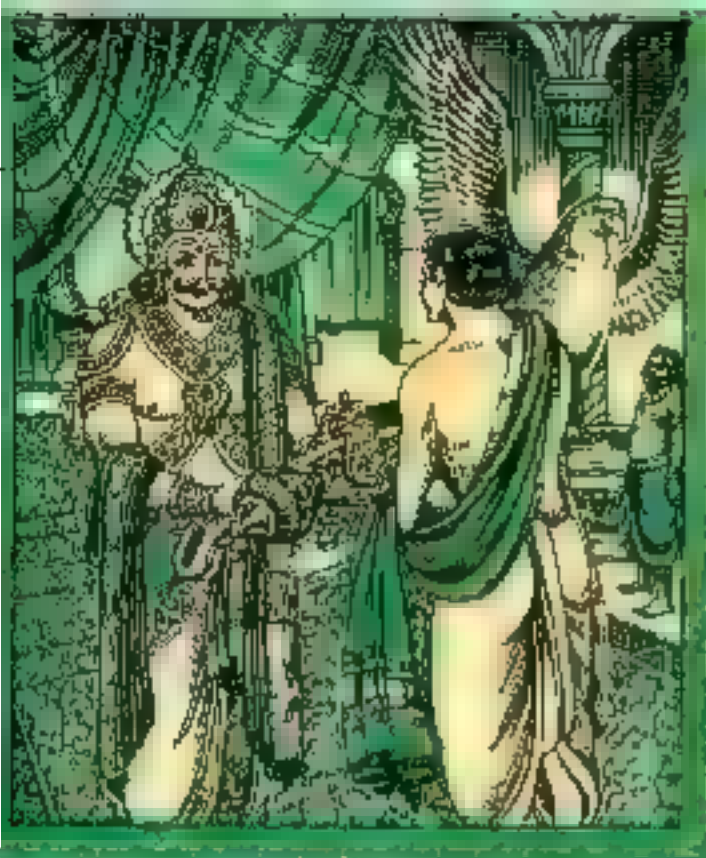
होऊ लागला. सावली नांवाला सुट्टा कोठें नव्हती. त्याला एका जागीं मेलेला हत्ती दिसला. गिधाडांनीं त्याचे सर्व बांस तोडून खाळे होतें व हत्तीचे पांढे सर्व रिकामे गुहेसारखे झाले होते. लोहजंघ हत्तीच्या पोटांत जाऊन बसला. तेथे त्याला बरे वाटलें व हाप पण लागली.

सोप मोडली तेव्हां मुसळभार पाऊस पडत होता. हत्तीचे शरीर पाण्यात तरंगून नवीत गेले व तें समुद्रांत काऊन पोचल. समुद्रांत हत्तीचे तें शरीर तरंगत असलेलें पाहून भाकाशातून एक मोठा गरुडपक्षी उडत सारली भाऊ व हत्तीचा तो प्रत्यक्ष उचलून उडत दूर दक्षिणेकडे लंकाद्वीपात गेला तेथे त्यानें त्या हत्तीला नेऊन टाकलें. गरुडपक्षी हत्तीचे कासहें चाबीनें ओढूं लागला तेव्हां एक मोठें शोक पडलें व आतून लोहजंघ बाहेर आला. मनुष्याला पाडनाच पक्षी घाबरून पळून गेला. बाहेर येऊन तो वाहू लागला तेव्हां त्याला आपण स्वप्न तर व्हात नाही ना, असें वाटू लागले.

तेथे त्याला दान राक्षस दिसले. त्याला पाहून त्याला अर्धातन भीति वाटली. ते देवीला त्याला पाहून घाबरले. कारण समाने

भमुद्र पार करून तेव्हां लंकेचे राजा जिकले तेव्हा राक्षसाची जी प्रेमा उडाली होती ती त्याला आठवली. तत्पर रचणी आपलाच सत्ता समस्त केली व दोघांपैकी एक जण विभीषणाकडे गेला आणि एक मनुष्य समुद्र पार करून आल्याची धातू त्यानें दिली. विभीषणालादेवीला धाडी नीतीच वाटली त्यानें लोहजंघला आदरपूर्वक बोलावून आणावला सांगितले. मोठे राक्षस त्याला बोलावून विभीषणाच्या दरबारांत गेले लोहजंघनें मांठे पणाचा आव आयून विभीषणाला आशीर्वाद दिला.

विभीषणाने त्याला परित्या विचारले.
य हीपात काय काय येणं झालं, अस
नम्रपण विचारले

तेव्हा लोहजवले हा कपोलकल्पित गोष्ट
त्याला सांगितली

'मी मद्राचा शहराचा एक गरीब
ब्रधण आहे. मी कु नाव लोहजव शहराची
असत झाली म्हणून मी न मरणाचे नमस्कारण
करून खेडतर नपश्या केली. तेव्हा मला
स्वप्न ल साक्षात्कार झाला. देशाले मला
आजा करी जा नू विभीषणाच्या दुरवारी
हा ना साक्ष मत्त आहे. ना तुला मन

मुर'द दक्षिणा देईल. पण मी विचारले
''नागयणा' कोठे मी व कोठे लंकेचा
राजा विभीषण' तेव्हा पोचायचे कम' '
'राज आजच मेळ देईल' '' देव म्हणाला
मणि अतर्धान पावला. सकाळी मार्जा
झाप मंडली तेव्हा मी समुद्रपार संकला
येऊन पोचलो होना हे वसे पडले हे ना
दवत जाणे

विभीषणाच्या ते सर्व जवे वारले कारण
इशमच्या कृपेविना कोणी मनुष्य लंकेला
येऊन पावणे अव्यय नव्हते. त्याने आपल्या
गणस सैनिकाना पाठवून स्वणमाळा वसे
लांतल्या एका गडद मनुष्य लंकेला व
म्हणाले ' नू मद्राचा शहराचा एक नागयणाच्या
हा रत्नहार अपण कर.' असे सांगून त्याने
लोहजवला शस्त्र, नक करे आपणणा देऊन
निराप दिला

लोहजव विभीषणाचा मरिचि म्हणून
लंकेन महाला तेव्हा लंकेचे लंकेन
वाटिली विभीषणाले दिलेली वस्त्रभूषणे
येऊन व गडद पश्याच्या पाठीवर बसून
लोहजव मद्राचा पगन आला. ना नगण
बाहेर एका 'नर्जन जाणे उतरला व लंकेचा
एक जात वांस्त जवले राजानपण कोट

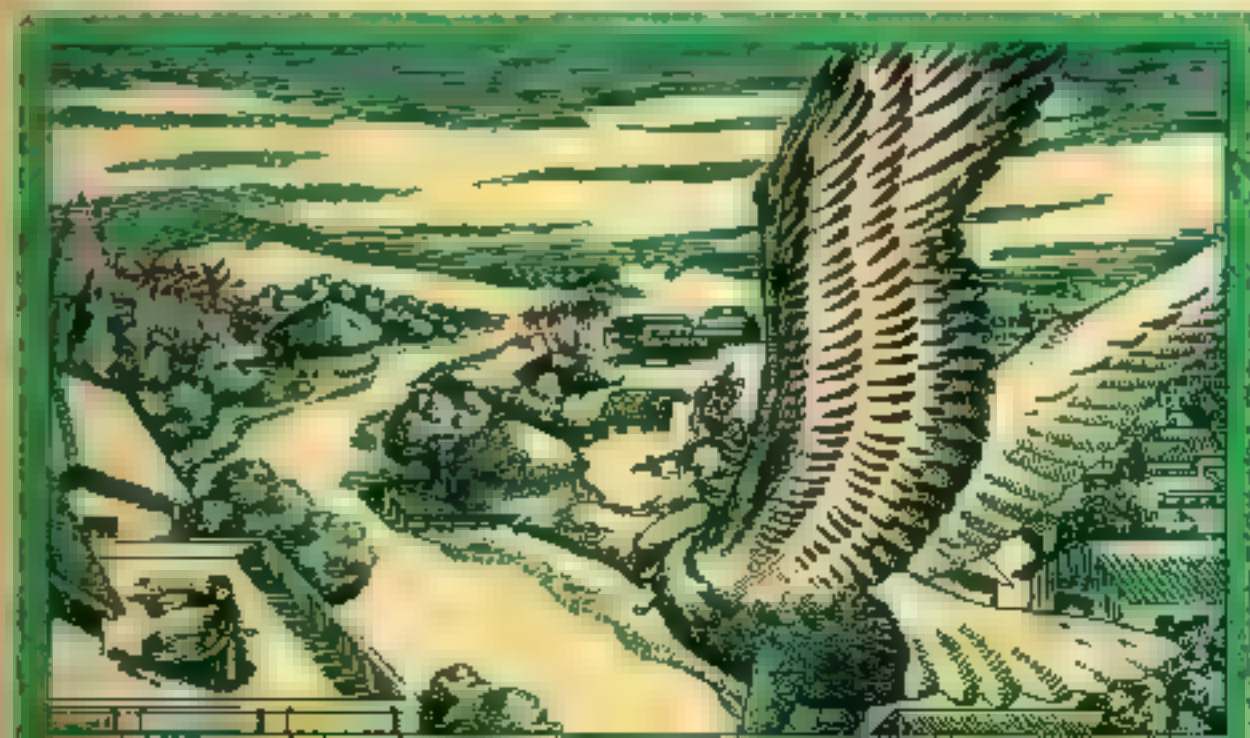
नरी टेडून दिली गावान जाऊन खाऊन
पिऊन घेतले व पश्याच्या स्वागला घालले
संन्याकाळी लवण्यासारखी वसे राजानपण
आणि शस्त्र, नक, गडा आदि लवण करून
पश्या विष्णूनेन रूप येऊन व गडदोवर
बसून अंकुशान विरम्या घालीत हा
वेळ फिरून मारात शस्त्राचे रुखा आणि
आल्याची घाफणा केली.

शस्त्राचे एकून रूप एका शस्त्र आला
स्वत विष्णू आपल्या घरी आलेला पाहून
निला पानद झाला लोहजवने पश्याला
एका बाजूने बसून उरले व म्हणून

'मी विष्णू आहे व तुझ्या मठी भाटा
झाला आहे.'

रूपविष्णूने त्याला नमस्कार करून
म्हणाली 'देव' क्या केलीस या गरिबा
वर मी त्याला भान बालानुन घेऊन
गेली. लोहजव हांहा वेळ नि-यावरीवर
गडून पुढा पश्याच्या पाठीवर बसून
निघत गेला

दुसऱ्या दिवशी उज'ड्यावर कपाणाकला
घाटले की मी आता म्यन विष्णूची पत्नी
जले आहे आता सामान्य मनुष्यघाण्याला
घंस्त्रपार्थी मला काय गरज '

मुलीच्या बागण्यात फरफ आलेल्या वाहून मकरदंष्ट्रने विचारले- "मुली? काय म जालं आहे तुला? अशी काय बागतेस?"

एक रूपणिकेने काही उत्तर दिले नाही तेव्हा तिच्या आईने बनक घेऊन तिच्या पुन्हा पुन्हा विचारले. आता बोरुणे भाग आहे हे वाहून रूपणिकेने पडकाआड उभी राहून तिचे प्रत्यक्ष विप्यूजी कसे प्रेम जडले व तो तिला कसा येऊन येऊन येऊन गेला, हे सांगितले

प्रथम म्हातारीचा त्या सर्वांवर विश्वासच दंड त्याप्रमाणे वेष धारणून तयार बसली बसेना. परंतु तिने श्वेतच्या डोक्यानी होती. कोहजंभ तिच्या पक्षावर कमवून

कोहजंभला गरुडावर बसून रात्री येतांना पाहिले. दुसऱ्या दिवशी पक्षाबांधूनच ती मुलीला म्हणाली- "मुली! सरेंच तू स्वर्ग-लोकांतल्या देवीत सापीक झाली आहेस. मी जशी आहे, तुला माहीतच आहे आता तू मला सदेह भुक्ति मिळेल असे काही तरी कर. त्यासाठी काय करावे लागेल, हे आपल्या पतीच्या विचाराने सांग."

रात्री कोहजंभ आपल्यावर रूपणिकेने आपल्या आईने जी इच्छा व्यक्त केली होती त्या विषयी विचारले तेव्हा तो म्हणाला- "तुझी आई आहे धारीण! म्हणून तिला स्वर्गात प्रवेश मिळजे अशक्य. पण तिले कपटवेष केव्हास ते देवीक भक्त होईक. केव्हा एकदशीच्या दिवशी विकुंडार उषहने. तेव्हा तुझ्या आईने शंकरादि देवांच्या बोलक्यांत देव रूप घेऊन प्रवेश करावा. संकनच्या प्रसवाना मुंदण करावे लागते. तांदळाच्या एका बाजूला काजळ कासावे व दुसऱ्या बाजूला कुंकू कासून घ्यावे."

दुसऱ्या दिवशी तो आला तेव्हा मकर-

देवळाजवळ आला. देवळासमोर एक विशाल घबस्तम्य होता व त्यावर एक गोल दगड होना. कोहजंभने म्हातारीला त्या दगडावर ठेवले आणि "मी आलाच तुझ्या मुलीला येतून!" असे सांगून निघून गेला

एकादशीच्या दिवशी रात्री लोक जागरण करीत होते. कोहजंभ त्यांच्याकडे गेला व जलपटांतूनच म्हणाला- "आज मयभार सर्व गावावर येणार आहे. तुम्ही सर्व हरीच्या आज्ञाळा या!"

नंतर स्वतःचा वेष काढून ठेवून तो सामान्य वेष कळव आला. येणाऱ्या संक-टाचा नांद घेण्यासाठी लोक तयार होऊन बाट पहात होते

त्याने मकरदंष्ट्रकडे वाहून "अपभार अपभार!" असा वेष केव्हावरचेच लोक ओरडू लागले- "माते! त्याला पट्टे नकोस!"

मकरदंष्ट्र ते ऐकत स्वतःला समाजून म्हाबावर बसली होती. म्हातारी राजाला ती धातमी कळली. लोकांनी त्या विकृत रूपाने मकरदंष्ट्रला आळखून व सर्व हंसू लागले

रूपणिकेला ते कळले तेव्हा तिने आपल्या आईला त्याला उतरविले व घडलेले वृत्त सर्वांना सांगितले. तेव्हा राजा म्हणाला- "वा मकरदंष्ट्रने कित्येकांना आजपर्यंत अनेक प्रकारे ठकविले आहे. तिला ठकविणारा कोण आहे हे मला वाटले तर मी त्याला आपले राज्य देईन."

ते ऐकून कोहजंभ पुढे आला व त्याने मकरदंष्ट्रवर खूद उगावण्याच्या हेतूने काय काय केले हे वर्णन करून सांगितले, विभीषणाने दिलेले शंख चक्रादि दाखविले राजाने त्याला शार्दावर बसवून रूपणिकेला त्याचे लग्न करून दिले

हम्रांचें नांव नको !

सहभाषि बरें सादली असनील, कादमीर
राज्यांतल्या दुर्गमाल प्रदेशांत एका
पर्वत शिखरावर महाल बांधून एक राक्षस
महाल असे त्याने लुटपाट करून प्रजेला
ग्राम देऊन मोने व तिरे माणिक्ये
यांचे एक भोंव भळन ठेवले होते. तरी
नागरिक व्याध्यायिरुद्ध कधीं बाळगे नाहीत.
परंतु एक दिवशीं अचानक गेऊन तो
कोणाका विचारी को लू आपल्या मुलीशी
माझे लग्न करून दे, तेन्हां मात्र लोक
घाबरून जात. अगदीं नाइलाजांने काणी
आपल्या मुलीचे त्याच्याशी लग्न लावून
दिले की मुलीची फार दिवस निवून
महाल नसे. राक्षस आपली एका मुलीशी
लग्न करून सा म्हणून येई. मुलीची तर
वेधा उडून जाई.

अशा नव्हेंने सोबीस मुलींचा जीव घेऊन
वर राक्षस पंचवीसाच्या मुलीशी लग्न करण्यास
गावाकडे निघाळा एक गरीब शेनकरी
जेनांत काम करान होना. त्या राक्षसाने
त्याला आपल्या मुलीशी लग्न करून देण्यास
सांगितले, शेनकरी घाबरला. त्याला मलिका
नामाची एक मुली होती. नुफतीच ती
वयात आली होती गस्थीत गाजल्यामुळे
मुलीचे लग्न करून होईल ही एक चिंता
नेहमी त्याला वाटत असे.
“मी परका येईल तुझ्या घरा जेवायला
तेन्हां लग्नाविषयी न दे” राक्षस त्याला
म्हणाला
शेनकरीने पण गेल्यावर ती गोष्ट
मुलीला सांगितली. पण ती मुलीच म्याली
नाही.

मा मागेन नें करा, आणि मागेन नें न
रावा करा ! राक्षस आपल्या वाजेस फिरव-
णार नाही व आपली गिनी कायमची निघून
जाईल” मुली म्हणाली
मलिकने सांगितल्याप्रमाणे तिच्या चाप न
त्याच्याकडे हाते नव्हते ते सर्व पैसे स्वतः
करून सजार्च मास जिवकुन नमार ठेवले
आणि वर एक पिंप भरून राक्षसी वार
पण तयार करून ठेवली. मलिकने शेनार
वाजण्याचा धडन संकडा कोरे सुती कपडे
मागून भाणून लुटीला टांगून ठेवले. राक्षस
जेवायला आला तेन्हां एक मोठे पातले
भळन सजार्च मांस व पिंप भरून अंगूरी
दाळ त्याच्यासमोर ठेवली
“मला मेतक्षणी देण्यासाठी तू बराच
सर्व केलेंका दिभता आहेस. माझे जेवण
तसे मोठे आहे आणि चकदार पदार्थ मला
आवडतात पण पार” राक्षस म्हणाला.
“त्यान कमला सन उदीर असल्यावर
कमला आला आहे सर्व” आणि उदीर वारी
हातेवर मसाला विमाला घावून उंदराचा रम्या
काय छान तयार होतो” मलिका म्हणाली
“म्हणजे हा उंदराचा रमस पाह
म्हणतेस ! आहे सराच छान हातेंकाय

मी आजकाल विमाजणीची लग्ने केली
असनील. पण हा रमसा मारी कधीं मिळाला
त्यायला !” राक्षस म्हणाला. नेतर सुटीवर
आणि कोनाक्यात घडी करून ठेवलेले कापड
पाहून त्याने विचारले “म्हणजे तुला दिव-
कास उद्यम येने म्हणावयाचे !”
मलिका तबलेचे एक कापड हाताने
घेऊन म्हणाली “हे मी गेल्याच महिन्यात
विणले नेतर कपड्याची एक रास होती
तिकडे निचा हात गेल्यावर राक्षसाला वाटले
की तिनेच हे सर्व कापड निघून शिवायला
कापून ठेवलेलें दिभतें आहे. त्याच्या

नजरेंत मलिकेशा गोरव जाम्नाच बाटला. मांसावर ताव मारून त्याने दारूची एक घरणी विकामी केली. म्हणाळा—“काय पण दारू आहे! पुष्कळ खर्च झाला असेल नाही, तुमचा या सर्वांचा.”

“खर्च कमका आळा आहे! कुजकी फळे टाकून देण्यापेक्षा गालकी दारू व्यांची. हे सर्व कमका माझ्या मलिकेशाचे बरे का!” शेतकरी म्हणाळा.

“कुजक्या द्राक्षांची हतकी उत्तम दारू तयार होते तर! जाव्ही कुकरांना त्याचका घालता. मलिकेशा जाली म्हणजे होईल

त्यांचा सन्मुखयोग! पण मलिकेशावर हुंडा काय देणार?” राजसाने विचारले

“मलिकेशा नाही का एक हुंडा! निराळा हुंडा आपली काय देणार! ती सासरी गेली म्हणजे माथी मागी कर्मा होईल त्याची काय वाट! उमट तिच्याशी ज्याचे लग्न होईल त्यानेच मका हुंडा दिल्या पाहिजे! आमच्या गांवच्या सावका- राशी कायको मुकनीच बारली. तो पुन्हा लग्न करायचे म्हणतो आहे. त्याने माझ्या मुलीशी लग्नाची गोष्ट काढली होती. मी त्याच्याशी मुलीचे लग्न करून दिले तर

मला चांगले पैसे मिळतील.” शेतकरी म्हणाळा.

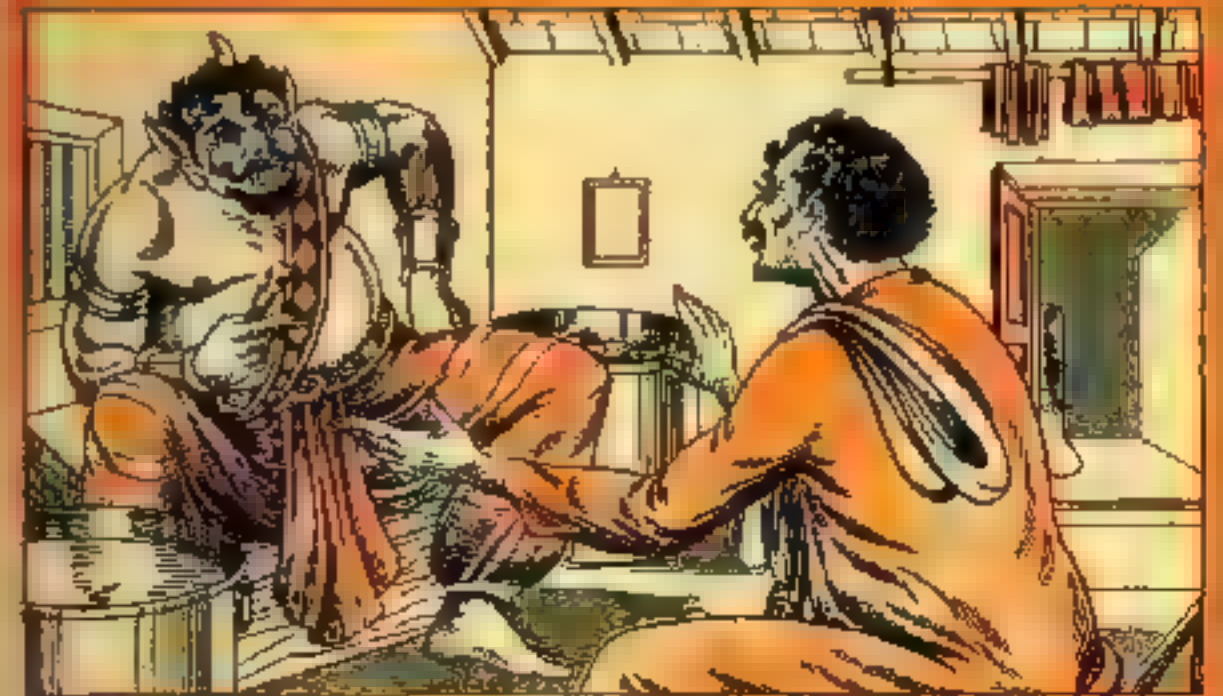
राखसाचा राम आला. रागाच्या भरांत त्याने विचारले—“तू कोणाजवळ बोलत आहेस, हे कशांत आहे वा तुझ्या! मी तुझ्या मुलीशी तुझ्या किंवा तिच्या मनाविरुद्ध लग्न करायचे ठरविले तर तू काय करणार आहेस रे!”

“म्हणजे तुम्हाला मलिकेशाची अजून पुरी माहिती कळलेली दिसत नाही. ती इष्टी आहे इष्टी. बकरां तिने इष्ट बरका की तिचा मळ कायला तरी ती कामाळा

हात लावणार नाही. तिचे मन बळवून तिच्याकडून पाहिजे ते व पाहिजे तिचे काम करवून घ्यावे.” शेतकरी म्हणाळा.

राखसाचा पारा थोडा ठनरला तो म्हणाळा—“बर, बरं!” आणि हुंडा म्हणून एक मोठी रक्कम देऊ लागला. पण शेत- कसाने मानेने प्रथम नकार दिला व म्हणाळा—“दुप्पट तरी दिलीस तर प्रयत्न करीन तिचे मन बळविण्याचा.”

राखसाने विचार केला की मलिकेशाकडून मिळालेली दारू व उंदराचा जो रमसा की तिचा मळ कायला तरी ती कामाळा

लक्ष्मण कर्णधार्या याच्या वान मरी कळत
कराया लागतील. संधार काढकमरीने
चलावा म्हणून भाड्याभाडा एक निगळा
महाक बाधून दे. तो मी मागेन मला आला
वाहित ही पावली अर आणि दमरी अर
मला त्या बदल्या पियानी मारी पाहिले
मला मागण्या, कारण मज भाषण्याशिवाय
भाड्या हातून कामदर्भाक हात नाही."

"उशीर, तू दागिण्याची यादी नाही
मागितलीस करून घ्यायला!" राक्षस
म्हणाले

मजूर लावून काम करविले तर मजुरीचे
पैसे फुकट जातील असा विचार करून
मलिकने सांगितल्याप्रमाणे राक्षसाने मजूर
मेहनत करून घर बांधून दिले.

इतक्यांत हिवाळा आला. मलिकने
यादी व उपासादी असे ठिक्कून तयार केले
आणि बर्फ पडू लागण्याची वाट पाहू
लागली. बर्फ पडू लागले की काळीजचे
लाक म्हणतात, "मलाच्या बदली आपले
पस आहू लागल्या वाटते."

बर्फ पडू लागले "बदलाचे पस आहू
लागले, कर मजूर काम पस जमा करण्याचे"
असा निरोप मलिकने राक्षसाकडे पाठविला

राक्षसाने बर्फ पडून असलेले पाहिले
आणि म्हणाला "हे कसे नवा जमा
करायला"

"मूर्खराज, कावडे देऊन ये आणि
अपमृत भर" मलिका म्हणाली

मलिकने मागितल्याप्रमाणे राक्षस शिवून
देवतेच्या स्वाहान कावळाने वापसामाग्या
बर्फ भरण्याचा मुद्दात केनी, असे अधिक
बर्फ वितरून बाहून गेले. संध्याकाळपर्यंत
कमीतरी खोळ भरली. मलिकने ती शिक्कून
शिळग्यामागली मारी घालली व त्यावर एक
बांधू टाकून म्हणाली "रात्री यावर आणून

तर फटा लक्ष झाल्यावर आपण यावर
झापायचे बरे का? उपासकाळी तू उदरग्या-
वर लक्ष"

राक्षस दमून गेला होताच. तो त्या
बर्फाच्या शिळग्यावर जांपला बिछाना
बडगार ऊच कोटून येणार. तरी तसाच
झापला सकाळी उठला तेव्हा सर्व जंग
मोडून आले होते. सारे ठपकून होते
सर्वा बिछाना बिघटून रिकामा झाला
होता आणि राक्षसाला हसवून नजरे,

'फुकट' मलिका आडे दुशार, पण
निश्चा रडाने मी असल्या शिळग्यावर

पुन्हा झोपलो तर पुन्हा उठण्याची गरजच उरणार नाही." असा विचार करून त्या नव्या महालांतून उठून राक्षस आपल्या घरी निघून गेला. त्याला भीति वाटत होती की मलिकेने लग्नाची गोष्ट काढली तर !

राक्षस निघून गेल्याचे कळल्यावर मलिकेने बरपाळा राक्षसाकडे पाठविले शेतकरी राक्षसाच्या नोकराला म्हणाळा- "बघू वाट पहात आहे !"

"माझी तळमेत बरी नाही. सांग, मला नाही कम करायचे !" राक्षसाने आपल्या नोकराच्या हाती शेतकऱ्याकडे उतर पाठविले. शेतकऱ्याने त्याच्याच हाती उकट निरोप पाठवून विचारले- "तुमच्या बरपाई काय देणार ?"

"पहिल्याने हुंडा दिव्हा. महाळ बांधून दिव्हा आणि बटकाच्या पक्षांची घाटी करून

दिव्हा. आपली आता काय पावते ? राक्षसाने परत निरोप पाठविला.

"तू मादीकर झोपून मादीचा पापड करून टाकला आहेस. पंख पावून पुन्हा भटकून दे." असा शेतकऱ्याचा निरोप नोकराने राक्षसाला देऊन मागितला

"आपल्याकडे आहेत ती सर्व करके देऊन जा म्हणजे आपली ज्ञानत कटबट केळीस तर तुला व तुझ्या मुलांला उभा चिड्डा लाऊन टाकीन." राक्षस नोकराला म्हणाळा. ते ऐकून शेतकरी बघके देऊन निघून गेला.

राक्षसाला अडस पडली. त्याने पुन्हा कोणाकडे लग्नाची गोष्ट काढली नाही.

इकडे मलिका राक्षसाकडून मिळालेल्या पैशावर श्रीमंत झाली. तिने एका तळणाळी तला करून घेतले शेतकरी पण सुखी झाला.

दिलवर

एकदा का कोणास ठाऊक अकबर बादशाहाला आपल्या एका बेगमेवर कोप झाला आणि बादशाहाने बेगमेला तलाहताय माहेरी निघून आपल्या मागितले. त्या बेगमेने विश्वस्त झाला वन घडलेली गोष्ट सांगितली. विश्वस्त एक उपाय सांगून निघून गेला.

बेगमेने आपले सर्व सामान घुमान बांधून आपल्या तबारी केली आणि निरोप पंध्यामादी बादशाहाला भेटण्याची इच्छा आपल्याने कळविले

"माझा हुकूम आज तो झाला. हुकमाची त्रमळ बजावणी झालाच पाहिजे पण महालांत तुझ्या आवडीची जी वस्तु असेल ती न्यायला परवानगी आहे." अकबर म्हणाला

"आपल्या मजबिस्त काही करण्याची इच्छा नाही. परंतु माझी एक विनंती आहे. पुन्हा आपल्या सेवेचा योग कधी कांभळ की नाही ते त्या जहा ताळातच माहीत. मी सर्वत तयार करून आपणासाठी ठेवले आहे. तेवढे वेण्याची कृपा करावी. बेगम म्हणाली.

बादशाहाने होकार दिला. बेगमेने एका पेण्यात सर्वत आणून दिले बादशाहाने ते पिऊन टाकले. सर्वतांत आपले ओषध होत. बादशाह ताबडताय आपला देखील.

बेगम आपल्या शरीराच्या मदतीने बादशाहाला एका पाकळीत आपवून मृत दुसऱ्या पाकळीत बसली आणि माहेरी निघून गेली. पहाटेच्या सुमारास पाकळ्या

कण्यासाठी मध्ये नर राव धाकनासाठी हा यज्ञ केला होता. उगाहण्याचे इंद्राने पापे केली तेव्हा त्याने ब्रह्मपतीच्या सल्ल्याने व त्याच्या भवर्षीने अश्वमेध यज्ञ केला होता आणि त्याला पापांपासून मुक्ति वध मिळाली होती."

लक्ष्मणाने ती कथा पण मागितली म्हणाला

"वृत्रासुर नावाचा एक महा पराकर्मी राजस होता. तो धर्मपरमार्थ व ज्ञानी होता. जिलोकांचा तो आदर करी, तो पाहिजे म्हणून वृत्रासुराच्या वचामाठीं मी राज्य करित असता पृथ्वी त्याच्या सर्व तुला एक उपास सत्मानां. मी आपल्या

इच्छा पूर्ण करा जेन नागराख्याशिवायच उत्तम पाप येई. पृथ्वी घनधान्यपूर्ण होती व पृथ्वीभर सर्वत्र सुषमा हत्त।

परंतु वृत्रासुराच्या मनोने समाधान नव्हत्याने झाले नाही. त्याला गृहिक मुल प्रभुने वाटले. म्हणून त्याने तपश्चर्या करण्याचा विचार केला. तो आपल्या मोठ्या मुलाला गाढीकर समवून तपश्चर्या करण्यासाठी गंगेत निघून गेला, त्याची तपश्चर्या वाहून इंद्र वाचरला. तो विष्णूकडे जाऊन म्हणाला "वृत्रासुराने तिलाक तिलाच आहे. आज तो तपश्चर्या करू लागला आहे. त्याची तपश्चर्या पुढी झाली तर मी त्याला कर्षाच जिंकू शकणार नाही. म्हणून तू त्याचा शोध करून टाक. नाही तर मला किंवा इतर काणव्याहि देवाला काणी विचारणार नव्हा नाही."

देवांच्या वतीन इंद्राने अजापकार विष्णूला विनवण्या केल्यानंतर विष्णू म्हणाला—"वृत्रासुर एक भोळा आहे त्याच्यावर शस्त्र उगाठण्यास मी नाही तयार परंतु तुझ्या विनतीला वध मान निव्व होतो. जिलोकांचा तो आदर करी, तो पाहिजे म्हणून वृत्रासुराच्या वचामाठीं मी राज्य करित असता पृथ्वी त्याच्या सर्व तुला एक उपास सत्मानां. मी आपल्या

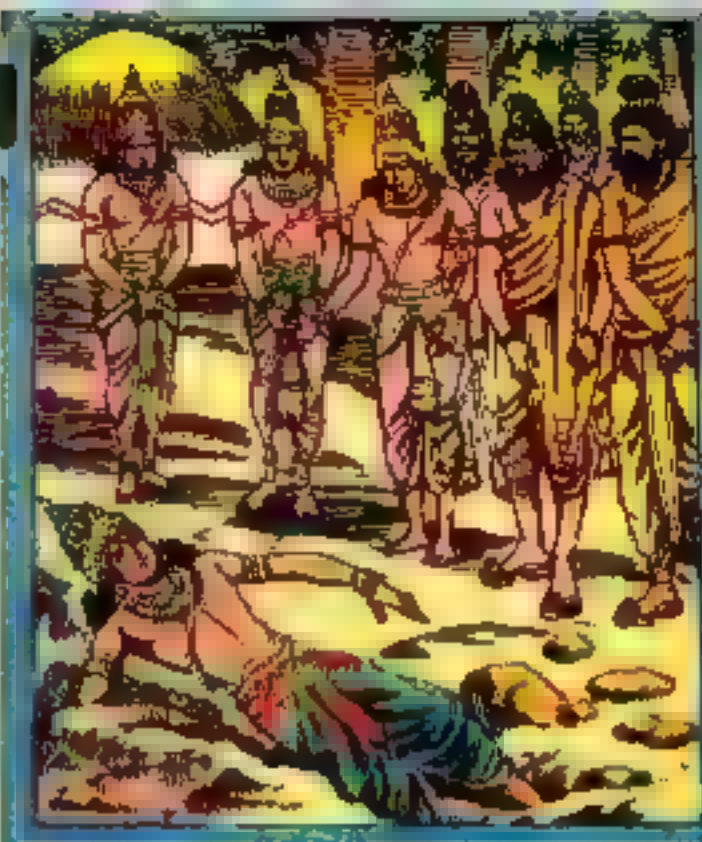
मनीचे तीन भाग सारगमनाने इकून एक तुल्य, एक तुझ्या वज्राळा व निभग पृथ्वीला देता, म्हणजे तुला वृत्रासुराचा वध करता येईल

ते एकुन इंद्र व देव खुष झाले. ते सर्व वृत्रासुर तपश्चर्या करित होता त्या वनात गेले. वृत्रासुराने तेच वाहून त्यांना वाटले की या तेजाने तिलाक भस्म होईल. देव त्याला वाहून पाचरून गेले. इंद्राने दोन्ही हातांनी आपले वज्र उचलून वृत्रासुराचा शिरच्छेद केला

वृत्रासुराच्या हाता, अर्धातक इंद्राला ब्रह्मत्येचे पाप लागले. त्याला वाईट वाटले. तेव्हा देव पुन्हा विष्णूकडे गेले आणि म्हणाले "देवाभिदेवा वृत्रासुराचा वध तू केलास आणि त्याचे पाप मात्र इंद्राला लागले आता त्याला मुक्ति कशी काय मिळणार!"

"एक उपाय आहे. इंद्राने अश्वमेध केला नर ब्रह्मत्येच्या पापाचे शालन होईल आणि इंद्र पूर्वभारत्वाच पापमुक्त होईल विष्णू देवाना म्हणाला.

तो सगळा एकुन देव ब्रह्मपतीआदि तृतीयुतीना वरावर घेऊन इंद्राकडे गेले

इंद्र निबंध स्थितीत जात मनाने भयभीत होऊन पडून होता. इंद्राला वरावर घेऊन त्यांनी अश्वमेध यज्ञ केला तेव्हा ब्रह्मत्येच्या पापातून त्याला मुक्ति मिळाली

लक्ष्मणाने गोष्ट सांगितल्यावर त्याला आठवलेली रामाने अश्वमेध यज्ञाचा सहिमा वर्णन करून आणखी एक गोष्ट मागितली राम म्हणाला

पूर्वी कर्तव्य नावाच्या प्रजापतीचा मुलगा हल बालिक देवांत राज्य करीत असे. देव, राक्षस, नाग, यक्ष, गंधर्व सर्व त्याचा फार आदर करीत

जेव्हा महिन्यात एकदा राजा हल आपल्या अनुयायांसह जंगलात शिकारीला गेला असता त्याने अनेक जनावरांची शिकार केली. परंतु शिकारीची धूव उतरली नाही. शिकार करीत तो कुमारध्वामी षण्मुखचा जन्म ज्या जागी झाला होता त्या जागी येऊन पोचला. तेथे शिव पार्वती परिवारसमैत हजर होते. तेथील पर्वताचे विंगोड असे की तेथे सर्व षण्मुखी व वृक्ष स्त्री जातीचे होते तेथे पांचनाच राजा हल आणि त्याचे गोरवांचाकरा सर्वांना स्त्री रूप मिळाले

आपल्या शरिरांत झालेला तो बदल पाहून राजा हल वावरला. त्याने शंकराच्या पावावर लोटांगण घालून रक्षण करावे अशी विनंती केली.

“स्त्री रूप नाहीसं हांध्याची गोष्ट सोडून आज्ञेची काय वाटेला तें मागून ये” असे शंकर म्हणाला.

हलने शंकराकडून कांही कर मागण्याचा विचार सोडून पार्वतीजवळ प्रार्थना केली जगभरला पार्वतीला द्या आला तिन वर दिला की त्याला एक महिना आपल्या वर पुरुष रूप मिळेल व पुन्हा एक महिन्याने स्त्री रूप मिळेल. अर्धेच पुढे चाकू राहील, मात्र स्त्री रूप मिळाल्यावर पुरुष रूपातल्या व पुरुषरूप मिळाल्यावर स्त्री रूपातल्या गोष्टी आठवणार नाहीत. अशा मन्त्रेने हल हला आज्ञा. त्याच्या सर्व शोकांना पण स्त्री रूप मिळाले ते त्या राजांत आनंदाने कितार करीत किंच झाले.

त्या पर्वतानजीकच एक सगवळ हातें तेथे चंद्राचा मुलगा बुध आश्रम बांधून नपश्र्या करीत असे तो म्मनस्मयान होना व सुख पण होता.

हला आपल्याविरागच्या स्थितीवर जन्मविहार करीत असता बुधाने त्याला वाहिले. तो हलाने पुढे होऊन गेला आपापसावे तसाला पुरुषरूपाचा विमर पडला. त्याला पण वाटले की त्याच्या भाग्या सुख पुरुष त्रिकलात दुसरा असणं शक्य नाही.

हलाच्या बराबरच्या स्थितीना बघते शंकराच्या आश्रमात शोकान नी कंण वीर चवकळी करी. त्या म्हणाला “ती आमच्यात प्रमुख आहे. तिला कांय पति नाही. ती आपला बराबर येऊन वनविहार करीत आहे.”

“तुम्ही सर्व माझ्या आश्रमात म्हाताने रहा. येथे कंदमुळे व फळे खायला आहेत व येथील किण्व तूम्हा पति होतील.” बुध त्यांना म्हणाला. त्या सर्व निवून गेल्या. नंतर बुध हलाला म्हणाला - “मी चंद्राचा मुलगा. माझे माव बुध. एकी मानून मी तुम्हा श्रमाने वागवीत. तू येथेच माझ्या जवळ रहा.”

“तुम्ही हळका !” हला म्हणाली. दोघे आनंदाने परम्परांच्या सहसांत पति पत्नी म्हणून एक महिनाभर राहाली

एक दिवशी भकाळी हला हल महाराजाचे रूप आपल्यावर अंधरुणावरून उठली. पण तिला आपल्या स्त्री रूपातल्या जीवनाची आठवण राहाली नाही.

त्यावेळी बुध सरोवरावर तपश्चर्या करीत बसला होता. हलने त्याला जवळ जाऊन विचारले “मी आपल्या सैनिकाबरोबर हक्के आला हात’ पण ते काढे निघून गेले नाही कळत !”

बुध म्हणाला - “एका तुझ्या आले व त्यांत तुझ्याबरोबर आणले सर्व म्मन येले तू म्मन. आश्रमांत आश्रयास म्हणून आला

हतास. तुली होण्याचे कारण साहा यथेच रहा ख्याने."

हल आपल्या सैनिकांच्या मरणाची गोष्ट ऐकून फार दुःखी झाला. तो म्हणाला. "आमी मला राज्य तरी कशाळा! तुम्ही परवानगी दिल्यास मी आपला मोठा मुलगा अर्शाकिन्दु याचा राज्याभिषेक करून देऊन परत येईन."

"हल महाराज' अरे अमा निराश का होतास! तू एक वर्षभर येथेच रहा, मी तुझ्या हिताचे तेच करीन." बुध त्याला म्हणाला

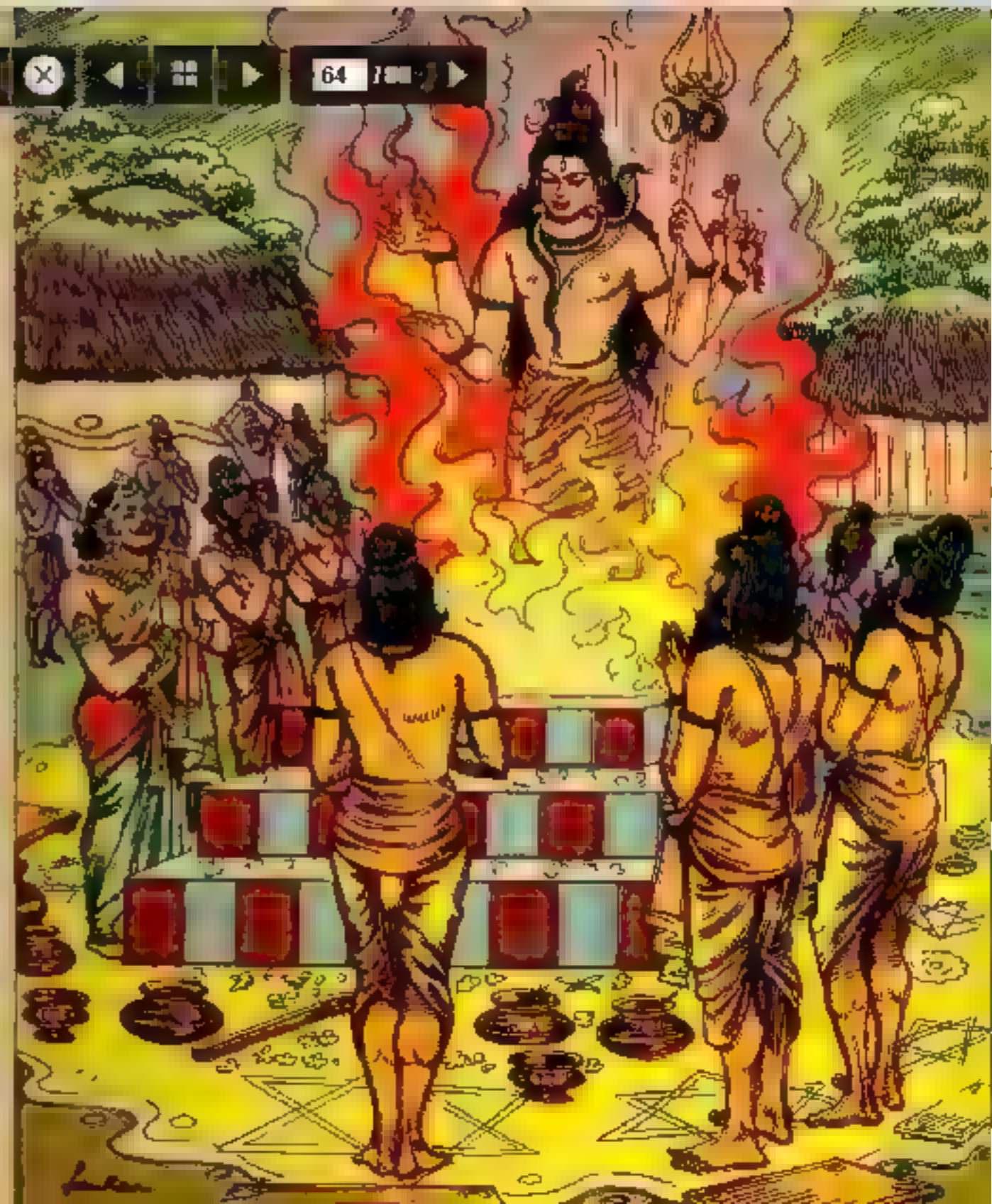
हल त्याप्रमाणे बुधकडे राहू लागला एक महिना बीरूप व एक महिना पुरुष रूप त्याला मिळत राहाले व नशानेव त्याला बीरूप असनाचा बुधचा भक्षण एक मुलगा झाला.

नंतर बुधनें सवर्त, पयवन, पमोद, दुर्वासा वगैरे ऋषींना बोलाविले हलारी त्याप्रमाणे ओळख करून दिली व त्यांना पापमुक्ति करून देण्यास उपाय विचारला त्याच वेळी हलचा मुलगा कदम व इतर मुनि आले. ज्ञाना आना जे मुचले ते त्यांनी सुचविले. पण कदम म्हणाला

"अश्वमेध यज्ञ हा एकच उपाय आहे." त्याप्रमाणे अश्वमेधयज्ञ केला आणि हल राजाला पाप मोचन मिळाले. यज्ञ पूर्ण झाला त्यावेळीं स्वतः वंकरांनीं प्रकट होऊन हल राजाला आपमुक्त केले

परंतु हल राजिक देष्टान परत गेला नाही. तो मगध देष्टानच प्रतिष्ठान येथे राज्य करू लागला. बुधाकडून त्याला जो मुलगा जावाचा मुलगा झाला तोच हलराजानगर या नव्या गाडीवर बसला.

रामान नी कथा आपल्या वंशजा सांगितली लक्ष्मणास पाठवून त्यांनी आपले पुराहित

“व्याघ्रराजाने एक गोष्ट खरी सांगितली कळपाची परवानगी घ्यावी लागणार!” लांडगा म्हणाला.

“कळपासमोर उभा करीन त्याला. रात्री उपासी उघडानसुगडा आला होता. भीति कसली! तो लंगडा त्याला खाऊन पकून गेला असला आणि राबडाले आपल्यावर सूड उगवायला थांबले असते. टेथीन, टेथीन’ तीनदा सांगने. इतकं नकोस रे मुळा, ! मागे नथि आज पासून भोवली. भोवली तू मोठा झालास म्हणजे त्या व्याघ्र-राजाची शिकार कर. मुन्नी शिकार करायला

आल्य होना न तो” लांडगीण म्हणाली “बरं तर पाहंवा कळपा काय म्हणता ते.” लांडगा म्हणाला.

दुसऱ्या नियमाप्रमाणे विवाहित लांडगा आपल्या कळपाबाहेर निराळे पर भाटू शकतो. परंतु मुलं मोठी झाली म्हणजे त्यांना कळपाला जाणून पोचने करावे लागते. दर पोर्णमेला कळपाची बैठक होत असे. त्या दिवशी सर्व लांडगे एकत्र होऊन परस्परांची भाल्क करून देत व घेत. हा ‘संस्कार’ संपल्यानंतर मुलांना हिंडा फिरा-यला म्हणूनच मिळे. कळपालाच्या मक्याचा

माठ्या लाडल्याने त्यांना कधी दुस्मापत केली व तो पकडला गेला तर त्याला सुत्यदंड दिला जाई

पिन्हं हिहूं किन्हं लागल्यावर लांडगा आपल्या बापदांबरांवर पिलांना व भोवलीला घेऊन पोर्णमेळ्यादिवशी रात्री रूपा पर्वतावर आला. त्याच्या टोकाला असंख्य मोटमोटे दगड होते. त्याच्या मार्गे शेकडो लांडगे स्तून वसणं करून होतं

लाडल्याच्या या कळपाचा एक नावाचा पुढारी होना. त्याच्या अंगात बापाची मंढलाकार येऊन बसले. मुलं मधे उठवा-यला होती. तो हुजार पण तमाच होना. मारीत व खेळू लागतू लागली. एक

तो लांगराच्या शिखरावर पडून होता! खाली चालीस लांडगे बसले होते त्यात काही एकल्याने जाऊन हरण धरून जाण-णारे लहान लहान लाडगोपणे होते. एक गेलं एक वर्ष या कळपाचा नामक हाता. नऊ बयांत तो दोनदा पकडला गेला एकदा त्याला बांगलाच भार बसला होता त्याला माणसाच्या स्वभावानी चांगली भाल्क होनी

मधेत व्याख्याने नव्हती होना. आईबाप मंढलाकार येऊन बसले. मुलं मधे उठवा-यला होती. तो हुजार पण तमाच होना. मारीत व खेळू लागतू लागली. एक

गान्धीवा

भारताच्या इतिहास

१७५७ मध्ये नादिरशाहाचा बंधू करण्यात आला. त्याच्या मेजापनीपैकी अहमदशाह अब्दाली हा अफगाणिस्तानाचा एक स्वतंत्र शासक झाला. तो नादिरशाह परोबर भारतात आला होता. त्याने स्वतः होळ्यानी मोगल साम्राज्याची झालेली वानाहत पाहिली होती. अफगाणिस्तानाच्या गावीवर बमब्यानंतर स्थिरपथावर झाल्यावर त्याने भारतावर स्वारी केली. १७५८ ते १७६७ च्या दरम्यान त्याने अनेक स्वाभ्या केल्या.

या स्वाभ्यांचा मूळ उद्देश्य फक्त लुटमार करणे हा नसून मोगलांच्या सत्तेचा शेवट करून अफगाणांची सत्ता पुन्हा कायम करणे हा होता.

भारताच्या इतिहासात या स्वाभ्यांना फार महत्त्व आहे. या स्वाभ्यांच्या मुळांन आणखी एक उद्देश्य होना, परदेशात

मिळविलेला जस हा स्वतःच्या देशात त्याची प्रतिष्ठा वाढविण्यास उपयोगी होता. लुटीचा माल वेऊन आपल्या घेण्याला पगार व मेजापनीना इनाम वांटणे त्याला शक्य झाले.

१७५८ मध्ये अहमदशाहने पंजाबावर स्वारी केली तीन त्याला यश मिळाले नाही कारण पंजाबच्या सुबेदाराने त्याचा पराभव केला. परंतु दोन वर्षांनी अहमद शाहने पुन्हा स्वारी केली आणि या वेळेस त्याच्या पवरी यश आले. पंजाबच्या सुबेदाराना दिल्लीहून काढण्याहि प्रकारची मदत मिळाली नाही. १७५९ च्या अखेरीस अहमद शाहने भारतावर आणखी एक स्वारी केली आणि काश्मीर जिंकले. मराहद पर्यंतचा भागल साम्राज्यातला भाग त्याने मोगलां वडून हस्तगत करून घेतला.

१७५७ मध्ये पंजाबात मद्रत अर लकना पारी व मोगल मद्रत मद्रती इमदुलमुक्त यश वलकावला. अहमदशाह अब्दालीने मद्रत महिन्यात पवरी स्वारी केली. २ जानेवारी १७५७ च रोजी तो येर दहूपर्यंत वेऊन वडकला. त्याने दिल्ली शहर लुटले. मोगल बादशाह आलमगीर द्वितीयाने त्याला काश्मीर, सिंध, पंजाब व मराहदेचे इलाखे देऊन स्वाभ्याशी संधी करून घेतली. मद्र १७५७ च्या एप्रिल मध्ये अब्दाली अनेक कैदी व पुष्कळ धन वडून स्वदेश परतला.

१७५७ च्या मे महिन्या पासून १७५८ च्या मे महिन्यापर्यंत अब्दालीचा मुल्ला तैमूरशाह लाहोरचा बजीर म्हणून होता. स्वाभ्या घासनकाळांत अराजकता जास्तच पसरली. एका वीस सरदारांवर अत्याचार झाले म्हणून सर्व वीस सयाजानेंच बंड केले. जालुभरचा सुबेदार आदीनबेग त्यान वाने जफगाण ससंबिरुद्ध बंड पुकारले आणि मराठ्यांची मदत मागितली. रघुनाथराव उर्फ राधाबा मरारी याच्या नेतृत्वाखाली एका मोठ्या सैन्यानिशी १७५८ मध्ये पंजाबावर स्वारी करण्यांत आली. लाहोर काबीज

कठन अफगाणाना तेथून पिटाकून लावण्यात आले. परंतु लाहोर शहर मराठ्यांच्या हातांत अजून सहा महिनेच राहिले. १७६० च्या ऑक्टोबर महिन्यात अहमदालीने भारतावर पांचवी स्वारी केली, आणि पुन्हा पंजाब आपला अधिकार कायम केला.

१७६१ मधील ग्राम करण्यासाठी अफगाण व मराठे यांच्यात चढाओढ सुरू झाली. १५ जानेवारी १७६१ या रोजी पानीपतच्या मैदानात शोषाचे युद्ध झाले. १७६२ मध्ये अहमदाली परत निघून गेला. पुन्हा शिवाजी लाहोरच्या मुबदाराला ठार दिले. १७६४ च्या मार्च महिन्यात अहमदाली पुन्हा लाहोरला आला. तेथे तो वान वाटवडे राहला आणि त्याच्या डेझात बंडाळी झाली. अफगाणांचे एकूण परत निघून गेला. १७६५ मध्ये तो शिवाच्या बंडाळीला आला घालण्यात

यज मिळाले नाही. राजावात लाहोर व इतर अनेक जिल्हे शिवाच्या ताब्यात आले.

१७६५ मध्ये शिवाच्या बंडाळीला आला घालण्यात यज मिळाले नाही. राजावात लाहोर व इतर अनेक जिल्हे शिवाच्या ताब्यात आले.

त्यामुळे मराठ्यांना माझ्या विस्तार थांबला त्यामुळे शिवाची शक्ति वाढायला लागली. त्यामुळे वेस्ट इंडिया कंपनीला दहशत त्याची दहशत त्याकाला भामत होती.

दिल्लीचे राज्य कमकुवत होत गेले. मानाधिकारी म्हणजे मराठा व मुबदार स्वतंत्र होऊ लागले. तसे ते स्वतःला दिल्लीचा माडलिक म्हणतील. अशा तऱ्हेने काही नवीन मुसलमान राज्ये उभे झाले.

नेहरू चरित्र

[...]

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

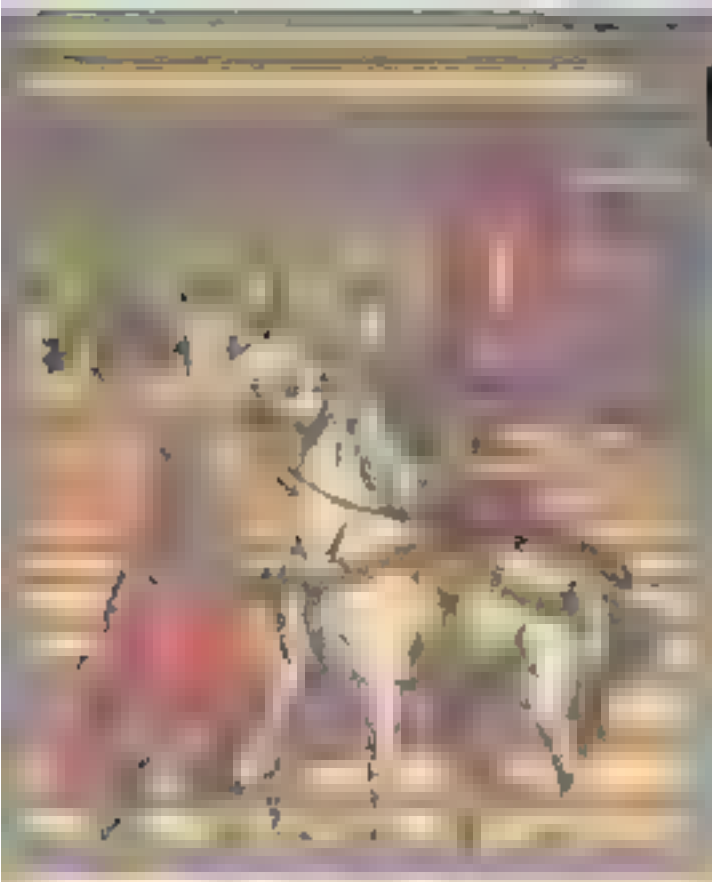
...

हजारों लोक समीप झाले त्यात जवाहर लालजी पण होते.

रेलवे स्टेशनतासमार जर्घा मैल लांब रस्त असे एक मैदान होते. पालीमानी मिरवणुकीला अडविले. लोकाना एक बाजूला जमले. मैदान पालीमानी व घोंडेभाराना भरलेले होते. कितीक लोक, जे ही सर्व गमन पाहण्यासाठी आले होते त्यांच्यापुढे मांडा पार्श्व झमला.

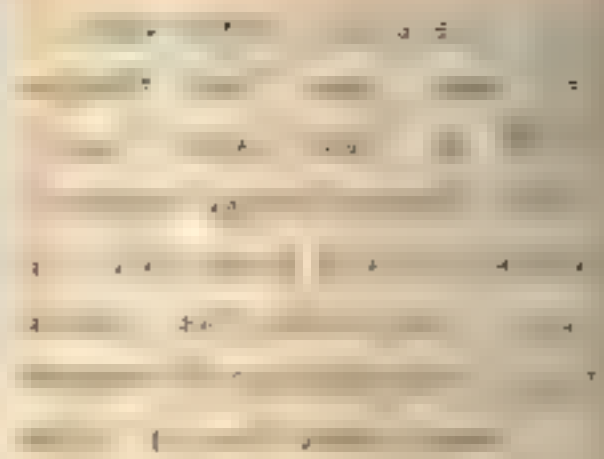
घाडे स्वागती मण्ड दिसेल त्याला हाते दिवने मागहाण करण्यास सुरुवात केली. ते लोकांना थांबाव्यानी तुटवीत घोंड्यांना घेऊन

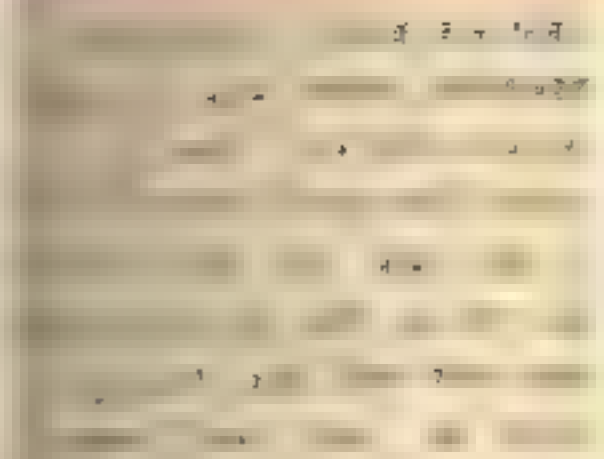
रातुने स्वारी केली तर कितीजण पुढ मनीस काणास ठाऊक मनीस ! ”

“महाराज ! राज्याच्या रक्षणामा खाण पगार देऊन सैन्य नाही का उभे केले ! या भित्त्यांच्या हातून का राज्याचे रक्षण होणार ! मर्क वा त्याना ! ” असे सांगून मंत्र्याने अग्निबाण सोडणाऱ्या सैनिका काडे बोट दाखविले व पुढे म्हणाला “पण, हे सैनिक जे अग्निबाण द माले राक्षसावर म्हणून सोडीत आहेत ते राज-कन्येला रागण्याची शक्यता पण आहे म्हणून त्यांना नका का ते सांगायला ! ”

एका सैनिकाने राजाचा थोडा माणून पळवत वर वर राजा न्यावर यान्यापरीवर आणली काही पाहोव्हा पण निघाले. ते सर्व मुख्यद्वार पार करून राजाने शिरले मनी काही वळ त्याच्याकडे पहात होता नेतर तो कित्याच्या एका बुडव्यावर चढून पाहण्या माही निघाला त्याकडी मरज न्याला वागले, हा राजा आपले राज्य किती दिवस सांभाळणार

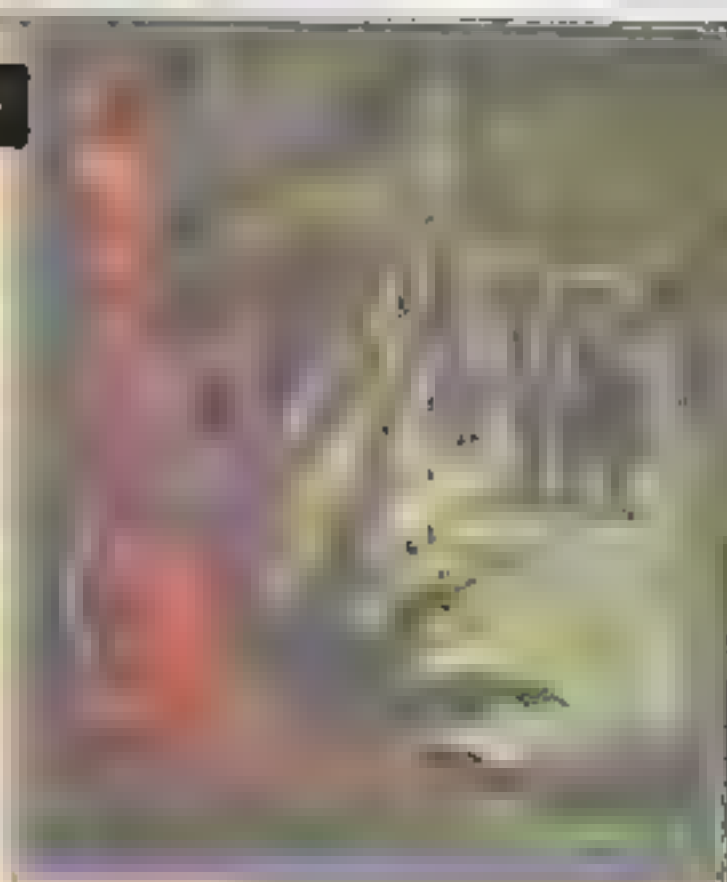
कदंब नगराच्या पूर्वकडीक जंगलात मशाली घेऊन हिट असलेले अनेक सैनिक तबू लागले. काय काडे आहे हे मशालाच्या उजेडात राक्षस राक्षसाला म्हणीं ओळखता नाही का येणार ! असे सहज मंत्र्याच्या मनात आले

राक्षसावरून राजकन्या कातिसनला राक्षसाने पळवून नेण्याचे व तिच्या खापाम म्हात उभेनेन देगाळत आस्वाने होचाना वळले.

“त्या तुहाचा ठेवट कमायला ही संधी पाचने करीपवेन आपल्याला काही करत पण येणार नाही ” धूमक म्हणाला, सोमक काहाच बायला नाही दोघे झाडावरून स्वामी उतरू लागले. इतक्यांत अचळच्या झाडाखालून एक मयकर काळी आकृति वान असलेली व एका गुहेकडे वळलेली त्यांना दिसली. त्या आकृतीच्या स्वांथावर बसून राजकुमारी हाती

धूमकने सोमकला त्याचा खांद्या धरून बाडावला खूप केरी आणि गुहेकडे जात असलेली ती मयकर आकृति दाखावली

आपण आपापल्या हातांना र त्यावाहे पाचने करीपवेन आपल्याला काही करत पण येणार नाही ” धूमक म्हणाला, सोमक काहाच बायला नाही दोघे झाडावरून स्वामी उतरू लागले. इतक्यांत अचळच्या झाडाखालून एक मयकर काळी आकृति वान असलेली व एका गुहेकडे वळलेली त्यांना दिसली. त्या आकृतीच्या स्वांथावर बसून राजकुमारी हाती

धूमकने सोमकला त्याचा खांद्या धरून बाडावला खूप केरी आणि गुहेकडे जात असलेली ती मयकर आकृति दाखावली

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

बालका परिणाम सुखा

आर्याभट्ट का म्हणाका "कार्तिक" १५५

मा भवकर शासनाला त्या स्थितीत
 येतो तो एक लक्ष ५० हजार ५००
 रुपये शेतकरी व ५० हजार ५००
 या अंदाजाने त्यांना १०० हजार १०००
 या एकूण २०० हजार २००० दर कशाळा आणताना
 गुलाब व ५० हजार ५०० १०००

१। २। ३। ४। ५। ६। ७। ८। ९। १०।
 ११। १२। १३। १४। १५। १६। १७। १८। १९। २०।
 २१। २२। २३। २४। २५। २६। २७। २८। २९। ३०।
 ३१। ३२। ३३। ३४। ३५। ३६। ३७। ३८। ३९। ४०।
 ४१। ४२। ४३। ४४। ४५। ४६। ४७। ४८। ४९। ५०।
 ५१। ५२। ५३। ५४। ५५। ५६। ५७। ५८। ५९। ६०।
 ६१। ६२। ६३। ६४। ६५। ६६। ६७। ६८। ६९। ७०।
 ७१। ७२। ७३। ७४। ७५। ७६। ७७। ७८। ७९। ८०।
 ८१। ८२। ८३। ८४। ८५। ८६। ८७। ८८। ८९। ९०।
 ९१। ९२। ९३। ९४। ९५। ९६। ९७। ९८। ९९। १००।

त्याचा एवा कारणार नाही "

कातिमना क. त. य. शकली नाहीं कुं.

त्या माणसाला कोणत्याही गोष्टीची कधी
उणीव म्हणून आसन नसे

राजवाल्याच्या मिहत्रांवर लक्ष्मण
नांकाचा एक भिड राखनिवस ऊन, थंडी व
वारा किंवा पाऊस याची पर्वा केव्हासिनाय
वसून असलेला दिले. त्या विचारांनी ती
अवस्था पाहूनदेखील राजाने कधी त्याची
चवकशी केली नाही

एकदा राजा आपल्या काही अनुयायां
सह शिकारीला निघाला. राजाच्या पांढऱ्या
पाठ तो भिड आपली काही घेऊन निघाला
राजा पाळ्यावर बसून हातांत धनुष्य बाण

व इतर जसे घेऊन शिकार करीत होता
तेव्हा त्या भिडाने आपल्या काठीनेच
अनेक रामडुकरें व हरणें ठार केली.

“हा भिड किती मोठा शिकारी आहे
पण फुटक्या नशिवाचा!” राजा बघित
होऊन घनात पळायला, परंतु राजाने त्याला
मदत केली नाही.

एकदा क्षमवतने आपल्या शेताच्या
राज्यावर स्वारी केली तेव्हा तो भिडाने
त्याच्याबरोबर होना. त्याने राजाच्या
काठीनेच कित्येकाना ठार केले. राजा
त्याचा तो पराक्रम पाहून बघित झाला. तरी
देखील त्याने त्याला कोणत्याही प्रकार
मदत केली नाही.

अशीच पांच वर्षे झोटली महा या
वर्षी राजास एक गोष्ट सुचली. त्यागोपाठ
महा वर्षे हा आपल्या पदरी नोकरी करीत
आहे आणि कष्टाने वायुम्य कंठित आहे
त्याने पूर्वजन्मी काही तरी पाप केले
असावे. म्हणून त्याची फळे या जन्मी
मोगाची लागत असावीत. पाहं तर या की
याचा तो भाग घेऊन दिला जाई

असा विचार करून राजा आपल्या
मन्त्रिण्यांत गेला. काही निवडक रत्नांविषये

राज्याने का भिडाला बोलाविले

राजाने याचा एक मन्त्रावरून म्हणून
दुसऱ्या मन्त्रावरून त्या प्रमाणे
महा म्हणून मन्त्राचा समुद्राचे पाणी
आणून त्याचे पदर्याची लाकावडच
घन झाले या अर्थाने एक शोक त्या
भिडाने झाला राजाने फार आनंद
झाला व राजा राजमण्ये घेऊन ठेवले
व पल्लव त्याच्या भिडने पडून उपरणे
काढून दिले भिडाने ते निवून
दुसरी वस्तू हा कारण राजा केला
जे वैभ भिडाले त्यावर काही दिवस उदर
पाहू लागला तेव्हा मन्त्रावरून निघून गेला

दान करी. पण त्याने भिडाला एक विज्व
फळच दिले पाहणाऱ्याला ते सर्व बघित
करून मोठ्यासाऱ्याचे होते

ते वेळपळ भिडाल्याने त्या भिडाल्या
मनाचे पण समझाने झाले नाही तो ते
विज्वफळ घेऊन जे न असता त्याला बाहेर
राज्याची नावाचा एक शोधामधु भेटला.
त्याने त्या भिडाने ते विज्वफळ दान केलें
भिडाने त्याला आपल्या अंगावरचे एक पीतयक्ष
उपरण काढून दिले भिडाने ते निवून
जे वैभ भिडाले त्यावर काही दिवस उदर
निघून गेला

आपली भित्री राजाच्या दारास
ग्याने ते विचकळ राजाला दिव. राज
ने आळखून भित्रीला ने कामे मिळाले हे
विचारले भित्रीने भित्रीकडून भित्रीच्या
सांगतले त्याचा भोग अद्याप संपला नाही
असे राजाला वाटले

दुसऱ्या दिवशी पुन्हा दरवार भरला
राजाने भित्रीला आपल्या जवळ बसविले
परिण्या दिवशी राजाने ही आक एकदा
मोठा तो पुन्हा म्हणावयास त्याला
सांगिते राजाने त्याची प्रश्ना करून

च विचारले थोडे हाताने

एक अधिकारी भरला. त्याला त्याने
चलकळ देऊन सकाळी आणि
एक धातूवाडी घेऊन निघून गेला

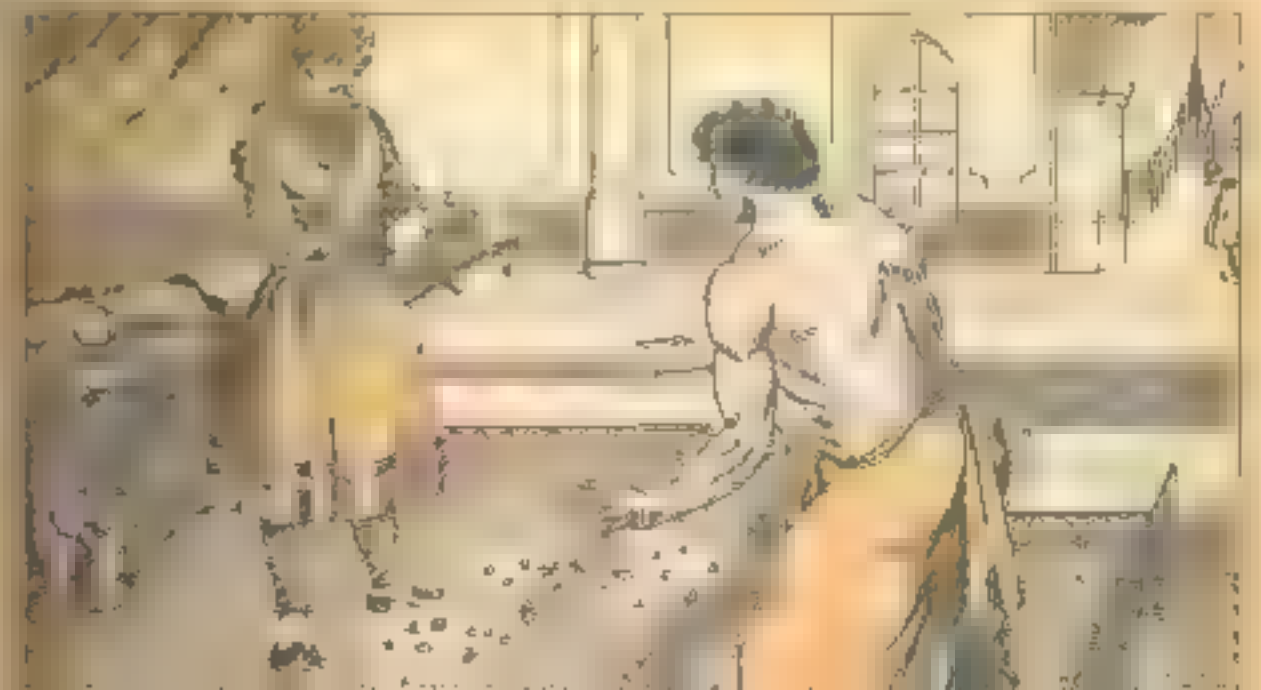
या आपका-याने ते चलकळ राजाचे
जाणून दिले. राजाने विचारल्यावर ते
चलकळ त्याला भित्रीकडून भित्रीच्या
आपका-याने सांगितले म्हणजे अजून
दनावस्था मनात म्हणाला

दुसऱ्या दिवशी पुन्हा दरवार भरला
राजाने भित्रीला पुन्हा बोलाविले व
त्याच्या तांडा तो आक एकदा तेच चलकळ
विक्षिप्त म्हणून त्याला दिले भित्रीने ते
चलकळ विचारामित्री नावाच्या एका राज-
नंदाकाम दिले. तिने त्यावरून त्याला एक
सुवर्णमंडा दिली

राजाने ते चलकळ राजाचे
मनात म्हणून द्या राजाचे मनात म्हणून
झाला नाही म्हणावयाचा त्या विचारल्यावर
राजाला त्या भित्रीची दया आली
चकल्या दिवशी राजाने भित्रीला पुन्हा
दरवारात बोलाविले आणि आक एकदा ते
चलकळ राजाचे

एक जहागीर पण लिहून दिली आणि
त्याला आपला मामत म्हणून नेमले.
वेताळ येथवर गोष्ट सांगून म्हणाला
"राजा, मला हे माही कळत की त्या
भित्रीने असे कोणते पाप केले होते की
पाच वर्षेपर्यंत त्याला दान करण्याचे मंगल
राजाला सुचले देखील नाही आणि मुक्या
नंतर कागोपाठ तीन दिवस लक्ष्मीचा अनुग्रह
झाला नाही व चकल्या दिवशीच तो झाला
असे कां! या शक्यते समाधानकारक उत्तर
त्या भित्रीला चलकळानून त्याला
पहिल्यां भवे गत्यजाणक्ये दिला व परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या

राजाचे मनात म्हणाला "य विचारल्या
पापाचा भोग कदा संपतो हे
राजाचे मनात आता तो संपला. आज
अनुग्रह झाला आहे." असे सांगून
त्या भित्रीला चलकळानून त्याला
पहिल्यां भवे गत्यजाणक्ये दिला व परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या

अगावर कोसळेल व त्याला मरण येईल ' तिसरी म्हणाली

" आणि समज, त्या चुनटि तो वाचलाच तर झपिचल्या खोलात प्रवेश केल्यावर त्याला शंभरावर शिका येतील आणि प्रत्येक चेळी कोणी 'चिरंजीवी भव असा आशीर्वाद दिसा नाहीतर तो खात्रीनच मरेल.' चौथी म्हणाली

' हे सर्व जे आपण बोलत आहा ते एकुल त्याला कोणी मावय केलें तर मरथ करणारा पण मरेल " पाचवी म्हणाली

त्यानंतर त्या पाचही जणी आकाश मार्गाने वाट नरी निवून गेल्या

प्रत्येक्या मुलाला इकडवर एक एक कंठ पडल्यामुळे पांहात बस्य झाले कारण राजकुमाराचा मृत्यु झाले तर जेव्हा जीवत नरी काय माकच ? आपण हे सर्व समजून फार तर स्वर ना नीव घेऊन बसणार पण मित्र वाचेल असा प्रचंड वक्तव्य मयाच्या मुलाने आपल्या मित्राक केल्यामुळे त्याच्या निवड्याच त्याचे रक्षण शक्य न ठरेल, त्याला झपि आली नही

सकाळी उठून सर्व निवड्याच्या खोलात गेले राजकुमाराला शंभरीवर पडले तर उठलेला दिवस तो चरणमानी घेऊन

चला म्हणत तो याला हात लावून कोसळला सचोटेला हात उडवता आहे तस तसवे वर उडवल्या सनद वर तो वाणाला दिवसही समता का ? तसगा असता तर नाही उचल घेऊन नंतर का ? राजकुमार त सचोटेला मित्राच्या सह्या सचोटेला घेऊन गेला

इतक्यात अचानक गेल्यावर दाना एक पत्रावर एक पायलें झाड फळ्या वा न उडले तिन राजकुमार सच घराचा पुढील भाग कोसळून गेल्यामुळे राजकुमार पण मरथ कर पडला

मुलाने त्याला अर्गविले व म्हणाला " मित्रा ना वाण्यामासवी फळें जमती तर झाडावर टिकली असनी का ? माकडांनी व वातनांनी मोडून नमती का खाता मित्राच्या मरणाप्रमाणे राजकुमाराने फळ तोडली नाहीत, इतकी मृदर फळें मोडून जानांना थाला वाईट वाटले

नंतर तो अहिचक्र येथे विवाह संवदात पयश करणार इतक्यात त्याच्या मित्राने थाला मारें ओढले आणि त्याच पळी व न उडले तिन राजकुमार सच घराचा पुढील भाग कोसळून गेल्यामुळे राजकुमार पण मरथ कर पडला

तुमची पेटी घा म्हणून सांगत आहे. वज हे म्हाळ सता हातचे जाऊ देऊ." गोपाळची बायको म्हणाली

दभारामाची बायको पेटी घेऊन घरी जातांना म्हणाली "उघाचा मुद्दत आहे लमाळा आले पाहिजे वर का. पुरक्याचे बाळावणे करायला येतीलच. पण आज नाहीत म्हणून रागावू नका. सर्वजण या."

थरी आज्ञावर तिने बरणाला दागिने पाहून आवे, म्हणून निगेप पाठविला आणि नवव्यासमार लक्ष्मीचे पुष्कळ गोडेवे माहेले. म्हणाली—"अगदी नवव्याच्या झोमेळ अशी

गुणी वाई आहे. दभाराम सनसळत मनात म्हणाला, ते झाले ते ठीकच झाले. दुसऱ्या दिवशी मापाळ आला, नवव्या नटजींना बरोबर घेऊन आला. दभाराम दागिण्यांची पेटी समोर ठेवली व म्हणाला "हे माझ्या बायकोचे दागिने आहेत, इतके दिवस बाच्याकडे गहाण टाकाय नको होतं. परंतु बांनी कृपा करून आऊ ते दागिने म्हणाले—"कडे साधकाज पण मुलीचे हस उचल घ्या

"अहो, हे सर्व डोळावयाचे असले का उघडा पेटी" गोपाळ म्हणाला

दभारामाने किली आणून बरपिन्याच्या हातात दिली गोपाळकडे पेटीची पि. नटजी हे पाहून सर्वांना आश्चर्य बाळगले बरपिन्याने कलस काढून पेटी उघडली आणि हातांत दागिने घेऊन म्हणाला—"हे दागिने तर सोन्या सोन्याचे आहेत" सर्व मिळून शंभर रुपयाचे तरी असतील का नाही, शकाच!" असे म्हणत तो डोळे वटारून दभारामाकडे पाहू लागला

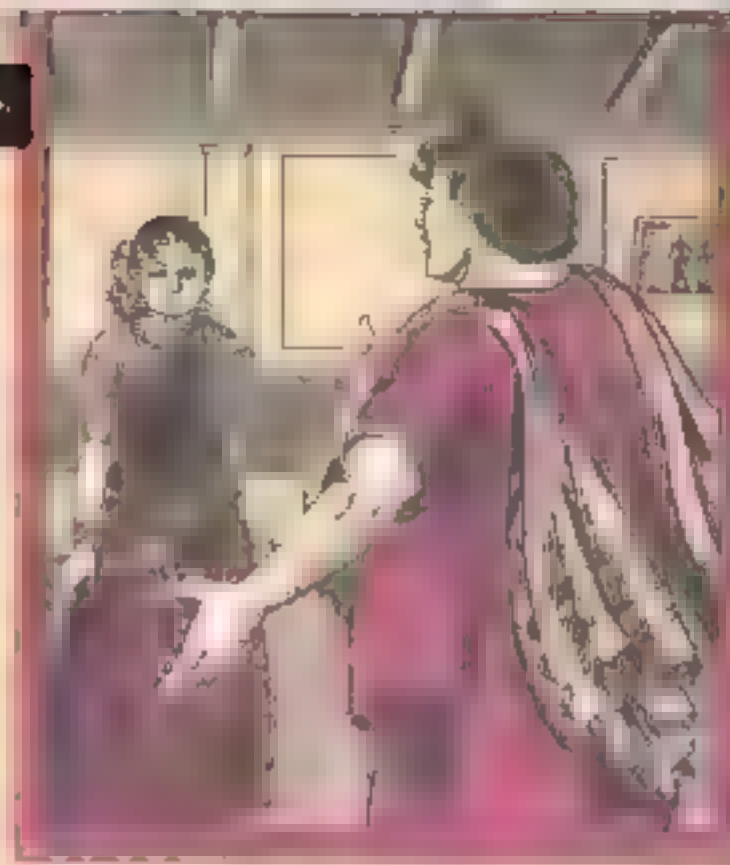
दभाराम त्याहून जास्त डोळे वटारून गोपाळकडे पाहू लागला म्हणाला "सर्व विश्वासवान! खरे दागिने उचलून घ्या

म्हणत आणि वर आमच्यावरच उपकाराचे भास टाकतो आहेत! तुझ्यासारख्या लोकात चला तरी पाप लागणार नाही!" तो म्हणत गोपाळला शिज्या ठेऊन गेला

तब किली तर तुमच्याजवळच नाहीत का!" वर विचारू लागला. दभारामाच्या बायकोच्या नव बायले सर्व दागिने कळायला वेळ लागला नाही माझा मुलीच्या मानेवर सुरी फिरविली बायला हाताने! माझेच मर्श्या फुटके देऊ हे काम रे केलेस!" असे म्हणून ती रडू लागली

दभाराम या बायलाच्या हातला वज्र पडून जाऊन म्हणाला—"हे पहा, माझा पिडा जाकाममोर झाली तरी हरकत नाही परंतु हे कोणाचे कारस्थान आहे हे पुढे वळ" अमले किंवा माहीत असले तरी तब न 'त' देखील काढू नकोस' हे लक्ष ठाणार! तू सर्व पहात रहा! घाबरण्याचे कारण नाही"

तो थरार पाहून म्हणाला—"मी जवळच आलो परत येना, माफ करा' तुमचा मानव डान आहे"

असे सांगून तो थरी गेल्या आणि बायकोला म्हणाला—"एका मुलीचे सर्व वीचित बांचविण्याची संधी मिळाली आहे मुला. तुझे सर्व दागिने काढून दे पाहू."

लक्ष्मी आपली पेटी घेऊन गोपाळबरोबर लक्षधरी आली

गोपाळच्या गैरहजेरीत दभाराम गोपाळाबिरुद्ध तोंडाळा आले तो बोलला म्हणाला "वानेच फिरविली सुरी माझ्या मुलीच्या मानेवर! दाती म्हणविनो स्वतःला आणि असली कृष्ण कारस्थाने करीत असतो" परंतु कोणाला त्याचे बारुणे खरे

१. 'तलख रीजा एक बार फजन भावें नीन
 नुअरें झाले पाहिजेत केलेस नर राज
 कन्येजीं नुअें लख हाईर, आणि नाही नर
 लखी लख न येदुर '

मित्र व्हातारीकडे गेला आणि गुपगुप
एक वाजूला जाऊन बसला ते पाहून
व्हातारीनें खाला विचारले—“कायरे मुला,
असा काय बसला आहेस ?”

तेजों तो म्हणात्या "आज मला बरे
माही भाजा ।"

न्याचें माणें शेकासला मिळेंत जाय
 तगजोहिनी बराच वेळ आपल्या
 स्थितकाजवळ बसत पहात नमुन हाती
 तो माणें म्हणत नाहीं हें पाहून ती
 हातातीच्या घरी गेली "आज माणें क
 नाहीं म्हटलेंस ! " तिनें मित्रमा

“तुम्यामुळे मला उषा कांशीची”
 मळणार आहे. मग गाणे कसे मुचणार
 नव म्हणाला. नंतर गाथा जे
 म्हणाला होता ते सर्व त्याने सांगितले
 राजकुमारीने त्याला आपल्या होण्याचा
 काम काढून दिला व म्हणाली “तुम्हाला
 आपल्या तस्मादीला गुंडाळून त्या
 याव केलास तर वरका घाबोत त्या
 कोन सुकडे होईल

मित्रता में एकज आनंद बाटला व
आनंदान स्थान एक सुंदर गाणे
राखविले, राजकुमारी की-के मित्रन गाने
"कल होनी

दुसऱ्या दिवशीं मित्र मैदावाला राजकुमारीने सांगतल्याप्रमाणें त्याने तिच्या
होण्याचा केंस वस्त्रावरील गुदाकृत
ओषध्यावर वार केन्नावगेर त्याचे
चुकडे झाले.

... एक काम कर ! तुम पाक्यावर
... ताताने दोन पाण्याने भरलेला
... पाक्यावर फोड, एक शेवभा
... पाणी झाली वाईद तर तुम्हाला

[illegible]

काना नन्हा कुठ्या कोटून
३ वजामी "मी नादी का तुला
४ शेंथें' तुझ्याकर मी आपला
५ रार्शन. काही मिण्याचे
६ का कुठ्या प्रत्येक भाष्यान
७ पाणी गोठून जडेल व एक
८ स्वामी वाढणार नाही,"
९ ाणे केले व एक शेवत
१० साडले नाई

१. कठिन काम देखीक तु
२. श्रमां एक सोपेमें काम
३. नुस एका पहिलवानाडो
४. मागेक व न्यास त्रिकोरे
५. न्यास पाइलस तर तुरे ल्या

राजकुमारीजी कलकत्ता में हैं न ?

या दशरी रथी मित्र ज्ञान
तन्वाकर गणो ज्ञानो ज्ञाना, ज्ञानादिनी
न्यायार्थकं आनी व ज्ञानो ज्ञानो ज्ञानो
ज्ञानो " आज स्वयं दिवना आहं

"इहां कोणावराव नरी मला कुमती
मजारी माल, त्याला मी खात्रीने पाडोन.
मज खात्री नही" विव मजाल

५७ जगन्महिनी कृष्णाली -॥ सर्वांत
जान्न धोखा या कुस्तीतच आहे. उद्याची
कुस्ती आपन्वी कोणार्शी नमन माझ्याशीच

आहे. उघां कुम्भी मुख दोण्यापूर्वी पड
पेथ मळ प्यायला देतील. ते त्यांच्यावर
माझी अंग दगडागारले टणक होईल व
आकृती राक्षसासारखी भयंकर होईल. न
पाहूनच घाबरून जातील. हे मंत्रवले
पाणी मी तुला देते. मी जवळ आले
म्हणजे तू ते माझ्या अंगावर टाक. मी
बेगुन होऊन जाईन व माझ्या अंगात अस्ति
उरणाव नाही. त्यावेळी मला धरून
जमिनीवर पाड.”

मित्र त्याप्रमाणे दुःखादिबद्धी ते
मंत्रवले पाणी घेऊन आखाड्यांत गेला.

मगच इडाफट उंच कोणीतरी राक्षस उ
दिसला. त्याने ते पाणी त्याच्या अंगावर
फेकले. तेव्हा तेरा आल्यासारखा तो
स्वाधी पडणार पडल्यात मित्रने त्याला धरून
माली पाडले.

“आचार्य! मी आपल्या कुलीचे एक
तुड्याशी धरून घाबला नकार आहे. त्याच
बांगल्या मुहने आहे.” राजा म्हणाला.

एक मित्र जगन्मोहिनीशी त्याच्या तमा
नकता. भवनांगीला काही कळविण्या
शिवाय तो पहाटे उठून पाहण्यावर बसून
कुल्याला बंगवर घेऊन निघून गेला.

इजाड्याच्या मगारास तो दुसऱ्या
राक्षसेत जाऊन पोचला. त्या राक्षसी
राजधानी समुद्रकडी होती. तो एका
धर्मशालेत उतरला.

मगधली ती धर्मशालेचून बाहेर आला
तेव्हा त्याला समुद्रकडी मदीं दिसली.
ते सर्व समुद्रालगतच्या एका डोंगरावर
बसत होते. ते कोठे चालले आहेत व काय
करीत आहेत हे पाहण्यासाठी तो त्यांच्या
पाठोपाठ पाहण्यावर बसून निघाला.

त्याला त्या गर्दते मधोमध एक राक्षसी
दिसली. तिच्या हाताला एक मोन्नाची

मांसली शोभतेली होती. ती मांसली धरून
कोणत्या नेत होते. डोंगरावरच एका
शाली जिवा एकटीला बांधून ठेवून सर्व
कोण निघून गेले.

मित्रने राजकन्येला उभारलेला वेदरा
वाटिला. पाहण्यावरून उत्कृष्ट ती जवळ
गेला. ती अप्रमीत मुंदर होती. “काय
आहे! तुला एकटीला सोडून ते कां गेले!
बांधी तू रडत कां आहेस!” त्याने तिच्या
बिचारले.

“समुद्रमर्माला दरवर्षी एका मुलीचा
कडी घाला लागतो. हा खेपस माझी पाटी
आहे. पण तू येथे राहू नकोस. पळून जा.
माही तर माझ्याबरोबर तुला देखील मरावे
लागील.” राजकुमारी म्हणाली.

“मी माही दळणार येथून तुला एकटीला
येथे सोडून.” मित्र म्हणाला. त्याला तिची
दया आली होती. इनक्यात एक माही
लावली. ती बरोबर एक मोठ्या गांव केव
जमलेला त्याला दिसला. त्याने आपल्या
कुल्याला त्याच्यावर सोडले. कुल्याने मापाला
सोडांत धरले. मित्र तलवार घेऊन मापावर
तुडून पडला. मापाने आपला बचाव
काण्याचा पुष्कळ यत्न केला. पण शेवटी
जा. एकत्राने जाऊ नकोस.”

कुल्याने व मित्रने दोघांना मिळून त्या
मापाला ठार केले.

नंतर मित्रने राजकन्येला बंधन मुक्त
केले व तिच्या आपल्या पाहण्यावर बसवून
घेऊन राजाकडे गेला. मित्रने राजकन्येला
कसे सोडवले हे ऐकून राजाने स्वयं होऊन
निव्याशी मित्रने दया करून दिले. मित्र
वर जावई होऊन तेथेच राहू लागला.

एकदां जिकारीला जेव्हा वाटले त्याला.
तेव्हा राजा म्हणाला—“जिकारीला जायचे
असेल तर नोकरी चाकरांना बरोबर घेऊन
जा. एकत्राने जाऊ नकोस.”

"मला नोकरीचाकराची गरज नाही. मी एकटाच जाणार आहे." तो म्हणाला. राजकन्येची लक्ष शल्यानंतर प्रत्येक कामाला नोकर हजर असलेला पाहून त्याला मुळीच आवडले नाही. एवढे रहायला मिळेल या हेतूनेच त्याने शिकारीची गोष्ट काढली होती.

तो घोड्यावर बसून व आपल्या कुऱ्याला बरोबर घेऊन शिकारीला निघाला. काही वेळाने त्याला तहान लागली. त्याला रानात एका जागी एक झोपडी दिसली. त्या झोपडीत एक म्हातारी होती. ती एक

जादुगारीण आहे हे त्याला माहीत नव्हते. त्याने तिच्याकडे ज्याच्या धावी मागितले. "तुझे कुठे पाहून मला भीति वाटते. मी एकदा आपला चावूक उगारून पडाले." जादुगारीण म्हणाली.

तो एक हिमालयाचा चावूक घेऊन आला व तिने त्या चावूकाने कुऱ्याला मारले. कुऱ्या जमिनीत जागी दगड होऊन गेला. नंतर तिने तो चावूक घोड्याला व मित्राला मारला. ते पण दगड होऊन गेले. जादुगारीण हसत झोपडीत निघून गेली.

मित्र दगड होऊन गेल्याबरोबर त्याच्या परांतल्या जंगणातले एक झाड बळु लागले. ते पाहून मकरला भावावर संकट आल्याचे कळले. तो आपला कुऱ्या घेऊन पोल्यावर प्रसून निघाला.

पुढील दिवस पहास केल्यावर तो समुद्रकाठच्या त्या धर्मशाळेत येऊन पोचला. धर्मशाळेचा मानक म्हणाला "राजकन्येची आपला विवाह झाला त्या वेळी मी हजर राहू शकले नाही. या बद्दल माफ करा. मी आपले जमिनंदन करतो."

त्यावरून मकरला कळले की आपल्या लाल चुकीने मित्र समजून तो सोसत आहे.

लक्ष मर्याने लक्ष झाले आहे हे देखील त्याला कळले. तो एवढेच म्हणाला - "जमिनंदन बोलून रावचापने मरते." असे सांगून तो राजवाड्यात गेला.

त्याला पाहताच राजा पुढे येऊन म्हणाला - "कोठे गेला होयस वावा इतके शिवल! तुझ्यावर संकट ओढवले की काय या काळजीत होता काय?" मकरला मित्र समजून तो ते बोलून देता, हे उघड होतं.

राजवाड्याने तीच चुक केली. ती म्हणाली - "कायला किली काळजी वाटत होती तुमची." परंतु मकर तिच्याकडे अनोळखी राजमागारला पहात राहाला व काही वेळाने त्याने आपले तोंड फिरविले. ते पाहून तिच्या बायको रडत निघून गेली.

त्या दिवशी रात्री मकर राजवाड्यात न राहता धर्मशाळेतच राहायला निघून गेला. माऊ शिवाजीला गेला होता एवढेच त्याला कळले होते. म्हणून सकाळी उजाडल्याबरोबर उठून तो घोड्यावर बसून व कुऱ्याला बरोबर घेऊन निघाला. तो त्या जादुगारीणच्या झोपडीजवळ येऊन पोचला. झोपडी बाहेर त्याला त्याचा भाऊ, घोडा व

कुऱ्या दगडाच्या मूर्ती होऊन पडलेले दिसले. तो सरळ झोपडीत शिरला व म्हातारीला मला आवकून म्हणाला - "माझ्या भावाला जिवंत करतस की नाही?"

"तुझ्या कुऱ्याला पाहून भीति वाटते मला. प्रथम मी त्याच्यावर चावूक उगारून पाहाने नंतर मी तुझ्या भावाला जिवंत करीन." ती म्हणाली.

मकरने कुऱ्याला सू केल्याबरोबर कुऱ्याने जाऊन म्हातारीला बरले. तेव्हा म्हातारी म्हणाली - "तुं कुऱ्याला बोलव. मी तुझ्या भावाला जिवंत करते."

“काय करायचे ते मला माग ! नाही तर माझा कुत्रा तुला जिवंत काढून लाईल !” मकर म्हणाला.

“माझ्याकडे शीत चावूक आहेत, एक हिरेवा आणि एक तांबडा. हिरेवा चावकाने मारले तर मार बसण्यावेगेवर जिवंत पाणी दगड होऊन जातो. तांबड्या चावकाने मारले की दगड होऊन गेलेला प्राणी जिवंत होतो.” म्हातारी म्हणाली.

मकरने तांबडा चावूक उचलून भाऊ, थोडा व कुत्रा बांना मारले. तिचे जिवंत झाले. मकरने ‘म्हातारीला लाऊन टाक.’

म्हणून कुत्र्याला सांगितल्यावेगेवर कुत्र्याने म्हातारीला टार करून खाऊन टाकले.

दोघे भाऊ थोड्यावर बसून रातवाळाचे आले. मकरला स्मित करीत बाबेला पाहून मित्रने विचारले- “का रे हेसतो आहोस !”

“काही नाही, तुझा मासरा व थाकलेला मी मूत्र म्हणून माझ्याशी बागले व बोलले. मकर म्हणाला.

ते गेऊन मित्रला राग आला. त्याने तब्यारीने नतकान आपल्या भावाला टार केले. तो मकरचे बेल वाटितच टाकून रातवाळ्याला निघून गेला. त्याची बायको भीतरीत त्याच्या जवळ आली. ती जवळ आली तेव्हा तिचे डोळे रुदन रुदन त्याला आले. त्याला दिसले. “काय झाले रडायला तुला ?” तिने विचारले.

“रडू नाही तर काय हंसू ! तुम्ही दोघे दयाळून माझ्याकडे पडान राहल्यान व एक जन्मदेवीला बोलला नाहीत. रागागमाचे निघून गेलान. तेव्हापासून रडत आहो. राजकुमारी म्हणाली.

मित्रला कळले की मकरच्या व्यवहारात गैर वर्तन असे काही नव्हते. अशा बाबाला आपण अविचाराने टार केले या बद्दल त्याला

पार वाईट वाटले. तो बाबेला पाहून मकरने तेन पडने होते तेव्हा मला. मकरचा थोडा व कुत्रा रडायला उगीत तेव्हा उमे होते. मित्रने नतकाने चावून मारण्यावेगेवर मकर बाबेनून आला झाल्यामाग्या उठून उभा राहिला. मकराला “मला मला पण हे काय झाले ! मी थोड्याचकन माली पडलो होतो का !”

“नाही. मीच तुला टार केले होते. मला तुझ्यावर संशय आला व त्या रागात मी तो मूर्खपणा केला. मला माफ कर !” मित्र म्हणाला.

तिचे मित्रून राजवाळ्यात आले. दुसऱ्या दिवशी म्हातारी मित्र मकरला म्हणाला- “तुं देवीला त्या करून घे !”

“मी करायला तयार आहे, पण माझ्याशी त्या करायला कोण तयार होणार !” मकरने विचारले.

“तुझ्याशी लग्न करायला एक स्त्री तयार आहे.” असे मागून त्याने त्याला जग-मोहिनीची गोष्ट सांगितली आणि त्याला तिच्या देशाचे नांव मागून निरोप दिला.

मकरला पाहून जगमोहिनीने विचारले- “मर्बे परीक्षा बाबांना घेतल्या व त्यातून तुम्ही सुटल्यान. आता लग्न होणार म्हणून त्या भानंदात मी रात्री झोपले. म्हातारी पाहाने तर तुम्ही नाहीसे झालेले.”

“मी मित्र नसून त्याचा भाऊ मकर आहे.” मकर म्हणाला.

“मी तुझ्या रूपावर व गाण्यावर भालले होते. तुझ्या नांवावर नाही.” जगमोहिनी म्हणाली.

त्या दोघांचा लग्न समारंभ धाटामाटाने झाला. दोघे भाऊ आपापल्या मासुरबाही तुम्हाने राहू लागले.

भुतांची मैत्री

आनंदकडे डोंगरावरील थोडी जमीन होती. ती छान सुपीक होती. छान पीक येई त्याच्या शेतांत, परंतु त्याच्या शेतांत भुतांची भीति होती. कोणी तेथे पाहान्याला रहायला तयार नव्हता.

रात्री "आणखी एक, आणखी एक" असे सालसुरांत गाणे ऐकू येई. मधून मधून पुसट कोणी तरी चालून असल्याचा भास होई. म्हणून त्या वातूला काळोस पडण्यावर कोणी फिरवत नसे. अर्थातच शेन जोसाड पडले.

आनंदने शेन विकून टाकायचें ठरविलें. तेथे भुतें राहतात हें गांवकऱ्यांना माहीत असल्यामुळे कोणी तें शेन विकत घ्यायला पुढे येईना. बाहेर गांवचा मनुष्यच कदाचित्त विकत घेईल असा विचार करून त्याने

गांवकऱ्यांना सांगितले की वेंचणी शेन घ्यायला आला तर त्याला हें गुपित कोणी सांगूं नये.

पुष्कळ दिवसांनी शेन विकत घ्यायला एक जण आला. त्याचे नांव चंद्रहास असे होते. दूरच्या गांवचा तो एक श्रीमंत गृहस्थ होता. त्याने माचाकडून आपला बाटा मागून घेतला होता. त्याच्या बाटांत त्याला एक लग्न त्यागे झालेले होते. शेन विकत घेऊन एक दूबदार घर बांधून तेथे राहण्याचा त्याचा विचार होता. शेनहीची माहिती असलेल्या मनुष्य त्या शेतांतून मोर्ने काढू शकला असता एवढी सुपीक होती ती जमीन. म्हणून चंद्रहासने त्याला विचारले— "इतकी चांगली जमीन असून तुम्ही इतके दिवस ती पडीत कां सोडून दिलीत !"

आनंद म्हणाला— "गावापासून इतकी दूर राखण कोण करणार ! तेथेच घर बांधून राहायलायला अस्य आहे.

"चंद्रहासने पन्नास हजाराला ती जमीन विकत घेतली. तेथे एक घर बांधून मनुष्यां घर सुरूपेस केला. नंतर त्याने शेन नांगरून पेरणी केली. पीक तयार झाल्यावर त्याने राखण करण्यासाठी कोणाला तरी नेवावे म्हणून विचार केला तेव्हां त्याला असे सुचित पडले.

"दिवसभर वाटेक ते काम करून म्या. रात्री माही राहणार कोणी शेतावर !" असेच जण म्हणे. राखण करजे सुद्धा आवश्यक होते. गळटी हुकरे व इतर जनावरे घेऊन नासपुन करतील ही भीति होती. तो फसला होता. तें शेन विकत घेऊन व घर बांधून त्याने त्यांत आपले सर्व पैसे जडविले होते. कोणाशी मांडण करण्यांत काही इशाल नव्हते. म्हणून त्याने भुतांशीच मैत्री करून शेतावर आपला ताबा करून घेण्याचें ठरविलें.

चंद्रहास स्वतः एक माचें बांधून त्यावर बसून राखण करूं लागला. मध्यरात्रीच्या सुमारास "आणखी एक, आणखी एक"चा

आवाज ऐकू आला व कोही आकृतीची हाल चाल चाव. असल्याचा मास झाला. शंभरावर भुतें शेतांत शिरल्याचे त्याने स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिले. त्याचे ताला-सुरावर नृत्य चाव्ह होते. नंतर "पूरे आतां जाऊं वा !" चा आवाज ऐकू आला आणि सर्व भुतें एकेक करून डोंगरावर चढून निघून गेली.

चंद्रहासने अनेक दिवस तें दृश्य पाहिले. सुरवातीला तो भुतांना पाहून म्हाला, पण हळू हळू भुतांचे भय त्याच्या मनांतून पार नाहीसे झाले.